

76-3
383 xvi

KRITIKAS

gada- grāmata

1987. gada žanru pārskati.

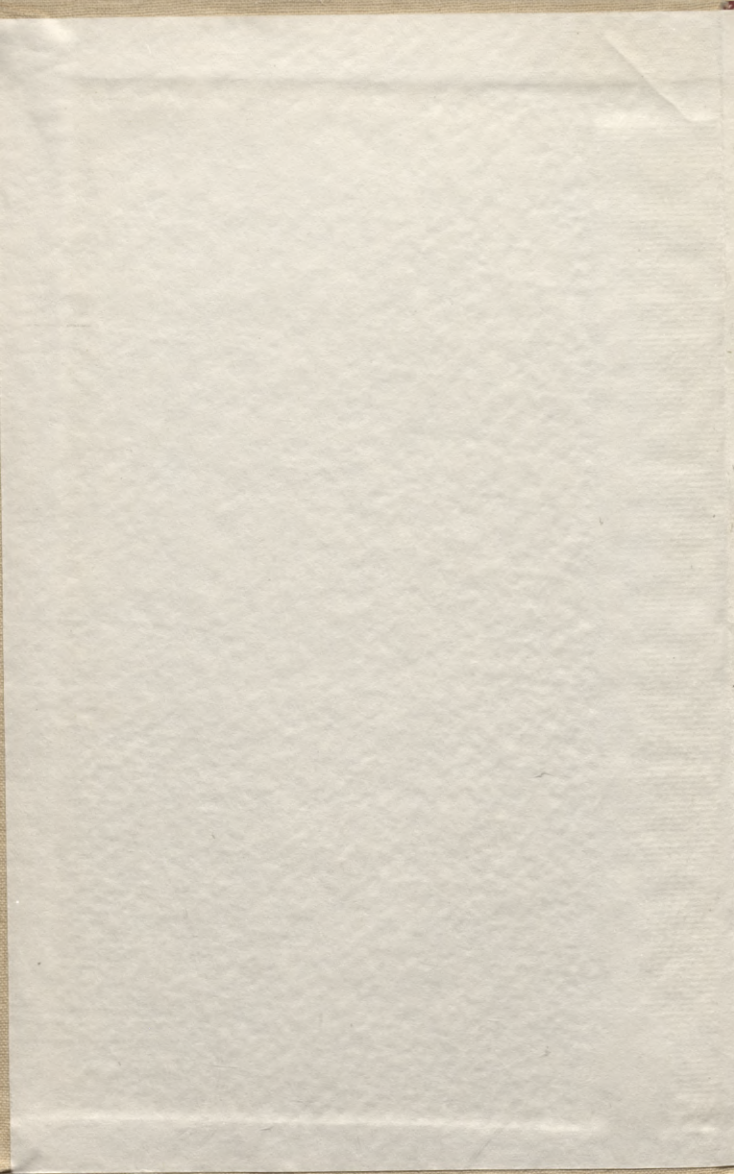
Literatūras, mākslas
un kultūras problēmas.

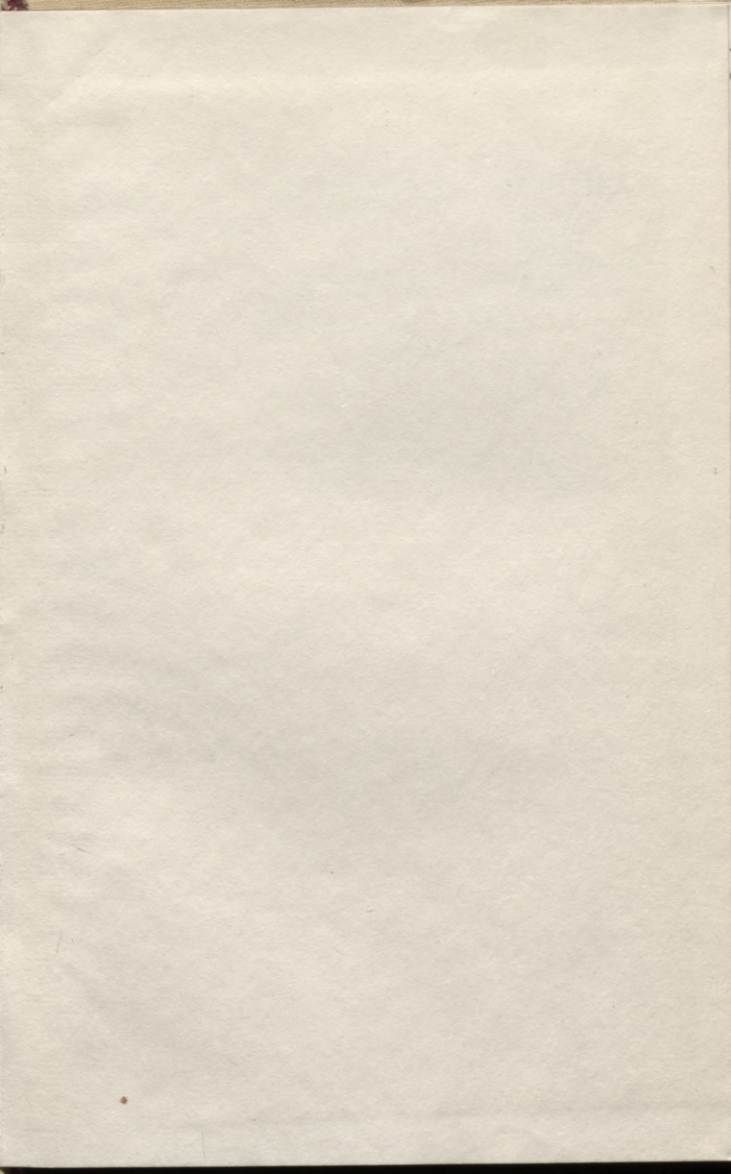
Par rakstnieku un jaunradi.
I. Ziedonis. P. Putniņš.
I. Auziņš.

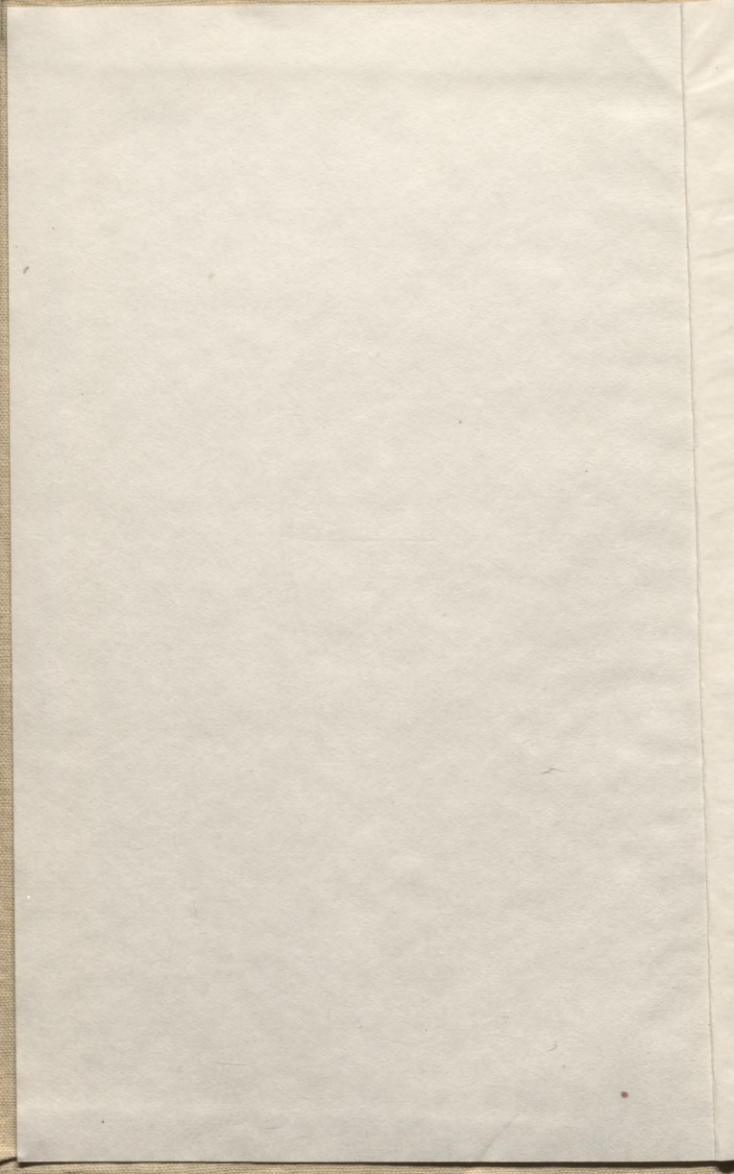
Jaunie par jaunajiem.

Literārās dzīves hronika.

16

KRITIKAS
gada-
grāmata

16

I. Ziedonis, P. Putniņš.

1987. gada žanru pārskati.

Literatūras, mākslas
un kultūras problēmas.

Par rakstnieku un jaunradi.

I. Ziedonis. P. Putniņš.

I. Auziņš.

Jaunie par jaunajiem.

Literārās dzīves hronika.

✓ 76-3
L 383

L
23

13.05
09.17

KRITIKAS *gada- grāmata*

16

RĪGA «LIESMA» 1988

83.3L7
Kr 660

Vija Lēša Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTEKA

44.849,4-l
0305048474

Sastādītājs Jānis Skapars

*Redkolēģija: Imants Auziņš, Inta Čaklā,
Dainis Ivāns, Jānis Kalniņš*

Māksliniece Ināra Jēgere

Gunāra Janaiša un Jura Krieviņa foto

K 4603010202 6-88
M801(11)-88

ISBN 5-410-00348-9

© Izdevniecība «Liesma», 1988

Sešpadsmitā «Kritikas gadagrāmata» daļēji turpina šī izdevuma tradīcijas. Nemainīgi ir palikuši S. Sirsones un V. Anciņa veidotie bibliogrāfiskais pārskats un literārās dzīves hronika. Arī žanru pārskati savā struktūrā ir līdzīgi agrākajiem. Tas arī saprotams, pārskatam ir ciešāka piesaiste visam gada izdevumu klāstam. Patik vai nepatik, bet jāpievēršas ikvienai grāmatai. Taču K. Skujenieks, D. Ūdre, bet it īpaši S. Radzobe ir krietni papletuši pārskata ietvarus, iezīmējot dažas būtiskas laikmeta grimases, uzvēršot latviešu vārda mākslas problemātiku cittautu literatūru kontekstā.

Dzīves «stihija» pieteica arī vairākas jaunas nodaļas. Bieži, pārāk bieži literatūra ir tikusi iztīrāta pēc šauriem «rakstniecības cunftes» kanoniem, aizmirstot, ka tā ir estētiskās domas un garīgās kultūras daļa, aizmirstot literatūras sakņojumu tautas vēsturē. Vēl vairāk — «Ķīnas mūris» mūs ilgus gadus šķīris no pasaules kultūras svētnīcām. Ignorējām vai noraidījām izcilas garīgās vērtības tāpēc vien, ka tās radušās šķiru sabiedrībā. Nevainosim tagad cits citu — rasu, tautu, reliģiju un šķiru barjeras šķērso un skalda visu pasauli, nomācot globālos un vispārcilvēciskos ideālus. Tagad nu līdz ar savas Tautas mantojumu jāapgūst Cilvēces esības noslēpumi. Psihologa V. Reņģes un filozofa A. Rubeņa raksts par cilvēku un kultūru ir tikai neliela uzdrīkstēšanās aizpildīt kādu no šiem baltajiem plankumiem. Arī filozofes S. Lasmanes «tautas personības» meklējumi folkloras slāņojumos var stipri vien rosināt estētisko domu.

Aizvadītajā — 1987. gadā intensīvāk nekā agrāk debīteja jaunie literāti, it īpaši prozaikļi. Sešas prozaikļu grāmatas gadā — tādu ražu mūsu literatūra ilgi nebija vākusī. Taču saukt «bravo!» būtu priekšlaicīgi. Jaunajiem

tika pavērtā «zaļā iela», izdošana forsēta. 80. gadu vidū it kā atkārtojas tāds pats jauno iesaukums, kādu mēs piedzīvojām 50. gadu otrajā pusē. Toreizējie jaunie 60. gadu vidū izdarīja apvērsumu pēckara latviešu rakstniecībā. Vai vēsture atkārtosies? Kaut kādā mērā par to tiek spriests nodaļā «Jaunie par jaunajiem». Šī nodaļa ir arī sava veida mācību poligons jaunajiem kritiķiem.

Šķietami izplūdušāki apveidi ir grāmatas trešajai nodaļai. Taču īstenībā tā ir saistoša saruna par rakstnieka peripetijām šajā pretrunu plosītajā laikmetā, saruna par radošo biogrāfiju un jaunrades sāpi.

Divas nodaļas tika iedalītas operatīvai īsformas kritikai. Recenziju nodaļu bija iecerēts veidot no periodikā publicētajām isrecenzijām par gada nozīmīgākajiem daiļdarbiem. Diemžēl aizvadītajā gadā periodikas isrecenziju klāsts bija stipri trūcīgs, tāpēc arī ieceres realizējās nepilnīgi. Gadagrāmatas autoru loku paplašināja C. Pelītes veidotā rakstnieku un kritiķu aptauja.

Kāda ir «Kritikas gadagrāmatas» jēga? Uzzīmēt panorāmu? Literatūras situāciju? Mesties literatūras «degošajās zonās»? Pievērsties vienīgi izcilākajiem mākslas darbiem? Tādas domas sastādītāju «vajāja» visā krājuma veidošanas laikā. Un neticiet man, ja es sāku apgalvot, ka «Sešpadsmitā» būtu cauri un cauri būvēta pēc iepriekš apjēgta projekta. Sava nozīme te ir bijusi pieredzei, bet ne mazā — intuīcijai un improvizācijai.

Kā jau tas pieņemts, visas «Kritikas gadagrāmatas» apspriež redkolēģija. Man būtu nepiedienīgi un nav arī vajadzības skandināt par redkolēģijas atzinīgajiem vērtējumiem. Taču kritiskajā der ieklausīties: «lieli vispārinājumi bez argumentācijas», «trafareti vērtējumi par iepriekšējām desmitgadēm», «nepilnīgi izvērtēts 1987. gada grāmatu klāsts», «reizēm vairāk spožuma, mazāk analīzes». Der jo vairāk ieklausīties tādēļ, ka krājuma rakstos reprodutīvi pārstāstošās kritikas īpatsvars vēl samērā liels. Ir arī stila nepilnības un citas neatrisinātas kritikas meistarības problēmas. «Kritikas gadagrāmatas» veidotāji cer arī uz lasītāju aktīvu līdzdarību un spriedumu, tāpat būtu gandarīti, ja «Sešpadsmitā» kaut kādā mērā kurinātu, mudinātu, modinātu.

Sastādītājs

1987. GADA ŽANRU PĀRSKATI

KNUTS SKUJENIEKS

Ko esam iemantojuši?

Dzeja 1987. gadā

Aplūkojot 1986. gada dzeju, nācās sacīt: «Dzejā kā jau dzejā.» Par 1987. gada ražu gribētos teikt to pašu. Vienam otram varbūt šāds vērtējums šķitīs pārāk pieticīgs, bet es cieši pastāvu pie tā, ka dzejas procesa normāls plūdums šobrīd ir svarīgāks par novitāšu smailēm. Novitātes ir, un tās neizpaliks, bet lēna, stabila dzejas atveseļošanās varētu būt stipra garantija nākotnei. Un dzejai diemžēl ir no kā pašai atveseļoties. No lēta, verbāla vēsturiskā optimisma, no vēl lētākas, virspusīgas sociālās angažētības, no apstākļu uzspiestas hermetizēšanās, dzīva impulsa nobruņošanās aiz daudzkārt jau nolietotas poētikas vaļņiem. Savelkot vienā sakāmajā: dzejai ir jāatgriežas pie sevis pašas. Šis process jau risinās ilgi, un, ja tajā atkal neiejausies kādas ārējas varmācīgas darbības, mēs iegūsim samērā autentiskus 80. gadu indivīda un sabiedrības garīgos portretus.

Taču negribētos ilgi kavēties pie dzejas kaitēm vien: tas būtu netaisnīgi. Turklāt citu žanru pārstāvji (un palai kam arī kāds no ievēribas loka ārā slīdošs dzejnieks) jau daudz pūlējušies šajā virzienā, cenzdamies mazināt dzejas prestižu publikas acīs. Jāteic, ka tas tā pilnā mērā nav izdevies. Paveroties atpakaļ, atzīmēsim arī mūsdienu latviešu dzejas stiprās puses.

Visu stagnācijas laiku dzeja cīnījās ar konjunktūrisumu. Salīdzinājumā ar apkārtējiem kaimiņiem latvieši šajā posmā jūtami mazāk pildījuši «sociālo pasūtījumu», kas, lai cik cildeni domāts, pasūtījums vien ir bijis, un viņa izpildītāji bijuši sulaini. Tieši samērā nelielais «kalpu literatūras» procents arī cēlis mūsu dzejas prestižu abpus mūsu robežām. Šķiet, ka demokratizācijas, pārkārtojumu un publiskuma gaisotne mūsu dzejas stabilo situāciju

pārlietu nesaviļņos un neizsauks antikonjunktūras plūdus. Agrāk rakstītā, bet noklusētā dzeja dabiski un bez lieka sakāpinājuma iekļaujas mūsdienu kontekstā.

Individuālās manieres turpina sazaroties un nostiprināties, un poētiskais koris kļūst arvien daudzbarsīgāks. Aktualizējas pašmāju tradicionālā pieredze, īpatnēji šodienas situāciju ietekmē gadsimta sākuma Eiropas literārie strāvojumi.

Vēl pie vispārīgajiem spriedumiem gribētos piebilst, ka dzejas, tāpat kā visas kultūras, pamatdominante šobrīd vairs nav eksperimentā, žanru noārdīšanā, apvārsņu laušanā. 20. gadsimts ar savām kataklizmām, ar drudžainajām vērtību pārvērtēšanām tuvojas noslēgumam un prasās pēc noapaļojuma. Tādēļ dzejā pieaug pašanalīze, nacionālās identitātes meklējumi, vēsturiskās perspektīvas veidošana, tradīciju atjaunošana un kopšana. Pat debītanti šobrīd ir ciešāk saistīti ar tradīciju kā jebkad agrāk. Un svarīgi būtu šo kultūrprocesu neignorēt un nenoniecināt, konfrontējot to ar «vētras un trauksmes» periodiem.

Protams, tā ir shēma, turklāt lielās līnijās. Dzejas realitāte vienmēr ir daudzveidīgāka un daudznozīmīgāka.

Pēdējā laikā iznācis latviešu dzeju vairākkārt salīdzināt ar tuvāku un tālāku tautu dzeju. Latviešu dzejas vakari Lietuvā, Somijā, latviešu dzejas antoloģijas, preses publikācijas citās valodās arī vedina uz zināmu vispārinājumu. Latviešu dzejas panākumi saistās ar mums raksturīgo līdzsvara izjūtu starp personīgo un vispārīgo, starp racionālo un emocionālo, starp novitāti un tradīciju, starp dažādām dzejnieku paaudzēm. Būtisks un raksturīgs mums ir dialogs, gan tiešs, gan netiešs. Ieinteresēta saruna ar cilvēku izlauž sev ceļu arī caur viseksotiskākajiem tulkojumiem. Daudz kas no tā, kas mums pašiem šķitis provinciālas atpalcības un novēlojuma pazīme, izrādījies par stabilu vērtību.

Bet tagad pietiks komplimentu, kaut arī pelnītu. Laiks ķerties pie rāgiem.

Sākot šīgada dzejas apskatu, uzreiz atrunāšos, ka īpaši neiztīrāšu jubilejas izlases un tām tuvu stāvošus izdevumus, jo raksta šaurais apjoms un aplūkojamā materiāla plašums nedod tam iespējas. Izlasēm ir noteikta kultūrvēsturiska funkcija, kas prasītu īpašu apceri, monogrāfiskus pētījumus par autoriem lielākā laikposmā. Jānis Sirmbārdis sastādījis paprāvu izlasi «Velna ducis» no ne-publicētiem dzejoļiem, bet, ņemot vērā to stilistisko dis-

tanci, kas šķir 60. un pat 70. gadu dzeju no šodienas dzejas, arī tās galvenā funkcija ir kultūrvēsturiska. Šajā kultūrvēsturiskajā ziņā uzteicami ir kā Olafs Gūtmanis, tā Jānis Sirmbārdis un Imants Auziņš, kas savu dzejoļu atlases ir precīzi datējuši. Principā to darījis ir arī Vitauts Ļūdēns, diemžēl atstādams nedatētas pirmpublicācijas. Alberts Ločmelis gadskaitļus nav uzskatījis par vajadzīgiem, līdz ar to apgrūtinot novērtēšanas iespējas. Taču viņa izlases «Ābolkroņi» pamatā arī ir iepriekšējo krājumu devums, kas jau attiecīgi izvērtēts.

Par Vitauta Ļūdēna izlasi «Savās mājās» jāteic, ka tieši šī nedatētā daļa dod visai grāmatai jūtamam papildu svaigumu — neatkarīgi no tā, vai dzejoļi ir rakstīti sen vai nesen. Ļūdēna pozitīvajam ideālam, kurš palaikam tiek pausts konsekvēnti taisns, šeit piezīmējas klāt arī traģiskāki un dramatiskāki vaibsti. Ir gandarījums par to, ka cikls «Pulkveža Vācieša vēstules» beidzot dienasgaismu ieraudzījis pilnībā.

Vēl kārtības labad būtu jāpiemin Ausmas Pormales piemiņas izlase, un tad varam tieši pievērsties aktuālajai situācijai.

Viena no būtiskākajām šīgada grāmatām ir Vizmas Belševicas «**Dzelte laiks**». Šī grāmata tapusi lēni un nopietni kā visas līdzšinējās dzejnieces grāmatas. Lietojot poētisku analogiju, var sacīt, ka ik dzejolis ir diedzēts un audzēts kā koks. Atsevišķu, senāk rakstītu dzejoļu klātbūtne šajā kontekstā ir rūpīgi izsvērtā. Dzejniece joprojām uztur dzīvu gan savu, gan visas mūsu dzejas garu. Apvaldītā, reizumis ironiski distancētā izteiksme slēpj sevī saspriegtās traģiskas lādiņu. Šī apvaldītība ir vienlaik dziļi individuāla un dziļi tautiska. Dzejas nacionālā stila izveidē Vizmai Belševicai pieder visai liela vieta. «Vārna ar zelta vālodzes sirdi» — šis tēls ir ne tikai poētiski spilgts, bet arī simboliski ietilpīgs un precīzs. Tajā apvienojas dzejnieces individuālpsiholoģija ar konkrēto vēsturisko situāciju, ar laikmetu, kurā viņai lemts dzīvot un strādāt. Ne velti grāmatas pirmo, kompozicionāli noslēgto daļu sauc: «Zieda un cirvja strīdā...», paturot prātā frāzes nobeigumu: «uzvarētājs vienmēr būs cirvis...». Un vēl paturot prātā, ka pat šī rūgtā atziņa ziedu no strīda neatrunās, jo šis strīds ir dzīvības un dzīvošanas pamats.

Grāmatas otrā daļa «Laika zīmes» būtībā ir grāmata grāmatā, patstāvīgs liroepisks cikls, kas gan nav pretrunā

ar lirisko daļu. «Laika zīmes» ir pēdējā laikā svarīgākā vēsturiskās apziņas un vēsturiskās izjūtas kvintesence. Īpaši gribētos pasvītrot tieši vēsturisko izjūtu, kuras šobrīd sakuplojušajā vēstures tematikā dažam autoram paliekam pietrūkst. Belševicai vēstures fakts ir tikai tramplīns patstāvīgai poētiskai meditācijai un ne tikai par konkrēto vēsturisko situāciju. Šķiet, ka visai lietderīgi būtu tuvākajā laikā šo ciklu izlaist atsevišķā grāmatā.

Tematiski ar Vizmas Belševicas devumu sasauca Aleksandra Pelēča antoloģiskā grāmata «**Spītīgais osis**». Antoloģiskā tādēļ, ka autors grāmatu sakopojis no sešiem žanriski un tematiski atšķirīgiem atzariem: novadnieciskā, liroepiskā, satīriskā, liriskā utt.

Tieši šī sasaukšanās, īpaši liroepiskajā daļā, ne tikai dod iespēju, bet pati prasās pēc salīdzinājuma. Pelēča liroepiskais devums, kaut arī cildināts, cieš no būtiska trūkuma: pārliecīgas iešanas vēsturiskā fakta pavadā. Šis trūkums, starp citu, mūsu liroepiķiem ir visai raksturīgs. Tiek izmeklēta spilgta un pati par sevi daiļrunīga vēsturiska epizode, kuru tad veiklāk vai neveiklāk apspēlē, neņemot vērā, ka dzeja tikai dublē faktu, kura pašā poētiskā vai novelistiskā vērtība ir daudz lielāka. Tā dzejojumā «Vēstures pieturas zīmes», kurā attēloti 1905. gada notikumi Talsos, tieši prozas iespraudumi arī ir šī dzejojuma reālais saturs. Zinot Jūlija Dievkociņa mūža pēdējās dienas, šo mirkļu poētiskā apspēle nešķiet pārliecinošāka par dokumentālām liecībām. Lietderīgi ir piesaukt šeit Vizmas Belševicas jau agrāk publicēto dzejoli, veltītu Dievkociņa piemiņai. Tur ir tikai dažas vēsturiskas detaļas, bet patstāvīgā poētiskā domāšana šo dzejoli darījusi gan vēsturisku, gan mūsdienīgu, gan mūžīgu. Iešana notikuma pavadā, it sevišķi tad, ja pašā notikumā trūkst mērķtiecības un novērtējuma, Pelēci noved pie neprecīziem domas akcentiem. Šinī ziņā raksturīga ir «Poēma par govi». Interesantā iecere (vai, pareizāk sakot, interesantais fakts) ievirzās kaut kādā aplamā patētikā. Noliekt galvu govs varoņdarba priekšā tikai par to, ka tā novārgusi bēgļu ratu pakaļā aizklibojusi gandrīz līdz pašai Berlīnei, laikam tomēr nav pamata — patētika nespēj kompensēt traģiskas trūkumu. Jau no preses publikācijām zināmā epizode ar soda ekspedīcijas nomizoto osi, kurš neticamā kārtā atzaļojis, pati par sevi ir tik izteiksmīga, ka tās pārvārsmošana pantos nedod gaidīto gandarījumu. Tāpat arī jaukie un sirsnīgie malēniešu atgadījumi prasītos pēc

vienkāršāka un kodolīgāka atstāstījuma dzīvā prozā. Pelēca grāmatas labākā daļa ir agrinā lirika, kaut arī nedatēta, bet viegli sazimējama. Tur ir tā īpatnā reakcija uz pasauli, uz likteni, bez pretenzijas un pozas.

Šķiet, ka mūsu liroepikas stimulētāji un vērtētāji pašlaikam vairāk priecājas par kvantitatīvo pieaugumu, mazāk pakļauj kritikai māksliniecisko izpildījumu un patstāvīgumu faktu apstrādē.

No diezgan šampainas manieres, no «gatava skaistuma» cieš Elzas Sudmales dzejiskā atklāsmē. Viņas grāmatā «**Sidrabupe**» jūtas tādas kā bailes no pārliekas atklātības. Pelēkam, pat melnam dzīves brīdim steigšus tiek uzbīdīta mundra, optimistiska sentence. Pārāk mundra, lai mēs tai noticētu. Sāpe paliek kaut kur neizsāpēta, prieks paliek neizpriecāts. Vai tas būtu vēl mantojums no kroņa optimisma laikiem? «Un mums cerīga balss šalc pāri / (Lai cik skaudīgi ziemelis pūš): / Ziemas saule — solījums balts.» Ne īsti skaudīgums, ne īsti cerīgums — līdz atskaidrībai, līdz pārdzīvojumam tas nenoved.

Es negribētu sacīt, ka šādai dzejai nebūtu dzīvestiesību. Mums ir samērā plašs lasītāju loks, kurš tieši meklē dzeju, kas viņus nomierinātu, nevis piespiestu katarsei. «Ziemeļlatvijas egļu gāršas / Aizsarmojušas, aizplīvurotas / Sargā savas dzimtās puses krāsas...» — šāda jau aprobēta ainava, jau zināma tautiskuma izjūta joprojām pilda savu estētisko un ētisko funkciju. Taču — nomaļus no dzejas maģistrālās virzības.

Sarežģītāka ir Māras Misiņas krājuma «**Viss, kas nekad vairs**» problēma. Arī šeit jūtama zināma neuzticēšanās, bailes tikt pārprastai, tieksme poētisko situāciju izrisināt līdz galam, ar pašas roku it kā noņemt pārlieku spriegumu. Iepretim Sudmalei ar viņas nosacīto romantismu Misiņa ir sāpīga, skaudra un tieša, vēl ar tādu dzedruma pieskaņu. Citi laiki, citas dziesmas... Māras Misiņas dzejas drāma ir piesātināta un nozīmīga, latviski līdzsvarota, tikai racionālais kauss nereti cenšas nosvārstīties uz apceres pusi. Te nav gatavu modeļu — katrs vārds un katrs tēls, katra atziņa pašas radīta dzimtajā zemē, tēvos un bērnos sakņota. Misiņas krājuma sociālais un ētiskais kodols — tradicionāla tikuma apziņa, kura mūsdienu apstākļos ir unifikācijas un atsvešinājuma apdraudēta: «Mums maizes pietiek, / Vienprātības — ne.»

Tā ir nopietna valoda, kurai vēl derētu mazliet vairāk pašpārliecības un groduma.

Arī Misiņas, tāpat kā citu piesaukto, grāmatai ir būtisks centrējums vēsturē. Ne tik daudz tematiski, cik atsevišķās, zīmīgās reālijās kā senču vaibstos modernas sievietes vaigā.

Vēsture kā izejmateriāls un faktūra, vēsture kā dzejas galvenais personāžs — tāda ir Jura Kunnoša metode. Viņa grāmata «**Pieci septiņi**», izpelnījusies šāgada Dzejas dienu balvu, turpina un padziļina iepriekšējās grāmatas «Drellis» līnijas. Pat tīri šodienīgas mikronorises Kunnoša kontekstā pārvēršas par monumentālu vēsturi. Bagāti kolorētie ekskursi kultūrās, valodās, raiba, bet mērķtiecīga stilistika veido savdabīgu eposu no saklausīta, noskatīta, izlasīta, bet principiāli no neaprobēta materiāla. Veselas laikmeta kolīzijas nereti iepresētas vienā vai dažās rindās. Elēgiskā pastāstā par pakurlo, pensionēto tantuku piepeši ielaužas satraukta nots: «Kas tur iznāca laukā no meža? Pastnieks? Pilnvarotais pēc 35 gadiem? Nāburgi? Tālumnieki? ...» Kunnošs vienlaikus padziļina mūsu vēstures apziņu un izjūtu, uzārda mazpazīstamus vai aizmirstus slāņus, šajos slāņos sevi kā personību principiāli ierakdams. Viņa dzejā parādās vēl dažas, palaikam pieminētas, mūsdienu dzejas īpatnības. Vispirms — tendence uz autora (*alias* centrālās dzejas figūras) anonimitāti, iekausēšanos savā materiālā. Otrkārt — mērķtiecīga orientācija uz dzīvo runu, nevis uz literāro valodu. Kritika šādu orientāciju diemžēl palaikam neņem vērā un rada būtībā bezmērķīgas diskusijas.

Ar vēstures zīmogu apzīmogots ir arī Jura Helda krājums «**Atmiņu lauskas**». Impresionisma un sirreālisma pieredzē ilgstoši iecentrēta, Helda dzeja šeit pavērusies plašākai perspektīvai personības, tautas un pasaules likteņos: «Profilis pār jūru / ēna krīt / (cingas gadu ilgā uzticība) / ēna krīt (var neredzēt) / tik atmiņu nevar amputēt...» Līdz ar to gājis mazumā interesantu, bet pašmērķīgu metaforu un tēlu arsenāls. Nevarētu sacīt, ka manieres gūsts vairs Heldu nenomāktu, bet ilgstoši krājies protests pret varmācību un necilvēcību ielauzies šīs manieres gultnē un veido viņa dzeju kontaktablāku un demokrātiskāku.

Liels dabiskas vitalitātes lādiņš ir Evas Mārtužas sacītajam (arī drīzāk uz papīra «sacītajam» nekā «rakstītajam») vārdam. Grāmatā «**Rakstītāja**» jau aizmugurē

atstāts traks un dulburīgs jaunības laiks, mīlestība tagad tik brīžam aizķer ar sāpīgu atmiņu. Mārtuža arvien konsekvētāk pievēršas citu ļaužu, savas dzimtās puses, savas tautas likteņiem. Viņas maniere ir enerģiski spuraina, gana oriģināla, dažviet sasteigta un nesakopta. Taisnības labad jāteic, ka nesakoptība iet mazumā, jo dzejniece vērsās pie plašākas auditorijas un tas palīdz balsi gan atskaidrot, gan pacelt augstāk. Tragiski ietilpīga, kā reti kuram dzejniekam, ir tautas likteņa formula: «Mūs nenesīs uz kapiem, / Mēs kapos dzīvojam.» Reizēm, sava sabiedriskā temperamenta urdīta, Eva Mārtuža iekrīt pārāk piezemētā utilitārisma, kas neatbilst viņas balss tembram. Varbūt citam dzejniekam temperaments būtu izaudzināms (un to ir iespējams izdarīt), turpretim Mārtužai to varbūt nāktos apslīpēt, nezaudējot azartu.

Martas Bārbales poētiskā intonācija ir mūsu lasītājiem labi pazīstama. Tā ir silta, ar vieglu sentimenta pieskaņu. Bārbale pieder pie tās vidējās un vecākās paaudzes dzejnieku plejādes, kuras izteiksmi un loģiku lielā mērā nosaka dziesma, tradicionāla latviešu romance. Šī dziesmas stilistika reizēm bijusi klupšanas akmens striktiem dzejas vērtētājiem. Lielāks vārdīgums, poētiskās līnijas obligāts izrisinājums bez izlaidumiem un noklusējumiem, metaforiska aptuvenība plus deklaratīvi apgalvojumi patiesi var šķisties apgrēcīgi, ja nepatur prātā šo dziesmas perspektīvu. Līdzīgā situācijā, teiksim, Laimonis Vāczemnieks blakām taisnīgiem pārmetumiem saņēmis arī dažu labu netaisnīgu. Bārbales grāmata «**Pa sirmu rasu**» konsekvēnti turpina dzejnieces aizsākto ceļu bez īpašiem pacēlumiem un īpašiem kritieniem. Varbūt tiešām par daudz šajā grāmatā speciāli rakstītu veltījumu, viendienīšu, kas vēl joprojām bojā ne viena vien dzejnieka krājumu.

Satraukta pulsācija kā allaž jūtama Laimas Līvenas krājumiņā «**pacelt no zemes vārdus**». Viņas pasaules vērojumam ir, ja tā varētu teikt, gleznieciska daba: krāsa un līnija tajā spēlē lielu lomu. Brīžam varbūt pat pārāk lielu lomu: krāsu prieks un intensitāte nomāc to zemzemes straumi, kurā visstiprāk vibrē dzejnieces dvēsele. Ja starp spilgtajiem triepieniem paliek neaizgleznots lauku miņš, sprīdis brīva gaisa, tad šī straume uzvilņo: «aizplandās mākoņu buras / aizplīvo audekli brīvi / krit āboli sārtām strīpām / slavinot īso dzīvi...» Arī Līvena cenšas ieprojcēties tautas un vēstures aprītē, varbūt ne

tik tieši un pārliecinoši, bet jūtami. Spēcīgi piesitieni ir viņas mīlas lirikā, kuras gan šajā krājumā nav daudz. Līvenā pastāvīgi risinās cīņa starp vitālu dzejas dziņu un mēģinājumu šo dziņu piejaucēt, kulturizēt.

Ipašu un neparastu vietu šīgada dzejas panorāmā ieņem Egila Plauža «**Pelnu deja**». Liktenis diemžēl bija izlēmis šai grāmatai kļūt par pēdējo dzejnieka mūžā. Sis mūsu zaudējums ir nesens un vēl nepārsāpēts, un grāmatai ir aktuāls, nevis memoriāls raksturs. Ilgi briedis un vēlū parādīties atklātībā, Egila Plauža talants tūdaļ uzrādīja augstu savdabības un patstāvības pakāpi. Kritika ne bez zināma pamata Plaudī saistīja ar cittautu literatūru ietekmēm, ar pašmāju neoromantiķiem un neosimbolistiem. Taču bieži vien vērtējošajam skatam garām paslīdēja daudz būtiskākas potences, kas piemīt Plauža dzejai. Vispirms — tā ir tieksme un spēja noārdīties un atjaunoties. Laika gaitā līdzās inku zeltam un beduīnu karavānai parādās kartupeļu maiss, ezis, sētnieka šunelis. Tā, protams, ir tikai ārējā atribūtika, bet tā signalizē par intensīvām iekšējām norisēm. Agrīnajos krājumos vēl jūtams tradicionāls ornamentiskums, ar kuru apdarināta traģiska nojausma, bet pamazām šī dzīves traģika iegūst gan grotesku, gan komisku, gan sadzīvisku apveidu. Ar gadiem Egila Plauža dzeja kļūst arvien nekonvencionālāka, neapbrīnināmāka un azartiskāka. Kultūras reminiscenci vairs nav iespējams nošķirt no ikdienišķa vērojuma. Poētiskais impulss spēj savienot šķietami nesavienojamus priekšstatus un jēdzienus. Kaut arī veiksmē visos gadījumos nav simtprocentīga, tā atbrīvotības un personiskās līdzdalības pakāpe, kas šajā dzejā ir sasniegta, dod un droši vien vēl dos spēcīgus impulsus latviešu dzejas salīdzinoši šaurajam iztēles laukam. Dzejiskās atbrīvotības ziņā Egils Plaudis (protams, pilnīgi citādākā redzes leņķī) var mēroties ar Ojāru Vācieti, otru mūsu šodienas dzejas ūnikumu.

It kā intīmā Plauža lirika nevienu brīdi nav noslēgta no ār pasaules, no līdzcilvēkiem. Plaudim, tāpat kā visai pasaulei, sāp «Sikeirosa freskas zem lavas», kultūras posts dabas stihijas priekšā. Šķietami viegli, bet ne viegli-prātīgi dzejnieks stoiski sludina pasaules un dzīvības mūžīgumu: «Man aizmirst nedienas savas / Un mūžīgi stabulēt. / Sikeirosa freskas zem lavas. / Un vista grib olu dēt.»

Ar visiem saviem fantastiskajiem likločiem Egila Plauža

dzeja ir dziļi demokrātiska un dziļi humāna. Tagad tas būs mantojums, kura pienācīga apguve un pienācīgs novērtējums vēl stāv priekšā.

Tā mēs esam nonākuši līdz mūsu apskata varbūt vis-svarīgākajam mezgla punktam: pie debijām. Tieši debijas palaikam visjūtīgāk signalizē par poētisko klimatu. Turklāt tās dod zināmu prognozes iespēju, kad šāda prognoze var izrādīties nepieciešama.

Pētera Brūvera pirmā grāmata **«Melnais strazds, sarkanie ķirši»** visnotaļ vērtējama atzinīgi. Brūvera ceļš līdz pirmajai grāmatai objektīvi un subjektīvi nav bijis nedz īss, nedz viegls, toties auglīgs. Šobrīd jau var runāt par profesionāli patstāvīgu dzejnieku, kurš vienlīdz spilgti izpaužas gan romantiskā elēģijā, gan apokaliptiskā vēstures redzējumā. Ipatnēji Brūveris aktualizē gadsimta sākuma Eiropas poētisko pieredzi, it īpaši ekspresionismu. Ne tikai tādēļ vien, ka viņš ir atdzejojātājs un tiešā saskarsme ar citvalodu dzeju nepaliek bez sekām. Svarīgi ir arī tas, ka, teiksim, ekspresionismam raksturīgā pasaules uztvere sasaucas ar izjūtām šobrīd atoma zobena ēnā. Šāds sasaukšanās mirklis ir jāsajūt un jānotver. Tas nav izprātojams un izskaitļojams. Brūvera dzejas maniere ir jutekliska un blīva: viņš cenšas polifoniski izmantot visus viņa rīcībā esošos līdzekļus, sākot ar netradicionālu pieturas zīmes lietošanu un beidzot ar latīniskas putna vai stāda nomenklatūras piesaukšanu. Savā ziņā tā ir Ulda Bērziņa skola, lingvistiskās poētikas paņēmieni, taču jūtami pārkausēta ikreizējā kontekstā. Palaikam pagadās arī pa nepārkausētam blokam, spilgtums un efektivitāte paliek realizēti skaņu vai krāsu prieka līmenī, bet tie būtībā ir darba sākumi. Pēters Brūveris mūsu dzejas diapazonu paplašina visai noteikti.

Ipatna un saturīga ir arī Eināra Pelša debija. Ir viņa grāmatā **«Maija»** saskarsmes punkti ar Brūveri, kā jau vienas poētiskās paaudzes pārstāvjiem: tendence dzejas tekstu piesātināt, padarīt pēc iespējas daudznozīmīgāku. Bet tie ir citi līdzekļi un cita daudznozīmība. Pelša dzeja ir konstruktīvāka. Brūverim ideja izaug no situācijas, Pelšam drīzāk otrādi. Pelšs nevairās demonstrēt savu konstrukciju: «kur zvaigznes — gulbju dievi / kur gulbji — dievu zvaigznes / kur dievi — zvaigžņu gulbji / kur gulbji — zvaigžņu dievi...» Gluži otrādi — viņš to pat akcentē ar atskaņām, aliterācijām, īpašu stilistisku lakonismu (raksturīgu Marinai Cvetajevai, tikai ar citu

funkciju). Pelšam ir tieksme uz konceptuālismu. Jau grāmatas nosaukums «Maija» neapzīmē vis mūzu vai sapņu meiteni, bet īstenības ilūziju — atbilstoši senindiešu pasaules uztverei. Tādēļ arī Pelša poētiskajās ainās ir samērā daudz statiskas arhitektūras: «Dun puslodes jurta / Zem zvaigznāju nimba...» Ar to es gan negribētu sacīt, ka statika ir kaut kas sliktāks un nēvērtīgāks par dinamiku. Pelšam ir interesanti poētiski paņēmieni, kā veidot plašu atziņas kontekstu, maksimāli sašaurinot, sastrupinot tekstu: «Ļaudis — vanagi, / Nagos — vainagi. / Kļūgā: — Vainīgo!...» Šobrīd šie paņēmieni kā šuves vietas vēl ir samērā viegli saskatāmi, bet meklējošais gars, pašpārliecinātība par savas domas un misijas pareizību (kā brīžam trūkst gan jauniem, gan veciem dzejniekiem), cērāms, Eināra Pelša roku un aci vēl nostiprinās.

Ko tad nu mēs būtu iemantojuši 1987. dzejas gadā? Vīpīrims — patiesāku un atvērtāku vēstures izjūtu. Tā nav vēsture, kura mobilizē, — vismaz šobrīd ne. Tā atgādina cilvēkam viņa reālo vietu pasaulē, neļauj viņam melot sev un tātad arī citiem.

Vēl mēs esam iemantojuši vairāk apzinīga darba un dzejiskās brīvības vienlaikus. Meistara rokās izzūd robežas starp romantismu un naturālismu, augstās grāmatās lasītam vārdam ir tādas pašas tiesības kā no ielas paceltam. Komiskais kļūst traģisks un traģiskais komisks, vārdū sakot, turpinās dzejas demokratizācija. Protams, tas ir bijis arī 70. gados, tas ir bijis vienmēr. Bet šogad, manuprāt, to tā īpaši jūt.

Salīdzinājumā ar dažu citu gadu nav varbūt dzejā sniegotu virsotņu: viss izskatās ikdienišķāk (protams, tikai izskatās), bet stabilāk, autentiskāk un cerīgāk.

Domas par dižo formu likteņiem 1987. gadā

Konteksti un cerības

Centrālo literāro žurnālu beletristikas bangojošā lauka malā zaļo latviešu prozas mazdārziņš. Laika vēsmas to pagaidām īpaši neskar, veģetācija noris pavārgi.

Biezo žurnālu konteksts nav apejams, jo 1987. gadā visa publika alkātīgi lasīja «Družba narodov», «Novij mir», «Oktjabrj» un citus izdevumus, kas cēluši pastāvīgu interesi arī tais lasītājos, kuri līdz šim literatūrai tik cītīgi nesevoja. Mūsu proza nevar un arī turpmāk nevarēs nerēķināties ar šo kontekstu, ja tā grib būt nopietni ņemama.

Par Vissavienības presē publicēto prozu plaši rakstījusi I. Sokolova (LM¹, 1987, 21. aug., 28. aug.), un min šos darbus gandrīz katrs, kas kaut ko izsakās par mākslām. Tie izceļas ne jau tikai ar bagāto, smago saturu. Arī ar māksliniecisko struktūru daudzveidību. Ir klasiskā reālisma prozas paņēmieni iedzīvinājums A. Ribakova romānā «Arbata bērni» (Družba narodov, № 4—6) — ar dažāda ranga varoņiem, laikmeta kolorītu epizodēs un sadzīves ainās, vairākām sižeta līnijām, kas vislabāk atbilda autora acīm redzamajam nolūkam — plašāk, daudzpusīgāk parādīt cilvēku konkrētā vēsturiskā laikmetā. Ir psiholoģiski smalkais nostrādājums J. Trifonova romānā «Izžušana» (Družba narodov, № 1), kas kompozicionāli balstīts uz noskaņu — nemitīgi pieaugošu, vienotu, smeldzīgu pamatintonāciju, brīvi plūstošās pārejās no viena likteņa uz otru, dažādās plaknēs konkretizējot virsraksta traģisko vispārinājumu. Pazūd cilvēki. Zūd kontakti starp cilvēkiem. Zūd ierastās ģimeniskās attiecības. Zūd tikumiskie principi. Zūd bērnu rotaļu skaidrība un prieks, pati

¹ Periodisko izdevumu nosaukumu saīsinājumus skat. nod. «Grāmatas un publikācijas periodikā».

bērnība un jaunība, un mierīgā dzīve. Nepabeigtais darbs rada pilnīgu pabeigtības iespaidu ar beigu spilgto metaforu — gluži tāpat kā blakts uz galda, pastāv acīm redzamas lietas, par kurām nedrīkst runāt. Lai varētu — jāpaiet vēl daudziem gadiem... Ir dokumentalitātes efekts D. Graņina «Sumbrā» (Novij mir, № 1—2), kombinējot liecības no dažādiem skatupunktiem un interviju. Ir fantastikas ieplūdinājumi, Bībeles motīvus ar mūsdienu realitāti savienojot, N. Jevdokimova romānā «Трижды Величайший или Повествование о бывшем из небывшего» (Дружба народов, № 7—9) — par cilvēku, kas pagaidām nav spējīgs uz valstisku pieeju sava darba pārvērtēšanai un kas neizprot savas ciešanas tādēļ, ka ir atsvešināts no domas par citiem cilvēkiem. Ir A. Platonova drūmi groteskā «Būvbedres» (Novij mir, № 6) absurdos spoguļotā realitāte.

Tāpat — liela dažādība. Kritikā sācies tās apjēgums. Atmetot sānis atsevišķos karojošā retrogrādisma izpaudumus un paturot uzmanības lokā lietišķo, ieinteresēto kritikas daļu, redzams, ka līdztekus gandarījumam par neierasti lielo dzīves patiesības ielaušanos literatūrā un mākslas patiesības izpausmju dažādību ir arī atzinumi par māksliniecisko līmeņu nevienmērību. Vispusīga estētiskā analīze būtu neatliekams kritikas uzdevums, kam vēl ne laika, ne spēka nepietiek.

Smaguma centrs, kas uzdod toni, šobrīd ir no aizmirstības izceltie darbi. Vietējā mērogā iepriekšējā gadā līdzīgu lomu šodienas prozas kontekstā nospēlēja A. Bela romāns «Bezmiegs». Nu pagājis otrais gads, bet nekādi brīnumi nav notikuši. Arī pāris zināmo darbu nokļūšana aprītē kavējas. K. Ozoliņa «Paradīzes priekšpilsētā» gada beigās publicēts «Karogā». Izdošanu vēl gaida V. Lāma «Kāvu blāzmā». Tas arī gandrīz viss. Mūsu nelielajā rakstnieku pulciņā tikpat kā nav bijis neatzīto, noklusēto praviešu. Vai pie savas ne mazāk rūgtās sāpju un šaubu tiesas latviešu rakstnieks būtu pieradinājies uz nerealizējamu precī spēkus netērēt? Uz to viņš atbildēs ar saviem darbiem. Lietuviešu prozas aina ir ļoti līdzīga — nepublicēto darbu tikpat kā nav, aug interesanta jaunā paaudze, bet tā, kura šobrīd ir spēka gados, cauri 60. un 70. gadiem meklējusi tādu prozas valodu un instrumentāciju, kas nodrošinātu nepārtrauktību un nepakļautos seklam konjunktūrismam. Kad pilnvērtīga kultūras attīstība tiek kavēta, tad personības rīcībspēju ārdošie procesi pie maza-

jām tautām izpaužas ar citu intensitāti un dažāda smaguma sekām, ko izjūtam gan kvalitatīvi, gan kvantitatīvi. Un grūtākais mirklis ir tieši tagad. Tā kā gada prozas raža faktiski atspoguļo stāvokli apmēram divus gadus atpakaļ, tad jāsecina, ka 80. gadu vidū latviešu rakstnieki ir gandrīz jau pārstājuši rakstīt. Pabeigto pirmpublicējumu šogad ir apmēram divas reizes mazāk nekā iepriekšējos gados. Lielāku jaundarbu portfeļi ir tikpat kā tukši. No atvilktnes ko izņemt nav. Stāvoklis, kad kritikai zobi jākar vadzī.

Vai mazdārziņu skars laika vēsmas? Ieaugušās salcietīgās un pieticīgās šķirnes, kā arī nezāles pret tām ir imūnas. Jaunajiem stādiem vēl sevi jāapliecina augļos.

Avoti asinssastāva uzlabošanai rodami ne jau tikai citautu rakstnieku pilsoniskās drosmes paraugos. Būtiska rezerve ir mūsu literārais mantojums, kura apguve ir ļoti gausa. Bezaizspriedumaini, izvērtējoši 20.—30. gadu un vēl agrāku laiku latviešu romānliteratūras izdevumi radītu auglīgu fonu prozas attīstībai, kurā celties un augt jaunām izziņas vērtībām un tikumiskajam potenciālam jaunās mākslinieciskuma pakāpēs, kas var rasties tikai kā tradīciju un novatorisma normālas dialektikas augļi. Stāds nīkuļo, ja tam atcērt daļu no sakņu sistēmas.

Otrs ir uzdīgušo potenciāls. Līdz šim ar jauno prozas attīstības izredzēm saistījās diezgan skeptiski paredzējumi, jo tās lielākajā daļā bija piezēmts, sīki sadzīvisks tēlojums. Sākotnēji jauno proza zīmējās kā kontaktējoša māksla. Tās nekritiskie apjūsmojumi un tikpat sekli noliegumi — vienlīdz tuvredzīgi. Skepsei, bez šaubām, ir pamats tāpēc, ka ar tematiku var gan ienākt un pieteikties mākslā, bet ir par maz, lai pastāvētu un paliktu. Te var draudēt strupceļš. Bet no strupceļa var izvairīties. Un šāgada sešas debijas sola nākotnē lielāku dažādību mākslinieciskajos rokrakstos un iezīmē 1987. gadu kā stāstu gadu. Bet stāstniecība ar retiem izņēmumiem ir topoša prozaīka meistardarbnīca. Līdz ar to pastāv cerība, ka latviešu proza tuvāko gadu laikā vēl pilnībā neizzudīs.

1987. gada prozas debijas vairs nedod pamatu runām par jaunās paaudzes rakstnieku individualitātes trūkumu. Sādi spriedumi varēja rasties pēc pirmajām publikācijām periodikā, kas iegadījās tādas, kurās tieši radniecīgais izvirzījās priekšplānā — gan drosmes plusi, gan varēšanas mīnusi. Grāmatas dod vielu pārdomām par katra radošajām potencēm. R. Kalpiņa, A. Tarvids, A. Vālodze fiksē

parādības, kuru cilme vēl nav apjēgta, nedz aptverta, tādēļ no vērtējuma atturas. Steiga te vismazāk derīga, taču uz vietas palikt nedrīkst, tāpat kā melnais nedrīkst kļūt puspelēks, kad tas no dzīves iecelts literatūrā. A. Vālodzes «Balodis lietus laikā» — nepretenciozs fragments no dzīves, kur cilvēks ir vismaz tā vērts, lai par viņu šad tad labsirdīgi pasmaidītu. Varbūt A. Vālodze virzīšies uz raksturu iezīmības apguvi. Ar ciešo piesaisti ikdienišķībai, gan sirgdams ar pārmēra empiriskumu un tādu kā miegainību, stāsts objektīvi parāda, ka tas, kas varoņus vieno, ir pats nenozīmīgākais un formālākais viņu dzīvē. Gluži tāpat kā lielai sabiedrības daļai — apātija pret darbu, neieinteresētība tajā, kamēr visa pārējā sadzīve ir valdniece un pasaule pilnīgi par sevi. «Karogā» (№ 7) publicētais A. Vālodzes «Solaiku milas stāsts» liek domāt, ka jau pazīstamā zveja «seklajos ūdeņos» tomēr īpaši neiedvesmo jaunās rakstnieces, un presē parādās arī atsevišķas publikācijas, kas liecina par vēlmi iziet no šiem ūdeņiem — psiholoģisma un cēlonības virzienā (A. Vālodzes «Ko neviens nedrīkst zināt» (LM, 1987, 24. apr.), bet jo sevišķi A. Neiburgas «Izbāzti putni un putni būros» (K, 1987, № 2)). Te ir interese par dzīves daudzveidību, te lasītājs ir spiests **just**, un tas jau varētu būt sākums nepieciešamības un neizbēgamības izpētei, ko pagēr laiks, kurā dzīvojam.

G. Repšes «Koncerts maniem draugiem pelnu kastē» un V. Spāres «Mēs atradisim» pirmo grāmatu vidū liekas piepildītākās un humānākās. Abi ir rakstnieki, kas jau spēj dāvāt pelnu kastē tupošajam lasītājam šķīstījošus mirklus. Un šie katarses brīži viņu darbos dzimst no tā paša nejēdzīgi melnā, kam acis skatīties nebaidās neviens no jaunajiem. Izšķirošais ir bijis radošās individualitātes briedums, kas, sevišķi G. Repšes darbiem, piešķir tādu kā misijas apziņu — mācīt bezpersoniskuma pelēcībā noplakušajam viņa aizmirsto īpatnējo, neparasto esību. Jūtu modināšana G. Repsei bieži izdodas, izvēloties un izvēršot dziļumā kādu savdabīgu, bet būtisku cilvēka īpašību, savukārt kādu priekšmetu paceļot simbola līmenī (putnu būri, veco bufeti, koka eņģeli u. c.). G. Repšes valodai nevar slidēt pāri, nedz tajā sapīties — tā ir izbaudāma. Ir arī parastāki stāstiņi, kur tomēr atšķirībā no citu autoru līdzīgas tematikas darbiem ir piesaiste cilvēku psiholoģijai, ne tikai sociālajai situācijai; ir stāstiņi ar interesantumiem iezīmīgi, bet nepiepildītu konstrukciju, īsti neap-

audzētu priekšstatu par sakāmo. Taču lielākā daļa no krājuma stāstiem nes spilgtu mākslas valdzinājumu. Tostarp «Itālisks vakars» — mazs šedevrs, kur gluži reālā izejas situācija pilnībā pāraug nosacītībā, pārskatnāmās traģiskā tonkārtā, jo dvēsele ir strupceļā — mēs gaidām un prasām no cilvēka tikumisku atdzimšanu vidē, kur augstākie, svētākie morāles principi kļūst par absurdu.

Iespējams, ka ar prozu visai maz kopīga ir M. Zelmeņa «Pelēkā brāļa stāstiem», tak vēstījošam elementam tajos ir būtiska loma. Formas un filoloģisku zināšanu apspēle, eksotisku motīvu ekspluatācija, sevis apjēgšana priekš sevis paša bija diezgan iecienīta vienā latviešu literatūras daļā ap gadsimtu miju un 20. gadsimta sākumā. Toreiz, smago sabiedrisko kolīziju apstākļos, tā tika novērtēta politiski tendenciozi, nevis kā estētiska parādība. Izteiksmes spēju atjaunotnes labad periodiski notiek atgriešanās pie šāda veida eksperimentālās literatūras. Iespējas bagātināt mākslas pasauli te atkarīgas no tā, kāds ir spēles mērķis un rezultāts un vai autoram piemīt personības spēks. Pēc M. Zelmeņa grāmatas izlasīšanas, manuprāt, abi jautājumi paliek vēl pilnīgi atklāti. Ja bezaizspriedumains lasītājs gribēs ļauties asociāciju plūsmai un vārdu maģijai, droši, ka viņš gribēs to arī baudīt. Uz to viņam ir tiesības. Bet, lai baudītu, vispirms ir jābūt lasāmam. Uzskatu sevi par vienu no pacietīgākajiem lasītājiem mērenajā joslā, bet M. Zelmeņa pirmajā grāmatiņā — apmēram pusi lappušu par lasāmām.

Vai kādam no mūsu cerībām būs dūša un spēks arī romānam, to paredzēt grūti. Un vai viņi izjutīs radošas konkurences stimulu «no apakšas»? Periodisko presi pārļapojojot, nav jūtams, ka pie vārda laužtos arvien jauni un jauni vēl neatzītie talanti. Pa jaunam vārdam parādās žurnālā «Avots», tostarp arī ieskicējumi, pamēģinājumi, kādus agrāk turēja šūplādē par piemiņu no jaunības vai meta papīrgrozā. Jaunāko autoru prozas tiesa ir vājākā šai visnotaļ labi nostādītajā izdevumā, un visvairāk nelaimējas tam, kam iegādās satrāpīties vienā numurā ar F. Kaīku vai ko tamlīdzīgu. Ne mīrkli nešauboties par redaktoru profesionālismu, jo visā pārējā materiālā jūtama lietpratīga saimnieka roka, atliek secināt, ka prozas piedāvājums ir tik vājš, ka nav ko atlasīt.

Domājot par lielajai prozai vēl neizmantotām iespējām, jāmin A. Snips, kura stāstiem raksturīga ļoti dažādas stilistikas pārvaldīšana un, kā radiosarunā teica G. Bērsone,

«neapreķināma brišana iekšējos procesos». Īsromāns «Atteikums» (grāmatā «Mazs ciemats turp un atpakaļ») parāda A. Snipu kā pagaidām vienīgo konceptuālas domāšanas īpašnieku vēl pajauno prozaiku vidū. Jauna sieviete ar bērnu — dzīvības simbols — šeit ir kā tautas dzīvotspējas pamatšūniņa. Viņa meklē radnieciskus, tuviniekus — vai ne vitalitātes ģenētiskos nosacījumus? Bet nav nekā vienkāršāka kā parādīt nespēju Snipa prozu uztvert un tad visžēlīgi secināt, ka nav jēgas to analizēt (Berelis G. Alternatīvas iespējamība. — LM, 1987, 26. jūn.).

Atsevišķie lielāka apjoma prozas darbi pārsvarā ir tikai garāki, bet pavisam maz tādu, ko varētu apzīmēt par lielo prozu.

Romānu saraksts ar kritiskām piezīmēm

Pirmpublicējumu žurnālos piedzīvojuši trīs romāni: A. Kalves «Gaisa tilts», A. Puriņa «Zilā jumprava» un «Bezrūpīgie ceļotāji», grāmatā — A. Bela «Cilvēki laivās». Daļēji publicēti četri lielākas formas darbi: V. Upmales «Briežkalni», M. Svīres «Tik vienu vizošu zvaigzni...»¹, J. Mauliņa «Tālava», Ē. Stroda «Mēness fāzes», «Karogs» publicējis arī K. Ozoliņa atmiņu vēstījumu «Paradīzes priekšpilsētā» un M. Zariņa miniromānu «Riks Sondors».

* * *

Māras Svīres romāna «Tik vienu vizošu zvaigzni...» (K, 1987, № 1—3) publicētā pirmā daļa vēl nedod tiesības spriest par visu darbu. Tomēr kā intereses raisītāja par šo romānu kopumā tā var radīt iebildumus. Aizgājušā laikmeta vēl dzīvā lieciniece Alma Loita romāna pirmajā daļā vēl nav īsti atdzīvojusies. Nejūt dramatismu viņas atcerēs, nedz esībā, netiekam pie pārdzīvojuma, lai gan izvēlētais skatupunkts — it kā pašas galvenās varones viedoklis. No autores šāds paņēmieni prasa dziļu ieiešanu varones domu un jūtu pasaulē, kad viss būtu līdzī dzīvots, līdzī sāpēts un ciests. Saplūsmē tomēr nav izveidojusies, viss par Almu Loitu zināmais (un tas ir plašs,

¹ M. Svīres romāns «Tik vienu vizošu zvaigzni...» pilnā apjomā un E. Lukjanska romāns «Atnāc un paņem» grāmatās iznāca 1987. gada nogalē un pārskatā nav ietverti.

faktiem un detaļām bagāts materiāls) izklājas diezgan virspusīgi beletrizētā pārstāstā. Trīs dažādie laiki romānā nav sistēmā, tie ir visai mehāniski sastatīti. Diez vai ir iespējams uzcelt pieminekli kādam vēsturiskam laikmetam un tā cilvēkiem, nemaz nerēķinoties ar sava laikmeta mākslinieciskās domāšanas veidu. Būtībā ne tikai ar to vien. Laika izpratne mākslas darbā taču lielā mērā izaug no sava gadsimta dzīvei raksturīgās laika izjūtas, kas izpaužas katra nelineāri domājoša cilvēka pasauleskatījumā un visu norišu tvērumā. «...pastāvīgi domājot par pagājušiem laikiem, bet dzīvojot un rīkojoties tagadnē, robeža it kā izzūd,» raksta G. Kurpnieks (Punkti uz i. — Hori-zonts, 1987, № 9) — nepavisam ne laika mākslinieciskās kategorijas sakarā. Tā ir dzīves kopsakarības meklējoša cilvēka laika izjūta mūsdienu pasaulē. Prasības, ko 20. gadsimts izvirzījis mākslas darbu stilam un formai, sakņojas noteiktā zinātniski filozofiskā laika izpratnē, kas raksturīga un būtiska kopš A. Einšteina. Šī pasauleskatījuma modifikācijas mākslā ir ļoti dažādas, kopīgais tām visām — ka priekšstats par «šodien» un «rīt» savstarpējo saistību gūst jaunu saturu. Laika spaidis nav viegls, jo mūsu laiks prasa no mākslinieka likumsakarību apjēgsmi. Bez tās nekas nopietns neiznāk. Tāpēc šai gadījumā nesalīdzināmi lielāks ieguvums būtu dokumentāls vēstījums ar stingri noteiktu orientāciju uz pagātni.

Kārlis Ozoliņš nepiedzīvoja sava atmiņu vēstījuma **«Paradīzes priekšpilsētā»** (K, 1987, № 10—12) publikāciju. «Cietumnieka piezīmes uz dzīves lappušu malām» ir autentisks pagātnes liecinieks, kur pats pārdzīvojums ir dokumentāls. Atceres ir neviendabīgas; spēcīgākā un galvenā daļa ir tā, kas veidota kā dienasgrāmatas lappuses. Te noteicošais ir precīzais, procesuālais pārdzīvojuma tēlojums — rīmtā vienkāršībā, ne izkāpināta, bet klusināta dramatisma piesātināts atbilstoši stāstītāja rakstura izturētībai un lēnīgumam. Pārējās daļas tuvākas ierastajiem atmiņu stāstiem, te nav viscaur tāda emocionāla pildījuma, bet labāk pavisam bez tāda nekā ar mākslīgi «uzskrūvētu». Šeit autors drīkst atļauties arī brīžam fragmentārāku, brīžam sausāku stāstījumu, jo ticību, ka teiktais ir paties, jau iedevušas visas iepriekšējās no-daļas.

Ar patiesības mākslinieciskā iemiesojuma problēmām allaž nākas sastapties vēsturiskās prozas darbos. Sevišķi tad, ja rakstnieks par vienu no mērķiem izvirzījis stingri

respektēt vēsturiskos faktus (pretējā gadījumā viņam rokas ir brīvākas). Vēstures zināšanu deficīta apstākļos nekādi nedrīkst noniecināt darbus, kuros galvenā ir izziņas vērtība. Pašaiizliedzīgs un liels ir Jāņa Mauliņa veikums, milzīgo dzimtenes vēstures materiālu apgūstot, — pats par sevi tas pelna cieņu un pateicību. Lasot autora lietišķo priekšvārdu romānam «Tālava» (Z, 1987, № 1—14), tā vien gribējās teikt — rakstniek, turpiniet tādā pašā garā par visu, būs vienreizēji interesanti! Bet J. Mauliņš tomēr vēlējies piešķirt sakāmajam daiļprozas kvalitātes. Ja rakstnieka nu jau daudzus gadus prozā un publicistikā trenētā roka pasniegtu mums tikai beletrizētu Tālavas novada 13. gadsimta vēsturi, tā noteikti izkonkurētu daudzus «izdomas literatūras» augļus. Bet, kad nu autors cenšas iztēlot, kā toreizējie cilvēki runājušies un darījušies, tad iet visādi. Risinās gari dialogi, kuros brīžam piemirstas, kurš ir kurš. Var jau būt, ka senči zīmīgākos mirkļos tekstā iepina pa tautasdziesmas četrindei, bet izklausās tā jocīgi. Tur, kur autors vienkārši pastāsta, kas noticis, vai apraksta reālijas, tur ir interesantāk lasīt.

Svalbja un skaistās igaunietes attiecību stāsts ir viens no visdzīvākajiem. Dabiski un ticami atklājas tālā gadsimta cilvēku attieksme pret mīlu un nāvi, no mūsējās atšķirīga. Bet mākslinieciskuma kritērijus neiztur sarežģītākie raksturi. Ievadvārdos izpausta iecere vedināja gaidīt lielāku iespaidu no tik pretīšķīga un interesanta tēla pieteikuma kā Rūsiņš; rezultāts diezgan nenoteikts, pabāls. Miklainsais Latviešu Indriķis iznācis tāds viennozīmīgs — tikai reliģiskā fanātismā iežņaugta dvēsele.

Rakstnieka deklarācijās daudz neapstrīdamu dzīves patiesību. Par vīriem, kas tiecas pēc varas, bet kam nepietiek prāta un sirds pat savu mazo novadiņu pārvaldīt. Par «melnajām aitām», kas pieņem svešu domu, neizprotot tās būtību. Par ideālu un darbu nesaskaņu no to puses, kuri pakļauj. Par to, ka iekarotājs vienmēr «solās uz visiem laikiem iznīdēt visu ļaužu ļaunumu, netaisnību, bēdas», lai gan «pasaulē bez sirdsēdām nebūs nekā: .. ne bērnu, ne miroņu, ne pekles, ne debess». Rakstnieks ir iezīmējis arī lielu, traģisku pretrunu. No vienas puses: «Spēks, kas staro no cildenas galvas, savalda drošāk par pašu asāko zobenu.[.] Vājums mīt tikai pašos mūsu brāļos, kam nav tikuma. .. ciltij atņem dzīvības spēku netikušie.» No otras puses — doma, ka vardarbīga pakļaušana balstās taisnī uz pārlietu godprātīgu ļaužu pleciem, kas

gatavi ziedot sevi un savus brāļus. Vai te nav pamats tragēdijai, kuras dziļums un baigums patiešām ar prātu nav aptverams, bet kas romānā vairāk izpaužas kā konstatācija vārdos, nevis dzīvu, spilgtu tēlu kustībā un saturā.

Aivars Kalve konsekventi turpina savu nosprausto taku. Tā var būt platāka vai šaurāka, gan grumbuļaināka, gan gludāka, var likumot vai lauzties cauri brikšņiem, bet skaidrs ir viens — lielās maģistrāles, ūdens un gaisa ceļi rakstnieku nesaista. Acīmredzot A. Kalve paliks mūsu literatūrā kā uzcītīgs un godīgs savas paaudzes psiholoģiskais portretētājs. Portretu galerijai pievienojies vēl viens. Varonis, ap kuru centrēts romāns **«Gaisa tilts»** (K, 1987, № 7—10), ir zēnībā aizkavējies īpatnis, tikai vienu dzīves skaņkārtu iepazinis. Atšķirībā no A. Kalves iepriekšējiem varoņiem Edijam Rozem nav pat nekādu īpašu grēku, ko sūdzēt, bet viņa bērnības un jaunības atmiņas ir interesantas pašas par sevi un uzvēdī aizgājušu gadu gaisotni. Romānā uzsvērtā Edija Rozes pārspīlēti jutīgā redze, kas nosaka viņa aizrautību ar smalkmehāniķa profesiju un dažreiz rada grūtības. Bet uzreiz gribas jautāt — ko tad vēl viņš redz vairāk nekā citi?

Romānā bija grūti «ielasīties», īpaši no sākuma tas likās samocīts. Vēstījuma saraustītība tajā izriet tikai no «mūžīgā pavasara» neapreķināmajiem emociju brāzmojumiem, kam apakšā — trakojošās, līdz šim aprītē netikušās dzīvības sulas un cerība, ka viss vēl priekšā. Liekas, ir kādas disproporcijas starp notikumiem un to apjēgumu varoņa izjūtu plūsmā, kuru autors tiecies parādīt spilgti. Ciešāk abi momenti sasienas tais brīžos, kad sātans varoni kārdina ar sievietes klātbūtni, jo likteņa uzsūtītās Ievas meitas ierašanās jau arī ir galvenais notikums romānā aptvertajā tagadnes nogrieznī. Nobeigumā izpaustā ciešā ticība, ka viss vērsīsies par labu, laikam gan ir raksturīga tieši šai paaudzei. Ir pamats skeptiski paredzēt, ka darbaudzinātāja gaitās Ediju nekāda idille negaida. Bet pēctecības alkas viņā ir atmodušās. Pie tā arī autors paliek. Šādi tiks gaisinātas skumjas par aizgājušo jaunību, par laika tecējumu, ko cilvēks pats nepamana.

Mārgeris Zariņš miniromānā **«Rīks Sondors»** (K, 1987, № 3) nav tikai jestu joku plēsējs kā vienā daļā savu darbu. Vispār maestro ar savu karnevāla danci ir palīdzējis uzturēt gara mundrumu cauri 70. gadiem un

arī turpmāk. «Rīks Sondors» ir tiešāks, asāks darbs nekā daudzi līdzšinējie. Ironisko mežģīņu kruzuli tā neaizplīvuro citkārt mājienos jaušamo būtību, jo ir lietas, par kurām vērts parunāt atklātāk, ar satīras rīksti uzdrāžot pa mākslas taisītāju savstarpējo attiecību vēstures bezkautnīgajiem plikumiem. Zēl tikai, ka rakstnieks nav īsti izdomājis, kā nozūmēt galvenos varoņus (beigti jau viņi ir, tas ir skaidrs, ja ievēro, ka Sondoru taisās padarīt par «ideoloģisku liķi»), un tā īsromāns palicis pavisam nepabeigts — nav ne noslēgtu, ne arī atvērtu beigu.

No Andra Puriņa šāgada publikācijām saistošākā ir romāns «**Bezrūpīgie ceļotāji**» (Jaunās Grām., 1987, № 1—12). Meklējumu ziņā tas ir viens no interesantākajiem darbiem pēdējo gadu latviešu prozā, turklāt tam piemīt jaunības mundrums, kas droši vien piesaistīs dažādu paaudžu lasītājus. Notikumi un piedzīvojumi virknējas raitā tempā, sevišķi romāna otrajā pusē, tā ka ir cerības, ka «Bezrūpīgos ceļotājus» spēs izlasīt arī varoņu vienaudži. Varbūt tā ir gaumes lieta, bet man gribas apsveikt katru gadījumu, kad rakstnieks neturas verdziski pie dzīves realitātes kailās virskārtas (kas ar savu ikdienišķību nospiež domu pasivitātē), bet meklē līdzekļus, kā iegūt nebijušu saskari ar īstenību. Un rotaļas atraisītība liekas būt viens no ceļiem, kā piekļūt paaudzei, kam grāmata vairs nav nepieciešama dzīves sastāvdaļa.

Romānu ļaudīs palaižot, A. Puriņš rūpīgi paskaidrojis nabaga lasītājam, kā šis darbs saprotams. Uzcītīgi sekot rakstnieka norādījumiem, viens no pirmajiem iespaidiem bija skumjas, ka A. Puriņš no tiesas rakstījis «mazliet fantastisku», nevis fantastisku darbu, tādējādi pats sev mazinādamas iespējas radīt to fascinējošo iespaidu, ko var dot kupls fantastisks tēlojums. Domāju, ka romānam par labu būtu nākusi rakstnieka brīvāka un drošāka rīkošanās ar fantastikas elementiem; tad piedāvātais asociāciju loks būtu vēl plašāks. Norises (sevišķi romāna sākuma daļā) vietumis tiek tēlotas arī sadzīviski naturāli, un tas sašaurina pateiktā nozīmi, mazina iespaidu, ko radītu sulīgs, vērienīgs fantāzijas lidojums ar pārspīlējumiem, sabiezinājumiem. Varbūt tieši tāpēc nav īsta noslēpumainības oreola ap pāri Džīna—Marvins, kuriem taču ir nozīmīga saturiskā slodze. Par zināmām grūtībām iedzīvināt domu tēlos liecina arī tas, ka laiku pa laikam kāds no varoņiem «ņem vārdu» teorētiskai deklarācijai, nolasa kaut ko īsai lekcijai līdzīgu.

Varoņu piedzīvojumiem nav bezgalības perspektīvas; autors pāris reižu atgādina šo ierobežojumu — būtībā tā ir tikai izraušānās viena vasaras brīvlaika ietvaros un pēc dažām nedēļām visi atgriezīsies skolas solu parastībā. Laikam te ir kāda dziļāka jēga. Jaunais domātājs un darītājs īsti brīvs var būt tikai tais brīžos, kas pieder viņam vien un kad viņš pats var piederēt sev. Bet tādu brīžu pat tiņu vecumā ir ļoti maz. Daudzām un dažādām saitēm viņi ir iegrozīti tādā pasaulē, kas nerosina ne domas, ne rīcību, vēl vairāk — kaut ko darīt ir kļuvis bezjēdzīgi. Sai ziņā neviena paaudze nav privileģēta (autors priekšvārdā norāda uz 80. gadu pirmo pusi). Raksturīgi, ka romāna sākumā tieši no vecākās paaudzes mutes Marks dabū norādījumu, ka pēc viņa dzīvības spēka nevienam nav vajadzības. Pret «izrāvieniem» vecākās paaudzes nostāja ir rezervēta. Tāpat tiek «norakstīta» četrdesmitgadnieku paaudze — gatavība ideālu vārdā kļūt par mocekli ir vārdiska, tāpēc netiek nopietni ņemta.

Tomēr katra paaudze vismaz vienreiz pamēģina — ar tādu domu sākas tiņu fantastiskie piedzīvojumi. Tajos (pašiem savā vidē norobežotiem) viņiem nākas iziet cauri dažām stadijām, kas cilvēces attīstības gaitā jau ne reizi vien radījušas neatšķetināmas problēmas. Jaunie noraida iepriekšējo pieredzi, bet tai pašā laikā atzīst, ka ir zināšanas, kas var būt noderīgas. Tomēr lielākoties par visu jāpārlicinās pašiem. Par to, ka ir iespējams pakļaut cilvēkus vienai darbībai un mērķim, bet līdz zināmai robežai. Par to, cik nožēlojamas ir ilgas pēc nežēlīga, pakļautspējīga vadoņa stingrās rokas un kā tās transformējas, vainu par visām nelaimēm un neveiksmēm uzvelot vienam. Trāpīgs simbols ir pils, kurā nevar iekļūt, lai gan durvis skaitās atvērtas. Vārdos aicina, bet pamēģinīti tikt iekšā! Ja tomēr izdodas, tad jāvalkā kāda stulba maska.

Būtiska ir Ingus līnija. Ar viņu saistās doma par iespējām, kas ir cilvēkā pašā, un piesaistītību pašam sev. Cilvēks ar maigo, labestīgo starojumu (atšķirībā no Marka viņš tiecas pēc mīlestības) netiek novērtēts. Jo noteicošais kritērijs — der vai neder par vadoni. Atstumt Ingu ir aprobežotība, kas vājina spēkus un liedz ilgstošus panākumus. Pēc būtības Ingus ir vienīgais cilvēciskais cilvēks līdzaudžu vidū; tik tiešām, zelta būrī kā eksponāts noliekams.

Domāju, ka «Bezrūpīgie ceļotāji» dos vielu vēl daudzām pārdomām, bagātākām un oriģinālākām.

A. Puriņa pirmie plašākie darbi — «Nevaicājiēt man neko» un «Zelta zirneklis smejas» — atstājuši ne spilgtas, tomēr labas un cerīgas atmiņas. Tiem piemita īpašības, kas izraisīja uzticēšanos, un pirmām kārtām tā bija spēja pārliecināt, ka autors tiešām zina par saviem varoņiem vismaz tik, cik ir uzrakstījis. «Zilā jumprava» (A, 1987, № 1—6) atnesa vairāk nekā vilšanos. Lasot no manis neatkāpās asociācijas ar kādu bērnībā iegūtu pretīgu iespaidu no M. Gorkija autobiogrāfiskās triloģijas, kur vectēvs, barodams mazo brālīti, sakošļā ēdienu un tad ar liko pirkstu stūķē bērniņam mutē, lai gan mazulis sniedzās pēc maizes gabaliņa. Tik tiešām — barība, kas zaudējusi garšu, turklāt atšķaidīta ar gados vecāka cilvēka siekalām, — kā citādi lai apzīmē to pliekanību un plakānību, kur kaut cik interesants ir vienīgi pats leģendas atstāsts. A. Puriņš vēlējies ieturēt kādu «mazliet ironisku» distanci no varoņiem; iznācis vēstījums no pieauguša cilvēka augstumiem — ar mūsdienīgi tēvišķīgu virspusību, kas nezināšanu un nevēlēšanos iedziļināties slēpj aiz neīsta mundruma. Vietumis joku taisīšana par varas makti nerada nekādu ironiju viennozīmīgajā ikdienišķībā, kur jaunie ir pamulķi, vecie — plānprātīgi, bet pensionārs ir lamu vārds, autoram beigās sērīgi nopūšoties — ak, tiņi, kur jūsu romantikas slāpes? Kas attiecas uz noslēgumu, tad, lai kā autoram gribētos piedabūt varoņus uz dziļākām jušanām, ar nāvi tomēr niekoties nevajadzētu.

«Zilo jumpravu» par romānu negribas saukt. Te nevar runāt par jauna cilvēka situāciju 20. gadsimta beigās un autora kādu nebūt izpratni par to. Bez šaubām, mūsdienas izprast un izteikt ir grūti. Drošas **domas** vajag un **savas** balss! Pati mūsdienu esamība ir tāda, kas centrā izvirza autora pozīciju. Standartizācija, personības nivelēšanās, materiālo vērtību kulta ir globāli procesi. Rakstnieka mīsiņa — tos atspoguļot, bet — no cilvēcības viedokļa. Turpretī, ja paša rakstnieka personību un apziņu noplicina šie procesi, tad tas ir mākslas pagrimums, lai arī tajā — kā peļķē — kāda objektīvās īstenības daļa vienmēr atspoguļojas.

Pašmāju rakstnieks, kas pretendē uz ironisku dzīves redzējumu, šogad arī tulkotās literatūras kontekstā nekādi nevar omulīgi justies. K. Vonnegūta «Romāni» ir aktuāli un saistoši ne tikai tāpēc, ka nāk no zemes, kur optimisms ir bijis pacelts gandrīz vai nacionālās filozo-

fijas rangā, parāda, ka «saskaņā ar instrukciju» var izdarīt dažāda mēroga bezjēdzīgus noziegumus un ka racionālā, tehnokrātiskā sabiedrībā cilvēks pats par sevi tikai traucē. Šais romānos atklāti skan autora balss — spēcīga un skaidra, un melnais ir patiesi melns.

Bet visas burvības reiz beidzas, un, gribi vai negribi, ir jāņem rokā latviešu autora kārtējais bezatbildības izpaudums. Kaut kāds pārpratums ir «Karogā» (1987, № 4) publicētais Ēvalda Stroda **«Mēness fāzes»**. Iedomā (bez jebkāda seguma) rakstīt par jauniem patsmitnieku nav devusi nekā cita kā vien neticamību, samākslotību, kas izlikta uz papīra tādā kompozicionālā nesakarībā, kur vēstījums ar pārspriedumiem un pārstāstiem nav «sabūvēts» tā, lai kaut cik turētos kopā. Nav te ne raksturu iezīmības, ne būtisku notikumu, ne vispār kādas mākslinieciskas jaunatklāsmes. Paviršība ir tik apbrīnojama, ka nav domāts pat par vārdu elementāru secību tekstā un sajaukti personvārdi. Kur tad vēl idejiskais tukšums — kurš gan nezina, ka trijnieku var dabūt par neko, ka īstie vecāki ir tie, kas audzina, ka pašdarbībā piedalīties ir labi, ka pusaudzī trako hormonālās vētras utt. Šāda limeņa patiesību vienkāršai atkārtošana ir mākslu nav nekā kopīga.

No visa kopuma izceļas divi darbi, kuros gan saturiski, gan pēc iespaidīguma jūtams laika gars.

Vijas Upmales romāna **«Zemes sāpe»** «Karogā» (1987, № 5—6) publicētā pirmā daļa **«Briežkalni»** rada priekšstatu par gadiem krātā sāpē iznestu un izauklētu darbu. Savā patstāvībā citāds un stingrs, tas mums būs tikpat nozīmīgs kā I. Indrānes **«Zemesvēži dzirdēt»**. Uz mums runā paaudzes atmiņa — par to, kā īsti kopjama zeme un dzīvojams cilvēkam. Un paaudzes dzīve — kā izpostīts ābeļdārzs. Pirmās daļas centrs ir Briežkalnu vecākā paaudze — Aukītis un Aukīte. Visumācētājas rokas, gara gaisma un tāda sirds tīrība, kuras priekšā jūti ik mazo melnumiņu uz savējās. Vieni no pašiem latviskākajiem, caur tautasdziesmu ētiku saprotamiem raksturiem ar likteni — kā nepelnītu pātagas cirtienu sejā.

Viena no līnijām — zemnieka darba cildenums un sāts — neviļus atsauc atmiņā E. Virzas **«Straumēnus»**. Domājot par atsevišķiem momentiem, kas E. Virzas grāmatā patika K. Ulmanim, ir piemirsts, ka **«Straumēni»** kā mākslas darbs ir latviešu zemkopības kultūras enciklopē-

dija. «Briežkalnos» ir aizejošā, lielā mērā jau pazaudētā iemūžinātājas lappuses, bet ir krasa kompozicionālā atšķirība. «Straumēnos» galvenais ir norišu cikliskums, vispārīgums, kālabad vēstījums — objektivizēts. «Briežkalnos» — viss izmaiņās, caur laikmeta kolīziju mocīta cilvēka individuālo emociju gammu izciests, uz traģisku apjēgsmi virzīts. Seit arī idejiski mākslinieciskās ieceres kardinālā atšķirība, izrietoša no piederības cita laikmeta pārliecībai. «Zemes sāpei» daudz kopīga ar to sāpi, kas skan krievu lauku prozā, arī ar to, no kādas izauguši neapklusināmā netaisnības izjūta un pretestības dziņa G. Matevosjana stāstā «Saimnieks».

«Briežkalniem» piemīt rimta apgarotība, it kā pilnīgas bezsteigas ilūzija, un tomēr tas ir darbs par zudību nepielūdzamajā laika ritējumā. Viscauri izaustā, pieklusinātā, smalkā sāpju stīga uzdzēn dīvainu satraukumu — kā pēkšņi un neizskaidrojami ierunājoties asinsbalsij. Un tas izslēdz vienmuļības un apmiera iespēju vēstījumā, kas tiešumā tik tuvs dzīves realitātei un kur katrs sikums ir no svara. Tiek fiksēti mūžībā aizejoši tuvplāni, fragmenti, sīkdaļas, ainas, noskaņas, attieksme. Vēl visu apvij Aukšša starojuma klātbūtne; ar viņa aiziešanu noslēdzas dzimtas likteņa pirmais cēliens.

Alberta Bela «**Cilvēki laivās**» laikam gan ir pats aktuālākais romāns, kāds latviešu prozā parādījies pēdējo četrdesmit gadu laikā, un kārtējo reizi rakstnieks mums atklājas kā viens no sociāli asredzīgākajiem latviešu prozaikiem. No izsekojuma, ar kuru brīdi un kā tauta pārstāj būt tauta, ar kuru brīdi tā sāk zaudēt pretestības spējas faktoriem, kas to ārdā un grauž, izaug vispārinājums par nācijas pašatbilstmes un kultūras identitātes zudību, kas ir bīstamākais drauds blakus kara draudam. «Cilvēki laivās» ir romāns par to, ka mēs vēl esam, bet mūsu var arī nebūt. Un draudošās briesmas ikdienā neviens nepamana, viendienīgās vajadzības liekas svarīgākas. Sai ziņā «Cilvēki laivās» sasaucas ar šogad latviski iznākušo M. Trāta romānu «Silpurene — zāles pret grūtsirdību». A. Bela romāns ir darināts citā stilistikā un ir žanriskis hibrīds, kam piemīt gan filozofiskā, gan vēsturiskā, gan publicistiskā romāna iezīmes. Par šo darbu noteikti strīdēsies, jo tas ir pietiekami bagāts, un brīnīsies, jo tas ir pietiekami neparasts.

Romānu nāktos izvērsti analizēt no dažādiem aspektiem un vairākos līmeņos (kas gada pārskata ietvaros nav

iespējams), lai rastos sintezēts kritisks spriedums, daudz-
maz atbilstīgs mākslinieciskās sintēzes pakāpei, kāda ir
šai darbā. Dažas no iespējamām pieejām mēģināšu tikai
ieskicēt.

Domas nospriegotība: piesātinātie īsie teikumi, mērķ-
tiecīgi kā bultas; teikumu izkārtojums (pie katra lasītājs
tiek drusku apstādināts); būves «krāvums» no atsevišķiem
maksimāli piepildītiem elementiem — informatīvi
blīvajiem teikumiem, tipu un slāņu raksturojumiem brīvās
pārejās no viena pie otra; plašās ekspozīcijas nemanāma
pāraugšana liktenīgi nenovēršamos notikumos.

Raksturu tipoloģizācija: tipi, neatkārtojami sulīgi savā
būtībā un reizē ļoti vispārīgi; īpatnējo slāņu, no kādiem
tik nesastāv tauta, reprezentanti ar raksturīgiem domā-
šanas modeļiem, kam savs pamats un savi «griesti».

Vēsturiskais temats kā līdzeklis mijiedarbē ar izteikti
mūsdienīgo valodu, kas (sevišķi leksikas līmenī) darbo-
jas kā ironisku asociāciju raisītāja.

Pārdzīvojuma veidošanās *post factum* (principā pazī-
stama no A. Bela līdzšinējiem darbiem): nepārprotami do-
mas ir tās, kas dzemdē jūtas, ne otrādi; pārdzīvojuma ra-
šanās ne tieši no tēlotā, bet pastarpināti — to rada bau-
dījums no domas mērķtiecības un balsta sižetiski Sventes
kalna uzbrukums, skolotāja pūliņi šai laikā un kalna uz-
vara; *quasi* zinātniskais pētnieciskums izklāstā virza la-
sītāju caur zinātkāri uz interesi izsekot un izprast, nespē-
lējot tam uz jūtām, bet apelējot pie saprāta. Jūtas netiek
impulsētas daiļdarba iekšienē, tās pat stipri pietauptas,
lai galvenais uzvilnījums nāktu par visu apjēguma vese-
lumu, kopumu kā rezultātu **pēc** lasījuma.

Neņemos apgalvot, ka šāds katarses veids var simtpro-
centīgi apmierināt, taču neapstrīdama ir rakstnieka ne-
lokāmība runāt tieši uz sava laika cilvēku, būt **viņa dēļ**,
un tas ir pats galvenais. Visvarenā soģa Laika spriedums
jau neizpaliks. Liekas, šis romāns tā uzrakstīts, ka pat
tehnokrāts spētu to saprast, vismaz tik daudz, ka rakst-
nieks (līdzīgi skolotājam Jānim Kuronim) neatlaidīgi mē-
ģina pārliecināt — jādomā taču **ar galvu!**

«Varoņi ir cilvēki laivās straumes vidū,» raksta A. Bels.
Ārpus romāna ietvariem doma raisās tālāk. Mūsu laika
varoņi būs tie, kas izraus cilvēkus no apātijas, viendienī-
bas, modinās domai un domā sakņotai rīcībai. Kas vismaz
būs mēģinājuši to darīt. Uzturēt straumi.

Bet varbūt maldīgi ir likt tik lielas cerības uz cilvēka prātu? Jāņa Kuroņa prāts taču nelīdzēja. Vai tikai tāpēc, ka viņam vienīgajam tāds bija?

Kur meklējams straumes uzturētāju spēks?

* * *

Jāatzīst, ka stāvoklis lielajā prozā šobrīd ir diezgan kritisks. Ja ir tik maz, ko publicēt, ja iezīmīgāki darbi rodas kā atsevišķi gadījumi, nevis kā noteikta līmeņa spilgtāki izteicēji, tad zūd pamats, lai runātu par kādām žanra vai stila attīstības tendencēm. Šāds stāvoklis diez vai būs pārvarams viena vai divu gadu laikā. Būtībā tās ir smagas komplikācijas no agrāko gadu ielaistām slimībām.

Pagājušajā gadsimtā V. Jordans izteicās, ka ir eposa spējīgas un eposa nespējīgas tautas. Šī tēze sāpīgi aizskāra nacionālo pašapziņu un pamudināja A. Pumpuru radīt «Lāčplēsi».

Sobrīd mums netrūkst katrai gaumei ko lasīt centrālajos žurnālos, bet oriģinālprozā trūkst pat viduvēju darbu, pat lasāmvielas, kritikai nav ar ko strādāt.

Mums ir daži labi rakstnieki. Izdevniecībā kompetenti cilvēki strādā pēc sirdsapziņas. Drukātāji droši vien arī ir labi cilvēki, bet iespiešanas tempi nekam neder, grāmatu iznākšana kavējas. Katrs ir kaut kādā atkarībā savažots un prot to argumentēt, bet pagaidām nav ne vainīgo, ne izejas. Šāda situācija atgādina K. Kīzija romānā «Pār dzeguzes ligzdu» attēloto «miglas mašīnas» darbināšanu — migla tiek palaista, lai neviens tālāk par sevi pašu neredzētu un pie reizes justos pasargāts no apkārtējā. Rodas apātijas sindroms, kura ēnā var iznirt jautājums, vai latvieši ir romāna spējīgi. Te nav domāta atsevišķu nozīmīgāku žanra paraugu rašanās laiku pa laikam, bet latviešu romāns kā stabila literatūras parādība ar iespējām iziet pasaulē.

Meklējot zāles pret grūtsirdību, respektīvi, nacionālo nihilismu, ir radikāli jāmaina grāmatu izdošanas politika attiecībā pret oriģinālliteratūru, iededzot tai visas «zaļās ugunis» un nosakot īpašu aprūpēšanas režīmu. Un lai tie būtu pat vāji darbi — gan kritika savu vārdu pateiks. Bet izdevējiem un ražotājiem ir jānodrošina oriģinālliteratūras normāla, neaizkavēta nonākšana pie lasītāja. Citādi

rakstnieks nav spiests augt pats sev pāri. Mūsdienās tēlaini runā par dzimtās valodas «ekoloģiju». Tikpat aktuāla ir oriģinālliteratūras «ekoloģija». Jo «nevajag pirms laika nonest no klāja vēl dzīvu airētāju!» — atgādina romāns «Cilvēki laivās». Blakus pilnīgi citādi būtu veidojams tulcotās prozas fons — ar mākslinieciski augstvērtīgu un laikmetīgu darbu tulkojumiem.

Daļēji publ.: Karogs, 1988, № 5.

1987. gads latviešu dramaturģijā

Lugu publicējumi un iestudējumi

Publikācijas. Izdevniecība «Liesma» laidusi klajā četras lugu grāmatas: divas P. Putniņa darbu izlases — «Uzticības saldā nasta» («Pusdūša», «Uzticības saldā nasta», «Kāzas kāzās», «Mūsu dēli», «Pie puķēm — kur ģimenei pulcēties») un «Gaidīšanas svētki» («Gaidīšanas svētki», «Es savos zābakos»), M. Zālītes «Divas dramatiskas poēmas» («Pilna Māras istabiņa», «Tiesa») un piecu autoru kopkrājumu «Virtuss» (J. Jurkāna «Virtuss», L. Stumbres «Sarkanmataināis kalps», H. Paukša «Melnās krēpes», A. Zeibota «Telefons», D. Grīnvalda «Pasaka par uzticīgo Kārlīti», U. Segliņa «Kaktiņš»).

Žurnāls «Karogs» publicējis P. Pētersona «Tikai muzikants» (3. nr.), P. Putniņa «Ar būdu uz baznīcu» (5. nr.), G. Priedes «Smaržo sēnes» (7. nr.), žurnāls «Āvots» — M. Zālītes «Dzīvo ūdeni» (7. nr.), bet žurnāls «Teatr» (krievu valodā) P. Putniņa «Pie puķēm — kur ģimenei pulcēties» (8. nr.).

Iestudējumi. Drāmas teātris uzvedis L. Stumbres «Sarkanmataino kalpu» (rež. M. Kublinskis), P. Pētersona «Tikai muzikants» (rež. P. Pētersons), P. Putniņa «Ar būdu uz baznīcu» (rež. E. Freibergs), Ā. Geikina «Sauls dieva Fēba rotaļas» (rež. Ā. Geikins). Dailes teātris inscenējis P. Pētersona «Mirdzošo un tumši zilo» (rež. P. Pētersons). Jaunatnes teātra repertuārā tika iekļauti L. Stumbres «Ziediņi» (rež. A. Birkovs). Liepājas teātrī iestudētas — L. Stumbres «Gaidīt» (rež. H. Ulmanis) un J. Jurkāna «Kraukļi» (rež. O. Kroders).

Padomju dramaturģijas strāvojumu sakari ar latviešu lugām

Pārskatot padomju dramaturģijas pēdējo 15—20 gadu ainu, blakus psiholoģiskai «normāllugai» var konstatēt vairākus strāvojumus, kuri, nomainot cits citu, centušies tikt tuvāk dzīves pretrunu atklāsmei. Ar noteiktas dramaturģiskās poētikas (sižetu, motīvu, varoņu utt.) palīdzību autori centušies izteikt laikmeta aktuālās garīgās noskaņas. Arī latviešu dramaturģijā saskatāmas atsevišķas šo virzienu pazīmes.

Ar 70. gadu pirmo pusi datējams t. s. ražošanas lugu uzplaukums. Tādi autori kā I. Dvoreckis, A. Gelmans un citi, uzrādot savos darbos ražošanas procesu pretrunas, centās netieši vērst mūsu uzmanību uz visas mūsu valsts sociālās attīstības pretrunām. Latvijā ar labiem panākumiem iestudētas tādas šī virziena lugas kā A. Gelmana «Kādas sēdes protokols», «Mēs — apakšā parakstījušies...», «Vieni un kopā ar visiem». Taču jūtamam ietekmi uz latviešu dramaturģijas attīstību šis virziens nav atstājis.

70. gados lielu popularitāti padomju teātros iemanto pēc Rietumeiropas t. s. intelektuālās dramaturģijas parauga rakstītās lugas — līdzības. Izmantojot antīko laiku vai pagājušo gadsimtu Krievzemes vēstures faktus, dramaturgi centās radīt nepārprotamas līdzību spēles par sava laika sabiedriski politiskiem un psiholoģiskiem konfliktiem. Meistarīgākais šī virziena autors ir E. Radzinskis, kura darbi «Sarunas ar Sokratu» un «Nerona un Senekas laiku teātris» augstā mākslinieciskā kvalitātē tika iestudēti Rīgas Krievu drāmas teātrī. Arī latviešu dramaturģijā attīstījies šis veids. Meklējumus šai ievirzē sastopam M. Zālītes, J. Jurkāna, Ā. Geikina daiļradē. Minētie autori saviem darbiem izmanto vielu no Latvijas vēstures un folkloras, kā arī no nekonkretizētiem senvēstures posmiem.

70. gadu beigas padomju dramaturģijā iezīmīgas ar t. s. jaunā vilņa rašanos. To galvenokārt veido vidējās paaudzes rakstnieki, tādi kā L. Petruševska, V. Arro, V. Slavkins, A. Gaļins, A. Kazancevs, A. Dudarevs u. c. Tēlojot mūsdienu pilsētnieku vidusslāņa (inteligences) galēji grūtos sadzīves apstākļus, materiālo nevienlīdzību mūsu sabiedrībā, dramaturgi rāda, kā pamazām cilvēkos

zūd garīgums, ideāli, jūtīgums. Sis «vilnis» atstāja būtisku ietekmi uz visa dramaturģijas žanra attīstību ar savu rakstības manieri, t. i., poētiku. Objektīvs (pat objektīvizēts) tēlojums, kas rada asociācijas ar dokumentalitāti, sadzīves detalizēts pētījums, «augsto materiālu» (pozitīvā varoņa, ideālu) tieša klātnesamība. Par izcilām parādībām padomju teātra attīstībā kļuvuši tādi jaunā vilņa dramaturģijas iestudējumi kā M. Zaharova uzvestās L. Petruševskas «Trīs meitenes zilā», Ļ. Dodina iestudētās A. Gaļina «Zvaigznes rīta debesīs», A. Vasiljeva inscenētās V. Slavkina lugas «Stilīgais un viņa meita», «Serso». Latvijas teātros bez mākslinieciski nozīmīgiem panākumiem iestudētas tādas šī virziena lugas kā L. Petruševskas «Trīs meitenes zilā», V. Slavkina «Stilīgais un viņa meita», «Serso», A. Gaļina «Retro», V. Arro «Skatieties, kas atnācis!». Domāju, ka visvairāk saskares punktu ar krievu jaunā vilņa dramaturģiju ir J. Jurkāna un L. Stumbres daiļradē.

Pirmā pārkārtošanās perioda sezona Maskavas teātros savukārt iezīmīga ar plašu publicistiskās dramaturģijas parādīšanos uz skatuvēm. Tādas lugas kā A. Mišarina «Sudrabkāzas», M. Šatrova «Sirdsapziņas diktatūra», A. Buravska «Runā...» mēģina analizēt tos cēloņus, kas noveda mūsu valsti pie būtiskiem izkropļojumiem sociālisma attīstībā. Valmieras teātris spilgtā patstāvīgā lasījumā uzveda «Sirdsapziņas diktatūru». Taču latviešu dramaturģijā, kura tradicionāli (starp citu, tāpat kā latviešu teātris) ir atturīga pret politiskām un publicistiskām tēmām, arī šis padomju dramaturģijā jaunā laika izsauktais vilnis nekādas pēdas nav atstājis.

Lugas par mūsdienām

Viens no ievērojamākajiem notikumiem latviešu oriģināldramaturģijā 1987. gadā ir Gunāra Priedes luga «Smaržo sēnes». (Tā sarakstīta 1967. gadā.) Šīs lugas nodrukāšana «Karogā» ir notikums ne tikai tādēļ, ka gandarī mūsu provinciālo godkāribu — lūk, arī mums atradusies kaut vai viena t. s. stagnācijas laikā aizliegta luga. Tā ir liktenīga luga — tā izdarīja divus liktenīgus pagriezienus, kurus tai nevajadzēja izdarīt, ja nebūtu izjaukts lietu dabiskais stāvoklis, un neizdarīja to vienīgo, kura dēļ tā bija radīta. Deformējošie pagriezieni attiecas

uz autora dzīvi un daiļradi, bet nenotikušais pagrieziena uz latviešu dramaturģijas attīstību kopumā. Protams, tik neparastā maršrutā šī luga devās ne pati pēc savas grības, viņai palīdzēja toreiz augstos amatos sēdošie mūsu pašu mīlie tautasbrāļi, nobijušies no savas ēnas. G. Priede uz laiku iegrima pusvārdū un eifēmismu mākslā, ko mēs, viņa pētnieki, nosaucām par smalko pustoņu čehoviski izkopto rokrakstu. Un kas gan cits viņam atlika — no darba atlaistam, četrus gadus nedrukātam un neuzvestam, no preses slejām izstumtam. Iekšējās pozīcijas jau dramaturgs nenodeva, taču viņa radošā rokraksta attīstība, kura bija sasniegusi lielu konsekvenci konflikta asuma veidošanā un teikumu līdz galam izsacišanā, tika mākslīgi pārtraukta.

Un pašlaik mēs varam tikai minēt arī to, kāda būtu izveidojusies latviešu oriģināldramaturģijas attīstība, ja šī luga toreiz netiktu aizliegta. Katrā ziņā, es domāju, tā būtu nedaudz citāda. Jo «Smaržo sēnes» paredz to, kas reāli notika turpmākajos mūsu dzīves gados. Bez tam šī luga tver visu mūsu dzīvi kopsakarību sistēmā, bet vairākas turpmāko gadu lugas kā atklājumus pasniedza atsevišķas kritizējamas parādības, nespējot vai neuzdrīkstoties lietās un norisēs saskatīt un parādīt kopsakarības.

Taču lugai nav tikai vēsturiska nozīme, jo tā runā par parādībām, kuras aktuālas visos laikos. Ja revolucionāri, tautas vadoņi, aizmirst savus jaunības ideālus, kļūst par kungiem nogāzto kungu vietā, revolūcija mirst, sākas demagoģijas un deģenerācijas laikmets. Tas, izrādās, bija aktuāli 1967. gadā. Tas ir aktuāli tagad. Tieši pašlaik mēs, vēsturiskās pieredzes vai nu tieši, vai netieši mācīti, visvairāk baidāmies ieraudzīt pazīmes, kas liecinātu — šī parādība atdzimst. Sajā ziņā mēs, droši vien tās pašas vēsturiskās pieredzes sistē, esam stipri nervozi, reizumis pat nejaušību esam gatavi uzlūkot par nelaimes zīmi, kas vēsta par pārkārtošanās izbeigšanās sākumu. Pārāk stipri nervozēt, protams, nav vīrišķīgi, bet modrību laikam zaudēt arī nedrīkst. Šī parādība bijusi aktuāla arī, piemēram, Lielās franču revolūcijas laikā, par ko vēsta ļoti interesantā, 1987. gadā sarakstītā krievu jaunās paaudzes dramaturga A. Buravskas luga «Brīvības otrais gads», kuru Maskavā Jermolovas teātrī iestudējis režisors V. Fokins.

Lugā «Smaržo sēnes» norisinās divas paralēlas darbības, kuru savijums nes spēcīgu simbolisku slodzi. Lepna savrupnama augšstāvā notiek balle — ārēji spožas, bet

iekšēji liekulīgas un ciniski spēlētas viesības. Bijušajam revolucionāram, vēlāk ievērojamam partijas darbiniekam, tagad, cik noprotams, personālajam pensionāram apritējusi 80. gadskārta. Bet pagrabā, kurtuvē, guļ jubilāra bijušās ciņu biedrenes likis. Sirds nav izturējusi satraucošo nācienu. Viņai gribējies noskaidrot, vai jubilārs, kura rīcība tik daudzus gadus bijusi krasā pretrunā ar tiem mērķiem, kuru dēļ jaunībā likta dzīvība uz spēles, vēl atceras atbildi uz paroli «smaržo sēnes». (Bet gaviļnieks jau sen ir aizmirsis gluži visu, sēdēdams goda prezidijos un balsodams par kārtējām kampaņām...)

Klasiskajā literatūrā (pieminēsim kaut vai Puškinu) pazīstams ir motīvs «dzīres mēra laikā», ar ko apzīmē vieglprātību, izlaidību, dzīves un nāves zaimošanu. Reizēm teorētiskos apcerējumos par balli mēra laikā tiek dēvēta arī Raņevskas sarīkotā dancošana, kamēr iet bojā, mirst, resp., tiek pārdots ķiršu dārzs. Ak, naivais Čehovs, kurš sapņoja par jaunu cilvēku cilti pēc 100—200 gadiem un kā nepiedodamu morāli netīru dvēseles traipu iztēlējās necieņu pret mirstošiem kokiem. Vai viņam varēja ienākt prātā, ka lielās revolūcijas izcīnītāja dēls būs gatavs pats savu meitu aizsūtīt uz trakonamu, lai tikai viņa neizstāsta jaunās formācijas «kungiem» — balles viesiem — par «nesmukumu» tur lejā, kurtuvē. Vārdu nesaskaņa ar darbiem, tas, manuprāt, būs visbiežāk mūsu preses rakstos un mūsu ikdienas sarunās sastopamais vārdu savienojums. Bet Gunārs Priede par to brīdinājis, kā izrādās, jau pirms 20 gadiem.

1979. gadā uz padomju teātru skatuvēm parādījās V. Rozova luga «Medņa ligzda», 1986. gadā 5 gadus aizturētais «Mežakuilēns» (tās otrs nosaukums «Pie jūras»). Abas lugas iestudētas arī Latvijā — Rīgas Krievu drāmas un Valmieras teātrī. Daudzos apcerējumos Vissavienības presē par šīm lugām nācās lasīt, ka tajās parādās jauni, līdz tam padomju dramaturģijā nefiksēti, lai arī dzīvē reāli eksistējoši tipi. «Medņa ligzdā» tāds ir Jasjuņins. Talantīgs un centīgs jaunās paaudzes pārstāvis, kurš ir gatavs izpildīt katru pašlaik pie teikšanas esošās vecākās paaudzes lūgumu, lai arī būtu jāatsakās tādēļ no goda un sirdsapziņas. Viņa devīze — panākumi par katru cenu. Un šo devīzi viņš realizē bez jebkādiem kompleksiem, nepacietīgi gaidīdams brīdi, kad izdevība ļaus nobīdīt no ceļa līdzšinējo labvēli. Savukārt «Mežakuilēnā» par V. Rozova novatorisko atradumu tika atzīts Aleksejs, vakar

liela priekšnieka, šodien zagļa dēls, kura dvēseli nāvīgi ievainojis līdz šim dievinātā tēva negodīgums. Alekseja tēlā spēcīgi risināta mūsdienu aktuālā tēma — jaunatne kā bez vainas vainīgā, kura izpērk savu vecāku grēkus. Taču gan Jasjuņina, gan Alekseja prototipi, kuri signalizē par morālo noslāņošanos arī jaunatnes vidē, atrodami jau G. Priedes lugā. Bez tam — nevis iedīglī, bet pilnīgi apzinātā, gatavu dramatiski izvērstu likteņu veidā. Tā ir slavenā jubilāra mazmeita Anna, kura sacēlas pret savas dzimtas vecāko paaudžu liekulību, divkosību un nežēlību un kuru par to pašas tuvinieki grib ieslodzīt psihiatriskajā slimnīcā. Savukārt viņas māsa Rasma ar savu jauno vīru Ervīnu lieliski saprotas ar vecākiem un vecvecākiem, jo tādas mulķības kā sirdsapziņa un tās mokas viņi nepazīst — tādēļ ir gatavi piepalīdzēt savas māsas savaldīšanas akcijā. Jo galvās viņiem strādā skaitļojamais aparāts, kurš spēj aprēķināt jau piecus gājienus uz priekšu ar krietnām balvām paklausības gadījumā un draudīgu vajāšanu patstāvīgas pozīcijas aizstāvēšanas gadījumā. Tātad G. Priedes luga par daudziem gadiem bija apsteigusi ne tikai latviešu, bet visas padomju dramaturģijas attīstības procesu.

Paula Putniņa komēdija «Ar būdu uz baznīcu» ir vienīgā 1987. gadā klajā nākusi luga, kuras darbība risinās pārkārtošanās periodā. Savā darbā dramaturgs ir devis precīzu un spilgtu pašreizējā brīža sociālo fotogrāfiju. Mēs redzam, kā kāda lauku ciemata amatpersonas izprot pārkārtošanos. Tā ir pārkārtošanās tikai vārdos, jauni lozungi tiek klāti pāri vecajām bezjēdzībām. Rakstnieks ir radījis virkni spilgtu satīrisku tipu ar augstu atpazīstamības pakāpi, piemēram, ciema padomes priekšsēdētāju, kolhoza priekšsēdētāju, arodbiedrības līderi, vietējās tautas deputātu padomes deputātus. Sie tēli sociāli ir raksturoti ļoti precīzi, mazāk tajos iezīmēts individuāli savdabīgu vaibstu. Ciemata «varasvīru» fotogrāfija ir asredzīgi tverta, iespējams, tā gan nav īsti pilnīga. Jo partorgu, piemēram, dramaturgs ir aizsūtījis uz kursiem. Tādējādi paliekam laimīgās cerībās: ja viņš būtu mājās, tad droši vien krietna daļa redzamo ačgārnību nenotiktu.

Galvenais konflikts lugā izvērsts starp ražotājiem un «neražojošās sfēras» pārstāvjiem. Kungs un valdnieks, reālās varas iemiesotājs visās situācijās mūsdienās ir ražotājs, šai gadījumā — kolhoza priekšsēdētājs. Ciema padomes priekšsēdētāja, deputāti, kā arī citi garīgo sfēru

pārstāvji ir atkarīgi no viņa, spiesti iztapt, pielāgoties, zaudēt cilvēka cieņu, ar laiku pārvēršas par raustāmām lellēm, šķietamībām savos amatos. Līdz ar to sabiedrībā netieši tiek kultivēta ciniska attieksme pret visām nemateriālām substancēm — tādām kā garīgums, ideāli, skaistums. Cilvēku attiecības noplicinās, kļūst nabadzīgas, vienpusīgas, personībai draud izredzes pārvērsties par robotu. Bet cilvēks taču nedzīvo no maizes vien. Dramaturga pilsoniskais satraukums par cilvēku garīgo sakropļošanu, par vienaldzību pret dzimtās zemes skaistumu un tās pagātnes pieminekļiem dramatiskajā darbā materializējies nepārprotami.

Bezgala skumja, lai arī dramaturģiski asprātīgi parādīta ir Mariannas Okolokolakas tēlā ietvertā likumsakarība — pie mums par komisku personāžu kļūst katrs, kurš grib dzīvot saskaņā ar runātajiem vārdiem. Jo ar vulkānisku enerģiju apveltītā telkoke ņemusi par pilnu tik bieži dzirdētos vārdus «deputāts — tautas kalps». Viņa uzsāk cīniņu par senā parka atjaunošanu, baznīcas restaurēšanu. Tādējādi Marianna, kura deputātos izvirzīta priekšsēdētāja ciniskas iedomas dēļ, nonāk ar viņu cīņas pozīcijās. Valdonīgais, pašapzinīgais un aprobežoti blaustīgais Timrāns lugā izvirzīts kā visas neapšaubāmās «materiālistu» tumsonības demiurgs. Dramaturga un arī mūsu simpātijas, protams, ir dedzīgās cīnītājas Mariannas pusē.

P. Putniņa daiļradē allaž svarīga vieta bijusi pārliecībai par atsevišķas personības nozīmīgo, pat izšķirošo lomu notikumos. Principā arī man šāda pozīcija ir tuva, tā dzīvei un mākslai piešķir tik nepieciešamo optimisma, enerģijas lādiņu, neļauj krist glēvā bezcerībā, pasīvi visās nelaimēs vainojot nepārvaramos apstākļus. Taču, lasot pēdējos gados sarakstītās P. Putniņa lugas, rodas jautājums, vai dramaturgs nepārvērtē cilvēka iespējas un savukārt neatstāj bez īstā novērtējuma no personības tomēr neatkarīgo apstākļu reālo draudīgumu. Vai līdz ar to netiek vienkāršotas mūsu dzīvē valdošo spēku un pretspēku patiesās proporcijas? Kādēļ šāda parādība iezīmējusies dramaturga daiļradē?

L. Dzene žurnāla «Māksla» 1986. gada 4. numurā raksta, ka viņa gaida P. Putniņu pārkāpjām traģēdijas sliekšnim. Traģiskā kategorija mākslā nozīmē, pirmkārt, personībai nepārvaramu spēku atzīšanu, otrkārt, neatgriežama zaudējuma sajūtu. Varbūt dramaturga pilsoniski aktīvā piedalīšanās dzīves pretrunu atrisināšanā (ar pub-

licistiku presē, kultūras dzīves organizēšanu Piebalgā utt.) nonākusi konfliktā ar viņa māksliniecisko dramaturga jaunradi? Enerģiskais, aktīvais, spēcīgais (un spītīgais) raksturs negrib atzīt sava laika dzīvē neko par nepārvaramu, neko par neatgūstamu zaudējumu, tādēļ arī vairās (jeb nespēj) no šādu parādību tēlošanas mākslā. Taču vispusīga dzīves aina mākslā bez traģiskā elementa atzišanas (pat komēdijas rakstot) nav panākama.

Lugā «Ar būdu uz baznīcu» rodas iespaids — ja Timrāna vietā būtu kāds cits estētiski izglītotāks, garā smalkāks priekšsēdis, nekāda konflikta nebūtu, viņi ar Mariannu sadotos rokās, lai apvienotiem spēkiem cīnītos par dabas un vēstures pieminekļu atjaunošanu. Jo lugā cīnās slikti cilvēki pret labiem cilvēkiem... Te liekas svarīgi pieminēt Drāmas teātra iestudējumu, kas P. Putniņa tēlotajai dzīves aintai paver plašākus apvēršņus, parāda to dialektiskā, filozofiskā aspektā. Teātris lugas konfliktu transponē citā reģistrā. Galvenais vairs nav cīnīšanās starp atsevišķiem negatīviem un pozitīviem tēliem, bet viņu kopīgā eksistence vienā un tai pašā personībai naidīgā dzīves kārtībā, kura iedibināta ne tikai, bet arī ar viņu pašu līdzdalību. Gluži vienkārši daži, atrazdamies cīņās un rīcības pozīcijās ilgāk, ir jau pakļāvušies, turpretī Marianna, kura uz kopīgā «skrejceļa» iznāk ievērojami vēlāk, vēl pilna spara un nenotrulinātas apņēmības.

Daudzās Leldes Stumbres lugās dažādās variācijās atkārtojas kāds motīvs, ko es nosauktu par Aicinājuma motīvu. To sastopam lugās «Andersons», «Tā, lai var redzēt ceļu», «Gaidīt», «Nākošpavasars», bet vispārliecinošāk tas izteikts «Sarkanmataīnajā kalpā», kura ir viena no dramaturģes visnostrādātākajām un mākslinieciski spēcīgākajām lugām. Sajos dramatiskajos darbos sastopamais dzīves modelis ir līdzīgs. Cilvēki (pa lielākaļ daļai sievietes) dzīvo pelēku, vienmuļu bezprieka dzīvi. Viņu savstarpējās attiecībās valda pieradums, apnikums, kaut kāda divaina apātija. Un tad pēkšņi jau vairs it kā negaidīts (kaut gan visu mūžu zemapziņā gaidīts) ierodas Svešinieks. Un līdzšinējā bezkrāsainā eksistence iezaiļojas tūkstoš krāsās. Svešinieka tēls nevienā no lugām nav detalizēti izstrādāts, tā kontūras te iezīmējas spilgtāk, te kļūst pavisam nenoteiktas pusvārdu noslēpumainības plīvirā, kas ir ap to. Nedaudzās konkrētās detaļas Svešinieku drīzāk ļauj pieskaitīt nevis dzīves veiksminiekiem, bet ar kārtīgo pasauli konfliktā esošo, dažreiz pat klai-

doņu tipam. Var teikt, ka Lelde Stumbre radījusi savdabīgu latviešu Lilioma variantu. Bet galvenā persona tomēr nav Svešinieks, lai gan bez viņa ierašanās lugas notikumi būtu neiespējami. Galvenā persona ir Aicinātā (sieviete) un tās brīnumainās pārvērtības, kas notiek ar viņu.

Ar savām lugām L. Stumbre mūsdienu latviešu dramaturģijā turpina to ilgošanās motīva tradīciju, kas raksturīgs romantisma literatūrai. Radniecīgas noskaņas, sižetus, tēlus atradīsim latviešu lielo romantiku darbos. Lai atceramies kaut vai F. Bārdas «Svešinieku»:

No stundas tās, no viņas stundas, māt,
kad zilais gulbis pavasara rītā
pār mūsu būdas jumtu pārlaidās...
ir manī kaut kas pamodies,
ko nespēju nekā vairs klusināt.

Tāpat šie motīvi nav sveši Rietumeiropas mūsdienu literatūrā. Piemēram, šveiciešu rakstnieks M. Frišs savā lugā «Santa Krusa» raksta: «Var apbraukt visas pasaules jūras, atvērt tūkstošiem gliemežnīcu, bet visskaistākā no visām būs tā, ko mēs varam tikai iedomāties.» Jāsecina, ka L. Stumbre uztvērusi kādu cilvēka dabai arhetipiski raksturīgu pārdzīvojumu kompleksu, kas sevī ietver neapmierinātību ar esošo, ilgošanos, sapni par laimi un sevis pilnīgu realizēšanu — vispirms mīlestībā. L. Stumbres lugās izvirzītā dzīves koncepcija ir sievišķīga, bet tai piemīt arī liels ētisks spēks. Viņas varones neļauj bezperspektīvajai dzīvei sevi uzvarēt, nepieņem pragmatiskos, ikdienas diktētos izdzīvošanas likumus, viņas labāk aiziet sapņu pasaulē. Ar šo spītīgo nepadošanos L. Stumbres varones, piemēram, būtiski atšķiras no jaunā vilņa raksturīgākās pārstāves L. Petruševskas varonēm, kaut arī sadzīves apstākļu reproducēšanā un tēlu garīgajā nomāktībā dažbrīd starp šīm atšķirīgajām rakstniecēm saskatāma zināma analogija. Vai šo būtisko atšķirību rada rakstnieču atšķirīgā mentalitāte? Neapšaubāmi. Bet, domāju, vērā ņemams vēl kāds apstāklis. L. Petruševska pamatā raksta par krievu daudzmiljonu pilsētu iedzīvotājiem, kur sakari starp atsevišķu cilvēku un tautas tradicionālo ētiku ir laikam vēl daudz lielākā mērā satrūkuši, nekā pagaidām tas noticis Latvijas apstākļos.

Tradicionāli par latvisko sievietes tipu tiek uzskatīta kautrīgā sedzacīte Baibiņa, aizmirstot, ka turpat blakus par savu mīlestību kā prazdama cīnās kaislīgā Zane, ka

«Ugunī un naktī» iepretī gaišzilajai Laimdotai ir sarkan-
kvēlā Spīdola. Arī R. Blaumaņa daiļradē sastopam šādus
pretstatu pārus — Ilze un Matilde «Pazudušajā dēlā»,
Raudupiete un Ieva novelē «Raudupiete». Ar «Sarkan-
matainā kalpa» Ertu L. Stumbre papildina latviskā sie-
vietes tipa kaislīgo, kvēlo atzaru. Šim dēmoniskajam,
smalki izzīmētajam un daudzpusīgās attiecībās atklāta-
jam raksturam grūti atrast līdzīgu tēlu visā mūsu pēdējo
gadu dramaturģijā krāsainības un iekšējā spēka ziņā.
Kāda iekšēja uguns nerimdamās dedzina Ertu, pārvērz-
dama viņas apbrīnojamo enerģiju iznīcinošā spēkā. Viņa
posta savu tuvinieku mieru, sagandē viņu prieku ar īgnām
piezīmēm, nomierinās tikai tad, ja citi ir aizskarti. Tā tas
ir, līdz ierodas Johans, kuru Erta jaunībā milējusi. Ertas
drāma ir nespēja aizmirst šo vienīgo mīlestību, nespēja
izdzēst sevi un rāmi iekļauties ikdienas pienākumu rimti
kārtīgajā tecējumā. Dzīvei nav bijis vajadzīgs Ertas jūtu
maksimālisms, un neizlietotās jūtas pārvērtušās etiķī, kā
lāsts saēzdamas ne tikai Ertas tuviniekus, bet arī viņu
pašu. Tradicionāli cildeni traktēto uzticības tēmu mūža
vienīgajai mīlestībai L. Stumbre interpretē negaidīti rūgtā,
bet reālistiskā manierē.

Johans aicina Ertu pārdot tēva mājas, atstāt bērnus un
doties viņam līdzī klaiņu gaitās pa pasauli. Iluzionārais
nākotnes laimes apsoliņums ir tik reibinošs, ka Erta brīdi
ļaujas tam, jo par to taču klusās nakts stundās, slāpējot
asaras spilvenā, sapņots veselus divdesmit gadus. Pie-
nākuma un saprāta uzvara pār mīlestību tiek pirkta ļoti
dārgi — Ertu ķer trieka, viņa nevar pat parunāt. Kā šķiet,
šāds lugas fināls ir simbolisks. Iespējams, Erta vairs ne-
grib (nevis nevar) runāt ar cilvēkiem. Dzīves lielais sap-
nis izsapņots, nākotne tukša... Par ko vairs runāt? Sa-
vas sāpes izstāstīt? To no šī neikdienišķi spēcīgā un neap-
šaubāmi galēji egocentriskā rakstura negaidiet pat šādā
brīdī.

Jāņa Jurkāna lugās dominē romantiķa sacelšanās
pret nospiedošo apkārtējās vides pragmatisma purvu.
Jaunā varoņa garīgais dumpis parasti beidzas ar sakāvi,
taču ietver sevī lielu emocionālu lādiņu — liriski noska-
ņotas dvēseles dedzīgās ilgas pēc garīguma cilvēku attie-
cībās, sapni par spārniem. Cilvēks pasaulē jūtas kā putns
(būtisks motīvs J. Jurkāna lugās), kurš ieslodzīts būrī,
putns, kuram atņemta brīvība. Daudzos dramaturga dar-
bos līdz ar šo divu pasaulu pretstatu parādās divu tēlo-

juma veidu sintēze — ar reālistisku tiešumu un detaļu precizitāti atveidota sadzīviskā vide, turpreti romantiskā varoņa tēls, viņa sapņi zīmēti krāšņā dzejiskā tēlainībā.

Drāmai «Kraukļi» ar iepriekšējo J. Jurkāna daiļradi ir gan cieši sakari, gan būtiska atšķirība. Te vairs nav divu pasaļu kontrasts — visu dzīves telpu aizpildījusi viena — kraukļu pasaule. Lugā tēlotajai dzimtai autors uzvārdu nav devis. Varbūt viņi ir Kraukļi? Bet varbūt rijigo, pat maitas nesmādējošo putnu vārds uz šo ģimeni attiecināms simboliski? Tā ir baisma un bezcerīga aina, kas lugā paveras mūsu priekšā. Šķiet, ka tik nežēlīgs, bet vīrišķīgi patiens skats uz mūsu dzīvi nav sastopams visā latviešu pēckara dramaturģijā. Luga rakstīta 1985. gadā. Šim gadam nav nejauša nozīme, protams, vēl dažus gadus iepriekš visvīrišķīgākais dramaturgs, iespējams, neko tādu nevarētu uzrakstīt tā vienkāršā iemesla dēļ, ka tad vēl «tik tālu» īsti nebijām tikuši. Vērojot Kraukļus, saņemam rēķinu — esam nonākuši līdz pēdējai robežai. Tālāk vairs daudz nav, kur iet, lai nenonāktu tiešā kriminālnoziedznieku pasaulē. Luga rakstīta ar sakostiem zobiem, ar sāpēm un ar naidu. Dzīve, ko tu esi izdarījusi ar cilvēkiem! Lugā nekur nav tieši pieminētas kādas mūsdienu sociālās norises, bet nepārtraukti ir jūtams — klimatu ģimenē nosaka klimats sabiedrībā.

Parasti latviešu autoru lugās darbība notiek vidusmēra inteligentu vidē. Ar «Kraukļiem» latviešu dramaturģijā ienāk nebijis materiāls par to samērā noslēgto «darījuma cilvēku» vidi, kur viss pakļauts naudas pelnīšanai. Luga ir piesātināta ar apbrīnojamu konkrētas informācijas blīvumu par šo «lietu pasauli». Līdzīgu materiālu līdz šim latviešu literatūrā ienesis un analizējis savos romānos tikai A. Kolbergs. Cik var pelnīt ar nelegālu videoseansu rīkošanu, kāršu spēle kā naudas iegūšanas veids, mainīgie finansu kursi spekulācijā ar automašīnām un valūtas čekiem, vecu, vientuļu cilvēku kopšana nolūkā pēc viņu nāves iedzīvoties...

Sai dzimtai ir tikai viens dzīves saturs — nauda. Kad pavīd iespēja uz lielāku guvumu — kā sakāpinās kaislības: skaudība, agresivitāte, alkatība, naidis. Ka tikai brālis vai māsa, tēvs vai dēls nedabū kādu rubli vairāk. Un visi kopā sevi uzskata par vienu kārtīgu latviešu ģimeni. Protams, jebkurā laikmetā un sabiedrībā var sastapt līdzīgus rausējus. Bet reti kad viņi ir izturējušies tik lepni un pašapzinīgi. Jo reti kad tik lielā sabiedrības daļā par

augstāko cieņas vērtību kvalitāti ir uzskatīta spēja pelnīt, būt bagātam gan kā naudas, gan kā deficītu mantu īpašniekam. Par spīti tam, ka sabiedrības oficiālie lozungi aģitē pavisam ko citu. Šī luga, tāpat kā A. Kolberga romāni, signalizē par milzīgajām atšķirībām starp oficiālo un neoficiālo (reālo) vērtību hierarhiju mūsu sabiedrībā.

Arī mīlestība šajā lugā (precīzāk — nevis pati mīlestība, bet kaut kāda atblāzma no tās, kaut kas uz to pusi) ir tēlota nežēlīgā variantā. Dzimtas galva Bruno tikai pirms nāves izstāsta sievai, ar kādām metodēm viņš cīnījies, lai paturētu viņu savā tuvumā, kaut arī nojautis tās vienaldzību. Fiksējis sievas pusapzināto jūsmu par savu dēlu no pirmās laulības, tēvs licis Verneram ar tā sievu apmesties vienā no sava lielā dzīvokļa daudzajām istabām. Bruno drūmās kaislības tēlojums raisa asociācijas ar J. O'Nila psihoanalītisko rakstības manieri.

Šī luga ne tikai tēmas, bet arī rakstības stila ziņā atšķiras no mūsu pēdējo gadu oriģināldramaturģijas. Mūsu autoru lugās varoņi parasti savus uzskatus, domas, tieksmes izsaka tiešā tekstā, dažkārt nonākot pārmēra liekvārdībā. Plāpīgums — viens no mūsu lugu varoņu netikumiem, tik bieži — jau viss ir skaidrs, bet viņi vēl runā un runā (vienu un to pašu). «Kraukļos» konsekvēnti un izturēti teksts pilda citu funkciju — ar runāto vārdu palīdzību varoņi cenšas maskēt savas patiesās tieksmes un uzskatus. Dialogs ir lakonisks, «piezemēts», jo varoņi neapmainās domām par cildenām garīgām lietām, bet nepārtraukti savā starpā kārtu sadzīviskus jautājumus. Dialoga apzinātais «nemākslinieciskums», ikdienas leksikas lielais īpatsvars, arī žargona vārdi J. Jurkāna lugā ļauj saskatīt analogiju ar jaunā viļņa dramaturģijai piedēvēto «magnetofona ieraksta» metodi dialoga veidošanā.

Lugas, kuru nav, jeb lugas par vēsturi

Nu jau vairāk nekā gadu «Smaržo sēnes» pasīvi bija pierakstītas Jaunatnes teātrī, taču 1988. gada sākumā nekas pat aptuveni vēl nebija zināms par šīs lugas konkrētajiem iestudēšanas termiņiem. Faktu, ka «Smaržo sēnes» ne 1986., ne 1987. gadā nav iestudētas nevienā Latvijas teātrī, es uzskatu par visspilgtāko zīmi mūsu teātru pasi-

vitātei un neieinteresētībai gan laikmeta izteikšanā, gan kopīgā latviešu kultūras darba darīšanā.¹ Ar kultūras darbu es domāju to radošo potenču sameklēšanu un manifestēšanu, uz ko ir spējīga pašlaik mūsu republikas mākslinieciskā un intelektuālā doma vispār. Šķiet, ka tās jaunās iespējas, kuras tagad mākslai pavērtas, daudziem mūsu teātriem nemaz nav vajadzīgas, par to liecina tas pats abstrakti viduvēji kulturālais teātru eksistences veids, kas tiem, tāpat kā agrāk, nemainīgi raksturīgs arī šajos divos pēdējos gados.

1987. gadā beidzot atklāti konstatējām (un tā īsti arī tikai pēc notikumiem 14. jūnijā un 23. augustā), ka mūsu tautas vēsturē ir daudzi pēc būtības zinātniski neizpētīti posmi. Īpaši tas attiecas uz periodu no 1939. gada. Kaut ko steigā, diezgan pavirši, mētājosies no vienas galējības otrā, dara pašlaik šai ziņā prese, atmodies arī viens otrs vēsturnieks, kaut gan lielākais vairums no viņiem guļ vēl letargiskā stagnācijas laikmeta miegā, par ko liecināja, piemēram, radošās inteliģences tikšanās ar vēsturniekiem CK lektorijā 1987. gada novembrī. Un ko šai laikā un šai lietā dara mūsu teātri un mūsu dramaturģija? Ne vienā, ne otrā radošajā «cehā» nekādu satraukumu nemana, tā vien liekas, ka tur neviens nav dzirdējis šo savdabīgo vārdu savienojumu «baltie plankumi», ar ko esam apzīmējuši tos posmus Latvijas vēsturē, par kuriem dažādu apstākļu dēļ neesam gatavi vēl teikt patiesību. Viens liels vienlaidu «baltais plankums», manuprāt, ir visi 40. gadi. Ņem, kuru gribi: 40., 41., 44., 47., 49. vai vēl kādu citu.

Citādi nekā pie mums notiek Igaunijā, kur izsenis pastāv ciešāka dramaturģijas un teātra sadarbība pašā galvenajā jautājumā — tā ir apziņa par kopīgu pienākumu pateikt patiesību par tautas dzīvi. Par ievērojamāko notikumu 1987. gada rudenī ne tikai teātra, bet mākslas dzīvē vispār Igaunijā kļuvis J. Krūsvala jaunās lugas «Klusais apriņķis» iestudējums M. Mikivera režijā. J. Krūsvala iepriekšējā luga «Mākoņu krāsas», ko visai pieticīgā P. Lūča uzvedumā varējām skatīt arī Valmieras teātrī, sarakstīta 1983. gadā un vēsta par tragisku vēstures lappusi Igaunijā 1944. gadā, kad daudzi tūkstoši igauņu devās emigrācijā. (Kā zināms, šī vēstures lappuse

¹ «Smaržo sēnes» pirmizrāde notika Jaunatnes teātrī 1988. g. jūnijā. Rež. O. Kroders.

analoģiski tika aizpildīta arī Latvijā.) «Klusais apriņķis» stāsta par kolhozu dibināšanu (protams, ne jau pie mums pazīstamajā pēckara gados tapušo lugu «Zelta druva» un «Avārija» stilā), kā arī par tiem procesiem, kādi norisinājās Igaunijas laukos 1949. gadā, kad uz Sibīriju aizveda tādus laudis, kuru godīgums un lojalitāte pret padomju varu nekādi nebija apšaubāma. Līdzīgām tēmām šai pašā periodā, t. i., 1949. gadā, veltītas vēl divas citas lugas, pie kuru iestudēšanas 1987. gada beigās strādā Igaunijas teātri. Tās ir: Saluri luga «Aiziešana» un triju autoru — Sāra, Vīdinga un Kilveta — dramatiskais darbs «Karalis Hermanis I».

Nesen no mūsu dramaturgu puses atskanēja balss, kas liecināja gan par interesi, gan arī par savu viedokli attiecībā uz mūsu ne tik pārāk tālās vēstures posmiem. Te es domāju P. Putniņa drosmīgo un atklāto uzstāšanos žurnāla «Skola un Ģimene» intervijā (1987, № 11), kur rakstnieks izsakās gan par Staļinu, gan par 1949. gadu. Atliek cerēt, ka šo savu dedzīgo nostāju dramaturgs izteiks arī mākslas tēlos, sarakstot kādu lugu.

Taču būtu nepareizi apgalvot, ka 1987. gadā klajā nav parādījusies gluži neviena luga par sarežģītiem vēstures gadiem. Pētera Pētersona lugas «**Tikai muzikants**» darbība risinās 1944. gadā Kurzemes katlā. Taču jākonstatē, ka tāli un notikumi, kuri veido galvenā varoņa pianista Klāva dzīves vēsturisko fonu, ir vismazāk pārliecinoši. Turpretī Klāvs vairākās nozīmēs ir novatorisks tēls mūsu dramaturģijā. Daba, dievs vai liktenis (vienalga, kā mēs to arī nosauktu), gatavodamies radīt ģēniju, mazdrusciņ aplaupa normālos vidusmēra cilvēkus, no katra ietaupot nelielu kripatiņu talanta, lai tad šo no citiem paņemto talantu koncentrētā dozā piešķirtu vienam. Tādējādi ģēnijs nesaraujamām saitēm uz mūžu ir saistīts ar vienkāršajiem cilvēkiem, ar tautu, jo viņš savu laimi — radišanas baudu — ir guvis uz citu rēķina. Un tāpēc ģēnijam ir arī pienākums tautas priekšā. (Šādu poētiski skaistu sakarību P. Pētersons ir ietvēris Klāva un tautas savstarpējo attiecību izveides pamatā.) Lugas dramatisko centru veido traģiskā izvēle, kad Klāvam jāizšķiras: kļūt par savu biedru nodevēju, tādējādi saglabājot iespēju radīt, vai arī atmaksāt savu parādu cilvēkiem citādi, nekā daba bija iecerējusi, laižot viņu pasaulē. Lugā daudz skaistu mātei un dzimtenei veltītu dziedājumu, kuru statiski majestātiskais kora izpildījums Drāmas teātra uzve-

dumā, skanot brīnišķīgai R. Paula mūzikai, ļauj runāt par jaunu pakāpi P. Pētersona iedibinātā poētiskā teātra attīstībā. Es šo izrādes izteiksmīgo formu nosauktu par tautas oratoriju.

Taču partizānu līnijas risinājums liekas panaivs, autors te nav ticis neko daudz tālāk par pirmajās pēckara lugās sastaptajiem shematiski virspusējiem priekšstatiem. Daudzās no šīm lugām sastopams tēls ir sieviete izlūks ienaidnieka midzenī. Nenoliedzami, ar savām iespējām visumā nervus kairinošs sižets. Viņa katrā ziņā ir ļoti daiļa, iekārojama un iekārta, pirmā dāma kolektīvā, bet, protams, ārkārtīgi tikumīga, un viņai parasti izdodas apvienot vērtīgo ziņu iegūšanu ar savas tikumības saglabāšanu. Viņa neatpogā pat blūzes augšējo podziņu, kaut arī fašistiskie nezvēri nenolaiž no viņas iekārē zvērojošus skatienus. Tieši šādiem paraugiem atbilstošu varoni radījis P. Pētersons Janīnas — Nadīnas tēlā. Tad jau jāatzīst, ka A. Salinskis 50. gadu vidū sarakstītajā «Bundziniecē» ir vai nu nomelnojis dzīvi, vai arī ticis patiesībai nedaudz tuvāk (salīdzinājumā ar P. Pētersonu), jo viņa varone Ņila Sņižko, pienākumu pildot, tomēr nonāk visai divdomīgā situācijā, kur viņai kailai nākas deļot uz galda.

Tāpat pārāk vienpusīgs, vēsturisko ainu deformējošs man liekas tas skaidrojums, ko šajā lugā sastopam attiecībā uz mūsu tautas emigrācijas viņa izveidošanos 1944. gadā. Izsekojot lugas notikumiem, rodas iespaids, ka emigrācijā devās tikai mietpilsoņi vai noziedznieki. Varbūt agrākajos gados, kad pie noklusējumiem un pusvārdiem bijām pat jau bezmaz pieraduši, nerastos tik būtiski iebildumi pret lugu...

Ja pārskata visu mūsu dramaturģiju, tad jāatzīst, ka vēl joprojām vienīgais darbs, kurā nevienkāršoti atainotas 1949. gada noskaņas Latvijā, kā arī doti mājieni par 1944. gada notikumu sarežģītību t. s. Kurzemes katlā, ir G. Priedes «Centrifūga».

Lugas — līdzības

Ne tikai latviešu dramaturģijā, bet arī prozā pēdējos 10—15 gados populārs paņēmieni ir sava laika problēmu risināšana, ieliekot tās sen aizgājušu gadsimtu dekorācijās. Šo virzienu literatūrā, iespējams, ietekmēja arī stagnācijas laikmetā pastāvošā pārmēru piesardzība un aiz-

domīgums pret mākslinieku tieksmi risināt sasāpējušas sava laika problēmas tiešā veidā. Vairoties no dzīves nomelnotāju un aplamas ideoloģijas ievazātāju zīmoga, literāti meklēja izeju. Un tā literatūra savā attīstībā atrada zināmu apkārtceļu. Situāciju nedrīkst, protams, absolūtizēt. Lugas — līdzības (vai stāstus — līdzības) vienmēr (neatkarīgi no sabiedriski politiskās situācijas) rakstījuši tie rakstnieki, kuri jutuši tieksmi mākslā dzīves parādības analizēt filozofiskā aspektā. Šādam nolūkam pagātnes materiāls allaž ir bijis noderīgāks, jo mūsdienās visi procesi ir dinamiskā attīstībā, nevar paredzēt, pie kāda rezultāta tie mūs vēl var novest. Turpretī jebkurā pagātnes nogrieznī visi procesi ir relatīvi nobeigti un to savstarpējās attiecības veido vieglāk pārskatāmu likumsakarību sistēmas ainu. Arī Raiņa lugu darbība, kā zināms, risinās kādos mūsu tautas senvēstures periodos. Un Rainis taču ir lielākais mākslinieks domātājs ne tikai dramaturģijā, bet visā latviešu literatūrā.

Sī tendence, kā jau minēts, aizgājušajos gados bija populāra arī krievu, igauņu, lietuviešu, moldāvu un citu padomju tautu literatūrā. Lugās vai prozas darbos, kuri sarakstīti līdzības formā, Baltijas reģionā sastopams kāds plaši izplatīts motīvs, ko varētu apzīmēt ar pazīstamās P. Putniņa lugas «Aicinājums uz... pērienu» nosaukumu. Tā ir situācija, kad personība domā vienu, bet sev naidīgā situācijā rīkojas pretēji savai pārliecībai. Cilvēks pūlas saglabāt iekšēju uzticību sev un «pielabināt» ar ārēju lojalitāti nepārvaramos apstākļus.

J. Marcinkeviča Mindaugs dodas kristīties, lai tādējādi saglabātu Lietuvas vienību. Līdzīgi rīkojas Kaupo Ā. Geikina lugā «Legenda par Kaupo». J. Jurkāna Virtuss uzkalpojas par augstu ierēdni pie savas zemes iekarotājiem, tā cerot rast iespēju palīdzēt dzimtenei atgūt brīvību. P. Putniņa Margarieta Ezertēva aiziet uz pērienu, lai paglābtu no nodedzināšanas savas mājas 1905. gada revolūcijas norieta periodā. M. Zālītes lugas «Dzīvais ūdens» varonis Priesteris ziedo ne tikai savu mūžu, bet pat dzīvību, lai uzturētu spēkā legendu par dzīvā ūdens brīnumaino spēku. Viņš pārliecināts, ka tautai vajadzīga ticība, ne patiesība. Mūsu prozā šo tēmu risinājis, piemēram, A. Bels «Bezmiegā», kā arī Z. Skujiņš savā novelē «Neikens iet uz Roperbekiem», J. Kalniņš «Hronistā un velnā», J. Peters stāstā «Balta ziemeļu sūna» u. c.

Gan šīs lugas, gan prozas darbi izmanto tuvāku vai

tālāku savas tautas vēstures vielu. Taču, protams, jebkurš daiļdarbs top, pārdzīvojot un izjūtot sava laika sāpīgās un aktuālās problēmas. Jāsecina, ka pēdējie 10—15 gadi, kad mūsu valsti padziļinājās saskaņas trūkums starp vārdiem un darbiem, atkal padarīja aktuālu kādu ne tikai mūsu, bet, kā redzams, arī lietuviešu un igauņu tautām raksturīgu senu arhetipu, ko, runājot, teiksim, par dzimtbūšanas laikiem Latvijā, mēdz saukt, piemēram, par latviešu zemnieka gudrību vai viltību. (Nezin kādēļ mēs esam tik iedomīgi un augstprātīgi un nesaucam to par latviešu zemnieka bezizeju vai traģiku? Varbūt tāpēc, ka ieskatīties šajā situācijā patiesi un dziļi līdz pašam dibenam būtu mums pārāk apkaunojoši...)

Mūsu literatūras spēja fiksēt šo situāciju liecina par tās redzīgumu, par prasmi laikmetā uztvert būtiskākos sociāli psiholoģiskos modeļus. Tātad mūsu literatūrai, arī dramaturģijai «viss ir bijis kārtībā» ar problēmas uztaustošo, analītiski izzinošo funkciju. Bet kā ar filozofiski konceptuālo, šo situāciju novērtējošo funkciju?

Ipaši dramaturģijā, piemēram, P. Putniņa «Aicinājumā uz... pērienu» šāda situācija vērtēta kā zināma izeja no bezizejas. Māte gan aiziet uz pērienu, pazemojas pie kungiem, apliecina savu lojalitāti, bet tādējādi saglabātajās mājās viņa palīdzēs izārstēties un atspirgt savam dēlam, 1905. gada aktīvam cīnītājam, lai tas sevi audzētu spēku nākošajām cīņām. Pat dēla dziļais izmisums par mātes soli nespēj grozīt viņas (un lugas autora) pārliecību. Jā, bija un ir grūti, taču nākotnes vārdā tas bija jādara. Nav mums darbu (dramaturģijā), kur spilgtā uzskatāmībā parādītos varoņa neizbēgamā degradācija, viņam cenšoties izdarīt neiespējamo — apvienot uzticību sev ar ārēju uzticību, t. i., klanīšanos garīgajiem un fiziskajiem apspiedējiem. Šādā situācijā, saduroties paaudzēm, autori parasti nostājas vecākās, uz pērienu aizgājušās paaudzes pusē. Nenoliedzot jaunās, nepieredzējušās paaudzes protesta skaistumu, rakstnieki tomēr ļauj nojaust, ka tas ir tikai laika jautājums — padzīvos, sapratīs, nomierināsies, apklusīs... Tik spilgti tas ir Putniņam, taču, manuprāt, var runāt arī daudzskaitlī, jo zināmas līdzīgas noskaņas ir arī divās Ā. Geikina lugās — «Lēģenda par Kaupo» un «Teiksma par Sārtu un Labvārža dēliem». Tādējādi, iespējams, paši to neapzinoties, literāti situācijai laupa nākotnes izejas perspektīvu, it kā netieši cenšas mums iestāstīt, ka tas ir nevis likteņa uzspiests bezizejas stā-

voklis, bet gan drūmas, taču izejas atradums. Tuvāks man mūsu prozā sastopamais šīs situācijas novērtējums, kur tā vairāk tverta kā traģiska neizbēgamība. Šīs tēmas mākslinieciski ļoti pārliecinošs, skumji poētisks tēlojums, kuru var uztvert kā līdzību pārspriežamajam laikmetam, sastopams igauņu prozaikā J. Krosa novelē «Generāļa Mihelsona imatrikulācija». Šī novele publicēta arī latviski izdotajā J. Krosa krājumā «Ar Klio acīm».

Realitātē taču katram no mums ir nācies saskarties ar dažādiem šī modeļa variantiem, vairāk vai mazāk tajā spēlēt līdzi. Esam redzējuši godīgus cilvēkus, kuri, iesākumā, iespējams, pret savu gribu iesaistījušies šai «spēlē», sāk spēlēt ar iedvesmu, aizraujas tik ļoti, ka nonāk absolūtā relativitātes stāvoklī, kad viss šķiet attaisnojams kāda katrā brīdī svarīga mērķa sasniegšanai. Šīs «relativitātes slimības» plašās izplatības dēļ īpašu nozīmi ne tikai kā mākslas, bet kā visas mūsu garīgās dzīves fakts iegūst režisora R. Kalniņa talantīgā un lepnā filma «Ja mēs visu to pārcietisim». Te manifestēta pavisam cita tipa personība — lepna, drosmīga, neatkarīga. Šī filma (uzņemta pēc A. Upīša «Robežnieku» motīviem), stāstot par 1905. gada cīnītājiem, atklāj mūsu tautā tādas kvalitātes kā pašapziņa, naidis pret apspiestību un meliem, brīvības mīlestība, nesalaužams gara spēks. Cerēsim, ka mūsu sabiedrībā noritošie pārmaiņu procesi šīs īpašības mums aizvien vairāk ļaus atrast (un redzēt izpaužamies) arī mūsu laikabiedros, arī pašiem sevī.

Māras Zālītes traģiskā poēma «Dzīvais ūdens» tapusi pēc Rūdolfa Blaumaņa šāda paša nosaukuma nepabeigtās lugas motīviem. R. Blaumanis savu darbu iesāka 1905. gadā un uzrakstīja gandrīz pilnus 3 cēlienus. Pagaidām Blaumaņa pētnieki nav devuši konsekventu viedokli, kādēļ latviešu reālistiskās drāmas nodibinātājs — un līdz šim laikam arī pats lielākais meistars šajā no vadā —, atrodoties radošo panākumu virsotnē, pēkšņi asi izmaina savu daiļrades ceļu un ķeras pie simbolisku dzejas drāmu sacerēšanas (bez «Dzīvā ūdens» te vēl minama «Genoveva»). Mākslinieciskā ziņā šie divi nepabeigtie darbi neaizsniedz «Indrānu» vai «Uguni» līmeni. Varbūt varētu teikt tā — reālistiskās Blaumaņa lugas liecina par izcilu talantu, dzejas drāmas par vidēju apdāvinātību (bet nenoliedzami — apdāvinātību) dzejošanā. Protams, varam tikai minēt, kādus rezultātus dramaturgs būtu sasniedzis simbolisko dzejas drāmu sacerēšanā, ja viņa mūžs

neaprautos 3—4 gadus pēc pirmajiem mēģinājumiem šajā žanrā. Vai Blaumanis jau jutās sevi pilnīgi izteicis reālistiskajā drāmā un komēdijā? Vai arī sabiedriskās pretrunas īpaši saasinošā 1905. gada revolūcijas atmosfēra mudināja uz atkailinātāku ideju cīņas tēlojumu mākslā? Vai tā bija Blaumaņa iekšēja nepieciešamība — iet šo atšķirīgo ceļu savā daiļradē —, vai arī uz to mudināja sabiedriskās domas spiediens? Atcerēsimies, cik vēsi kritika un publika uzņēma «Ugunī», kas tika uzrakstīta pašā revolūcijas priekšvakarā. Un cik ļoti rakstnieks to pārdzīvoja. Katrā ziņā — neatbildētu jautājumu daudz.

Lai arī rakstīta dzejā, R. Blaumaņa nepabeigtā drāma ir asa sociāla drāma, dzejiskam elementam te pavisam maz vietas. Luga plaši izzīmē varmācīgā Krīva attiecības ar tautu un sev tieši pakļauto dzīvā ūdens sargu, veco priesteri Vitu. Luga pārtrūkst brīdī, kad jaunais svētnīcas kalpotājs Kalvis nejauši uzzina patiesību par dzīvā ūdens rašanos. Šajā darbā pēdējie ir Kalvja vārdi: «Tikai patiesība ir tautas svētums.» Šajā vietā sociālajā drāmā ienāc pietiekums uz filozofisku drāmu un tā nepabeigta pārtrūkst. Kāpēc rakstnieks darbu neturpināja? Nezināja, kā tālāk risināt sižetu? Šis «aizdomas» attiecībā uz tik pieredzējušu meistarū, kāds viņš tolaik bija, atmetamas tūlīt. Bet varbūt dzima kāda jauna doma, kuru izdomāt līdz galam Blaumanis nepaspēja? Ja Blaumanis būtu ķēries pie spalvas, lai apliecinātu Kalvja vārdus par patiesību, kuriem pats rakstnieks bijis uzticīgs visu mūžu, lugai varētu ar pilnām tiesībām likt punktu un uzskatīt to par pabeigtu. Un tomēr tā nav noticis. Varbūt 1905. gada situācija izvirzīja vēl kādu alternatīvu par tautai nepieciešamajiem svētumiem blakus patiesībai? Blaumanis vecajam priesterim liek teikt vārdus par ticības un brīnuma nepieciešamību, bet savu konsekventu attieksmi pret šo tēlu neiezīmē. Varbūt šajā virzienā meklējami Blaumani nodarbinošie jautājumi? Varam tikai minēt.

Māra Zālīte savu lugu sāk no tās vietas, kur Blaumanis beidzis, un lielā skaudrumā vienu pretī otrai nostāda divas atšķirīgas koncepcijas. Priesteris visu mūžu sargājis dzīvā ūdens noslēpumu, uzskatot, ka ļaudīm pāri visam nepieciešama ticība un brīnums. Turpretī viņa mācekļi, jaunais Sarmis, neko citu kā patiesību un tikai patiesību nespēj pieņemt par savas dzīves un darbības vadzvaigzni. Šajā diskusijā, kura iet nevis uz dzīvību, bet uz nāvi — vārda tiešā nozīmē —, kaut arī Skolotājs un Skolnieks

viens otru ne tikai ciena, bet pat mīl, izšķiras ne tikai divu cilvēku individuālās dzīvošanas principi. Viņi abi ir priesteri, tātad ideoloģiskā darba veicēji, laužu garīgās dzīves ietekmētāji, varbūt pat vadītāji. Tāpat kā pie šādas «vadītāju» kategorijas pieder visi tie, kas strādā par skolotājiem, raksta dzejoļus vai filozofiskus traktātus, piemēram. Tātad te jāizšķiras tautas gara dzīves pamatorientieriem.

Kāds lugā ir tautas pašas viedoklis? Satraucošākais — tāda vispār nav. Viņi ir sapulcējušies un gaida, lai viņus vestu. Uz kurieni? To viņi nezina. Bet ir gatavi sekot templā kalpotājiem. Neredzamā, bet nepārtraukti jūtamā daudzgalvainā pūļa tuvums, tā augošā nepacietība saasina nepieciešamību izšķirties, rīkoties, nākt klajā ar konkrētu (konsekventu un vienu) koncepciju. Milzīgā atbildība un iespēja kļūdīties Priestera un Mācekļa diskusijai piešķir liktenīgas izvēles traģiskās dimensijas. Bez tam — ne viena, ne otra pozīcijai nav piemaisīts ne vismazākais savtīguma vai egoisma grams. Divu cilvēku domas, šķiet, tiecas izdarīt neiespējamo — ietiekties nākotnē un izzināt — kurš no abiem ceļiem varētu vest tautu uz mūžīgu dzīvošanu.

Emocionāli ārkārtīgi aizkustinošs un skaisti uzrakstīts lugā ir Mācekļa tēvs. Ar jūtu un domu maksimālismu, ar spēju savu īso dzīvi nodzīvot absolūtā saskaņā ar sevi, ar patiesības un brīvības mīlestību tas sauc atmiņā (neizbēgami) mums katram jaunību, liek salīdzināt, cik daudz (un vai vispār ko) no mūsu jaunības gaišajiem sapņiem mums izdevies saglabāt...

Protams, ja diskusija par ticību un patiesību tiek ievirzīta tīri teorētiskā gultnē, tad var iznākt pat sholastisks strīds, jo atbilde (vienīgā neapšaubāmā) taču ir zināma jau sākumā — protams, tā ir patiesība. Taču M. Zālīte lugā dod tādus apstākļus, kas nopietni pieļauj arī otras koncepcijas apsvēršanu. Tuvojas mēris — par to vēsta daudzas satraucošas zīmes dabā: mēnešiem ilgi neizklīstošā migla, mēra puķes ziedēšana utt. Tātad situācija ir ekstremāla — tautai draud bojāeja. Kā rīkoties, lūk, šajā laika sprīdī līdz beigu sākumam, kad reāli novērst iznīcību vairs nav iespējams? Teikt laudīm patiesību, radot izmisumu, bezcerību, šķelšanos un agresīvu instinktu plosīšanos? Vai arī uzturēt spēkā ticību brīnumam, tādējādi neatņemot cerību uz nākotni?

Bet ja nu pēdējā brīdī notiek kas negaidīts? Ja nu ne-

laime aiziet garām, skarot tikai ar spārnu? Un tad kā turpmāk, ja šis «turpmāk» tomēr būs? Priestera pieņemtais lēmums par ekstremālās situācijas risinājumu ar «brīnuma» palīdzību prasa ārkārtējus upurus: tiek sakropļota un pat iznīcināta jaunā paaudze, bērni — Priestera meita laupa sev acu gaismu, bet Māceklis izdara pašnāvību. Lugas pamatkonflikts ir traģiskā neiespēja saskaņot rūpes par konkrētu tagadnes momentu ar domu par mūžību. Kā pretstatus lugas beigās redzam ne tikai Ticību un Patiesību, bet arī Tagadni un Nākotni, Realitāti un Ideālu. Nav iespējams pilnvērtīgi dzīvot, apmierinoties tikai ar kādu vienu no šīm pretstatu pāra pusēm. Bet kā savienot to, kas nav savienojams? Un ko te spēj māksla? Likt ilgoties pēc neiespējamā. Tieši šī spēja Māras Zālītes traģisko poēmu sarado ar lielu mākslu.

Imūndeficīta sindroms literatūrā

*Daži aktuālās kritikas mezgli
1987. gada presē*

«Patiesībā kritika dzīvo pašā literatūrā, tās organismā kā neatņemama daļa. Varbūt — tā ir pat imunitātes sistēma šī mākslinieciskā organisma aizsardzībai, kas reaģē uz visādiem svešķermeņiem šajā organismā,» — tā raksta Ingrīda Sokolova (K, 1987, № 1, 134. lpp.). Un šis salīdzinājums, šķiet, visai precīzi atsedz kritikas vietu un nozīmi literārajā procesā. Dažkārt, no ārpusē paraugoties, viss var izskatīties noritam pavisam normāli: grāmatas iznāk cita pēc citas, prozai un dzejai paredzētās slejas žurnālu numuros cieši piepildītas, un nekas it kā neliecina par kādām draudošām briesmām. Tomēr, ja nopietni traucēta kritiskās domas asinsrite, vesels un dabiski attīstīties spējīgs nav arī pats organisms.

Dīvainā kārtā tieši tā noticis pašlaik, un, ja mums jāraksturo 1987. gada literatūras kritikas kopaina periodikā, tad pirmām kārtām jākonstatē tās katastrofāls sarukums, kādu līdz šim latviešu literatūras vēsturē esam piedzīvojuši tikai pašos smagākajos pasaules karu gados. Tā vien vedas teikt, ka nu beidzot sasniegts tas, par ko ilguš gadus, it īpaši pēdējos, tik neatlaidīgi — gan atklātā veidā, gan slēpti — cīnījās, pēc kā tik ļoti ilgojās: kaut cik pilnā apjomā un kaut cik pilnā šī vārda nozīmē kritikas mums vairs nemaz nav. Beidzot tā nolikvidēta, un nu varēs iestāties vispārējas apmierinātības un vienprātības laiki, kad rakstniekiem vairs neviens netraucēs izvērsties, kā tik nu kuram patīk. Kādi reti kritikas recidīvi, kas vēl palaikam šur tur parādās, tikai vēl skaidrāk liek ieraudzīt radušos stāvokli. (Te jāuzsver, ka šoreiz runājam tikai par aktuālo kritiku¹, t. i., par to, kas pievērsta nevis vakar- vai

¹ Atzīmējam gan 1987. gadā izdotās kritikas grāmatas: A. Kubliņas «Erkšķu kronis katram savs», P. Pētersona «Drāma kā kritērijs», A. Plēsumas «Gājums pretī gaismai» (par L. Puru), K. Skujenieka «Paša austeris kreklis», I. Sokolovas «Pasaulē un antipasaule ar Miervaldi Birzi», 14. «Kritikas gadagrāmata» un V. Ķikāna grāmata par O. Vācieti «С чего начинается человек» (Maskavā «Советский писатель» apgādā).

aizvakardienas parādībām, bet apskata tieši pašreizējo literāro procesu.)

Kritika vienmēr izraisa pretreakciju, vienmēr sastopas ar pretestību, vienmēr izsauc pret sevi uzbrukumus. Tas ir pilnīgi saprotami un, varētu pat sacīt, dabiski: ja jau pakļaujam citus stingram, augstus mākslas ideālus uzturošam vērtējumam, arī pašiem jābūt gataviem uzklausi spriedumus par sevi.

Man pat liekas, ka pretreakcija (pat aizkaitināta, ne- taisna) savā ziņā ir drošs rādītājs tam, cik labi kritika pilda savus pienākumus. Ja par to neviens neuztraucas, ja visi miermīlīgi uzklausa tās spriedumus — tas uzreiz liek domāt, ka ar kritiku kaut kas nav kārtībā. Tāpat diezin vai par īstu kritiķi var saukt tādu rakstītāju, kas nevienu nav no sirds sakaitinājis, kam neviens neko neiebilst, kura vērtējumus neviens nemēģina apstrīdēt.

Tāpēc visus nievājumus un uzbrukumus kritikai vajadzētu uzņemt bez lieka satraukuma. Tikai ar vienu, bet pilnīgi nepieciešamu nosacījumu: ka kritikai netiek liegtas tās pastāvēšanas iespējas, ka tā var brīvi un līdztiesīgi izteikt savu viedokli, t. i., ka tā tiek drukāta. «..kritiku nedrīkst atturēt, gluži tāpat, kā nedrīkst atturēt cilvēku no redzēšanas, runāšanas un spriešanas,» aizrādīja jau Balzaks. Pavisam divaini tāpēc, ka tieši šodien, kad sabiedrības skatam, sabiedrības pārrunāšanai un sabiedrības spriedumam paveras ilgu gadu desmitus liegtas mūsu dzīves sfēras, — tieši šodien lielā mērā tiek ņemta iespēja brīvi un atklāti pārspriest mūsu pašu rakstnieku darbus, kas taču vispirms mums pašiem arī adresēti.

Pašreizējais stāvoklis nav pēkšņi un negaidīti radies, atgādināsim te tikai J. Skapara teikto: «..kaujinieciskās kritikas «posteņus» laika gaitā aizpildīja prasības mērenāks kritiķis. Kritiķis ar valīgākiem kritērijiem. Izvairīgais kompromisa kritiķis, bet nereti arī vāvuļotājs un svešu domu kompilētājs. No savas redaktora pieredzes varu teikt, ka mēs šo procesu apzināti vai neapzināti veicinājām, jo tā strādāt bija mazāk riskanti. Analītiski kritisko kritiku pārmāca aprakstošā un apkalpojošā.[.] Tādu kritiku daudzi uztver kā demokrātisku, humānu — nevienu tā pāri citiem nepaceļ, nevienu nesāpina un nenoniecina.» (LM, 1987, 16. janv.) Netaisna tā ir vienīgi pret pašiem nozīmīgākajiem darbiem, pret pašiem talantīgākajiem rakstniekiem, pret tiem, kas sev plecos uzvēluši darba smagāko un grūtāko daļu, jo arī viņu devums

tiek mierīgi pielīdzināts un piezemināts atbilstoši vajadzīgajam «vidējam līmenim».

Tā ir iegājies, ka, tiklīdz sākas runa par kritiku, tūlīt tiek svērts un pārsvērts, cik atzinīgi vai neatzinīgi ticis vērtēts tas vai cits literārs darbs, tas vai cits autors. Patiesībā tā ir tikai viena (svarīga, protams) kritiskās darbības daļa, īsti sakot, tikai tās iesākums, kam, bez šaubām, jābūt stingram un pamatotam, lai viss tālākais būvējums uzreiz neizšķobītos un nedeformētos. Daudz nozīmīgāks tomēr ir kritikas pamatuzdevums — atklāt literatūras orientāciju laikā (laikmetā) un telpā (tautā). Tas nozīmē, strādājot kopā ar visu rakstniecību, mēģināt apjēgt cilvēka un tautas šodienas esamību, veidot laikmeta un personības koncepciju, tātad arī noteiktu literārās darbības programmu. Te kritiķis strādā kopā ar rakstnieku, jo arī autors taču nebūtu pielīdzināms tam putniņam līgana bērza zara galā, kas, vējiņā šūpodamies, acis aizmiedzis, aizgrābtībā izvītero un izvidžina savas no sirds pašiem dziļumiem izplūstošās, krūtīs vairs nenoturamās jūsmas un pauzmas.

Pats par sevi saprotams, ka būtu nepareizi visu daiļrādes procesu iedomāties iekļautu stingrās prāta konstrukcijās un loģiskās shēmās. Bet tikpat maldīgi iedomāties, ka viss tur noris pats no sevis, tīras iedvesmas un neapvaldītas intuīcijas vadīts. Nopietni strādājošs rakstnieks nemaz nevar nedomāt par savas mākslinieciskās darbības virzību, par tās mērķiem un vietu savā laikā un savā tautā. Un šai ziņā īsts rakstnieks neizbēgami ir arī kritiķis — vismaz pats sev, savai daiļradei.

Sai sakarā gribas atgādināt angļu literatūras kritikas klasiķa Metjū Arnolda atzinumu jau 1864. gadā publicētajā rakstā «Kritikas misija mūsu dienās»: «Talanta brīvai darbībai nepieciešama noteikta atmosfēra, viņam jāatrod sevi idejās, bet tas nenākas viegli. Tāpēc arī tik reti literatūrā ir lielu sasniegumu posmi, tāpēc arī tik daudz viduvēja ir patiesi talantīgu cilvēku darbos. Lai varētu rasties šedevrs, jāsaplūst divām enerģijām — cilvēka enerģijai un laikmeta enerģijai, ar vienu cilvēka spēku vien bez laikmeta spēka ir par maz...»

Tāpēc literatūras un kritikas pretnostatījums, emociju pārpilnie kritikas nopaļājumi patiesībā iespējami tikai pašā sākotnējā — vērtējošās kritikas līmenī. Tālāk jau ir kopīgs darbs, un tur domstarpības paceļas ideju līmenī — tā vairs nav «rīvēšanās» starp rakstniekiem un kritiķiem,

bet gan ideju cīņa, vienas literāras skolas, strāvojuma, virziena cīņa ar citiem. (Es te nerunāju par no ārpus literatūrai uzspiestiem dogmatiskiem, reglamentējošiem prasījumiem, tiem ar kritiku ir tikpat maz sakara kā ar literatūru vispār.)

Bet paturpināsim vēl M. Arnolda domu par kritikas darbu, kurā, jāatgādina, ietilpst arī rakstnieku pašu kritiskā doma: «Gala rezultātā kritika izveido tādu garīgo situāciju, ko lietderīgi var izmantot radošs talants. Tā nostabilizē ideju sistēmu, kas varbūt arī nav absolūti patiesa, tomēr pareizāka nekā tā, kas pastāvēja iepriekš, un palīdz labākajām idejām ieņemt noteicošo stāvokli. Pēc tam šīs idejas ieplūst sabiedrībā, jo patiesību pārbauda dzīve, iekļaujas kustībā, sāk attīstīties, un tieši uz šāda pamata izplaukst literatūras lielie sasniegumi.»

Tieši no šāda visas literatūras attīstības viedokļa raugoties (nevis no šauri profesionālām kritiķa pozīcijām), ir jāizvērtē pašreiz notiekošais kritikas publikāciju apskums. Jo diezin vai, diezin vai bez saspringtas, meklējošas, polemiski asas un mērķtiecīgas literārās domas, jā — arī bez atklātas ideju cīņas mēs kādreiz sagaidīsim tos varenos rakstniecības meistardarbus, gaišas cerības pēc kuriem atkal un atkal jauki atsvaidzina literāro gaisotni.

Par kritiku visu laiku ir spriests un runāts bez gala, kā viens vilnis beidzies, tā, skaties vien, pēc necik ilga laika sākas atkal — kritika atpaliek, kritika komplimentāra, kritika ķengājoša, kritika muļķīga, kritika pārgudra... Tiek meklēti cēloņi, pieņemti plaši lēmumi — gadās pat gluži prātīgi, taču turpat uz papīra viss tā arī paliek. Nekas nemainās.

Kāpēc? Vai tikai kādu jaunu vai kaitniecīgu nolūku dēļ? Nez vai. Atbilde ir vienkāršāka un labi zināma: visu izšķir nevis jautājuma gudri teorētiski risinājumi, bet tiešā praktiskā realizācija. Lai cik skaidri mēs apzinātos, kādai šodien vajadzētu būt mūsu literatūras kritikai, kādus uzdevumus tai vajadzētu veikt, tas neko nedos, ja nav praktiskās realizācijas iespēju.

Un te nu skaidri un bez kādām ilūzijām jāapzinās, ka aktuālā kritika gandrīz pilnā mērā ir žurnālistikas un avīzniecības bērns, tādējādi atrodas tiešā atkarībā no šo izdevumu redakcijām. Periodisko izdevumu redakcijas vienmēr ir bijušas tās, kas organizē, veido, nosaka aktuālās kritikas virzību un raksturu savās slejās. Tāpat tas ir arī šodien: kādu žurnāli un laikraksti, pirmām kā-

tām literārie, veido savu kritiku, tāds arī ir tās reālais stāvoklis.

Līdz šim mums bija divi šādi aktuālās literatūrkritikas centri — «Literatūra un Māksla» un «Karogs». 1987. gadā palika vairs tikai viens, jo «Literatūra un Māksla» faktiski bez skaļām deklarācijām un paziņojumiem vienkārši pārstāja kritiku publicēt. Numuru pēc numura varam šķirstīt laikraksta lappuses, uzzinot daudz kā interesanta par mūsu kultūras dzīvi — par to, kas notiek teātros, izstāžu zālēs, koncertos, kino vai televīzijā utt., — tikai par literatūru gan neko zināt nedabūsim. Pēc avīzes spriežot, grāmatu drukāšana Latvijā vispār pārtraukta un rakstniecībai tautas kultūras dzīvē vairs nav nekādas nozīmes.

Pēc redaktoru nomaiņas aprīlī tika pārtraukti līdzšinējie ikmēneša prozas grāmatu apskati, arī ik pa gada ceturksni sniegtie jauniznākušo dzejoļu krājumu apskati. Sprotams, ka, redakciju pārorganizējot, notiek izmaiņas arī avīzē, — atlika tikai gaidīt, kā pārveidosies kritikas darbs. Taču mēnesis gāja pēc mēneša, bet sagaidīt nekā nesagaidījām. Gluži otrādi — aktuālās kritikas publicējumi apsīka pavisam: septembrī varam sameklēt tikai I. Auziņa runu pie Raiņa pieminekļa, pa pieciem oktobra numuriem — divas recenzijas, novembrī — V. Daugmaļa interviju ar I. Auziņu, jubilejas materiālu par P. Putniņu un vienu nelielu rakstiņu... Tāpat viss turpinās tālāk. Par kādu kritikas darbu te var būt runa?

«Karoga» kritika 1987. gadā turpinās tādā pašā garā kā līdz šim. Recenzijām te ļoti dažāds raksturs — ir principiālas un prasīgas, ir tādas, kas runā par būtiskām mākslas problēmām, bet turpat blakus — pārstāstošas, aprakstošas, izvairīgas. Nu, apmēram tā: «..jaunajā krājumā ir spēcīgāk ieskanējušās vairākas agrāk mazāk dzirdamas stīgas, un gribētos, lai tajās ieliktais nopietnās domas, rūpe un sāpe par zemes un cilvēku likteņiem risinātos vēl plašāk un dziļāk.» (K, 1987, № 2.)

Tas pats sakāms arī par problēmu rakstiem — pa reizei tajos autori izvirza literārajai dzīvei svarīgus jautājumus, kurus būtu vērts nopietni apspriest, bet tie tā arī paliek šī apcerējuma robežās, redakcija tos neuztver un pamet, tālāk nerisinātus. (Aizsāktā pārruna par dzeju iziet pāri šī apskata hronoloģiskajām robežām.)

Zīmīgs šai ziņā ir «Karoga» galvenā redaktora vietnieka I. Bērsona raksts «Strīdi vajadzīgi. Bet kādi?» (K, 1987, № 6). Ja mēs palīdzētu pilnīgi atklāti noformulēt

autora atbildi uz šo jautājumu, tā būtu šāda: strīdi vajadzīgi, bet tikai tādi, kas, dies pasarg, neskar «Karogu». «Pārkārtošanās prasa pārveides itin visos dzīves novados,» uzsver I. Bērsons. Izņemot, pats par sevi saprotams, «Karogu». Bet, ja J. Škaparam vai S. Bikovai kaut kas «Karoga» publicētajos materiālos nav patīcis, tad mums tak pilnīgi skaidrs, ka šāda «nepamatota nopelšana parasti izaug no grupisma, nevis visas rakstniecības interesēm». Skaidri un gaiši I. Bērsons pasaka: «Satrauc Skaidrītes Bikovas tendenciozais paņēmiens...», «Jāņa Škapara izteiktā kritika nav precīza».

So uzrakstījušam, man gandrīz auksti šermuļi sāk skriet pār muguru: es jau tagad dzirdu to sen apnikušo žēlabu pilno gaudu dziesmu, ko tik cītīgi velk I. Bērsons, — H. Hiršs atkal būs izrāvis citātus no konteksta, citējis negodīgi, izkropļojis oponenta domu. Bet ko lai dara — pēties I. Bērsona rakstu kaut vai ar elektronu mikroskopu, jūs tur ne tekstā, ne kontekstā ne vārdiņa neatradīsiet par to, ka arī «Karogs» domātu kaut kā pārkārtot savu darbu. Nu jā, kāpēc tas arī būtu vajadzīgs, ja jau tur viss tāpat vislabākajā kārtībā? Vismaz viens no žurnāla vadītājiem par to ir pilnīgi pārliecināts.

Literārajiem izdevumiem vajadzētu veidot kritikas pamatkodolu, bet pārējās avīzes un žurnāli var to vērst plašumā, daudzveidot un bagātināt — katrs atbilstoši sava adresāta interesēm, sākot, teiksim, ar «Zilīti» un «Draugu» un beidzot ar «Padomju Latvijas Komunistu». Ar redakciju ieinteresētu pieeju šis darbs neapšaubāmi varētu kļūt saturīgāks un sistemātiskāks nekā pašreiz. Visumā labi strādā «Padomju Jaunatnes» redakcija, paņemot savā «aprūpē» jaunos rakstniekus. Jādomā, ka šajā darbā ieklausies arī jaunais «Avots».

1987. gadā sabiedrības uzmanības centrā izvirzījās arī nacionālo attiecību sarežģītās problēmas, un viens no aspektiem tajās skar arī kultūras dzīvi, tāpēc diez vai ir normāli, ka republikas krievu preses izdevumi, lielā mērā arī žurnāls «Daugava», paliek nomaļus no mūsu literatūras procesiem.

Bet — lai cik rosīgi strādātu citi, galvenais darbs jādara Rakstnieku savienības literārajiem izdevumiem. Un — lai kāda arī būtu «Literatūras un Mākslas» redakcijas attieksme pret literatūras kritiku, tas tomēr ir arī Rakstnieku savienības laikraksts un aktuālā kritika tajā atjaunojama pilnā mērā un bez vilcināšanās.

Rezultātā mums tagad pilnīgi trūkst kaut cik skaidra pārskata par to, kas pašlaik notiek literatūrā, kādas nozīmīgas parādības ieraugāmas, kādi procesi risinās, kas no daudzajām dzejas un prozas publikācijām ievēribas vērts, ko jaunu rakstniecībā ienesuši jaunie prozaīki, kuru pirmās un otrās grāmatīņas beidzot tiek strauji izdotas, utt. Tie ir paši pirmie, paši vienkāršākie jautājumi, kas dotu tikai materiāla kopainu, lai tad domu varētu virzīt tālāk un dziļāk, bet arī uz tiem atbilžu nav.

Kā vienmēr, kad kritiskās domas aktivitāte traucēta, savairojas visādi dīvaini un pavirši spriedumi, uz ātru roku sakonstruētas koncepcijas, jo nav vairs jārūpējas un jāraizējas, kā apgalvojumus argumentēt, ja tas vispār iespējams. Minēšu tikai dažus pavisam acīm redzamus paraugus.

Hroniska nelaime mūsu vērtētāju centīgumā jau kopš Andreja Upīša izsmietā Kārļa Jēkabsona, kuru pasludināja par latviešu Heini bez Heines kļūdām, ir tieksme par visu varu — arī bez pamatojuma — mūsu rakstnieku darbus sasaistīt ar slavenajiem ārzemju autoriem. Pirms dažiem gadiem priecīgi uzzinājām, ka mums ir pašiem savs Markess un Hašeks vienā personā. Vispirms to mums paziņoja Pēteris Zeile, recenzējot Evalda Stroda romānu «Kārdināšana»: «...kāpēc gan nevaram sacīt — tāpat kā Gabriels Garsija Markess... E. Strods, tēlojot tagadnes Bānes pilsētiņu un tās iedzīvotājus, šajā modeli iezīmē dažu labu daudzām Latvijas mazpilsētiņām dzīvīgu vaibstu.» (C, 1984, 24. jūn.) Pēc tam Viesturs Vecgrāvis un Jurejs Čapiņš plaši izvērstā dialogā papildināja: «...vairākiem E. Stroda radītajiem personāžiem gaidāma vispār-simbolisku varoņu būtība», «interesantais un zobgalīgais, pat ironiskos paradoksos runājošais Džeris Madrunkēvičs man nereti atsauc atmiņā J. Hašeka krietno kareivi Šveiku», «J. Hašeks, šķiet, ir viens no tiem rakstniekiem, kas stāvējis E. Stroda romāna kūmās» (K, 1985, № 10, 136. lpp.).

Tagad Viktors Livzemnieks, pilnīgi vietā atgādinādamis jau sen «Zvaigznē» (1956) publicēto Harija Heislara poēmu «Nepabeigtā dziesma», kas līdz šim nevienā grāmatā tā arī nav nodrukāta, jo tajā bija runāts par latviešu izsūtīto dzīvi Ziemeļos, nezina kāpēc pēkšņi paziņo, ka šī poēma ir — «ne mazāk talantīgs darbs» kā Annas Ahmatovas «Rekviēms» (K, 1987, № 10). Bēdīgi skatīties, kā toreizējā iesācēja interesanto poēmu ne no šā, ne no tā

uzreiz noliek blakus lielas dzejnieces augsti traģiskam dzejojumam, kas reizē bija arī īsti virišķīgas pilsoniskas drosmes paraugs.

Andris Jakubāns ir piesardzīgs un nevienu citzemju ģēniju vārdā nepiesauc. Pēc vārdā Vladimira Kaijaka stāstu izlasei «Visu rožu roze» (R., 1987) viņš tikai nodeklarē: «Sai grāmatai grūti atrast kādus līdziniekus visā latviešu literatūrā. Tādēļ varbūt ir vērts pameklēt.. citās literatūrās.»

Jānis Liepiņš savukārt apgalvo, ka Knuta Skujenieka dzejoļu krājums «iesien baltā lakatiņā» ir — «dzeja, kas **brangi pārspēj** ne vien šā žanra, bet arī visu blakus žanru darbus» (K, 1987, № 11. Pasv. mani — H. H.). K. Skujenieka grāmatā tiešām ir spēcīga un spoža, ļoti augsti vērtējama dzeja, bet vai nu patiesi tā kaut kur tālu, tālu lejā necaurredzamā tumsībā atstājusi visu pārējo latviešu rakstniecību? Šādi pārspilējumi ir ne tikai smieklīgi, bet savā būtībā arī traucē īsti izprast K. Skujenieka daiļradi, atraujot to nost no tās labās un spēcīgās dzejas, ar kuru viņa krājums stingri stāv kopā un kuras daļa tas ir.

Silvija Radzobe, apcerot Gunāra Priedes lugu «Mācību trauksme», neatlaidīgi apgalvo, ka tajā **pirmo reizi** mūsu prozā un drāmā autors pieskāries pēckara represijām: «par to, ja runā par mūsu dramaturģiju un prozu, pirmoreiz nākas lasīt G. Priedes «Mācību trauksmē», šis problēmu komplekss — «teātra mākslā vēl joprojām (izņemot Ā. Sapiro un G. Priedes «Centrifūgu») neatspoguļots. Literatūrā (prozā un dramaturģijā) neturpināts» (LM, 1987, 24. apr.).

Ironiskas sagadišanās dēļ tajā pašā avīzes numurā tieši blakus S. Radzobes recenzijai nodrukāts Daiņa Ivāna apcerējums par Ilzi Indrāni, un tur mēs melns uz balta lasām, ka viņas romānu varoņi ne reizi vien atmiņās atgriežas pēckara gados, «kad reizē ar īstajiem ienaidniekiem sākām meklēt arī neesošos. Pat kaimiņos, darbā, ģimenē.» Lasām, ka romāns «Cepure ar kastaņiem» (1966) stāsta arī par cilvēkiem, kas pēckara gados izsūtīti, — par «Signi, kura, atrauta no bērneliem, savos labākajos gados plāva niedres Vidusāzijas ezerā». Un, ja patiešām gribam meklēt, kurš pirmais mūsu prozā rakstīja par šiem smagajiem notikumiem, tad vispirms jāatceras Ojārs Vācietis. Viņa «Tās dienas acīm» (1959) joprojām mūsu prozā paliek tas darbs, kurā 1949. gada izvešana parādīta tieši, atklāti un traģiskā emocionālā kāpinājumā.

Viktors Daugmalis savā programmatiskajā rakstā «Literatūrā un Mākslā» (1987, 7. aug.), ko pats apakšvirsrakstā nodēvē — «sprediķa vietā», ar tiešām sprediķotāja cienīgu daiļrunību galu galā aizrunājas līdz pavisam divainiem apgalvojumiem. Palasieties vien: «Caur visu šo garīgo onānismu, «viģikus» blenžot, un pašsajūsmīgo trusāšanu pūlim līdzī pie Brīvības pieminekļa, caur «diseņu» kareklīti ausī zēnam, kurš neapjauš sievietes auss erotisko funkciju, un skrotzīmuļa aprakstīto trolejbusa priekšpēdējo sēdekli dveš tīra un patiesa vēlēšanās dzīvot kaut cik pilnvērtīgu dvēseles dzīvi. Jo zvaigznes dzimst mūsu krūtīs. Bet — ak vai! — kāda tumsa un kāds bestianisms nāk līdz ar haotisku, ārdošu, decentrētu enerģiju, kas nespēj sev atrast ko adekvātu šķietami haotiskajā, izārdītajā, decentrētajā dzīvē! Bet šai lielajā pārvērtību, vērtību pārvērtēšanas laikā literatūra varbūt **pirmo reizi** (pasv. mans — H. H.) latviešu tautas vēsturē var uzrunāt patiesi izsalkušos...»

Te uzreiz nez kāpēc aizmirsta visa jau skolā mācītā latviešu literatūras vēsture, tā patiesi milzīgā literatūras loma latviešu tautas dzīvē, ko noteikuši pavisam konkrēti vēsturiski un politiski apstākļi, kas tieši literatūru padarīja par tautas domu un centienu izteicēju — kā jaunlatviešu, kā Jaunās strāvas, tā Raiņa laikā. Un vēl ir liels jautājums, vai šodien mūsu rakstniecība kaut cik tikai pietuvoties spēs toreizējam lielumam.

V. Daugmalis sniedz savu koncepciju par mūsu šodienas literatūru un iepriekšējiem gadu desmitiem. Vēlāk viņš to izsaka arī intervijā ar Imantu Auziņu (LM, 1987, 13. nov.), un tur dzejnieks gluži pamatoti iebilst: «Nevaram, nekādi nevaram Jūsu teikto vienlīdz attiecināt uz visiem rakstniekiem, uz visu literatūru; bija, jā, visādi bija — talantu veiklība, nesavtība, risks; bija ideālu trūkums, imitācija, bija — arī paš aizliedzība, uzpurēšanās... Nē, visa literatūra savu kauju nebija un nav zaudējusi; zaudējumi ir, to tad vajadzētu svērt — nekādu neatklājamu noslēpumu tur nav.»

Visu novelt uz stagnācijas rēķina ir ļoti ērti un izdevīgi, tad atkal visi izskatās vienādi — sak, tāds nu bija laiks, ko nu mēs tur varējām darīt... Tad vienādi izrādās kā tie, kas — tomēr, tomēr! — neatlaidīgi laužas pāri aizliegumiem un runāja patiesību, tā arī tie, kas visādiem līdzekļiem ar apskaužamu stingrību darīja visu, lai šo patiesību neļautu pasacīt.

Lai orientētos pašreizējos sabiedriskajos un literārās dzīves procesos, nav pieļaujami jauni noklusējumi un vakardienas pretrunīgo, sarežģīto problēmu jauka pārklāšana ar vienādu aizmirstību. Šai sakarā gribas pievērst uzmanību tam, kā 60.—70. gadu situāciju raksturo J. Bur-tins: «Toreizējās (60. gadu sākuma — H. H.) demokrātiskās kustības vienas daļas — un, pasvītrosim, labākās daļas — pārvēršanās par opozīciju, pozitīvu sociālo pār-kārtojumu enerģijas pārvēršanās protesta enerģijā — tā ir mūsu vēstures skumja un dramatiska lappuse. Ievērojama cilvēku skaitam tas izvērtās par ticības zaudēšanu sociālismam: viņu lielākās daļas likteņi apstākļos, kad ne-bija iespējams tieši un atklāti izsacīt savas domstarpības ar jauno oficiālo līniju, veda pie politiskās pašizteikša-nās nelegālām formām, viņu dzīve tika salauzta. Vieniem nācās šķirties no dzimtenes, citiem saņemt sodu «pēc vi-sas likuma bardzības»... Bet pilnīgi noteikti ir jārunā arī par otras puses atbildību. Par to cilvēku atbildību, kas likumu pavērsa pret demokrātiskumu, mūsu apstāk-ļos — pret sociālistisko demokrātiskumu. Par to cilvēku atbildību, kas tādā veidā kļuva par cēloni, bet juridiskajā un morālajā ziņā par vaininiekiem, kāpēc mūsu zemē ra-dās politiskā opozīcija.» (Oktjabr, 1987, № 8, 199. lpp.)

Pavisam noteikti jāsaka arī, ka mūsu aktuālā kritika šo-dienas pārkartojumu un apziņas pārveides darbā pagai-dām piedalās tikai ar vispārējām frāzēm. Kad visapkārt mutuo diskusijas, strīdi, asā konfrontācijā sacērtas pre-tēji viedokļi un dažādas konstruktīvas tālākās rīcības programmas, mēs esam palikuši nomaļus un tikai noklau-sāmies, kā citur norisinās burtiski cīņa uz dzīvību un nāvi. Paklausieties, piemēram, ko saka pazīstamais krievu prozaikis J. Bondarevs KPFSR RS valdes sekretariāta sēdē 1987. gada 17. martā, neseno autoritāro dogmu sa-brukumu pielīdzinādams visas kultūras bojāejai: «Paš-reizējo krievu literatūras stāvokli es raksturotu kā stā-vokli, kāds bija radies 1941. gada jūlijā, kad progresīvie spēki, neorganizēti pretojoties, atkāpās, civilizēto barbaru tarānisko triecienu mākti... Ja šī atkāpšanās turpināsies un nepienāks Staļingradas kaujas laiks, viss beigsies ar to, ka nacionālās vērtības un viss, kas ir tautas garīgais lepnums, tiks nogrūsti bezdibenī.» (Lit. Rossiija, 1987, 27. martā, 3. lpp.)

Lai atjaunotu normālu literatūras kritikas darbu, presē atkal vairākkārt atskanējušas balsis par nepieciešamību

izveidot īpašu žurnālu kritikai. Tā ir pilnīgi dabiska prasība, jo kritika un literatūras zinātne nu reiz ir tāda profesija, kuras darba rezultāts ir drukāts vārds. Ne milzīga koncertestrāde, ne skatuve, televizora ekrāns vai radioaparāts, ne videoaparātūra tai nav vajadzīga, kaut gan kritikas vārds var atskanēt arī tur, — kritikai nepieciešamas avižu, žurnālu, grāmatu lappuses. Bez tām kritikas gluži vienkārši nav, bez tām kritika nav iespējama.

Sādam žurnālam vajadzētu būt ar ļoti plašu un aptverošu darba lauku, iekļaujot sevī gan kritikas, gan literatūras vēstures un teorijas šobrīd aktuālās problēmas un nepaliekot tikai mūsu pašu rakstniecības robežās. Tam vajadzētu skatīties tālu pasaulē, redzēt, kas notiek Maskavā un Ļeņingradā, Gruzijā un Ukrainā, būt lietas kursā par literārajiem jaunumiem Eiropā un citos kontinentos, piesaistot savu autoru lokam redzamākos citu tautu kritiķus, zinātniekus, rakstniekus vai tulkojot viņu darbus. Tas palīdzētu izveidot īsti profesionālu izdevumu, kas būtu interesants ar savu saturīgumu, nevis ar meklētiem izteiksmes pušķojumiem un ekstravagancēm.

Bet... pagaidām mums ir tikai tas, kas ir. Un atliek cerēt, ka 1988. gadā arī esošo iespēju robežās kritikas darbs tiks organizēts un izvērsts tā, kā tas nepieciešams normālai literatūras attīstībai.

LITERATŪRAS, MĀKSLAS UN KULTŪRAS PROBLĒMAS

ILDZE KRONTA

«Kā zemeslode griežas...»

*Alberta Bela prozas
diviem gadu desmitiem cauri ejot*

«Mēs visi griežam ar kājām zemeslodi kā milzīgu laika ratu. Rakstnieka pienākums nav deklarēt, ka TĀ griežas, bet gan parādīt, KĀ zemeslode griežas,» rakstīja Alberts Bels ievadvārdos Zigmunda Skujiņa īsprozas izlasei «Uzbrukums vēdzirnāvē» (1976). KĀ — tas nozīmē tiekties arī līdz KĀPEC, līdz parādību cēloniskajiem sākumiem, līdz būtībai. Bels pēc tiem ir tiecies, un spēcīgākajos darbos viņa redzējums — mākslinieciski savdabīgs, dziļš, būtisks.

Krietna daļa rakstnieka romānu un stāstu pieder arī igauņu, lietuviešu, krievu, gruzīnu, ukraiņu, angļu, bulgāru, čehu, rumāņu, slovaku, somu, vācu un citu tautu lasītājiem. Šo faktu varam uzskatīt par Alberta Bela prozas kvalitātes zīmi, latviešu literatūras atzinības zīmi. Taču par to vēl nozīmīgāks, protams, ir rakstnieka vārdu svars savā nacionālajā literatūrā, savā tautā.

Bela radošajā atskaitē Rakstnieku savienībā 1986. gada pavasarī Visvaldis Lāms, starp citu, sacīja, ka Belu vairāk lasīs nākotnē, ka viņa lasītājs vēl tikai aug...

Bet savu lasītāju Alberts Bels audzina nu jau divus gadu desmitus. Tas ir daudz, ja lūkojam viņa paveikto, un tas ir maz, ja domājam par estētiskās uztveres izkopšanu, estētiskās pieredzes uzkrāšanos, tradīciju noturību.

Sešdesmito gadu vidus—otrā puse bija skaists jauno prozaīku pieteikumu laiks. Bels, Jakubāns, Kalve, Mauliņš, Lukjanskis... Un, lai arī viņi katrs varbūt vairāk vai mazāk sāpīgi izjuta literatūras administrēšanas situāciju, lasītāju uztverē viņi likās iekšēji brīvāki, pasaules izjūtā patstāvīgāki. Kanonus noraidīši. Biklāk vai pārliecinošāk, bet viņi nāca ar savu «es» un enerģiski turpināja to līniju literatūrā, kuru piecdesmitajos gados atsāka kopt

Vilks, Birze, Lāms, Skujiņš, ļaudami literārajam raksturam dzīvot savu dzīvi un nebūt tikai par instrukciju un direktīvu ilustrētājiem.

Bela debijas krājumā «Spēles ar nažiem» (1966) pievilcīgs bija intonācijas dabiskums, patiesums, artistiska atraisītība, taču visvairāk tajā laikam gan varēja jaust solījumu nākotnē. Lūk, ko rakstīja Zigmunds Skujiņš 1966. gadā, salīdzinādams Albertu Belu un Egilu Lukjanski: «Bels acīgāks detaļās, ar šķelmīgu smaidiņu ironisko lūpu kaktiņos, viņa mākslinieciskie rakursi negaidītāki, stils elastīgāks, vairāk sakņots latviešu literatūras tradīcijās.» (Skujiņš Z. Zibens locīšana. R., 1978, 105. lpp.)

Sākums bija neparasti intensīvs — nākamajos pāris gados iznākušās grāmatas «Izmeklētājs» (1967) un ««Es pats» līdzenumā» (1968) jau skaidri iezīmēja to jauno problemātiku un stilistikā, ko Bels ienesa latviešu rakstniecībā.

Ar «Izmeklētāja» galvenā varoņa muti runāja Bela paaudze, paaudze, kas karu bija skatījusi bērna acīm, kas pēckara sociālās pārvērtības pārdzīvoja personiski un tieši, kas vēsturē un tagadnē meklēja atbildes uz smagiem un traģiskiem «kāpēc». Par ko atbild paaudzes pirms manis, un par ko atbildu es? Kāds ir manas dzimtas garīgais mantojums? Kādi ir tie ētiskie pamati, uz kuriem es stāvu? Un mana sirdsapziņa? Šādi jautājumi urdīja Juri Rigeru, uz tiem vajadzēja atbildēt. 1956. gadā vaļā atrautā vēstures patiesība atņēma obligāto rigorozi viennozīmīgo skaidrojumu tādām parādībām kā indivīda un sabiedrības attiecības, cilvēks un laiks, cilvēks un vide un ļāva tās ieraudzīt patiesākas, pretrunīgākas, dramatiskākas. Literatūrā tas nozīmēja iespēju saasināt uzmanību uz cilvēka suverenitāti (nevis «skrūvēti», piedevu sociālajiem procesiem), uz cilvēka humānas stājas mūžseno problemātiku, uz cilvēka un tautas dzīvības pamatvārdu atjaunotni. Laika elpa atbalsojās Albertā Belā, atbalsojās Jurī Rigerā, viņa analītiskajā attieksmē pret pasauli, viņa nepieciešamībā aizrakties līdz patiesības kodolam.

Sešdesmito gadu latviešu prozā Bela pirmais romāns bija neparasta parādība gan personības traktējuma, gan formas ziņā. Iekšējā monologa romānā vārds tika dots jaunajam tēlniekam Jurim Rigeram, personības pašvērtība tādējādi it kā ieguva jaunu kvalitāti, cilvēks un vieniņi cilvēks bija romāna ass, tikai cilvēks bija, viņam bija

jābūt tagadnes un pagātnes sirdsapziņas soģim. Atkāpies no pēckara sociālajam romānam raksturīgā notikumu hronoloģiski secīgā izvērsuma un pakļāvis sižetu varoņa domai un pārdzīvojumam, Bels arī t. s. psiholoģiskajā romānā spēja ietvert bagātu socialitātes slāni, īstenības daudzpusību, vēsturisku un filozofisku perspektīvu. Arvīds Grigulis recenzijā «Joki vai meklējumi» rakstīja: «Romāns «Izmeklētājs» ir intelektuāls romāns. Parasti mūsu romāni nevar lepoties ar šo īpašību.[.] Tēlu galerija ir plaša. Katram tēlam sava biogrāfija. Biogrāfijas cieši saistītas ar laikmeta notikumiem. Gala rezultātā rodas izvērsta laikmeta aina.» (LM, 1967, 25. martā.) (Bija, protams, arī citādi viedokļi. Piemēram, 1968. gada 9. decembra rakstnieku kopsapulcē nolasītajā LKP CK sekretāra J. Rubeņa referātā teikts, ka «A. Bela romāns «Izmeklētājs» vietām ir pārāk sarežģīts, turklāt tas ne vienmēr palīdz atklāt domu» (LM, 1968, 14. dec.). K. Krauliņš pauda pārliecību, ka «Izmeklētāja» lielākā nelaime ir tā, ka tajā *nav problēmas*», un atkārtoti uzsvēra: ««Izmeklētājs» savā ziņā ļoti zīmīgi raksturo kādu būtisku trūkumu latviešu mūsdienu romānā, lielā tā daļā. Sis trūkums ir — *problēmu trūkums* (aut. izcēlums — I. K.). Un no tā rodas daudzi citi trūkumi,» — gan piebilstot, ka «būtu ļoti apļam «Izmeklētājā» noliegt jebkādas mākslinieciskas vērtības». (Krauliņš K. Mūsdienu padomju romāns. R., 1969, 141. lpp.))

Vēlāk mūsu romānistikā galvenokārt attīstījās liriski psiholoģiskais atzars, tajā diemžēl mazumā gāja gan analītiskums, gan parādību psiholoģiskā un sociālā raksturojuma veselums, tās īpašības, kas tik sološas šķita un priecināja «Izmeklētājā».

Arī 80. gados par romāna stilistiku izsacītas iebildes. Viesturs Skraucis, piemēram, atzīst: «Eklektisks šis romāns ir ne tikai saturiski, bet arī formā, mākslinieciskajā veidojumā — desmitiem dažādu atšķirīgu stila iezīmju un daudzas no tām pirmoreiz latviešu padomju prozā.» Bet turpat arī, pajautājis, kāpēc tad A. Bela «Izmeklētājs» ieguva tik redzamu vietu sava laika literārajā procesā un kāpēc nav zaudējis savu nozīmi arī pašreiz, kritiķis atbild: «Šajā darbā visus tā uzbūves mīnus atsvēr rakstnieka jauneklīgā aizrautība, sirdsdegsmes, improvizācijas atraisītības dabiskums, neuzspēlēta pārliecība par sava talanta spēku un patiesīgumu, par jaunās stilistikas lielajām iespējām. Tas viss kopā romānam veido vienotu

personības pamatu, kas arī daudz kam piešķir pavisam citu izgaismojumu.» (Krit. gadagr., 1982, 10, 145. lpp.) Sie vārdi, manuprāt, precīzi raksturo Bela romāna intonāciju un arī tos lasītāja uztveres magnētiskos laukus, kurus jaunais prozaīķis spēja radīt — patiešām — aizrautībā un sirdsdegsnē.

Atzīdams, ka daudzu jauno prozaīku aizraušanās ar «moderniem» formas paņēmieniem bija samocīta, «aiz matiem pievilktā», Viktors Lagzdiņš 1974. gadā rakstīja: «Ar Albertu Belu bija citādi. Arī viņš lietoja nedzirdētus salīdzinājumus, kontrastus, grotesku, veidoja gan aprautus, gan ārkārtīgi garus, pat rindkopās sadalītus teikumus, kas attēloja asociatīvu apziņas plūsmu, taču autoram tas viss izdevās ļoti dabiski, organiski, nepiespiesti un svaigi. Varēja just, ka tas patiešām ir viņa paša stils, nevis mehānisks atdarinājums.» (Lauku Dzīve, 1974, № 7, 22.—23. lpp.) Viktors Lagzdiņš arī atzīst, ka visai ātri izkristalizējās Bela rokraksta īpatnības — domu un emociju piesātinātība, cilvēku psiholoģijas un rīcības motīvu dziļa detalizēta analīze un to filozofisks vispārinājums.

Jā, tās ir rakstniekam nepieciešamas īpašības, bet tieši to kopuma vienreizīgums radījis Bela mākslinieciskās domāšanas savkurību.

«Katram cilvēkam vajadzīgs savs līdzenums, kur nav nekā sveša, nekā neiemīlama, nekā uzspiesta. Līdzenumā katrs var uzcelt savu pilsētu, kur cilvēks cilvēkam nepaīet garām.» (No «Es pats» līdzenumā» varoņa pārdomām.) Brīži, kad cilvēks asi izjūt «sava līdzenuma» nepieciešamību, kad atklāj tā traģisko nerasniedzamību — visvienalga, rakstura vai apstākļu dēļ —, kad cilvēka būtība ir nepiesegta, tie brīži ieraugāmi Bela stāstos un tēlojumos. Otrais stāstu krājums apliecināja Bela spēju atklāt cilvēka psiholoģiju lakoniski skopā un ietilpīgā tēlainībā. Šis raksturojums — lakoniski skopa un ietilpīga tēlainība — Bela labākajiem darbiem der nemainīgi.

«Es pats» līdzenumā» raksturu un situāciju daudzveidībā īpaši interesanta ir ierēdnieciskuma kā domāšanas veida, kā dzīves stila izpēte. Te dzirkstī ironija, groteska, paradoksi. Gan traģikomiskos notikumos, kad ierēdnim, kas augšāmcelies, šo augšāmcelšanos grūti pierādīt («Ierēdņa augšāmcelšanās»), gan rūgtenos pašapzināšanās brīžos, kad varonis saprot, ka cilvēks pēc citu gīmja un līdzības vien tiek veidots un drošām pierastības virvēn saistīts («Es pats» līdzenumā»).

Sī līnija turpinās arī romānā «Būris» (1972), šajā asprātīgajā un intrigējošajā «konstrukcijā», kurā sociāli asredzīgi, ar lielu vispārinājumu tēlota vidējās paaudzes inteligenta tikumiskā situācija. Te ir Bela romāna intriģas vijēja prasme, spēles prieks un daudzplānu tēlainība ar zīmīgu sadzīves raksturojumu un reizē spēcīgu asociativitātes slāni, ar būra tēlu kā simbolu. Domāšanas un dzīvošanas būri, būriba kā standartpieņēmumu žņaugi, kas ietekmē cilvēka vērtību hierarhiju. Cilvēks nav un nevar būt brīvs no sabiedrības, un tomēr — cik liels ir personības patstāvības mērs? Vai no reālā būra atbrīvotais, bet pie ierēdnieciskas domāšanas būriem, pie stereotipiem pieradušais arhitekts Edmunds Bērzs atkal tajos nenokļūs, vai nosargās savu «es»? Vai Bērza izturēšanās reālajā būrī neliecina par ikdienā nevajadzīgo personības spēku, vai tieši šis nevajadzīgums nerada garīgu atrofiju — tikumisku nāvi? Ko sabiedrība gūst no šādas būrības, un kāda ir sabiedrība, kurā šāda būrība valda? Ne tikai tādus jautājumus uzdeva «Būris». Tas varbūt pat mazāk prasīja emocionālu līdzpārdzīvojumu, vairāk urdīja prātu, āķēja jautājumu jautājuma galā, liekot domāt par personības devalvāciju, par ētisko ideālu devalvāciju, par bistamiem dehumanizācijas procesiem sabiedrībā.

Romāna vērtējumos visu skati pievērsās galvenokārt Bērzam un tam sabiedrības slānim, kura dzīves un domāšanas veidu viņš pārstāvēja, otra galvenā varoņa Dindāna līnija, kas piedāvā būrības citu variantu, kopumā palika Bērza ēnā. Kritika atzinīgi rakstīja par Belu kā paaudzes «iezīmīgu vaibstu atspoguļotāju», rakstīja par «cilvēku būri un būri cilvēkā», par prozaīka aso sociālo redzi, analītiskumu un laikmeta nerva izjūtu, utt. Volde-mārs Melnis, piemēram, atzīmēja Alberta Bela izkopto māksliniecisko individualitāti un par abiem romāniem sacīja, ka tie, «bez šaubām, pieder pie latviešu prozas pašām ievērojamākajām parādībām» (LM, 1971, 4. dec.).

«...es neslēpju simbolus realitātē, ne arī realitāti simbolos. Un simbolika netiek īpaši plānota. Tēli izaug darbībā. Būris ir strupceļa situācijas simbols. No galēja strupceļa cilvēks nevar izklūt viens, bet tikai ar kolektīva palīdzību, tāda ir «Būra» galvenā ideja un arī simbola atšifrējums,» — tā pēc vairāk nekā desmit gadiem rakstīja autors (Bels A. Par tekstu un fantāziju. — LM, 1986, 21. martā).

Šādi «Būra» galveno ideju neviens nebija akcentējis.

Vai tā būtu tikai autora pašiedoma? Nepavisam ne — jo tai ir segums tēlu pasaulē un tā tikai vēlreiz apliecina šīs pasaules dzīvīgumu un daudzskanību.

Zanriskā ziņā pirmreizīgu lappusi latviešu prozā atvēra «Saucēja balss» (1973), uz vēstures dokumentu un liecību pamata balstīts filozofisks romāns, viena no sešdesmito, astoņdesmito gadu latviešu romānistikas virsotnēm. Cilvēka un varas mašīnērijas konflikts, vēsturiski konkrēts un mūžīgs, tajā atklājas kā dziļi personiska sāpe, atklājas apbrīnojamā mākslinieciskās domas vērienā. Gara spēks, ar kuru Karlsons stāv pretim cariskās Krievijas varas pārstāvjiem, šiem gregusiem un mihejeviem, šai varas mašīnērijai, nav satriecams, nav iznīcināms. Tāpat kā nav iznīcināma patiesība, lai kā to slēptu un smacētu. Cilvēka gars, taisnība un patiesība ir ne tikai augstāki par visu, tie ir arī stiprāki par visu — šāda pārliecība romānā pausta ar gluži dzelžainu konsekvenci. «Saucēja balss» galvenais varonis Karlsons ir viens no visiespaidīgākajiem ideju un pārliecības cilvēku, domātāju un darītāju raksturiem pēckara prozā, visā pēckara literatūrā (bet ar tādiem mēs bagāti neesam). Revolucionāra tēlu Bels ir atbrīvojis no jebkurām klišejām, jebkuriem trafaretiem, radijis to tādā talanta atbrīvotībā, kas nāk pati ar saviem mākslas likumiem. «Saucēja balss», pēc manām domām, pieder pie spožākajiem, izslīpētākajiem romāniem latviešu literatūrā, tajā viss — no romāna kompozicionālās uzbūves lielās līnijās līdz vissīkākajam frāzes veidojumam un pauzei — apbrīnojami mērķtiecīgi un emocionāli strādā rakstnieka domas, idejas, patiesības vārdā. «Saucēja balss» rāda, ka smago pienākumu — atklāt tautas likteņgaitas 20. gadsimtā — spēj uzņemties ne tikai tradicionāli episkais sociālais romāns, ka prozas vārda piesātinātība un ietilpība var būt tik liela, lai būtiskā atklāsmē pietiktu ar dažu 1906. gada cīņu epizožu tēlojumu.

Romāns kritikā daudzkārt analizēts un vērtēts, slavēta autora spēja pārvarēt vēstures laika distanci, spēja radīt konceptuālu tēlu pasauli, viengabalainu un reizē polifonisku intonatīvo skanējumu utt., utt. Vienu no dziļākajām un vērigākajām recenzijām uzrakstīja Viesturs Skraucis, viņš, piemēram, atzina, ka «romānam ir pa spēkam ne tikai atsevišķas personības atklāsmē, bet arī plašs, panorāmisks laikmeta atspoguļojums un filozofiskās domas slodze», ka «intonatīvi romāns koncentrētā veidā it kā

izdzīvo sevī visu latviešu prozas attīstības vēsturi no tās pirmsākumiem līdz mūsdienām», un izteica cerību, ka «šis izcilais darbs kļūs par pagrieziena punktu vai vismaz spēcīgu stimulu latviešu romāna turpmākajos ceļos» (LM, 1974, 13. apr.).

Par pagrieziena punktu latviešu romāna attīstībā «Saucēja balss» diemžēl nekļuva, un par tā mākslinieciskā vērienīguma tradīciju turpinājumu runāt var visai nosacīti. (Kāda loma šādas situācijas radīšanā bijusi prozaīku personībām un talantam un kāda — sociālajam pieprasījumam, t. i., nepieprasījumam?) Laiks spēj strādāt rakstnieka labā, bet var arī vērsties pret viņu. Noliegt to nozīmētu aizvērt acis patiesības priekšā, atņemt, teiksim, Evalda Vilka vai Ojāra Vācieša radošajām biogrāfijām to īsto dramatismu, pretrunu griezīgumu padarīt maigu un nesāpīgu. Arī Bela labā laiks ne vienmēr strādājis. Arī tam jātiek pāri.

Pēc «Saucēja balss», pēc šī poētiskā traktāta par taisnību un meliem, ticību un nodevību, personību un varu, lasītāji saņēma romānu «Poligons» (1976). Vieni atzina to par autora neveiksmi, uzskatīja, ka romāns rāda izskaistinātu, idillisku īstenības ainu, citi — ka romāns daudzējādā ziņā pārspēj «Būri», ka tajā netrūkst ne dzīves, ne mākslas patiesības, ne dramatisma. Reģina Ezera, neapmierināta ar kritikas pārmetumiem, jautāja, vai tiešām mūsu laikam tik svešs un nepieņemams ir prieks, ko pauž «Poligona» autors un ko nesaprot daļa kritiķu. (Kaut gan domstarpības, manuprāt, neradās par prieku, optimismu, bet par mākslinieciski neizrisinātām, forsētām idejām.) Andris Jakubāns aizrādīja, ka neviens no kritizētājiem gan nav mēģinājis noskaidrot, kāpēc Bels uzrakstījis šādu «Poligonu». Taču to tikpat labi zināja Jakubāns, kā kritiķi, ka mēģinājums atbildēt uz šo «kāpēc» gaismu neieraudzītu, neviens izdevums to neiespiestu. Bet «Poligons» bija iznācis grāmatā, un to nevarēja vērtēt ar cilvēciski ļoti saprotamām atlaidēm. Vai šādas atlaides galu galā neliecinātu par necieņu pret rakstnieka talantu, rakstnieka personību? Lūk, kāda ir paša autora atziņa: «Daži no viņiem (kritiķiem — I. K.) uzskata, ka man nav veicies. Varbūt laiks pierādīs, ka viņiem ir taisnība. Var gadīties, ka taisnība būs man. Manuprāt, pat visnegatīvākā kritika pēc tam, kad darbs izdots, nevar rakstniekam kaitēt. Kritika, kas izteikta atklāti. Kritika, pēc kuras neseko administratīvi pasākumi.» (LM, 1979, 2. martā.)

Nākamajā rakstnieka grāmatā — tematiski un stilistiski daudzveidīgajā «Sainī» (1980) — īpaši izceļas tā Bela rokraksta linija, kurā vienojas it kā tikai dzejas valodai iespējama asociativitāte ar stiegru un reljefu prozas tēlu pasauli («Ilūziju zaļās buras», «Sainis», arī noveletes par cirka tēmu).

Vienīgi vārds dara stipru rakstnieku. Bels šo ābece patiesību apzinās papildinām un strādā neatlaidīgi, lai savukārt strādātu viņa vārds. Viņa frāze ir emociju un intelekta nospriegota. Asa un precīza bulta. Tādu psiholoģisko nianšu izdzīvošanas baudu šķietami vieglu roku rastos krāsu triepienos kā Regīnai Ezerai viņa prozā nestapt, te tā nešķīst paradoksi un neburbuļo valodas katls kā Margēra Zariņa groteskā, nav arī tāda «naivi reālistiska», rāma un nesteidzīga norišu tēlojuma kā Jāņa Kalniņa romānos. Stilā Bels, šķiet, vistuvāks Zigmundam Skujiņam — ar frāzes eleganto vieglumu, lakonisko, bet ietilpīgo tēlainību, zināmu spēles konstruktivismu. Ne jau velti latviešu literatūrā Bela simpātijas pieder «mūžīgajam Ezeriņam». («Jāni Ezeriņu kā novelistu raksturo liela talanta iezīmes — intuitīva notikumu gaitas paredzēšana, raksturu noslēpumu uzminēšanas spēja, dzīves mozaikas restaurēšanas māka pēc atsevišķām notikumu drumstālām.» (Bels A. Mūžīgais Ezeriņš. — Dzimtenes Balss, 1981, 9. apr.))

Jaunos cilvēka, sabiedrības un dabas attiecību izpētes lokos Alberts Bels ieiet romānā «Saknes» (1982), vērienīgi iecerētā un ar krāsainiem raksturiem apdzīvotā darbā. Domu apmaiņa par romānu turpinājās ilgi: Jānis Liepsargs tika uzskatīts gan par sengaidīto pozitīvo varoni, gan saukts par birokrātisku instrukciju pildītāju un atzīts, ka viņš kā idejas paudējs ir novecojis, utt., u. tml.

«Sakņu» daudzslāņainajā problemātikā visvairāk strīdu izraisīja rakstnieka skartais sāpīgais jautājums par mūsdienu cilvēka atbildības lauku un atbildības iespējām. Kāds īsteni ir šis atbildības lauks, un kādas ir atbildības iespējas? Neapmierināti ar Liepsargu, ar viņa atbildības iespējām, kam mēs izsakām pārmetumus — autoram vai īstenībai, kurā šāds Liepsargs ar visu viņa spēku un vēl lielāku viņa vājumu ir realitāte? Pārmest Belam, ka viņš izvēlēties šādu varoni, nav nekādu tiesību, pārmest varētu tikai tēla mākslinieciskās izveides nepilnīgumu.

Indivīda situācija mūsdienu industrializētajā tautsaimniecībā ir pastarpināta un komplicēta. Un tāda tā atklā-

jas romānā. Tāpēc negribas piekrist atziņai, ka «romānā dots tas pozitīvais piemērs, pēc kā visvairāk esam nolgojušies... [.] «Saknēs» vārdu vietā ir rīcība, kura turklāt noved līdz uzvarai» (Priedītis A. Cilvēks, mežs, pasaules globālistika. — K, 1982, № 11, 164. lpp.). Par Liepsarga ētisko, subjektīvo uzvaru var runāt, taču objektīvas uzvaras nav — patiesību Bels nevilto, romāns rāda to sarežģīto attiecību un sakarību sistēmu, kurā gan darbojas «pozitīvais piemērs», bet kurā arī cilvēka dzīvība nav pietiekami augsta cena, lai gūtu objektīvu uzvaru.

A. Priedītis atzīst, ka «Saknes» «atklāj to, cik lielā mērā pasaules globālistikas tematika piemērota un atbilstoša Alberta Bela domātāja un rakstnieka īpašībām, viņa mākslinieciskās apziņas raksturībām un garīgo interešu tendencēm» (K, 1982, № 11, 164. lpp.). Citu rakstītāju vērtējumos minētas arī pretrunas, kurām rakstnieks nav ticis pāri. Varbūt patiešām zināms «klupšanas akmens» ir tas, ka mūsdienu ekoloģiskās situācijas dramatisms, tās spēki un pretspēki romānā it kā reducējas uz Liepsarga un Bukubendes sadursmi, bet šie raksturi tādu ideju slodzi nespēj noturēt? Tā Bela talanta gaišredzība, intuīcija, kas citos gadījumos viņam tik nemaldīgi ļāvusi atrast īsto intonāciju, «spēles noteikumus» («Izmeklētājā», «Būrī», «Saucēja balsī»), šoreiz tik pilnīgi varbūt arī nav nostrādājusi. Tās, protams, ir prasības pēc visaugstākajiem kritērijiem, virsotnes ar virsotnēm līdzinot... Jā, par «Saknēm» strīdas, jo tas ir respektējams darbs, viens no tiem, kas 70.—80. gados līdzās V. Lāma «Trasei», līdzās A. Kolberga labākajiem romāniem visnopietnāk ietiecas mūsdienīgu attiecību pasaulē, kas stiprina episkuma līniju mūsu prozā, to dzīves plašāku koptvērumu tendenci, kura jūtama astoņdesmito gadu lielprozā: I. Indrānes uzceltajā pieminekļi Zemniekam «Zemesvēzi dzirdēt», H. Gulbja «Doņulejā» u. c. darbos, kuru varoņi ir būtiski pierakstīti noteiktā laikā, vietā un tautā.

Astoņdesmito gadu pirmā puse devusi divus Bela romānus — «Slēptuvi» (K, 1984, № 6) un «Sitienu ar telādu» (Z, 1985, № 10—15), arī stāstus un tēlojumus periodikā («Iestāde», «Muļķi», «Jodriķa viedoklis» u. c.).

Un atkal viedokļi šķiras, īpaši krasi par «Slēptuvi». Visvaldis Lāms, piemēram, atzīst, ka «tāds interesants romāns kā Alberta Bela «Slēptuve» uzdūrās klajai neuzticībai», tāpēc ka tajā «nekas neatbilst tradīcijai», kritika

neparasto nespēj saprast un pieņemt, tā «no nosacītā tēla ar tā īpatnējām metamorfozēm pat cišas izskaidrot tradicionālu raksturu» (LM, 1985, 14. jūn.). Lāms uzskata, ka «Slēptuve» ir mākslinieciski spēcīgāka par «Būri», kurā bija vajadzīgs mehāniski no ārienes ienests būra tēls, turpretim slēptuves tēla jēga viscaur izaug no romāna tēlu sistēmas. Jurijs Abizovs raksta, ka «Slēptuve» ir «romāns par atsvešināšanos un tās pārvarēšanu», ka Alberts Bels pēc romāniem, kas bija «drīzāk efektīgi nekā saturīgi, drīzāk intriģējoši nekā aizkustinoši», šajā darbā atkal atgriezies pie t. s. vienkāršo cilvēku dzīves, viņu neatklātajām drāmām un likteņiem (Лит. обозрение, 1986, № 11, с. 8). Viens vērtētājs raksta par iecerē interesantu, bet līdz galam nepadarītu darbu, vēl cits aizstāv romānu, ko pats autors savā vērtējumā, pēc kritiķa domām, «nepelnīti noplicina»...

Manuprāt, «Slēptuve» un «Sitiens ar teļādu» ir «līmeņ-literatūra», kuru sacerējis talantīgs rakstnieks, bet kura talants tieši šajos darbos īstu pilnskaņu nerod. Pilnskaņu nerod ne problemātikas filozofiskā izvērsumā («Slēptuvē»), ne darba estētiskajā veselumā («Sitienā ar teļādu» gan netrūkst atsevišķu spožu lappušu, spilgtu raksturu, bet romāna idejai tie nekalpo ar to gudro un tajā pašā laikā tik nepiespiesti dabisko mērķniecību, domas centrīeci, ko Bels spēj dot un ko tādēļ drīkst no viņa gaidīt). Un tāpēc ir tik labi, ka nāk (bija jānāk!) «Cilvēki laivās» — caurspīdīgi vienkāršs īsromāns, kas zīmē satriecošu pasaules ainu, kādas lasītājas vārdiem runājot, — tautasdziesmas lakonismā un tautasdziesmas ietilpībā.

Tāču pirms «Cilvēkiem laivās» vēl ir jāapstājas pie kāda darba, kas savu parādīšanās stundu gaidījis gandrīz divdesmit gadu, — pie romāna «Bezmiegs», kuru «Karogs» publicēja 1986. gada 9. un 10. numurā.

«Bezmiega» beigās minēti gada skaitļi: 1967., 1985. Tātad rakstnieks pie tā strādājis arī 1985. gadā. Sākotnējo un tagadējo variantu nesalīdzinot, nav iespējams pateikt, ko romāns zaudējis, ko ieguvis (1967. gada variantu lasījušie atzīst, ka zaudējis — zaudējis vienu no pašiem spēcīgākajiem tēliem — valsts drošības dienesta darbinieku Jauniķi). Katrā ziņā, «Karoga» publikāciju lasot, grūti saprast, kādēļ šis darbs tik ilgi gulējis atvilktnē. Jo «atklātības līmenis» tajā šķiet līdzīgs tam, pie kāda esam raduši, šī iemesla dēļ it kā nebija jāgaida uz 80. gadu

vidū sludināto atklātības gaisotni. Savukārt mākslinieciskā forma, augstā nosacītības pakāpe šajos gados arī vairs netika uzskatīta par apgrēcību pret sociālistisko realismu, par nepieļaujamu «aklu sekošanu Rietumu modei» vai ko tam līdzīgu. Kādēļ tad? Vai rakstnieka roka 1985. gadā šo «kādēļ» ir izsvītrojusi? Vai šie «kādēļ» savulaik ir piedomāti klāt? Varbūt vispār nekāds «kādēļ» nav bijis vajadzīgs un valdījusi vienīgi literatūras administratoru neapreķināmā, aukstā un dzelžainā roka — sistēmas spaidis, pret kuru neko nav iespējusi Rakstnieku savienība, kas romānu atbalstījusi (šo faktu piemin Imants Auziņš — K, 1987, № 11, 150. lpp.).

Kāda būtu «Bezmiega» rezonanse pirms gandrīz divdesmit gadiem? Pavisam cita, protams. Kaut vai tādēļ, ka tad vēl nebija to stāstu un romānu, kas šajā laikā radījuši mūsu prozas kultūras slāni, intonatīvi daudzveidīgu un bagātu kontekstu. «Bezmiegam» vajadzēja parādīties tad, kad Skujiņam bija iznākuši «Sudrabotie mākoņi», kad Ezera bija uzrakstījusi un lasītājiem nodevusi «Dzilnas sila balādi» un «Saules atspulgu», Lāms — «Visaugstāko amatu», Spāre — «Tirleānas meitenes», Saulītis — «Ošu gatvi», kad grāmatā pirmo reizi iznāca Vilka «Divpadsmet kilometri», kad teātrī uzveda Gulbja «Aijā žūžū, bērns kā lācis», kad izdeva Priedes «Trīspadsmīto», kad neparasti blīvi un spēcīgi skanēja dzejas vārds: pāris gadu ražā ir tādi dzejoļkrājumi kā Vācieša «Dzegužlaiks» un «Aiz simtās slāpes», Auziņa «Skumjais optimisms», Belševicas «Gadu gredzeni», Čaklā «Lapas balss», Ļūdēna «Trīsdzīvēgadīgās acis», Petera «Dzirnākmens», Ziedoņa «Es ieeju sevī» u. c., kad tiek uzņemta viena no vislabākajām filmām latviešu kinomākslas vēsturē — «Es visu atceros, Ričard». Pat nosaucot vien šos darbus, tik dažādus pēc žanra un radītāju talanta spēka, jūtams stiprs vienojošs gars — cilvēka un laika, tautas un vēstures patiesības meklējumi, patiesības griba. Šajā pašapziņas modinātāju balsu korī vajadzēja skanēt arī «Bezmiega» satraucošajai, brīdinošajai stīgai.

Tagad tiek izteiktas arī domas, ka romāna publikācija pēc būtības nav novēlojusies. Ir jau tiesa — literatūra nav tā manta, ko rūsa un kodes maitā. Un varam jau sevi mierināt — «manuskripti nedeg», varam būt gandarīti, ka romāna klīniskā nāve beigusies ar atgriešanos dzīvē, taču šī publikācija, manuprāt, nežēlīgi atgādina — lai cik smags un pretrunīgs būtu kultūras process, ir jābūt tajā

iekšā, varmācīga izraušana no tā varmācīgi izlauza mākslas darba un tā radītāja likteni, neatgriezeniski deformē, aplaupa pašu procesu, dramatisku un traģisku. (Kaut arī sešdesmitie gadi, īpaši otrā puse, devusi veselu virkni literatūras vēsturē izcilu un paliekamū vērtību, kaut arī šo darbu radītāju godīgā un aktīvā patiesības griba kultūras atveseļošanā veica vienreizēju un svētu misiju, nedrīkstam, nekādā ziņā nedrīkstam aizmirst visu pārējo — to, ka «Ričards» latviešu skatītājiem bija liegts, ka Vizmas Belševicas vīrišķīgais talants pēc piespiedu bezgrāmatu gadiem līdz «Madarām» (1976) tā īsti spārnus atguva tikai satriecošajos «Laika rakstos» 1986. gadā, ka «Trīsdesmitgadīgajās acīs» ievietotās «Pulkveža Vācieša vēstules» pilnībā publicētas tikai 1987. gadā, ka Ojāra Vācieša 1968. gadā sarakstītais «Pūt, vējiņi!» parādījās tikai 1978. gadā «Antracītā» (ar īsinājumiem) un bez īsinājumiem skanēja Egila Straumes oratorijā 1986. gadā... Neviena no šiem un daudziem, daudziem citiem faktiem no mūsu kultūras vēstures, literatūras vēstures, sabiedriskās domas vēstures nav ar vieglu roku nosvītrojams. Ja sabiedrībā briest problēmas, māksliniekam tās jāizskaidro (Alberts Bels teicis sarunā ar krievu literatūrkritiķi Pāvelu Uljašovu — Лит. раз., 1975, 8. janv.). Ja sabiedrība nespēj, ja tai netiek dota iespēja mākslinieka skaidrojumu uzklaut, tas ir «autoritārās domāšanas sistēmas» (J. Iljenko) kroplums, demokrātisma profanācija. Tās ir rētas radošajos likteņos. Tā ir mokoša nedzimušu vārdu sāpe, un šo slāpēto un nedzimušo vārdu vēsture vēl tikai jāuzraksta...)

Jā, «manuskripti nedeg» — tāda bija Mihaila Bulgakova pārliecība, un vēsture to apstiprina, taču tas bija viņš, kas vēstulē PSRS Valdībai (1930. gada 28. martā), kad visi viņa darbi bija aizliegti, rakstīja: «...atņemt man iespēju rakstīt nozīmē aprakt mani dzīvu...»

Bet savu romānu Bels uzbūvē it kā ne no kā — no nepazīstamas sievietes skrējiena naktī, ar to pietiek, lai pavērtu kādas mājas komunālo dzīvokļu daudzās durvis, lai romānā ienāktu 13. gadusimts un Otrā pasaules kara notikumi, lai raisītos doma par cilvēku, viņa izvēles tiesībām, par personības mēru, par indivīda un tautas brīvību un neatkarību, pērkamību un godu.

Hronoloģiski secīga vēstījuma romānā nav, nosacīti tā darbība rit no pusnakts līdz saullēktam, tajā valda t. s. psiholoģiskais laiks, kurā vienlīdz dzīva ir pagātne, ta-

gadne un nākotne, kurš nojauc ne tikai laika, arī telpas robežas. Tas ir izteikti daudz balsīgs (polifonisks) darbs, atsevišķi motīvi noiet kādu attīstības loku (romānā galvenie — ar vietvaldi Dārziņu, ar ekonomistu Dārziņu saistītie), citas balsis tikai reizi ieskanas (daļa no «Monologiem nakti»). Un tomēr tā ir esamības daudz balsība, kurā līdzās mūsdienu vientuļās mātes Frosjas monologam skan 13. gadsimta mūrniekmeistara Kelles monologs («... es neesmu nodevējs, es tapu piespiests»), kurā «Pusnaktij», «Gaiļu stundai», «Krēslas stundai» un «Saullēktam» cauri vijas Dārziņa, Ulrikas un nepazīstamās sievietes balsis un «Spoku stunda» pieder tālai un tuvai pagātnei.

«Bezmiegs» pārsteidz ar rakstnieka izteiksmes līdzekļu bagāto paleti, ar smalki izsvarto kompozīciju — romānā «arhitektoniku», ar Bela spēju radīt saturiski tik ietilpīgu šo polifonisko, neviennozīmīgo tēlu pasauli. Protams, var atlobīt un parādīt tā uzbūves shēmu, bet vai tā daudz ko pasacītu par romānu, kaut arī «Bezmiega» forma ir patiesi saturiska. Jo šķietamais sižetiskais fragmentārisms kopumā pārtop idejiski estētiskā veselumā. Veselums — saskaldītas pasaules veselums — rodas ne tikai no atsevišķa tēla vai epizodes spilgtuma, šādā stilistiskā ievirzē rakstītā darbā to lielā mērā rada ne tik tieši tveramas asociācijas. Zemteksts. Intonācija.

Reālpsiholoģiskajai prozai raksturīgu darbības motivāciju, cēloņu un seku sakarības «Bezmiegā» varbūt labāk nemeklēt. Tas nenozīmē, ka tādu nebūtu, ka romānā trūktu psiholoģiskas precizitātes vai sociāla dziļuma, taču tie pakļaujas rakstnieka izvēlētajiem spēles noteikumiem. Filozofiska romāna, asociatīvas prozas, ekspresīvas daudz balsības noteikumiem. (Varētu sacīt, ka «Bezmiegā» izturēts mozaikas princips, tikai, piemēram, salīdzinājumā ar Regīnas Ezeras mozaīku «Nakts bez mēnesnīcas» Bela mozaika veidota no sikākiem fragmentiem un ar lielāku nosacītības un vispārinājuma pakāpi. «Bezmiega» stilistikā iederas pat tik niecīga epizode kā «Monologos nakti» Dračuņa jaunākās meitas monologs: «???, ???, ??, ?,» — ar piebildi: «Viņa mācās vidusskolas pēdējā klasē, un neviens nezina, ko jaunākā meita patiesībā domā.» Tas nu ir lakonisma kalngals, pārējiem romāna varoņiem ar dažām jautājuma zīmēm vien nepietiek...)

Literatūrkritiķi atzinuši, ka savos stilistiskajos meklējumos Bels ir ļoti tieši pierakstīts 20. gadsimta literatūrā.

Šo meklējumu paši izteiksmīgākie liecinieki, manuprāt, «Bezmiegs» un «Saucēja balss» — ar mūsu prozai nēierastu romāna poētiku, ar «patvarīgu» rīkošanos ar laiku, vēsturi un tagadni, ar mākslas darba lielo atvērtību laika dimensiju, filozofisku vispārinājumu un tālu asociāciju priekšā. (Par Bela stila originalitāti vairākkārt rakstījis A. Prieditis — grāmatā «Mūsdienu latviešu padomju literatūra» (1985); LM, 1977, 30. sept.; K, 1983, № 8.)

Lielās linijās ieceres un mākslinieciskā veidola ziņā «Bezmiegs» sasaucas ar Lāma «Pavarda kungu Ašgalvi» (1982). Tikai Lāms savā pasaules modeli ir noteiktāks, viennozīmīgi kategoriskāks, arī retoriskāks, Bels nepārsūdzamus spriedumus neizsaka, viņš vairāk dod šo esamības daudzbalssību, esamības daudzslāņainību, domu virza netiešāk, asociatīvāk. Kontinuitātes, nepārtrauktības uzsverums skan abos darbos, vēsturiskā laika interpretācijā viņi iet vienu ceļu — pagātne nav atsvešināta un tāla, tā ir tevī, manī, mūsos visos, tā ir šodienā, tikai cilvēks bez kultūras tagadni var pacelt pāri visam, aplaupt nākotni, to atgādina jāņi, valdas — maldas, dārziņi un ulrikas, «iznesti cauri gadsimtiem laika dzīslotajā plaukstā». Varbūt patiešām «Bezmiegs» bija «par agru»? Arī šī vēstures nepārtrauktības pasaulesjūta taču savu aktualizējumu padomju literatūrā — ne tikai latviešu, arī citautu — īsti gūst tikai gadus desmit, piecpadsmīt vēlāk.

Mēneša prozas apskatā «No kritiķa dienasgrāmatas» I. Treimane, atzinusi «Bezmiegu» par vienu no Bela labākajiem romāniem, piebilst, ka gribētu to nosaukt par «cilvēka neatkarības, garīgas brīvības manifestu». I. Treimane raksta: «...stilistiski romānā mijas dažādi slāņi — kolorīts sadzīviskums ar bezkaislīgu statistiku, vēss pārstāstījums ar saspriegtgu pašanalīzi. Šis sižetisko un stilistisko vēstījumu maiņas veido romāna īpatnējo ritmu un ļauj skaidri saredzēt, cik loģiski tieši no šāda darba vēlāk varēja izaugt «Saucēja balss» uzbūves principi.» (LM, 1986, 31. okt.)

«Bezmiegā» — «cilvēka neatkarības, garīgas brīvības manifestā» — izjūtams i šo jēdzienu patiesums, i šķietamība, ieraugāma tāda eksistence, kad neatkarība un brīvība ir nevajadzīgi un neizprotami vārdi, kad cilvēks ir vergs, kas neapzinās savu verga stāvokli.

Par ko es degu? — jautā Eduards Dārziņš, trīsdesmitgadīgs ekonomists ar fenomenālu atmiņu. «Esmu ievērojamākais čuguna lējējs pasaulē. Esmu izkausējis miljons

un miljons tonnu tērauda vairāk nekā mani senči akmens laikmetā. Esmu izslaucis visvairāk piena, izdējis visvairāk olu, izperējis visvairāk cāļu. Bet vai tad par to es degu? Vai tad skaitļi sauc mani uz priekšu? Par ko tad es degu? Par ko?»

Tādas vidējas statistiskas vienības eksistence nozīmē nodevību pret cilvēku cilvēkā. Kādas ir bezideālu eksistences sekas? Cilvēcības zudums? Personības zudums? Garīguma zudums? Vai bez visa tā var pastāvēt cilvēku sabiedrība — humāna sabiedrība? Vietvaldis Dārziņš izšķirošajā brīdī parāda savas pārkamības īsto saturu — nenopirkto latvieti. Vai tad Dina ir pārdevusi tikai miesu un dvēseli ne? Lūk, ekonomista Dārziņa vārdi romāna beigās: «... aplis noiets, mēs ar Dinu esam satikušies. Jā, tā varbūt ir manu principu vaina. Es atzīstu. Darbs ir vienīgais, kas mani ceļ, mans vērtējums, darbs ir mans kuģis, atvaļinājuma laikā, ārpus borta, kad man nav neviena glābšanas riņķa, te mums ar Dinu bija jāsatiekas.» Pērkamā Dina un pragmatiskais Dārziņš satiekas, abi «bez glābšanas riņķa». Bez ētiskā mugurkaula cilvēks iet bojā. Un bojāejā Dina un Dārziņš ir līdzīgi, lai arī pa dažādiem ceļiem līdz šai līdzībai nokļuvuši.

Regīnas Ezeras «Nodevībai» ir apakšvirsraksts «Kāda stāsta anatomija», «Bezmiegs» varētu būt «statistikas cilvēka anatomija». Nevis «brīnumaināko radījumu, kādu vien pazinusi un pazīst daba un vēsture» (R. Ezera), bet vidējas statistiskas vienības eksistenci ierauga Alberts Bels komunālajā dzīvoklī, ierauga ekonomistā Dārziņā. Un šo cilvēcības degradāciju Bels rāda nepiesegtā traģismā, atkailināti un baīsi, taču nevis publicistiskā tiešumā (kā tas notiek, piemēram, 80. gadu vidū V. Rasputina «Ugunsgrēkā» vai V. Astafjeva «Skumjajā detektīvā»), bet sarežģītā polifoniska romāna struktūrā. Daudzbalsība ir apzināts un izturēts estētisks princips. Bela vārda augstā instrumentācijas māksla panāk noslēpumainību un netveramību, to īpašo mākslas elpu («no zila gaisa, no baltas smilts»), kas ir tikai patiesu talantu daļa. Tas ir apbrīnojami — šo esamības daudzbalsību, sabiedrības tikumisko lejupslīdi asi nojaušot, radijs prozaiķis savā otrajā romānā — radošas biogrāfijas sākumā. Sākumā! Varbūt vērtētāji 1967. gadā bija ar neparasti labu literatūras izjūtu, šo cilvēcības degradācijas procesu ieraudzīja un tāpēc tik grūtu romāna likteni izlēma? Varbūt te slēpjas «nesaprotamais kāpēc»? (Tie, protams, ir

mazliet sarkastiski un retoriski jautājumi. Atbilde varētu būt daudz vienkāršāka — ja sabiedrībā valda administrējoša ierēdniecība, birokrātija, tā nevar būt ieinteresēta personības patstāvībā un tātad arī rakstnieku tā vislabprātāk redz kā statistisku vienību. Bels bija pārāk tālu no šādas lomas — konflikts bija neizbēgams. Tāda, manuprāt, bija situācijas būtība, lai kādus konkrētos iegānstus instances būtu minējušas, administratīvi šo romānu «apkarojot».)

Laika svāri sver nepielūdzami: «Bezmiegs» jāierindo tajā mūsu talanta goda un sabiedrības negoda rindā, kurā nozīmīgiem literāriem notikumiem tiesa spriesta pēc principa: «Tev ir divas acis. / Mums ir divas acis. / Tad kādēļ tu drīksti / Redzēt vairāk par mums? / Uz sārta!» (Vācieša «Einšteiniana», Vilka «Divpadsmit kilometri», Belševicas «Indriķa Latvieša piezīmes uz Livonijas hronikas malām», Priedes «Smaržo sēnes» u. c. — tāda ir šī rinda...)

Belu vienmēr saistījuši eksistenciāli jautājumi. Kas ir cilvēka dzīves jēga? Kā veidojas cilvēka un laika, cilvēka un sabiedrības attiecības, viendienīgā un mūžīgā sakarības? Kas nosaka lielos vēstures ritus? Esības jautājumi nelika mieru Jurim Rigeram, uz tiem bija jāatbild Edmundam Bērnam, tie noteica Karlsona dzīvi, «Saucēja balss» ideju centrīeci, reizē globāli, nacionāli un dziļi personiski tie tika izvirzīti «Saknēs», kaut kādā mērā tie pavadīja «Sitienu ar telādu» un «Sleptuvē», tie veido «Bezmiega» ideju āderes, klasiskā skaidrībā uz tiem atbild romāns «Cilvēki laivās». Cilvēks laikā — tā varētu nosaukt Bela romānista domas visspēcīgāk impulsējošo lauku, no «Izmeklētāja», «Bezmiega» un «Būra» sākot, līdz «Saucēja balss» traģikai uzvibrējot, no cilvēka laikā līdz tautai vēsturē aizejot. Cilvēks laikā — tā pirmām kārtām ir indivīda brīvības problēma. Brīvības mēri. Iekšēji un ārēji. Cilvēku degradējoši un cilvēka spēkus atraisoši. Tieši tie nosaka humānisma pakāpi — cilvēkam laikā, tautai vēsturē.

1850. gads. Kuršu kāpās Melnkrantes ciemu draud aprakt smilšu kalns. Skolotājs Jānis Kuronis (t. i., Kursis) aicina melnkrantiešus kopīgiem spēkiem smiltis apturēt. Lai to izdarītu, lai noklātu kalna virsotni, no katras mājas vajadzīgs vezums aitu mēslu. Bet devēji neatrodas. Mācītājs Blakfrots tic, ka Sventi apturēs viņa lūgšanas, un mirst apraktajā baznīcā. Cieminieki pārceļas uz citu dzīvesvietu. Skolotājs maksā naudas sodu par mēslu ne-

lietderīgu izmantošanu, viņu atlaiž no darba, un viņa burtņīcas ar kuršu vēstures un valodas pierakstiem tiek konfiscētas.

Tik vienkārši var izstāstīt romāna fabulu.

Bet romāns jau nav tikai par Melnkrantes bojāeju, ne arī kuršu bojāeju.

Protams, to var lasīt arī kā reālistisku, skaudru un atturīgu vēstījumu par seniem notikumiem kuršu ciemā. Bet var lasīt arī kā romānu — līdžību, kurā darbojas psiholoģiski ticami un dzīvi raksturi, kas reizē uztverami tajā alegoriskajā vispārinājuma pakāpē, kas Melnkranti padara par pasaules modeli. Un tad šī kuršu dzīves epizode kļūst ne tikai par likteņzīmi, kuršu vēstures simbolu, bet arī par cilvēku dzīves simbolu vispār. «Cilvēki laivās», manā uztverē, ir romāns par vēsturiskas situācijas traģisku neizpratni, vēsturisku tuvredzību, par egoisma baismo spēku, kas spēj pazudināt ne tikai vienu ciemu, arī — veselu tautu (galu galā — spēj pazudināt arī cilvēci). Par radošo un postošo sākotni domā un rīcībā, cilvēkā un tautā. Par nacionālo pašapziņu un iztukšojošo sevis noliegšanu. Filozofisks romāns par nācijas pastāvēšanas likteņsvariem.

Pēc «Bezmiega» sarežģītās uzbūves, daudzo līniju savijuma, attīstības, aprāvuma un atsākuma romāns «Cilvēki laivās» šķiet neparasti vienkāršs gan kompozicionāli, gan stilistiski. Vienkāršs, lakonisks, koncentrēts. Gandrīz nekādās blakus līnijās Bels neaizvirzās. No izvēles krustcelēm nevienam melnkrantietim nav iespējams izvairīties — smilšu kalns ir tepat — pārbaudes mērs visiem un katram, reāls spēks, pret kuru ar reālu spēku jānostājas, reāls spēks un reizē baiss iznīcības simbols. Bet izvēle — tā ir cīņa, tas ir konflikts, tas ir nepārtraukts spriegums, lai arī pašā Melnkrantes notikumu attīstībā Bels ne pēc kādiem ārēji efektīgiem cīņas skatiem netiecas. Taču spēki saduras nepārtraukti (psiholoģiskā, ētiskā, sociālā, filozofiskā līmenī). Skolotājs Kuronis un ciema ļaudis. Indīvids un sabiedrība. Skolotājs Kuronis un mācītājs Blakfrosts. Zinātne un reliģija. Cieminieki un valsts vara. Hohdrāta personā. Ciems un Svente. Civilizācija un daba. Melnkrante un vēsture...

Lameikis, jaunākais, gleznotājs Gokažē, trešais tēva dēls, gatavs skolotājam palīdzēt, bet viņš var palīdzēt tikai vārdos.

Stefans Dardegis, neklausot tēva aizliegumam, nolidis mežu, ļaudams vējam valdīt pār Sventi, bet viņu saista sens liegums — nedrīkst «dot ārpus dzimtas ne miltumiņa, ne smilšu graudiņa, ne skaliņa, ne skaidiņas, ne lupatiņas».

Bagātais Vīga pārdod savu sētu un aizbrauc.

Lameiķis Pērminderis gan atkārtο skolotāja teikto, ka Sventi varētu apturēt, ja visi mestos uz vienu roku, bet viņa brālis Romietis to droši pārtrauc: «Visi nekad nebūs uz vienu roku! Tad jau cilvēkam būtu jāmaina daba. Vai Vīga varēja būt uz vienu roku ar vārnu kodējiem? Vīga mums uzspļāva un dzīvo Karaļaučos. Varbūt Dardegis biedrosies ar Lameiķiem? Nekas tur neiznāks, jo Lameiķis tā vien domā, kā nosvinināt Dardeģa būdu! Katrs savu stabulīti spēlē un otru nedzird.»

Un ciema nabagākie ļaudis — vārnu kodēji?

«Cilvēks ir tikai pīslis tumšu spēku rokās, un nu šis mazais knislītis (skolotājs — *I. K.*) apsola uzvarēt milzi.

Joki, nekas vairāk.

Un vārnu kodēji atkal pievērsās interesantākam tematam — par valsts pārvaldes perspektīvām, kad tagadējā karaļa vietā nāks kroņprincis Vīlhelms, karaļa brālis.»

Viņi visi ir kurši, bet kuršu sāpes viņos nav.

Vai tad to meklēt baronesē Ameisenhaufē vai Prūsijas modrajās acīs Hohdrātā? Protams, ne.

Tāds ir Bela rādītais cilvēku attieksmju modelis. Zīmīgos raksturos (tipos) dzīvs un daudzkrāsains. Te fanātiska ticība saduras ar racionālu aprēķinu, saprāts — ar neprātu, nelietību — ar muļķību, mantas kāre uzvar mīlestību un savtīgums iegūst simt hameleona krāsu. Te ir dzīve, sadzīve, un te ir esība, mazie loki ierit lielajos, un griežas vēstures rats. Iznīcinoši.

Slimais skolotājs jautā: «Kādas ir mūsu iespējas, un kāds ir mūsu spēks? Kā mēs varam palikt un izdzīvot pasaulē, kur lielais smejas par mazo, kur stiprais samīn vājo, kur meli ģērbjas taisnības drēbēs, kur palīgs ir tikai paša spēks!»

Kāpēc kuršu sāpe ir tikai Jāņa Kuroņa sāpe, tikai viņa? Vai vārnu kodējos var atmodināt kursi? Vai Pērminderī var atmodināt kursi, Pērminderī, kurš neuzdrīkstas pavadīt mācītāju, jo nav saņēmis nekādu rīkojumu, bet bez rīkojuma viņš nevar?

Cik daudz taisnības skolotājam un cik mācītājam viņu strīdā par tautas likteni, par mazas tautas valodas lik-

teni vēstures tecē? (Cik mūždienīga ir Hohdrāta «argumentācija», kad kroņa kancelejā ienākušas ziņas, ka skolotājs Kuronis bērņus mācot nesaprotamā valodā, un Hohdrāts teic bērņiem un skolotājam «valstiski pamācošu uzrunu»: «Vācu valodā varēsiet apgūt pasaules kultūras vērtības! Viss labākais ir tulkots vāciski vai uzrakstīts vāciski! Vācu valoda ir Ģētes, Sillera, Šopenhauera un Kanta valoda! Apgūstiet vācu valodu, un jums pavērsies nākotne! Kur tiksiet ar kuršu mēli? Nekur tālāk par vārnu košanu un zobu šnakstināšanu nabadzībā!»)

Latvijas rakstnieku 9. kongresā Bels, runādams par sižetu aizgūšanu kā dabisku parādību, sacīja, ka rakstniekam tā ir liela veiksmē — atrast īsto sižetu. Ieskatīšanās kuršu vēstures lappusēs devusi impulsu «Cilvēkiem laivās». (Bels par to stāstīja radošajā atskaitē Rakstnieku savienībā 1986. gada pavasarī, viņš tad arī atzina, ka «Cilvēki laivās» esot romāns par mieru, par mieru, kura labā strādāt kurši neprata, un karotāju tieksmes viņus arī pazudinājušas.) Bela apstāšanās pie «brīvas fantāzijas par kuršu tēmu», manuprāt, ir tāda zvaigžņu stunda, kad talants atveras pilnībā. Romāna mākslinieciskās un filozofiskās patiesības veselumā. Intonācijas vienreizīgumā. Poētiskā sugestijā.

«Cilvēki laivās» atklāj Bela rokraksta negaidītu šķautni — pārsteidzošu vienkāršību. (Bela romānista konceptuālā domāšana nav pārsteigums, tieši otrādi, tā allaž viņa darbos tiek gaidīta.) Mūsu lielprozas autoru vidū Bela — oriģinālas, jā, arī efektīvas un efektīgas — formas meklētāja statuss ir augsts. Viņam piemīt lieliska prozas ritma izjūta, vārdi čūskojas un teikumi vijas rindkopu rindkopās. Viņš spēj «demonstrēt» īstu vārda virtuozu mākslu. Bet šajā romānā Bels ir bezgala nepretenciozs. Īsi teikumi. Aprautas frāzes. Kā gājputnu kliedziņi, gājputnu spārnu vēdas. «Romāns moka, / bet man nav tās valodas, biezās kā viršu medus, / ar to īpašo tecējumu, bez kura / sāga nav sāga, teika nav teika / un anekdote nav anekdote» (O. Vācietis). Valodas biezā viršu medus tecējuma «Cilvēkos laivās» nav — dziļdziļi pulsē drudžaina, satraukta elpa. Intonācijā sabalsojas divas stīgas — tieša, it kā uzsvērti nepretencioza notikumu atveide un ietiekšanās eksistenciālu vērtību pasaulē, ideālu «baltā augstumā», traģisku patiesību apjēgsme, otrajā plānā atbīdīta, bet nemitīgi sevi atgādinoša. Jābūt patiesām kolosālam jūtu un domu segumam, lai uzdrīkstētos ar

tādu vienkāršību iet. Jābūt nemaldīgai prozas vārda izjūtai, lai ticētu, ka vienkāršības dziļums un neaizsargātība tā spēj uzrunāt lasītāju.

«Viņš bija sakauts.

Atlaists? Brīvs?

Cilvēks nekad nevar būt brīvs no pienākuma.

Atlaists kursoris?

No skolas viņš ir atlaists, bet no tautas ne!

Kad vēlā vakara stundā atlaistais skolotājs ved dēļus uz jauno skolas būves vietu, mēs dzirdam šo viņa nosacīti iekšējo monologu, kurā vienlaikus skan arī autora balss. Ar nesaplaisājušu ticību, ka būtiskajā nekas nemainās. Atlaists skolotājs? Jā, tā tas ir. Bet nevar būt atlaists kursoris. Tas nav iespējams.

Lūk, Jonatans Dardeģis pēc daudziem, daudziem gadiem atkal stāv Sventes kalnā:

«Mute kā bazūne?

Bet kādas patiesības viņš bija izkliežis ar savu bazūni?

Nauda, nauda, tā bija skanējusi viņa bazūne.

Kurši, kurši — vai tā vajadzēja skanēt?

Helēna mirusi jauna, bet viņš ir bagāts un vecs. Kuršas laimes saulīte viņu vadījusi. Viņš nebija slimojis. Viņš nezināja, kas ir zobu sāpes, galvas sāpes un vēdera sāpes.

Bet viņš nezināja arī, kas ir kuršu sāpes.»

Tāds ir Bela rokraksts romānā. Poētisks. Piesātināts. Dramatisms tajā aug tikpat nemanāmi, kā Svente nāk virsū Melnkrantei. Tēlainībā skops un atturīgs šis romāns līdzās «Saucēja balsij», manuprāt, ir viens no emocionālākajiem Bela darbiem. Tragismā visdziļākais.

Varbūt «Cilvēki laivās» arī jāuztver kā dramatisks poēma, no tradicionāli episkās prozas vārda aptuvenības (tomēr, tomēr) atbrīvots dramatisks vēstījums par mazu tautu vēstures tecē, tās cēlējiem un gremdētājiem spēkiem? Poētiskais lakonisms — maģisku formulu lakonisms — tajā nekur neklūst sauss, kokains, ritms, kas nes «Cilvēkus laivā», ir emocionāli nospriegots, šķiet, līdz galējai robežai, tikai šī spriedze ziemeļnieciski uz iekšu vērsta. Romāna dzīvajai elpai viss vienlīdz svarīgi — skolotāja un mācītāja pārliecības sadures, kolorītie melnkrantiešu raksturi, viņu izvēle un katrs ritma pārsitiens. Te valda dzejas ozonētais, blīvais vārds un vēsturiski un filozofiski dziļumi sasniegti gan ar romānam raksturīgiem (sižets, tēli), gan neierastākiem līdzekļiem — poētisku

pasaules uztveri un poētiskā vārda ekspresivitāti. Ar episkajā un liriskajā pasaules izjūtā intensīvu vārdu.

Lasītājam, kam kuršu sāpe sveša, varbūt kaut kas arī slidēs garām. Tā nebūs rakstnieka vaina. Komponists nav vainīgs, ka dvēselē kurlais nedzird melodiju, un gleznotājs nav vainīgs, ka dvēselē aklais nesaredz krāsas. Bels lasītājā kursi var pamodināt tikai tad, ja viņā ir kurša sāpes priekšnojauta, ja viņā ir dzīva kaut viena vienīga šķiedriņa no tā nerva, kas asinssaitēm vieno cilvēku ar tautu, kurai viņš pieder.

Svente apraka Melnkranti, un vēstures smilšu kalns apraka kuršus. Vai nebija iespējams nostāties pretī nebūtībai? Vai savrupība, kopīgas valodas neatrašana ir fatāla — arī tad, kad uz spēles likta dzīvība? Dzī-vī-ba. (Ne jau tikai skolotājam Kuronim ar vārnu kodējiem vai laivu būvētāju Stefanu Dardeģi, arī mūsdienās — cilvēkiem, tautām, valstīm.)

Romāns liek domāt par to, kāda cena tiek maksāta par vēsturiskas tuvredzības traģisko triumfu. Stefans Dardeģis, Vīga un vārnu kodēji savā garā, savā ego čaulā jūtas lieli un gudri, būtisko nesaprazdami un būtisko nepārdzīvodami. Vai šodien mēs savā attieksmē pret Zemi nesam tādi paši Dardeģi, Vīgas un vārnu kodēji? (Un attieksmē pret tautu?) Stefans Dardeģis neklausīja tēvam, nolida mežu, un Svente iznīcināja Melnkranti. Mūsdienās Lietuvas izcilākajiem prātiem jācīnās pret naftas urbumiem Baltijas jūrā, lai nosargātu Kuršu kāpas no bojāejas. Apraktām melnkrantēm nav skaita. Ar 20. gadsimta tehniku bruņota, vēsturiska tuvredzība un pašapzinīga mulķība kļūst aizvien neapreķināmāka, aizvien bīstamāka, aizvien draudošāka...

«Patiesība ir atmiņā,» raksta Valentīns Rasputins, viens no tiem krievu rakstniekiem, kas sabiedrībā valdošajai atmiņas atrofijai ir mēģinājis turēties pretim visiem radoša intelekta spēkiem. Cilvēks bez atmiņas ir mankurts, kas vairs tikai ārēji saglabājis cilvēka veidolu. Jo cilvēks bez dvēseles — bet tā izaug tikai atmiņu zemē — nav cilvēks un tauta bez savas vēstures nav tauta, bet uz mirkli sastapies mankurtu pūlis...

Skolotājs Kuronis mācīja, ka no vēstures nedrīkst izmest pat nieka burtiņu, tikai tad tā ir vēsture, nevis pasaku stāsts. Sā nieka burtiņa vārdā, man liekas, nevajag tik strikti atsācīties arī no estētiski pieticīgāka vēsturiskās tematikas darba, ja tas vismaz piedāvā godīgu

vēstures ilustrāciju. Taču, protams, īsts un patiess mūsu kultūrapziņas un kultūrspēju stiprinātājs, mūsu ētiskās atmiņas, mūsu estētiskās pieredzes ieguvums ir katrs darbs, kas stāv šai pietīcībai pāri. Kā pāri stāv Jāņa Kalniņa stāsti un romāni, Zigmunda Skujiņa vēsturiskās noveles un Vējagalu leģendas, kā pāri stāv «Sauceļa balss». Kā pāri stāv «Cilvēki laivās», ar satriecošu mākslas spēku šobrīd jautājot 20. gadsimta nogales latvietim — kam pieder tā laiva, kuru viņš airē, — dzīvībai vai nāvei. Un kas jādara, lai tā piederētu dzīvībai, vienai no divu vēstures okeānā vēl nenogrimumšo baltu tautu dzīvībai... Ar satriecošu spēku jautājot jebkuras tautas pārstāvim — vai cilvēces saprāts grib un spēj uzvarēt cīņā starp «būt vai nebūt»...

* * *

Ar neparasti strauju personības briedumu un meistarības kāpumu sācis, Bels sešdesmito, astoņdesmito gadu latviešu prozas vēsturē ierakstījis talantīgas, traģiskas un pretrunīgas lappuses. Rakstnieks ir uzvarējis laiku, un laiks uzvarējis viņu, laiks bijis gan labvēlīgs, gan nelabvēlīgs viņa asajam prātam, mākslinieciskās domas spilgtumam un vērienam. Šajās patiesi dramatiskajās cilvēka un laika sadurēs rakstnieka personības spēks un nespēks nemaz nav tik vienkārši nošķirami nost, «ķirurģiskas operācijas» atļausim izdarīt kaut kad nākotnē sarakstāmajai literatūras vēsturei. (Starp citu, astoņdesmito gadu vidū pastiprinātie pārmetumi par kritikas komplimentārismu, cildinājumiem nevietā var draudēt ar jaunu galējību — bailēm teikt labus vārdus arī tad, kad tie jāsaka, var draudēt ar kritizēšanu pašas kritizēšanas dēļ, ar pašmērķīgām un bezatbildīgām koķetu vārdu uguņošanām konkrētas analīzes vietā, it kā nebūtu rūgtu mācību no skaļi «kaujinieciskām», bet būtībā absurdiskām un diletantiskām kritikas zalvēn tuvākā un tālākā pagātnē.)

Juris Rigers «Izmeklētājā» bija pārliecināts: «..galvenie principi visur ir vieni un tie paši. Un spēka pleci — prāts, talants, intuīcija, godīgums.»

Šie spēka pleci arī noteikuši Alberta Bela prozas gadu lielākos guvumus, to virsotnes.

Daļēji publ.: Cīņa, 1985, 29. sept.; Lit. un Māksla, 1988, 8. apr.

Cilvēks un kultūra

Psihoanalītiskā interpretācija

Psihoanalīze, kas radās pagājušā gadsimta beigās un sākotnēji bija viens no psihoterapijas novirzieniem, 20. gadsimtā izveidojās par vienu no ietekmīgākajiem garīgiem strāvojumiem. Tās pamatlicēja Z. Freida vārdu Rietumos nereti min līdzās Kopernīkam, Marksam, Einšteinam, pat raksta par to, ka tikai pasaules reliģijas (kristietība, budisms, islams) pēc izplatības pakāpes var sacensties ar psihoanalīzi.

Milzīga ietekme psihoanalīzei ir bijusi uz mākslu un tās dažādiem žanriem. Absurda teātris, «apziņas plūsmas» literatūra, sirreālisms, kakofoniskā mūzika u. c. izmanto daudzas Freida un viņa sekotāju idejas. Tai simpatizējuši T. Manns, S. Cveigs, F. Kafka, I. Bergmanis, F. Fellīni, A. Mērdoka un daudzi citi pazīstami kultūras darbinieki. To neapšaubāmi veicinājis tas, ka cilvēku un kultūras attiecības, kā arī mākslinieciskā jaunrade ir bijusi psihoanalīzes uzmanības centrā.

Psihoanalīze, no vienas puses, pati ir «kultūrvēsturiska parādība»¹, savdabīga atbilde uz krasām pārmaiņām sa-

¹ K. G. Jungs rakstā «Z. Freids kā kultūrvēsturiska parādība» norāda, ka Freida darbība ir reakcija uz viktoriānisma laikmeta izmisīgo mēģinājumu saglabāt tradicionālos buržuāziskos ideālus, pārvēršot tos par sastingušām, mūžīgām un svētām vērtībām. Sai laikmetā jebkuri fakti, uzsver Jungs, tika interpretēti sentimentāli morāliskā garā. Freids turpretim mēģināja visam norādīt savu dabisko, ne konceptuālo vietu, pasakot skaļi «kas aiz tā slēpjas». «Viņš ir liels,» raksta Jungs, «pagātnes važu sarāvējs. Viņš atbrīvoja no neveselīga smaguma tukšu kļuvušo veco ikdienas pasauli. Viņš parādīja, ka vērtības, kurām vēl ticēja mūsu senči, var saprast arī citādi...» Freids līdzīgi Vecās derības praviešiem noraidīja vecos elkus un nežēlīgi iznesa dienas gaismā savu laikabiedru dvēseles, parādot to tukšumu. «Kā Niče, kā pasaules karš, tā arī Freids, kā arī viņa literārais līdzinieks Džoiiss ir atbilde uz 19. gadsimta slimību. Tā ir viņa galvenā jēga.» — Jung C. G. Sigmund Freud als kulturhistorische Erscheinung. — In: Jung C. G. Wirklichkeit der Seele. Zürich, 1934, S. 123, 125.

biedriskās dzīves norisēs gadsimtu mijā un ar tām saistīto Rietumeiropas kultūras krīzi, izmisīgajiem mēģinājumiem to izskaidrot un pārvarēt. No otras puses, tās ievērojamākie pārstāvji, mēģinot rast atbildi uz laikmeta izvirzītajiem jautājumiem, ir snieguši katrs savu kultūras procesa izpratnes variantu, padziļinot un paplašinot priekšstatus par cilvēku un sabiedrību, pievēršot uzmanību maz risinātām un neatrisinātām problēmām.

Kādas tad ir ievērojamāko psihoanalītiskās tradīcijas pārstāvju Z. Freida, K. G. Junga, E. Fromma un Ē. Ēriksona versijas par cilvēka un kultūras attiecībām, kultūras procesu, tā specifiku un īpatnībām?

1. Z. Freids (1856—1939): kultūra un agresija

Sākdams savu darbību kā praktizējošs ārsts psihiatrs un nopamatodams psihoanalīzi kā specifisku psihisko slimību ārstēšanas metodi, Zigmunds Freids pamazām paplašināja tās ietvarus un nonāca pie visai īpatnējas cilvēka būtības, kultūras un sabiedrības attīstības teorijas.

Kāda ir šī plaši izdaudzinātā teorija, un kādas jaunas problēmas viņš ir mēģinājis izskaidrot savos pētījumos par cilvēku?

Parasti Freida vārds asociējas ar faktu, it kā viņš pirmais būtu atklājis neapzinātā vai zemapziņas sfēru cilvēkā un novērtējis tās lomu, par kuras pastāvēšanu agrāk nekas nebūtu bijis zināms. Bet tas nav visai precīzi. To, ka cilvēkā notiek neapzināti psihiski procesi, rodas spontānas emocijas un pārdzīvojumi, psihologi un filozofi zināja jau sen pirms Freida. Atšķirības bija tikai zemapziņas parādību traktējumā, tās lomas un statusa vērtējumā.

Klasiskā 17.—18. gs. domātāji, nenoliedzot zemapziņas parādību un faktu pastāvēšanu, uzskatīja, ka, pirmkārt, apziņas dzīves centrs ir cilvēka pašapziņa (Es vārda tiešajā nozīmē) un, otrkārt, ka jebkurš spontāns pārdzīvojums (afekts, emocijas) var tikt atkārtots šīs pašapziņas līmenī, saprasts un tieši tāpēc kontrolēts. Tā kā cilvēks spēj apzināties savas psihi stāvokļus, viņš var sevi attīstīt vēlamajā virzienā, ko nosaka viņa paša mērķi un ideāli. Līdzīgi vēlamā, t. i., progresā virzienā var orien-

tēt visu sabiedrību kopumā, jo tā tika traktēta pēc paš-apziņas modeļa. Jo dziļāk cilvēks spēj apzināties sabiedriskos procesus, jo veiksmīgāk un efektīgāk viņš iedarbojas uz savu un visa sociuma attīstību, saskaņojot savu dzīvi ar filozofu, zinātnieku un citu domātāju atklāto mūžīgo un nemainīgo patiesību sfēru.

Freids ir viens no pirmajiem, kurš radikāli maina visumā naivos un optimistiskos priekšstatus par apziņu, kā arī sabiedrības un indivīda attīstības vēsturi. Apziņa vai, precīzāk, pašapziņa, pēc viņa domām, nav apziņas dzīves centrs un nepavisam ne noteicošā un dominējošā puse. Apziņa — tā ir tikai psihe virsslānis, turklāt ne pats nozīmīgākais, un nebūt ne visi psihiskie stāvokļi var tikt atspoguļoti pašapziņas līmenī. Ja tas ir tā, tad arī kontrole pār tiem ir visai ierobežota un nosacīta. Freids it kā parādīja, ka cilvēks «nav saimnieks pats savās mājās», un tieši tāpēc viņš novērtēja savu teoriju kā vienu no visasākajiem pārdzīvojumiem, ko sniegusi zinātnes attīstība: Koperniks esot sagrāvis narcistiskās ilūzijas par Zemi kā pasaules centru; Darvins parādījis, ka cilvēks cēlies no dzīvniekiem; psihoanalīze — ka viņš nav valdnieks pats pār savu dvēseli.

Turklāt Freids uzsver, ka psihe, kas izveido šo savdabīgo realitāti, ir jāsaprot pati sevī, neizejot ārpus tās ietvariem, t. i., pie ārējiem cēloņiem un determinantēm, ār pasaules kopumā. Psihe, viņš paskaidro, neveidojas kā ārējo cēloņu mehānisms un tiešs atspoguļojums, tā nav *tabula rasa*, uz kuru ār pasaule atstātu vienīgi savus iespaidus, tā ir sarežģīts un diferencēts veidojums. Apziņas dzīvei, uzsver Freids, piemīt tā īpatnība, ka atšķirībā no dabas procesiem tai ir neatgriezenisks raksturs. Tas nozīmē, ka «no dvēseles nekas, kas reiz ir parādījies, nevar zust, viss kaut kur saglabājas un noteiktos apstākļos... var atkal parādīties virspusē»¹, t. i., tajā neko nevar «izsvītrot» vai «izdzēst» cilvēka attīstības gaitā, un viss, kas reiz ir pārdzīvots, bieži iracionāli un neizskaidrojami, var noteikt cilvēka apziņu un rīcību nākotnē. Piemēram, pārdzīvojumi bērnībā var ļoti spēcīgi ietekmēt pieaugušā psihisko dzīvi, kaut arī viņš pats to var arī neapzināties.

Sai sakarībā jāatzīmē, ka psihoanalīzei vispār ir raksturīga tendence pretnostādīt cilvēku kā kultūras būtni un

¹ Freud S. Das Unbehagen in der Kultur. Frankfurt am Main, 1972, S. 69.

cilvēku kā dabas būtni. Freids attīsta pēc būtības mītu par «dzīvi» (dabiskais), kura identa seksualitātei un kura tiek izprasta maksimāli plaši, t. i., ne tikai kā sugas turpināšanas instinkts, bet kā tieksme uz ne ar ko neierobežotu baudu. Bauda — dabiskuma atribūts, kas sasniedzama par jebkuru cenu.

Savukārt kultūra, pēc Freida domām, ir nedabisks cilvēka stāvoklis, jo tā noliedz un ierobežo viņa dabiskās tieksmes (pēc baudas, dzimuminstinktus u. c. «sākotnējos aicinājumus»), tās izstumjot zemapziņā, jo, lai izdzīvotu sev līdzīgo sabiedrībā, cilvēkam nepieciešams apspiest lielāko daļu savu dabisko tieksmju, dziņu (kuru pamatā ir erotisks un agresīvs raksturs) un atteikties no tieša to apmierinājuma. Socialitāte neizbēgami ir saistīta ar noteiktiem ierobežojumiem attiecībā pret cilvēku, un katra jauna kultūras attīstības pakāpe nes sev līdzī jaunus ierobežojumus, kas samazina atļautā, pieļaujamā sfēru un liek šķēršļus instinktu apmierināšanā. Freids raksta: «Katra kultūras pamatā ir piespiešana strādāt un atteikšanās no dziņām.»¹ Tāpēc «katrs cilvēks faktiski savā būtībā ir kultūras pretnieks... Kaut arī cilvēki nespēj eksistēt vienatnē, viņi ar milzīgām pūlēm nes upurus, kurus prasa no viņiem kultūra, lai dzīvotu sabiedrisku dzīvi.»² Turklāt šī pretošanās kultūrai nav apzināta, bet neapziņāta, t. i., izstumta no aktuālās apziņas.

Sai sakarībā kultūras un cilvēka attiecību problēmu Freids formulē šādi: «No sākuma šķita, ka kultūras būtiskākais sasniegums ir uzvara pār dabu, lai iegūtu dzīves labumus, un briesmas, kas draud kultūrai, var novērst, mērķtiecīgi sadalot labumus starp cilvēkiem, turpretim tagad rodas iespaids, ka materiālo interešu smaguma centrs ir nobīdīts uz psihi. Pats būtiskākais ir jautājums, vai izdosies un kādā mērā izdosies mazināt cilvēka upura smagumu, kas saistīts ar atteikšanos no dziņām, un samierināt cilvēku ar tiem upuriem, kuri viņam neizbēgami jānes, un tādējādi atalgot viņu par šiem upuriem.»³

¹ Freud S. Die Zukunft einer Illusion. Leipzig, 1928, S. 13.

² Ibid., S. 9. Citā darbā viņš raksta: «... termins «kultūra» apzīmē visu sasniegumu un institūtu summu, kas atšķir mūsu dzīvi no mūsu senču dzīves, no dzīvnieku pasaules un kas kalpo diviem mērķiem: aizsargā cilvēku no dabas un regulē cilvēka un dabas attiecības.» (Freud S. Das Unbehagen in der Kultur, S. 85.)

³ Ibid., S. 11.

Freids uzskata, ka katra cilvēka aktuālā apziņa (tas, kas aktuāli ir viņa redzeslokā), ko apzīmē ar *Es* (*Ego*), ir it kā divu objektīvu pretēju spēku cīņas arēna: no vienas puses, dabiskās instinktīvās cilvēka dziņas *Tas* (*Id*), no otras — sabiedrības un kultūras ierobežojumi, kuru reprezentants cilvēka psihē ir *Virš-Es* (*Super-Ego*).

Tas reprezentē cilvēkā mītošās sākotnējās dziņas, instinktus. Tās izpaužas kā mīlestības tieksme (*Eross*) un kā agresija vai tieksme uz nāvi (*Tanatoss*). «Šīs agresīvās noslieces pastāvēšana, kuru mēs varam sajust sevī un esam tiesīgi piedēvēt arī citiem, ir tas faktors,» raksta Freids, «kas traucē mūsu attiecības ar tuvākiem un piespiež kultūru izvirzīt augstas prasības. Šī sākotnējā naida dēļ citam pret citu kulturālai sabiedrībai pastāvīgi draud sabrukums. [...] Kultūrai ir jāmobilizē visi spēki, lai ierobežotu agresīvos sākotnējos aicinājumus un nobremzētu to parādīšanos, izveidojot nepieciešamās psihiskās reakcijas.»¹ *Tas* galvenais princips ir bauda un tās apmierināšana vai laimes sasniegšana. Taču šī dziņa atrodas asā pretrunā ar cilvēka sociālo eksistences veidu, t. i., ar *Es*, un apdraud tā pastāvēšanu. Tieši tāpēc *Tas* ir neapzināts (t. i., nedrīkst kļūt apzināts), veido neapzinātā sfēru, jo pretējā gadījumā neizbēgami grautu cilvēku kā sociālu būtni, viņa apziņas vienību, monolitumu. *Es* — tā ir sociāla ilūzija vai, kā izsakās Freids, tikai *Tas* fasāde, bet tomēr nepieciešama, jo bez tā nevarētu pastāvēt sabiedrība, kultūra. Bet *Tas* piemīt daudz lielāka enerģija nekā *Es* un nepārtraukti apdraud pēdējo. Freids raksta: «Attiecībā pret *Tas* — *Es* līdzinās jātniekam, kuram ir jāpakaļauj zirga spēka pārākums, tikai ar to atšķirību, ka jātnieks to cenšas izdarīt pats ar saviem spēkiem, *Es* turpretim ar aizgūtiem spēkiem. Kā jātniekam, ja viņš negrib šķirties no zirga, bieži neatliek nekas cits kā vien vest to tur, kur tam gribas, tā arī *Es* pārvērš parasti *Tas* spēku rīcībā, it kā tā būtu viņa paša griba.»²

Lai *Es* šajā nevienlīdzīgajā cīņā neietu bojā, ir izveidojusies tā saucamā «morālā cenzūra» vai «*Virš-Es*», t. i., sirdsapziņas vai vainas apziņa. Tā neļauj tiešā veidā zemapziņas impulsiem izpausties pašapziņā, tādējādi nodrošinot tās pastāvēšanu un iluzoru patstāvību. *Es* ir jā-

¹ Freud S. Das Unbehagen in der Kultur, S. 102.

² Freud S. Das Ich und das Es. — Gesammelte Schriften, Bd. 6. Leipzig, 1975, S. 369.

pakļaujas *Virš-Es* prasībām, lai realizētos kā sociāls elements. «Spriegumu starp pastiprināto *Virš-Es* un tam pakļauto *Es* mēs dēvējam par vainas apziņu; tā izpaužas vajadzībā pēc soda.»¹ Tādējādi, secina Freids, «no dziņu iegrožošanas viedokļa var teikt, ka *Tas* ir pilnīgi amorāls, ka *Es* cenšas būt morāls un ka *Virš-Es* var kļūt hiperamorāls un noteiktos apstākļos tikpat cietsirdīgs, kāds ir tikai *Tas*.»²

Tādējādi *Virš-Es* kā morāla cenzūra, saskaņā ar Freidu, ir virzīta ierobežot dziņas sociālās kopdzīves interesēs un kavē to apmierināšanu vai arī novirza pa netiešu apmierinājumu ceļu. Dziņas izsaka laimes, baudas un apmierinājuma principu,³ sirdsapziņa — pretējo — realitātes principu. Plaša starp šiem diviem principiem līdz ar kultūras un civilizācijas attīstību aizvien palielinās. Tāpēc Freids bēdīgi konstatē: «Dzīve, kāda tā mums ir dota, ir pārāk smaga, tā nes mums pārāk daudz sāpju, vilšanos, neatrisinātu problēmu.»⁴ Lai izturētu šādu dzīvi, cilvēki esot izdomājuši trīs veidu līdzekļus: 1) spēcīgus uzmanības novēršanas mehānismus, kuri it kā piešķir nelaimēm mazāku nozīmi; 2) apmierinājuma atvietotājus, kas mazina to nastu, ko uzliek sociālā dzīve, un 3) narkotikas, kas padara cilvēku nejūtīgu pret ciešanām.

Laimes princips, būdams dzīves mērķis, valda pār psihi. Taču, uzsver Freids, «vienlaikus šāda programma nostāda cilvēku naidīgās attiecībās ar visu pasauli — kā mikrokosmu, tā makrokosmu. Tāda programma ir nerealizējama, tai pretojas visa kosmosa struktūra; var pat teikt, ka «radības plānā trūkst nodoma padarīt cilvēku laimīgu». Tas, ko saprot ar laimi stingrā vārda nozīmē, izriet drīzāk no augstu spriegumu sasniegušu vajadzību pēkšņa apmierinājuma un iespējams tikai kā epizodiska parādība.»⁵

¹ Freud S. Das Unbehagen in der Kultur, S. 111.

² Freud S. Das Ich und das Es, S. 400.

³ «Ko cilvēki prasa no dzīves,» jautā Freids, «un ko cenšas sasniegt? — Grūti kļūdoties, atbildot uz šo jautājumu: cilvēki tiecas pēc laimes, viņi grib kļūt un būt laimīgi. Šai tieksmei ir divas puses, pozitīvais un negatīvais mērķis: no vienas puses — izvairīšanās no neapmierinātības un sāpēm, no otras — spēcīgu baudas jūtu pārdzīvojums. Saurā nozīmē ar laimes jēdzienu saprot pēdējo.» (Freud S. Das Unbehagen in der Kultur, S. 74.)

⁴ Freud S. Das Unbehagen in der Kultur, S. 73.

⁵ Ibid., S. 74—75.

Freidu sevišķi interesē cilvēku savstarpējo attiecību aspekts, jo, pēc viņa domām, liela daļa vainas par mūsu ciešanām ir jāuzņemas kultūrai. Mēs, viņš uzskata, būtu bijuši daudz laimīgāki, ja atteiktos no tās un spētu restaurēt sākotnējo, dabisko cilvēka stāvokli. Tas tāpēc, ka daudzi konflikti rodoties no pārāk kategoriskām *Virš-Es* prasībām, kuras vairs neatbilst cilvēka psihiskajai konstitūcijai un to grauj. «Ir atklāts, ka cilvēks kļūst par neirotiķi, ja viņš nevar panest to ierobežojumu summu, ko uzkrauj sabiedrība, tiecoties pēc saviem ideāliem; tālākais secinājums: zaudētās laimes iespējas varētu atgūt, ja šie ierobežojumi tiktu atcelti vai ievērojami pazemināti.»¹

Tāpēc Freids pievērš uzmanību tam, ka mūsdienu Rietumu sabiedrībā ar morāles principiem un normām nav viss kārtībā un sabiedrībai ir jādomā par to, ko tā prasa no indivīda, piespiežot viņu izpildīt vienas vai otras normas. Vēl jo vairāk tāpēc, ka individuālā brīvība, pēc Freida domām, nav kultūras sasniegums un esot bijusi maksimāla jau tad, kad kultūras nemaz vēl nebijis. Kultūras attīstība — tā ir šīs brīvības ierobežojums, un brīvības alkas ir virzītas pret vienu vai otru kultūras prasību. Atbrīvoties no kultūras neizdosies, norāda Freids, taču ir jāmeklē līdzsvars starp individuālajām prasībām un kultūras prasībām.

Katrs civilizācijas solis, saka Freids, nes sev līdzī jaunus ierobežojumus, tāpēc ka civilizācijas progresa sekas ir vainas apziņas palielināšanās. Taču cilvēka psihi apspiešana nevar būt bezgalīga, no viņa nevar prasīt visu, ko vien iedomājas, jo tas var novest pie viņa bojāejas, psihi destrūkcijas. Ja cilvēkam kā pienākumu izvirza neizpildāmas prasības, tas sakāpina līdz galējai robežai spriegumu starp «baudas principu» un «realitātes principu», no kura izeja var būt vai nu psihiska slimība, vai kultūras prasību iznīcināšana. Kontrole pār *Tas* nevar pārsniegt noteiktas robežas, citādi cilvēks kļūs nelaimīgs. *Es* ne viss ir iespējams, ko no tā prasa, un ir kļūdaini uzskatīt, ka *Es* ir bezgalīga vara pār *Tas*.

Viena no tādām «antipsiholoģiskām» prasībām ir kristietības prasība mīlēt savu tuvāko kā sevi pašu. Tā, saka Freids, psiholoģiski grauj pašu cilvēku, jo ar tādu pra-

¹ Freud S. Das Unbehagen in der Kultur, S. 83.

sību ir neiespējami dzīvot. «Bet ieņemsim pret šo prasību nevainīgu pozīciju, it kā mēs to dzirdētu pirmo reizi. Tādā gadījumā mēs nevarēsim atturēties no pārsteiguma un izbrīna. Kāpēc mums jāuzliek sev tāds pienākums? Ar ko tas mums var līdzēt? Un pirmkārt — kā to var realizēt? Kā tas iespējams?»¹ Sis bauslis, norāda Freids, ir vislabākais līdzeklis pret agresiju; tikai jāpiebilst: cilvēks to nevar izpildīt. Tāda grandioza mīlestības inflācija varot novest tikai pie mīlestības vērtības pazemināšanās, bet ne laimi nenovērš. Un šai sakarībā Freids radikāli iebilst pret reliģisko ētiku vispār, jo tā saistīta ar aizkapa labākas dzīves sludināšanu: «Bet es domāju, ka ētikas sludināšana būs veltīga līdz tam laikam, kamēr tikumība netiks atalgota šeit uz zemes.»²

Kādu iezēju tad piedāvā Freids? Viņš pirmkārt uzskata, ka cilvēki cieš tāpēc, ka pārāk maz zina par savas psihi organizāciju. Tāpēc vissvarīgākais uzdevums esot norādīt, ka visai sabiedrībai un kultūrai ir avoti pašā psihē, ka cilvēkam ir nepieciešams restaurēt cilvēcisko jēgu tām kultūras un morāles parādībām, formām, kuras ir izveidojušās sabiedrībā. Tas jādara, lai tās izmainītu saskaņā ar cilvēka psihi uzbūvi, atteiktos no normu fetišizācijas. Kultūras pasaule ir tā jāorganizē, lai tā atbilstu personības struktūrai.

Tāču uz jautājumu, kā to izdarīt, Freids atbildi nedod, jo uzskata, ka viņa izstrādātā mācība nav normatīva disciplina. «Laime ir.. individuālā libido ekonomijas problēma. Te nevar dot visiem derīgu atbildi — katram par sevi jācenšas kļūt laimīgam. ...Te izšķirošā loma būs personības psihiskai struktūrai.»³ Citiem vārdiem, psihanalīze nevar sniegt rekomendācijas, jo tā palīdz tikai atklāt cilvēkam nesaprotamo parādību jēgu. Zinātniekam, uzskata Freids, nav jābūt pravietim. Visu cilvēcisko problēmu atrisinājums nav teorētisks jautājums, tas ir pašu cilvēku rokās.

Kultūra tādējādi no Freida viedokļa nav nekas cits kā sākotnējā agresija, kuru cilvēks vērs pret sevi. Citiem vārdiem, kultūra ir šīs sākotnējās agresijas pārvērsta forma.

¹ Freud S. Das Unbehagen in der Kultur, S. 100.

² Ibid., S. 127.

³ Ibid., S. 81.

2. K. G. Jungs (1875—1961): cilvēks kultūras regresa un progresā krustceļos

Kārlis Gustavs Jungs savu teoriju dēvēja par «analītisko psiholoģiju» (vēlāk «komplekso psiholoģiju»). Tā viņš to nosauca 1913. gadā, kad publiski paziņoja par tās nošķiršanu no ortodoksālās psihoanalīzes. Ar šādu apzīmējumu viņš norāda kā uz ģenētisko saistību, kāda bija viņa mācībai ar Freida koncepciju, tā arī uz uzskatu nesakritību.

Atzīdams Freida domas par zemapziņu kā galveno psihisko spēku, Jungs nepiekrīta Freida «panseksuālistam», proti, viņa tieksmei priekšplānā izvirzīt «libido» kā aklū tieksmi pēc baudas. Jungs uzskata, ka zemapziņa, daba ir daudz bagātāka un sarežģītāka (viņš ievieš «kollektīvās zemapziņas» jēdzienu un apraksta tās sarežģīto struktūru un saturu, kuru veido tā saucamie «arhetipi»; runā par diviem personības tipiem — intraverto un ekstraverto u. c.), ka zemapziņa ir dzīves impulss, kura avots ir instinkti, taču tā satur sevī garīguma pašatklāsmes potences. Viņš uzskata, ka mūsu personību neizsmēļ apziņas un zemapziņas duālisms, ka tieši mūsu «es», mūsu «patība» piešķir zemapziņai vienu vai otru virzību. Šie virzieni var būt divi: psihiskais regress, kas atklāj personiskās un kollektīvās zemapziņas arhaiskos slāņus, kā arī «sublimācija», kas izpaužas radošā vai reliģiski tikumiskā iedvesmā. Personības galvenais uzdevums, pēc Junga domām, ir zemapziņas «pārveidošana», kas ir īpaši aktuāli mūsdienās, kad cilvēces sociāli tehnisko progresu pavada zemapziņas regress uz sākotnējo haosu, kas tuvina katastrofu.

Arī pats savu teoriju Jungs mēģina saprast plašā sabiedriskā kontekstā. Risinot zemapziņas problēmu, viņš izvirza jautājumu: kāpēc tā vispār tik vēlu tika atklāta? Vienkārši tāpēc, atbild Jungs, ka agrāk vienas vai otras norises apziņā saistīja vienas vai otras reliģiskās formulas. Dogma aizstāja kolektīvo zemapziņu. «Katoliskais dzīves veids,» raksta Jungs, «principā nepazīst šādu psiholoģisku problemātiku. Kolektīvās zemapziņas dzīve gandrīz pilnīgi bez atlikuma ir iekļauta dogmatiskos, arhetipiskos priekšstatos un ieplūst kā apvaldīta straume ticības un rituāla simbolikā. Tās dzīve atklājas katoliskās dvēseles dziļumā.»¹

¹ Jung C. G. Über die Archetypen des kollektiven Unbewussten, S. 22.

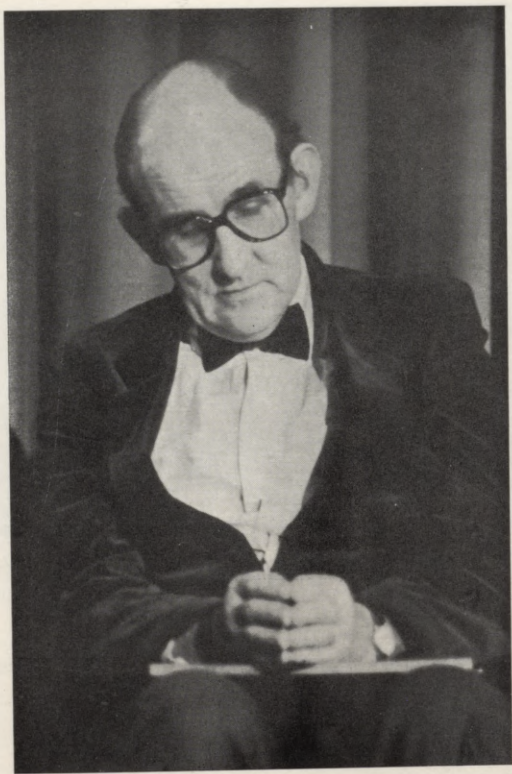
Imants Ziedonis — Latvijas Kultūras fonda priekšsēdētājs. 1987. gadā dzejnieks kļuva Latvijas PSR Valsts prēmijas laureāts un tika izvirzīts uz Ļeņina prēmiju.

Rakstnieki sveic prozaiķi Ilzi Indrāni jubilejā Madonas rajona «Lejaszīlēs».

Monreālas universitātes psiholoģijas profesore Kanādas Zinātņu padomes viceprezidente Vaira Viķe-Freiberga un viņas dzīvesbiedrs, Kvebekas universitātes profesors, informātikas speciālists Imants Freibergs 12. novembrī viesojās Rakstnieku savienībā.

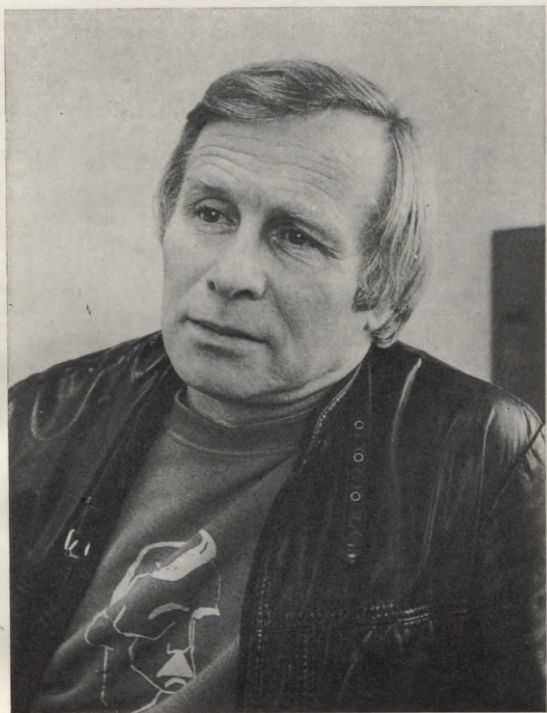
Latvijas PSR Valsts prēmijas laureāts dramaturgs, režisors un kritiķis Pēteris Pētersons.

Ari publicists un prozaiķis Ēriks Hānbergs aizvadītajā gadā kļuva republikas prēmijas laureāts. Kopā ar viņu — Visvaldis Lāms.

*Milovans Vitezovičs — serbu dzejnieks, salīriķis, dramaturgs, Ma-
lisavs Savičs — prozaiķis, publicists, dramaturgs kopā ar tulkotāju
Laimu Žihari Rakstnieku savienībā.*

Dramaturgs Vladlens Dozorcevs nesen tika apstiprināts par žurnāla «Daugava» galveno redaktoru. Viņa lugas «Pēdējais apmeklētājs» un «Brokastis ar nezināmo» uzvestas daudzos padomju teātros. Arī ārzemēs.

*Dailes teātra aktieri «Mūžības skartie» uzveduma dalībnieki noliek ziedus
pie Aleksandra Čaka kapa dzimšanas diena.*

Tāpēc līdz Reformācijas laikmetam, uzskata Jungs, Rietumu cilvēkam bija zināma noturība, jo, pirmkārt, viduslaiku reliģija ar tās simbolisku deva iespēju izpausties neapzinātiem un iracionāliem spēkiem un, otrkārt, cilvēks dzīvoja ciešā vienotībā ar dabu un citiem spēkiem. Reformācija, palielinot indivīda lomu vēsturē, izraisot universālu sabiedrisku «neirozi», radīja plaisu starp apziņu un zemapziņu, veicināja atsvešināšanos no dabas, kā arī reliģisku un politisku apjukumu. Izveidojās plaisa starp reliģiskajiem simboliem un psihisko dzīvi ar tai raksturīgo racionālismu. «Svēto tēlus» saprāts noliedza kā kļūdas, un līdz ar to tika aizmirsta to nozīme un jēga. Reformācijas kustība tos citu pēc cita sadrupināja, tādējādi mazinājās baznīcas autoritāte.

Apgaismības laikmets turpināja Reformācijas principu attīstību, aizvietojot ārējās autoritātes ar prāta autoritāti, veicinot egocentrismu un individuālistisko anarhiju. Tas nebija spējīgs saprast, secina Jungs, ka apziņa nav *tabula rasa*, ka iepriekšējām reliģijām bija savs pamats arī psihiskā dzīvē: var gāzt dievus no troņa un iznīcināt garus dabā, bet neiespējami iznīdēt tos psihiskos spēkus, kuri izpaudās reliģijā.

Zinātniskā racionālisma gars, raksta Jungs, visu reducē uz abstraktu statistiku un indivīdu pārvērš par kolektīvas organizācijas viegli aizvietojamu daļiņu. Taču, viņš uzskata, nav iespējams pierādīt, ka dzīve un pasaule pēc savas dabas ir vienīgi racionālas, vēl vairāk: ir pamats domāt tieši otrādi. Rūpnieciskā revolūcija, kas sekoja Apgaismībai un iemiesoja tās principus praksē, vēl vairāk nodalīja cilvēkus no dabas un katra zemapziņas. Tāpēc jauno laiku specifisks produkts ir «masu cilvēks», kurš pakļaujas masu epidēmijām un «politiskām neirozēm». Cilvēkam zūd nepieciešamība mūsdienu administratīvi birokrātiskās mašīnas apstākļos (kāda pirmām kārtām ir valsts, kas mēģina mantot baznīcas autoritāti, taču pati ir nesalīdzināmi mazāk garīga) cīnīties par savu eksistenci, un tāpēc viņš zaudē saistību ar sākotnējiem dzīvības instinktiem. Atraujoties no saviem sākumiem, viņš kļūst par slimu būtni, kura nav spējīga priecāties un kurai nepiemīt dzīvotgriba. Kopumā, rezumē Jungs, tiekšanās pēc individuālās brīvības, kura sākās pirms četriem gadsimtiem, paradoksāli noveda pie individualitātes graušanas. Tie paši līdzekļi, kurus indivīds izlietoja savai aizsardzībai, ir vērsušies pret viņu.

Mūsdienās, norāda Jungs, valda dabaszinātniskā domāšana, kas, aprakstot pasauli statistiski un kvantitatīvi, atņem dvēselei, atsevišķiem cilvēkiem un notikumiem individualitāti. Cilvēks netiek uztverts kā konkrēta dzīva būtne, bet tikai kā bezpersoniska vienība sociālajā veselumā.

Īpaši asi Jungs vēršas pret buržuāzisko valsts mašīnu, kas indivīda tikumisko atbildību aizvieto ar valsts apsvērumiem. Tikumiskās un garīgās patstāvības vietā nāk sociālā nodrošināšana un dzīves līmeņa celšana. Atsevišķa indivīda dzīves jēga un mērķi tiek pakļauti abstraktiem, no ārienes uzspiesti valstiskiem uzdevumiem, kas cenšas pakļaut visu dzīvo. Personība, akcentē Jungs, arvien vairāk zaudē spēju lemt un pati vadīt savu dzīvi. Viņu aplūko vienīgi kā sabiedrisku vienību, kuru vada, baro, apgērbj, apmāca, izvieto un pat izklaidē saskaņā ar pūļa gaumi un noskaņām. Šādas abstraktas vienības, norāda Jungs, ir ne tikai pārvaldāmie, bet arī pārvaldnieki, taču viņi atšķiras no pirmajiem ar to, ka figurē kā valsts doktrīnas izpildītāji. Šī doktrīna neprasa no viņiem nekādu spriedumu spēku, jo tiem ir jābūt vienīgi speciālistiem, kuri nav derīgi nekam citam. Valsts apsvērumi — izšķirošais faktors jautājumā, kas jādara un ar ko jānodarbojas.

Valstī valdošo visspēcīgo mācību, turpina Jungs, tās interešu labā nosaka pārvaldes orgāni, kuru rokās ir visa vara. Tas, kas nokļuvis šajos orgānos, vairs neizjūt pār sevi piespiedspēku: viņš pats pārstāv valsts intereses ar privilēģijām noteiktās robežās risināt uzdevumus pēc saviem ieskatiem. Šāds cilvēks, norāda Jungs, ir viens no nedaudzajiem, kas varētu demonstrēt savu individualitāti, ja vien spētu nošķirt sevi no valsts doktrīnas. Bet to viņš nespēj un tāpēc ir savu funkciju vergs.

Tāpēc cilvēks mūsdienu sabiedrībā, konstatē Jungs, it kā izšķīst masā, ir viegli aizvietojams un bezgalīgi mazs lielums, kam zudusi savas vērtības un nozīmes izpratne. Jo lielāka masa, jo nenožīmīgāks ir atsevišķs cilvēks. Kad personībai zūd dzīves jēga, kura taču nav vienādojama ar sociālās nodrošināšanas un dzīves līmeņa jēdzienu, viņu paverdzina valsts. Mūsdienu pasaulē valda statistika un milzīgi skaitļi, kas liek cilvēkam pārliecināties par viņa niecību un bezspēcību, ja vien viņš nepārstāv kādu masu organizāciju vai neizsaka valsts gribu. Personība tādē-

jādi arvien vairāk un vairāk pārvēršas par sabiedrības funkciju.

Valsts diktatūra, uzskata Jungs, līdz ar personību absorbē arī viņas ticības spēku. Valsts nostājas dieva vietā, un kalpošana dievam tiek aizstāta ar vergošanu valstij. Šāda reliģijas lomas deformācija nevar neizraisīt apslēptas šaubas, kas savukārt rada fanātismu kā visu citādi domājošo iznīcināšanas līdzekli. Tiek apspiestas visas brīvās domas, mīdita patstāvība, reliģiju aizvieto valsts intereses, bet pats vadonis pārvēršas par pusdievu, kas atrodas «viņpus labā un ļaunā». Valda tikai viena taisnība un noliegtas visas citas. Tāpēc totalitāra valsts, norāda Jungs, ne tikai atņem cilvēkam viņa tiesības, bet vēl ļaunāk — atņem garīgo patstāvību. Meli šādā situācijā pārvēršas par politiskas darbības principu. Valda principi: kam tic daudzi, tas ir taisnība, ir jātiecas pēc tā, pēc kā tiecas visi, jo tas ir vajadzīgs un tāpēc arī labs; tur, «augšā», par visu parūpēsies un padomās, uz visiem jautājumiem tur ir atbildes un visām vajadzībām tur ir sagatavots viss nepieciešamais. Masu cilvēka sapņu infantilisms, raksta Jungs, ir tik nereālistisks, ka viņš nav spējīgs padomāt par to, kas maksās par šo «paradīzi». Tur, kur ir šāds stāvoklis, ceļš uz tirāniju ir atklāts un cilvēka brīvība pārvēršas par garīgu un fizisku verdzību.

Tāpēc eiropēiskās kultūras attīstība noveda pie apziņas simboliskās dzīves nabadzības un zemapziņa kļuva par psiholoģijas intereses objektu. «Bija nepieciešama ne ar ko nesalīdzināma simbolikas nabadzība,» raksta Jungs, «lai no jauna atklātu dievus kā psihe faktorus, proti, kā zemapziņas arhetipus... No tā brīža, kad zvaigznes nokrita no debesīm un mūsu augstākie simboli nobālēja, apslēptā dzīve valda zemapziņā. Tāpēc arī mums šodien ir psiholoģija, un tāpēc mēs arī runājam par zemapziņu. Tas viss būtu un patiesībā arī ir lieki tādā laikmetā un kultūras formā, kurā ir simboli.»¹

Lai spilgtāk raksturotu situāciju, kurā nonācis cilvēks 20. gs., Jungs min epizodi no savas bērnības, proti: konfirmācijas nodarbības tēva vadībā. «Katķisms mani neizsakāmi garlaikojā. Taču, šķirstot šo mazo grāmatiņu, es atradu arī kaut ko interesantu: mans skats apstājās pie paragrāfa par trīsvienību. Tas mani ieinteresēja, un es

¹ Jung C. G. Über die Archetypen des kollektiven Unbewussten, S. 32—33.

ar nepacietību gaidīju, līdz mūsu nodarbības nonāks līdz šai nodaļai. Bet, kad pienāca gaidītā stunda, mans tēvs teica: «Mums būs jāizlaiž šī nodaļa, jo es pats to nevaru aptvert.» Līdz ar to tika sagrauta mana pēdējā cerība.»¹ Jungs liecina, ka viņš, līdzīgi visai viņa paaudzei, atrodas situācijā, kuru pretēji tradicionālajai formulai «pazudušais dēls» varētu raksturot kā «pazudušais tēvs», t. i., «tēvs», kurš aizmirsis seno kultūras simbolu nozīmi. Tas padarījis, secina Jungs, kultūru nabadzīgu, bet intelekta dominēšana novedusi pie kultūras «garīgās mājas» sabrukuma.

Citiem vārdiem, racionālistiskā kultūra, kura pazaudējusi vēsturiskos simbolus, nevar apmierināt cilvēka nemierīgo sirdi un jūtas: indivīds ir nokļuvis garīga tukšuma, «nekā» priekšā, no kura viņš bailīgi novēršas. Kā vienu no krīzes simptomiem Jungs min interesi par Austrumu kultūru, kuru nepazīna «tēvi». Pievēršanās seno hellēņu un Romas mitoloģijai neapmierina šodienas garīgās alkas, jo šo laikmetu dievi, saka Jungs, ir slimi ar to pašu slimību, kāda ir kristietības simbolikai. Antīkā mitoloģija šodienas cilvēka redzējumā ir vienīgi «skandalozā hronika», jo mēs nezinām, ko simboli nozīmē un kas ar tiem tika domāts. Austrumu dievi turpretim — viņu vārdi un darbi ir maz saprotami, un tāpēc tie nav tik banāli kā vecie, ierastie dievi. «Vai tā nav problēma?» jautā Jungs. «Vai mēs spējam, uzgērbjot kā jaunu apģērbu gatavus simbolus, kuri izauguši eksotiskā augsnē, kuri piepildīti svešām asinīm, runā svešā valodā, pietuvināties svešai kultūrai un pārveidoties svešā vēsturē? Nabags, kas aizsedzies aiz karāliskas maskas; karalis, kas apģērbs kā nabags? Tas, bez šaubām, ir iespējams.»²

Mūsdienu pasaule, pēc Junga raksturojuma, atrodas šizofrēnijas stāvoklī. Modernais cilvēks nesaprot, cik ļoti viņa racionālisms, sagraudams spēju atbildēt uz simboliem, ved pie garīgo vērtību zaudēšanas. Viņa morālā un garīgā tradīcija ir dezorganizēta. Tas savukārt ved pie indivīda dezorientācijas pasaulē. Antropologi, norāda Jungs, ir daudzkārt aprakstījuši, kas notiek ar primitīvo sabiedrību, kad tās garīgās vērtības nonāk sadursmē ar moderno civilizāciju. Šiem ļaudīm zūd viņu dzīves no-

¹ Jung C. G. Über die Archetypen des kollektiven Unbewussten, S. 24.

² Ibid., S. 23.

zīme, viņu sociālā organizācija dezintegrējas, un viņi paši demoralizējas.

Cilvēki šodien, domā Jungs, paši vēl īsti nesaprot, ko ir zaudējuši. Taču noticis ir tas, ka daudzām lietām ir atņemts «svētums». Mēs, norāda Jungs, runājam par «matēriju», aprakstām tās fizikālās īpašības, veicam eksperimentus laboratorijās, lai izprastu kādus tās aspektus utt. Taču vārds «matērija» paliek sauss, tīri intelektuāls jēdziens, kuram nav garīgas nozīmes. Tas ir nesaļīdzināmi nabadzīgāks par sākotnējiem pasaules simboliem, kuriem bija arī dziļi emocionāla jēga.

Trāpīgiem vārdiem Jungs raksta par mūsdienu Rietumu kultūras garīgo tukšumu: «Līdz ar zinātniskās izpratnes pieaugumu mūsu pasaule ir dehumanizējusies. Cilvēks jūtas izolēts kosmosā, jo viņš vairs nav iesaistīts dabā un ir zaudējis savu emocionālo «neapzināto identitāti» ar dabas fenomeniem. Tie ir pamazām zaudējuši savu simbolisko jēgu. Pērkons vairs nav dusmīga dieva balss, nedz arī zibens — sodīšanas ierocis. Nevienā upē nav gara, neviens koks nav cilvēka dzīves princips, neviena čūska — gudrības iemiesojums, neviena kalnu ala — dēmona mājoklis. Nav akmeņu, augu un dzīvnieku, kuri sarunātos ar cilvēku, nedz arī viņš runā ar tiem, ticēdams, ka tiks sadzirdēts. Ir zudusi viņa saistība ar dabu un līdz ar to arī emocionālā enerģija, ko radīja šī simboliskā saistība.» Un tālāk: «Šodien, kad mēs runājam par spokiem un citām līdzīgām būtnēm, mēs vairs tās neizsaucam. Kā spēks, tā spožums ir aizplūdis no šiem kādreiz visspēcīgiem vārdiem. Mēs esam pārstājuši ticēt maģiskām formulām, nav daudz palikuši tabu un vienkārši mānticību; un mūsu pasaule ir dezinfekcijas rezultātā atbrīvota no visām tādām mānticībām kā raganas, burvji, nemaz jau nerunājot par vilkačiem, vampīriem, krūmu dvēselēm un citām dīvainām būtnēm, kuras apdzīvoja pirmatnējo mežu.»¹

Rietumu kultūras dominante, norāda Jungs, ir prāts, kas grib attīrīt pasauli no mānticības, visa iracionālā. Taču reālajā ikdienas dzīvē tā lielākā vai mazākā mērā saglabājas. Skaitlis 13 taču joprojām šķiet bīstams daudziem cilvēkiem, dzīvotspējīgi ir arī dažādi aizspriedumi, ilūzijas u. c. Daudzām lietām šodien ir tāda patī loma kā

¹ Jung C. G. Man and his Symbols. N. Y., 1964, p. 95.

pirms 500 gadiem. Tāpēc Jungs apzīmē šodienas cilvēku par «kokteiļveida būtni», kurā divainā kārtā sadzīvo skepticisms un zinātniskums ar seniem aizspriedumiem, paradumiem, aklu nezināšanu.

Freids mantoja Apgaismības laikmeta ticību saprātam un tā spējai uzlabot sabiedrības un personisko dzīvi, Jungs zināmā mērā atsakās no šīs ievirzes, vairāk akcentējot cilvēka būtības emocionāli iracionālo dabu. Zemapziņa nav izzudusi, uzsver Jungs, kaut arī tika izstumta no «oficiālās» kultūras. Tās «darbību» cilvēks izjūt sapņos, mākslinieciskās fantāzijās utt., tās emocionāla apzināšana izraisa viņā pretišķību, bailes, bieži pat neirozi (jo spēcīgāku, ja zemapziņa tiek vairāk apspiesta). Sekas tam, ka intelekts visu pasauli mākslīgi sadala «patiesībā» un «maldos», ir bailes, kuru rezultātā notiek šķelšanās dvēselē, viena no tās izpausmes formām ir slimība. Ieskatīties sevī nozīmē apgūt savu zemapziņu, ieraudzīt savu patieso seju. Tas lielāko daļu cilvēku baida, jo satikšanās ar sevi, ironizē Jungs, pieder pie visnepatīkamākajām lietām, no kuras parasti vairās. Ja cilvēks to spēj, tad tiek pacelta vismaz personiskās zemapziņas maska.

Zemapziņas problēma, kā tā tiek risināta šodien, vēlreiz norāda Jungs, ir jauna. Tā var izraisīt pat primitīvu paniku. Taču tas, ka mēs nezinām, kas ir zemapziņa, nepaliek mūsu drošību, bet gan otrādi — to samazina. Lai kā mēs šaubītos, labāk ir zināt, kas mūsu dzīvi apdraud un kas to nosaka. Lielākās briesmas saistītas ar psihisko procesu nepārlūkojamību. Bagātības, norāda Jungs, atrodas «ūdens dziļumā», un tās jāmeklē, jo cilvēks nedrīkst aizmirst, kas viņš ir. Ir jāklūst par zvejniekiem, kuri mēģina šīs bagātības izzvejot. Bet, ar skumjām konstatē Jungs, — ne katrs ir spējīgs kļūt par zvejnieku. Taču «zemapziņas izpēte ir mūsu dzīvības jautājums. Runa ir par garīgo esamību vai neesamību.»¹

Par šādu «zvejnieku» Jungs pirmkārt uzskatīja sevi un savu analītisko psiholoģiju, kuras viens no pamatprincipiem ir: «Nekad nav jāaizmirst, ka pasaule ir arī — un pat galvenokārt — subjektīvs fenomēns.»² Citiem vārdiem, mūsu apziņa nav tik daudz ārpusaules atspoguļojums,

¹ Jung C. G. Über die Archetypen des kollektiven Unbewussten, S. 33.

² Юнг К. Г. Избранные труды по аналитической психологии, Цюрих, 1939, т. 3, с. 83.

cik pašu iekšējo psihisko procesu izpausme. No šāda viedokļa tad arī ir jāanalizē apziņa, tās fakti, atklājot sarežģītas norises psihē.

Analītiskā metode, kuru piedāvā Jungs, ir zemapziņas «dziļumu» pētīšanas līdzeklis, tās mērķis ir izcelt no psihi dzīlēm vienu vai otru materiālu un attīrīt līdz tā sākotnējai nozīmei un jēgai. Psihoanalīze — tā ir analītiska psihiskā satura sadalīšanas metode līdz tā vienkāršākajiem, sākotnējākiem izpausmes veidiem (arhetipiem) ar nolūku norādīt ceļu harmoniskai attīstībai.

Kā vienu no galvenajiem uzdevumiem šodienas pasaulē Jungs izvirza nepieciešamību cilvēkam pašam apzināties savu zemapziņu, apgūt, noturēt to apziņā, jo morālās vainas apziņas avots nav vis meklējams neatbilstībā ārējām tikumiskām prasībām, bet gan cilvēka paša konfliktā ar savu psihi (piemēram, starp racionālo un emocionālo tajā). Psihoanalīze paver iespēju cilvēkam apzināties personiskās zemapziņas elementus, līdz ar to ievērojami paplašinot personības sfēru. Ar Junga vārdu saistās centieni radīt jaunus pamatus ētikai un pedagogijai, kā viņš norādīja, ideāliem jābalstās uz visas cilvēces psihi funkcionēšanas izpratni.

Analītiskās psiholoģijas ētiskais patoss ir individuālistisks, jo Jungs atsevišķa cilvēka apziņu uzskata par svarīgāko apstākli sabiedrisko konfliktu, sociālās krīzes pārvarēšanā. «Būdami racionālistiski ievirzīti, mēs uzskatām, ka iespējams kaut ko sasniegt ar dažādu organizāciju, likumu un labu nodomu palīdzību. Taču reāli tikai katra atsevišķa indivīda izpratnes pārorientācija var veicināt tautas gara atjaunošanos. Tai jāatsākas katrā atsevišķā cilvēkā... Lai katrs sāk pats ar sevi. Tad varēs ticēt viņu patiesīgumam. Ja mēs, ieklausoties dabas balsī, zemapziņas balsī, to izpildītu, katram no mums izrādītos tik daudz darba, ka vajadzētu atteikties no pasaules pārveidošanas.»¹

Psihoanalīzei tādējādi Jungs izvirza augsti tikumiskus uzdevumus, proti: nepieciešamību atdzīvināt apziņas simbolisko dzīvi, jo tieši tie palīdz dzīvot, sniedz cerības un iespējas nākotnes attīstībai.

¹ Юнг К. Г. Избранные труды по аналитической психологии, т. 3, с. 316.

3. Ē. Fromms (1900—1980): kultūra kā cilvēka un dabas harmonizētāja

Ērihs Fromms — viens no redzamākajiem neofreidisma pārstāvjiem — uzskatīja sevi vienlaikus arī par klasiskās filozofijas un ētikas humānistisko tradīciju turpinātāju. Viņa uzmanības centrā — sabiedrības un cilvēka morālā pilnveidošana. Tāpēc Frommam raksturīga asa sabiedrības politiski psiholoģisko jautājumu nostādne, patiesas bažas par cilvēka stāvokli mūsdienu pasaulē, kas kropļo viņa garīgo dzīvi, apspiež patiesās tieksmes, cēloņu meklējumi masveida konformismam, politiskai apātijai, sociālām psihozēm.

Kādas tad ir galvenās Fromma koncepcijas iezīmes, mērķi un uzdevumi?

Sabiedrība tad ir vesela, uzskata Fromms, ja tā atbilst cilvēka vajadzībām. Cilvēka būtība ir saistīta ar noteiktu potenci un iespēju summu, kuras Fromms apzīmē ar terminu «cilvēka daba», norādot, ka šo terminu nedrīkst saprast burtiski, jo cilvēku dzimumu nevar definēt ar anatomisku un fizioloģisku jēdzienu palīdzību. Jārūnā drīzāk par īpašu garīgo specifiku, kas nosaka psihisko un emocionālo dzīvi. «Katra sabiedrības.. forma cenšas izmantot cilvēka enerģiju noteiktā veidā, kurš atbilst tieši šai sabiedrībai, t. i., veido cilvēkā noteiktu sociālā rakstura tipu. Ja sabiedrība funkcionē efektīvi, cilvēkam ir jāgrib darīt to, kas viņam ir jādara.»¹

Dzīvnieku pasaulē, māca Fromms, valda instinkti, vienreiz dots uzvedības paraugs. Dzīvnieku darbību nosaka dabas likumi, kaut arī augstākajiem primātiem novērojama «inteligence», ar ko Fromms saprot tieksmi sasniegt mērķus, kas nesakrīt pilnīgi ar doto uzvedības modeli. Tomēr dzīvnieki ir un paliek tikai dabas daļa un to ne-transcendē, nerada nedz morāli, nedz pašapziņu, nedz priekšstatus par patiesību, jo uztver pasauli vienīgi no derīguma viedokļa.

Cilvēka dzimšana, turpina Fromms, ir saistīta ar dabas noteikto ietvaru pārvarēšanu. «Acumirkli, kad dzīvnieks transcendē dabu, iziedams ārpus radības tīri pasīvās lomas vai — izsakoties bioloģiski — kļūstot par visbezpalīdzīgāko no dzīvniekiem, piedzimst cilvēks.»² Tiek

¹ *Fromm E. The Anatomy of Human Destructiveness. Greenwich, 1975, p. 283.*

² *Ibid., p. 30.*

izjaukta sākotnējā harmonija, un sākas cilvēka traģiskā eksistence ar tās neizbēgamo nelīdzsvarotību. «Pašapziņa, prāts un iztēle,» raksta Fromms, «izjauc «harmoniju», kas raksturīga dzīvnieku eksistencei. Cilvēks nekad nav brīvs no savas eksistences dihotomijas: viņš nevar atbrīvoties no savas dvēseles, ja arī viņš to gribētu; viņš nevar atbrīvoties no sava ķermeņa, kamēr viņš dzīvo, — un viņa ķermenis liek viņam gribēt dzīvot. Cilvēks nevar nodzīvot dzīvi, atkārtot savas sugas stereotipu; viņam ir jādzīvo. Cilvēks ir vienīgais dzīvnieks, kuram paša eksistence ir problēma, kura ir jāatrisina un no kuras viņš nevar izbēgt. Viņš nevar atgriezties pirmcivīļa harmonijā ar dabu, un viņš nezina, kur nonāks, dodoties uz priekšu. Cilvēka eksistenciālā pretruna izraisa pastāvīgu nelīdzsvarotības stāvokli. Šis stāvoklis atšķir viņu no dzīvnieka, kurš dzīvo harmonijā ar dabu.»¹ Un citā vietā: «Līdz ar savu rašanos cilvēks kļuva par anomaliju, universuma kaprīzi. Viņš ir dabas daļa, pakļauts fizikālajiem likumiem, kurus nevar izmainīt, un tomēr viņš apkārtējo dabu transcendē. Viņš stāv nomaļus no tās un vienlaikus ir tās daļa. Viņam nav dzimtenes, un tomēr viņš ir piesaistīts dzimtenei, kura viņam kopīga ar pārējo radību. Viņš tiek iemests pasaulē nejaušā vietā un nejaušā laikā, un viņam tā atkal nejaušā laikā jāpamet. Tā kā viņš apzinās pats sevi, viņš izzina savu bezspēcību un eksistences robežas. Viņš paredz nāvi — savas eksistences beigas. Nevienam nav brīvs no savas eksistences dihotomijas...»² Cilvēka eksistenci, norāda Fromms, var aprakstīt vienīgi šo fundamentālo pretrunu jēdzienos. Cilvēkam pašam ir jādzīvo, jo viņa pastāvēšanu nodrošina dabas likumu atkārtošana.

Cilvēkam, turpina attīstīt savu koncepciju Fromms, piemīt imanents mērķis, un viņam ir iespējas pilnīgai attīstībai, ja ārējie apstākļi to veicina. Kā svarīgākos nosacījumus viņš min brīvību, aktivitātes iespēju, ekspluatācijas trūkumu, ražošanas veidu, kas kalpo cilvēkam. Bet kāpēc, jautā Fromms, lielākā daļa cilvēku neizmanto savu saprātu, lai apzinātos reālās intereses, kas atbilstu viņu dabai? Tas tāpēc, ka cilvēks mainoties izmaina arī apkārtējo vidi. «Progresam ir arī savas ēnas puses. Progresē-

¹ Fromm E. *The Anatomy of Human Destructiveness*, p. 253—254.

² Fromm E. *Wege aus einer kranken Gesellschaft*. Frankfurt am Main, 1980, S. 30—31.

jot intelektā, mākslā, zinātnē, cilvēks vienlaikus rada apstākļus, kuri viņu kropļo, aizkavē attīstību citos aspektos... Ražošanas spēki nav pietiekami attīstīti, lai nodrošinātu tehnikas un kultūras progresu un arī brīvību, harmonisku attīstību visiem. Materiālajiem apstākļiem ir savi likumi, un nepietiek tikai ar vēlēšanos tos izmainīt.»¹ Pasaule nav radīta cilvēkam, viņš tanī tiek «iemests», un tikai ar aktivitāti viņš var padarīt pasauli par savām mājām.

Cilvēks ir visbezpaldzīgākā no visām dzīvām būtnēm, jo ir nepiemērots pasaulei. Tāpēc Fromms viņa dzimšanu vērtē kā negatīvu notikumu, uzskata viņu par rudimentu. «Cilvēks, kurš Ēdenes dārzā dzīvoja pilnīgā harmonijā ar dabu, neapzinoties sevi, savu vēsturi, sāka ar brīvības aktu, nepaklausību dieva bauslim. Vienlaikus viņš sāka apzināties pats sevi, savu ierobežotību, bezpaldzību; viņš tika izraidīts no paradīzes...»²

Cilvēka evolūcijas pamatā, pēc Fromma domām, ir indivīda nespēja atgriezties savā sākotnējā dzimtenē, dabā. «Katrs jauns nelīdzsvarotības stāvoklis liek cilvēkam meklēt jaunu līdzsvaru. Tas, ko uzskata par cilvēka dabisko tieksmi pēc progresā, patiesībā ir jauna un varbūt labāka līdzsvara meklējumi.»³ Tas ļaudīm liek pamest dabisko un meklēt jaunu, pašu radīto dzimteni. Izveidojot savu pasauli, cilvēks kļūst par cilvēku. Ja cilvēks šādu jaunu pasauli nemeklētu, viņš sajuktu prātā, jo nespētu paciest izolētību un bezspēcību. «Viņš var atsāties no dabiskām saknēm tikai tad, ja atrod jaunas cilvēciskas saknes, un tikai tad, kad viņš tās atrod, viņš no jauna var pārdzīvot pasauli kā mājas.»⁴

Cilvēka dzimšana ir drošības pazaudēšana un nokļūšana nenoteiktības, atklātuma stāvoklī. Viņam ir skaidrība vienīgi par pagātni un nākotni, ciktāl tā ir saistīta ar nāvi — patiesu atgriešanos pagātnē, matērijas neorganiskajā stāvoklī. «Cilvēka eksistences problēmas tāpēc ir unikālas. Cilvēks ir, tā sakot, izkritis no dabas un tomēr atrodas tajā. Viņš ir pa daļai dievs, pa daļai dzīvnieks; pa daļai bezgalīgs, pa daļai galīgs. Nepieciešamība vienmēr atrast savas eksistences pretrunu atrisinā-

¹ *Fromm E. The Anatomy of Human Destructiveness*, p. 293.

² *Ibid.*, p. 31.

³ *Ibid.*, p. 254.

⁴ *Fromm E. Wege aus einer kranken Gesellschaft*, S. 44.

jumu, atrast arvien augstāku vienību ar dabu, līdzcilvēkiem un pašam ar sevi ir visu psihisko spēku motivācijas pamats un avots, visu viņa kaislību, afektu un baiļu avots.»¹ Cilvēkam ir par maz apmierināt savas dzīvnieciskās vajadzības, jo tas nepadara viņu nedz laimīgu, nedz veselū. Tāpēc cilvēks nevar dzīvot statiski, jo pretrunas virza viņu uz jaunu harmonijas meklēšanu.

Tāpēc Fromms norāda, ka cilvēka bioloģiska dzimšana nav vērtējama kā vienreizējs notikums. Bērns pirms piedzimšanas neatšķiras no bērna pēc tās, jo nespēj izziņāt, būt patstāvīgs, ir pilnīgi atkarīgs no mātes un bez viņas palīdzības ietu bojā. Dzimšana faktiski turpinās. Tikai pamazām bērns iemācās domāt, mīlēt, objektīvi aplūkot pasauli, meklēt savu identitāti. Cilvēka dzīve, konstatē Fromms, ir process, kurā viņš «dzemdē pats sevi»; mirstot katram būtu jābūt pilnīgi piedzimušam, un traģiskākais ir tas, ka daudzi mirst nepiedzimuši.

Cilvēka eksistenci, atzīst Fromms, nosaka neizbēgamas alternatīvas starp progresu un regresu, starp atgriešanos dzīvnieku pasaulē un cilvēciskas eksistences sasniegšanu. Pirmā ir sāpīga un izraisa ciešanas un psihiskas slimības, pat fizioloģisku un psihisku nāvi (vājprāts). Taču vienlaikus arī katrs solis uz priekšu izraisa bailes un sāpes līdz brīdim, kad ir sasniegts vairāk vai mazāk drošs pamats. Šo polaritāti nosaka cilvēka daba. Cilvēks tādējādi ir būtne, norāda Fromms, kurai līdzās tīri dzīvnieciskām vajadzībām (tādām kā izsalkums, slāpes, miegs, seksuālā apmierinātība u. c.) veidojas arī tikai viņam raksturīga vajadzību sistēma: tieksme uz identitāti, pašizliedzība, nepieciešamība saistīties ar citiem cilvēkiem un atrast savas «saknes» pasaulē u. c., kuru apmierināšana garantē garīgo veselību. Veselai sabiedrībai ir jānodrošina cilvēka tieksmes uz mīlestību un radošu darbību, savas identitātes atrašanu, pamatojoties uz indivīda spēku un prāta mobilizāciju. Psiholoģiski, norāda Fromms, šo vajadzību apmierināšana ir vienkārša. Taču pastāv arī grūtības, jo sabiedrība pati neizbēgami ietekmē cilvēku dzīvi. Šis cilvēkam raksturīgās tieksmes var tikt apmierinātas dažādi, un cilvēks var nekļūt psihiski slimš. Taču, ja šie veidi ir neapmierinoši, indivīds iemanto neirozi.

Saskaņā ar psihoanalīzes kanoniem izvirzīdams analīzes centrā cilvēka psihi, Fromms saista sabiedrības ga-

¹ Fromm E. Wege aus einer kranken Gesellschaft, S. 34.

rīgo veselību «ar sabiedrības atbilstību cilvēku vajadzībām, un turklāt runa ir par to, vai sabiedrība pilda savu lomu un nodrošina garīgās veselības attīstību vai arī tā šo attīstību kavē. Tas, vai cilvēks ir vesels vai nav, atkarīgs nevis no individuāliem nosacījumiem, bet no sabiedrības struktūras.»¹ Slima sabiedrība no veselas atšķiras ar to, ka pirmā kavē, bet otrā veicina indivīda attīstību.

Kādus posmus Fromms izdala indivīda un sabiedrības vēstures attīstībā, un kādas problēmas viņš saskata cilvēka un sociālo institūtu attiecībās šodien?

Daudzus tūkstošus gadu, turpina Fromms, cilvēks dzīvoja kā mednieks un dabas bagātību vācējs, pielūdzot dievus kā dabas spēku iemiesojumus. Pārejot uz lopkopību un zemkopību, cilvēks radīja jaunu sabiedrisku un reliģisku kārtību: sāka pielūgt sievišķās dievības kā dabas radošo spēku nesējas un līdzīgi bērnam pārdzīvoja savu atdalīšanos no Mātes Zemes. Tikai pirms 4 tūkstošiem gadu viņš veica izšķirošo soli visā savā vēsturē, radikāli saraujot saites ar dabu, izvirzīdams jaunus mērķus un iemantodams brīvību. No šī brīža var teikt, norāda Fromms, ka ir piedzimis, pamodies cilvēks, jo par galvenajiem principiem viņa darbībā kļūst prāts un sirdsapziņa, mīlestība un tieksme pēc patiesības. Ap 5. gs. p. m. ē. cilvēce izstrādāja savas vienības ideju, par ko jāpateicas Laodzi, Budam, Jesajam, Heraklītam, Sokratam, vēlāk — Jēzum un apustuļiem un daudziem citiem domātājiem. Šai laikā Ziemeļeiropa vēl snauda, un bija jāpaiet daudziem gadsimtiem, līdz šīs idejas nostabilizējās eiropēiskajā apziņā.

Ap 1500. gadu, turpina Fromms, sākās jauns laikmets, kad cilvēks radīja dabaszinātņu pamatus, sāka meklēt jaunas sabiedrības un valsts formas, kas apvienotu cilvēkus un valdītu pār dabu. Eiropa, būdama cilvēces «jaunākais bērns», apguva tādas dabas bagātības un spēkus, kas ļāva tai uz ilgu laiku kļūt par pasaules valdnieci. 20. gadsimts attīstībā ir gājis uz priekšu vēl radikālāk, aizvietojot dzīvnieku un cilvēka ķermeņa enerģiju ar tvaika, naftas un gāzes spēku. Tas rada satiksmes un komunikācijas līdzekļus, kas pārvērs pasauli par vienotu kontinentu un cilvēci par vienotu sabiedrību, kurā vienas grupas liktenis kļūst par visu likteni. Radikāli atvieglinās arī cilvēces materiālā eksistence, samazinās darba

¹ *Fromm E. Wege aus einer kranken Gesellschaft, S. 76.*

laiks. Tomēr šodien, konstatē Fromms, cilvēces eksistence ir apdraudēta. Kā tas iespējams?

Ražošana tagad kļuvusi par galveno cilvēka dzīves mērķi, un spēki, kurus viņš kādreiz izmantoja dievu un svētuma meklēšanai, tiek virzīti, lai valdītu pār dabu un radītu materiālo komfortu. «Ražošana vairs nekalpo mērķim labi dzīvot, bet gan kļūst par pašmērķi, mērķi, kam pakļauta dzīve.»¹ Cilvēks nevis kļūst par mašīnu kungu, bet par to piedevu un pats sevi izjūt kā precī, kapitāla pielikumam. Būt laimīgam — tas šodien vairumam ļaužu nozīmē patērēt labas un jaunas preces (arī mākslu, seksu u. c.), bet cilvēka vērtība reducējas uz spēju pirkt. Cilvēks atsvešinās pats no sevis, jo viņa darba produkti sāk valdīt pār viņu pašu: cilvēks sāk pielūgt lietas, zaudē spēju mīlēt, spriest, izšķirties. Mūsdienu sasniegumi — mašīnas, apģērbi, mājas u. c. — kļūst cilvēkam sveši, jo viņš izjūt verdzisku atkarību no tiem. Viņa roku darbi pārvēršas par elkiem, kaut arī vēl saglabājas ilūzija, ka cilvēks ir pasaules centrs. Patiesībā indivīds ir bezspēcīgs, cilvēku komunikācijai zūd nepastarpinātais un humānais raksturs, jo arī tajā valda tirgus likumi, manipulācija, attieksme pret citiem kā pret līdzekļiem u. c.

Jaunie laiki, turpina Fromms, sākās ar iniciatīvu, kuru demonstrēja zinātnes pionieri, filozofi, ceļotāji, valstsvīri, pat laupītāji. Tika izstrādāts ideāls plāns radīt kultūru, kas nodibinātu harmoniskas attiecības starp sabiedrību un dabu, balstoties uz ražošanas tempu pieaugumu, tehnikas attīstību, kā arī zinātniskas pasaules ainas radīšanu un patieso vajadzību izziņu. Tam visam vajadzēja nodrošināt sabiedrības veselību; tādas sabiedrības pastāvēšanu, kuras locekļi būtu spējīgi atšķirt labo no ļaunā, sekot savam brīvam lēmumam, mīlēt citus cilvēkus un dabu. Taču birokrātijas un menedžerisma attīstība kapitālismā izskauda iniciatīvas ideju, un sauklis pēc tās mūsdienās ir vienīgi nostalgiskas ilgas pēc pagājušā. Militārisma, bruņošanās drudža dēļ, ar bažām konstatē Fromms, «cilvēce atrodas izšķirošā soļa priekšā, kad katrs kļūdains solis var kļūt par pēdējo»².

Tāpēc tuvākās nākotnes attīstības perspektīvas ir drūmas. Viena no tām, pēc Fromma domām, ir atomkarš, kas draud civilizācijai ar bojāeju. Otra — tālāka automati-

¹ Fromm E. Wege aus einer kranken Gesellschaft, S. 333.

² Ibid., S. 335.

zācija, tās rezultātā cilvēki sāks līdzināties robotiem, automātiem; būs mašīnas, kuras uzvedīsies kā cilvēki, un cilvēki, kuri darbosies kā mašīnas. Tā būs paēdušu, apģērbtu un visu vēlēšanos apmierinājušu cilvēku sabiedrība (jo nebūs tādu vēlēšanos, kuras nevarētu apmierināt!), kurā katrs būs «laimīgs», taču nespējīgs domāt un mīlēt. Tā būs dzīve bez ticības, prieka, vērtības apziņas. «Deviņpadsmitā gadsimta problēma bija — dievs ir miris; divdesmitā gadsimta problēma ir tā, ka cilvēks ir miris. Deviņpadsmitajā gadsimtā necilvēcību identificēja ar ciet-sirdību; divdesmitajā gadsimtā tā nozīmē šizoīdu atsvešināšanos. Pagātnē bīstami bija kļūt par vergu. Nākotnes draudi saistīti ar to, ka cilvēks kļūs par robotu. Katrā gadījumā roboti nesaceļas. Bet, ņemot vērā cilvēka dabu, roboti nevar dzīvot un palikt iekšēji veseli. [...] Tie sagraus savu pasauli un paši sevi, jo nevar ilgi paciest bezjēdzīgu dzīvi.»¹

Frommam sociālajā kritikā priekšplānā izvirzās brīvības problēma, kuru viņš neapšaubāmi traktē kā pozitīvu vērtību un saista ar cilvēka individualitātes attīstību. Taču, to iemantojot, cilvēkam rodas jaunas problēmas, kas var pārvērsties nepanesamā slogā. Mēs, norāda Fromms, atrodamies alternatīvas priekšā: vai nu bēgt no tās, vai arī atrast priekšnoteikumus brīvības pozitīvai izpausmei. «Cilvēciskā eksistence un brīvība no paša sākuma nav šķirami jēdzieni..., cilvēka bezpalīdzība ir pamats cilvēciskai attīstībai. Cilvēka bioloģiskais vājums ir priekšnoteikums cilvēciskai kultūrai.»² Taču brīvība, uzsver Fromms, ir pretrunīga un tās dialektika ir jāsaprot.

Dzīvnieki, māca Fromms, ir bioloģisko instinktu važās, tās nosaka veidu, kā tiek apmierinātas vajadzības. Cilvēkam saglabājas bioloģiskās vajadzības, taču viņam atšķirībā no dzīvniekiem paveras daudz uzvedības variantu, t. i., netiek determinēts tas, kā tieši vajadzībām jātiek apmierinātām. Cilvēks nevis vienkārši pielāgojas apkārtējai videi, bet sāk ražot, rada darbarīkus, kā arī apzinās savu un dabas atšķirību. Viņam ir traģisks liktenis: būt par dabas sastāvdaļu un vienlaikus to transcendēt, iziet ārpus tās ietvariem.

Cilvēka eksistence tādējādi ir saistīta ar brīvību, no-

¹ *Fromm E. Wege aus einer kranken Gesellschaft, S. 337.*

² *Fromm E. Die Furcht von der Freiheit. Frankfurt am Main, 1980, S. 31—32.*

rāda Fromms, to liecina mīts par izraidīšanu no paradīzes. Pirmais brīvības akts — grēks, rīcība pretēji autoritativajam aizliegumam — ir cilvēka pirmais patstāvīgais akts, pēc kura zūd sākotnējā harmonija starp viņu un dabu, rodas konflikti (starp vīrieti un sievieti, cilvēku un dabu u. c.), ciešanas. Cilvēks kļūst brīvs, taču dzīvē iezogas arī bezspēcība un bailes. «Jauniegtā brīvība parādās viņam kā lāsts. Viņš ir brīvs no saldās kalpības paradīzē, bet nav vēl iemantojis brīvību pats noteikt savu individualitāti.»¹ Cilvēces vēsture, secina Fromms, ir konfliktu un cīņas vēsture bez iespējām atgriezties «pazaudētajā paradīzē».

Vienīgais produktīvais šī konflikta atrisināšanas ceļš ir nodibināt tādas attiecības ar pasauli, kurās dominē mīlestība un radošs darbs. Taču ne vienmēr tas tā notiek, it īpaši modernajā sabiedrībā.

Šādā situācijā, norāda Fromms, ir divas izejas. Viena — cīnīties par pozitīvo brīvību, mīlestību un radošo darbu, attīstīt emocionālās un intelektuālās spējas, nezaudējot personības integritāti. Otra — atteikties no brīvības, lai novērstu diferenci starp personisko patību un pasauli un tā sasniegtu laimi. Tas ir atrisinājums, kuru Fromms nosauc par neirotisku, dēvējot to par «bēgšanu no brīvības» (eskeipismu). Amerikāņu psihoanalītiķis mēģina izdalīt galvenos šīs bēgšanas tipus.

Pirmais tips ir «bēgšana autoritātē», kurai ir divi paveidi — mazohisms un sadisms.

Mazohisma mērķis ir «atsvabināties no individuālās patības, pazaudēt pašam sevi; citiem vārdiem: atsvabināties no brīvības»². Tā ir pakļaušanās ārējiem spēkiem, pārdzīvojot individuālo bezspēcību, bezjēdzību un nenožīmīgumu ar tieksmi nodarīt sev pāri. Mazohisms izpaužas perversijās, slimībā, vainas apziņā, bezspēcībā, tieksmē iznīcināt visus mērķus, uz ko cilvēks tiecas. Sadisms turpretim ir cenšanās iegūt varu pār cilvēkiem, pārvērst tos par rīkiem mērķu sasniegšanā, izmantot citus kā līdzekļus (kā emocionālā, tā intelektuālā ziņā). Sadists izjūt prieku no varas apziņas. Taču arī šajā gadījumā paliek atkarība no sadisma objekta, t. i., tā pēc būtības ir nebrīvība. Abos gadījumos, uzsver Fromms, tiek zaudēta

¹ *Fromm E. Die Furcht von der Freiheit*, S. 33.

² *Ibid.*, S. 124.

personiskā integrācija. Tā ir reakcija uz nespēju panest vientulību.

Taču sevišķi liela nozīme, pēc Fromma domām, ir «bēgšanai konformismā», kuru izmanto vairākums normālu cilvēku mūsdienu sabiedrībā. «Tā saistīta ar faktu, ka indivīds pārstāj būt viņš pats; sevi viņš pilnīgi identificē ar personības modeli, kuru piedāvā kultūra, un tāpēc kļūst gluži kā visi citi un rikojas tā, kā to no viņa gaida. Pazūd nesaskaņa starp «Es» un pasauli, kā arī apzinātas bailes no vientulības un nespēka. So mehānismu varētu salīdzināt ar aizsardzības krāsu maiņu dzīvniekiem. Tie kļūst tik līdzīgi apkārtni, ka tos gandrīz vai neiespējami no tās atšķirt. Tas, kurš atsakās no savas patības un pārvēršas par automātu, kļūst identis miljoniem citu automātu, vairs nejūtas viens un arī vairs nebaidās. Bet cena, kas jāmaksā par to, ir augsta — tā ir sevis pazaudēšana.»¹

Konformisma avots, norāda Fromms, ir cilvēka tieksme pēc identitātes. Taču šodien identitātes pārdzīvojums arvien vairāk ir pārveidojies konformismā. Ciktāl cilvēks novirzās no patības normām, tiktāl viņš līdzinās citiem. Attīstās bara identitāte. «Identitātes pārdzīvojuma problēma nav tikai tīri filozofiska problēma vai problēma, kas attiektos uz garu un domāšanu. Vajadzība pēc emocionāla identitātes pārdzīvojuma saistīta ar cilvēka eksistences nosacījumiem, un no tās izriet mūsu intensīvās tieksmes. Tā kā bez «sevis pārdzīvojuma» nevar palikt garīgi un dvēseliski vesels, tas dzen mani šo sajūtu meklēt it visur. Nekas cits to neatklāj redzamāk kā tas, ka cilvēki ir gatavi likt uz spēles savu dzīvi, upurēt mīlestību, atteikties no brīvības, atsacīties no domāšanas, lai tikai piederētu baram, lai ietu konformistiski kopā ar to un tādējādi iegūtu identitātes sajūtu, kaut arī tā būtu tikai iluzora.»² Mūsdienu kultūra paredz, ka cilvēkam ir brīvi jādomā, jājūt un jādarbojas. Bet patiesībā aina ir pavisam cita. «Cilvēki dzīvo sabiedrībā, kas apgādā viņus ar gataviem šabloniem, kuriem vajadzētu piešķirt dzīvei jēgu. Mūsdienu sabiedrībā, piemēram, cilvēkiem iestāsta, ka viņiem ir jāgūst panākumi, jāizveido ģimene, jābūt labiem pilsoņiem, jāpatērē preces un baudas, un tas viss piešķirot jēgu dzīvei. Kaut arī cilvēki savas apziņas līmenī to visumā pieņem, tomēr viņi neiegūst patieso dzīves jē-

¹ Fromm E. Die Furcht von der Freiheit, S. 150.

² Fromm E. Wege aus einer kranken Gesellschaft, S. 67.

gas izjūtu. Šabloni izrādās pārāk nenoturīgi un neefektīvi. To redzam šodien, kad milzīgos apmēros izplatās narkomānija, zūd patiesa interese par visu, degradējas intelektuālā un mākslinieciskā jaunrade, pastiprinās vardarbība un iznīcināšana.»¹

Fromms secina, ka «tiesības uz domāšanu nozīmē kaut ko tikai tad, ja esam spējīgi domāt»², brīvībai no ārējām autoritātēm tikai tad ir jēga, ja esam spējīgi paši apliecināt savu individualitāti. «Izzini pats sevi» ir viena no fundamentālām cilvēka prasībām, kuras mērķis ir cilvēka spēks un laime, taču šodien «mēs esam kļuvuši konformisti, kas dzīvo ilūzijās, ka viņi ir indivīdi ar savu gribu»³. No brīvības šodien ir saglabājusies vienīgi apmierinātības un optimisma fasāde. Bet dzīvībai ir viena jēga — sevis apliecināšana, ko var īstenot vienīgi aktīva, darbīga personība, kurai jābūt savam, citu neuzspiestam mērķim.

4. Ē. Ēriksons (dz. 1902. g.): kultūra un personiskā identitāte

Ēriks Ēriksons šodien ir viens no Rietumos vispopulārākajiem psihoanalītiķiem. Kas ir šādas ievēribas iemesls? To ir vairāki. Kaut arī daudz pētījumu ir veltīti bērna psiholoģijai, personības veidošanās procesiem pirmsskolas un pusaudža vecumā, par personības tālāko attīstību vēlākos dzīves gados plašākus pētījumus grūti atrast. Ē. Ēriksons ir viens no pirmajiem zinātniekiem, kuri mēģina iedziļināties personības attīstības likumsakarībās visā cilvēka dzīves laikā. Taču Ēriksonu neapmierina tikai individuālās «dzīves vēstures» pētījumi. Mēģinot atrast personības un sabiedrības psiholoģiskās saiknes kultūrvēsturiskajā plāksnē, viņš ir kļuvis par jauna virziena — psihovēsturiskās pieejas — pamatlicēju sociālajās zinātnēs. Tieši šī pieeja sešdesmitajos gados radīja visplašāko rezonansi Rietumu sabiedrībā, jo izrādījās, ka Ēriksona idejas var dot atbildi uz daudziem jautājumiem, kuri radās jaunatnes protesta kustības laikā ASV, Francijā u. c. zemēs sešdesmito gadu beigās.

¹ Fromm E. The Anatomy of Human Destructiveness, p. 299.

² Fromm E. Die Furcht von der Freiheit, S. 192.

³ Ibid., S. 201—202.

Kāda tad ir psihovēsturiskās metodes būtība?

Lai gan vēstures notikumu psiholoģiska izpratne atrodamā jau agrāk, pašu jēdzienu «psihovēsture» ieviesa un pamatoja 60. gados E. Ēriksons. Psihovēstures pamatā ir pieņēmums, ka personība ne tikai apziņas, bet arī zem-apziņas līmenī ar sarežģītu sociālp psiholoģisko mehānismu starpniecību ir dziļi saistīta ar savu vēsturisko laiku. Psihovēstures būtība ir psihoanalītiskās metodes izmantošana vēsturiskajos pētījumos. Bet vai jebkura psihoanalīzes izmantošana vēstures laukā iekļaujas Ēriksona priekšstatos par psihovēsturi? Pats Ēriksons visai noraidoši atbild uz šo jautājumu. Pēc viņa domām, šodien psihoanalītiskā teorija, runājot par vēsturiskiem notikumiem, ne vienmēr izstrādā skaidrus kritērijus. Tas var radīt šaubas, vai psiholoģiskā interpretācija vēstures jomā vispār iespējama.¹

Pēc Ēriksona domām, tradicionālajai psihoanalīzei ir raksturīga tieksme reducēt jebkuru cilvēka situāciju tagadnē uz kādu analogisku situāciju pagātnē: jo tālāku, vienkāršāku, «infantilāku», jo labāk. Vēlākās dzīves stadijas tiek pakļautas bērnībai. Un tiešām mēs esam, saka Ēriksons, uzzinājuši par infantilismu pieaugušajā vairāk nekā jebkad agrāk. Tajā pašā laikā tas ir novedis pie izplatīta fatalistiska pieņēmuma, ka cilvēks nav nekas vairāk kā viņa vecāku kļūdu multiplikācija un viņa paša agrāko «Es-tēlu» akumulācija. Šāda pieeja faktiski ignorē cilvēka konkrēto vēsturisko kontekstu. Cilvēks vēsturiskā situācijā izrādās psihoanalītiķa pacients, bet pati šī situācija kalpo vienkārši kā fons.

Ēriksons uzskata, ka vēsturi nedrīkst atstāt tikai profesionālajiem vēsturniekiem, kas, pēc viņa domām, pārāk bieži tiecas racionalizēt un idealizēt vēstures procesu. Gan cilvēka psiholoģijas, gan vēstures pilnīgākai izpratnei nepieciešams analizēt, kā cilvēks soli pa solim «ieaug» sociālajā pasaulē, kura vienmēr viņam ir jau sagatavojusi noteiktu ārējo realitāti — cilvēces tradīcijas un sociālos institūtus. Šīs sociālās struktūras saista un modulē cilvēka tieksmes, bailes, iztēli, izmanto un uztur viņa spējas, dod cilvēkam pozīciju dzīvē, kura atbilst viņa psiho-sociālajiem spēkiem. Nepieciešams katrā dzīves cikla sta-

¹ Sk.: *Erikson E. On the Nature of «Psycho-Historical» Evidence.* — In: *Daedalus: Journal of the American Academy of Arts and Sciences*, Summer, 1968.

dijā atklāt to sociālo ietekmju un institūtu struktūru, kura determinē cilvēka pagātnes un nākotnes uztveri. «Tikai tad, kad būs nodibināts un izprasts abpusējais sakars starp vēsturiskajiem spēkiem un psihes pamatfunkcijām un stadijām, mēs varēsim sākt sabiedrības psihoanalītisko kritiku kā tādu, nebaidoties nodoties mistiskai vai morālistiskai filozofēšanai.»¹

Pirmoreiz plašāk psihovēsturisko metodi E. Eriksons lietojis grāmatā «Luters jaunībā» (1958). Jau grāmatas apakšvirsraksts — «Pētījums psihoanalīzē un vēsturē» — liecina par jaunu pieeju ievērojamu cilvēku biogrāfiskajos pētījumos.

Eriksons apraksta Luteru kā īpašu personības tipu «religiskā cilvēka» (*Homo religiosus*). «Religiskā cilvēka» integritātes krīzes aizsākumi meklējami jau viņa agrākajās attīstības stadijās. Viņš vienmēr ir it kā vecāks, pieaugušāks nekā viņa rotaļu biedri, vienaudži vai pat vecāki un skolotāji. Ļoti agri viņš sāk risināt tos jautājumus, kuri citiem paliek neievēroti gandrīz visu dzīvi, — kā nepazudināt sevi, kā atrast savai dzīvei jēgu? Kā izsakās Eriksons, «religiskais līderis kļūst profesionālis, pastāvīgi būdams nodarbināts ar šaubām, kurām lielākajā daļā pusaudžu ir pārejošs raksturs.[.] Viņš rīkojas tā, it kā cilvēce būtu sākusies ar viņa kā indivīda sākšanos, apzinoties savu savdabību, kā arī savu cilvēcību; citus tradīcijās iesaista viņu piederība biedrībām, profesija vai īpašas intereses. Viņam vēsture beidzas, kā arī sākas ar viņu; citiem nepieciešams rakties savās atmiņās, leģendās vai grāmatās, lai atrastu tagadnes un nākotnes modeļus, to, ko viņu priekšgājēji ir teikuši un darījuši. Nav brīnums, ka viņš zināmā mērā ir vecs cilvēks (filozofisks un skumjš) tad, kad viņa laikabiedri vēl ir jauni, vai arī viņā paliek kaut kas no bērna, kad citi jau kļuvuši veci.»²

Iekšējo konfliktu atrisinājums, kādu savā dzīvē atrada Luters, pēc Eriksona domām, ir tipisks tā saucamajam «harizmātiskajam» līderim. Nepārvarējis iekšējo atkarību no tēva, neredzot iespēju vienlaikus pakļauties «debesu» un «zemes» tēva gribai, jaunais Luters galu galā atrod izeju, izvēršot savu iekšējo konfliktu uz āru. «Harizmātiskais» līderis — tas ir cilvēks, kurš spēj atrisināt lai-

¹ Erikson E. *Young Man Luther*. N. Y., 1958, p. 20.

² Ibid., p. 261—262.

kabiedriem to, ko viņš nespēj atrisināt pats sev. Galu galā Luteru konflikts ar tēvu beidzas ar jauna veida attiecībām ar tēva «debesu prototipu», bez baznīcas un pāvesta starpniecības, ar jaunu laicīgās un garīgās varas, individuālās morālās atbildības problēmu nostādni. Tā jaunā Luteru personiskās krīzes atrisinājums izrādījās cieši saistīts ar viņa laika ideoloģiskās krīzes pārvarēšanu.

Tālāka psihovēsturiskās metodes pilnveidošana redzama Ē. Ēriksona monogrāfijā par indiešu nacionālās kustības vadoni Mahatmu Gandiju¹. Seit Ēriksons varēja lietot smalkāk izstrādātu pētījumu tehniku. Ēriksons intervēja cilvēkus, kuri ir labi pazinuši Gandiju, bijuši ar viņu cieši saistīti, — gan Gandija draugus un līdzgaitniekus, gan pretiniekus. Centrālais jautājums bija nevis «Kā jūs vērtējat Gandija darbību?», bet gan «Ko jūs izjutāt Gandija klātbūtnē?». Tas Ēriksonam deva iespēju psiholoģiski analizēt cilvēkus, kurus Gandijs izvēlējās par saviem līdzgaitniekiem, un netiešā veidā arī paša Gandija personību. Soreiz pētījumu centrā bija brieduma gadi — personības integritātes krīze. Tieši šīs krīzes atrisinājums, pēc Ēriksona domām, deva «satjagrahas» — karojošās nepretošanās principu, pamatu indiešu tautas nacionālās atbrīvošanās kustības ideoloģijā. Attīstot idejas par «harizmātisko» līderi, kuras jau bija izteiktas grāmatā par Luteru, Ēriksons parādīja, ka būtiska ir līdera spēja izprast savu laikabiedru slēptās bailes un centienus, pašam kļūst par to izteicēju, tajā pašā laikā virzot emociju izpausmi konstruktīvā, nevis destruktīvā gultnē.

Apcerēs par Luteru un Gandiju raksturīgi ir tas, ka Ēriksons centās parādīt, ko var nozīmēt mokoša individualitātes identitātes atgūšana apstākļos, kad tauta kopumā šo identitāti ir zaudējusi. Vienas personības atjaunotā identitāte noteiktos apstākļos var palīdzēt atgūt identitāti visai tautai. Un Ēriksons secina: «Cilvēces vēsture ir individuālo dzīves ciklu gigantisks metabolisms.»²

Populārajā vārdnīcā «Ievērojamie amerikāņi», kas vēlta ASV 200 gadu jubilejai, Ēriksons ir minēts kā «vispilgtākais radošajā ziņā no visiem, kuri ir strādājuši psihoanalītiskajā tradīcijā pēc Freida»³. Tajā pašā laikā,

¹ Erikson E. H. *Gandhi's Truth: On the origins of militant non-violence*. N. Y., 1969, p. 475.

² Erikson E. *Childhood and Society*. N. Y., 1950, p. 18.

³ *Encyclopedia of American Biography*. N. Y., 1974, p. 337.

kā atzīmēja E. Eriksonam veltītā simpozija (Adelfija, ASV, 1980. g.) dalībnieki: «Eriksons nekad nekļuva par tādu autoritāti psihoanalītiķu vidū, par kādu viņš kļuva sabiedrībā kopumā.»¹ Ar ko tad E. Eriksons ir piesaistījis ne vien psihologu, psihoanalītiķu un vēsturnieku, bet arī plašākas sabiedrības uzmanību?

Pirmā Ēriksona grāmata, kura pievērsa autoram plašāku sabiedrības slāņu uzmanību, bija 1950. gadā izdotā «Bērnība un sabiedrība». Grāmata uzreiz ieinteresēja speciālistus jaunatnes problēmu, rasu problēmu, politoloģijas u. c. jautājumos. Grāmatā pirmo reizi plaši tika izklāstīta epignētiskā personības attīstības teorija, apskatīti jauniešu psiholoģijas un psihopatoloģijas jautājumi, kā arī nacionālās identitātes jautājumi. «Bērnība un sabiedrība» pievērsa lielāku uzmanību arī iepriekšējo gadu darbiem — «Bērnība un divu amerikāņu cilšu tradīcijas»² un «Ego identitātes problēma»³.

Identitātes difūzijas apraksti, kurus atrodam šajos darbos, kļuva ļoti aktuāli jaunatnes protesta kustību, hipiju kustības laikā sešdesmito gadu beigās. Eriksons aicināja pedagogus, tiesnešus un psihiatrus būt ļoti uzmanīgiem savos jaunatnes vērtējumos tāpēc, ka jaunieši tā saucamā «psihiskā moratorija» — savdabīga «saudzēšanas» perioda — laikā ir ļoti jūtīgi pret tiem sociālajiem novērtējumiem, kurus viņiem dod sociāli autoritatīvas personas. Sie vērtējumi lielā mērā ietekmē jaunieša identitātes veidošanos. «Un, ja jauno cilvēku nosauc par noziedznieku... tad viņš,» atzīmē Ēriksons, «liek lietā visas pūles, lai patiešām tāds kļūtu.» Identitātes krīzes īpatnības var izskaidrot H. Markūzes, N. Brauna u. c. kreiso ekstrēmistu «vadoņu» milzīgo ietekmi jauniešu vidū, jo tie deva viņiem jaunu — nihilistisku dzīves jēgu.

Daudzi amerikāņu autori interesējas par Ēriksona darbiem, meklējot atbildi uz jautājumu, kāds ir pie tā saucamās «kontrkultūras» piederošo cilvēku psiholoģiskais,

¹ Weinstein F. On the social Function of Intellectuals: A Consideration of Erik H. Erikson's Contribution to Psychoanalysis and Psychohistory. — In: New Directions in Psychohistory. The Adelphi Papers in Honour of Erik H. Erikson, Toronto, 1980, p. 3—19.

² Erikson E. H. Childhood and tradition in two American Indian Tribes. — Psychoanalytic Study of the Child, vol. 1. N. Y., 1945, p. 319—350.

³ Erikson E. H. The Problem of Ego Identity. — In: Erikson E. Identity: Youth and Crisis. N. Y., 1968, p. 1—73.

sociālpsiholoģiskais tips. Tā, piemēram, Dž. Dingers¹ šādu atbildi saskata Ēriksona «negatīvās identitātes» jēdzienā. Cilvēks, kurš ir cietis neveiksmi pretenzijās uz svarīgu sociālu lomu, ir spiests izvēlēties: vai nu dzīvot tādu dzīvi, kas saskaņā ar viņam ieaudzinātajiem uzskatiem ir «neievērojama cilvēciņa» dzīve, vai arī izvēlēties anti-varoņa ceļu. Izvēloties pēdējo, cilvēks it kā «atmaksā» sabiedrībai par savu neveiksmi identitātes atrašanās. Tā kā viņš ar audzināšanu ir uzņēmis sevī noteiktas sociālās pretenzijas, bet nav sevī izstrādājis pietiekami daudz gribas un rakstura, lai šīs pretenzijas piepildītu, viņš izvēlas jaunu dzīves veidu, kurš atbilst viņa sākotnējām pretenzijām. Tikai tās tagad tiek realizētas ne vairs vispārpieņemtajā sabiedrības kultūrā, bet gan «kontrkultūrā». Šādi jaunieši — «antivaroņi» ir pilni šnobsma, nicinājuma un naidīguma pret visām tām lomām, kuras normālās cilvēciskās attiecībās tiek uzskatītas par pilnīgi nepieciešamām gan ģimenē, gan mācībās, gan darbā. Jaunietis ne tikai izvairās no šo lomu pildīšanas, bet arī rada savā veida «antilomas», kuras sabiedrība uztver kā nevēlamas vai sociāli bīstamas. Sajās antilomās antivaronis tad arī cenšas realizēt sevi īpašā — ekstravagantā veidā. Tā arī ir tipiska «negatīvās identitātes» izpausme, kurā pārsvaru ir guvis destruktīvais elements.

Sociologu un politologu interesi Rietumos saista arī Ēriksona veiktie Amerikas indiāņu kultūras un tradīciju psihovēsturiskie pētījumi. Indiāņu cilts siu, kura pašreiz dzīvo vienā no ASV rezervātiem, izceļas ar savu šķietamo nepielāgotību mūsdienu dzīves apstākļiem. Šīs cilts bērni, mācoties speciālās skolās — internātos, pārsteidz savus baltos audzinātājus ar apātiju, vienaldzību, intereses trūkumu, nevēlēšanos mācīties. Apātija ir arī pieaugušo rezervāta iemītnieku raksturīga iezīme. Daži psihologi un psihiatri mēģina izskaidrot šos faktus ar to, ka siu cilts atrodas sabiedrības infantilajā attīstības stadijā, vai arī ar to, ka cilts indivīdi ir neirotisks personības tips. Ēriksons, veicot pētījumus rezervāta iedzīvotāju vidū, atklāja, ka siu audzināšanas metodes bērnībā būtiski atšķiras no balto audzināšanas metodēm. Tā siu indiāņu vidū jebkuri bērna ierobežojumi ir minimāli, bērnu neatrauj ar varu no mātes krūts u. tml. Tikai vēlāk, kad bērnā jau ir no-

¹ Dinger J. M. Presidential adress: countercultures and social change. — Amer. Sociol. Rew., 1977, vol. 42, № 6.

stiprinājusies «pamatuzticēšanās pasaulei», viņam sāk izvirzīt prasības kā pieaugušajam. Rietumu civilizācijā, gluži pretēji, no agras bērnības stingri tiek regulētas visas bērna ķermeņa funkcijas un impulsu izpausmes. Pēc Ēriksona domām, šiu audzināšanas metožu mērķis ir audzināt bezbailīgus bizonu medniekus plašajās prērijās. Mūsdienu Amerikā šāda audzināšana nostiprina indiāņu vidū infantilu bezpalīdzību, vienaldzību pret jebkādiem mēģinājumiem iesaistīt viņus Rietumu civilizētajā dzīvē. Rodas jautājums, ja reiz balto kolonizācijas rezultātā bizoni ar plašajām prērijām un viss iepriekšējais indiāņu dzīves veids ir neatgriežami zudis, kāpēc indiāņi stūrgalvīgi turpina turēties pie tradicionālajām «anahroniskajām» audzināšanas metodēm?

Atbildi uz šo jautājumu Ēriksons redz indiāņu centienos saglabāt savu identitāti. Vēsture ir iemācījusi indiāņiem ar neuzticību izturēties pret balto cilvēku vērtību sistēmu. Indiāņu audzināšanas tradīcijas ir ieguvušas jaunas funkcijas — iemācīt jauno paaudzi ignorēt balto sabiedrības vērtības. Bērnos no agras bērnības turpina ieaudzināt bizonu mednieku tikumus. Visas zināšanas un iemaņas, kuras nav saistītas ar šo identitāti, tiek noraidītas. Ēriksons parāda, ka tauta arī sev nelabvēlīgā vēstures situācijā turpina saglabāt tradīcijas, kultūru, reliģiju, lai arī šī saglabāšana ir ne tikai neefektīva dzīvei jaunajos apstākļos, bet pat traucē to. Tā vietā, lai pieņemtu jauno, lai arī vēsturiskajiem apstākļiem atbilstošu, bet uzspiestu identitāti, tauta turpina saglabāt to identitāti, kāda tai bijusi pagātnē. Šāda tauta dzīvo ar perspektīvu «zaudētā pagātne nākotnē», lai arī apzinās, ka šī nākotne ir praktiski neiespējama. Šāda perspektīva it kā nodrošina tautas psiholoģiskās identitātes saglabāšanu, svešas identitātes nepieņemšanu.

Pēdējos divdesmit gados E. Ēriksons aizvien vairāk pievēršas daudzpusīgām sociālām problēmām — nacionālām attiecībām, sieviešu un jaunatnes kustībai —, aizvien vairāk sāk nodarboties ar sociālās ētikas jautājumiem. Viņš pa jaunam traktē pazīstamo izturēšanās «zelta likumu»: «Izturies pret citiem tā, kā tu gribētu, lai izturas pret tevi.» Ēriksona formulējumā tas skan šādi: «Izturies pret otru tā, lai tas varētu dot vairāk spēka kā otram, tā tev pašam.»¹ Visdziļāko šī ētiskā principa izpausmi Ēriksons

¹ *Erikson E. H. Youth: Change and Challenge. N. Y., 1963, p. 23.*

atrod Gandija personībā. Eriksona uzskatiem ir īpaša nozīme mūsdienu Amerikā, kur jaunatnes vidū aizvien vairāk tiek sludināts vardarbības kults.

Sabiedrības pārveidošanas perspektīvas Eriksons aplūko tiešā saistībā ar personības attīstības teoriju. Pēc viņa domām, tā kā cilvēka dzīves cikli un sociālie institūti attīstās kopā, katrai attīstības stadijai jāatbilst noteiktam sabiedrības pamatelementam. Pirmās stadijas jaunveidojumu — uzticēšanos — uztur tāds sabiedrības institūts kā reliģija. Otrās stadijas jaunveidojumu — autonomiju — glabā likums. Agrās jaunības stadijas jaunveidojums — identitāte — ir cieši saistīts ar ideoloģiju.

Organizētajai reliģijai kā sabiedrības institūtam, pēc Eriksona domām, ir jābūt tādai, kas necenšas izmantot cilvēka agrīno bezpalīdzības sajūtu tādā pakāpē, ka neizbēgama kļūst dziļa sava ļaunuma un vainas sajūta. Likumā formulētajiem pienākumiem un ierobežojumiem savukārt būtu jābūt tādiem, kas ļautu cilvēkam pakļauties likumam un kārtībai ar minimālām šaubām un niecīgu pašcieņas zaudējumu. Ideoloģijai jāpilda noteikta funkcija: «Saskaņot faktus ar idejām un idejas ar faktiem jaunas pietiekami pārliecinošas pasaules ainas radīšanai, lai nostiprinātu kā kolektīvās, tā arī individuālās identitātes sajūtu.»¹

Eriksona pieeja sabiedriskajām parādībām liecina, ka visus galvenos sabiedrības institūtus viņš atvasina no personības individuālās attīstības stadijām. E. Eriksons ar personības attīstības teorijas psihovēsturisko metodi vēsturisko personību un notikumu analīzē nenoliedzami ir izgājis ārpus ortodoksālās psihoanalīzes ietvariem personības būtības un sabiedrisko parādību izpratnē. Viņa darbi stimulē jaunu sabiedrisko un personības problēmu redzējumu, palīdz pārvarēt daudzus iesīkstējušos priekšstatus. Tajā pašā laikā lielā mērā tieši Eriksona darbi ir palīdzējuši psihoanalīzei nepārvērsties par tīri terapeitisku praksi un tā ir saglabājusi savu ietekmi kultūrā.

E. Eriksons cenšas atrast izeju no strupceļa, kurā ir iekļuvusi Rietumu civilizācija. Izeju viņš redz tādu sabiedrisko apstākļu radīšanā, kuri nodrošinātu cilvēku kopībai jaunu stabilu identitāti. Eriksona psihovēsturiskā psihoanalīze prasa pārcelt akcentu no individuālās ārstēšanas uz sabiedrības «ārstēšanu».

¹ Erikson E. H. *Young Man Luther*, p. 22.

Tautas personība

Viduslaiku izskaņas drūmajā svinīgumā Eiropai pārskan Fransuā Rablē karnevāliskie smieklī, apliecinot oficiālās ideoloģijas neskartos dabīgos tautas spēkus un to patieso dzīvotspēju.

Pirmā pasaules kara priekšvakarā dzimst Romēna Rolāna Kolā Briņons, garā plašs, varens «brīvās galliešu jautrības» iemiesojums. Par spīti laikmeta bēdīgumam, viņš smejas «par dzīvi, jo atrod to labu un jūtas labi». Vēstures un likteņa gana piemeklēts, viņš spēj saglabāt cilvēcību un dzīvotprieku, iedrošinot dzīvei cietušo un pagurušo paaudzi.

21. gadsimta priekšsajūtā pozitīvā varoņa visai neauglīgos meklējumus partijas darbinieku kabinetos, vadītāju krēslos vai pirmrindnieku Goda plāksnēs pārtrauc Valentīns Rasputins, Vasilijs Belovs, lietuviešu rakstnieks Jozs Baltušis «Teiksmā par Juzi», Ilze Indrāne ar Donātu Dravnieku un viņam līdzīgajiem romānā «Zemesvēzi dziedēt» u. c.

Šajos un citos nenosauktajos darbos mūsu acu priekšā savu dzīvi dzīvo ne kauju slavas vai piedzīvojumu kārs varonis, bet parasts ikdienišķs cilvēks bez augstiem amatiem, tituliem un izciliem sabiedriskiem nopelniem, ne politiskās, ekonomiskās konjunktūras mākslīgi balstīts varonis, bet vienkārši tautas personība. Katrā laikmetā savādāka, katras tautas mentalitātei atbilstoša.

Katrai sava — vienreizēja, neatkārtojama dzīve, katrai savs raksturs, pasaules izjūta un dzīves stils, katrai savas bēdas un savi prieki, savas dziesmas un savi darbi, savi joki, trakulības, guvumi un zaudējumi. Un tajā pašā laikā cauri atšķirībām jaušams kaut kas kopīgs un vienojošs. Sai vienotībai ir dziļi un droši būvēts pamats, kas atrodams tautu tradīcijās un folklorā.

Vaira Viķe-Freiberga uzsver, ka «dainas nerunā tik daudz par vienreizējiem, individuāliem pārdzīvojumiem kā par tradīcijā iesakņojušos tautas gudrību», tās «nerunā par vēsturiski vienreizīgiem, personīgi identificētiem indivīdiem», bet par «mūžīgo līgavu un mūžīgo tautu dēlu, par arhetipisko māmulīņu un bāleliņu, par īpaši latviskā veidā kopīgi cilvēcīgo» (LM, 1987, 11. dec.).

Profesionālajā rakstniecībā individuālais izcelts jo spilgti, taču cauri tam samanāms invariantais — pašu dzīlāko dzīves pamatstruktūru atgādinājums, vitālo cilvēka potenču apzināšana, tradicionālo dzīvotmākslas noslēpumu apjēgsme.

Homo sapiens 50—70 tūkstošgadu ilgajā pastāvēšanā daudzkārt mainījušies dzīves veidi un stili, kamēr stipras un pilnvērtīgas dzīves modelis savu būtību saglabājis. Tautas personībā atklājas gudras un bagātas dzīves pamatstruktūras.

Nekādu izcilu sabiedrības labumu radišanu vai novatorisku dzīves pārveidotspēju šajās tautas cilvēku dzīvēs neatrast, kaut gan uzticēto viņi dara ar sirdi un pamatīgi, lai cik necils tas būtu — kā Juža koptie teļi vai Donāta Dravnieka dzītās vagas. Viņu vērtība kultūrā ir nevis sabiedrības labuma vairošana, bet gan spēcīga dzīves dziņa, skaudrs sīkstums, skarba, bet patiesi bagāta iekšdzīve.

Dzīvības stiprums ir vajadzīgs, saknei dziļi zemē spraucoties. Zemes pretestība ir pārvarama, asnam virszemē tiecoties. Tautas personības simbolizē to dabīgo spēku, kas, par spīti visam — vēstures, apstākļu, zaudējumu skarbajiem skārieniem —, ļauj dzīvot uz priekšu — cilvēcīgi, raženi un krietni. Ne traģiskā izmisumā, ne glēvā bēgšanā, ne vienaldzīgā padevībā, kas robežojas ar trulumu, ne neveiksmju saceltā naidā un ļaunumā, ne ciešanu romantizējumā un paviršā sentimentālā pārslidējumā, bet pa istam, pamatīgi, ar vienu aci raudot, ar otru smeļot, dzīves kopuma domu domājot. Ne par dziļu zemē iekšā, nedz arī par seklu tās virspusē, bet īstajā dziļumā, lai ražena augšana un ziedēšana. Noviltot te neko nevar.

Tautas cilvēkos ir zemes pievilkšanas spēka reālisms un zemē nokrišanas drošības reālisms. Donāts Dravnieks saviem bērniem māca koka kāju staigāšanu — atraušanos no zemes, bet vienlīdz arī krišanas iespēju un piecelšanās gatavību.

Spītība un vīrišķība ir vajadzīga šādai zemes dzīvei. Un patstāvība, pašāvēība pašam uz sevi, patība. Nē, tās nebūt nav tās īpašības, kas atvieglo savstarpējo saprašanos un pielāgošanos. Ne velti kādam no viņiem laiku pa laikam (Juzim pat mūža lielāko daļu) jāizvēlas vienatība. Stūrgalvība, stūrainums, neietekmējamība, neatkarība un nepakļāvība ir šo raksturu posts un glābiņš reizē. Viņiem ir pasveša diplomātiskā sadzīvošanas māksla tiklab ar tuviniekiem, kā ar šīs zemes varenajiem, taču viņu patība tādējādi tiek pasargāta. Kāda gudra viltība varbūt šad un tad atvieglo sadzīvošanu, īpaši Kolā Briņonam, taču piemērošanās plastiskums viņiem ir pasvešs.

Nespēdami padoties, viņi arī pretī saņem vairāk par citiem. Patības cena arvien ir augsta. Taču te arī atklājas viņu vīrišķības smagnējais skaistums — franču dienvidnieciskajā gleznumā vai mūsu tautas ziemeļnieciskajā atturīgumā un skarbumā.

Kas ir šo tautas personību dzīves mērķis un jēga? Ne pasaules labumi, ne izsišanās uz augšu, slava un publiska ievēriba. Pārāk dziļi viņi dzīvo uz iekšu, pārāk gudrs ir viņu skaidrais saprāts, lai vilinātu viegli pārejošais un savtīgais. It kā šo tautas prātu šodien pasaulē atbalso zinātnieku un filozofu alternatīvas meklējumi industrializētās sabiedrības dzīves veidam ar tā patērēšanas ievirzi un vērtībām. Tautas cilvēku sulīgā un pilnvērtīgā dzīve var atvieglot šos pētījumus. Šie cilvēki nepieder ne laikmeta pretrunu mutuļos saceltajām putām, nedz arī dūņām, kas nenovēršami ar laiku nosēstas un veido padibenes. Viņi ir tirais, dzīvībai tik neaizstājamais ūdens garīgo vērtību slāpju dzesēšanai.

Laikam taču tā ir aksiomātiska patiesība, ka tautas personības dzīves pamatsaturs, mērvienība visam un jēga, reizē mērķis un līdzeklis ir krietns un ražens darbs.

Donātam Dravniekam vaga ir «visdrošākā un godīgākā taisne uz pasaules», «mūžīga kā maize un ūdens». Rakstniece malā pabīda Donāta kara darbošanos, ko pavada Betas pārmetums «kad tu pa mežu», un tikai garāmejojot piemin viņa kolhoza vadīšanas faktu. Citiem tie varbūt būtu galvenie biogrāfijas veidotāji, ne Donātam. Tāpēc viņu neaicina uz «paaudžu tikšanām» patriotiskās audzināšanas nolūkos, un aicināts diezin vai viņš ietu, jo par visu vērtīgāks viņam šķiet labi nopļauts siena vāls un taisni arta vaga.

Darbs ir šo cilvēku galvenais saiknes veids ar pasauli un līdzcilvēkiem. Pretstatā Kolā Briņona mākslinieciskajai dvēseles atvērtībai un vārdu neizsīkstošajai bagātībai kā Juzis, tā Donāts vārdos ir stipri paskopi. «Par daudz runā,» ir viens no parastākajiem Juža pārmetumiem brālim Adomam, kuram tik tikama šķiet paša runa. Ne paviršais «kā iet»? , bet pamatīgi vai visu ziemu Ancim trītais cirvis, Betai asinātā izkopts vai vecuma nespēkā drebošām rokām vītā ratiņa aukla Medskalniņu Elionorai ir Donāta labvēlības ārēji skopā izpausme attiecībās ar citiem.

Darbam šie tautas cilvēki «nekad nav no vieglā gala klātu» ķērušies, tāpēc viņi zina lietu vērtību, kas robežojas ar skopumu. Donāts taupa un māca taupīt cirvi, izkapti, ikvienu lietu, jo labi zina darba cenu. «Cilvēka izniekošana,» viņš saka par pilsētā dzīvošanu, jo te nav ne darba, ne lietu pamatīguma, te viss ātri mainās, tiek mests projām un pirīts, pirīts bez gala.

Darbs ir tautas cilvēka dzīves rites pulss, mokas un mierinājums. Juzis atmet ar roku visām nebūšanām, kas skar viņa dzimtu un viņu pašu, un izeju meklē darbā, no rīta līdz vakaram darbā, lai, aiz noguruma tikko dzīvs, vakarā iekristu gultā. Un, kaut arī Romēns Rolāns savu gallu pēcteci nav rādījis darbā, viņa dzīves pamatjēga tāpat ir paša celtā māja un garabērni — kokgriezumi, kurus, tāpat kā to autoru, liktenis nelutina. Darbs ir tas, kas atveseļo, kas dzīvi dara interesantu. Un te maz atšķirības starp itāļu režisoru Federiko Fellīni un darbā sirdi ieliekošo zemnieku.

Šāds darbs ir tautas cilvēka garīgās pilnvērtības avots — viņa ētika, estētika, viņa zinātne un ticības mācība. Ja tas ir pilnīgs, savai būtībai atbilstošs, kā lai tas nebūtu skaists. Ja tas ir godīgs un lepns, kā lai tas nebūtu ētisks. Tāds darbs arī sirdij dziesmu neaizliedz, jo tajā ir prieks, gandarījums, rāms miers un pašapziņa.

No tās pašas tautas darba izpratnes acīmredzot nāk Jona Druces atziņa par darba un bagātas garīgās pasaules savstarpējo saistību lugā «Rudā ķēve ar zvaniņiem», kurā rakstnieks skolas direktoram Curkanu liek teikt vārdus par rokas un dvēseles ciešo savienību, par to, ka kvalitāte galu galā nav tikai rokas veikums, bet gan dvēseliskuma un labvēlības izpausme pret ražoto, tā, «iespējams, ir mūsu pēdējā cerība» (Соврем. драматургия, 1986, № 4, c. 48).

Ne no dzelzs vai tērauda ir veidoti šie darba cilvēki. Ievainojami un ievainoti kā visi mirstīgie. «Dievs, cik bēdu var atrast savā pagātnē» — šim Kolā Briņona izsaucienam pievienotos Donāts ar savu triju bērnu kapu kopām, ar sāpi par darbā nomocīto Hatbozatu, ar savu neārstējamo slimību, Juzis ar mūžam zaudēto Vincūni un kara laika šausmām. Cik bāru dziesmu skan latviešu folklorā, cik mēra, kara, svešzemnieku un tautu pārinodarījumu!

Taču tautas cilvēks bēdā nepaliek, neiestieg tajā, bet gudri rod taku, pa kuru arvien atgriezties prieka cietzemē. Prieks ir viens no drošākajiem balstiem dzīves smaguma brīžos. «Kungs visuspēcīgais, nedod man zaudēt prieku,» mūža melnajās stundās sevī lūdzas zviedru režisors Ingmars Bergmanis (Лит. раз., 1988, № 3), gluži tāpat, kā to mēdz darīt Kolā Briņons vai latviešu tautasdziesmu zemnieks. Ne aiz vieglprātības vai glēvulīgām bailēm bēda tiek palikta zem akmens. Lai akmeni paceltu, ir vajadzīgs spēks. Un kāds spēks! Jo akmens ir smaguma simbols tautas apziņā. Taču, kad izdodas akmeni pacelt un bēdu zem tā paslēpt, tad var uzvilkt «Es iesēju cūku pupu» ar garum garo piedziedājumu, kā to mēdz Donāts pašos dramatiskākajos dzīves mirkļos. Jo «Kas pielēca man raudot, / Kas, bēdīgi dzīvojot? / Daiet man viena diena, / Pazūd mans augumiņš» (LD, 112). Daudz šādu bēdu akmeņu, bet daudz arī dziesmu. Tieši stipro cilvēku atmiņā saglabātu. Un tad var pasmiēt pat par pašu mēra ambiliti (cirvīti) tautasdziesmā vai kopā ar Kolā Briņonu apcerēt: «Nav bēdu laiku, ir tikai bēdīgi laudis.» Priekā savdabīgi izpaužas tautas stoicisms.

Tautas cilvēks prot svētkus svētīt un priecāties. Katrai tautai ir veselās prieka simfonijas ar tūkstoš nokrāsām un niansēm. Trakulības, dullības, svētki, kulšanas talkās negulētās naktis, vīna skurbums un prieks, kunga un velna izaicinājums uz nebēdu, joki, divdomības, velna dzišana, smieklu — asaru ambivalence. Ir arī kluss prieks, kas rodas dabas vērojumā, kas nāk no pieķeršanās mazajām glodijām vai kas iegūts labi padarīta darba noguruma mirklī. Ir mīlestības prieka vilnis un savu celto māju prieks. Katrā dzīves mirklī ir savas prieka iespējas — pareizu nopietnību visu mūžu izturēt tautas personība nespēj un bieži palaiž pa jokam, kur būtu jāraud.

Tas nav nekontrolēts, haotisks prieks un jautrība. Prieka stihijā arvien ir jaušama gudra prāta klātbūtne. Kolā Briņons ciena savu meitu Martinu par to, ka visās traku-

libās viņa nezaudē prātu, ir uzticama sieva un laba māte. Gudra jautrība ir dzīves daļa un tās bagātība.

Var ar abām kājām iestīgt ikdienā un purvam gala neredzēt. Bet purvu netrūkst ne Donāta Viršukorē, ne Juža dzimtenē. Tautas cilvēks prot pat dūksnājā atrast ne tikai pa likam, panikušam bērziņam, bet arī tādu skaistumu, kura priekšā cepure jānoņem kā Juzim ziemas naktī.

Ikviens lieta, fakts, notikums, pats ārēji necilākais, iegūst vērtējumu un apjēgsmi, tautas tradīcijās sakņotu, bet reizē savu. Redzētais, dzirdētais iet roku rokā ar pārdzīvojumu un domu. Vienā un tajā pašā vietā mūžu vado, neizkustoties no savām Viršukorēm vai Ķeirapurviem līdzīgi filozofam Imanuelam Kantam, kurš neatstāja savu Kēnigsbergu, viņi ik mirkli atrod sev apkārt arvien ko izbrīna, domu un jūtu vērtu.

Jaunā rašanās ātrums, mūžīgās pārmaiņas Donātam Dravniekam ne jau zemnieciskās domāšanas gausuma vai aizspriedumainības dēļ vien nav pa prātam, bet arī tādēļ, ka jaunā apjēgšana prasa laiku, lai nošķirtu vērtīgo un paliekošo no pārejošā un bezjēdzīgā.

Tautas cilvēks nesteidzas laikam līdzī bezdomu sajūsmā, kaut gan galu galā ar savu lēmumu izrādās bieži tālāk par skrejošo tīcis, jo viņam nav jālabo mūžīgā steigā pieļautās kļūdišanās. Gluži kā pasakā par zaķa un eža skriešanos, kur arvien esam eža lēnās viltības pusē.

Tautas personībā ir stabilitāte, kas nepieļauj streipuļošanu un mētāšanos no vienas grāvja malas uz otru. Donāti, juži neļaujas dzīves straumei sevi nest, lai tiktu izmesti jebkurā krastā. Stūrgalvīgā taisnumā viņi iet savu — tautas senajā gudrībā, tradīcijās bruģētu ceļu, un viņus maz skar, ko par šo iešanu teiks citi. Viņiem ir sava programma un pašapziņas pilna nosvērtība.

Šādai dzīvei piemīt pamatīgums. Ir šaubas un mokošu pārdomu nakts, kamēr tiek atrasts ejamais ceļš, bet, vienreiz izvēlēts, tas atceļā vai sānceļā nepieļauj — kā Juzim uz purva mājām vai Donātam atpakaļceļam no pilsētas uz Viršukori. Ja darbs, tad darbs, ja svētki, tad svētki. Mīlestība, sāpes, prieks — viss ir īsts un pamatīgs. Nekas nav pa roku galam. Nekur nav pusceļa. «Jāvelk,» saka Medskalniņu Elionora. «Vai tad pusceļā pametīsi?» Un velk, kamēr kaulainā izkopts nopļauj pašu vilcēju uz kūts sliedītiņa jaundzimušā telēna raudzību gājienā.

Tautas tradīcijās sakņota, vārdos īsa kā tautasdziesma vai paruna ir tautas cilvēku ētiskā programma, pašsa-

protama, paaudžu paaudzēs pārbaudīta un darbos izteikta. Principiem, normām un vērtībām ir segums, tāpēc tās tik ātri nenolietojas, vārdu pasaulē izšķērdīgi ik dienas valkātas. Viņu nav daudz, šo principu, bet tiem ir nepārkāpjama likuma svars.

Atturīga labvēlība, gudra saiknes (un rūpju) apziņa ar dabu, citiem ļaudīm, solītā spēks un krietnums, dzīvotās dzīves raženums un jēga — tie ir tie nedaudzie principi, uz kuriem turas šīs vīrišķīgās, nevienkāršās dzīves.

Viss teiktais nodrošina tautas personības patību. Raiņa spēcīgajam Pats ir tās pašas tautas cilvēka saknes, tikai daudz pilnīgāk apzinātas un pašapcerētas. Ar pašrefleksijas ierobežotību (darba dzīve tai vienkārši neatvēl laiku), ar apzinātas individuālās motivācijas trūkumu tautas cilvēka autonomija atšķiras no 20. gs. tik izkoptās individuālās garīgās autonomijas. Tā ir smagnēji zemnieciska, vairāk dabīgi darbīga, ārēji pausta nekā iekšēji apzināta un vientuļas pašanalīzes virzīta. Tā izpaužas pašlāvībā uz sevi, savu varību un vērtību, sava spēka, prasmju, talanta, atjautības taisnīgu pašvērtējumu. Apstākļi tad nav izšķirošais un vienīgais dzīves noteicējs. Tie skar, tos izjūt, bet tie ļauj saglabāt sevi. Šajā pašsaglabātībā iespējama apstākļu stihijas savaldīšana un ietekmēšana, redzot un jūtot tālāk uz priekšu un dziļāk apjaušot tagadnes kopsakaru ar pagātni un aizpārīdienu.

Tautas personības būtiskākā iezīme ir pašpietiekamība — maksimāla pašrealizācija vēsturisko un sociālo iespēju robežās, fiziska un garīga sevis nodrošināšana, pašlaušanās uz sevi, sākot ar bērna pēc iespējas agrāk spertajiem soļiem un beidzot ar pašu ilgotāko viņsaulē aiziešanas lūgumu — dod, dieviņ, darbu darot vai dziesmu dziedot... Ne balstītam dzīvot, bet balstīt tos, kuriem reizēm nepietiek sava dzīvošanas un augšanas spēka.

Šie cilvēki droši un labi jūtas tikai pašu celtajās mājās un pašu koptajā zemē. Citu celtās un citu koptās viņi neiekāro. Lai kā bērnu mīlēts un aprūpēts, Kolā Briņons vēlā rudenī nerimst nodedzināto māju vēlreizējas celšanas spītīgā apņēmībā, Juzis savu Ķeirapurva mītni ceļ, citu neticības un izbrīna pavadīts. Donāts nav noturams dēla pilsētnieciskajās ērtībās ilgāk par ziemas mēnešiem un kopā ar pirmajiem gājputniem atgriežas savos papostītajos Dūļos. Viņos visos ir kāds pirmatnīgs savas pajumtes, savu māju instinkts.

«Cilvēks, kas visu mūžu uz sevi vien radis paļauties, ij zārku pats sev sanaglos, ij bezmaz bedri izkasīs, lai citiem nav krenķis un klapatas kaklā,» — tā ir Donāta svēta pārlicība. Tā sakņojas senu senējā tautas pašpietiekamības idejā.

Nejaušības un nelaimes it viegli varēja un arī padarīja cilvēkus vienu no otra atkarīgus. Vai maz nabagu, bāriņu, vecuma nespējnieku apdzīvo folkloru? Taču atkarību tauta nekad nav pieņēmusi par normu. «Kūmās braucot, nedrīkstēja tērpus no cita aizņemties, tas jaundzimušo bērnu noliekot kaunā un negodā,» māca ticējums (Austrums G. Tautas senās godu un audzināšanas tradīcijas. R., 1939, 17. lpp.). Tauta arvien ir pretojusies un par nelaimi uzlūkojusi dzīvošanu uz otra rēķina — «Dod, dieviņ, otram dot, / Ne no otra mīļi lūgt».

Nevar gaidīt, lai tiktu dots otram, ja pašam arvien nepietiek, tāpēc tauta nabadzību nebūt neuzskata par normu, to neapsveic un nesajūsminās. Ja arī folklorā reizēm pavīd sava «cietā sola» un rupjas maizes garozas priekšrocību poetizācija, tad tikai tās pašas dzīvotgribas dēļ — nabadzības nelaime nespēj iznīdēt, tāpat kā pasaku sals nespēj malkas cirtēju nosaldēt.

Pasaku laimīgās beigas bieži saistās ar karaļa troni un karaļmeitas roku, ar kuru pasaka parasti apraujas, jo, pirmkārt, tautai ir mazpazīstama un neizprotama karaļu dzīve un, otrkārt, kas to lai zina, ar ko tā garīgi apdraud cilvēku, kurš pārlietu grezni bez darba dzīvo un kuram ir vara pār citiem, kā to atspoguļo pasaka par zelta zivtiņu. Bagātība drīzāk ir pelnīts atalgojums par labiem darbiem, nevis mērķis, pēc kura tiekties. Kopš Platona — Aristoteļa laikiem, tāpat arī tautas kultūrā, par ideālu atzīta pārticība un mērenība, nevis izšķērdīga greznība vai galēja nabadzība. Turklāt pārticība ir paša sīkstā godīgumā iegūta.

Pašpietiekamību zināmā mērā noteicis naturālais saimniekošanas veids ar ražošanas un patēriņa nesadalītību, kad cilvēks pats sēj, novāc, cep un pats sevi izklaidē svētkos. Taču pašpietiekamībai ir arī morāls raksturojums — kur materiālo pašnodrošināšanu veicina un balsta garīgā patstāvība un varība.

Pašpietiekamība nebūt nav viegls uzdevums, sevišķi atkarības apstākļos, kas vēsturiski tik devīgi skārusi latviešu tautu. Atkarībai no dabas pievienojusies atkarība no svešzemju varas, un tā nebūt nav veicinājusi patības

un pašpalāvības tradīciju. Un tomēr lepna patība un pašpalāvība vienā tautas daļā ir saglabāta.

Tautas cilvēka portrets būtu nepilnīgs bez taisnīguma izjūtas un pašapziņas. Ne Donāts, ne viņam līdzīgie nav no padevīgajiem, nomāktajiem un vienmēr piekāpīgajiem mazajiem ļaudīm. Viņi nav no mīkstākā un pakļāvīgākā māla veidoti, viņi prot saglabāt principu taisnību sevī.

Donāts Dravnieks nespēj nosodīt savu dēlu Miku, kurš cietumā atsēd smago belzienu traktoristam, kas uzaris viņa tikko sadīgušo kartupeļu lauku patvaļīgi, gan nevienam nevajadzīgā un neizmantotā zemē ierīkotu. Asnu dzīvība ir svēta. Pielāvība, kompromisi, lūgšanās neder, ja «cilvēks grib ar godu un lepnumu pastāvēt».

Beta Dravniece lūdz izpildīt meitai Agatei viņas mūža vēlēšanos, kas gadiem krājusies un nav apspiežama, — uzrakstīt vēstuli par to sociālo netaisnību, kas jāizcieš pirmo kolhozu ļaudīm, kad, darbam nederīgi un līdz ar to nevienam nevajadzīgi un pamesti, viņi kā nu kurš velk dzīvību, bez spēka un veselības, neapgādāti. Sociālais protests nav romāna «Zemesvēzi dzirdēt» galvenais un tiešākais mērķis. Šajā ziņā tas zaudē salīdzinājumā ar lietuviešu «Teiksmas par Juzi» skopo, bet trāpīgi dziļo vēsturiskā laikmeta izpratni, taču Betas diktētā vēstule veido sociāli asākās lappuses. Stiprie tautas raksturi paši diktē rakstniecei principiālu un taisnīgu vēsturiskās pagātnes vērtējumu — nevis vispār, bet ar cilvēku likteņiem un caur tiem izteiktu. Sociālā vērtējuma fragmentārais raksturs gan neļauj romānu uzskatīt par laikmeta liecinājumu, taču tautas cilvēku raksturos vēsture šad un tad sevi atgādina visā savā koncentrētajā dramatismā. Ja «bezzēģas darīšana atkal kādreiz līdz sirdij zāgē», Donāts domās māca savu dēlu Miku, tad nedrīkst «klusēt un kamolā rauties», bet jādara, lai taisnīguma un pašcieņas paradums netiktu aizmirsts.

Lepni mīlestībā ir Kolā Briņons un Juzis, un, kaut gan dzīvot tā ir daudz smagāk, tomēr citādi viņi nevar, jo raduši godam, ne pa roku galam, bet pamatīgi dzīvot.

Ne eposu varonis, ne mītu dievība, ne pasaku stipriņi cīnās ar deviņgalvjiem, ne Odisejs un ne Prometejs ir šis ikdienišķais tautas cilvēks, dzīves smagsvara vilcējs. Jo kādam taču jābaro ahilleji, iljas muromieši. Kādam viņi pasaulē jālaiž un jāizvelk līdz patstāvīgai gaitai.

Blakus daudzajiem mazā cilvēka tēliem latviešu un pasaules klasikā vai itāļu neoreālismā, blakus to nožēlojamā

stāvokļa un posta humānajam atsegumam, žēluma, līdzjūtības un protesta atmodinājumam ne mazāk nozīmīga vieta ir stiprajam tautas raksturam, garīgi sīkstajam, dzīvotgribošajam un dzīvotspējīgajam. Būtu nepatiesi un netālredzīgi uzskatīt, ka šo cilvēku laiks ir pagātne. Viņu nav bijis daudz nevienā laikmetā, bet bez viņu dzīvā kodola nav iedomājama dzīves virzība, jo viņi ir to garīgo vērtību glabātāji, kuri neļauj iestigt tagadnes nebeidzamajās sliktībās, bet palīdz tikt tām pāri. Mākslai arvien ir jāuztur par situatīvo izdevīgumu augstākas vērtības, kuras nebūt nav patvaļīgi radītas, bet turpat dzīvē noskatītas, tikai daudzkārt spilgtāk un pamanāmāk izceltas mākslas tēlā. Tautas personība, kura prot dzīves pavadu stingri turēt savās sastrādātajās rokās, ir šo augstāko vērtību avots.

Hronotopa jēdziens tulkošanas praksē

Sen zināms: nav nekā praktiskāka par labu teoriju. Bez labiem teorētiskiem priekšnoteikumiem jebkura saruna par praktiskiem jautājumiem pārvēršas par pliku empīriku un faktu uzskaitījumu. Savās pārdomās mēģināšu balstīties uz dažām ārkārtīgi gudrā domātāja Mihaila Bahtina tēzēm.

Nav nekā auglīgāka par labu domu — kā apļi ūdenī loku lokiem aizplūst uz visām pusēm tās turpinājums un atbalsis.

Kas tad ir tulkojums, un kad tas ir labs, bet kad — slikts? Lai uz šo jautājumu atbildētu, ir jābūt noteiktam viedoklim.

Lai arī cik labi mēs attiektos pret tulkotāju, laiku pa laiciņam veltot viņam (cita starpā — visai šķidrus un paskopus) komplimentus, nedrīkst neatzīt, ka viņš nebūt nav vienlīdzīgs lielums tulkojamam autoram kaut vai tāpēc, ka radošā elementa izpratne šajā gadījumā ir atšķirīga.

Autors apstrādā dzīves haosu, to viņš sakārto, izveido par zināmu sistēmu, cenšamies ievērot ārpusstāvēšanu, tas ir, viņš nerada no konkrēta cilvēka skatpunkta, no tādas personas skatpunkta, kuram pieder tikai zināšanu un dokumentu summa un kurš no tās neatkāpjas ne soli. Autors kā svētais gars laidelējas pār pirmatnējo haosu, pasteidzas pirmais, paredz, skatās pa atslēgas caurumu no iekšpuses, vienlaikus ietver visu ainu no putna lidojuma un tūdaļ pat rosās kā skudra. Autors ir visur un nav nekur.

Mihails Bahtins ārpusstāvēšanas jēdzienu raksturo tā:
«Ir iespējama divējāda pasaules saistība ar cilvēku: no iekšienes — kā viņa redzesloks — un no ārpuses — kā viņa apkārtne...

Priekšmeta opozīcija — telpā un laikā — tāds ir redzesloka princips; priekšmeti neveido manu apkārtni.

Priekšmetiskā pasaule paša daiļdarba iekšienē attiecībā pret varoni tiek apzināta kā viņa apkārtnē. Apkārtnes īpatnības vispirmāk formāli izpaužas rakstura ārējo plastiski tēlaino īpašību kopumā... Krāsu, līniju un masu saplūsmē priekšmets ir patstāvīgs un iedarbojas uz mums līdztekus ar varoni un ap varoni... Gan krāsas, gan līnija, gan masa to estētiskajā traktējumā būtībā ir priekšmeta dzīvās miesas galējās robežas...»¹

Tas ir autors. Turpretim tulkotājs atrodas dzelžaini fiksētā pozīcijā — opozīcijā, viņa priekšā ir haoss, kas sen jau nav vairs haoss, bet pārvērties par struktūru, tekstu. Tulkotāja priekšā ir teksts, kur viss ir sistēmisks. Viņa atrašanās vieta ir vairāk nekā acīm redzama. Un viņa uzdevums ir atšķirīgs pašos pamatos. Viņam nevajag aust neredzamu un nejauzamu tiklu no nezināmām sensorām šķiedrām, lai to mestu virsū tam, kas pagaidām vēl ir bez formas, bet kam jātiek notvertam un obligāti noformētam. Viņa tikls jau ir rupja materiāla, ar to viņam ir jāuztver līdzība.

Tulkotājam ir darīšana ar jau gatavu, pabeigtu un harmonizētu veselumu. Viņa uzdevums — izgatavot kopijas atlējumu, nemierinot sevi ar ilūziju, ka kopija būs vienlīdzīga oriģinālam. Divu oriģinālu nevar būt.

$A=a$ iespējams vienīgi abstrakcijā. Tulkošanas laukā iespējama tikai formula: $A \approx A=n$. Šajā n ietilpst viss — cita valodiskā materiāla faktūra, domāšanas veids un dzīves stils, kuriem uztvērējā valodā nav adekvātu, cita etnopsiholoģiskā vide, paša tulkotāja kultūras limenis utt. Un tulkojuma kvalitātes vērtējumā pirmām kārtām jāņem vērā, kas tad patiesībā ir šis n , kas attālina, bet dažkārt gluži vienkārši atsviež prom no oriģināla.

* * *

Interese par to, kā tiek tulkota dzimtā literatūra citā valodā (latviešu — krievu valodā) ir nesalīdzināmi mazāka nekā rūpe par to, kādā izskatā sveša literatūra parādās dzimtajā valodā.

Šajā gadījumā vispirmāk izpaužas tīri reflektoriska noraizētība par dzimtās valodas likteni, uzmanību pievērš

¹ Бахтин М. Эстетика словесного творчества. М., 1979, с. 87—88.

acīm redzami sliktā tulkojuma valoda, un šajā sakarā var runāt *ad infinitum*. Par to var spriest pat kaķis, kuram ir pilnas tiesības skatīties uz karali.

Bet, lai ieietu lietas būtībā un izprastu, kādā izskatā dzimtā literatūra aiziet ārpus savas zemes robežām, kaut kas ir jāzina, ar izjūtām vien ir par maz. Ir jāzina divas trīs valodas, jāpieņem profesionālām tulkotāja un redaktora iemaņām, kas neviļus stimulē šo interesi, jābūt līdzdalīgam starpvalodu un starpkultūru kontaktu sfērā.

Pagaidām prakse rāda, ka visas sarunas par savas literatūras tulkošanas problēmām citās valodās aprobežojas ar izdevniecības pozīciju uzskaiti un paša fakta reģistrāciju, ka mūsu grāmatas parādījušās ne-mūsu valodās. Saruna par tulkojuma kvalitāti tiek aizstāta ar sarunu par tirāžu un titulu kvantitāti. Arī izveidotā Tulkošanas padome nekā citādi sevi neparāda. Teorētiskās domas gars tur absolūti nevalda.

Protams, dažkārt notiek salīdzinošās analīzes mēģinājumi. Diemžēl tie neiziet ārpus reāliju, rindiņu un metrikas salīdzinājuma. Ķēriens ir bagātīgs, jo jebkurā tulkojumā vai atdzejojumā pie labas gribas var noķert «blusu» un svinīgi to pasludināt par «kvalitātes zīmi». Īpaši tad, ja to noliek zem palielināmā stikla.

1987. gada 13. novembrī laikrakstā «Rīgas Balss» atēla parakstā lasām: «Genādija Paršina augšup paceltais mazais pirkstiņš neliecina par uzslavu.» Taču atēlā gaiši redzams, ka Paršins ir atliecis īkšķi. Šajā gadījumā fotogrāfija ir oriģināls, bet paraksts — tulkojums. Tikai tas ir tāds tulkojums, kura sinonīms ir pārpratoms. Tas ir muļķīgs, bet uz informācijas kopējo domu, kas ietverta rakstā, iespaidu neatstāj.

Tulkojums ir jāvērtē nevis pēc kļūdām, bet pēc tā, kā tulkotājs spējis izlasīt oriģinālu, ko pratis no tā izlasīt un kādu daļu no savas dzimtās valodas pratis mobilizēt, lai savu uzdevumu veiktu.

Tātad autoram pats būtiskākais ir ārpusstāvēšana. Bet tulkotājam? Nepieciešamība atrasties uz stingra pamata, kas neļauj staigāt riņķī un apkārt pa neļikumīgām valodas takām.

Tagad mēs nonākam pie otras teorētiskās tēzes, kurai ir vispraktiskākā nozīme.

M. Bahtins ieviesa zinātniskajā aprītē terminu *hronotops* (no grieķu: *hronos* — laiks un *topos* — vieta). Un tieši operēšana ar šo jēdzienu veicina sarunas par tulko-

jumu, sarunas, kas parasti norisinās «bez gala un malas», «vispār» un «par visu un par neko» līmeni, ievirzi striktā un loģiskā gultnē.

Gandrīz viss, kas radis atspoguļojumu grāmatās, kuras mēs tulkojam, ir jau kļuvis vai kļūst par vēsturi. Taču mums vajadzīgas nevis zināšanas vēsturē vispār — nav svarīgi, vai esi vēsturnieks vai tulkotājs, — bet tās kulturoloģiska interpretācija, izpratne par to, kas un kāds bijis cilvēks noteiktā sociālās mentalitātes periodā.

Franču vēsturnieks Marks Bloks pamatoti ievērojis, ka senos laikos vidējais mūža ilgums bijis nesalīdzināmi īsāks un aktīvās un darbīgās vēsturiskās personas bijušas — pēc mūsu izpratnes — pavisam jauni cilvēki. Un tas obligāti ir jāņem vērā, lai negadītos dažāda veida kļūmes.

Šim jautājumam veltīts A. Gureviča raksts «Kultūras jautājumi vēsturiskās poētikas izpētē»¹.

«Gadsimts pēc gadsimta — tā ir mentalitāšu vēsture: «pasaules aina», «pasaules tēls», «pasaules redzējums», «pasaules modelis». Citiem vārdiem — priekšstati par dabas un sociālo universumu, kuri piemituši civilizācijai zināmā tās attīstības posmā. Šie priekšstati aptver visdažādākās īstenības puses un izsaka tādu šīs īstenības interpretāciju, kāda tā izveidojusies noteikta kultūras tipa cilvēku daudzpusīgās sociālās prakses procesā. Laika un telpas (hronotopa) uztvere, pasaulīgās pasaules attieksme pret viņpasauli un cilvēku pasaules attieksme pret dabas pasauli, dzimšanas un miršanas vērtējums, cilvēka mūža dažādo vecuma pakāpju apjēgšana, sievietes un bērna vieta sabiedrībā, ģimenes lomas, personības izpratnes, vēstures, tiesību, ipašuma, bagātības, nabadzības, darba interpretācija, tikumisko normu, seksuālās dzīves un citu «pasaules ainu» komponentu apjēgšana — tas viss veido sistēmu... Tā vienlaikus ir mainīga un stabila: tā mainās laikā un tiek variēta dažādos slāņos, šķīrās un sabiedrības grupās...»²

Uztvere, pārdzīvojums un atspoguļojums, ieskaitot valodu, — viss ir pakārtots un determinēts.

Parasti mēs pagājušo laiku cilvēkus iztēlojamies — gan reālos, gan mākslinieka fantāzijas radītos — līdzī-

¹ Grām.: *Историческая поэтика. Итоги и перспективы изучения*. М., 1986.

² *Ibid.*, c. 155.

gus sev, t. i., uzskatām, ka viņi apmēram tāpat ir skatījušies uz lietām, izpratuši šķiru ciņas būtību, bijuši instinktīvi materiālisti, bet Dievam ticējuši tāpēc, ka tāda bijusi nepieciešamība — spiediens no varasvīru puses. Gan uz sievieti skatījušies tāpat kā mēs, gan uz savu tuvāko. Taču dažkārt starp gadsimtiem pastāv kolosālas atšķirības.

Gurevičs atsaucas uz franču zinātnieku darbiem, kuri pārliecinoši pierādījuši, ka, teiksim, viduslaikos pastāvējis nevis kāds visiem kopīgs laiks, bet atšķirīgas temporāles, kuru vidū valdošās bijušas divas: «baznīcas laiks» un «tirgoņu laiks». Laiks — sociālās kundzības instruments, un uz laika pārvaldīšanas iespēju var pretendēt, kalpojot dažādām interesēm. Bet mums par to nav ne mazāko aizdomu!

Citā darbā tika aplūkota eiropiešu attieksme pret nāvi — divu gadu tūkstošu garumā. Izrādās, ka atbilstoši atšķirīgām dzīves vērtībām veidojusies arī atšķirīga attieksme pret nāvi. Citas attieksmes mums, tagadējiem, absolūti nav saprotamas un pieņemamas.

Vai arī — bērnība un tās izpratne viduslaikos un jauno laiku sākumā. Bērna savdabības — fiziskās un psiholoģiskās — izpratne atklājusies tikai pakāpeniski. Līdz ar ģimenes, sabiedriskās apziņas un sadzīves evolūciju.

Lai to apjēgtu, nav nemaz jāatkāpjas tālos gadsimtos: divi trīs gadu desmiti citādas attieksmes pret bērniem — un mēs jau vaimanājam: viņi nav tādi, kādi bijām mēs! Un vairs nezinām — vai viegli vai grūti būt jaunam.

Daiļdarbs likumsakarīgi atspoguļo cilvēka sociālo kultūru dažādos posmos un atšķirīgā vidē, tikai tas viss nostājas mūsu acu priekšā «subjektīvās realitātes» formā.

Tulkotājam gluži vienkārši ir nepieciešams, iekams viņš sāk operēt tikai ar valodu, prast atšifrēt laikmeta, perioda un desmitgades valodu, formulu, simbolu, kodeksu un bausļu valodu.

Mēs pārāk burtiski bijām uztvēruši vārdus: «Veco pasauli drupās mēs trieksim.» Un pat ieskaitām gandrīz vai savos nopelnos to, ka mums nav nekā kopīga ar pagātni, izņemot ideoloģiskos postulātus, kuros būtībā saplūst visa mūsu zināšana.

Neviļus nāk prātā epizode no Olgas Foršas grāmatas «Ārprātīgo kuģis», kurā darbība norisinās Petrogradā pirmajos gados pēc revolūcijas.

«Tatārēni vēl stāstīja, ka iepriekšējie cilvēki līdz revolūcijai cēlušies no pērtiķiem, bet tagad strādnieku un zemnieku šķiras pārstāvji no pērtiķiem vairs nerodas. Un austrumnieciski viltīgā laipnībā jautāja:

— Un no kurienes tu radies? Vai vēl no pērtiķiem?

— Astotais marts, — viņi klāstīja, — ir sievietes atbrīvošanās diena. Līdz astotajam martam vīrs bija kapitāla vergs, bet sieva bija vīra vergs. Viņas tupēja pagrabos un ēda rupjmaizi. Līdz revolūcijai viņas vispār nevarēja iziet uz ielas. Nebija naudas, par ko nopirkt biļeti. Tikai buržuļenēm bija nauda biļetei. Buržuļenes nopirka biļeti.

— Kas tā par biļeti?

— Tā dzeltenā taču.¹

Pār tatārēnu šķīstajām smadzenēm bija nogruvuši visi svešo kultūru divdesmit gadsimti, viņiem zem galvaskausa čaulas valdīja juceklis...»

Reizēm liekas, ka arī mums šis «juceklis» gadās, vienīgi tam ir mierīgāks raksturs, ko savalda apziņa par piederību pie augstākas formācijas.

Taču atgriezīsimies pie pamestā hronotopa.

Katrs platformāta hronotops var ietvert sevī lielu skaitu sīkāku līdzīgi savāžamajai lellītei. Pēc būtības hronotipisks ir jebkurš mākslinieciski literārs tēls. Jo tos visus ir sagatavojis iepriekšējais laiks un iepriekšējā augšne. Tāpēc arī mūsdienas nav iespējams mākslinieciski apgūt un novērtēt bez pagātnes zināšanas.

«Bez attieksmes pret pagātni un nākotni mūsdienas zaudē savu vienotību, sabirst atsevišķās parādībās un lietās un kļūst par to abstraktu konglomerātu.»²

Kā piemēru minēšu raksturīgu mūsdienu Baltijas republiku uztveri bez jebkādam zināšanām par kādreizējo dzīvi — Jona Druces ceļojuma aprakstu «Bērzi, maize un vīrišķība». Ikkatra argumentācija, faktogrāfiskums un dokumentalitāte šeit aizstāta ar minējumu, impresiju un brīvu interpretāciju.

Piemēram, Igaunija. «Par igauņu zemi ir grūti rakstīt, jo Igaunija ir pilnīgi izteikta «jūras republika».»

Interesanta etniskās «grūtības» mēraukla — ģeogrāfiskais stāvoklis. Ja nu zeme būtu kalnaina — kā tad, vai par to būtu vieglāk rakstīt?!

¹ Arī tagad noteikti var sastapt jaunus tulkotājus, kuri nezina, ka dzeltenā biļete obligāti bija jātur klāt prostitūtām.

² Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. М., 1975, с. 296.

«Katrā igauņu mājiņā pie ieejas mirdzinās pilnīgi apaļš lodziņš — kā iluminators, bet pašas mājas sakoptas un sapostas, kā parasti tiek sakopti kuģi.»

Nebūt ne katrai igauņu mājiņai un nepavisam ne kuģu interjera ietekmē. Galvenokārt tie parādījās 30. gados, kad Eiropā guva pārsvaru jaunais savrupmāju celtniecības stils, ko izraisīja gan konstruktīvisms, gan jauno būvmateriālu (betons u. c.) izmantojums. Vecā tipa (pildrežģu, koka) mājās iebūvēt apaļu logu gluži vienkārši bija grūti. Bet tikām apaļie logi bija skatāmi pa visu Eiropu, arī no jūras visattālākajās vietās.

«Daba ir atbrīvota, sāta un skaista. Protams, to veicis cilvēku darbs, tikai šis darbs ir tā noslēpts, ka gandrīz nemaz nav ieraugāms.»

No kā tas tiek slēpts? Kurš to nevar ieraudzīt? Visdrīzāk jau tas, kuram pietrūkst laika, iespējas un vēlēsianās ieraudzīt: uz visu taču noraugās pa mašīnas logu.

«Pēc maniem uzskatiem, Baltijas sievietes ir līdzīgas. Latvietes ļoti līdzīgas lietuvietēm, un igauņietēm ir daudz kopīga ar somietēm. Protams, viņas var būt arī atšķirīgas, tas atkarīgs no tā, kā uz šo jautājumu skatās.»

Kā tad ir jāskatās? Atkal pa mašīnas logu?

«Aiz loga plešas skaista un noslēpumaina, rudenīgu elpu uzdvesoša Baltijas ainava.»

Kur slēpjas šis noslēpumainums? Ar ko šī ainava ir noslēpumaināka par Armēnijas vai Urālu ainavu?

«Gandrīz visa ceļa garumā tā likumos aizīz garām senlaiku mūra celtnes. Gan fasāde, kas vērsta pret ceļu, gan pagrabu drupas, gan zirgu stāvvietu nojumes — viss pauda, ka senos laikos šeit varējuši atpūsties, izdzert glāzīti un pabarot zirgus.»

Varētu domāt, ka visa Latvija sastāvējusi no ceļinieku atelpas vietām. Bet ir taču galīgi skaidrs, ka tās ir bijušo muižu drupas kopā ar to daudzajām palīgceltņiem, klētīm, staļļiem un tā tālāk.

Tiek minēta arī Kaudzīšu skola — «blakus telpā atradās gulvietas, jo sliktā laikā un šķīdonī skolēni šeit palika pa nakti».

Patiesībā taču skolēni šeit uzturējās pastāvīgi, tikai laiku pa laikam dodoties mājās, — pastāvīgi, gan sliktā, gan labā laikā!

«Man nezin kāpēc sāk likties, ka šīs govīs pašas ganās, pašas slaucas un pašas uzskaita nodoto pienu. Tas bija vēl jo neaptveramāk tāpēc, ka tad jau biju pa-

guvis padzīvot Rīgas jūrmalā, ka tad jau zināju, kas tas ir — Baltijas piens. Tas, ko Maskavā uzskata par svaigu krējumu...»

Protams, ja tikai mēnesi nodzīvo Rīgas jūrmalā, parasti neko citu, izņemot svaigu krējumu, neredz, taču visi uzskata par pienākumu ar pirmatklājēja lepnumu paust par to visai pasaulei.

Zvaņeckis: «Tātad — mani Rietumi. Tā ir Baltija. Tu vāk Eiropai. Viņiem ir kafējnicas. Putukrējums.»

Aktieris Gafts: «Es nokļuvu citā pilsētā — Rīgā. Tā man šķita kā ārzemes: pirmo reizi mūžā ēdu putukrējumu.»

Un tā arī Drucem: nevis piens, bet svaigs krējums.

Jāiegaumē, ka viss viņu sacītais ir viņu biogrāfijas fakts, ka viņu ieraudzītais raksturo viņus, nevis ieraudzīto tautu un zemi, ka viņi zīmē paši savu iekšējo portretu.

Kāpēc gan tika minēts šis piemērs? Tāpēc, ka braukšana pa virsu reālajai īstenībai atgādina dažu tulkotāju pieeju īstenībai, kas iemiesota daiļdarbā. Viņi arīdzan bieži nezina, kas atrodas aiz fakta, aiz nosaukuma, aiz vērojuma, aiz zināmas cilvēka rīcības. Tā kā viņu spriedumi ir hipotētiski, arī vārdi, kurus viņi lieto, ir tikpat hipotētiski, aptuveni un neprecīzi.

Pēc tulkojuma var noteikt, vai tulkotājs pazīst attēloto vidi, vai izjūt atmosfēru, vai saprot viņam iedalīto spēļu kāršu nozīmi vai, ja vēlaties, figūru lomu un šaha etīdes kompozīciju, kuru jums dots atrisināt. Tulkotājs arī rada savu autoportretu.

Sajā ziņā mums palīgos nāk M. Bahtins: «Mēs neuzveram vārdus dziedīnā, nepārejām no vārda pie vārda, bet it kā aizpildām ar vajadzīgajiem vārdiem veselumu. Vārdus dziedīnā ver tikai svešas valodas mācīšanās pirmajā stadijā.»¹

Taču dažiem tulkotājiem pat dzimtā valoda bijusi un paliek sveša, jo viņi nevalda pār to, pārejot no viena valodas stāva uz otru, no vienas sfēras — citā.

«Valodas vārds ir pa pusei svešs vārds. Tas kļūst par «savu», kad runātājs apdzīvo to ar savu nodomu, savu akcentu, pārņem vārdu savā varā, piesaista to savai jēdzieniskajai un ekspresīvajai ievirzei. Līdz šim piesavināšanās brīdim vārds atrodas nevis neitrālā un bezpersoniskā valodā (runātājs taču neņem vārdus no vārdnī-

¹ Бахтин М. Эстетика словесного творчества, с. 266.

cas!), bet svešās lūpās, svešos kontekstos, citu nodomu kalpībā; tas jāpaņem no šejienes un jāpadara par savu.»¹

Tulkojot grāmatas par latvieti, tulkotājam ir skaidri jāpārzina vieta un laiks, kurā notiek darbība. Katrs laikmets taču sniedz jaunu tēla modifikāciju.

Latvietis dzimtbūtnieciskajā stāvoklī, varmācīgi iekonservēts un atsvešināts no citām tautām. Un pirmām kārtām no vācu tautas, jo Baltijā tās nebija. Tauta atradās Vācijā. Turpretim šeit bija kolonizatori, citvalodas cilvēku kārtā, augstākā kārtā, kontakts ar kuru bija vienpusīgi kroplīgs. Tādēļ ka latvietis bija varmācīgi piesaistīts pie zemes, starpetniskais kontakts bija iespējams vienīgi areāla robežās. Šādam stāvoklim raksturīgi divi kodeksi. Iekšējais, kas radis atspoguļojumu tautasdziesmās, kuras uztveramas formulu, vērtējumu un uzvedības normu veidā. Un ārējais — tiesa, baznīca, rakstība un izglītība, armija utt. —, kurā visa terminoloģija un formulas bez izņēmuma ir vāciskas pēc formas un pēc saturā. Tāpēc arī avotu zinātne obligāti ir vācvalodiska. Tāpēc, tulkotāj, esi lēnprātīgs un studē šos tekstus.

Šādā hronotopā iespējami vienīgi tēla varianti: tumsonīgs, noslēgts, pagāniski domājošs latvietis vai arī latvietis, kas ir apslīpējies un nosliecies uz kārkluvācietību, tāds, kas no sevis atteicies.

Tādi ir A. Upīša romānā «Laikmetu griežos».

Vai arī latvietis, kas dzīvo Vidzemes, Kurzemes vai Vitebskas guberņā vai Rīgā. Bet tikai ne Latvijā! Jo tās vēl nebija, bija tieši administratīvie šņorgabali, vēl nebija notikusi latviešu zemju vienošana. Tā perioda latvietis apzinājās sevi par Krievijas impērijas pavalstnieku — un pat ne tik daudz tāpēc, ka, gribi vai negribi, visos laikos ir vajadzējis būt kāda pavalstniekam, bet tāpēc, ka šis apstāklis it kā pielīdzināja viņu tiesībās ar vācieti vai ar krievu. Taču viņš it kā nevilus visu laiku atrodas izvēles priekšā — pārvācoties vai rusificēties, saglabāt savu es vai pielāgoties. Likumi nāk no krieviem, taču vāciskā lasījumā, kad visa sadzīviskā puse kodificēta vāciskā iekārtojumā.

Taču ir jau arī iespēja palikt par privātu cilvēku (kas nacionālās kultūras labad nav mazsvarīgi), kaut arī daudzi uzskata par labāku būt kroņa cilvēkam, kalpotājam,

¹ Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики, с. 106.

ierēdnim. Starp citu, tas nebūt nekavē rasties un izvērsties drosmīgam domāšanas veidam un protesta garam.

Sāds latvieša tēls atradis vietu A. Deglava romānā «Rīga» un A. Upīša — «Plaisa mākoņos».

Aplūkosim arī mums tuvāku laikposmu. M. Zariņa romāns «Viltotais Fausts».

Galvenokārt radošās inteligences dzīve divdesmitajos trīsdesmitajos gados, t. i., «neatkarīgās» buržuāziskās republikas laikā.

Kas tolaik bija raksturīgs? Zināma eiforija pēc iegūtās neatkarības. Svabadas uzvedības iespēja. Vēstures rekvizītu pārskatīšana. Apmēram tā uzvedas gados jauni manitnieki: smiedamies pielaiko vectēva cilindru, uzvelk gramofonu ar tauri, rēc par vecmāmiņas seģeni. Vācu valoda un vācu kodekss ir sabrucis. No biedēkļa tas pārvērties par parodiju un kalambūru materiālu. Krievu valoda un krievu kultūra vairs it kā nepiedalās dēļ savas piederības pie bijušā «tautu cietuma».

Viss tiek vilkts uz zoba un izsmiets. Lai maskarādiskums būtu jo košāks, tiek likta lietā ārpusrakstu valoda un kuriozu un raritāšu valoda. Un kopā ar to čarlstoniskās skaņufilmu pasaules pārbagātība ar tās šlāģeriem, tenkām un jaunākajām ziņām. It kā viss notiekošais tiktu skatīts jautru muzikantu, mākslinieku, dzejnieku un ampelmaņu acīm. Viņi šeit ir ieraugs un miera grāvēji. Smiedamies par bijušo «vācisko» pasauli, viņi smejas arī par pārtaukojušos tautieša pasauli bez garīguma.

Vārdu sakot, notiek operēšana ar savdabīgu, pat ne tik daudz latviešu, cik Rīgas valodu — ar bagātīgiem vācu-ebreju-krievu-angļu komponentiem.

Tieši to arī vajadzēja parādīt. Tikām tulkotāja savu uzdevumu bija izpratusi ārkārtīgi vienkāršoti: katram savdabīgajam oriģināla vārdam tikai jāpiemeklē savdabīgs vārds no Dāla vārdnīcas. Un tā urbānistiskās valodas, kulišu, redakciju, ielas, Rīgas jūrmalas un krodziņu valodas vietā mums tiek celta priekšā pat ne arhaiski zemnieciska, bet nedzīva, lupataina «vārdnīcu» valoda. Nav ne laikmeta, ne tā humora. Hronotops sadrupis, jo tulkotāja ar to nav rēķinājusies.

Bet vai ir iespējama tāda parādība, ka pats autors nerēķinās ar konkrēto vietu un konkrēto laiku, it kā noliedzot pašu hronotopa jēdzienu? Ir iespējams. Tad laiks un vieta tiek sniegta nosacītā formā.

Esošais neapmierina, tāpēc ilgotais tiek pārņemts uz pagātņi vai nākotni. Tā sakot, pagātne tiek konstruēta no šibriža nodomiem.

Raksturīgs piemērs ir Edvarta Virzas «Straumēni», romāns ar stipras lauku sētas apoloģiju, ar patriarhālās sadzīves idealizāciju, ar tādu idilli, kādas nekad nav bijis, bet tieši tāda bijusi ilgota. Tā kā grāmata ir ārpusvēsturiska, tajā nav arī reālistisku, vēsturiski veidotu personu ar specifisku dzīvu valodu. Nav dzīvu cilvēku dialoga. Ir tikai vēstītāja — kvazihronista valoda. Pats spēcīgākais romānā ir darba un dabas poetizācija, kad tonalitāte kļūst gandrīz līdzīga oīdai. Un te jau tulkotājam nepieciešams pārvaldīt citu valodas sistēmu — prozas valodu tās dzējisajā funkcijā.

Tulkotājam dziļi un nopietni jāsaprot atšķirība starp diviem etnosiem. Tā taču nav pielīdzināma atšķirībai, kad vienai no tautām ir «putukrējums», bet otrai nav.

Sabiedriskās apziņas ētisko, tiesisko un morāles formu pamatkompleksu, vērtīborientāciju un uzvedības stereotipu bieži nosaka reliģija. Diemžēl, kā atzīmē J. Bromlejs, «šīs sfēras ikdienišķās apziņas izpētē pie mums ir izdarīts vēl ļoti maz»¹.

Strādājot ar materiālu, kas ir reliģijas radīts, mēs izpētām ne tik daudz ticības būtību un dogmatu pamatību, cik sabiedrību tās ikdienā.

«...mūs vairs neinteresē tas, vai Jēzus ir bijis krustā sistis un pēc tam augšāmcēlies. Mums tagad ir svarīgi izprast, kāpēc tik daudz cilvēku mums visapkārt tic krustā sišanai un augšāmcelšanai. Piederība pie kādas konfesijas acīm redzami ir tikai viens no aspektiem, kas šo ticību nosaka. [...] tai neizbēgami nāk līdzī cilvēka vides problēma kopumā.»²

Visumā latviešu tauta daudz atturīgāk izturas pret reliģiju un kristietību nekā krievi. Un tomēr daudzi latviešu romāni ir saistīti ar reliģiozo tematiku, tos iezīmē specifiska leksika, tieši vai netieši citāti un perifrazes. Un ir jāprot norobežot sfēras, periodus, šķietamo kopību, jāprot izdalīt specifisko.

Nezin kā esam pieraduši uzskatīt, ka gadsimtu gaitā cilvēki skandinājuši vienas un tās pašas patiesības un vienādi tās izpratuši. Ka kristietība ir mīlestības, žēlsir-

¹ Бромлей Ю. Этнос и этнография. М., 1973, с. 229.

² Блок М. Апология истории или ремесло историка. М., 1973, с. 21.

dības, krietnuma un uzupurēšanās sava tuvākā labā sludināšana.

Tostarp, kā norāda Gurevičs jau minētajā rakstā, «Svētais svēto dzīves aprakstos ir ne tikai paraugs žēlsirdībā, dievbijībā un visu domu vēršanā uz Dievu — viņš var bargi sodīt to, kurš nav pietiekami godbijīgs pret viņa pīšļiem vai arī mēģina piesavināties bagātības, ko šis Svētais dāvājis baznīcai. Viduslatīņu rakstniecībā gan pati Dievmāte, gan pats Kristus var ierasties pie grēcinieka, lai piekautu vai nogalinātu to par nepaklausību, — un Dieva dēla tēls, kurš sper vai lamājas, toreiz nebūt netika uztverts kā zaimošana; svētlaiques un cilvēkmīlestības ideja un bargās atmaksas un nenovēršamā soda ideja soļoja blakus nešķirami.»¹

Ticības sludinātāji krievu tautā bija tie paši krievi, vārds tika izrunāts dzimtajā valodā, uz to tiecās, no tā atteicās, notika dievcīņa un Dieva meklēšana, Dievam kalpot bija iespējams daudzos veidos...

Latviešiem sludinātāji bija vācieši, ticība tika skaidrota mazsaprotamā valodā pat tad, kad Bībele jau bija pārtulkota. Sajā jomā viduslaiki bija aizkavējušies uz ilgiem laikiem. Dievs kalpoja kā biedētājs. Mācītājs galvenokārt draudēja, norādīja un iedvesa bailes.

Atslābums iestājās tikai līdz ar hernhūtisma uzliesmojumu latviešu zemē un ar daļas latviešu pāreju uz laiku pareizticībā. Tieši tolaik sāka lasīt un skaidrot Bībeli patstāvīgi.

Bez šīs vēsturiskās specifikas, bez šī pārejas stāvokļa izpratnes nav iespējams pareizi pārtulkot «Mērnieku laikus». Tajos uzskatāmi parādīts gan Pestītājs cietējs un jebkuras nežēlības attaisnotājs, gan Pestītājs mīlošais un līdzī jūtošais. Ir skaidri jāzina, kur ir Svēto rakstu īstais teksts un kur pieretušais, bet reizēm arī taisni falsificētais.

Kristus bargais un sodošais, Dieva vārds grēcinieku nomētāšanai sevišķi spilgti parādās A. Upīša «Robežniekos». Un atkal, lai sekmīgi tulkotu, nepieciešams zināt, ka tas nav autora izdomāts līdz ar izdomāto veco Robežnieku, bet tas ir pats uzskatāmi tēlotais laiks.

Visu to neizprazdams, tulkotājs sāk maldīties vārdu biezoknī, tulko uz labu laimi un tēlo nepavisam ne to, ko vajag. Ļoti labi ir jāsaprot tas, ka krievi lasīja Bībeli

¹ Историческая поэтика, с. 163.

vairākus gadsimtus agrāk, turklāt lasīja aktīvi un daudzas vārdkopas un izteicieni no tās kļuva par ierastiem frazeoloģismiem, gandrīz par ikdienas teicieniem, bet daudzi tā arī saglabāja cēlumu, daudznozīmību un atsvešinātību no ikdienas sīkumības. Toties latviešu valodā šādu frazeoloģismu ir visai nedaudz. Salīdzinošā analīze sniedz interesantu ainu.

«Бесплодная смоковница» Bībeles latviešu tekstā ir gluži vienkārši «vīģeskoks», bet par nominālu izteicienu tā arī nav kļuvis.

Par nomināliem analogiem latviešu valodā nav kļuvisi frazeoloģismi «Вложить персты в язвы», «Ничтоже сумняся», «Притча во языцех», izteiciena «Темна вода во облацех» latviskā atbilstība vispār nav bībeliska: «tā lieta nav īsti skaidra», «tumša bilde» vai arī aizstāts ar citu Bībeles teicienu: «Grāmata aiz septiņiem zieģeļiem».

Kas nu iznāk? Ja tulkotājs visu laiku uztvers burtiski latviešu tekstā pārstāstītās un aptuvenās formas, tā sakot — atskaņas, no kaut kā bībeliska, viņš nekad neizmantos visu krievu frazeoloģijas bagātību. Tā arī viņa krājumā saīrs pīšļos izteicieni «Петь Лазаря», «Суета сует и всяческая суета», «Кимвал бряцающий», «Мерзость запустения», «Разверзлись хляби небесные», «Служить Мамоне», «Жить аредовы веки», «Питаться манной небесной», «Петь осанну».

A. Bela romāns krieviski saucas «Голос зовущего», lai gan tas precīzi attiecināms uz Bībeli, t. i., uz pravietiski cildeno simbolu — «Глас вопиющего». Taču tulkotājam par to nav nojausmas, jo viņš nekad nav turējis rokā ne krievisko, ne latvisko Bībeli. Bet būtu vajadzējis paturēt rokās arī citas dievvārdu grāmatas. Izrādās, ka tās mūsu darbā visnotaļ var būt noderīgas.

Pat pati dievkalpojumu prakse ir izvietojusi dažādus akcentus uz — varētu šķist — vieniem un tiem pašiem vārdiem un sižetiem.

Kā zināms, A. Upīša romānā «Plaisa mākoņos» figurē Pārdaugavas latviešu strādnieku izglītības un labdarības biedrība «Jonatāns».

Krievu acij un ausij šis vārds maz ko izsaka. Tik maz, ka tulkotāji pat nav zinājuši — pēc krievu tradīcijas tai jāizskatās kā «Ионафан». Un tikai cilvēks, kurš labi zina Veco derību, atcerēsies, ka Pirmajā Ķēniņu grāmatā pamatīgi tiek aprakstīts stāsts par Zaula dusmību uz Dāvidu, kuras gaitā Zaula dēls Jonatāns, kas bija iemīlējis

Dāvidu kā sevi pašu, visvisādi viņam palīdz. Krievu lasītājam šis stāsts ne ar ko neizceļas citu Bībeles stāstu vidū, jo tiek uztverts tikai ar acīm.

Tikām latviešu draudzes loceklis uztvēra šo motīvu dziedāšanas laikā — no dziesmu grāmatas:

Draugu Dāvidam Tu devis,
Kad tam bija Jonatāns,
Lai ar dabūju no Tevis,
Tāds lai rādas arī mans,
Kas no manīm neatraujas,
Kad man bēdas virsū kraujas,
Bet iekš visas grūtības
Cieti pie man' pieturas.

Pateicoties daudzkārtīgam izpildījumam, kas organizēts pēc sillabotoniskā principa ar regulārām atskaņām, viegli tika uztverta arī pati dziesmas formula, tā viegli iegūla atmiņā — Jonatāns ir draudzības un izpalīdzības simbols. Tā ka latvietim luterānim tas izteica vairāk nekā pareizticīgajam krievam. Katram ir savi simboli, un ir jāzina, kā katru no tiem atšifrēt un kā pasniegt.

Lai saprastu un apgūtu svešu kultūru, vispirms ir jābūt kulturālam cilvēkam, kurš ir dziļi apguvis savējo un rūpējas par tās turpmāku paplašināšanu.

M. Bahtins rakstīja, ka pastāv «nepareizs priekšstats par to, ka labākas svešas kultūras izpratnes dēļ vajag it kā pārcelties tajā un, aizmirstot savējo, skatīties uz pasauli ar šīs svešās kultūras acīm... Zināma iedzīvošanās svešā kultūrā, iespēja skatīties uz pasauli ar tās acīm ir nepieciešama, lai to izprastu; taču, ja izpratne būtu izsakāma tikai ar šo momentu, tā būtu gluži vienkārši dublēšana un nenestu sevī neko jaunu un bagātinošu. Radoša izpratne neatsakās no sevis, no savas vietas laikā, no savas kultūras un nekā neaizmirst.»¹

Tā ka par tulkojumu jāspriež pēc tā, cik pareizi tulko-tājs ir ieraudzījis citas kultūras parādības hronotopu, cik tālu tajā iedziļinājies un cik efektīvi izmantojis savas kultūras bagātību, pirmām kārtām — valodu.

*No krievu valodas tulkojis
Tatrids Rullis*

¹ Бахтин М. Эстетика словесного творчества, с. 334.

PAR RAKSTNIEKU UN JAUNRADI

ULDIS BĒRZIŅŠ, ATŅERS HUZANGAJS

«Es jūtu, jūtu, jūtu šo zemi . . .»

Saruna par Imanta Ziedoņa daiļradi

Atņers Huzangajs: «Epifānijās» Imants Ziedonis saka: «Mana naba ir tikai mana naba, kāpēc man jāļauj līmēt etiķeti uz nabas?» Ziedoņa daiļradei uzlīmēts ne jau mazums etiķešu: citam viņš ir mūsdienu «mītradis», citam — ekstremāls paradoksis, citam — ģimeniskuma un tautiskuma tēvišķais kopējs, citam — stridnieks un autoritāšu grāvējs, kurš sacēlies i pret Dievu, i Velnu... Viņš ir viens no vadošajiem latviešu «lauku publicistiem», bet arī — izsmalcināts dzejas estēts, latviešu filozofiskās lirikas metrs. Vai mēs lai vēl turpinām šo jau iespaidīgo sarakstu?

Uldis Bērziņš: Ceturtdaļgadsimtu dzejā strādājis, Ziedonis izberž acis un pasaka dzejoļgrāmatas pašā nosaukumā: «Re, kā!» Dažreiz var norādīt kādu emociju vai dvēseles iezīmi, kura virza visu dzejnieka daiļradi. «...un pasaule kā zive zaļa / peld cauri manai tiklenei» — man liekas, izbrīns ir Ziedonim tas svarīgais daiļrades impulss, kurš «zīmuļo», «galdina», «krēslo», «burtināco» dzejnieku, pat ar varu un sāpēm «piepātāgo» pie rakstīšanas un «dzēšgumijo atkal visu ārā». Poļu dzejniece Vislava Šimborska vienā dzejolī saka par cilvēku: «Priekš tādas panīkušas kristālu pasugas viņš spēj diezgan nopietni brīnīties.» Taisni izbrīns, izbrīna spēja izrādās tāda pārdzīvnieciska, pārcilvēciska Visuma kategorija, kura patiesībā pieejama tikai «kristāliem» (kaut kādam pāresīgam kosmiskam intelektam?) — un arī tev, cilvēk, sīkās planētas mākslinieks. «Cik lēni rēc sacīkšu mašīnas, gribas izlēkt un aizskriet tām garām.» Es ticu: jā, te nerunā izbrīnītgrība, bet izbrīns pats. Viens otrs ir man iebildis, ka, par Ziedoņa dzeju runājot, vispirms jāuzsver racionālā sākotne... Jāuzsver apsvere! Lūdzu; bet tad būs atzīt, ka dzejnieks tā racionāli pratis pats savu

izbrīnu padarīt par sveres un tveres mehānismu un galā par savu ticības apliecinājumu. Brīnums: tu esi! Knieb sev rokā! Tu esi! «Cik tālu lec zaķis mežā iekšā? Līdz vidum, pēc tam viņš lec jau laukā.» Muļķi, plet acis un brīnies: mežs ir, zaķis ir! Sausmas, taisni šausmas, cik ļoti viss ir!

Kas brīnās, tas pamana, tā nemiera cēlēji rodas. Pašā daiļrades ceļa sākumā Ziedonis sazvērējas pret (gan mūsējo, gan pats savu) rāmumu, konservatīvismu, patmīlību; pusotru gadu desmitu vēlāk viņš pamana, «izbrīn» šo lietu no citas puses, ceļ karu pret (gan pats savu, gan mūsējo) «nemiernieciskuma» iedomīgo pašapmierinātību, pret optimistisko tukšgalvību, pret tādu «progresu», kurš aizver acis un neatzīst Eiropas tūkstošgadīgās agrārās vēstures radītās vērtības; bet viņš vēl «brīn» un brien un izbrien atkal tādā vietā, kur mūsu tūkstošgadīgā zemnieku civilizācija šūpojas vēl kā cinis pie ciņa, un elēģiskais laukakmens — arkla un zirga vecākais brālis — ceļas spārnos, vij ligzdu, perē. Neielipt, neierast — Ziedonis knieb sev rokā. Gadus divdesmit nobridies ap pilniem dzejas tikliem, viņš bez jēlkādas bažas metas par mācekli toreiz tik «jaunajam modernistam» Jānim Rokpelnim. «Noraušu pats sev galvu / Trešoreiz», un atkal citādi zvejoļi būs tīklā. Klejoļi: «Reizēm man liekas, ka es esmu dzimis no zābaka.» Ejoļi, dejoļi.

Anda Kubuliņa vienā rakstā saka: «Kārtības garīgā momenta aktualizējums un iedzīvināšana «melnajā» darbā reiz paliek punkts, kam atsperīgi slidošais, vējaini mainīgais tūkstošveidis Ziedonis nodevies ilgi, gandrīz visu savu radošo mākslinieka mūžu, tālab arī cilvēki viņam raksta, lūdz palīdzēt, uz viņu cer.»

Čuvašu dzejnieces Ļubovas Martjanovas dzejoļa varone stāda bērzu un liepu, apkārt tiem sastāj birzs, salīp liepājs, aiztek simboliska laimes taciņa. Ziedonis pats brauc stādīt kokus visās Latvijas malās, pēdējo 10 gadu laikā viņš būs iestādījis ne vienu vien simtu bērzu, liepu, egļu, vītolu, ozolu. Viņš stāda un dēsta arī dzejā un «Epi-fānijās»; viņnedēļ iestādīja uz ielas rabarberkrūmu, sēž rabarberlapas ēnā kā pravietis Jona priekš Ninives mūriem. Uzrok viesistabu, iestāda ieviņu plāniņa vidū — protams, par spīti! Tas piederētu pie «rokākniebšanas». Taču — ne tikai; iestādīt Pasaules koka mazo līdzinieci — jebkuras zemnieku tautas kultūrā tas taču ir vispirms dziļi simbolisks akts. Vajag atgūt tradicionālo vērtību orientāciju! Kur aug koks, tur atkal ir augša un apakša.

A. H.: No Volgas krasta var labi redzēt latviešu dzejnieka līdumnieka kalsno stāvu; jā — taisni tie līduma dūmi ir pirmais, ko pamanām. Dzejnieks — sabiedrības darbinieks! Kad pirmo reizi atbraucu uz Latviju, jau nācās dzirdēt un lasīt par Ziedoņa «Dižkoku atbrīvošanas grupu». Tajā reizē nekā vēl nesapratu, neapjautu, kādās koordinātās šo lietu lai iemēro... Tagad Ziedoņa «Grupa» man šķiet kā tāds treniņš vai savdabīga «entuziasma skola» pirms īstajiem, galvenajiem darbiem. Kādi tad būs galvenie darbi? Lūk, ņemu parindeni no mapes: «...Zeme! Zeme, latviet, jāaizpilda, / citādi tur nezāle sāk augt...» Neļaut noslikt nezālē «zemnieku Atlantīdai» (Ļ. Anņinskis), organizēt Latvijas agrārvēsturi trešajā gadu tūkstoī kā apzinātu turpinājumu pirmajam un otrajam... Sī cīņa par latviešu nacionālās esības senso pamatu — par zemi —, kura sākas «Kurzemītes» grāmatā un izvērsta jaunajā publicistikā «Tik un tā», ir rada krievu lauku prozas cīņai par krievu zemnieka (par čuvašu zemnieka, par visu Krievijas federācijas tautu zemnieku!) pašcieņu.

Ziedoņa raibā maskarāde un «unikālais mozaiskais veidols» (J. Peters) netraucē saskatīt noteiktu vienotu līniju, «viļņu paisuma» virzību visā, ko viņš uzsāk. Viņam pasaules stūros ir trīs «esības akmeņi»: tauta, ģimene, bērība. Un pāri lielais Augstākās Idejas trijstūris: «Ideāls, Vide, Cilvēka Darbs.[.] Ideja Vidē bez Cilvēka Darba nerealizējas. / Vide un Darbs bez Idejas ir nejēdzība, haoss, haltūra, / Darbs un Ideja bez Vides, bez Savējiem, bez Sabiedrības ir kā attīstīta, bet nenofiksēta fotogrāfija, tā izbrūnē un tūlī aizbrūnē, to nav, kas pārņem, nav, kas nostiprina. Tātad paliek tas, kas nes sevī trīs principus un prot ar tiem vienot savējos.» Vienot savējos! Visā «latvietības» trejdimensiju telpā jūsu dzejnieks meklē pamatstruktūru, kas ikkatra indivīda vertikālās vērtības padarītu par nācijas kultūras kopēju mantu... Viņš propagandē dainās saglabāto ētikas kodeksu, citē dainas lirikā un komentē poēmās un galā vēl nodrukā pats savu dainu antoloģiju «Tu dzīvoji dižu darbu». Vēl reizi pievērst uzmanību tam, kas «vieno savējos!» Dzejnieks — dzelksnis, kura vārdi dažkārt apsvilina ar vientulības un lepnas pašizziņas augstumu, — kopā ar visiem šķirsta Tautas Grāmatu.

Ziedonis slavē ģimeni, šo struktūras pamatsūnu: «Visumā milzīgajā, kur vārās un plūst, / Top, izput un stihiski

putekļi ganās, — / Ir ģimene mana, dzimta mana, ir mana / Atsperšanās.» («Poēma par pienu».) Maize un Piens vieno savējos. «...Jo klusums / pār galdu ir stiprs, mēs uzturam / domu, mēs mēģinām sajust / bez vārdiem, kas esam viens otram.» («Poēma par maizi».)

U. B.: Atļauj papildināt tevis teikto ar vēl vienu vietu no «Poēmas par maizi». Klausies parindeni: «Bet tu nerausties / kā puķis uz drāts (tā mums tāda tēlaina metafora — *U. B.*) / tu esi / rudzos audzināts.» Tālāk: «Es pārstāvu savus rudzus / un sauli lūdzos / pasaules tautu rudzos.» Rudzulaukā iesvīstā tautas pašapziņa vienlaikus nozīmē arī plašu un mierīgu skatu uz visu pasauli un godbijību pret ikvienu ikkur... «Rauj mani / Manis apēstā maize,» — tā liek runāt turku dzejnieks savas Republikas karavadonim un pirmajam prezidentam. Ziedonis saka caur rudzu, Dāglardža saka caur kviesi. «No mana stiebra / Riešas karogā vara,» runā kviesis un brīdina ienaidnieku: «Klausies, garām ej, garām ej.» Kviesis tāpat dod plašu skatu un māca godāt katru nosvīdušu pieri, katru izsalkušu muti: «Kvieša grauda priekšā stāvu / Es tur Āfrikā es Indostānā.»

A. H.: Atšķirīgais ved pie kopīgā, Nacionālais kļūst par būtisku internacionālu kategoriju, un daudzas problēmas šodien uzrunā ikkatru Tautu. Visus tagad biedē t. s. atsvešināšanās, cilvēka pārvēršanās ražošanas funkcijā, ci-parā. Un viena no cerībām — zeme! Vērtību kontinuitāte, kultūras, darba, Maizes, Piena kontinuitāte... Un paaudžu turpinātības aspekti: lai nākamās paaudzes dzimtu un, otrkārt, lai tās vis neatmestu kultūras vērtības, kuras taisāmieš tām nodot... Sagatavot ētiska spēka lauku tiem, kam vēl jāpiedzimst! Ko te dzejnieki var palīdzēt? Ziedonis sāk strādāt pie veselas bērnu literatūras sistēmas: kā piekļaut bērna prātu un jūtas tautas, cilvēces pieredzei. Pats viņš ķeras pie grūta žanra — ābeces žanra... Sastāda pa daiņu grāmatīnai meitenēm un zēniem. Kā līdzsvarot romantisko jūsmu un pasaules reālizziņu dažādos bērnu literatūras žanros? Kā palīdzēt vecākiem audzināt darba tikumā? Man priekšā Tautas dzejnieka intervija «Literatūrai un Mākslai», kura pie mums pazīstama J. Dmitrijeva provizoriskā tulkojumā. Lūk: bērnu kultūras pētniecības centrs — būs! «Garā pupa» katru rudeni — aug! Divas bērnu literatūras prēmijas Latvijā — jau ir! Bērnu enciklopēdija — iznāks! Ārzemju kultūrsakaru biedrībā radīta bērnu kultūras sekcija, kam

sekot pētījumiem un tendencēm visur pasaulē. Un vēl vajag «Latviešu bērnu literatūras Kopotus rakstus»... «Bet tas viss jāiestāsta, jāpierāda, neatlaidīgi jāaizstāv. Jāpastāv un jāiztur arī tajā grūtajā, garlaicīgajā entuziasmā.» Garlaicīgais entuziasms! Man grūti to savienot ar parastajiem priekšstatiem par dzejnieku liriku.

U. B.: Kad iznāca latviski «Kurzemīte»? 1970. gadā, bet žurnālā to varēja lasīt vēl agrāk. Septiņdesmitais gads... Tas ir tas laiks, kad cilvēki sāka jau kļūt domīgi! Un Ziedonis netic vis, kā dažs labs, ka lielo skaitļu teorija glābs, izlīdzinās atsevišķos trūkumus... Bet ko darīt? Varbūt patiešām pēc ilgiem gadiem pati dzīve cilvēku izmācīs, pati dzīve tā iegrozīsies, ka izdevīgi būs visu darīt tā «pa istam», ka izdevīgi būs, piemēram, nezagt... Bet pa to laiku tautas ētikai būs nodarīts milzīgs ļaunums. Saproti, Ziedonim (un krievu laukprozistiem, un Hrantam Matvosjanam, un Eķremam Eilislī!) tā ir vispirmām kārtām nevis sociāla, bet ētiska problēma. Tur tik īsti cilvēks iesākas, kur viņš pats iet, bet nevis tas «lielais skaitlis» viņu velk. Tajā intervijā Ziedonis saka: «Es entuziasmu saprotu tikai kā ētisku spēku, kā cildenu aizraušanos. Tā ir radoša un vadoša kategorija.» Vēl: «Entuziasti velk uz priekšu — viņi līdzsvaro ne tikai kūtros un slinkos, bet arī šo — normālo — pilsoni.» Cīņā pret sociālās atsvešināšanās pabaiso realitāti dzejnieks prasa «normālu darbu» no katra «normāla pilsoņa», bet vēl ir tādi, no kuriem viņš cerē ko lielāku: personīgās un grupu enerģijas uzliesmojumu... Uz ko balstās un paļaujas dzejnieks morālists? Ziedonis nav naivs (arī lielā mākslā var slēpties pareizs aprēķins!), Ziedonis, tāpat kā mūsdienu krievu rakstnieki morālisti, saista savas cerības ar nacionālo vērtību potenciālu, ar latviešu folkloras, visas nacionālās kultūras, visas nacionālās vēstures ētisko lādiņu. Kā tad raudzījās uz darbu mūsu sentēvi? No «Tik un tā»: «Vectēvam bija trīs brāļi, pa visiem viens zābaku pāris, cik viņi baronam labību rīklē nesagrūda, bet zemi nenolaida.» «Es neprotu citādi strādāt. Ja nestrādā tā, kāda tad nozīme dzīvot!..] Kā māte mācīja darbā? Viņa teica: tā, kā es strādāju. Tā mana māte strādāja, tā mans tēvs.» No «Epifānijām»: «Uzvelciet baltu kreklu un rociet zemi.» Zeme ir ražošanas līdzeklis, bet viņa arī ir arāja līgava un pēc tam — sieva. Darbs nav tikai līdzeklis, bet mērķis arī.

A. H.: Tas baltais krekls taču ir daudzām zemkopju tau-

tām ritualizēts, arī čuvašiem: sestdiena, svētki — bet arī pati darbdiena kā dzīves rituāls. Ziedonis uzbrūk savu laiku nodzīvojušam seklam utilitārismam. Viņš iestājas par ikviena dzīves mirkļa ritualizāciju. Tāpat tas ir aicinājums pie zināmas iekšējas hierarhijas un pašcieņas. J. Dmitrijevs ir pārtulkojis čuvašiski šo latviešu dainu: «...Dievs ienāca istabā, / Vaicā nama saimnieku. / Tas bij' nama saimnieks, / Kas sēž galda galiņā, / Kas sēž galda galiņā. / Baltā linu kreklīnā...»

U. B.: Der kā uzliets! Epifānijas teksts akurāt akumulē dainas nozīmi. Esi saimnieks savā namā, pie sava galda, savā druvā, savā dzimtajā zemē! Gan «Kurzemītē», gan «Tik un tā» Ziedonis meklē saimniekus: kolhoza priekšsēdi, sovhoza direktoru, selekcionāru dārznienu, — un veco saimnieci, «Jaunziežu» laiku grāmatas rakstītāju, un veco Miķelsonīti, lauku kapsētas saimnieci. «Visi šie kapu koki — tie ir tikai mana mūža, te briesmīgi ātri aug. Tādas tūjas jūs nekur Latvijā neredzēsīt! Un tik dzīvus kapus arī ne.» Kas mūs padara par saimniekiem? Spēks: morālais, materiālais, fiziskais; tad jāpēta un jākopj cilvēka spēka uzkrājumi. Saskaņā ar Ziedoņa kosmoloģiju spēku kā dziļu tin uz kādām garīgām vai vēsturiskām tītavām «ziemcietīgās» zemnieku paaudzes — vai arī tin nost un putina dezorientētas, glēvas «nezemnieku», «caurzemnieku», labuma gaidītāju dinastijas. Kur lai meklē spēku, kad uz katra soļa redzam jau savā nesodāmībā pavisam nekaunīgu glēvumu? Varbūt Ziedonis — kā daudzi — tagad palaujas uz «perifērijas» rezervēm? Manuprāt, viņa priekšlikums ir gan plašāks, gan reālistiskāks — apliecināt gan «perifērijas», gan «centru» kopīgo tukumisko jēgu, atkarot centru, ražošanu, plānu, grafiku, kantori — atkarot zinātni! — sekļajam utilitārismam, mēmajam augstprātīgajam skaitlim. «Tik un tā» grāmatā Ziedonis aizstāv latviešu viensētas, kuras «pārbaudītas» saskarēs ar centru un apliecinājušas savu dzīvot un turpinātīesspēju jaunajās saimnieciskajās struktūrās (bet lasi: viņš aizstāv arī daudzus Armēnijas, Azerbaidžānas, Daġestānas, Gruzijas kalnu ciemus un daudzus «neperspektīvus» ciemus Ukrainā, Krievijā, Baltkrievijā, un īgauņu zvejnieciem mazā Monzuma arhipelāga salā, un «neperspektīvās» mazās lauku skolas jebkurā republikā!). Tajā pašā laikā Ziedonis ir par sabiedrisko lielražošanu, par agrofīrmām, par evolūciju. Evolūcijas jēga — turpinātībā: lai mūs varētu pazīt i vēl pēc tūkstoš gadiem!

Un nekā nav jaunāka par «veco», kas pārbaudīts, kas izturējies saskarēs ar vakardienu un šodienu...

A. H.: Kad lasu Ziedoņa publicistiku, izjūtu pret jums, latviešiem, sirsniņu skaudību. Jums ir atradies dzejnieks, kurš no vārda metafiziskajām gālēm nokāpis aizaugušās vagās un rajona un republikas «varas gaitēpos». Kaut kādā savas darbības periodā dzejnieks sajuta, ka viņa vārds ir nepietiekams, ja tam nav tiešas izejas realitātē. Jā, vārds varbūt aizskar kādu cilvēka sirdsstīgu, taču tā skaņa ir pārāk smalka un mīklaina... Un tad nāk šis izrāviens. Kā asinsvārdus Ziedonis atkārtō: «Es jūtu, jūtu, jūtu šo zemi. Es jūtu šo zemi, es jūtu šo zemi. Jāraksta tūliņ, kamēr tā man nav kļuvusi nejutama.» ...Mēģinu šifrēt Ziedoņa domu plašāk, pāri Kurzemes, Madlienas, visas Latvijas robežām: vai tikai Belovs un Zaligins atbild par Ziemeļkrievijas dabu un kultūras tradīcijām — vai arī tu, jaunais agronom, skolotāj, mežsaimniecības direktor? Ko dari tu, burjatu inženieri, atgriezies no mācībām Ļeņingradā vai Novosibirskā, — ko tu dari, lai burjatu nacionālā mentalitātē, tavas tautas tūkstošgadīgā pasaules uztvere kļūtu saprotama un tuva arī tiem krieviem sibīriešiem, kuri dzīvo tavā dzimtajā zemē un strādā tevis vadītajā kolektīvā? Un sāku mērot i mūsu, čuvašu, realitāti... Kur ir mūsu kultūras arāji? Kur mūsu varoni — *ulipi*? Laikam viņi grimst teiksmainā mūža miegā, un nav neviena, kam tos modināt. Tur, laukos, taču dzīvo mūsu tautieši... Vai mums nesūrst sirds, kad gadās tur atgriezties, iegriezties čuvašu sādžā?

Vadīdamies no savas čuvašu rakstnieka pieredzes (un varbūt arī no visā Urālu—Pievolgas reģionā notiekošo procesu daļējas pārzināšanas), es ar nožēlu secinu, ka mums tagad nav tādas personības, kuras uzstāšanās varētu tik iedarbīgi ietekmēt sabiedrības viedokli. Un jāatzīst, ka nav arī augsnes, kurā šāda personība varētu izaugt: jo pārāk nevērtīgi mēs pēdējo desmit, piecpadsmit gadu laikā esam izturējušies pret mūsu nacionālo kultūru problēmām. Drīzāk šā gadsimta divdesmitajos trīsdesmitajos gados, kad Urālu—Pievolgas reģionā augstu uzvilņoja tautu nacionālā pašapziņa, mēs varam saskatīt tādas nacionālās mentalitātes kopējus: čuvašu revolucionārs, dzejnieks un pravietis Miši Sespeļs; apgaismo-tājs, dzejnieks, udmurtu kultūras un literatūras organizētājs Kuzebajs Gerds; tatāru literatūrā — Taktašs un Tufans, sirds ugunīs sadegušā Tukaja darba turpinātāji.

Viņi patiešām cēla savu tautu modernās kultūras ēku, viņi dziļi ietekmēja savas sabiedrības ideālus un priekšstatus...

Tādu darbinieku kā Ziedonis arī visā Savienībā nebūs daudz. «Tik un tā» grāmatā, runādams par internacionālo solidaritāti, par internacionālās rīcības nepieciešamību, latviešu dzejnieks nosauc par saviem domubiedriem Zaliginu un Aitmatovu, Belovu un Jonu Druci, Rasputinu... Bet mēs, čuvašu literāti, tik tikko sākam apzināties, cik mums svarīga ir paaudžu atmiņa. Mūsu situācija daudz komplicētāka, daudz dramatiskāka nekā, piemēram, latviešiem, jo runa jau ir par mūsu valodas pastāvēšanu sabiedriskajās sfērās, skolā, kultūras jomās un sadzīvē. Valoda ir visas nacionālās kultūras nervs! Bet pie mums faktiski pārtraukta dzimtās valodas un kultūras propagandēšana, nav arī pārdomātas, tautas tradīcijās balstītas audzināšanas sistēmas. Vai nav pienācis laiks celt trauksmi, atklāti vērsties pie inteliģences: pulcēt ļaudis uz *nime* — vistautas talku? Kurš pirmais dimdinās zvanu?

...Patiešām mums vajadzētu magnetoфона lenšu mūžīgās «Piena lentes» garumā, lai izrunātu visas paralēles un atšķirības latviešu un čuvašu tautu vēsturē, taču «vēstures valoda» mums ir viena, latviešu problēmas un situācijas ir čuvašiem labi saprotamas, kaut arī šis vai tas mums būtu pilnīgi otrādi... Neiet no prāta Ziedoņa dzejolis ciklā «Kungs un kalps»: «Es vēl esmu ar tevi sarunā, / Strīdā, / Nevaru noturēties. / Bet man nav ar tevi jārunā — / Kad mēs runājam, tu lielāks pleties.» Es ieraugu divus, es redzu Krišjāni Baronu atbildam baronam — nē, neatbildam, aizejam, novēršamies: «Man tevi nav jāredz, / Nav jāzin, nav jāierauga! / Katrs tavs vārds, kungs, / Tev ir kā sprauga, // Kur izslidēt. Man nav jārunā. / Man jādara savs. / Augstāk. Tur, kur / Ne acs tev, ne auss.» Tas ir ļoti spēcīgs dzejolis, un spēcīga un reizē smalka ir te paustā «aristokrātiskā plebejiskuma» ideja. Spēcīga, reizē smalka... Šī ideja varēja rasties un dzejā izskanēt tikai tādēļ, ka jūs, latvieši, vēsturē tomēr darijāt citādi! Kalps mānīja kungu, kalps lūkoja kungu atdarināt un galā «izēst», pats par kungu iztaisīties... Kalps stūma vēstures ratu uz priekšu kā mācēdams; brauca uz tirgu, pirka mājas par dzimtu, drukāja grāmatas, dzina intrigas Pēterpilī un Maskavā — savā un savējo labā... Kalps metās zem kazaku pletnēm un

lodēm. Atceries mūsu sarunu trijātā ar čuvašu dzejnieku Pēteri Jakovļevu, kad Jakovļevs uzsvēra, ka čuvašiem cariskās kolonizācijas apstākļos veidojies īpatnējs plebejiskais lepnums, «negatīvā identitāte»: jūs krājat mantu — mēs ne, mums nevajag; jūs stādāt mežus — mēs ne, mums nevajag; jūs berat ciet lāmas uz ceļa — mēs ne, mums nevajag; jums ir opera, jums muzejs, jums teātris, jums trijjūgs, jums spoži pagoni — mums nevajag. Un liels kauns ir ēst kungu smalkos ēdienus! «Negatīvā identitāte» ir tautu cieši turējusi kopā — taču, kurš ir «izrāvies», tas tad tautai zudis, tam nebij kur atpakaļ nākt... Tāds meklēja ceļu uz Simbirsku, uz Kazaņu, uz Pēterpili un i nesarka vairs par kādreizējo piederību «plebeju tautai». Mums nebij savu nacionālo augšupejas modeli, ne pašiem savu «egoistisko stimulu»... Un vēl tagad ievācam rūgtus graudus: čuvašs, atbraucis dzīvot pilsetā, it kā pāriet jau «citā pavalstniecībā», kaunas savas sādžas, savas valodas — tak sirds dibenā lād pats sevi, pie tam nopūlas aizmirst savu «nodevību» pret negatīvo identitāti un, galvenais, slēpt to no bērniem... Tagad mums vēl krietni jāpacinās, lai radītu visas tās izpausmes, caur kurām mūsdienu pasaulē pastāvēt! Bet jūs to darijāt deviņpadsmitajā gadsimtā — lai divdesmitā gadsimta beigās drīkstētu atspoguļot gaiši nostalgiskā dzejā savu «zaudētās vienkāršības» ideālu.

Nevar nepamanīt Ziedoņa dziļo sakņojumu Raiņa dailrades un filozofijas iestrādātajā slānī. Runādams par Raiņa lugu varoņiem, par viņa dramaturģijas vietu šodienas kontekstā, Ziedonis raksta: «Rainis veidoja salas. Potenciālus enerģijas sabiezinājumus. Nojautu mākoņus sabiedrībā. Vēl nematerializējušās domu formas. Sagaidāmus modeļus. **Uzticēšanās** salas. Viņš šos modeļus palaida gaisā, propagandistiski palaida gaisā. Šīs idejas peld gaisā un rada ap mums idejisku blīvumu, blīvāku, garīgi blīvāku telpu. Viņš rada ideju materializēšanās iespējamību. Šodien viņš modelē nākotnes domāšanu, precīzāk, domāšanu nākotnei.» Noteikta radošās personības tipa visai ietilpīgs un dziļš raksturojums! Man liekas, ka šie vārdi visā pilnībā var tikt attiecināti uz pašu Ziedoni. Katrai nacionālajai kultūrai ir nepieciešams šāds «problēmu plašinātājs», kurš nemitīgi uzbudina sabiedrību, akumulē sociālo enerģiju, jauc ierasto notikumu apriti...

U.B.: Nevaru piekrist, ka Ziedoni vispirmām kārtām virzītu «iespējamie modeļi», kuri pastāv Raiņa dzejā... Ne-

domāju arī, ka no Raiņa būtu palicis īpašs «idejiski piesātināts lauks». Rainis bija dzejnieks simbolists gluži sava laikmeta garšā, un nevar teikt, ka viņš būtu spējis nojaust mākslas un visas cilvēku sabiedrības tālākās attīstības ceļus... Vispār dzejā mums taču darīšana ar māksliniecisku un nevis ar filozofisku atklāsmi... «Plus» vai «mīnus», «jā» vai «nē» — cik bieži varam mainīt tos vietām, nenodarīdami pāri autora mākslinieciskajai koncepcijai! Dzejnieks it kā apgalvo: «Man nav jāpierāda jums ar dzeju, // Ka es naktī sapņos tiltu sleju.» Ja viņš teiks «ir jāpierāda», tas būs taisni tas pats. Atšķirība ir stilistiska, un jebkura piesaukšana jau ir atzīšana. Ja dzejnieks apgalvo, ka neitrāla ābola gluži vienkārši nav, tad tā ir patiesībā dzejas faktūra, māli mūrim, citēts, ņemts no traktāta, ko kāds kaut kur «semantiskajā telpā» varētu būt uzrakstījis... Bet autora paša mākslinieciskā koncepcija parādās tajos veidos, ko viņš no māla darina.

A. H.: Tas ne vienmēr ir taisnība. Agrīnajam Ziedonim (un ne tikai agrīnajam) galvenais ir — domu pasacīt, dalīties šaubās: «Tas briesmīgais tukšums starp «jā» un «nē». / [...] Un kāpēc es esmu šai pasaulē?»

U. B.: Kritiķi un esejisti allaž ir meklējuši Raiņa daiļradē ezotēriskus dziļumus, pārliterārus sakrālus līmeņus. Un tagad sāk veidoties Ziedoņa daiļrades komentāra tradīcija, un atkal meklē filozofisko, ne mākslas atklāsmi! Dzejnieks un kritiķis Osvalds Kravalis ir par Ziedoni uzrakstījis daudz spoži esejisku lappušu... Par Kravaļa koncepcijām mēs jau strīdējāties; mūsu sarunas latviešu variantam ņemsim šo fragmentu — par Velnu: «Velnas ir ārdošais, postošais, haotizējošais elements, kas cilvēku uzpērk ar spēka piedāvājumu, lai pretī saņemtu cilvēka iekšējo vienību, tātad — pilnvērtīgas eksistences iespēju; tas galu galā par cilvēkam bezjēdzīgu un postošu dara arī šo spēku, ko cilvēks it kā iegūst, ļaujoties šaurai specializācijai, aizvien vairāk un plašāk sazarajošai darba dalīšanai...» Kritiķis kā gudrs Vergilijs ved mani atsvešinātības ellē — bet es neiešu; jo dzejniekam patiesībā daudz vienkāršāk: «Bet man pa priekšu tumsā, dziļi biezā, / Velnas gāja smiedamies — mans melnais tēvs...» Paldies velnam! — dzeja sniedz ne simbolisku shēmu (tādu liek priekšā dzejas kritika: Velnas ir mūsu kārdinātāja «civilizācijas stihija»), bet zemapziņā balstīto tieksmi nos pretim sākotnēm, pretim tumsai, t. i., «vēl neradītajai» gaismai. Ideja nav filozofiska, bet gan poētiska!

A. H.: Nevaru pievienoties tavai noliedzošajai attieksmei pret racionālo dzejā... Vārdam ir tiesības uz visu cilvēku, ne tikai uz viņa zemapziņu. Pat tautasdziesmā mēs uz seno, mītisko priekšstatu fona redzam gluži racionālu īstenības apguvi. Dzejniekiem vienmēr vaļā divi ceļi: vai nu radīt vārdu, vai radīt domu... Mūsu Sespeļs 1921. gadā ieraudzīja, kā liesmo jaunās brīnumskaistās un briesmīgās pasaules — Jaunās Dienas plašumi. Viņam likās, ka Jaunās Dienas stari dedzina un nokauj viņa slimības izpostīto miesu... 1921. gada dzejoļi — tā ir vārdu maģija, kas atgādina čuvašu pagāniskās reliģijas priesteru — *jo-masa* — burvestības. No tautas buramvārdiem nāk šī sintaktisko konstrukciju atkārtotāšanās, vienvēidīgu morfēmu un fonēmu drūzmēšana noteiktās teksta vietās. Tā ir, bez šaubām, dižena dzeja, kura neskaidro, neracionalizē — tikai liecina par vienu no Patiesības uzliesmojumiem... Bet dzejnieks filozofs Rainis turpretim meklē un skaidro, un nosauc vārdā pasauli — patiesību. Un mēs lasām, lai arī dažs vienīgi tulkojumos, un redzam, ka arī tā ir dižena dzeja.

U. B.: Vai arī — un vispirmām kārtām — dižena doma? Cildena ētika? Ziedonis agrīnajos dzejoļos arī skrien no domas pie domas, klieudz, sauc un sitas pušu, taču ne autora doma, nedz viņa uzbudinājums nesaviļņo dziļākus valodas slāņus: doma nāk no domas, nevis no valodas! Tā ir tā Raiņa līnija latviešu dzejā... Lielais Rainis, kurš caurām dienām šķirsta senas vārdnīcas, kurš pats rada desmitiem jaunu vārdu, kurš jaudā sagatavot stilistikas izejvielu krietnai pusei latviešu dzejnieku simt gadiem uz priekšu, — nedomā vārdiem! Domām domā! Bet vārds kā tāds viņam patiesībā ir domas kalps. Tas ir visbiežāk tas plānais divu dimensiju vārds oratora runā vai prātnieka spriedumos... Cita lieta ir — Čaka un Ādamsona līnija mūsu dzejā. Kaut arī Čakam nav tādas īpašas degsmes uz vārdu veidošanu, taču visdzirdētākais vārds nāk no viņa mutes «telpisks»; Čaka semantika pazīst i trešo, i ceturto dimensiju. Jo Čaks ir — burvis.

Kad pamostas burvis Ziedonī? Tikai pašās sešdesmito gadu beigās (kad spekulatīvās «Epifānijas» ir uzsūkušas dzejnieka «racionālismu», bet publicistiskā «Kurzemīte» ir — varbūt — zināmā mērā atslogojusi autora temperamentu?). Dzeja atveras, atspundējas spontānai vārdu spēlei grāmatās «Kā svece deg» (1971), «Caurvējš» (1975), «Man labvēlīgā tumsā» (1979), «Re, kā» (1981). «Sienāži

sisina, pērkons iet...» Vārdi nāk pie varas, reljefi vārdi it kā uznirst no ūdeņu apakšas, «Turi savam sunim muti ciet». Septiņdesmitajos gados aizvien vairāk aiztver Ziedoni Čaka «dzejas līnija», gan tieši, gan caur Vācieti. «...Un pāri hokeja laukumiem, / veikaliem, Volgas vīnam / atkal viens bērniņš dzimst pār tiem — / piere kā Endzelinam. // [.] Tur jau tas ir: kas bez asinīm / kungus un pūkus kāvis. / Viens mums ir brālis: trešais no trim / Vienīgais ar ko jāviz.» Trešais tēvadēls, Antiņš, pasakas ideālists — lūk, uz viņu pastāv cerība! Tā taču ir agītdzeja, tajā Ziedonis agītē par entuziastu tāpat, kā tagad viņš agītē avīzes intervijā. Bet — doma pūlas valodā, izaug valodā, vārds slidinās pār elipšu akačiem uzvarošs, vārds te ir pie varas!

A. H.: No citas puses, tas ir likumsakarīgi, ka taisni starp «Kurzemīti» un «Tik un tā» uzrakstītas abas poēmas — «Piena poēma», «Maizes poēma». Piena mītika, Mātes (māšu!) mītika ar tās baltu saknēm un indoeiropiešu paralēlēm (Jāņa māte, Bišu māte, Meža māte, Zemes māte — cik tuvu viņas stāv pagāniskajam čuvašu kosmam, kur ik dabas parādība, nemaz jau nerunājot par dzīvām būtnēm, uzturas kuplā radu saimē!) «Viddivvārpā» var uzskatīt par Jumja mīta poētisku rekonstrukciju, taču dzejnieks runā ne tikai par agrārā gada cikliem — arī par Raiņa «garā» vēstures gada ziemu un vasaru, ne tikai par dienišķo maizi — arī par gara maizi. Kad viņš saka: «Tad jāpaceļ arklis un jāar,» — vai: «Jau akmeņi aparti, zirgs man ir putās,» — tad skaidrs, ka runa par «aršanu» pilsētā, «aršanu» savā darba vietā — vai t. s. «kultūras laukā»... Ja ir vēl, kas ar pēc vislabākās sirdsapziņas, tad par «tautas druvu» nav jābaidās!

Abās poēmās nav «darbības», nav arī varoņu parastajā sižetiskajā nozīmē — galvenie vārdu sabiezējumi parādās *sub speciae aeternitatis*, kā jau mītikā, tas, manuprāt, ir latviešu dzejnieka būtisks ieguldījums paša poēmas žanra attīstībā.

U. B.: Abās lielajās poēmās prozas vēstījumu nomaina sprediķis, himna, lūgšanas... Bet ja nu tā ir — «Zālamana sakāmvārdu» oratorproza, tikai metriski iecelta sil-labotonikas sfērā? Ziedoņa konceptuālā improvizācija ir, tiesa, smalkāka nekā Raiņa lugās vai krājumā «Gals un sākums», Ziedonim taču aiz muguras gan paša pieredze — «Epifānijās» —, gan visas latviešu divdesmitā gadsimta dzejas pieredze. Bet tomēr — kur ir robeža

starp dzeju un praviešu, ekleziastu un morālistu «dzejisko prozu», starp dzeju — un dažu filozofu lielisko, ļoti poētisko stilu?

A. H.: Robeža ir — lasītājā; šīs lietas izlemj lasītāji, demokrātiski nobalsojot. Par ko tad liecina didaktiskās un «gudrības literatūras» lielā popularitāte dažādos laikmetos? Un vai te neslēpjas viens no cēloņiem gan Ziedoņa, gan Raiņa milzīgajam literāri sabiedriskajam iespaidam?

U. B.: ...Es arī pakļaujos šai burvībai, kura caurvij daudzas vietas Ziedoņa «Poēmās», it jo sevišķi «Viddivvārpā». Bet nevaru taču noliegt savu pieķeršanos taisni valodas pašvērtīgajai stihei, pašā valodā ieesošajam brīnumam, no kura elpa aizraujas, tam brīnumam, kuram visu mūžu kalpoja, piemēram, Čaks — vai Paunds, Eliots, Hļebņikovs, Pasternaks, Mandelštams, bet no kura tik viegli gatavs novērsties domātājs, pasaules sistēmu izstrādātājs vai pravietis, jo viņam ir no svara gluži cits rezultāts!

A. H.: Taču ne ikviens lasītājs gaida no dzejas nolaišanos vārdu Malstrēmā... «Poēma par pienu» sakņojas senā didaktiskā tradīcijā, kuras sākotnē redzam Hēsioda «Darbus un dienas»... Starp citu, čuvašu zemnieka Ivana Muči sarakstītā «Dziesma par balto pienu», kura pamatīgi izklāsta visdažādākos piensaimniecības aspektus, var tikt uzskatīta par Ziedoņa «Poēmas» tiešu atbilstumu iepriekšējā «spirāles lokā».

...Uldi, man liekas, ka tava paaudze — tagad, astoņdesmito gadu vidū, — ar zināmu atsvešinājumu uztver taisni Ziedoņa liriku, viņa paradoksu estētiku, viņa varoņa ārējo ekscentriku; un vairāk nekā «izredzēta dzejnieka» lepnīgais tēls jums varbūt patīktu antiromantisks varonis... Bet Ziedonis taču nāk no sešdesmitajiem gadiem! Man «sešdesmitgadieši» (nu, kaut vai krievu dzejas līderi — uzvārdus visi zinām) — tas ir pārliecīgs ego-centrisms, epatāžas mēģinājumi, metaforikas reklāmspilgtums... Un kaut ko no šīm dvesmām es jūtu arī Ziedoņa dzejā; tikai, protams, jāpieļauj arī, ka es cilvēciģi kļūdus... Dzejnieka un pūļa dihotomija, žesta spožums, tēla «mozaiskums», divvirzienīgā aiziešana «tēzes» un «antitēzes» atspulgu bezgalībā... bet pastāv arī pazemīgais kultūras melnstrādnieka darbs, un ir darbinieki — «kurmji», kuri rok slepenas ejas dziļi kultūras slāņos. Tā «rok» mūsu Genādijs Aihi, tulkodams čuvašu valodā

franču, poļu un ungāru dzejniekus, mērķtiecīgi vadīdams jaunāko paaudžu pūļus, propagandēdams čuvašu dzeju ārzemēs. Viņš pats vienmēr paliek ēnā un necieš rampas žilbinošās ugunis, un viņa čaklo pūļu ietekmi tikai tagad sākam pa īstam apjaust. Darīt darbu — un bez jebkādas afektācijas! Degt — «uz iekšu»! Kaut gan arī Aihi ir sešdesmitgadietis. Bet viņa dzejā, gan krieviski, gan čuvašiski rakstītajos dzejoļos, taisni jūt to gadu, to spilgto debiju Ne-Dvesmu, ja ļauts tā izsacīties. Aihi apzināti vairās no savu jaunības draugu «atribūtikas».

Turpretim Ziedoni gluži kā mītikas kultūrvaroni plosa dumpinieka lepnums, viņš trauc augšup, viņš apsmej un ārda, un uzsauc aizvien stiprāku pretinieku... Bet pazemīgā kalpošana pat nēcēr uz drīzām sekmēm vai uzvarām... Mūsu, čuvašu, situācijā, kad tik ļoti pietrūkst sabiedrības atbalss, kad sabiedriskā doma strādā ne tuvu vēl visos galvenajos virzienos, tieši šāda «anonīma» kalpošana, darbs bez īpašas cerības uz drīzām sekmēm vai atzišanu var bieži izrādīties čuvašu inteligenta godprātīgas uzvedības modelis nacionālās kultūras priekšā. Vismaz tā ir bijis — un grūti sacīt, kad šo «stadiju» pārāugsim.

Cik varu spriest, Ziedoņa vārdiem un darbiem vienmēr bijusi milzīga atbalss, daudzkārtīga atbalss Latvijā (tas ir pats svarīgākais!) un tāpat arī plaša rezonanse visā Padomju Savienībā. Bet viņa iekšējais spriegums — īpaši skaidri redzam to «Epifānijās» un pēdējo gadu dzejā — šis spriegums neatslābst. Sāpes paliek... Un tās liek meklēt izeju — «uz āru».

U. B.: Latvijā sešdesmito gadu vēsture vēl nav beigusies. Kļuvuši vecāki, «remdenāki», aizgājuši no sabiedriskās un literārās aktivitātes daudzi sešdesmitgadieši; taču palicēji ir pa lielākai daļai saglabājuši savas morālās un bieži arī daiļrades pozīcijas. Kā astoņdesmito gadu jaunie runā par Ziedoņa paaudzi? Kā mana paaudze runāja? Nu jā — bez «skepses» neiztika, taču caurlauzās gan skaudīgums attiecībā uz viņu pašpārliecināto egocentrismu un epatāžu, gan ilgas pēc «vētrainajiem sešdesmitajiem».

Jā, Ziedoni vieni saskata vispirmām kārtām dzejnieku, citi — visvairāk sabiedrisku darbinieku, «uzskata izteicēju». Tas neliedz viņam saglabāt iekšēju veselumu. Ir dzejoļi, kuros Ziedonis pats «privāti» pārdzīvo visu to, kas liek viņam iekļauties sabiedriskajās strāvās, kas liek darboties publicistikā, runāt par tautas audzināšanu, cī-

nīties par augstiem izslaukumiem, bērnu grāmatu izdošanu, par daudz bērnu ģimenes ideālu... Visi zina, ka nav labi būt egocentriķim un egoistam, katrs kārtīgs egoists zina to un rūpīgi slēpj savu egoismu: arī no sevis... Ziedonis sacēlas arī pret šiem, tik attaisnojamiem, pat «audzināšiem» meliem, savu varoni («sevi») viņš glezno egoistā... Dzejā ir vieta visāda kaprīzei — sabiedriskajā darbā no svara rezultāts, tauta, Tautas. Un dzejā Ziedonis apšaubā, apstrīd, «lejupnokāpina» sevi — sabiedrības darbinieku, glezno sevis «pozās», atsedz (dumpojot pret sevi?) iekšējās atspere, kuras sviež Ziedoni — sabiedrības darbinieku. Dzejnieka didaktismu trīskārt izpērk rūgta pašironija, kāda, starp citu, ir gluži sveša viņa skolotāja — Raiņa — dzejai... Parādās dzejnieka āksta tēls un kļūst par dubultnieku dzejniekam pravietim, dzejniekam audzinātājam: «Nē, man nav dusmu, man ir tikai kauns / un garlaicīgi. Nokritis guļ klauns / no torņa beigts! — uz ielas akmens cietē, / bet — smeļ! — ar ordeni uz sēžamvietas.» Vai citā dzejolī no tā paša krājuma «Re, kā»: «Cik muļķīgi, re, atkal asras krīt. / Kā pupas krīt, kā zirņi krīt no pāksts. / Nē, glēvs es neesmu. Varbūt es esmu āksts.»

Garlaicīgi top galu galā visi dižie skolotāji un tautas audzinātāji savu nopelnu nopietnībā, garlaicīgi top mākslu metri savā viennozīmībā un lieluma apziņā. Vienmēr garlaicīgs ir bijis ceļš cauri atzīto un neatzīto dzīvo pieminekļu alejai. Bet Ziedonis gāž savu pieminekli! — man vairs nav garlaicīgi.

Bet vai viņam pietiktu spēka tai anonīmajai, varbūt pat bezcerīgajai kalpošanai, par kuru tu runāji? Domāju, ka jā. Vai varbūt izteikšos mazāk kategoriski: tagad jau jā.

Šubaškarā 1987. gada janvārī

Lit. un Māksla, 1987, 27. martā.

Sagūstītā siena smarža

— Nav labi, ka jūs viens par otru rakstāt. Tas nebūs smuki. Nevajag.

— Bet, mīļā kundze, vai tad mēs tik vien vērti, cik viens otru slavēsim?

— Nu, tieši tāpēc; lai raksta citi!

— Un jūs domājat, kāds vēl atceras gadu vecu Paula rakstu par mani?

— Atcerēsies, kad ievajadzēsies, un pieminēs.

— Nu, ko kurš atcerēsies un pieminēs, to nevar paredzēt. Es jau sen pārliecinājos: cilvēki redz nevis to, kas ir, bet to, ko grib saredzēt, dzird, ko grib sadzirdēt, un tāpat ar lasīšanu. Tu raksti vienu, bet draugi izlasa pavisam ko citu. Ironiju pārvērš naidā, jokus — patiesībā. Lai runā! Esmu gatavs mest pat izaicinājumu viņiem. Rakstu iesākšu ar moto, kur it kā sarunājas divi klasiķi.

«Kāpēc gan dzeuze tā slavē gaili?» jautā krievu fabulists Ivans Krilovs, bet lielais dramaturgs Sekspīrs atbildēs: «Par ciešanām tā mani iemilēja, bet viņu es — par līdzjūtību tām.»

— Ar klasiku nevajag jokot. Un arī ar ciešanām. Kas jums zināms par tām?

— Bet mūsu studentu gadi? Tukšie maki, salāpītās bikses, caurie apavi, negulētās naktis un pārbīli pirms eksāmeniem! Vai, kas par bailēm! No tām visam kursam skrejamais piemetās.

— Fui! Nepārspilējiet!

— It nemaz! Tas notika teātra vēsturē. Lilija Dzene savās lekcijās pieminēja iepriekšējos studentus, viņu muļķīgās atbildes; tās patiešām bija stulbas, un mēs smējāmies viņai līdzī. Bet tad pienāca arī mūsu kārta. Andrejs Migla pēc pēdējās nodarbības iebrēcās: «Mīļie! Jūs apjēdzat?! Ja eksāmenā pateiksim kādu muļķību, viņa stās-

tīs, par to saviem nākošajiem studentiem, un tie šmurguļi apsmies mūs visu mūžu!»

Te nu vietā bija teiciens — «asinis sastinga dzīslās». Mēs sēdējām Fundamentālajā bibliotēkā, līdz dzina ārā; līdz vēlai naktij «fakiņa» dega uguns, izmisuši kalām galvā teātrus, dramaturgus, virzienus, skolas, gadu skaitļus un lugu saturus. Pēdējā naktī acis vispār neaizvērām. Un tad uz rīta pusi visam kursam piemetās tas, ko jau minēju. Eksāmenā ieradāmies ne tikai zaļi dzeltenī gīmjos, bet arī izkāsti savās iekšās. Toties pat šodien droši varam Lilijai Dzenei skatīties acīs. Redziet, kāda nozīme ir satīrai un kāds respekts kādreiz bija pret skolotājiem!

— Par respektu, tas ir labi. To vajag atgādināt jaunajai paaudzei. Tikai bez... — sirmā, inteligentā kundze samulsa. — Cik zinu, biedra Putniņa vecāki arī bijuši skolotāji. Piebalgā, vai?

— Nu, protams, Piebalgā! Un kas būtu pats Pauls Putniņš bez Piebalgas? Tā gāja viņam līdzī kā vizītkarte, kā raksturojums un garantija. Pēc viņa pirmā iestudējuma Dailē, kad visi sēdējām pie viesību galda, Dižais Smilģis krampī saķēra manu roku un norādīja uz Paulu tā, kā tikai viņš to prata, it kā pāri gadiem un kalniem: «Paskatieties un iegaumējiet, tas zēns tālu ies, jo viņš nāk no Piebalgas. Daudzi diži vīri nākuši no turienes...»

— Jā, Piebalga, — kundze piekrītoši pašūpoja sirmo galviņu, — tur pie katras piektās mājas var stiprināt pieņemšanas plāksni kādam izcilam Latvijas dēlam vai meitai. «Te dzimis... Te audzis...» Tāpēc, neņemiet ļaunā, to vajadzētu apcerēt nopietnāk. Jums tie sūkumi kļūs galvenie, un pašu svarīgāko palaidīsiet garām.

— Bet, mīļā kundze, ne jau pieminekli domāju viņam celt. Vēl par agru. Lai padzīvo! Kādreiz, kad skrējām uz bijušo piecdesmitgadnieku Karpa Klētnieka vai Kārļa Sebra jubilejām, mēs brīnījāmies: re, kur izturīgi vecī! Visas apsveikšanas garās stundas nostāv kājās un nepagurst. Bet tagad, kad pašiem...

— Kas tad ir piecdesmit? — Kundze ar sēru skaudību pasmaida. — Puikiņas vien vēl esat...

Manu pārliecību var viegli ievainot. Spurojos, pretojos intelligentās dāmas viedoklim, bet savu nesaskaņu viņa iesēja. Galvā un sirdī atmiņu gūzma, aiz muguras gandrīz vai trīsdesmit cieši kopā dzīvošanas gadi. Ko paņemt no tiem kā būtisko? Viņš to prot! Tiesa, man velītājā jubilejas rakstā es vairāk izlasīju Paulu, ne sevi

un trakoti uzjautrinājos par to, toties lugās, tur esmu daudzās vietās saskatījis gan sevi, gan brāli Eriku un citus paziņas. «Šausmas, Janka sācis domāt», ja atmet dažus autora izdomājumus, ir vesels gabals no manas dzīves, un Pauls ikvienam no jums to apstiprinās, tāpat kā to, ka īstais Dorondo dzīvē staigā ar savu uzvārdu un Leļa dzīvo ne visai tālu no Reinkalpiem. Pēc «Paši pūta, paši dega» lasīšanas Imants Ziedonis zobgalīgi jautāja: «Cik kilometru ir no tavām tēva mājām līdz Kalna Kai-bēniem?» Pauls izslējās, pastiepa bārdu, un viņa atbildē skanēja neizpratne: «Trīs... bet pa taisno, pa gaisu, nu, savi... divi ar pusi...»

«Pa gaisu, pa gaisu!» Ziedonis smējās, un tikai tad, sapratis jautājuma formā tērpto atzinību, sāka smieties arī Pauls.

«Līdz viņam lēnām aiziet,» mēs jaunībā zobojamies, «kājas par garām.» Anekdoti viņš reti kad saprata ar pirmo dzirdēšanu. Vajadzēja atkārtot. Un tad mēs smējāmies vēlreiz, kā Pauls to sagremo. Bet pie visa tā neesmu dzīvē sastapis otru cilvēku, kurš tā mīlētu un prastu novērtēt anekdotes. Mēs jau sen bijām sākuši runāt ko citu, bet Pauls nemitīgi atgriezās pie dzirdētā un apjēgtā pavisam negaidītos aspektos un sajūsminājās par mazās formas ietilpību un citiem zemtekstiem. Viņu ne tik daudz pārsteidza asprātība, cik tīri dramatiskās kolīzijas, kuras viņš izlobīja un smējās par tām, un tad mēs par viņu vairs nesmejāmies. Laikam jau nojautām kaut ko, skatoties uz Paulu, kurš kā talantīgs pavārs, nogaršojis cita meistara brūvējumu, atzinīgi šmaukstināja lūpas un konstatēja, kādas garšvielas un kombinācijas kolēģis veiksmīgi lietojis. Iespējams, mūsu jūtīgās zemapziņas brīdināja — uzmanīgi, jūsu priekšā meistars. Taču muļķa prātiņi to vēl neaptvēra. «Kājas par garām» — mēs nevarējām paredzēt, cik dziļa patiesība šinī ironijā. Cik tēlaini un īsti tā nākotnē pasvītros mūsu drauga vislabāko īpašību — paņemt tikai to, kas apjēgts no visām pusēm, pielāgots savai esībai, un tikai tad likt šo jaunumu pamatu pamatos, darot tos aizvien stiprākus.

Tāpat bija ar lasīšanu. Uldis Pūcītis «apēda» katru nakti pa romānam. Pie visām nebēdnībām un trakulībām, kurām biju liecinieks, jo dzīvojām vienā istabīnā, viņš bija viskaislīgākais lasītājs. Tik tiešām, grāmatu līdz pustūkstoš lappušu apmēram Uldis vinnēja nakts laikā. Otrā galējība šinī ziņā bija Pauls. Viņš būrās cauri tik gausi,

ka taisni vēl jābrīnās, kā pie tādiem tempiem varēja pievārēt to lērumu, kas mums bija paredzēts obligātajā literatūrā. Toties kāds pamatīgums tam, ko uzsūca sevī! Tas palika un, zinu, turpina dzīvot vēl šodien. Tāda īsta meistara garša viņam parādījās jau tad, fakultātes laikā. Iespējams, pat vēl agrāk. Rīgā viesojās viens no Maskavas teātriem ar Gorkija nepabeigtās lugas «Jakovs Bogomolovs un citi» interpretāciju. Skatījāmies to kopā. Pauls beigās bija satriekts, izsists no sliedēm. Uz mājām ejot, viņš aizgūtnēm runāja: «Izrādās, Gorkijs... Tas taču ir pasaules klases... vēl vairāk, viņš ir nākotnes rakstnieks! Bet ko mums skolā paukoja galvās? Vecā Ņilovna, Pāvela monologs, Vētrasputns un Vecā Izergila. Ārprāts! Tas ir noziegums! Viņi darīja visu, lai atbaidītu mūs no Gorkija. Bet kas par dramaturgu, Janka, kas tas par dramaturgu! Viņš taču nav vēl pa īstam aptverts un saprasts...» Pauls žestikulēja, brīžiem apstājās, tad spiedās virsū. Ejot ar viņu pa ielu, vajag turēties nama pusē. Arī tagad. To ņemiet vērā, it sevišķi, ja norit dedzīga saruna. Pauls nāk virsū kā drednauts, un agri vai vēlū vajadzēs no trošuāra nokāpt uz ielas un pāriet namu pusē, kur, ja arī piespiedīs pie sienas, tad tomēr nav tik bīstami. Ja man vajadzētu viņu ierindot kādā no četrām klasiskajām temperamentu grupām, es to nevarētu. Flegmu piepēši var nomainīt tāds sangviniskais izvirdums, ka neviens netiks pie vārda un teikšanas. Tā bija studentu gadus, tā notiek arī šodien. Bet viena neparedzēta pārvērtība ir notikusi gan. Kas to varētu iedomāties, ka šodienas neaizrunājamais diskutētājs, orators un publicists jaunībā slimoja ar Ķeņa kaiti, kuram «iekšā ir, bet ārā nenāk»! Varu apliecināt to ar vislielāko atbildības sajūtu, jo veselus piecus gadus (mans uzvārds studentu sarakstā sekoja aiz Putniņa) vajadzēja noklausīties viņa atbildes eksāmenos. Pauls vielu zināja, un arī pedagogi beidzot pierada un saprata, ka viņš zina, taču gudrības vajadzēja vilt gandrīz vai ar stangām. Domāju, ka šodien Litfonda zobārstniecības kabineta krēslā viens no mūsu vadošajiem dramaturgiem jūtas ērtāk un omulīgāk nekā Dzenes, Akurāteres, Pujāta vai Kalniņas eksāmenā. Tad nu stādieties sev priekšā dēlieti, kas augumā der par līgavaini TTT komandas vidējai meitenei. Vispirms viņš jau apsēdās tā patālāk no pedagoga. Atbīdījās, pirmkārt, lai pats būtu savā laukumā un, otrkārt, aiz iedzimitas cieņas pret skolotāja amatu. Viņa dvēseles smalkais takts neva-

rēja pieļaut, ka pedagogs uz savu studentu skatīties no apakšas uz augšu. Atbildamo jautājumu Pauls lasīja, saliecies likumā, it kā būtu tuvredzīgs. Izlasīja, bet skatu neatrāva. Ilgi, ilgi lūkojās papīra lapiņā, kā nupat būtu to ieraudzījis. Klusi nopūties, iztaisnojās visā atsperīgajā mugurkaulā, skaļi ievilka elpu, aizturēja un ar krekšķi apspiestu vaidu pūta ārā, nu, gluži kā Ķeņa pušelnieks Pāvuls. Sakniebis zobus, mazliet uzmetis apakšlūpu, viņš skatījās tālumā, cauri pedagoga pakausim, sienai, līdz beidzot šinī svinīgi saelektrizētajā klusumā atskanēja pirmais vārds: «Nu...» — kuram drīz vien sekoja: «Čehovs.» Un tā, lai Līvija Akurātere to nesajauktu ar citu Čehovu, Pauls, sagriežies pret viņu, intīmā balsī paskaidroja: «Antons Pavlovičs Čehovs,» — un sabruka. Salūza mūsu acu priekšā. Labās rokas elkonis atkrita pret tās pašas puses ceļgalu, un plauksta ar apskaužamu plastikumu slīdēja uz leju, līdz pirksti gandrīz vai skāra zemi. Kreisajā pusē dūre stutēja zodu, ceļgals — elkonim, un saspringtās vertikāles vietā sāka šūpoties tāds kā daudzskaldnis ar pakulu kodeļu galā. Ists Rodēna «Domātāja» modernais interpretējums. Deguns urbās parketā, bet, tā kā tur Čehovu nevarēja saostīt, viņa augums sašūpojās jauniem radošajiem meklējumiem. Labā kāja tika pārmesta pāri kreisās ceļgalam. Pirksti veikli to sakrampēja ciet, lai būtu līdzsvars atpakaļ atgāztajai galvai, jo sākās atbildes meklēšana griestos. Tur bija saglabājušies ornamentu no kādreizējā īpašnieka greznības, un Paulam pasprūk: «Viņš bija...» Protams, Čehovs, ne šī nama īpašnieks, viņš, it kā to apjēdzis, nolaidās no augstumiem, iecirta plaukstas ceļgalos un izlaboja: «Viņš ir un būs viens no labākajiem dramaturgiem.»

«Pareizi, Paul, tik tālu jums taisnība,» Akurātere, valdot smieklus, visā nopietnībā piebalsoja. Nelaimīgais students, sapratis ironiju, pameta niknu skatu uz mocītās pusē un sabruka jaunā psihofiziskajā pozīcijā. Kājas atvirzījās tālu sānis no ķermeņa, rokas noslīga starp tām uz leju, un mugura salika kaut kur redzētam darbam, ticamākais, ūdens izsmelšanai, kad Ineša vidū, būdams laivā, pamanīja sūci. Nu vārdi tika smelti ar liekšķeri, šķūrēti ar lāpstu kā sniegs, purināti kā āboli, rakti kā kartupeļi, pat sisti un gremdēti kā volejbola bumba. To grūti aprakstīt, to vajag redzēt, un man bija tas gods to piedzīvot. Dažkārt aizmirsās, ka tūlīt aiz viņa nāks mana kārta atbildēt. Brīžiem smējos, brīžiem žēl palika, dažu

atbildi pat apbrīnoju un sajūsminājos par asprātību, taču kļūdaini to pierakstīju apjukumā pasprukušai improvizācijai, nevis Paula oriģinālajam domāšanas veidam. Rezultātā sekmes bija tādas kā daudziem kārtīgiem studentiem, kuri mīl plašu diapazonu un daudzveidību atzīmēs. Bija periods ar teicamnieka stipendiju, un gadijās, ka arī trijnieks apēnoja vaigu un neļāva visā pilnībā apmierināt veselīgo ēstgribu. Šis neizteiksmības atzīmju grāmatiņā ieripoja ne jau zināšanu trūkuma dēļ. Ne jau katrs pedagogs redzēja, ka Paulam «iekšā ir, bet ārā nenāk».

Interesanti, kā būtu, ja man šodien priekšā sēdētu tāds lamzaks, no kura zinības ar sulu spiedi jātecina ārā? Vai pietiktu pacietības un, galvenais, vai būtu uzmanība un iejūtība? Nezinu. Taču, ja tas būtu apveltīts ar Putniņpaula cilvēcisko pievilcību un to starojumu, kas piemīt talantīgiem cilvēkiem, pietiktu gan viena, gan otra. Mums laimējās mācīties pie īstiem meistariem. Režijas kursu komplektēja Aleksandrs Leimanis. Daba viņu apveltījusi ar izcilām pedagoga dotībām: diemžēl savā laikā to neprata novērtēt ne Kultūras ministrija, ne Konservatorijas vadība, un viņš mūs mācīja tikai divus gadus. Pašās beigās Pauls nokļuva Smilģa rokās. Par to, kā vecais lauva vērtēja jauno iesācēju, jau minēju, atliek tikai piebilst, ka tie bija mūsu Dailes radītāja pēdējie, tragiskie mūža gadi. Un Pauls šinī laikā kļuva par vienu no viņa tuvākajiem cilvēkiem. Tāpēc atmiņu krājumā par Smilģi Paula versijā skan ļoti spītīgs un patstāvīgs spriedums par meistarū. Ar šo patstāvību viņš mūs pievilka arī jaunībā. Un ar īstumu. Pauls nekad neizlikās nedz gudrāks, nedz talantīgāks, pat ne godīgāks, kā tanī brīdī jutās. Mēs vienmēr bijām izsalkuši. Es pie tādas sajūtas biju pieradināts jau no mazām dienām, turpretim Putniņpauls, lai nu kā bija viņu ģimenē ar pārticību, neņemot spriest, vienmēr juta vecāku gādību. Tāpēc, nedod dievs, strādāt, kaut ko risināt vai arī mēģināt, kad viņš bija badā. Citādi miermīlīgais un smaīdošais brašulis palika īgns, kašķīgs, it kā nevaļīgs, aizmāršīgs, pat nevaldāms. «Nevaru izturēt,» viņš katrai lietai pielika punktu, «vajag paēst!» Un, ja mums vairs nebija ne kapeikas pie dvēseles, tad Paulam mājās vienmēr atradās paša žāvēts īsts lauku speķa gabals. Un, cik reizes mēs tam pieskāramies, tik Pauls vienmēr atgādināja, ka tas ir paša gatavots, un pamācīja mūs, kā tas jādara. Tāpat katru reizi mums va-

jadzēja dot tam savu novērtējumu, un tas, paši varat iedomāties, vienmēr bija visaugstākais. Mēs nemelojām. Tik tiešām neaizmirstams gardums. Griezām to plānās šķēlītēs, likām uz šķīvja, un ēdot Pauls piekodināja: «Neņemiet tik daudz gaļas! Kodiet klāt vairāk maizes!» — «Tev žēl, vai,» Andrejs atsmēja. «Nuja,» Pauls nopietni atbildēja, «rīt arī vajadzēs un parīt.» Skopulis jau pie sevis neaicinātu un necienātu. Ar šo gadījumu gribu pasvītrot vienīgi to pašu neviltotību un atklātību, par kuru viņu mīlējām.

Bezgala jūtīgs viņš arī bija, un tas izpaudās tikai Paulam raksturīgajā veidā. Vairs neatceros, kādā sakarībā viņš minēja savu Vecpiebalgas kaimiņu. «Kurš tas ir?» Andrejs Migla pārjautāja. «Kā — kurš? Nu, Praulīšu Pauls, tu taču pazīsti,» Putniņpauls izbrīnā blenza uz Andri. «Nepazīstu,» tas mierīgi atbildēja. «Kā, tu tiešām gribi teikt, ka nepazīsti Praulīšu Pauli?» — «Jā.» Ne Andrejs, ne mēs nevarējām paredzēt, kādu sašutumu tas sacels. Kā tāds aizšauts milzu putns, savainotos spārnus vicinādam, Pauls sāka mētāties no viena auditorijas kakta uz otru. «Ārprāts! Ārprāts! Padomājiet tikai... Paskatieties uz šo te...» Viņš nicinājumā izstiepa roku pāri visai telpai uz Andreja pusi. «Viņš nodzīvo visu vasaru Piebalgā un nepazīst Praulīšu Pauli! Ha-ha-ha!» Smieklos skanēja īsts izmisums un vilšanās draugā. Pauls nolaida roku, aplusa un lūdzoši paskatījās uz Andreju: «Tu joko. Nevar būt... Vai tiešām neatceries Praulīšu Pauli! Nu, to, kurš dzīvo Ineša krastā... Mēs taču bijām pie viņa.» Putniņpauls atceras pat laiku un tematu, par kuru kaimiņš ar Andreju debatēja. «Kāpēc tu domā, ka man obligāti jāatceras visi, ar kuriem esmu runājis?» Andrejs spītīgi sazibina brilles. «Pietiek, ka es tevi pazīstu!»

Sekoja drausmīgs šņāciens un gandrīz vai traģiska nolādēšana ar draudzīgo attiecību saraušanu uz mūžiem: «To es tev neaizmirsīšu nekad!» Pašās beigās Pauls ar troksni apsēdās Andrejam blakus, jo nāca pedagogs un sākās lekcija.

Pieminēju šo notikumu pēc gadiem divdesmit. Domāju, Pauls smiesies. Nekā, tikai sevī pasmaidīja un nogrozīja galvu: «Vai nav jocīgi? Cilvēks nodzīvo visu vasaru Reinkaļvos un nepazīst Praulīšu Pauli?!» Taču draudzība ar Andreju caur to netika laužta. Viņš var uzliesmot, dziļi pārdzīvot, taču galu galā uz cilvēciskajām attiecībām

tas neatstāj iespaidu. Tā vien liekas, ka Pauls to visu reģistrē savā sirdī un prātā kādai augstākai zināšanai un vajadzībai, bet pašus draugus pieņem tādus, kādus dievs viņam devis. Pat vairāk, viņš dzīvo un jūt mums līdzī arī tagad — tāpat kā toreiz.

Apmēram gadu mūs bija pārņēmusi kaislība — trenēt naivitāti. Tika izdomāti visādi niķi un stiķi, par kuriem nedrīkstēja smieties. Inta Tirole izgāja uz ielas, saģērbta kā dižciltīga veca ubadze, rokā turēja pusizjauktu modinātāju un piedāvāja to pretimnācējiem. Ģirts Jakovļevs, pārgērbies sieviešu drānās, aicinoši pastaigājās ap «Laimas» pulksteni. Atradās pat tik kaislīgi pielūdzēji, ka jaunizceptajai dāmai vajadzēja mukt tualetē. Uz sliekšņa viņš atjēdzās, ka pēc ārējā izskata būtu jāiet citās durvīs. Neko darīt, muka uz turieni. Un atkal tālāk par sliekšni netika, jo nelaida ieaudzinātā tikumība. Bet no mugurpuses resna sieva to grūda ar roku iekšā: «Ej taču! Ko stāvi kā gov?»

Vienu dienu sadomājām paāzēt Paula jau tā dabisko naivitāti. Spēlē piedalījās viss kurss ar pedagogu Ventu Vecumnieci priekšgalā. Andrejs teicami pagība un gulēja bezsamaņā. Mums vajadzēja darboties, kā tādus gadījumos pieņemts, un novērot Paula dabisko reakciju.

Ak, vajadzēja redzēt viņa pārbīli, izmisumu un sāpi. Mūsu uzmanība un darbošanās bija ticama, jo nevienam par Paula pārdzīvojumu nenāca smieklis. Tieši otrādi — jutām, ka darām kaut ko aizliegtu, pat netikumīgu. Kad atklājās patiesība, Pauls neizrādīja nekādu aizvainojumu. Prieks par to, ka Andrejs dzīvs un vesels, bija spēcīgāks. Visumā viņš bija un ir bezgala lādzīgs, ar lielu pašironijas devu, kā jau piederas gara auguma vīrietim.

Aktieru meistarības stundā Aina Matīsa ierosināja šādu etīdi. Skatuves vidū stāv Pauls. Apkrāt viss kurss sten, veļ, ceļ uz augšu neiedomājamus smagumus un krauj viņam uz galvas. Protams, tā bija bezpriekšmetu etīde. Kraujam, kraujam — Pauls stāv kā kolonna. Piepeši atskan lūzuma brakšķis un izturīgais stabs ielūst ceļgalos. Nevis uz priekšu, tos saliecot, bet atpakaļ, tā ka šermuļi pārskrien pār kauliem. Tā bija etīdes nagla. Mēs pārbīlī stāvējām malā. Bet Pauls varonīgā mierā turpināja saturēt milzīgo kravu un skatījās uz mums no augšas. Sis skaatiens viņam ir tā ierasts, ka nedod dievs kādam to izmainīt.

Ejot uz lekcijām, pie Operas satikām Paula paziņu — basketbolistu no Piebalgas puses. Novadnieks bija bezgala priecīgs un runīgs. Arī Pauls sākumā tāds šķita. Taču nez kāpēc pamazām sāka tā kā knosīties, kā skatīties pa malām un atkāpties. Basketbolists nāca virsū, un Pauls bija spiests pat nokāpt no trotuāra. Nu viņš palika pavisam nevalīgs, atcerējās, ka jāskrien uz nodarbibām, un steidzīgi atvadījās. «Kas ir?» es biju neizpratnē. Pauls atskatījies sāka smieties: «Jocīgi! Es nevaru izturēt, kad jāskatās uz cilvēku no apakšas.»

Esmu dzirdējis, ka daži arī Putniņa dramaturģijai piedēvē šo īpašību — skatīšanos uz cilvēkiem no augšas. Viņš atsedzot dvēselītes līdz kailumam, bet pats stāvot kaut kur augstāk un priecājoties: redziet, ko es ieraudziju. Skatieties arī jūs! Un tas notiekot ne jau garā auguma dēļ, bet tāpēc, ka Putniņš vispār nemīlot cilvēkus.

Ja pieiet ar tādu cilvēkmīlestības mēru, tad jau visi ārsti ir jāizsludina par sadistiem un jātiesā par ļaunprātīgu laikabiedru durstišanu un graizīšanu ar aukstajiem ieročiem. Taču cilvēki to neņem galvā un paši lien zem naža. Tāpat kā tie, kas grib redzēt savu tautu veselīgu gan miesā, gan garā, meklē draudzību ar Putniņpaulu. Viņu, esmu pārliecināts, nevar aizmirst pat pēc vienīgās tikšanās un parunāšanās reizes. Protams, ja tas notiktu tagad, tam klāt nāktu dramaturga, publicista oreols. Bet atmetīsim to. Pie visām viņa gleznieciskajām īpašībām, kuras tā ārēji izdala un iekrāso šo personību, ir vēl viena, mazāk krāsaina, toties tūkstoškārt vērtīgāka. Jāatzīstas, ka es pats to sapratu tikai tagad, kad sāku viņu apcerēt. Paulam dota reāla dieva dāvana — būt uzmanīgam, ieinteresētam un uzņēmīgam pret cilvēku. Šinī pasaulē īstenībā ir katastrofāli maz tādu, kuri prastu ieklausīties citā. Katrs vaimanā par sevi, savām kaitēm, nelaiēm un gaida atbalstu. Paradoksāli šī parādība zēl un plaukst mūsu iekārtā, kurā pēc visiem lietu nostādījumiem cilvēks pret savu nākotni izturas bezrūpīgāk, nekā tas notiek citā valsts sistēmā. Gluži vienkārši — jo vairāk vaimanāsi, jo vairāk labuma atlēks. Palīdzēs, nokārtos citi. Bet vai līdz ar to dzirdīgo siržu nepaliek aizvien mazāk?! Pavērojiet, tas notiek ik uz soļa. Ar sociālo garantiju tiek paralizēta patstāvība un būtībā arī iejūtība pret līdzcilvēku. Pauls vienmēr ir rēķinājies tikai ar saviem spēkiem. Iespējams, ka arī šis apstāklis stiprinājis šo ieinteresētību līdzcilvēkā. Toreiz pat, mūsu studiju sā-

kumā, mana ienākšana fakultātē mācību gada vidū jau noformētā kursā bija neparasta, jutos kā svešķermenis. Taču Pauls uzreiz, pat no pirmās dienas, atvēra savu sirdi. Es biju pārpilns — kā tāds alus kauss, kuram putas kāpj pāri malām. Un Pauls satvēra mani abām rokām. Viņš dzīvoja līdzī manām sajūsmībām, trakumiem un kļūmēm, par kurām pats smējos un smējām abi reizē. Šī pašironija bija mūsu attiecību stiprākais cements. Es skrēju pie viņa nevis kā pie biktstēva, bet kā pie dienasgrāmatas. Pietika kaut reizi uzticēties sīkumā, pusvārdā — Pauls to atcerējās un nākošajā dienā sarunu uzsāka pats. Un tā es nemanot nokļuvu viņa atklātības valgos un neapjautu, ka īstenībā atklāts biju tikai pats. Pauls vienīgi dzīvoja līdzī. Vai bija atklāts arī viņš? Bija, taču es, laikam jau būdams lielāks egoists, dzīvoju vairāk ar sevi, un Paulam tas bija pa prātam daudz labāk nekā vērst paša dvēseli uz āru. Pa prātam arī tāpēc, ka viņš blakus savējai varēja izdzīvot arī cita dzīvi. Visi viņa radi, draugi, paziņas, pat reizi dzīvē iepazītie cilvēki manī tēlojās kā tādas stīgas, kas, stingri novilkta, iet viņa mūžam līdzī un skan, kad tām pieskaras. Ikkatrā Paula lugā kā orķestri saklausu gan akordu, gan frāzi, gan veselu tēmu no man tik zināmā, ka varu tikpat kā muzikants ar absolūto dzirdi pasmaidīt — tas ņemts no tā un tā, tas no cita. Bet tas, kas man jauns, īstenībā arī rakstīts no dzīves. Vienā lugā viņš mani pārsteidza ar īstām gaišreģa spējām. Mēs abi pazinām kādu cilvēku. Pauls ieinteresējās par šo personu tīri sociālā plāksnē. Es biju pazīstams daudz pavisāk. Viņu, cik vēlāk noprātu, interesēja tikai profesionālā terminoloģija. Šī cilvēka dzīvē bija arī dažnedažādi sarežģījumi un konflikti. Pauls tos uzklusīja, taču savā darbā visā pilnībā neizmantoja. Beigās, kad luga jau bija uz skatuves, mūsu paziņa dzīvē izdarīja kaut ko tik neiedomājamu, ka atklājās pavisam citā gaismā. Es biju satricēts, jo Pauls visu to jau bija paredzējis savā lugā. Ne mazāk izbrīnījies un pārsteigts bija arī pats dramaturgs, taču viņu nepriecēja paša gaišredzība. Sarūgtināja vilšanās šīnī cilvēkā. Kur tad te ir tā viņam pierakstītā augstprātība? Ja kāda personība Paulu interesē, viņš sāk ņemt līdzdalību tās dzīvē un liktenī. It sevišķi, ja tas ir no savējiem, no «mākslas gaitniekiem», kā teiktu Pēteris Lūcis. Viņš nestrīdēsies, ar kuru nav vērts to darīt, bet talantīgo nelaidīs vaļā no nagiem. Pilnīgi uzēdīsies, iekrampēsies un centīsies «lau-

zīt tā galvu dotajā virzienā», sev pieņemamajā, tātad vienīgajā un visīstākajā. Neesmu bijis klāt, bet esmu dzirdējis gan no lieciniekiem, gan no abiem strīdniekiem, no paša Paula un jaunās rakstnieces Evas Rubenes, par neatlaidību, ar kādu viņš revidē, grauj un nicina sev nepieņemamos uzskatus. Tur, Murjānos, aktieru «Rūķīšos», strīdos paiet veselas nakts. Zēl, ka neesmu bijis klāt. Bet zinu, ka grīda līgojas un dreb logu rūtis no Paula argumentiem, jo tiem, kā jums zināms, vajadzīgs plašums. Bet ir vēl lielāki strīdi, vēl lielākas pieķeršanās un pārdzīvojumi, un tie skar laiku, kurā dzīvojam, un tautas likteni. Caur to tad viņš mums visiem arī ir tas, kas ir Pauls Putniņš, — pilsonis, laikabiedrs. Šis vārds parasti nozīmē domubiedru, kas dzīvo vienā laikā ar mums. Taču, domājot par Paulu, es šinī saliktenī redzu burtisku abu sakņu piepildījumu vienā cilvēkā. Un proti — laika biedrs. Biedrs savam laikam. Ne katram dota spēja izjust laiku un sevi kā neatņemamu tā sastāvdaļu. Ne katram lemts tā saaugt kopā ar dzimteni un laikmetu, kad pašam sāk sāpēt tas, ko dara pāri citiem: gan cilvēkiem, gan dabai un kultūrai. Pauls nevaimanā, kaktā ierāvies, bet saceļas pretim aprobežotībai, bezjūtībai un formālismam visā piebaldzēna augumā, un tad dreb ne tikai logu rūtis. Nikumā čīkst pašapmierināto, tuklo, nevietā sēdošo ierēdņu krēsli un šķobās pret līdzciltvēku ciešanām notrulinātie vaibsti. Es viņam drīzāk pārmetu mākslas, sava darba un talanta upurēšanu šīsdienas aktualitātei, nevis necieņu pret cilvēku. Kaut gan Paulam tautas priekšā aizstāvji nav vajadzīgi. Tauta redz un zina, ko viņš dara. Un man atliek vienīgi apskaust un apbrīnot šo tautas un paša dzīves organiku vienā dvēselē.

Apskaužu viņu vēl citā — daudz taustāmākā lietā. Arī es mīlu savu dzimto pusi, taču man šī mīlestība attīstījās ar gadiem un iespējams, ka tanī ir pat liela nostalgijas deva. Turpretim Pauls jau no pirmajiem soļiem redzēja savu Piebalgu skaistu, neatkārtojamu un vērienīgu esam, kur pie katras piektās mājas, kā teica mūsu paziņa, var stiprināt piemiņas plāksni «Seit piedzima, auga...». Viņa tēvs bija Kaudzīšu Matīsa skolnieks. Abi vecāki — izglītoti laudis — skolotāji. Šis amats tajos laikos bija lielā godā un cieņā — zinu pats no savas bērības. Paulam ir pamatīgas tēva mājas. Tās tad arī ir šīs baltās skaudības objekts. Tā ir neaizmirstama māja jau ar vienu apciemošanu vien. Bet jaunībā mēs tur līgo-

jām, pavadījām brīvdienas, svinējām kāzas, sagaidījām Jauno gadu. Kādi tik viesi tur nav ciemojušies, kas tik nav guldināts, barots un arī pie darba mudināts! Jā, arī pie darba. Tāds bija šo māju tikums un viesmīlības noteikums, kamēr vēl saimniekoja tēvs. Ja mājās bija kāds neatliekams darbs, vai nu siena plauja, vai kartupeļu rakšana, — mīļais ciemiņ, nāc, lūdzu, palīgā, ņem grābekli, grozu vai izkapti. Tēvs pats nemitīgi kustējās, un, lai kad arī mēs ierastos, vienmēr pārtraucām viņu darbā. Uz strādāšanu šinī mājā kopš pirmajiem soļiem tika mudināti arī mazie. Pauls kādreiz atzinās, ka šī tēva fanātiskā ideja — mūžīgi nodarbināt bērnus — bijusi gandrīz vai varmācīga. Nezinu, kā jubilārs pret šādu audzināšanu izturas šodien, kad pašam Anna, kā dziesmā teikts, ir «meita egles garumā». Zinu tikai to, ka viņa katru vasaru pavada pie radiem Piebalgā, kuriem uzdots Anniņu pamatīgi nodarbināt un apmācīt visos lauku darbos. Domāju, ka meitiņai sākumā nācās gan piespieties, gan sevi pārvarēt, taču šodien viņa lauku darbus prot, mīl tos un praktiski zina par dārzu un kūts iemītņiem, iespējams, pat vairāk nekā dažs labs jaunais speciālists ar tehnikuma diplomu kabatā. Ābols no ābeles tālu nekrit. Un kur lai piepildās un pierāda sevi šī senā paruna, ja ne vislatviskākajā novadā — Piebalgā? Bez tam Pauls arī izskatās atsīties tēvā, un no dzimtas pamatiem neviens viņu ne ar kādu varu neizraus.

Milzīgie, tikai Piebalgai raksturīgie mājas bēniņi nu jau vairākus gadus tiek pārbūvēti. No vienas puses, it kā spiestu praktiskā vajadzība — kad vasarā sabrauc Andra, Birutas, Paula un Daces ģimenes, tad iet kā tādā kolhozā. Iespējams, ka «Pasaulīt, tu ļaužu ēka» dzīma šinī burzmā un burkšķī, kur nabaga sieviešiem no kārotās atpūtas nav ne miņas. Jaunā audze atbilstoši Piebalgas labākajiem standartiem ir ne tikai kustīga un darbīga, bet arī ēdelīga, un svaigajā gaisā šī krietnā īpašība dubultojas. «Ārprāts un šausmas,» Ģirts vaimanā pat ziemā, «šito ēšanas trakum! Sievieši no virtuves ārā netiek no rīta līdz saules rietam.» Rūme ar visiem vajadzīga, pašu dramaturgu ieskaitot. Un ne tikai kur kājas izstiept, bet arī rakstīšanai. Taču ne tas bija galvenais, kas spieda Paulu uzņemties šīs mūsdienu modernās mocības, šo lēno, gauso pašnāvību — būvēšanos. Dēls gribēja, lai arī no viņa kaut kas paliktu šinī gadu simtu mājā. Kā uzburt tās tēlu? Vecākās un manas paaudzes ļaudis varbūt at-

ceras senseno laiku dekorācijas latviešu teātra izrādēm, sevišķi Blaumaņa lugām. Nu, kaut vai Spertāla darinātos uzvedumos. Tajos bija gan reālais, gan teiksmainais, pasvītroti latviskais skaistums. Atzišos, ka sāku jau ilgoties pēc tāda jauninājuma teātrī, kur māja uz skatuves ir kā māja un lapotne kā īsta klājas pāri pagalmam, bet aiz žoga, kur zied kāršu rozes, vīd birztaļas un lauki ar ūdens spoguļi pie pamales...

Es it kā novirzījos no tēmas, nevis lai apspriestu mūsdienu izcilo dekoratoru veikumu (lai slava tiem un sekmes arī turpmāk!), bet lai radītu aptuvenu priekšstatu par Paula tēva mājām, par kurām var teikt vienu vienīgo vārdu «skaisti!». Var, protams, ievilkt elpu, pameklēt vēl izteismīgākus apzīmējumus un rezultātā piebilst: «Jā...» Kaut arī nav nekā kopīga ar tikko aprakstīto teātra prospektu. Tādus plašumus var ieraudzīt no Imanta Kalniņa saimniecības, drusku attālāk no Reinkalviem. Paula tēva pagalmu un iebraukšanu sētā klāj zaļa lapotne. Māja ieaugusi simtgadīgās kļavās un liepās. Bet plašumi ir, jo mūsos bez tās redzes, ko šinī brīdī ar acīm ieraugām, dzīvo arī pieredzes redze. Tā paliek, ir klāt, un cilvēks dzīvo ar abām šīm redzēm. Tāpēc, sēdot uz klētiņas sliekšņa, es redzu gan Ineša dzidrumu, gan Brežģa kalna sniegotos plašumus. Redzu lauku ceļus, kuri aiz pakalniem spēlē paslēpes, simtgadīgās mājas un Kalna Kaibēnus, kas kļuvuši par mūsu svētnīcu. Bet cilvēkiem ir arī trešā redze, tikai ne katram tā dota. Uz to runā lietas un priekšmeti. Te, Reinkalvos, ik akmens, ik baļķis stāsta par citām dzīvēm, ceļiem un ciešanām, par īslaicīgiem priekiem un mūžīgo darbu, lai noturētos, lai pastāvētu šeit šī māja, šī zeme, lai lauki nestu augļus un bērni dzīvotu labāk. Es ticu, ka Paulam arī šī spēja ir dota, jo viņa mīlestība uz dzimto pusi ir ne tikai vārdos un darbos redzama, bet arī dziļi intīma un jūtīga kā paša nervi un sirds.

Ir lietas, pret kurām viņš sacelsies, bet ir arī smeldze, par kuru klusēs un kuru nesīs tikai sevī. Ir, es nojaušu, un neaizskarsim to. Viss cilvēcīgais dzimst tikai caur mīlas noslēpumu. Arī talants.

Nekad neaizmirsīšu vienu nakti. Mēs divatā viņa mašīnā atgriezāmies no Palangas. Līdzī paņēmām stipru kafiju, lai nenāktu miegs. Bet tā nebija vajadzīga. Mēs triecām kā jaunībā bez īpaša temata un tanī pašā laikā par vissvarīgākajām lietām mūsu dzīvē. Izrādās, arī teh-

nika šad tad var dot romantisku noskaņojumu tāpat kā uguns: ja ir uzticams motors ar gaismu, kura atšķel ceļu no nakts, un ātrums. Vēl — divu cilvēku vienotība tumsā un kopējais ceļš, gan šis, kas naktī jānobrauc, gan tie, kuri aiz rītdienas. Nemanot paskrēja kādreiz tā dēvētā robeža. Mēs auļojām garām snaudošiem Latvijas siliem un sētām. Un tad, jau tuvu pie Liepājas, Pauls iesaucās: «Tu zini, man ir viena sāpe, viens izmisums un viena nožēla mūžā, kura nekad nerimsies, jo šo vēlēšanos, šo gribēšanu neviens nekad nepiepildīs... Tu paskaties,» viņš pameta ar galvu uz naksnīgo lauku pusi, «tur dzīvo cilvēki. Mēs dražam garām šim te mājām un citām. Tā katru dienu... bet tur taču dzīvo cilvēki! Tur ir savi Jāņi, Pēteri, Annas, Mildas un Staņislavi. Kāda ir viņu dzīve? Ko viņi pieredzējuši, kādās kaislībās plosīti, savās un citu kļūdās malti un spīdzināti? Kādas biogrāfijas! Kādi likteņi! Bet es nomiršu un nekad to neuzzināšu. Bet tā gribētos ieiet viņu dzīvē! Nocelt jumtu un ieiet...»

Kafiju tomēr dzērām. Ne tāpēc, ka nāktu miegs. Esam praktiski cilvēki. Samaksāts ir, līdzī ņemts arī — nelies jau zemē. Pieturējām kalna galā aiz Saldus. Stāvējām pasaules skaistākajā bārā zem zvaigznēm pie atvērtā bagāžnieka. Lejā miegā elpoja Kurzemes pilsētiņa, ezeri sačukstējās ar debesīm, mēs klusējām. Gribējās palikt te ilgi, ilgi, savas zemes vidū uz lielceļa. Kaulos ielija spēks, bet ne jau no kafijas vien: no mīlās zemes un apziņas, ka esam nomodā, no Paula vienotības ar šiem cilvēkiem, kuri ieslēgušies miegā līdz jaunam rītam.

Bet nu ir pienācis laiks pastāstīt kaut ko tādu, kam gaidīju izdevību gadus divdesmit. Paula apaļā jubileja ir īstais gadījums, kad savu piedzīvojumu varu laist tautā.

Bijām jau beiguši studijas un strādājām, taču mūsu draudzība nebeidzās. Vienīgi Andrejs Migla tīri fiziski attālinājās no mums — līdz pašai Liepājai. Mēs, Rīgā palikušie, turpinājām dzīvot kā brāļi — Pauls, Ēriks Lācis un es. Un, kā jau starp labiem radiem pieņemts, mēs vienmēr bijām klāt cita svētkos, nelaimē vai steidzamā palīdzībā. Tā nu notika, ka vienu vakaru Pauls zvanīja man un prasīja, vai tanī un tanī datumā būšu Rīgā un vai varu aiziet pie viņa. Es apsolīju. Pauls vēl stingri piekodināja, ka jābūt tieši septiņos un ne minūti vēlāk.

«Kas būs?» es, dabiski, paaugstinājos. «Tad jau redzēsi, tikai noteikti atnāc, jo es ar tevi rēķināšos,» viņš atbildēja.

Pabrīnījos, atzīmēju kalendārā un sāku minēt. Viņa jubileju datumi man zināmi. Tas atkrit. Kas tad vēl? Pēc pāris dienām Pauls zvanīja atkal.

«Tad tu noteikti būsi, kā norunājām?»

«Būšu, bet kas par lietu?»

«Uzzināsi. Tikai noteikti atnāc, jo es ar tevi rēķināšos. Bet tieši septiņos un ne minūti vēlāk un, galvenais, skaidrā prātā. Pēc tam jau redzēs...»

Nu tā lieta palika pavisam interesanta un mīklaina. Sāku šķetināt vairākas versijas. Saderināšanās? Bet ar kuru? Kāpēc tad es neko nenojautu? Kāpēc ne minūti vēlāk, un kāds tam sakars ar prāta skaidrību?

Nākošajā dienā studijā mirdzošām acīm pretim nāca Ēriks.

«Eu! Janka, kas ar Paulu? Tev arī jābūt? Ko tas nozīmē?»

Sākām minēt abi, bet pie skaidrības netikām. Trešais zvans bija pašā priekšvakarā. Mūsu ziņkārība tika sakāpināta līdz galējībai. Sanāca pat dusmas.

«Jā! Ne minūti vēlāk. Un skaidrā prātā!»

Spēlēti vienaldzīgā balsī, negaidot Paula piekodinājumu, es pasteidzos pielikt sarunai punktu. Labi! Ja viņš no tā, kas notiks rīt vakarā, taisa tādu noslēpumu, es izrādīšu, ka man tas nav nekāds jaunums, nolēmu un sāku pārdomāt, kā viņam to pierādīt. Iespējamās divas galējības: kaut kas labs, patīkams, svinīgs vai arī liks pie darba, būs jāremontē istaba, varbūt ir saņēmis jaunu dzīvokli — vajadzēs palīdzēt pārvest mēbeles. Darišu tā: pirmajam gadījumam ieradīšos uzvalkā un portfeli ielikšu kaut ko, kas der tādās brīžos, bet, ja pastāvēs otrā versija, tanī pašā portfeli būs arī vecvecas, sašķiebtas kurpes un drēbes, kas der vismelnākajam darbam.

Tā arī izdarīju un ierados norunātajā laikā, dažas minūtes pirms septiņiem, pavisam mierīgs un vienaldzīgs. Pauls atvēra durvis, ģērbies uzvalkā, baltā krekļā ar šlipsi. Tā — vecās bikses un kurpes nevajadzēs, es sevī atzīmēju un garlaikoti sasveicinājos. Taču Ēriks bija nemierīgs:

«Eu! Paul! Nu, kas ir? Cik ilgi mūs spīdzināsi?»

Bet Pauls tikai nervozi berzēja plaukstas, ne īsti pietāja, ne apsēdās, ik pēc brīža skatījās rokasplukstenī vai arī, pieskrējis pie loga, izliecās ārpusē Lāčplēša ielā un lūkojās lejā. Tā vien likās, ka galvenā persona, ko viņš

gaida, aizvien vēl nerādās. Kas bija bez manis un Ērika vēl? Ulla, Irēna... Un kas vēl? Daudz mēs nebijām.

«Tā, tieši septiņi,» paskatījies pulkstenī, Pauls konstatēja. Cieši aizvēra durvis, izslēdza telefonu un apsēdās pie mazā galdiņa. Man un Ērikam kļuva pavisam neveikli. Viena bija mums padomā. Viņa neatnāca! Nu sāksies kaut kāda atzišanās. Pauls samulsis sēdēja mūsu priekšā. Izvērstās delnas atstutēja ceļgalos, nervozi nokreškinājās un sāka:

«Tā...» Viņš sasita plaukstas, automātiski paskatījās pulkstenī, bet, atjēdzies, ka tas ir lieki, noņēma to un nolika uz galda.

«Tā, mani draugi,» viņš iesāka no jauna.

Ak kungs, cik bezgala garas var būt sekundes! Ēriks jau gribēja kliegt: «Paul, izbeidz!» Es degu neveiklības sajūtā un lādējos, kāpēc bija jāuzklausu un jānāk. Tagad, tūlīt sāksies kaut kāda publiskā grēksūdze.

«Es esmu uzaicinājis jūs, lai paziņotu... (Ēriks dega pavisam sarkans, acis zvēroja — tūlīt, tūlīt viņš lēks kājās...) ka esmu uzrakstījis lugu... ha-ha-ha... Un gribu jums to nolasīt,» Pauls nobeidza ievada daļu un pieliecās pie atvilktnes, lai paņemtu rokrakstu. Viens sasprindums izkūpēja, un tā vietā stājās cita neveiklība. Tā līda kā glodene, tinās mums apkārt. Nabaga Pauls! **Palika** viņa žēl. Pasaule pilna ar grafomāniem, un tagad šiem nelaimīgajiem piebiedrosies arī mūsu draugs.

«Lauzīsim galvas dotajā virzienā,» kaut kur pavisam no tālienes skanēja viņa balss.

Kas tas par nosaukumu? Es sašļuku. Kaut kāds neliterārs činavnieku žargons. Nu, kam tev, Paul, tas bija jādara?! Tu esi talantīgs režisors. Kritiķi, protams, gaidīja brīnumus, bet mēs taču zinājām, cik maz patstāvības tev vēl ļāva teātrī, taču mums tavas izrādes bija lieliskas! Mēs priecājāmies kā par savu veikumu. Un tagad... cik sāpīgi un mulķīgi beigsies mūsu draudzība! Ja neatzīsim tavu sacerējumu, tu apvainosies. Ja žēlosim — mūsu starpā ieguls meli... Rādījām nopietni koncentrētus ģimjus, kaut arī autors uz mums neskatījās.

Lasījuma sākums skanēja pat pieņemami. Bet veselu lugu, mīlais Paul?! Draugs, piedod, bet es taču redzēju, kā tu mocījies tajos pašos eksāmenos, kad divi teikumi bija jāizspiež ar dzemdību mokām. Paul, Paul... Bet viņš tikai lasīja, uz mums pat aci nepamezdams. Un es pamazām sāku ieklausīties un iedzīvoties. Galvenais varonis

Pats ir tik pazīstams, ka nevaru savaldīties no atklāsmes prieka. Saskatos ar Ēriku, viņš smeļ un saprotoši māj ar galvu. Tas taču ir mūsu... Tss! Lai izpaliek pazīstamais vārds, tāpēc ka tas tomēr nav viņš. Pauls paņēma no mūsu biedra dažas īpašības un izaudzināja tās «dotajā virzienā». Toties pāris ar retroautiņulll Atcerējos, biju uzaicinājis Paulu masu skatos, lai piepelnās. Tur piedalījās arī kāds kungs ar vecvecu fiatu. Retroautiņi vēl nebija modē, bet onkuļa vāgis spīdēja kā jauns. Pauls ilgi runājās ar veco. Tagad šis vīrs ar kundzi sāk dzīvot jaunu dzīvi. Un tad nāca vēl citas — mums tik dzirdētas un pazīstamas lietas, tās ieguva savu — patstāvīgu un pilnasinīgu gaitu. Visas aizdomas un šaubas pagaisa kā nebijušas. Pazuda pat Pauls pats, palika tikai tā dzīve, kuru viņš uzbūra. Ja par kādu mēdz teikt «un nākošā rītā viņš pamodās slavens», tad Pauls mūsu acīs tās izauga, kad aizvēra rokaksta pēdējo lappusi. Sis vakars bija kā zemestrīce mūsu dzīvē. Sākās haoss. Vairs neatceros, ko kurš teica. Atzināmies savās aizdomās un minējumos. Vērtējums bija vienprātīgs. Ir luga! Un Pauls, izrādās, var kļūt arī rakstnieks!!! Ēriks skaļi smēja, mute līdz ausīm vaļā, un acis spīdēja kā runcim marta mēnesī pie skursteņa. Mūsu draudzība bija īsta. Ja dzīvē pieņemts teikt, ka draugus pārbauda nelaime, tad mākslā ir otrādi. Toreiz mēs priecājāmies, kā paši būtu ko veikusi. Jau ar nākošo rītu mēs laidām lugas labo slavu pa labi un kreisi, cerēdami, ka tā aizies līdz priekšnieku ausīm ātrāk par manuskriptu. Un tad, kad tie vērs to vaļā un sāks lasīt, lai kungiem jau ir priekšstats, ka tā ir īsta manta, jo visa Rīga par to jau runā.

Nezinu, vai mūsu centieniem bija kāda nozīme. Pauls turpināja strādāt teātri. Tur kaut kas neklapēja. Kas īsti, neesmu noskaidrojis pat šodien. Saklausījies baumas, es visos drauga nepatīkamajos pārdzīvojumos skaļi vainoju Pētersonu. Rīga ir maza, tas kļuva zināms, un Pauls metās man virsū:

«Ko tu lien? Kas tev prasija? Ko tu zini? No ienaidnieka mazāks posts nekā no mulķa drauga!»

Taču draudzība ar to nebeidzās. Tika lasīta otra luga «Kā dalīt Zelta dievieti?», un tā pirmā ieraudzīja skatuves gaismu. Kas tie bija par svētkiem mums visiem! Gan Ēriks, gan es jutāmies tikpat kā autori, kaut gan arī šī tika rakstīta lielā slepenībā. Pauls teica:

«Ja es kādam iepriekš pastāstu, tad zinu, ka vairs ne-

uzrakstišu. Nav interesanti to darīt, esmu jau izlaidis no sevis ārā.»

Tā sākās jauns posms mūsu drauga dzīvē. No teātra viņš aizgāja pavisam.

Es neņemos te analizēt viņa lugas. Lai dara to speciālisti! Tikai vienu gan gribu uzsvērt — vispirms jāizlasa un jāizprot tas, ko Putniņš gribējis pateikt. Nav jādiktē viņam priekšā jau pie gatavas lugas cita, citur aizgūta un noskatīta izrāde. Un vēl — ticiet, rakstīt viņu spiež vienīgi sāpošā pilsoniskā nepieciešamība. Vienīgi tas, ko izdzīvojis, sapratis viņš pats. Un tikai to, kas aiziet līdz pamatu pamatiem. Mans uzdevums šinī rakstā būtu daudz pieticīgāks, bet reizē arī grūtāks. Es gribētu uzskicēt vismaz dažus dzīvā dramaturga vaibstus, kaut arī zinu jau iepriekš, tie būs skatīti vienīgi manā spogulī. Kinematogrāfistiem nemitīgi pārmet, kāpēc viņi neiemūžina mūsu kultūras darbiniekus filmā. Bet vai tas būtu tas vienīgais veids? Smilģis savās lekcijās mums uzbūra tādu savu laikabiedru portretu galeriju, ka pārņēma izmisums, iedomājoties nākotni. Smilģis aizies un līdz ar viņu arī šīs atmiņas, šie dzīvie cilvēki.

Es sāku atcerēties te vienu, te otru gadījumu no mūsu jaunības un sapratu — ir jāapciemo Pauls pats savā Piebalgā, kur, kā zinu, viņš noņemas ar bērniņu pārbūvi un karo ar materiālu un darbaspēka deficītu. Sailgojos pasēdēt uz tās klētiņas sliekšņa, kur kādreiz sēdēju blakus viņa tēvam un klausījos lēnprātīgos un pamatotos stāstījumus par brāļiem Kaudzītēm un Piebalgas sendienām. Viņš sēdēja taisni, acis urbās tālumā, un katra viņa doma, mazliet saliecoties uz priekšu, tika ar plaukstu nolikta un izgludināta uz ceļgala līdz visskaidrākajai patiesībai. Cauri manai dzīvei mirdzēs vēl cita — daudz idilliskāka ainiņa, gaiša, saulaina kā paradīze. Pa baltu, baltu flokšu aleju no klētiņas nāk balta, smaidoša Paula māmiņa ar sauli sudrabainos matos un saka: «Atbrauci, bērniņ...»

Taču Pauls negaidot ieradās Rīgā, un bija jāiet uz Vēsetas ielu. Pirms ieejas daudzstāvu namā mazā laukumiņā vīta nopļauta zāle. Tā smaržoja kā īsts siens. «Vai nav labs sākums rakstam?» iešāvās prātā. «Mūros ieslodzītā siena smarža...» Pauls vēra vaļā durvis, zobgalīgi smējīgs: «Līga, pie mums presel! Bet es tādā izskatā. Atvainojiet! Man taču vajadzēja tev izrādīties labākam un skaistākam.»

Pa ceļam biju izdomājis dažus jautājumus, taču Paula mājas ikdiena bīdīja tos tālāk. Biju pārsteidzis abus ar Līgu, risinot svarīgu problēmu — kā labāk sadalīt lielo priekštelpu, lai savs kaktiņš un saimniecība tiek arī Indriķim ar visām klavierēm. Spriedu līdzi, bet sevī atzīmēju, ka rakstā noteikti jāuzsver dēla muzikalitāte, citādi lasītājs padomās, ka vecāki snobiski dzen mazo mākslas ērkšķainajos ceļos, it kā nu tie būtu vienīgie, kas garantētu cilvēka prestižu. Kas nav, tas nav, jo Anna, re, savu dzīvi saistīs ar laukiem un dzīvajām radībām.

Neskatoties uz manu vērotāja un līdzī dzīvotāja divdabību, pašam par brīnumu, laimējās ieteikt tādu priekšlikumu, ka Pauls bija par to stāvā sajūsmā.

«Ko tu tur uzrakstīsi, tas man vienalga, bet par šo te padomu — paldies! Kaut gan man ir viens lūgums: raksti visu, ko gribi, tikai nevajag par mūsu meitās iešanu!»

«Kāpēc?» Līga iesaucās. «Tas taču būtu gan dzīvi, gan interesanti.»

«Nu, atļauj vismaz to mūsu pirmo, pašu skaistāko.»

«Kādu?» Līga iedegās.

«Ē,» Pauls nelāgi saviebās.

«Nepārtrauc mani, Paul! To es pārdzīvoju vairāk nekā tu un neaizmirsīšu visu mūžu.

Tas bija pašā sākumā. Viņš — garš, neveikls lamzaks no laukiem, es — zaldāta šinelī. Tādi vientuļnieki vien bijām. Te kādu vakaru Pauls saka: «Janka, aiziesim meitās.» Vai dieviņ! Esmu gatavs, kā stāvu. Braucām kaut kur cauri Rīgai, pāri Gaisa tiltam. Nu ir Vefs. To es jau zināju. «Nākošā kāpsim ārā,» Pauls saka. Lietus jau lija, bet nu sāka gāzt pavisam pamatīgi. Tāds auksts rudens lietus, kaut arī bija pavasaris. Uz Biķernieku ielas stūra apstājamies. Pauls, atgāzis galvu, sāka pētīt namus. «Nu, kur tālāk?» es mudināju. Pauls pētīja namu logus, pētīja jumtus un dudināja: «Tās ir ļoti kārtīgas meitenes. No Piebalgas. Godīgas. Tu nedomā neko citu...» — «Labi, labi,» es mīdījos, «ejam tik ātrāk.» — «Pagaidi, es nezinu, kur te...» Pauls stāvēja pilsētas krustojumā kā tīruma vidū un mierīgi teica: «Nu, pagaidīsim.» Tā mēs stāvējām un gaidījām, nezinot, ko. Vai to, ka viņas var iznākt ārā vai arī atgriezties mājās. Lietus nerimās. Zaldāta šinelis bija izturīgs, taču kurpes man cauras. Sāku drebināties. Aterējies veco anekdoti par runci un mazo kaķīti, teicu: «Labi, Paul, es jau pameitojos. Pietiek! Braucu uz kopušku, ja gribi, meitojies tālāk viens pats!»

«Bet citas iešanas?» Līga smējās.

«Ē,» saviebos arī es, «zini, Līga, Margerim Zariņam taisnība: viņas visas tagad ir godājamās matronas ar vīriem un bērniem. Netraucēsim citu laimi un saskaņu.»

Lai vērstu sarunu uz citu pusi, es sāku klāstīt pa ceļam izdomāto teoriju par laika skriešanu.

«To tu lieliski izdomāji!» Pauls uzgavilēja.

Es jutos glāimots, taču izrādījās, ka viņš runā par priekšnama pārkārtošanu un manu priekšlikumu šinī lietā. Saruna uz augstākām matērijām kā nevedās, tā nevedās. Mēs iegrimām būvēšanas likstās, un caur tām es nokļuvu tajos ilgi pārbūvējamajos bēniņos Reinkaļvos.

Viņam patik celt, visu veikt savām rokām. Tas būtu pat aizraujoši, bet, lai tiktu līdz tam, lai sameklētu materiālus, dzelžus un kokus visos pielietojamos veidos, tur ar vienu cilvēka veselību nepietiek. Rakstīšanai laika nemaz vairs nav.

«Bet kā būtu, ja tu kādam maksātu par to visu, bet pats strādātu savu darbu?» es ieminējos.

«Bet kur lai tādu cilvēku ņem?» Pauls iesaucās. «Tev ir zināms? Dod šurp! Tāda vadīšana un sagāde arī ir darbs. Bet pie mums šinī pienākumā redz tikai iedzīvošanos uz cita rēķina. Krāpnieku un mahinatoru, cik uziēt. Bet darītāju nav! Mēs esam nonākuši pat tik tālu, ka tu satrūksties nevis no nejēdzībām, bet no kārtīgi veikta darba. Ir manīgi vīri, veikli zēni, bet nav meistarū. Un tā ikvienā nozarē, kur paskaties. Nav kultūras darbinieku, nav vadītāju, trūkst partijas kadru. Tie visi izniekoti, izsēti vējā visādu stulbo nosacījumu rezultātā.»

Šāda kritizēšana un atļaušanās šodien sastopama ik uz soļa. Taču sāpi, kādu saklausu Paula balsī, var dzirdēt reti.

«Izrādās, esam dzīvojuši ilūzijās. Visu laiku domājām — nāktu citi laiki, tad nu mēs darītos, tad nu rīkotos. Nu tie laiki būtu pienākuši, un atklājas — čušs! Ne tu proti, ne vari arī pats.»

Un tad sekoja drausmīga atzišanās, kurai es nevaru piekrist.

«Dzīvē neesmu realizējis sevi. Tikainiecīgu daļiņu no tā, ko gribētu un varētu. Es neprotu dzīvot. Paskaties uz N! Viņš izslēdz visu — saistības, nosacījumus, pienākumus, ģimeni, bērnus, draugus! Tikai rada. Pamatīgi! Apskaužami. Un, radīdams īstu mākslu, viņš rada arī teoriju, kura visu to attaisno. Es nenosodu. Tieši otrādi. Bet es, kaut arī

gribētu, tā nevarētu. Esmu ievilkts, sapīķērēts kā tiklos simtos pienākumu. Un es nenožēloju arī to, jo citam tos nevar uzticēt. Taču gadi skrien, skrien... Un darīts ir gaužām maz.»

Es nepiekritu, bet arī neapstrīdu. Domāju rakstā aperēt šo izmisumu un vērst to jaunā gaismā. Jo nekas jau nepazūd. Savā rakstā, tur es kā zilnieks centīšos paredzēt, kādos ceļos šī enerģija un spēks atsaucas citos, kā darbosies vēl pēc daudziem gadiem viņa bērnos un bērnbērnos. Kāda atdeve tai ir sabiedrībā jau šodien. Darijis, vecīt, tu esi daudz. Dod dievs, man tā pastrādāt. Arī manā labā esi darijis, arī mani iespaidojis un veidojis un ne tikai mani. Paplosi vien sevi. Tā tik vēl trūka, ka piecdesmit gadu vecumā tu būtu apmierināts ar sasniegto. Man šinī izmisumā nav viņa žēl. Tas ir svētīgs un auglīgs. Es drīzāk gribu dzirdēt viņa domas par laika skrējieni. Kāpēc tas ar gadiem paliek arvien ātrāks?

Un nu mēs sākam strīdēties. Es cenšos pierādīt, ka gadus dara steidzīgākus ieradums un atklāsmes trūkums. Bērnbībā katra diena mums sniedz kaut ko jaunu. Tālākajā gaitā tas notiek arvien retāk. Pat tas, ko mēs uzskatām par jaunu, būtībā tāds nav, jo mēs savā garā bieži vien jau esam gatavi tam. Pauls paliek pie sava — laiku steidzina disharmonija. Pasauli viņš grib redzēt lielā harmonijā. Tieši saskaņā ir augstākā jēga, pamatīgums, noturība un šķietamais ilgums, pēc kura mēs tā kārojam. Viņš atcerējās igauņu īsfilmiņu, kurā caur vienas dienas ritumu tika parādīts cilvēka mūža ātrums. Sākumā, no rīta, viss rit gausi, pat palēnināti, tad ar katru jaunu stundu kustības kļūst ātrākas, līdz vakara pusē tikai zibēt zib.

«Mēs skatījāmies kopā ar Silviju Radzobi,» viņš pieminēja un iesmējās, «toreiz vēl draudzējāmies. Es biju satriekts par šādu simbolu. Bet viņa saka: «Es neko nesa-protu.» Jocīgi... kā var nesaprast! Es skatījos vēlreiz. Jā, tā tas ir — uz vakarpusi viss iegūst paātrinājumu. Bērnbībā daudzmaz ir harmonija. Tāpēc tas šķietamais ilgums. Vēlāk sākas dzīšanās pēc māņiem. Viens otram pinas pa kājām, traucē. Tiek radīti visādi nevajadzīgi šķēršļi. Steiga steigas dēļ. Disharmonija. Tikai disharmonija ir šī šķietamā paātrinājuma cēlonis! Tanī pašā laikā tanī pašā filmiņā ir lietas, kuras pastāv, kuras ir mūžīgas. Protams, relatīvi mūžīgas. Kāda celtne, piemi-neklis, baznīca. Tie stāv un ir noturīgi. Un arī cilvēkā noturīgums rodas tikai tad, ja viņš pieskaras šim mūži-

gajam, ja apstājas pie tā, atstāj tajā daļu no sevis. Tā es to saprotu. Jo arī pasaules mūžīgums ir harmonijā un plašumā.»

Es, protams, te varētu ko iebilst un pierādīt savu, taču raksts būs par jubilāru un man kā autoram jārespektē viņa viedoklis. Pēc viņa domām, pat tad, kad tiktu radīti visideālākie apstākļi, cilvēks pāri pusmūžam sāktu sajust disharmoniju attiecībās ar jauno paaudzi. Tas nu gan priekš manis bija jaunums. Lai nu kas to runātu, tikai ne viņš!

«Jā!» Pauls apstiprina vēlreiz. «Attiecībās ar jaunatni es vienmēr jutos diskriminēts un tāds palikšu arvien vairāk. Jo es taču nevaru atgriezties tur, kur viņi šodien stāv. Viņiem ir šī iespēja. Bet man — nokļūt tur, kur viņi, ir pretdabīgi. Biju to pieminējis vienā rakstā, bet mani nesaprata. Pat Augusts Milts.»

«Tādā gadījumā man ir liels gods, arī es nesaprotu.»

Pauls pielec kājās. Izstaigā pāri istabai šo distanci gariem soļiem. Nostājas jauno vietā un artistiski rāda viņu vīzdegunību: «Nekas, nekas, vecīt, mēs būsime tur, kur tu stāvi, bet tev nav iespējas atgriezties mūsu vietā!»

«Raujies vai pušu, es tik tiešām nevaru,» Pauls izmīsiģi noplāta rokas un pārsoļo savu gadu vietā. «Tu redzi, es nevaru atgriezties, jo mums ir kustība, virzība vienā virzienā. Viņi nonāks tur, kur es stāvu. Bet es atpakaļ — nekad! Starp mums vienmēr būs distance.»

«Bet vienos šī virzība!» es iebilstu. «Un kāpēc sirdsmiera labad tu nemeklē gandarījumu savos gados, kuros esi vairāk nogājis, vairāk zini un saproti? Kāpēc tev jābūt viņu vietā, ja tu jau esi tur bijis?»

«Arī tā vairs nebūs harmonija, jo es nenorobežošos no viņiem. Negribu to. Mums jāiet vienā virzienā. Bet ejot es jūtu, ka esmu diskriminēts no viņu puses.»

«Bet tas taču atkarīgs no paša sajūtas, no nostādnes!»

«Protams! Un tā man ir tāda kā divreiz divi, kā es te stāvu. Un tā es jūtos vienmēr. Šī zemapziņā diktētā patiesība daudzās lietās rada viņos pārākuma sajūtu, kura ir tik maldīga. Atnāk te pie manis kompānijā tas jūsu slavētais Paškevičs. Biju priecīgs iepazīties. Runājamies. Viņš sāka man uzbrukt, pārmet virspusību, izvairīšanos no svarīgām problēmām. Paga, paga, es saku, par kuru manu lugu jūs runājat? Es vispār, šis atbild, par jūsu kopējo tendenci! Bet par manām lugām? — es uzstāju. Izrādās, šis nav nevienu ne redzējis, ne lasījis. Pagāju-

šajā gadā visi bija sajūsmā par Rudītes Kalpiņas rakstu. Nu, malacis, arī es saku. Taču man tas nav nekas jauns. Mēs visu to zinājām un runājām. Un Rudīte šodien to var publicēt tāpēc, ka par tādu uzstāšanos Lūcija Nefedova savā laikā tika gandrīz vai izslēgta no komjaunatnes, ka Gunāra Priedes luga «Smaržo sēnes» bija nodota anatēmai, ka Rolanda Kalniņa un Viktora Lorenca filmas gulēja plauktos. Vai šodien kāds atceras, kā tika gremdēts un sistis komunistis Ojārs Vācietis? Vai kāds atbildēs par to? Viņa inkvizitori svētiem liekuļu ģimijiem stāvēja pie zārka... Tautas dzejnieka zārka...»

Pauls atkrit krēslā, smagi tiek izpūsta dvaša, rokas krampējas apkārt krūtīm, un kājas izstiepjas līdz istabas vidum. Viņš smagi un nikni elpo. Sēd, iecirtīgi apakšlūpu uzmetis, un lūr caur pieri sienām cauri. Iestājas klusums. Es pametu acis uz viņa kājām un nevilus iesmejos:

«Bet iet arī uz labo. Atceros savu «meitas istabiņu» Veidenbauma ielā! Tā bija tik maza, ka tev, sēdot uz guļamā, vajadzēja durvis uz virtuvi turēt vaļā, lai ir, kur kājas izstiept.»

«Jā,» Pauls uz mirkli atplaukst, «taisni jābrīnās, kā toreiz visi tur salīdām: tu, Ēriks, Andrejs, Ģirts.»

«Tur tev pie durvīm bija piesprausts Pelšes raksts par Jāņiem, nevajadzīgajiem pagānu svētkiem, kuri traucē sociālisma celtniecību Latvijā. Atceros, tas tevi dikti uzmundrināja. Vēl ir saglabāties?»

«Jā,» viņš atkal paliek drūms. Jaunības laiku pieminēšana un agrāk iesāktā tēma kontaktējoties aizskāra kādu citu sāpi, un tā izskanēja smieklos:

«Ha! Un kā mūs izraidīja no universitātes?! Par to vajadzētu uzrakstīt! Ārprāts!»

Pauls atkal ceļas kājās.

«Paklausies, bet viņi visi taču darbojas arī šodien. Gan tie, kas uzpūta to lietu, gan tie, kas pratināja. Vai ir jau «pārkārtojušies», un kādos krēslos sēd?»

«Nebaidies, ir pārkārtojušies un aktīvāk nekā mēs,» es iebildu.

Līga atgriezās no pilsētas, un Pauls metās pie viņas, lai stāstītu mūsu universitātes piedzīvojumu. Sieva, protams, to jau zināja, taču Pauls nelikās mierā. Es jūtu, ka viņam šīs dienas atklātības gaisotne seno notikumu krāso citos — daudz traģiskākos toņos.

Tas notika drīz pēc pirmās atmodas. Konservatorijā režisoru kursā parādījās nebijis priekšmets — psiholoģija!

Protams, ne obligāts — fakultatīvs. Gribi — mācies, gribi — uzspļauj tam kā pūstošā kapitālisma paliekai. Nedz eksāmens, nedz ieskaites šīm zināšanām netika plānotas. Mēs metāmies uz tām kā izslāpuši. Lekcijas lasīja Rūdolfs Krūmiņš. Jau no pirmās stundas mēs ne tikai iecienījām, bet aizkustinoši iemīlējām, pat dievinājām viņu un klausījāmies tā, kā drūmās ziemeļu tundras iedzimtie uzklausa savu šamani. Tāpat kā mežoni, bijām gatavi plēst sev matus un kaisīt pelnus uz galvas no izmisuma, ka kurss ir tik īss un neviens nevar līdzēt. Bet tad kļuva zināms, ka universitātē juristiem Rūdolfs Krūmiņš lasot tieslietu psihiatriju. Urā! Mūsu četrinieks, tie paši Pauls, Ēriks, Andrejs un es, sākām tur apmeklēt viņu lekcijas un sadraudzējāmies ar topošajiem tieslietu speciēm. Tās bija jaukas dienas. Tur bija krietni puīši un daiļas meičas. Tuvojās Astotais marts, un mēs gudrojām, kā apsveikt mūsu jaunās draudzenes. Vesela bezmiega nakts pagāja, darinot pārsteigumu, kuru izkarinājām universitātes auditorijā pie tāfeles. Tas bija liels kartona gabals, uz kura aplikācijas un patvaļīgas piezīmēšanas tehnikā rēgojās puskaila daiļava ar aizsietām acīm, vienā rokā turēdama svarus, otrā zāgi. Pie tam īsto, veikalā par studenta kapeikām pirkto fuksīti. No zāga apakšas uz leju bira vīriešu galvas dažnedažādās ķēmīgās grimasēs. Tika kaut kas arī sacerēts un rakstīts gan uz naturālā instrumenta, gan uz papīra malām. Tam visam bija tīri amizierīgs zemteksts, sak, ņemiet mūs, zāģējiet, plosiet mūsu sirdis! Nekas vairāk. Reakcija bija tieši tāda, uz kādu cerējām. Puīši smējās, meičas bija aizkustinātas un glaimotas. Pats Rūdolfs Krūmiņš, bruņojies ar tuvredzīgām brillēm, ilgi pētīja, smaidīja un saprata. Pēc viņa lekcijas mūsu «popart» šedevrs palika auditorijas priekšā, lai papriecājas arī citi pedagogi. Ha-ha-ha! Bet viņi nepriecājās. Ja fakultātes dekāns zem sava krēsla atklātu elles mašīnu ar laika degli, kuram jāiedarbojas, tiklīdz viņš apsēdīsies, diez vai uztraukums būtu lielāks.

Mūsu apsveikums tika novērtēts kā ideoloģiskā mīna, un īsti trenētie kadri to operatīvi atminēja ar gadu desmitos pārbaudīto, nekļūdīgo un universālo šifratslēgu: «Ko domā pats, to pieraksti citam. Un, jo samaitātāk un smirdīgāk, jo augstāk celsies tava pilsoniskā modrība un jo smagāka un atbildīgāka paliks cita politiskā kļūda.» Tādā veidā atklājās, ka tā Lolobridžida uz mūsu plakāta vairs nebija nekāda Bridžit' Bardo, bet mūsu, padomju,

Temīda, par ko liecināja sarkanais apsējs uz acīm. Un zāģis viņas rokās pārvērtās par mūsu tiesas nežēlīgo zobenu, kurš šķaida cilvēku dzīvības. Tik nekaunīgi parakties zem topošo juristu audzētavas ideoloģiskajiem mūriem varēja vienīgi politiskie diversanti. Kur viņi ir?!

Ķeršanai nebija vajadzīgas pat mazākās pūles. Mēs paši ieradāmies uz nākamo lekciju kā tādi auni uz kaušanu. Sākumā nesapratām, kāpēc mīlie kursabiedri vairs neizrāda to prieku kā agrāk, bet gūzmējas bariņā, grimst konspektos, griež muguras un vērs daiļās actiņas uz loga pusi. Viena vienīga dvēselīte metās mums klāt, lai čukstot mierinātu. Par ko?! Negribas vairs atcerēties, kā pratināja mūs un kas dabūja pa kaklu, pašu Rūdolfu Krūmiņu ieskaitot. Tā beidzās «mūsu universitātes»...

«Paklau,» Pauls iesaucās, «viņi visi šodien ir svarīgos amatos, mūsu kursabiedri! Interesanti, kā klājas viņiem? U-ū!» Viņš nerrīgi saliecās uz loga pusi un izstiepa roku pret Rīgu: «Atsaucieties, mīlie! Pastāstiet vismaz to, kad tiesās un kas tiesās valstij pāri darītājus! Ne tikai tādos apmēros, ko jūs saucat par lieliem naudas līdzekļiem, bet pa īstam lielos, fantastiskos apjomos. Nu, kaut vai tanī pašā Daugavpils HES afērā?! Kas nostiprinās mūsu civilizācijas mūžseno bausli «Ko sēsi, to pļausi»?» Pauls bargi vērsās pret mani, it kā es būtu visa šī posta īstais vaininieks.

«Tam jābūt ne tikai sabiedrības, bet katra cilvēka esības pamatā. Man jāatbild par to, ko es daru, jo mana rīcība ir mana «es» turpinājums un neatņemama sastāvdaļa. Par to jābūt nomodā tāpat kā par savu veselību un dzīvību!»

«Vai ar to gribi teikt, ka cilvēks, kurš neatbild par savu rīcību, vairs nav vesela personība, bet tikai tāds puscilvēks, degradēta personība?»

«Nepieskaitāmība!» Pauls traģiski uzgavilē. «Nepieskaitāmība, mani mīlie,» viņš kā āzēdams izcili traģiski sasiit plaukstas un tad pastiepj rokas pretim mūsu bijušajiem studiju biedriem, pastiepj pa īstam, cauri gadiem un viņu dzīves likstām, «es jūtu jums līdzī. Jums gājis ne vieglāk kā mums. Kā lai aizstāvam valsti, ja jaunībā mums politiskās drosmes vietā potētas vienīgi bailes?»

Pauls aizdomājās un iesmējās:

«Interesanti, kā tagad tas dekāns no bailēm pārkārto drosmi? Es kā tagad redzu viņa caurspidīgās, bezkaislīgās acis, mūs pratinot. Īsta parodija!!! Bezatbildīgās

sistēmas bezatbildīgo iespēju loceklis. Kā Krūmiņš teiktu: «kas pie simt mopšiem ražo simt pirmo». Pēc sava ģimja un līdzības...»

«Paklau, tad jau visiem taviem preses strīdiem un konfliktiem ar juristiem cēlonis meklējams tur, «mūsu universitātēs»?» Man pašam šķiet, ka šinī jautājumā uzrādu īstas psihoanalītiķa spējas, taču Pauls to novērtē pavisam vienaldzīgi:

«Droši vien. Nekas traģisks jau nenotika. Nedz tiesāja, nedz izsūtīja. Turpinājām mācīties...»

Konservatorijas vadība šinī ziņā tomēr bija savos augstumos: saprotošais ironiskais Jānis Ozoliņš, partorgs Viļumanis, diriģenta Sašas tēvs... Vecais Dēmons saņēma mani pie elkoņa, lai iečukstētu ausī, bet nozviedza skaļi, ka kurls varēja palikt: «Janci, nekužini sūdus, smirdēs.» Mani nemanot pārņēma atmiņu saldaiss vilnis.

«Paklau, Paul! Tik tiešām mums vairāk laimējās ar saviem pedagogiem. Pat trakoti laimējās! Atceries lekcijas. Tās bija sarunas un disputi. Ar mums rēķinājās kā ar kolēģiem. Un runāja tik tiešām mūsu nākotnes amata brāļi — mūsu Ottovičs, Kārlis Pamše, Vecumniece Venta. Pat Jaunušans! Pujātu Jānis, Rasma Lāce, Miķelis Ivanovs... Paskat, mūsu stingrās eksaminētājas šodien ir lielākās līdzī jutējas. Lilija, Līvija, Maija...»

«Maija Augstkalna mums nelasīja, tikai aktieriem,» Pauls izlabo mani. «Bet tev taisnība, arī man tāds iespaids, ka viņa mūs eksaminēja.»

«Un aizsaulē aizgājušie,» es jūtu, ka balss pat sāk drebēt no aizkustinājuma, «Dzidra Kalniņa, Laimdonis Grasmanis, Bormanīte...»

«Matuška Vera Baļuna un dižie gari, nesamierināmie pretinieki Smilģis un Briedītis,» Pauls papildina, «tev taisnība, mūs mācīja mākslinieki, nevis ierēdņi, un tāpēc laimējās. Un tomēr neaizmirsti — bija pirmā atmoda,» viņš tik nostalgiski noskaņots. «Padomā, kas notiktu gadus piecus agrāk. Kur mēs atrastos un vai šodien būtu te, Rīgā?»

Un Pauls sāk stāstīt par jezgu un intrigām, kuras sāka vīt ap brāli, brāļadēlu un citiem radiem tie mundieri, kuri caur «Literatūru un Mākslu» jutās aizskarti.

«Jau gribēju tiesāties ar pašu bijušo tieslietu ministru. Paldies dievam, viņu palaida pensijā. Vai nav interesanti, ka pie mums ar šo lietu bieži vien jāsaprot sods?» Pauls

sāk smaidīt. «Vistrakākais bija tas, ka viens no lieliem činavniekiem esot licis izpētīt, ko tas Putniņš darījis līdz padomju varai Latvijā. Ārprāts! Cik tad man bija! Pusotra gadal!»

«Viņš droši vien domāja, ka tu esi Arvīda Griguļa vai pat Blaumaņa vecumā.»

«Ā!» Paulam tas nebija ienācis prātā, un viņš sāk smiet pavisam skaļi. «Tad jau gan! Ar tādiem brāļiem droši uz priekšu, uz harmoniski attīstītu cilvēku kopību!»

Tā smiedamies, mēs atceramies nez kuro reizi jau dzirdēto gadījumu par arodbiedrības līderi, kurš Zviedrijā emigrantiem stāstījis, ka ar Blaumani padomju varai Latvijā esot vislabākās attiecības. Rakstnieks dzīvojot centrā, labiekārtotā dzīvoklī, un jūrmalā piederot vasarnīca.

Mēs smejamies par muļķību tāpat kā jaunībā. Pauls atdzīvojas. Kas ir, tas ir! Uz pasaules muļķību viņš skatās no augšas visā savā piebaldzēna augumā un ir pārāks par to. Vienīgi par to, nevis par cilvēku!

«Paklau, kas tevī ir pastāvīgs un kas mainās?» beidzot es tieku pie viena no ceļā sacerētajiem jautājumiem.

«Gribēšana nemainās, mainās varēšana,» Pauls nedomājami ātri atcērt, un mani sajūsmina ne tikai atbilde, bet arī tās zibenīgais ātrums. Tas viņā ir kaut kas jauns un nebijis.

«Labi, man tanī rakstā, tāpat kā darīji tu, kaut kas būs tev jānovēl. Tad zini, lai pastāv tava gribēšana! Tikai tā! Varēšana tev ir un nemainīsies. Citiem, zinu, pat gribēšana mainās.»

Projām ejot, lejā mani atkal apņem vīstošās zāles smarža. Es uzkavējos. Tik tiešām būtu labs sākums šim rakstam — «mūros ieslodzītā siena smarža...». Nez kāpēc atskatos. Pauls iznācis uz balkona... «Mūros ieslodzītā siena smarža... kāpj no akmens namu sienām...» Bet Pauls neskatās uz mani, laikam jau smarža tikusi līdz turieni. «Siena smaržā tēvu sviedri, siena smaržā māšu as'ras... brāļu asins, māsu vaidi.» Dzejoj esmu sācis, vai?! «Vaļā logus! Vaļā durvis! Veriet vaļā sevi pašu siena smaržas brīvībai...» Ahā! Un tur jau viens stāv uz balkona, pavēris sevi... «Brīva būs tā mūsu krūtīs!» Sen jau pavēris sevi cilvēcīguma un dabiskuma saskaņai! «Tēvu spēks ir siena smaržā, mīļās mātes glāstu maigums, brāļu nemiers, māsu sapņi, manu bērnu dienu ilgas...» Jauks sākums, vai ne? Mana sirmā, inteliģentā kundze būs sajūsmā un teiks — kā Rainis!

«Hallo! Heidā! Bravo! Urā!» — bija Paulam tāds scenārijs. Bija un izbija turpat, kur «Letīcija», «Balto rožu nakts» un «Tavās pēdās es jūras kāpostus stādišu».

Mājās nolieku sev priekšā baltu papīra lapu un sagramstu tai pāri. Tev taisnība, Paul! Pašu svarīgāko es jau pateicu: kā pārdalīt priekštelpu, lai sava saimniecība jau tagad tiek tavam mantiniekam Indriķim. Viss pārējais būs nieki vien, jo mēs redzam un pēc sava prāta tulkojam vienīgi cilvēka kustību laikā un telpā, bet neviens nezina un nevar neko pateikt par otra cilvēka virzību garā.

Karogs, 1987, № 11.

Literatūra — tā ir nemitīga pašpārbaude

Dzejnieka, LPSR Nopelniem bagātā kultūras darbinieka Imanta Auziņa piecdesmit gadu jubilejas priekšvakarā kritiķis Viktors Daugmalis nosūtīja viņam dažus konspektīvu tēzu veidā formulētus jautājumus, uz kuriem tika sniegtas atbildes. Meklējot kontrapunktu, kas varētu saistīt arī plašāku interesentu loku, kritiķis atbildēm pierakstīja klāt īsus komentārus, bet dzejnieks tiem savukārt — nelielas piebildes.

JAUTĀJUMS.

Literātu aprindās visai bieži dzird viedokli, ka literatūrai nekāda īpaša pārkārtošanās neesot vajadzīga, ka tā notikusi jau sen un ka pārkārtošanās nepieciešama tikai apliterārajai videi — redaktoru, poligrāfiķu, dažādu amatpersonu attieksmei pret rakstniekiem un rakstniecību. Manuprāt, šāds viedoklis īsti pamatots nav. Protams, gan dzejniekam, gan prozaiķim, gan dramaturgam, gan kritiķim ceļā ir stāvējuši daudzi un dažādi šķēršļi, kuri patlaban vairāk vai mazāk veiksmīgi tiek likvidēti. Un tomēr. Neatkarīgi no visa neviens un nekad nav atbrīvojis rakstnieku kā nācijas garīgo līderi no atbildības par notiekošo, un literatūras sociālā misija — cilvēku garīgās pasaules veidošana — bija jāveic ja ne ar talanta spēku, tad ar talanta veiklību gan. Tomēr panākumu te ir gaužām maz, un tas nozīmē — literatūra savu kauju bija zaudējusi. Protams, apstākļi nu ir citi, bet vai satraucošais ideālu trūkums prāvā sabiedrības daļā nelielcina, ka šādu ideālu (noteiktu, stabilu, galvenais — iedarbīgu) nav bijis arī mūsu literatūrai? Es nedomāju konkrēti Jūs, runa ir par literatūru plašākā nozīmē. Neviens nevar atņemt liriski tiesības rakstīt par puķēm, bet, ja rakstīts tiek vai vienīgi par tām un gandrīz nemaz — caur tām, akcenti jāmaina pašos pamatos.

ATBILDE.

Manuprāt, literatūras analīze vispirms ir konkrēta lieta. Nevaram, nekādi nevaram Jūsu teikto vienlīdz attiecināt uz visiem rakstniekiem, uz visu literatūru; bija, jā, visādi bija — talantu veiklība, nesavtība, risks; bija ideālu trūkums, imitācija, bija — arī pašaiizliedzība, ja vēlaties, uzupurēšanās... Nē, visa literatūra savu kauju nebija un nav zaudējusi; zaudējumi ir, to tad vajadzētu svērt — nekādu neatklājamu noslēpumu tur nav.

Ē. Vilks, O. Vācietis, M. Birze, I. Indrāne, V. Belševica, R. Ezera, V. Spāre, M. Čaklais, A. Bels, V. Lūdēns, V. Lāms, U. Bērziņš, L. Briedis... Vēl un vēl. Nopietns, neatkārtojams ir tas, ko pēdējās desmitgadēs devušas vairākas talantīgu rakstnieku paaudzes. Shēma te nelīdz: sak, grūtāki laiki — sliktāka literatūra... Ne allaž.

Tas pats — par ideāliem, garīgā līdera lomu, pārkārtošanos. Saikne ir dialektiska, savstarpēja; bija un ir dažādi. Literatūra — ja vien nopietni par tādu to varam saukt — ir nemitīga pašpārbaude, pašizcīņa, jaunu ceļu meklējumi. Vienmēr. Jo labāk, ka zūd mākslīgi šķēršļi, ka sabiedriskā gaisotne vairāk veicina nopietnu darbu rašanos un ceļu pie lasītājiem. Bet ne «atbrīvot», ne «iecelt» rakstnieku kādā godā neviens nevar. Īstie «šķēršļi» nekur nezūd: dzīves un cilvēka bezgalība, sarežģītība, paša iespējas un neiespējas, daudz kas cits. Nē, par «puķītēm» vien retais lirīķis mūsdienās dzied; bet mēs jau arī neesam vienojušies, kas ir tā «literatūra plašākā nozīmē».

Lasu ne tikai dzeju, man daudz kas tuvs arī citos žanros — un ne tikai latviešu literatūrā, bet šoreiz varbūt paliksim galvenokārt pie latviešu mūsdienu dzejas. Visu jau neizrunāt...

KOMENTARS.

Man šķiet, ka pašlaik svarīgāk ir tikt skaidrībā tieši lielās un principiālās lietās, jo pārāk ilgi savu sadzīves ēku esam cēlušī tīri empīriski, neskatot kopsakarus. (Tiesa, netrūka arī galējas virspusības, aptuvenības, vispārēju apgalvojumu. Bet diletantisms nav mūsu sarunas temats.) Tas izpaudās, starp citu, arī vienotas kultūrpolitikas trūkumā republikā, par ko savu tiesu vainas jāuzņemas arī «ierindas» kultūras darbiniekiem. Kas attiecas uz dzeju, tad, manuprāt, esam daudz tajā mīļējuši sievieti un gaužām maz — dzimteni, bet uz t. s. mūžīgajiem jautājumiem atbildes meklētas gandrīz netika.

Ar «literatūru plašākā nozīmē» te domāta literatūra kā īpaša sabiedriskās apziņas forma, kas pastāv ne tikai kā atsevišķu daļdarbu summa, bet arī kā noteikts veselums. Tā raksturlielumi ir mentalitāte, arhetipi, laika un cilvēka koncepcija, topokosms utt. Arī dominējošā problemātika, idejas.

PIEBILDE.

Redziet, vispārīgu (arī pareizu) vārdu mums nekad nav trūcis... Bet kā pārbaudīt to patiesīgumu? Laikam taču vispirms ar prakses palīdzību, ar konkrētu parādību analīzi. Un tā nebūt nav «empīrika», bet vispārzināms izziņas ceļš.

Diemžēl mani itin nemaz nepārlicina Jūsu apgalvojums par dzeju, ka «esam tajā daudz mīlējuši sievieti un gaužām maz — dzimteni»; drīzāk gan — ja nu gribat par veselumu — gluži otrādi! Nevaru bez tam noturēties, necitējis savas pasenas rindas šajā jautājumā:

Viegli dzimteni mīlēt.
Grūti dzimteni — saprast.

Un kāpēc Jūs tā gribat pretstatīt mīlestību pret sievieti un dzimtenes mīlestību? Atcerieties to Ojāra Vācieša dzejoli: noguris cilvēks nāk no darba, viņam gribas ēst, bet lozungs sauc pa visu sienu: mīliet dzimteni! Cilvēks atbild: paldies, tūlīt...

Tā ir ar tiem vispārējiem spriedumiem. Saprotu, Jūs varat savu domu precizēt, konkretizēt (uz to jau arī visu laiku aicinu), bet mēs nevaram garāmejot izrunāt visas tās «lielās un principiālās lietas», arī par kultūrpolitiku republikā — diezin vai. Citādi, jūtu, Jūs nonākat tajās sprukās, kurās laikam taču mani pūlaties iedzīt...

JAUTĀJUMS.

Dabiski, apziņu nosaka esamība, bet literatūra taču arī ir esamības sastāvdaļa. Taču, -izrādījās, visai neliela sastāvdaļa.

ATBILDE.

Neņemsim nost maizi filozofiem!

Manuprāt, nebūt neizrādījās «neliela sastāvdaļa»: jau sen sauca pārmaiņas, rādīja to nepieciešamību un neizbēgamību. Tā nu gan būtu varena «revolūcija», ja būtu

tapusi dažās galvās un pāris dienās! Varbūt Jums ir kādas vēsturiskas analogijas? Man nav. Zinu pavisam droši: pārmaiņas diktēja dzīve, piecdesmito gadu vidū aizsāktajam daudzi palika uzticīgi visus šos sarežģītos gadus, tas atrada vietu arī literatūrā (daļa darbu joprojām tiek publicēta ar prāvu novēlošanos). Nāca un nāk klāt jauni spēki. Laiks kaut ko nogludināja, bet vēl vairāk — saasināja. Par to tagad ir simtiem rakstu, sevišķi — Vissavienības presē, Jūs to labi zināt.

Piedodiet, ja maldos, bet Jūsu jautājumi man šķiet tādi mazliet viltīgi, varbūt uz polemiku provocējoši. Bet vajadzīgi, ļoti vajadzīgi ir nevis pārmetumi, nevis aizstāvība, bet — tuvināšanās patiesībai...

Lasītāju vidū arī reizēm dzirdam jautājumus: kāpēc nav par to un to, kāpēc nepalīdz augt, audzināt? Bet mūsu rīcībā ir lielas grāmatu bagātības — ne tikai latviešu literatūra. Mantojums nav pietiekami izdots, pasvešums ir ārzemju latviešu literatūra — lūk, vēl svarīgi aspekti. Mūsdienu literatūra viena visu nevar, pat ja tā būs divreiz labāka. Esmu par to runājis vai visos rakstnieku kongresos, rakstos, apcerēs. Runājuši arī citi kolēģi. Viss nav mūsu varā. Bet literatūra pastāv, īsti atdzīvojas tikai kultūrvēsturiskajās kopsakarībās, arī mūsdienu literatūra. Tukšie posmi virza uz denacionalizāciju, kurai dzeja pēc savas dabas pretojas visvairāk.

Vai pietiekami latviešu mūsdienu literatūras labāko daļu ir balstījis kino, teātris, mūzika? Kā nu kuro brīdī... Kultūra ir vienots organisms. Kā atdzīvojās, teiksim, Ulda Leinerta dzeja, kad to talantīgi izlasīja komponists Egils Straume! Cik spoži dzejas īsto būtību atklājušas daudzas Imanta Kalniņa dziesmas! Un arī krietni jaunāki komponisti reizēm dara brīnumus... Tie ir tikai piemēri. Mēs jau sešdesmitajos gados izsapņojāmies, ka latviešu kino aizies pasaulē tad, ja ekranizēs mūsu klasiku un, teiksim, dažus labākos mūsdienu prozaīku darbus; un vai tad nepiepildās šie pareģojumi? Tā ir ar to «sastāvdaļu».

KOMENTĀRS.

Atzišos, jautājuma nostādne patiesām ir mazliet provocējoša — un tieši tāpēc, lai mēģinātu «tuvināties patiesībai», neba lai nosvīrotu visu, kas padarīts.

Protams, literatūra viena visu nevar, bet esmu pārliecināts, ka, ja tā «negriņ» visu, tā nevar neko. Vismaz neko būtisku.

Un, protams, tā zaudēs biežāk nekā uzvarēs.

PIEBILDE.

Gribēt nav tas pats, kas varēt. Un es taču runāju par «mūsdienu literatūru»; vai gan Jūs domājat, ka tai būtu jāaizvieto arī klasika un visas pasaules literatūra?

JAUTĀJUMS.

Pašlaik sabiedrībā norisošos procesus mēs atklāti saucam par revolūciju. Un tās uzvarošajam gājienam nepieciešams skaidri saredzēt savu pretinieku, lai kā tas arī slēptos un maskētos. Kur to saskatāt Jūs?

ATBILDE.

Isāk par Raini nepateiksim: «Simtos veidos mainoties, tas pats ir pretinieks.» «Izlūka talantu» man nav, bet nedomāju, ka gaišā dienas laikā te būtu ar sveci kas jāmeklē... Par to jau detalizēti izteikušies daudzi rakstnieki — ne tikai Č. Aitmatovs vai S. Zaligins, bet arī mūsējie. Atcerieties rakstnieku kongresu! Pusotru gadu pēc nopietnās sanāksmes — beidzot runas izdotas grāmatā. Sociālie, starpnāciju attiecību, ekoloģijas, kultūras satraucošie jautājumi. Bet grāmatu pārdod tikai vienā grāmatnīcā — Rakstnieku grāmatnīcā, daudzus tā neinteresē, daudzi par to neko nezina. Varbūt par maz tajā pateikts? Bet citiem likās — par daudz asas problemātikas, tāpēc jau tik ilgi neizdeva...

Jā, nepietiekama ir sabiedrības informētība. Nepietiekamas reālās iespējas ietekmēt sabiedriskos procesus — kaut vai savā mikrovidē. Sāukumam. Lai nu kā, bez demokrātijas uzvaras gājiena sāks buksēt arī viss cits. Pretiniekus arī nesaredzēsim. Maza piebilde: mūsu rakstniekiem jārod iespējas izteikties Vissavienības presē; republikas izdevumi — vismaz daļa — pārāk gausi tausta ceļu jaunajos apstākļos.

KOMENTĀRS.

Tā nu nav, ka tas dienas laiks būtu tik gaišs — piemērs ar rakstnieku kongresa materiāliem jau vien par to liecina... Manuprāt, būtu

loti pamācoši, ja, teiksim, Rakstnieku savienības valde izskatītu šo jautājumu un savas izskatīšanas rezultātus publicētu presē. Kam šāds atklātums varētu kaitēt? Tikai tam, kurš baidās uzņemties atbildību, kuram pašam nav sava viedokļa par lietām, kas tika pārrunātas kongresā, kurš nespēs pamatot savu rīcību.

PIEBILDE.

Nu, tā «gaišuma» tomēr ir krietni vairāk: ko gan vēl nesen mēs zinājām par Arālu, Sevanu, Oņegu, pat par ... Daugavu? Par daudz ko citu, kur informācija bija tikpat kā nepieejama; nepietiekamā informācija par rakstnieku kongresu tiešām ir tikai viens no daudziem gadījumiem. Pats no sevis nekas nav nācis un nenāks. Ākcentēju tikai to, cik daudz šobrīd dara prese, publicisti, rakstnieki.

JAUTĀJUMS.

Kā tikt valā no pārspīlētās piesardzības, «iekšējā cenzora» (es nedomāju rakstniekus vien), kurš diemžēl itin bieži ir galvenais pārkārtošanās bremzētājs?

ATBILDE.

Mazināt plaisu starp «oficiālo» un «neoficiālo» apziņu, kura joprojām pastāv. Tas nav viena gada darbs. Jāpasaka pilna patiesība par 20. gadsimtu, par vēsturi, jānodod atklātībai milzums grāmatu, dokumentu, pētījumu. Jāveic nopietni socioloģiskie pētījumi par pašreizējo situāciju — sociālo, nacionālo, profesionālo. Šie pētījumi un rekomendācijas jādara pieejamas cilvēkiem, daudz plašāk jāapzina viņu viedokļi un jāreķinās ar tiem. Redziet nu, ieteikumi birst kā no pārpilnības raga.

Pārspīlēta piesardzība, kā Jūs sakāt, rodas no nezināšanas, mazzināšanas un ... biedēšanas. Starp citu, lēti iebiedēt var tikai puszināšus cilvēkus.

«Iekšējais cenzors», manuprāt, ir mazliet sarežģītāks bubulis. Dažkārt arī rakstnieki pakoķetē ar to. Bet visbiežāk tas ir blefs. Neziņu, mazziņu lielā mērā varēja pārvarēt arī iepriekšējās desmitgadēs.

Un nevajag ar «iekšējo cenzoru» jaukt tos sociālos, vēsturiskos, tikumiskos pamatus, kuri visos laikos un vi-

sās zemēs ir rakstnieka būtības daļa. Jā, mūsu uzrakstīto allaž «pārbauda» dzīvie un mirušie, mīlie un svešie, latvieši un citu tautu cilvēki... Daudzi.

Domājams, ka arī superideālos apstākļos rakstnieks gribēs būt pareizi saprasts, negribēs tikt pārprasts, negribēs attaisnot patiesi vainīgo un nepamatoti apvainot nevainīgo. Un tā tālāk. Apmēram tādi mēdz būt iemesli, kas aizkavē dažāda darba pabeigšanu vai liek šaubīties par tā nodošanu atklātībā. Paškontrole ir nesalīdzināmi svarīgāka par jebkuru kontrolētājieredņu iestādījumu.

Viens vienīgs piemērs.

Pirms gadiem piecpadsmit tika mākslīgi piebremzēts vēsturisko tēlu dzejas atzars: nu taisni izmisīgi saucam: vēsturi, vairāk vēstures!... Daļēji tās ir pārtrauktās sarunas sekas. Ar to nebūt negribu teikt, ka visi iebildumi būtu aplami. Tās ir smagas, sarežģītas lietas, patiesības monopola nav nevienam. Bet nebūt nav jāatsaucas tikai uz Č. Aitmatovu vai kādu citu autoritāti, lai pierādītu vēsturiskās atmiņas izcilo lomu. To pašu jau pasen — turklāt visai iespaidīgi — izteica mūsu dzeja, arī citi literatūras veidi...

KOMENTARS.

Nepiekritu, ka «iekšējais cenzors» ir bubulis un blefs. Diemžēl itin bieži cilvēks jūtas ierobežots, iegrožots nevis tāpēc, ka pastāv reāls, objektīvs iemesls klusēt par kādām lietām, nevis tāpēc, ka runāt par tām viņu traucē, piemēram, tikumiskie apsvērumi, — bet gan tāpēc, ka viņš pakļaujas vispārpieņemtajiem uzvedības (un pat domāšanas!) stereotipiem. «Neviens par to nerunā, tāad...»

PIEBILDE.

Jūs sakāt — «itin bieži» (cik bieži?) ir arī cita situācija? Iespējams. Ikviens mēs spriežam pēc saviem vērojumiem. Starp citu, jautājums kļūst arvien skaidrāks, saņemot jaunus un jaunus darbus, kuru publikāciju reiz aizkavējusi daudzpakāpju «ārējā» kontrole... Tomēr domāju, ka Jūsu minētais variants ir tikai viens no daudziem iespējamajiem un diezin vai — raksturīgākais; tad jau krietni «lielāks loms» gaidāms, analizējot literatūras saistību ar noteikta laikmeta sabiedrisko apziņu. Bet varētu nosaukt visai daudzus minēto un citu autoru darbus, kuri pierāda rakstnieku nopietno veikumu. To neredzēt patie-

šām būtu izdevīgi tikai tiem, kuri rīkojušies atbilstoši Jūsu minētajiem stereotipiem.

JAUTĀJUMS.

Tagadējā sabiedriski politiskā situācija daudzējādā ziņā atgādina to, kas bija izveidojusies pēc partijas 20. kongresa, kad jūsu paaudze ienāca literatūrā. Vai tagadējos jaunajos Jūs saskatāt tās idejiski mākslinieciskās platformas aprises, kuras savulaik radīja «trauksmniekus»?

ATBILDE.

Jā un nē.

Jā — kaut vai tajā ziņā, ka jaunā pakāpē tiek turpinātas būtiskas toreiz aizsāktas pārmaiņas, atgriešanās pie revolūcijas ideāliem, ka uzzinām daudz noklusētas patiesības, otro vai pat pirmo dzīvi sāk veselās literatūras daļas... Nē — tajā ziņā, ka mainījusies pasaule, mūsu zeme, mēs paši.

Starpība arī tā, ka toreizējo jaunāko paaudžu pieredzē — vairāk vai mazāk — bija vācu okupācijas gadi, karš, pēckara drāmas, kulta izpausmes, neparastās pārmaiņas pēc 20. kongresa. Daudz kas cits. Tagadējām paaudzēm nav ar ko salīdzināt. Ja pieņemam, ka toreiz dominēja «skumjais optimisms», tad tagad — «skeptiskais optimisms»... Bet nekur jau nav zudušas arī tās iepriekšējās paaudzes; literatūras spēki un pieredze ir lielāki nekā toreiz. Tiesa, kā mums pietrūkst O. Vācieša, E. Vilka, vēl daudzu! Bet šoreiz literatūra ir pārmaiņām gatavāka.

Varu tikai atkārtot, ka lielu daļu no tagad publicētā (un arī pagaidām nepublicētā) zinājām jau toreiz...

Piemēram, daudzas noklusētas mantojuma lappuses. Kafkas, Nabokova, Bulgakova, Mandelštama, Ahmatovas, Tvardovska darbi. Daļa dokumentu, apceru, vēstuļu. Tautiešu dzeja svešumā. Atceros, pat RS bibliotēkā reti kāds ņēma lasīt ļoti interesantos vēstures izdevumus, teiksim, «Krasnij arhiv» izdotos admirāļa Kolčaka prāvas materiālus Irkutskā... Savus darbus deva lasīt kolēģi, daudziem bija interesantas grāmatas ne tikai Latvijā. Paldies maniem krievu, ebreju un citu tautu kolēģiem — laikus pievērsa uzmanību neparastām literatūras parādībām, dažkārt — arī pagrūti pieejamām, kaut arī izdotām grāmatām (kaut vai — Kļučevska un Solovjova vēstures sējumiem)...

Lai nu kā, mums pilnīgāk jāizstāsta to gadu pieredze. Jau tagad to sāk interpretēt nezinoši, vienpusīgi. Tas ir viens no mūsu parādiem.

Un vēl: apmierināt tāda situācija nevienu nevarēja; ko līdz tas, ka mums, literātiem, ir pieejama diezgan plaša grāmatu joma, kura paliek nepieejama lasītājiem? Tagad situācija strauji mainās. Tas nostiprinās kritērijus — gan rakstnieku, gan lasītāju vidē. Vienu gan nedrīkstam aizmirst: visus ilgos gadus mūsu literatūru burtiski glāba lielais vērīgu, nopietnu lasītāju pulks. Tā ir mūsu sabiedrības gaišākā daļa joprojām.

KOMENTARS.

«Skeptiskais optimisms»? Jā, zināmā mērā tam var piekrist, kaut gan šis apzīmējums izklausās pagalam paradoksāls. Taču, ja to pretstata, teiksim, «jūsmīgajam pesimismam», šī paradoksalitāte mazinās. Tomēr man nešķiet, ka tamlīdzīgs duālisms spēj ilgstoši uzturēt radošu kadenci. Skepse ir reakcija uz kaut ko, tā ir sekundāra, tātad — neproduktīva kā pozīcija. Pat ja tā ir reakcija uz paša optimismu. Bet šis jau ir tāds — reaktīvs laiks.

PIEBILDE.

Jūs laikam nejutāt ironiju manos vārdos? Bet salīdzinoši skepse tagad gan ir vairāk — jaunajā prozā un ne tikai. Tam, redzams, ir vēl citi iemesli, arī — daudzas vilšanās pēdējās desmitgadēs. Atkal jāpiebilst — pašā dzejas darbu būtībā, poētikā daudzkārt skanēja brīdinājumi no ilūziju varas.

JAUTAJUMS.

«Trauksminieku» dzeja bija ideju un ideālu dzeja, un tas pašsaprotami izpaudās arī tās formā.

ATBILDE.

Tas viss ir pieejams izpētei.

Virzība bija viena: uz patiesāku, spēcīgāku literatūru, uz bagātīgāku agrākās un sevišķi 20. gadsimta dzejas pieredzes izmantojumu latviešu dzejas vēsturiskajā kontekstā un valodas augsnē.

Viena piezīme: nevajadzētu aiz kokiem neredzēt mežu, aiz dažādām novitātēm — būtiskākos risinājumus, atradumus. Jebkurš mēģinājums to visu reducēt uz kādu vienu strāvojumu vai tematisku ieloci (kaut vai viena autora daiļradē) lemts neveiksmei. Kad meklē, teiksim, Ojāra Vācieša «ietekmi» vai visā latviešu literatūrā, balstoties uz visiem rakstniekiem vienlīdz pieejamo kontrasta figūru, tad vispirms jau tiek gribot negribot mazināta daudz būtiskākā Ojāra daiļrades un personības loma. Otrkārt, tiek aizmirsts, ka noteiktā laikā, noteiktā vidē rodas kopīgi «skolotāji», ierosmju devēji. Kā vienu brīdi daudzi tulkojām Sergeju Jeseņinu, kā aizrautīgi diskutējām par Iljas Ērenburga grāmatu «Ļaudis, gadi, dzīve!» Protams, bija arī citas kopīgas aizrautības ne tikai daiļliteratūrā — kā Ojāram, tā daudziem citiem. Nevienkāršosim.

Un kur tad paliek kopējais pārdzīvotais laiks, šaubas, meklējumi!

Dažādos posmos tās «ietekmes», precīzāk, radoši impulsi droši vien bija savstarpēji. Piemēru netrūkst. Mirdzas Ķempes un Mirdzas Bendrupes stiprā lirika, Arvīda Skalbes meistarīgās vārsmas, Vizmas Belševicas un Jāņa Petera atradumi, daudz kas cits. Ipaša vieta — atdzejai, vispār ciešai saiknei ar cittautu dzeju.

Vienmēr vērā liekami man likušies Knuta Skujenieka daudzveidīgie meklējumi, kaut arī viņa ieskatiem reizēm nevaru piekrist, Jāņa Sirmbārža laušanās mūsdienu dzīvē un valodas dzīlēs, Ulda Bērziņa novatorisms, Leona Brieža bagātā dzejas pasaule, jaunie... Saistība ir būtiskāka par pretrunām, pieejas dažādībām. Galvenais, ka saglabājas attīstības nepārtrauktība, netiek vājā aizlaists aizsāktais.

KOMENTARS.

Arī tagad šai virzībai būtu jābūt vienai: uz patiesāku, spēcīgāku literatūru.

PIEBILDE.

Tā ir. Tieši to māca klasika, ievērojami mūsdienu darbi. Te gribu minēt Džona Apdaika vārdus: «Galu galā viss ir veltīgs, izņemot patiesību. Galu galā no patiesības nav ko būties.»

JAUTAJUMS.

Mēs daudz runājam par atklātumu, mēģinām apzināties pagātnes kļūdas un nepelnīti aizmirstus darbus, cilvēku vārdus, analizēt esošo kultūras situāciju un sabiedrisko stāvokli, atklāt ceļoņus, taču gaužām maz uzmanības tiek pievērsts tam, kā vārdā tas tiek darīts. Atklātums un pārkārtošanās taču ir līdzekļi, bet — kam, kāda mērķa sasniegšanai? Manuprāt, tieši literatūrai jāizvirza pozitīvā programma, jāapliecina jābūtība, jāveido tikumiskā orientācija. Tikai nākotne īsteni spēj būt cilvēku vienotāja, un vienotība, sabiedrības veselīgo spēku konsolidācija pašlaik šķiet īpaši aktuāla. Ar to, kas mums bija un ir, no tā, kas mēs esam un varētu būt, uz to, par ko mums ir jātop. Kāds ir Jūsu viedoklis šajā jautājumā, ko Jūs gribat ar savu dzeju panākt, kāpēc Jūs rakstāt?

ATBILDE.

Baidos aiziet tīri teorētiskā biežnā, racionālistiskās konstrukcijās šajā jautājumā.

Bistams ir vārdu fetišisms.

Lūk, kā V. Dudincevs romānā «Baltās drānas» parāda vārdu fetišisma baismo spēku; runa ir par to, kā mūsu apstākļos rīkotos pilnīgi pretēju ieskatu cilvēks «egoists buržujs», ja viņš vēlētos lepnī dzīvot:

«Viņš darīs to, kas visdrīzāk novedīs viņu pie varas un labumiem. Klaigās mūsu specifiskos vārdus. Ir tādi vārdi, kuri padomju cilvēkam visus spēkus atņem. Lūk, tos vārdus viņš arī sāks klaigāt. Un saņems to, kas viņam vajadzīgs.»

Baidos, ka vārdu fetišisms mūs apdraud joprojām.

Pasenu un nesenu gadu inerce ir liela.

Jūsu formulējumi rada daudz pretjautājumu, tos nepieciešams konkretizēt un precizēt. «Mēģinām apzināties pagātnes kļūdas» — jā gan, bet cik dziļi un plaši to esam paguvuši izdarīt? Neticu, ka «gaužām maz uzmanības tiek pievērsts tam, kā vārdā» daudz kas tiek darīts. Revolūcijas un revolucionārus pārveidojumus neizdara aiz labpatikas; izdara tāpēc, ka citādi tālāk dzīvot nevar, ka ir nonākts strupcēlā. «Tikai nākotne...» — tas ir bezmaz mūsu nemirstīgākais fetišs. Nē, arī šodien! Visvairāk — šodien. «Tikai nākotne» lai paliek ticīgo daļa. «Tieši literatūra» — kāpēc tikai literatūra? Daudz ir to, kas veidojuši vai postījuši to «pozitīvo programmu... tikumisko orientāciju». Literatūra nav visvarena. Bet tai piemīt bū-

tiska īpatnība, citām sfērām krietni mazāk piemītoša — tā atspoguļo cilvēka «individuālo praksi».

Tā es apstājos pie ikviena formulējuma: «sabiedrības veselīgie spēki»? Neesam jau vēl slimi — arī lielam lielā daļa to vairāk nekā 250 miljonu bezpartijisko, kuru loma — kā tas vairākkārt uzsvērts Vissavienības presē — daudzās mūsu dzīves jomās ir nepietiekama. (Tāpat kā partijas biedra karte nepasargāja no jauniem hāniem Uzbekiju, no neiedomājamās korupcijas Rostovu un tā tālāk...)

Protams, konsolidācija.

Atdodot vārdiem un jēdzieniem īsto nozīmi, vedot tos saskaņā ar darbiem. Tas ir vispārzināms. Bet dzīvē — o, tur vēl pietiks visa kā! Labumus sarausšie un rausošie (vienalga, izmantojot varu vai zogot!) no savām privilēģijām lēti neatteiksies.

«Ko jūs gribat ar savu dzeju panākt?» — jaunrades procesā tāda jautājuma īsti nav. Ko grib panākt ar... elpu, mīlestību? Dzeja (nav mans atklājums) ir «pasauls mūzikas» daļa. Skan. Plosa. Satrauc. Mierina. Harmonizē? Droši vien. Varu tikai cerēt, ka citiem būs līdzīgi.

Cilvēka ceļš uz zemes ir tāls un savā dziļākajā būtībā — traģisks. Un ne no kā mēs nevaram atteikties, ja tas mums palīdz šajā ceļā. Kā palīdz — par to runā visa literatūra un veselas zinātņu nozares.

KOMENTARS.

Jā, vārdu fetišisms ir briesmīga sērga. Tā laupa redzi un dzirdi, un tā izraisa arī vārdu devalvāciju, nozīmes izzušanu. Bet literatūra ir tā, kas vārdiem atgriež to cilvēcisko saturu. Un viens no tās galvenajiem uzdevumiem man šķiet — piešķirt vārdiem, jēdzieniem puszudušo jēgu, varētu arī teikt: atklāt šos vārdus no jauna.

Pagātnes kļūdas apzināties mēs vēl tikai mēģinām, izdarīt te esam paguvuši gaužām maz. Man šķiet, ka viena no būtiskākajām kļūdām bija mūsu svēto vārdu atdošana meliem un demagogiem, par ko mēs samaksājām ne tikai ar stagnāciju, bet arī ar jaunatnes daļas novēršanos.

Literatūra neatspoguļo individuālo praksi vien — svarīgākā tās iezīme taču ir tipizācija. Tāpēc varētu teikt, ka literatūra atspoguļo, transformē un — galu galā — arī virza sabiedrības, tautas, cilvēces pieredzi.

Sabiedrības veselīgie spēki. Jā, ir atklāti jāatzīst, ka sabiedrība bijusi slima un pilnībā vēl nav atlabusi... Dabiskās un neizbēgamās

pretrunas nevis virzīja mūsu attīstību, liekot meklēt to risinājumu, bet gan tika noklusētas, notušētas un vērsās dziļumā, radot tikai «ikreizējus» atrisinājumus ar korupcijas, spekulācijas, alkoholisma starpniecību.

Un tāpēc nākotne nebūt nevar palikt tikai ticīgo ziņā (ja nu vienīgi tā, ka ar ticīgajiem mēs saprotam tos, kas tic progresam). Pārāk ilgi mēs dzīvojam tikai šodienā, tikai šodienai — pašreizējā ekoloģiskā situācija un nacionālo attiecību stāvoklis par to liecina vispilgtāk. Arī vēsturiskā domāšana, par kuru Jūs runājāt, taču nevar būt tikai retrospektīva.

Protams, jautājums par to, kāpēc Jūs rakstāt, ir izaicinošs. Jūs esat atbildējis uz to ar visu savu daiļradi — un tomēr man gribējās, lai Jūs formulētu to tiešā veidā. Es saprotu, ka deklarāciju un solījumu laiks ir pagājis, — taču tiem, kuru tiesības un svētais pienākums ir stāvēt pretī ugunsvējiem, savs aizvējš jāatvēl zaļajai* zālei, priežu dīgļiem.

PIEBILDE.

Viktor, es gan neteicu, ka literatūra atspoguļo tikai individuālo praksi, bet Jūs gan teicāt «tikai nākotne», pret ko iebildu «arī šodiena»... Un es arī dzīdān nesaku «tikai šodiena»; manus iebildumus rada ilgus gadus plaukusī un zēlusī orientācija uz visai miglainu «nākotni», kuras vārdā tad nu arī Jūsu minētie «ikreizējie» vieglāku un sev ērtāku ceļu meklētāji aicināja citus uz nemitīgiem upuriem, atteikšanos, savu blēdību vai neizdarību salāpīšanu... Piemēru — cik uziet, bet vissatriecošākos laikam gan lasījām par Uzbekiju. Pašu mājās arī pietiek. Mums kopš jaunības tas nav abstrakts strīds, bet, protams, arī nākotnes vārdam jāatdod tā īstā skaņa un vērtība.

Ja tas būtu atkarīgs tikai no mūsu labās gribas! Vasiļs Bikavs, piemēram, domā, ka jau tagad, ļoti iespējams, ilgstošo vispārējās iznīcības draudu sekas cilvēka psiholoģijā ir neatgriezeniskas... Es esmu noskaņots mazliet optimistiskāk, cilvēka izturības robežas mēdz būt pārsteidzošas ne tikai karā, tomēr nekādi nevaru viegli runāt par šo jautājumu, kurš vistiešākajā veidā saistīts ar nākotni — jau tas viens (bet ne vienīgais!) izvirza dilemmu: vai nākotne vispār būs? Kā mūs var vienot «tikai» tas, kas pilnīgi reāli apdraudēts? Jāvieno arī šodienai, kaut vai tāpēc, lai nākotne vispār būtu. Tas tāpat ir liels stimulējošs, atbildībai.

Te varam pielikt punktu.

Pilnīgi piekritu Jums, ka literatūrai ir liela loma vārdu patiesās nozīmes sargāšanā. Bet beigās atkal polemiska dzirksts: Jūs sakāt «viena no būtiskākajām kļūdām bija mūsu svēto vārdu atdošana meļiem un demagogiem»... «Atdošana» te diezin vai ir īstais vārds; un nevienam jau uz pieres nav rakstīts, ka viņš ir melis un demagogs, tāpēc tādu svaru iegūst konkrēta dzīves un literatūras parādību analīze. Un — sargāšanās no vārdu fetišisma, aklas pielūgšanas, dievināšanas.

Lit. un Māksla, 1987, 13. nov.

JAUNIE PAR JAUNAJIEM

IEVA KALNIŅA

«...zeme šī tavs vienīgs dievs» (G. Godiņš)*Ieskats jauno dzejas grāmatās*

Literārajā dzīvē 1987. gads ir pirmo grāmatu bagāts, līdzīgi kā pagājušajā — pavēries ceļš daudziem jauniem autoriem. Lauvas tiesa gan pieder prozai, dzeja kvantitatīvi daudz peticīgāka — tikai Pētera Brūvera «Melnais strazds, sarkanie ķirši» un Eināra Pelša «Maija». Šiem dzejas debitantiem (P. Brūveri par tādu var nosaukt tikai nosacīti, jo viņa dzejoļi tiek publicēti jau gadus desmit) piepulcējas arī divi otro grāmatu autori, kuri 1981. gadā bija sācēju godā — Eva Mārtuža ar krājumu «Rakstītāja» un Juris Kunnoss ar «Pieci septiņi». Četri dažāda vecuma un pieredzes dzejnieki ar atšķirīgu pasaules redzējumu un transformējumu dzejā, taču šo dažādo autoru grāmatas uzrāda kopīgu sāpi un kopīgus poētisko koncepciju balstpunktus.

Jura Kunnosa «**Pieci septiņi**», manuprāt, ir kompakta, precīzi centrēta dzejoļu grāmata. Dzejnieka otro krājumu no pirmā šķir seši gadi. Taču atšķirumam nav īpašas nozīmes — grāmatu vāki šoreiz tikai fiziski norobežo dzejoļus, pats garīgās dzīvošanas process nav pārtrūcis, lai otrajā krājumā atsāktos, bet turpinās, telpiski koncentrējas, paplašinās. Iespējams, lai minēto principu pateiktu priekšā, pie dzejoļiem ir sacerēšanas gadu atzīmes, kas rāda, ka «Pieci septiņi» satur arī «Dreļļa» posma dzeju.

Poētiskās koncepcijas izteicējs krājumā «Pieci septiņi» ir liriskais varonis — uz anonimitāti tiecošamies drellis, kalps (dreļļa motīvs turpinās no pirmās grāmatas). Talants, radītāja dzirksts ļauj (vai liek?) viņam redzēt dziļāk, tālāk, patiesāk. «Drelli» teikts: «un tad tu seko māksliniekam / tam neredzamajam kas vedīs aiz.» Par likteņa, dabas dotu talantu drellim lemts atstrādāt savai tautai.

Tāpēc talantu liriskais varonis izjūt kā neizbēgamību, kā krustu un pienākumu — atrasto patiesības graudu tikai viņš spēj sniegt tālāk. Ar nedaudz izņēmumiem gandrīz katrs dzejolis kļūst par tādu, jo radīts ne vien ar misijas, bet arī gaišredzības mirkļa — kaut nepastāvīga — izjūtu: «katrs dzejolis pēdējais nebūs veiksmīgāka neviena» (42. lpp.). Tātad mākslinieka vārdu Kunnoss saprot plašāk nekā tikai cunftes apzīmējumu, par māksliniekiem dvēselē šajā dzejā padarītas arī daudzas personas: vecais Očka un Ādams, tantuks ar braša zaldāta balsi u. c.

Drells ierocis ir vārds, bet viņa attieksme pret to nav vienkārša. «Drelli» tā ir viennozīmīgāka — tā ir ticība vārda spēkam: «vārds dīgst un zied, un augļus nes,» — taču jaunajā krājumā oficiālais, visu atzītais un lietotais vārds var būt arī tukšs un nederīgs: «pārpaliek mutē nodrāztā vārds tas ko devi / ar ko ne sludināt ne spēlēties» (45. lpp.). Kunnoss nostājas to dzejnieku pulciņā, kuriem vajag pārbaudīt vārdu svaru, izvēlēt pelavas no apcirknēm, meklēt vēl nesakompromitētus vārdus. Un viņš tos atrod dialektos un historismos, atdzīvinādams ne vien pašus vārdus, bet arī tagad pagaisušās reālijas, ko tie apzīmēja, tā veidojot savdabīgu un biezu savas dzejiskās pasaules kolorītu.

Kunnosa poētisko pasauli raksturo divas nozīmības; celš kā uzbūves princips un laika slāņu kompakts. Liriskais varonis ir ceļinieks, gara radinieks J. Sudrabkalna (Olivereto) Trubadūram, kurš uz ēzeļa, savu uzticamo draugu pavadīts, jā cauri Rīgai un Latvijai. Kunnosa liriskais varonis dodas kājām pa Vidzemes šoseju, ar plostniekiem lejup pa Aivieksti, ar mazbānīti uz Alūksni, ar ori uz Gulbenes tirgu, viņš nonāk gan Ēdolē un Rindā, gan Balvos un Rīgā, un dzejnieka pasaulei zīmējas ļoti konkrētas — šodienas, zūdošās un senās Latvijas kontūras.

Tātad Kunnosa liriskais varonis veic ceļojumu kā laikā, tā telpā. Laiks šai krājumā, tāpat kā «Drelli», ir sapresēts, tuvu blakām tagadnei ir pagātne. Pāreja no viena laika slāņa otrā, no šodienas laiktelpas vēsturiskajā nereti notiek nemanāmi, jo tās organiski pārlejas vienotrā. Liriskajam varonim kādā Vecrīgas pagalmā tikai jāapsēžas uz divsimtgadīgas bumbieres celma, kad pagātne jau atdzīvojas — «Un pazemes eja / kutināja mums kāju pēdas» (3. lpp.). Liriskais varonis tagadnē jutīgi uztver aizgājušo laiku zīmes — kādu detaļu, kādu reāliju, kādu

nostāstu, tieši tie, tāpat kā «Drellī», M. Čaklā vārdiem runājot, joprojām dod viņa dzejai enerģiju.

Salīdzinājumā ar pirmo krājumu jaunajā grāmatā tagadnības ieplūdinājumu daudz vairāk — ne mazums dzejoļu atklāj «socioloģiskas izpētes vērtas» šodienas ainas — nomaļas viensētas pakurlais tantuks ar I. Indrānes Donātam līdzīgo likteni («Pantiņš kladē»), mirstošā piecpadsmi sētu ciema padzīvojušie iedzīvotāji autoveikala gaidās («Skābās bonbongas»), tankodromā pārvērstā Rinda («Rinda») u. c. Tagadne iegūst dramatisku patosu, jo tā liriskā varoņa izpratnē nereti balansē uz robežas starp pagātņi un nebūtību. Pagātne, vēsturiskais laiks ir vērtība, kuras starojums sniedz tālu nākotnē (varētu pat teikt, ka Kunnosa dzejā pastāv ilgstošās pagātnes laiks), bet nebūtība ir bezlaiks, bezatmiņa — iznīcība.

Atšķirībā no pārējiem apskatāmajiem autoriem Kunnosa liriskajam varonim sevis un dzīves jēgas meklējumu ceļš ir aiz muguras, dzejā tā arī aktuāls nekļuvis. Kad esi pietuvojies patiesībai, saskāries ar pasaules būtību, guvis vērā ņemamas atziņas, tad pazemīgs un tomēr patiesi ir konstatējums: «neatkarīgs esmu nekas no manis nav atkarīgs» (90. lpp.). Tāpēc maldīgi var šķist, ka Kunnosa liriskais varonis atrodas dilemmas priekšā: «vanaga lokus mest vai karāties gaisā / līdz ataust skaidra un sāpīga gaisma» (33. lpp.). Faktiski liriskajam varonim dilemma nepastāv tradicionālā skatījumā — ceļa, pozīcijas izvēlē ir liela skaidrība, ko šaubas tikai spodrīna: «nokāpt tur lejā un spēlēt kamērt pirksti kļūst grūti un stīvi / par šo labāko no visām un iespējams vienīgo dzīvi» (33. lpp.). Bažas rodas, liriskā varoņa konceptuālajai pārliecībai saduroties ar reālajiem sociālajiem procesiem. Viņa pārliecība, ticība, īpaši neafišēta un neizcelta, izriet no šīs smagnējās dzejas kopumā — kamēr nav pārcirstas saknes, kamēr tu esi saistīts pie zemes un tautas, tikmēr tu un mēs visi pastāvēsim. Tas nebūt nav viegli tādās krustceļēs kā Latvija: «visas tautības pāri te gāja / meta krustus vai kaut ko citu / sev labāko vietu aizrunāja / sev sliktākos ļaužus noņemina» (58. lpp.). Šo pretējo ideālu, spēku sadursmi Kunnoss iedzīvina radošajā garā un ārdītājā, nīcinātājā, patērētājā. Dvēseles, garīguma nesēji, sakņu simbolizētāji ir gan no pagātnes nākušie plostnieki un malace, gan kepšuki, gan tautā par ķertājiem, apsēstajiem uzlūkotie divaiņi — Malienas donkihots Aleksis Ķikāns un Očka, kuru visu mūžu savā varā

tur Lāptavas vārds, — gan vārdā nenosauktie, bet daudz piedzīvojušie Latvijas novadu ļaudis, kuru pieredzi vispārina Ādams: «Diezgan ir bijis darba, diezgan ir bijis prieka, / diezgan ir bijis sāpes» (23. lpp.). Garīgumu izsaka arī uz simbolu ievirzītie tēli: muzikants un koklētājs, intuīcijas, saasinātas nōjautas apveltītie tautas sargātāji (Raiņa Tota, A. Čaka Spēlmaņa, R. Blaumaņa Tālavas taurētāja reminiscences?). Bezskaidrības, bezdvēselības tēls, mazāk konkretizēts, izaug no dzejoļos zīmētā pielūžņotā haosa kopumā: pārsteidzīgas, nepārdomātas sociālās un ekoloģiskās domāšanas sekas (piemēram, pilnai darba dzīvei atrautie, faktiski mirušie piejūras ciemi no Ventspils līdz Kolkai — «ši veļu zeme kur baigas un čikstošas aku vīndas» — vai vēl dzīvību velkošie), vides nesakoptība, nepiesaiste tai (poēma «Dzejojums par pilskundzi»), vēsturiskas atmiņas zudums («Tā grāmatās raksta»).

Evas Mārtužas varone otrajā krājumā «**Rakstītāja**» pasauli apgūst nevis dvēseliskās eksplozijās, kā nereti tas ir P. Brūvera un E. Pelša dzejā, bet mierīgi, it kā nemanot, apšaubot vecās un rodot jaunas atziņas: «Jauns rīts — un redzējums jau cits. / Un tam, ko vakar iegāimēju, / Tas jaunais manī nēnotic» (46. lpp.). Poētiski tādu pasaules un pašizziņas procesu noformē attiecīga izteiksme — mierīgs, plastisks liriskā pārdzīvojuma atveidojums dzejā, kas ietverts folklorā, Latvijas dabā un zemnieku dzīves norisēs sakņotos tēlainos priekšstatos, pārsvarā noslogojot vārda neitrālo nokrāsu. Savukārt dzejoļu kompozīcijā domai, pārdzīvojumam ir savs aizsākums, kāpinājums un secinājums, nereti izteikts aforistiski (šie posmi var būt izkārtoti ne tikai cēloņsakara secībā).

Krājumu dzejniece kārtojusi pēc tematiskā principa — ievada un nobeiguma daļā liriski, tad humoristiskas ievirzes dzejoļi par lauku dzīves nebūšanām un visbeidzot kara notikumu atceres dzeja. Tematisms saskalda, un dzejniecei neizdodas radīt liriskā «es» pasaules veseluma iespaidu — krājums salūst kā pārdzīvojuma patiesīguma, tā mākslinieciskā izpildījuma ziņā nevienmērīgos lokos. Mārtuža ir liriskas ievirzes, liriska pārdzīvojuma dzejniece, šķiet, ka krājums tikai iegūtu, ja dzejoļu izkārtojums tajā būtu pakļauts pārdzīvojuma norises loģikai. To apliecina arī grāmatas labākās nodaļas «Starp noragām, starp mauragām...», «Pie tevis, dzidrā, atgriežos...», «Kūp rudens migla melodiska...».

E. Mārtužas, līdzīgi kā J. Kunnosa un arī P. Brūvera, dzejā zīmīgs konkrētas vietas un laika piesaukums, tā viņa novelk robežas savai laiktelpai, kuru tad cenšas izzināt un izdzīvot: «Cik labi būt starp drošām robežām / Ar ciešu vietu apvidū un laikā» (101. lpp.). Mārtužas dzejas telpa, tāpat kā Latvija, tās lauki, konkretizēti ar Liedes vārdu, bet šaurākā nozīmē tā ir māja, «silto māju pasaule» (I. Čaklā). Viena no šīs pasaules nozīmībām ir daba, pār kuru klājas pastorāls miers: «Dziļš zvaigžņots miers pār vēriem. / Pats Meža gars ir nonācis / Pie kokiem sērst un zvēriem» (103. lpp.). Šajā pasaulē liriskā varone vēl itin kā jūt savu organisko saistību ar dabu, itin kā prot dzīvot senlaicīgā saskaņā ar to, te vēl itin kā valda gadalaiku noteikts dzīves ritms, cilvēku nekas ne-traucē svētīt svētkus un nedēļas nogali. Ap šīm mājām ir miera, klusuma un harmonijas aura: «Diestēs mūsu tēva mājas / elkonī sev tur» (57. lpp.).

«Silto māju pasaules» vērtība, nozīmība — tās ir cilvēka atbalstītājas, tajās harmonizējas laika pretrunas un negācijas. Mākslinieciski gan tas dots kā gatavs rezultāts, izpaliekot pašam ceļam uz šādu patiesību šādā pasaules modeli. Turklāt, kad Mārtuža pievēršas dzīves negācijām, klasiskā dzejas forma un folkloras tēlainība gan māksliniecisko laiktelpu iezīmē, bet nereti nonāk pretrunā ar saturu, jo piešķir teiktajam neīsta viegluma, gaišuma noskaņu tur, kur slēpjas tragiski bezdibeņi: «Kur tā tēvu zeme mana — / Ciņi vecainēs. / Vālodzītes locīšana / Cirsma atvasēs / .. / Vai par laimi, vai par likstu — / Ielas malā nams, — / Bezdelīga neviņ ligzdu, / Ūdens neredzams» (16. lpp.). Tie ir nopietni ekoloģijas, tautas tikumu erozijas jautājumi, kas piesaka draudus cilvēcei un dzīvībai vispār, tāpēc uz tiem (un par tiem) atbild ne vien katrs, bet sabiedrībā vajadzīga arī domu-biedru kopapziņa un kopspēks.

Tātad Mārtužas dzejas laiktelpa tiecas uz jābūtību, turklāt ar pasmagu idealizācijas nastu, kura veidojusies drīzāk no liriskās varones pagātnes atmiņām par skaisto, saskanīgo bērnību, no literarizētas ģimeniskuma izjūtas un ģimenē kopta pagātnes tradīciju kulta, mazāk iedarbīga šķitusi vajadzība pēc tiešas saskarsmes ar laiku.

Nodaļā ar visai poētisku nosaukumu «Ar diženiem es savā sīkumā...» laikmets ienāk tiešāk, taču mākslinieciski, manuprāt, tā ir mazāk padevusies. Nodaļā saska-

tāmas līdz galam nerealizētas poēmas iezīmes: sižetiski saistīti notikumi, objektivizēts personāžs, individualizēta personu runa. Dzejoļi atklāj lauku sievas mājas soli un vērojumus lauku sadzīvē, kā arī pārspriedumus par dzīvi, kuros iesaistās arī citas personas — krustmāte, iesilis laukstrādnieks, pati liriskā varone. Runas individualizācija ne vienmēr raksturojoši precīza, tā iesilis laukstrādnieks diez vai savas ķibeles uzticēs cirulim, turklāt uzrunādams to tautasdziesmas mīlvārdiņiem pārgaros blīvumos: «Cīrulīti, delverīti, / Kļavu sulu ķelnerīti, / Kumelpēdas aldarīti, / Kūlas ciņa namdarīti, / Kas tev lēmis, brālīt manu, / Tādu zelta dzīvošanu?» (41. lpp.) Publicistiskie un humoristiskie dzīves nebūšanu dzejoļi atgādina tādu putekļu nopūšanu problēmai ritmizētos un atskaņotos, gribas teikt, rīmētos pantos ar optimisma šķipsnu kritikas katlā: «Mēs principā par labklājību esam, / Mums kara bijis daudz par daudz, / Un lauku sētas šķīpķim, desām / Audz, manu raibo ruksīt, audz» (31. lpp.). Par labu šīs nodaļas dzejoļiem nenāk autores iestīgšana vispārzināmajā lauku problemātikā, ko pamatīgāk un nereti arī mākslinieciski spilgtāk izteikuši publicisti.

Apstāšanos un pārdomu brīžus, ieklausoties nāvē aizgājušo karavīru balsīs, izsaka cikls «Piemīņas stunda Priekules kapos». Dzejniece izvēlējusies grūtu un riskantu ceļu — bieži vien lirisko pārdzīvojumu viņa izsaka nevis «es» formā, bet objektivizē to karavīru runā, tā, šķiet, vēlēdamās panākt lielāku pārdzīvojuma ticamību. Atsevišķos labākajos dzejoļos tas arī izdodas, taču reizēm tikai vīriešu dzimtes galotne liek uzskatīt to par «svešu tekstu», faktiski pārdzīvojumu sev ierastajā manierē pauž pati liriskā varone: «Šī dzīve bija dziesmu diena. / Ar dziesmu mani pieminiet, / Kad līcos sveķenes krīt sienā / Un kāmenes pār vālu dzied» (89. lpp.). Dažkārt poētiskā doma paliek apgalvojuma veidā bez tūlītēja vai kompozicionāli pamatota vēlākpierādījuma: «Es eju caur ļaudīm un vietām / Pie saknes tam biedīgam audzējam» (70. lpp.). Turpmākie dzejoļi neatklāj «biedīgā audzēja» saknes. Arī šai nodaļā dzejoļi cieš no uzspēlēta optimisma: «Skries plaši gaisos karogs, / Pār vārpām lietus dies. / Kas tautai zaudēts karos, / Būs simtkārt atdevies» (81. lpp.).

E. Mārtuža jaunajā krājumā tiekusies lirisko pārdzīvojumu paplašināt ar jauniem tematiskiem atzariem, taču ne vienmēr iecere īstenojas mākslinieciski.

Pētera Brūvera grāmatas «Melnais strazds, sarkanie ķirši» poētiskā pasaule ir vienotāka, veselāka nekā E. Mārtužas un E. Pelša, jo izaugusi no kompozicionāli stingri organizētas dzejas. P. Brūveris atšķirībā no E. Mārtužas kompozīcijai pakļauj nevis tematiku, bet domas un emocijas attīstību, virzību: liriskā varoņa pārdzīvojums, pieredze tiek iekļauta plašākā — sociālo notikumu, norišu kontekstā, kurā dzejnieks meklē (un arī saskata) izskaidrojumu savām individuālajām izjūtām. Tiekdamies izprast pretrunas, liriskais varonis atrod savas vērtības un pārliecību.

Pirmajā mirklī nešaubīgi gribas teikt: Brūvera dzejas telpu piepilda pilsētvide, taču, vērīgāk ielūkojoties, — precizējams: tā ir robežvide starp pilsētu un laukiem. Un arī liriskajā varonī, manuprāt, ir šīs robežvides izjūta — ar vienu kāju laukos, ar otru — pilsētā. Iespējams, ka tāpēc vērojama saasināta industrializētās vides izjūta. Visspēcīgāk par to runāts nodaļā «Atteka». Atteka ir sava veida simbols: tā atklājas kā dehumanizētās vides koncentrāts, tajā no dabiskās vides palicis nieks (konkrētajā dzejījumā «Atteka» — kaija), bet sagūluši civilizācijas atkritumi: «violeti zeltaini eļļas lāsumi; / izdzertas pudeles; salauzta lelle, bez matiem; / uz pāļa gala slinki staipa kaklu / kaija, tumši apsūbējis sudrabs, / brūnas acis» (44. lpp.). Nedzīvā ainava ar pāļa galu un cilvēku, un jautājumu: «kurš kuru pārdzīvosim, es pāļa galu vai viņš mani?». Dzīvības, dzīvīguma ideju Brūvera dzejā (starp citu, arī J. Kunosa) izsaka skudras tēls, un arī šoreiz dzejnieks to lieto par «lakmusa papīrīti», lai noteiktu, kas šai vidē notiek ar cilvēku: «bailes atlej manu seju / pirmsnāves maskā; / ./ skudras met man likumu...» (48. lpp.). Cilvēks šķiet atsvešināts un lieks šai attekas vidē, jo cilvēciskais un neviltoti patiesais ir izstumts un nevajadzīgs. Par vienu no atsvešinātības izteicējiem Brūverim kļūst žurkas tēls, kura poētiskā nozīme dzejolī «V un P» reljefi izceļas uz nīkstošā donkihotisma fona: «sūpojas palsajās zirnekļu plēkās / atspīdums no dona Kihota / bruņucepures» un pretstatā «pagrabā aiz kompotu burkā / polāraukstos sviedros nūdz žurkas» (59. lpp.).

Robežvides izjūta atsaucas arī uz māksliniecisko izteiksmi — lai arī dominējošā dzejas telpa ir pilsēta, kas dod Brūvera dzejiskajai valodai vielu, bieži lietoti ir no dabas, laukiem ņemtie tēlainie priekšstatī, piemēram, «pār sirdi grīšļa skalpelis / uz pieres ceļmallapa»

(75. lpp.), cerība kā āboliņa četrlapis, kā zaļa nātre, acis kā sviedraini zirgi.

Brūvera liriskais varonis tiecas pārvarēt atsvešināšanos, atrast kādu vērtību, izlauzties uz kādu citu esamību. Viņš pieķeras visai trafaretam glābšanas salmiņam — sapnim. Brūvera dzejā šim tēlam gan ir vairākas nozīmes: viena, tradicionālākā, atklājas kā vēlamais, ideālais, sapņu zeme: «... aiz visa, kas / mānīgi likās svarīgs, ir zeme /.. / tajā zemē bez vārdiem saprotas mutes /.. /, kur mēs vairāk nebūsim mēs, / mūsu maskas kā čūsku ādas / paliks mētāties šaipusē...» (72. lpp.) Sapņu zemes modulējums atklājas arī bērnības ainās un autora iedomu upes Ullummullumas tēlā. No romantiskās dzejas nākusi vēlme atgrūsties no ikdienas, no reālās dzīves un patverties sapnī: «smalko sapņu smilti / apdzīvot un aizmirst miesu» (18. lpp.).

Sapnim Brūvera dzejā ir arī vēl cita funkcija, tas, īpaši pirmajā nodaļā, ir starpstāvoklis starp realitāti un vīziju, robeža, kad sajaucas vakarējais ar senu pagātni, bijušais ar nenotikušo, kad no apziņas dzelmes uznirst gēnos iekodētā pieredze, atmiņa.

Atmiņa, mūsos esošā pagātnes pieredze Brūverim, līdzīgi kā Kunnosam, ir ļoti svarīga, jo īsteni un reāli tikai savas tautas vēsturē un zemē sakņots cilvēks var stāties pretī atsvešinātībai, nehumānajam, varai. Grāmatas nosaukumā esošais strazda vārds nav nejaušība, bet vispārinājums: «kas zin, varbūt šis melnais strazds, / kas nekustīgs raugās rietā, / ir mūsu piemiņa, atmiņa mūsu» (23. lpp.).

Brūveris kā dzejnieks veidojies 70. gados, tātad posmā, kuru tagad dēvē par stagnācijas — sasaluma laiku. Dažās rindās dzejniekam, manuprāt, izdevies sniegt visai precīzu šī laikmeta portretu: «bezvējš / mani ir saliecis / ragā / bezvējš /.. / aizvedis manu mīlo Cerību / velns zina kur» (57. lpp.). Brūveris zīmē arī birokrātiskās mašīnas salauztos un aizlauztos, tos, par kuriem vēl maz runājam: «Cits gul, cits stostās, daži čirkstam, / cits, pūļa apjūsmots, / pūš zilu miglu zilā ekrānā» (35. lpp.).

Šo laiku raksturo arī vārda devalvācija, tāpēc arī dzejniekam saasināta, īpaša jutība pret sacīto, pret vārdu. Doma par vārda bezvērtību reizēm pat tiek pārspīlēta. Iespējams, ka neuzticēšanās vārdam un neapšaubāmi arī tulkotāja prakse P. Brūverim liek meklēt jaundarinājumus. Kritiķe A. Kubuliņa atzinīgi novērtējusi tādu aktu-

alizētus vārdus kā «gaismogs» ar nozīmi 'nimbs' un «zvaigznenīca» — 'debesu jums'. Dzejnieks līdzās jau pie-minētajiem darinājumiem eksperimentējis ar apstākļa vārdiem, veidojot formas — plašup, jūrup, tautup. Savu-kārt, lai izteiktu personības nenonivelēto patību, dzej-nieks darina jaunvārdus — manums, tavums, savums, mūsums: «Mans manums. Tavs tavums. Šit vienkāršo-tājs / Pa krāsainumu, šķīst stikliņi, gārdz lauks, bez / savuma biz pāri sniega bizoņi» (33. lpp.).

Eināra Pelša dzejas asi veido vārds «spēle», kas viņa pirmajā krājumā «**Maija**» atklājas gan kā paņēmiens pasaules izziņā un izpratnē, gan kā dzejnieka atrasta un piedāvāta vērtība. Spēle ir labi pazīstams māksliniecisks paņēmiens pasaules literatūrā un mākslā, tā aktualizējas ne vien noteiktos mākslas attīstības posmos (A. Čaks, E. Adamsons, E. Plaudis, M. Melgalvs), bet, iespējams, arī zināmā personības veidošanās posmā. Spēle pieļauj ierastā, pieņemtā (konvencionālā) sagraušanu, veidojot jaunas, nebijušas, nereti pirmajā brīdī pat absurdas kombinācijas, modelējot jaunu pasauli. Spēle rosina personības aktivitāti un iniciatīvu izziņāt pasauli, piekļūt tās būtībai, noskaidrot un atklāt savu patiesību par to. Varbūt tādēļ šis paņēmiens piesaistījis jaunā dzejnieka uzmanību, jo Pelšs tiecas aptvert un izziņāt cilvēka un pasaules eksistences pamatjautājumus.

Spēle caurauž krājumu dažādos līmeņos: fonētiskajā tā izpaužas kā patika rotāt dzeju ar skaniskajiem elementiem. Dzejolī «Palodzes skārda vārdi» zilbju *don, dun, den* variējumi ir veiksmīgi, jo rada patiesām ticamu un emocionāli iedarbīgu skaņas efektu, kas rada asociācijas ar zvana skaņām un kopā ar rindām «tikai ne šodien / ne šoruden» (56. lpp.) raisa dramatisku noskaņu. Citā gadījumā jau dzejoļa virsraksts «Mana meitene» aprāda, ka šoreiz izvēlēta «m» skaņa («Mēs mītam. Mēs — divi. Mēs mīlam. / Mēs meklējam mākoņos, mītos» — 18. lpp.). Šķiet, šoreiz dzejolis gan mazāk veiksmīgs, jo instrumen-tācija īsti jēgas akcentējumā nepiedalās. Dzejolis atgā-dina ātrrunas paraugu, turklāt arī ne sevišķi izdevušos.

Leksiskajā līmenī par spēļu klucīšiem dzejnieka rokās kļūst vārds. Azartiskā priekā Pelšs tos mētā, pārbīdot dažādās, pat paradoksālās variācijās. Vārda ekvilibristi-kai pakļaujas gan atskaņas (viss mums — Visums; te mums — lēmums), gan vārdu sabalsojumi rindās («Jo-projām projām bēgu — / Tik vien man vienam nepalikt»).

Vairāku vārdu kombinējumi, izmaiņumi vietām, piemēram, gulbji, zvaigznes, dievi, var veidot dzejoli. Paradokss prasa meistarību, t. i., apvērsumam atverama arī jauna emocionālā pārdzīvojuma šķautne, bet E. Pelša dzejā triks vēl pabieži ir pašmērķīgs, dzejniekam neizdodas pakļaut lasītāju saviem noteikumiem, piespiest noticēt spēles mērķim.

Krājuma «Maija» saturisko kodolu piepilda garīguma kā vērtības ideja, ko, šķiet, simbolizē arī grāmatiņas virsraksts. Paradoksāli, taču dvēsele nav šīs dzejas pasaules organiska sastāvdaļa, liriskajam varonim tā vispirms ir radāma, atrodamā sevī un atbrīvojama no bailēm uzticēties tai: «Sirds raujas prom — klāt beidzot vēsts! / Bet nobīstas prāts laisties līdzi, / Un sirds pie rokas aiziet ēst» (7. lpp.). Dzīve veidojusi viņā «aizmirstās dvēseles» kompleksu, kas iedzīvināts kā dvēseles un miesas, resp., garīgā un materiālā nesavienojamība. Garīgums kā ideja vien diez vai var apmierināt dzejnieku, jo ideja pati par sevi ir abstrakta. Autors tiecas cilvēciskot, sasildīt to, konkretizēt dzejiskajā laiktelpā. Sai procesā apveidus iegūst viņa dzejas pasaule, iezīmējas dzejnieka attieksme pret savu laiku.

Par vienu no tā iezīmēm Pelšs uzskata prāta un jūtu nesabalansētību, jūtu sakāvi merkantila racionālisma priekšā. Sai nostājā jūtama Pelša liriskā varoņa radniecība ar jauno prozaiku varoņu likteņiem. Par dzīvi Pelša varonis nelolo ilūzijas — dzīve viņa uztverē ir spēle, kuras noteikumi ir vispārzināmi un akceptēti, tāpat kā zināms ir fakts, ka tā ne vienmēr ir sevišķi godīga un īsta (dzejolis «Mūzikls»). Tajā par galveno pieņemts vieglāk saskatāmais, tuvāk esošais, bet faktiski nebūtiskais, mazāk svarīgais. Pelša liriskais varonis alkst nokļūt pie būtības, konkretizēt, kas tad īsti ir vērtīgs. Līdzeklis ir spēle, viņš tiecas izspēlēt dažādus variantus, nokļūt dažādās situācijās, lai uzzinātu, kad dzīvo un kad tēlo, apgāžot tēzi: «Kopš radišanas bij pareģots, / Ka neatšķirt: dzīvo vai tēlo» (28. lpp.).

Racionālisms ieēdies arī pašā dzejniekā, atstājot iespaidu ne vien uz viņa dzejas saturu, bet arī formu. Pelša, tāpat kā vairāku citu jauno dzejnieku, piemēram, P. Brūvera, E. Zirņa, dzeja nereti šķiet ar prātu konstruēta, mazāk tieša emocijā. Tā reizēm ir tiši nedzejiska, nepoētiska, valda pat tāda kā neglītā estetizācija, spilgti tas atklājas arī tādos P. Brūvera dzejoļos kā «Pagrab-

stāvs. Cetr rūšu lodziņš. List...», «nogurusi sieviete pelmeņus ēd...», «Romance» un E. Pelša «Atvados». Pelšam raksturīga tendence līdz minimumam mazināt poētismus, viņš, piemēram, lieto nevis semantiski neitrālu vārdu «acs» vai pierastu metaforu 'acu ezeri', 'acu dzelme', bet prozaisko 'plakstiņa muskulis', 'redzes automāts'. Līdzīgi dzejnieks rīkojas ar dzejai tradicionālo semantēmu 'sirds' — nevis dzejai raksturīgā 'sirds smeldze' vai 'sirds sāpe', bet sarunvalodai tuvā aprakstošā prozas frāze: «notrulinās kreisais sāns». Tēlu areāls tiek paplašināts ar apzināti prozaiskiem, ja tā var teikt, anatomiskiem priekšstatiem — pirmajā nodaļā vien minēti elkoņi, ikšķis, smadzenes, sarkana susla uz lūpām, roka, liķis, galva, miesa, āda, acis u. c. Daļa lasītāju droši vien būs sašutuši par šādu dzeju, jo latviešu dzejas cienītājs ir radinājies pie cita tipa — dabas norisēs sakņotas romantiskas lirikas vai reālistiskas dzejas ar precīziem lietu, reāliju priekšstatiem.

Jauno dzeja (daļēji arī proza) nāk ar skarbumu, ar lielāku tiešamību dzīves tēlojumā. Viņi ir cita, ne mazāk sarežģīta laika kā pēckara gadi veidoti, paguvuši saskarties ar tādām problēmām kā vārdu un darbu nesaskaņa, melīgums un neīstums visdažādākā ranga attiecībās. Jauno autoru atšķirīgā attieksme pret īstenību prasa savādāku izteiksmi. Arī Pelšs meklē jaunas poētiskās formas, tāpēc viņa raksts brīžam vēl poētiski grumbuļains, nevienmērīgs. Starp citu, šie meklējumi uzrāda visai būtisku jaunās paaudzes kaiti — nepietiekamu dzimtās valodas pārvaldīšanu un poētiskā vārda izjūtu.

Reizēm mākslinieciskās izteiksmes meklējumi aizved E. Pelšu neloģiskumā. Lasot dzejoli «Es nevaru par To nezināt», tā vien gribas dzejniekam bilst, ka drezīna var arī neripot, stāsts var arī neteikties un strazds — nesvilpot, utt. Šad tad dzejnieks nenoturas arī pieņemamas dzejas gaumes robežās, piemēram, dzejoļos «kad dzeja pārguļ ar nāvi...», «Septembris».

Pelša poētiskā pasaule, salīdzinot ar Kunnosa, Mārtužas un Brūvera pasauli, ir krietni abstraktāka, cits vērtētājs varbūt teiks — kosmiskāka, bez konkrētas piesaistes vietai. Dzejniekam tā arī līdz galam neizdodas harmonizēt dvēseles un miesas, ideālā un reālā pretrunu tajā. Pagaidām viņš prot dzīvot tikai brīdi vienā, tad — otrā, ja tā ir realitāte, liriskais varonis kļūst racionāls, vai arī otrādi — attālinoties no visa reālā, viņš dzīvo tikai savā

iekšējā pasaulē, sapnī, vietām nododoties transcendentāliem garīguma meklējumiem. Pelša dzeja vēl lielā mērā ir centrēta liriskā varoņa iekšējā pasaulē, viņa ētiskajos un eksistenciālajos meklējumos, ārpus uzmanības loka palikuši citi, arī vēsture. Daudz kas vēl noskaidrojams dzejniekam pašam sev, grāmatiņa piesaista tieši ar pašu meklējuma procesu.

Cetras dažādas poētiskas pasaules. To konkretizācijas process atklāj vienīgo un nepārejošo vērtību (E. Pelšs — vēlējuma izteiksmē) — tautu, zemi un savu vietu tur. Poētisko pasaulu mākslinieciskais veidojums, līdz ar to arī konceptuālais pamatīgums nav vienādi pārliecinošs visos krājumos. Taču J. Kunnoss, P. Brūveris noteikti un izlēmīgi iesaistās pozitīva mērķa un ideāla izvirzīšanā un «tautas morālā tonusa uzturēšanā» (M. Zālite).

Uz gaišo spēku

Cik lielā mērā dzeja ir mūsu laika garīgās dzīves atspulgs? Vai dzeja tiek galā ar tai uzlikto pienākumu — būt sava laika garīgās enerģijas atspoguļotājai? Šķiet, atbildot uz šiem jautājumiem, var rast arī izskaidrojumu sabiedrībā iesakņojušamies uzskatam par dzejas popularitātes krišanos 70.—80. gados, salīdzinot ar «zelta laikmetu» — 60. gadiem. Saite starp sabiedrības garīgo dzīvi un šīs dzīves virsotni — mākslu — ir atgriezeniska. Dzejas (arī mākslas vispār) popularitāte vai nepopularitāte sabiedrībā zināmā mērā nosaka arī pašas sabiedrības garīgo veselību. Kaut gan — apzīmējums «populāra» vai «nepopulāra» dzejai, manuprāt, nepiestāv. Popularitātei parasti ir zināma lētuma piegārša, un aptauja par populārāko dzejoli, cerams, «Mikrofonā» nekad netiks rīkota. Katra lasītāja attieksmei pret dzeju ir taču jābūt ļoti individuālai, starp šīm divām pusēm — dzeju un lasītāju — jāpastāv dziļas intimitātes un uzticēšanās atmosfērai.

Vispār jau dzeja nes zaudējumus — gan izdevējiem, gan darbaļaužu atpūtas laikam, kuru tā nez kāpēc negrib saldināt ar ziņģu tipa sirsnīgiem gabaliem (uzreiz nāk prātā O. Vācieša dzejolis: «Lai slavēta kuskā sirsnība...»). Tātad: latviešu (un ne tikai) tautai dzeja 70.—80. gados ir kļuvusi neizdevīga?

Atstāšu šo secinājumu bez komentāriem — lai katrs par to padomā pats. Vispirms jau par to, kādu ļaunumu mūsu literatūrai un kultūras procesam vispār nodarītu orientēšanās uz popularitāti, dzīšanās pēc pašatmaksāšanās, peļņas — tūlīt, turpat uz vietas. Ne visus ekonomiskos likumus drīkst attiecināt uz kultūras jomu — citādi atkal pēc dažiem gadiem kaut ko nāksies rūgti nožēlot.

Manuprāt, 80. gadu dzeja no «zelta laikmeta» dzejas

atšķiras vispirms ar to, ka vēsturiskā optimisma, nesarīcināmās ticības gaišuma vietā ir nākuši citi toņi: no apjukuma, rezignācijas, skepses, mistikas līdz skaudrumam, bezcerībai, pesimismam. Tā ir plaša toņu un nokrāsu gamma, kurā tumšie toņi tomēr dominē. Neticība cēliem vārdiem un neticība sev, iekšējo cenzoru sistēma, kautrēšanās no jūtām, dubultā grāmatvedība. Lai nosauktu lietas, tām bieži vien tika atrasti citi vārdi... Pašmāju panku šausalīgi izkrāsotās sejas un baismīgais tukšums zināmas sabiedrības daļas acīs diemžēl mums ir pelnīta alga. 80. gadu jaunie autori var tikai šausmināties un brīnīties, ka savā laikā «kaitīgas» ir bijušas O. Vācieša «Einšteiniāna», «Potjomkina sādža», V. Belševicas «Indriķa Latvieša piezīmes uz Livonijas hronikas malām», V. Ļūdēna «Pulkveža Vācieša vēstules». Diemžēl arī viņiem pašiem, šiem jaunajiem, ir sava «aizliegumu» pieredze, tikai šie atsevišķu vārdu, tēmu, formulējumu aizliegumi šķiet vēl apkaunojošāki, vēl smieklīgāki. Visvairāk mani tagad satrauc fakts, ka tie, kuri vajāja minētos darbus, nav taču godīgi un atklāti izvērtējuši savu rīcību, atzinušies savā noziegumā nākamās paaudzes priekšā, visi viņi taču vēl nav miruši! Bet noklusēšana jau ir tie paši meli.

Gribētos pilnībā nocītēt kādu Klāva Elsberga dzejoli (tas, starp citu, ir rakstīts sakarā ar 1986. gada maijā notikušo latviešu jauno dzejnieku darbu apspriešanu PSRS RS Latviešu literatūras padomes sēdē).

mūsu dvēselēs polāra ziema
un es pat negribu iemācīt tev
kā to pārļaut

šo polāro ziemu
ņem kaut vai lāsteku skalīņus šķel

mēs esam tīnīšu vētrasputni
izteicām vārdos ko viņi ar frizūrām
nemeklē kvēlošas oglekles skatienā
nemeklē siltumu gaišajā glazūrā

neaplauz zobus pret ledaino skaistumu
nemeklē arktikā remdenu ūdeni
klausies tik vēso un ritmisko mūziku
uztraukties vajadzēja rudenī

(Avots, 1987, № 4)

Minētajā apspriedē autoritatīvais kritiķis V. Ogņevs izteica šādas domas: «Pieci Latvijas jaunie dzejnieki (K. Elsbergs, M. Melgalvs, A. Aizpuriete, E. Mārtuža, A. Rancāne — A. R.). Viņi ir dažādi, taču viņiem ir arī

kas kopīgs, kas, jādomā, tuvina viņus šīs paaudzes krievu dzejniekiem. Šis kopīgais ir aiziešana no sabiedrības šī vārda visplašākajā nozīmē. Iegremdēšanās personības dvēseles pasaulē, reizēm demonstratīva, bet reizēm neapzināta atslēgšanās no laika reālajām rūpēm. Ieilgušais strīds ar virspusēji saprastu sabiedrisku aktivitāti draud pārāgt apziņas hermētiskumā.» (LM, 1986, 15. aug.) Vēl Pjotrs Vegins: «Ko es redzēju, izlasījis šos dzejoļus? Tādu kā visiem kopēju pozu, ne izaicinošu, bet mierīgu, — taču pozu, lūk, mēs esam domāti sev, mēs esam aizņemti ar sevi, un tas viss, kas notiek aiz loga, uz ielas, mūs visai maz interesē» (turpat).

Es nevaru strikti apstrīdēt šos izteikumus, pirmkārt jau tāpēc, ka spriests tika, ņemot vērā ļoti ierobežotas atdzejojumu kopas, otrkārt, no malas jau esot labāk redzams, — bet es esmu tur iekšā, treškārt, šim zināmajam apziņas hermētismam ir savi gan subjektīvi, gan objektīvi cēloņi. Lasot sešdesmitajos gados rakstīto jauno (Ojāra Vācieša, Imanta Ziedoņa, Māra Čaklā, Imanta Auziņa, Olgas Lisovskas, Jāņa Sirmbārža u. c.) dzeju, nākas secināt, ka viņi savā daiļradē ir bijuši daudz gaišāki, jauneklīgāki, romantiskāki, par spīti pēckara grūtībām, viņu dzejā ir jūtama ticība dzīvei, mīlestībai, tāluma alkas. Arī astoņdesmito gadu jauno dzejai šīs jūtas nav pavisam svešas, bet rezignētākas, sajauktas ar sāpēm, izmisumu, niknumu, apšaubītas ar ironiju un pašironiju. Starp citu, ieklausīsimies, ko par sevi saka lietuviešu jaunās paaudzes pārstāvis Toms Sereika (Komjaunimo tiesa, 1986, 21. nov.) sakarā ar Lietuvas LKJS CK Mākslas darbinieku nama un Viļņas radošās jaunatnes sekciju organizēto, starptautiskajam Miera gadam veltīto kamerfestivālu «Radošās jaunatnes dienas»: «Mēs neesam nākuši dumpoties, bet ar cieņu izturēt. Vecākie var būt mierīgi: jaunie neko nespēs sagraut. Starp citu, nav jau arī palicis, ko graut. Esam paaudze, kura samulsusi stāv mūsdienu diženo celtniecības sastatņu priekšā. Varbūt mūsu uzdevums varētu būt — atklāti izteikt sevi pašu un mūsdienu gara nabadzību. Vai tā nav samierināšanās ar esošo stāvokli, kapitulācija? Nē, tā ir tikai atbrīvošanās no egocentriskām ilūzijām.[.] Ne tikai smieklīga, bet arī nepieklājīga šodien kļūst jaunā mākslinieka vaibstīšanās spoguļa priekšā, jaunrades tiksmīnāšanās pašai par savām grimasēm. Daudz jēgpilnākas ir jauno pūles nosargāt to, kas palicis no tautas kultūras. Jā, mēs esam sa-

drumstalotā pasaulē, esam pakrēslā, taču neesam zaudējuši ilgas pēc patiesīguma, pēc nedziestošas gaismas.»

Šīs rindas, manuprāt, ļoti precīzi izteic arī latviešu 80. gadu jauno literātu (arī mākslinieku grupas) darbības galveno vadmotīvu: noturēties, palikt maksimāli godīgam šai sadrumstalotajā, pretrunīgajā pasaulē. Bieži vien tas rada mākslinieka izolāciju. Palikt godīgam — tas arī nozīmē attēlot šo pasauli tādu, kāda tā ir, bez izskaistinājuma, noraut plīvurus tam, kas visu laiku ir ticis segts. Lielai sabiedrības daļai tas ir neērti, kaitinoši, šokējoši — tāpēc jau atskan saniknotas balsis par jauno dzejas cinismu un nesaprotamību, par jauno mākslinieku neķitrajām, nesaprotamajām bildēm, par jauno stāstnieku riebīgo prozu. Patikami būtu, ja jaunie turpinātu uz vainām klāt virsū tautisku sedziņu un uzliktu vēl vāzīti ar Rīgas ceriņiem... Riebums pret vides romantizēšanu, sentimentalizāciju, didaktiku jauno mākslai laikam gan ir iedzimts. Tā ir atbilde uz skolas laikā pieredzēto lozungu, pionieru saukļu, komjauniešu atskaišu, metāllūžņu vākšanas un sekmības rādītāju kampaņu, svētku dzejoļu, liekulīgo apgalvojumu par gaišajiem dzīvesceļiem, puritāniskās divkosības, nacionālā nihilisma un kosmopolītisma feierverķi. Mēs pieradām neticēt tam visam, ieviest dvēselē dubulto grāmatvedību: tas sev, tas skolai. Meklējām paši savu, skolas neskartu, romantisma zilo puķi — vispirms jau Lenonā un Makkartnijā, tad tautasdziesmās, Imantā Kalniņā... Nenojautām, ka pēc mums nāks paaudze, kam arī tas vairs nebūs nepieciešams, kas meklēs romantiku kaifā. Mūsos iesakņojās imunitāte pret sentimentu — šo patieso jūtu pretmetu, masu kultūras barotni, bet īsti cinīki mēs arī vēl neklūvām, skeptiķi gan. Kā glābiņš nāca Knuta Skujenieka un Ulda Bērziņa aicinājums — mācīties valodas, apgūt citu tautu kultūras dārgumus, nest šos dārgumus arī savai tautai. Brižiem tā likās gandrīz vai utopija, bet satrauca, valdzināja. Nu gandrīz visi 80. gadu jaunie dzejnieki daļu sava laika un dvēseles atdod atdzejai, tulkošanai. Šī darba vainagojums ir Klāva Elsberga Apolinērs, Vonnegūts un Jonesko, Guntara Godiņa Kaplinskis, Gunas Bērziņas Rīgvēda, Amandas Aizpurietes un Pētera Brūvera Trākls... Lasot atdzejoto pasaules tautu dzeju, mēs alkām izlauzties no provinciālisma un pseidotautiskuma, sajūst lielāku brīvību, atgūt pašapziņu. Tulkotā dzeja ir bagātinājusi šīs paaudzes dzejnieku stilistiku, bet līdz ar to piešķirusi

tai arī zināmu svešatnīgumu. Sarežģīta metafora, tēlu sistēma — lai to saprastu, biežāk ir svarīga intonācija, lielāku slodzi nes pats vārds. Jauno dzejai (varbūt vienīgi izņemot Evu Mārtužu) ir svešas latviešu dzejas patriarhālās tradīcijas. Viņi, lielākoties šauros Rīgas dzīvokļos auguši, ir «bezmājnieki», nostalgija pēc savām saknēm šaurākā nozīmē tiem gandrīz nav raksturīga — jo nav jau bijis, ko zaudēt. Bet te nav arī spekulācijas ar «nacionālo sentimentu», kaut gan jūtama izmisuma pārpilna nostalgija pēc savas dvēseles Mājām, riebums pret kosmopolitismu.

Jaunajiem pārmet atbildības jūtu trūkumu par pasauli. Tiesa gan, par izbalējušo lozungu «Es, pasaul's daļa, atbildīgs par visu» viņi ir smīkājuši, jo tie, kas to sludināja, nereti vairāk centās būt atbildīgi par līdzpilsoņu ģimenes galdu, gultu, godu un sirdi. 80. gadu jauno literātu raksturīga īpašība ir tā, ka viņi jūt savu līdzdalību vainās. Šķiet, šo īpašību — līdzvainību, sirdsapziņas līdzvainību — mēs esam mācījušies no Ojāra Vācieša, kurš mums vienmēr ir bijis *persona grata* — savējais (jaunās paaudzes vidū nav bijis lielākas uzslavas — savējais). «Savējie sapratīs!» — šīs rindas no Imanta Kalniņa dziesmas mums ir kalpojušas par paroli.

80. gadu jaunos ir mazāk skāris narcisisms. «Ieejot sevī», viņi jau zina, ka tur neatradīs nekādus apslēptus dārgakmeņus. Viņi ir šī laikmeta bērni un zina, ka laikmets ir viņus radījis pēc sava ģimja un līdzības. Mūžīgo un nepārejošo pamatvērtību skalā visupirmā mums ir dzīvības un nāves nesaraujamā vienība un tikai pēc tam — mīlestība. Kāpēc jaunie tik daudz raksta par nāvi? Kāpēc tik maz raksta par mīlestību, ticību ideālam, prieku? Vai nāve tiešām brīžiem nešķiet vienīgais pamatjēdziens, noslēpums, visu lietu mērs, ar kuru mana paaudze saskaras arvien biežāk? Vārdi «dvēsele», «žēlsirdība», «bijība» tika izstumti no ētikas vārdnīcas, vārds «nāve» palika un apvienoja visus kopīgā liktenī... Lasītājam nepatika tāds pesimisms, jo visapkārt mudināja domāt par gaišo rītdienu, nevis par to, ka cilvēkam biežāk vajag apstāties un padomāt par savas esības jēgu, par īslaicību, par galu un sākumu. «Ciniska novēršanās no dvēseles rada cinisku attieksmi pret dzīvi» (V. Avotiņš. — LM, 1979, 13. apr.). Nav jābrīnās, ka jaunieši tagad pūlas atrast atbildes uz mūžīgajiem jautājumiem, pievēršamies dažādām reliģijām, kultiem, mistikai (Kā J. Pod-

nieka filmā Andris). Daba necieš tukšumu, dvēsele arī.

Es negribu šeit analizēt atsevišķu autoru atsevišķas rindas. Svarīgāka man šķiet autoru pamatnostāja pret sevi, pret pasauli, pret mūžību. Jaunajiem vārdi nāk smagi — to es varu apliecināt. Egīla Zirņa spārnotais teiciens «Es zinu tik daudz, cik es saku...» ir ļoti precīzs. Mēs nekad nerunāsim par to, par ko mums sirdī nav vārdu. Ar to it kā varētu izskaidrot jauno dzejnieku un prozaiku izvairīšanos no sabiedriski nozīmīgām tēmām. Kaut gan — K. Elsberga, E. Zirņa, G. Godiņa dzeja, M. Zelmeņa, A. Tarvida, V. Spāres proza, atsevišķi R. Kalpiņas un E. Rubenes darbi, A. Neiburgas nežēlīgā rentgenproza — un vēl un vēl — runā tieši pretējo — izvairīšanās nenotiek, tikai runāts tiek citādi. Varbūt grūti pieņemami. Baidos, ka mēs nenonākam izolētībā, kas, ļoti iespējams, ir jau noticis. Mēs runājam galvenokārt monologu. Kā nonākt līdz dialogam? Vai mūs sadzirdēs un pareizi sapratis? Atsauksmes par 1987. gada 26. februārī notikušo jauno literātu vakaru Amatu ielā 5 liecina, ka ne vienmēr. Tikai vaina ir jāmeklē abās pusēs, nevis vienā.

«Niknais patiesīgums» — vai ar to pietiks? Un cik ilgi pietiks? Latviešu dzejā un prozā bieži trūkst katarses, šķīstījošā momenta, augšupceļošā spēka — arī jauno daiļradē. Jaunie nevairās no brūcēm, duļķēm, netīrumiem, nenoklusē tos. Tas ir mūsu spēks. Bet mums vēl trūkst gaišā spēka, kam dialektiski būtu jāizaug no dzīves rūgtās patiesības, likteņa, nāves apzināšanās. Spēka saprast, piedot, mīlēt. Raiņa Jāzepa spēka. «Vai jūs varētu uzrakstīt dzejoļus, kurus es varētu lasīt, izmisumā gaidot «ātro palīdzību» savam bērnam?» man reiz jautāja kāda jauna māte. Saprast un žēlot — ne pazemojot, ne jūtinošies un tiksmīnoties par savu labestību, bet, jūtot līdzī, pārtapt citos. Tā ir programma. Arī mūsējā.

— tie daudz var atļauties
ir zilu izmisumu
ir pašas nāves pieskārienus biklos
ir smieties smieties
krist ar galvu stiklos
un piecelties kā svinīgs sēru foto
virs atvadvārdu restēm

— un arī bērni viņiem tādi paši

(Klāvs Elsbergs. — *Dzejas diena*. 1987)

Ak, jaunam būt...

Jauno proza 1987

Viena no aizgājušā prozas gada savdabībām ir tā, ka esam saņēmuši uzreiz sešas jaunu autoru pirmās grāmatas: R. Kalpiņas «Smaržas mīlotajai meitenei», A. Tarvida «Simultānspēle. Dūmi», A. Vālodzes «Balodis lietus laikā», V. Spāres «Mēs atradīsim», M. Zelmeņa «Pelēkā brāļa stāsti» un G. Repšes «Koncerts maniem draugiem pelnu kastē». Kā šai virknē loģiski iederīgu tām gribas pievienot arī 1986. gada beigās izdoto E. Rubenes «Pilsētas bērni». Par trim no šeit nosauktajiem — R. Kalpiņu, E. Rubeni un A. Vālodzi — laikam gan ir visvairāk spriests un rakstīts, jo viņu darbos faktiski viskonsekventāk izpaužas tās īpatnības, kuras vispār liek runāt par jauno prozu kā īpašu, no «lielās literatūras» izdalāmu vienību. Tādēļ sākšu ar to. Bet ne tūlīņ par literatūru. Vispirms — par dzīvi.

Par faktiem

Lai piedod man Juris Podnieks par kārtējo (un jau gandrīz nepieklājīgo) viņa vārda valkāšanu, taču, ap un par jaunatni runājot, ir grūti nepieminēt filmu «Vai viegli būt jaunam?». Grūti tādēļ, ka ar šo filmu ir ģeniāli «uzminēts» šim brīdim būtiskākais. Istajā laikā ir uzdots vitāli svarīgākais jautājums, taču tā nozīmība neslēpjas vis atbildē (viegli vai grūti), bet gan pašā principā — apšaubīt, izkustināt gadiem iegūlušos priekšstatu stereotipus, apvērst šķietamas pašsaprotamības. Filmā lakoniski un skaidri ir koncentrēts viss iepriekš pa druska, pa kaktiem, pa klusam izmestais. Tādēļ neviļus rodas iespaids, ka «Vai viegli būt jaunam?» ir nevis viens no iespējamajiem viedokļiem, bet gan tēmas rezumējums. Un daļēji tā tas arī ir — šī filma, sakot «a», ir pateikusi arī

«z». Tā ir pati sevi izsmēlusi, it kā pavelkot svītru vienam noietam posmam sabiedriskajā apziņā — uzrādot šī brīža «degošākos» punktus, izveidojot tālākai apstrādei nepieciešamo «datu banku». Pēc tam, kad pirmais filmas radītais šoks bija garām, šur tur izskanēja pa iebildei, ka tajā trūkstot iešanas dziļumā, neesot cēlonības meklējumu. Man šķiet, bija (vismaz ieskicējās) arī tie (vecākās paaudzes veidojumā, piemēram). Bet gribētos uzsvērt — tas jau nebija filmas uzdevums. Tās mērķis bija tikai viens — piespiest saskatīt jaunības medaļas otru — spožā pašapmierinātības saulē līdz šim nesaredzēto pusi. Pirmais solis — vispār saskatīt. Pārdomas, secinājumi, rīcība — pēc tam un mūsu pašu ziņā. Ja es ko varētu pārvest filmai, tad varbūt vienīgi vēl pārāk gaišu redzējumu. Atceroties filmas traģiskos cilvēciskas pašatklāsmes mirklus, tas, protams, var likties absurds. Absurds, jo filmā rādītie jaunie cilvēki nūdien nav nekādi paipuisīši. Viņu portretā varam saziņēt gan ārišķību un bravūru, gan vieglprātību un bezatbildību. Vientulību. Pretrunīgumu. To visu un varbūt vēl kādas nianšes. Bet — tikai ne trulumu un vienaldzību. Filmā redzamā jaunatne — tā ir domājoša, meklējoša un tātad — cerīga. Lūk, šeit beidzot es ķeršos «pie lietas», velkot paralēli «filma par jaunajiem» — «proza par jaunajiem». Jauno proza pret saviem vienaudžiem, manuprāt, ir skeptiskāk un, es teiktu, nežēlīgāk noskaņota. Tā rāda viņos arī trulumu, glēvumu, bezmērķību. Jauni cilvēki, kas šā tā vada dienas, bez īpašiem priekiem un arī bez īpašiem uztraukumiem. Skata pēc atsēž stundas vai lekcijas, bez jēgas apziņas atstrādā nolikto laika sprīdi. Viņi nezina, ko iesākt ar dzīvi un kur likt sevi šai dzīvē. Vispārējais garīgais tonuss — nulle. Moto — nav vērts. E. Rubenes, R. Kalpiņas, A. Vālodzes stāstos ir maz efektīgi pasniegtu notikumu, tajos valda šķietami mierīga ikdiena. Virknējoties atsevišķiem momentuzņēmumiem, arī te veidojas savs dokumentālais «kino». Taču tas nav «kino» par jaunieti — ekstrēmistu, par jaunu, nesaprastu censoni vai nevainīgu cietēju, bet gan par visparastāko vidusmēra mīetpilsoni. Par jau iepriekš samierinājušos, priekšlaikus novecojušu jaunu cilvēku. Un tieši tas, kaut arī gluži miermīlīgā formā pasniegts un neizraisa tūlītēju un šokējošu efektu, savā būtībā ir daudz baigāks atklājums. Savādi — it kā būtu piepildījies visu vecāku senlolotais sapnis — pasargāt savus bērnus no visām kļūdām, radīt imu-

nitāti pret visām kaitēm, tiešā veidā iepotējot tiem savu pieredzi. Bet, lūk, cik baismīgi šis sapnis piemeklē mūs — bērni piedzimst jau veci, jau vilušies visā un bez ilūzijām. Jā, iespējams, ka attiecībā pret pilnu dzīves spektru šo patiesību var saukt par sašķiebušos — ir taču mums arī citādi jaunieši — gaiši, zinoši, radoši, mērķtiecīgi. Ir. Tomēr līdzīgi J. Podnieka filmai pašreizējā vēstures brīdī tieši šī patiesība bija vienīgā — visvajadzīgākā. Izmanojot M. Zelmeņa stāsta «Par dāvanām» alegoriju, varētu teikt arī — visveselīgākā. Tikpat kā malks skaidra ūdens. Tas nav daudz, tomēr reizēm tikai tas var atveseļot un glābt. Kaut kā taču jāpiespiež atvērt acis, beigt saudzēt sevi. Lūdzu, te nu ir patiesība, tā teikt, ne filejas veidā, bet ar visām asakām. Nežēlība, vardarbība, narkomānija, prostitūcija — šie vārdi pamazām pārstāj būt «tabu», tie ienāk mūsu leksikā, un mūsu acu priekšā pēkšņi iznirst parādības, kuru līdz šim it kā nemaz nav bijis. Kontrasts starp bijušo (resp., izdomāto) un esošo realitāti ir tik spējš, ka brīžam sāk likties — tas taču nevar būt. Tā nedrīkst būt! Inventarizējot ilgos gados sadzīvoto un nosaucot lietas istajos vārdos, no vienas puses — situācija sarežģās, atklājot daudz negaidīti nepatīkamas «kontra- bandas». Bet no otras puses — situācija vienkāršojas, jo tā kļūst labāk pārskatāma un tātad arī vadāma. Rodas iespēja sākt pasaules «sakārtošanu», jaunas sistēmas, konstruktīvu risinājumu meklēšanu. 80. gadu sākumā, kad presē parādījās pirmie «jaunā vilņa» stāsti — A. Vālodzes «Deju placis» (1980), «Slavas mantiniece» (1984), E. Rubenes «Viņš, kas darījis tik daudz laba» (1982), «Trīs dienas brīvībā» (1983), R. Kalpiņas «Vakariņas» (1983), «Abiem viena gulta» (1984) —, tie pārsteidza ar savu nepretenciozo, bet skarbo atklātību, ar to, ka jauns (un pat ļoti jauns) cilvēks redz pasauli tik «neglītu» un nesniedz arī nekādu nomierinošu alternatīvu. Kontrasts starp tēlotā būtību un apkārtējo (arī paša autora) attieksmes vēso mieru labākajos stāstos radīja dziļi slēptu dramatismu. Ar šo atturīgo, it kā atsvešināto vērojumu ļoti neuzkrītošā «iesaiņojumā» faktiski tiek pasniegta viena no mūsu laika satraucošākajām parādībām — nenormālais, tikumiski greizais ir kļuvis par normu. Un tā diemžēl nav tikai lokāla deformācija, ko varētu norakstīt pie «pārejas vecuma» kaitēm, — jaunajos kā palielināmajā stiklā saskatāmas visas sabiedrības ielaistās slimības. Protams, ne jau šie stāsti ir pirmie un vienīgie patiesības nesēji. Godīgi un

ne mazāk atklāti par jaunatni ir rakstījis, piemēram, A. Puriņš romānā «Zelta zirneklis smejas». Taču viņa Filips, kaut arī veidots un bistams, tomēr bija uztverams kā vienpatis, kā personība un tātad — varējām mierināt sevi — izņēmums. Jaunajos stāstos šādai ilūzijai nav vietas. To, par ko Filipa vienaudži vēl izsamisa, viņa šodienas pēcteči gluži vienkārši vairs «neņem galvā». Virknējoties epizodēm citai aiz citas, gluži vai jākliedz — kur gan esam nonākuši! Ar kādām nejēdzībām un kroplībām jau esam spējīgi samierināties! E. Rubenes «Viņš, kas darījis tik daudz laba», «Trīs dienas brīvībā», R. Kalpiņas «Sārtais Ziediņš» — šo stāstu varoņiem nebūt nešķiet, ka ar viņiem notiek kas ārkārtējs. Gluži otrādi — viņi par varēm cenšas nokārtot savu dzīvi tā, lai būtu kā visiem, kā «pie cilvēkiem». Vecāki nav neko labāki. Nu, bet kur tad skatās skola? Tāda skola, kādu to redzam, piemēram, A. Vālodzes stāstā «Kādreiz vēlāk», pati sauktin sauc pēc glābēja. Bezidejiskums, liekulība, meli — vai gan vairs tālāk var pagrimt kādreizējā «gaismas pils»? Jā, vispārējais izglītības līmenis tā cēlies, ka pamazām sāk smelties mums mutē. Un no šīs jūras, vienotā taktī soļojot, atestātu papīra bruņām bruņoti, nāk un nāk jauni un jauni ierindnieki...

Ne gluži katrā stāstiņā atsevišķi, bet visos tajos kopā, to panorāmiskajā paaudzes kopplānā būtībā izteikta tā pati doma, ko izvirza V. Rasputins stāstā «Ugunsgrēks», — ka labais un ļaunais dzīvē šobrīd sajaukušies, ka mēs esam pazaudējuši to skaidrās un nepārkāpjamās robežšķirtnes. Un ar katru nākamo paaudzi pieaug to skaits, kuriem šāda situācija ir jau asinīs, kuriem tā ir norma.

Ja palūkojamies apkārt — visa literatūra pašlaik burtiski verd un bango jaunu (resp., iepriekš noklusētu) faktu vilņos. Dokumentalitātei šobrīd tik augsta pašvērtība kā nekad agrāk. Piemēram, tik populārie romāni — C. Aitmatova «Pieresvieta» vai A. Ribakova «Arbata bērni» — tie fascinē galvenokārt ar dzīves tiešās klātbūtnes elpu. Dzīves fakts var pat nepārstrādātā veidā tikt pasniegts kā mākslas fakts, un mēs to bez ierunām pieņemam. Māksla strauji traucas pretī dzīvei un saslēdzas ciešā skāvienā, cenšas steigšus izstāstīt līdz šim nepateikto, izrunāt vārdus, kas ilgi spieduši sirdi. «Runāšanas svētki!» Bet pēc šādām brāzmainām «tubrālībām» neizbēgams ir zināms apmulsums, atskurbums, saminstinā-

šanās — ko tālāk? Ko darīt ar šo jauno, it kā nupat tikai piedzimušo realitātes faktu kalnu? Ar šiem nule apjēgtajiem nejēdzību, «nelietas» koku mežiem? Kā izturēties pret šādu dzīvi, kā dzīvot? Pēc faktu konstatācijas ir vajadzīgs laiks un, es teiktu, vēl vairāk spēka un ne mazāk drosmes to mākslinieciskam apjēgumam, dzīves konceptuālam pārvērtējumam. No literatūras un rakstnieka vairāk kā jebkad agrāk tiek gaidīts padoms, atbalsts, uzmundrinājums. E. Rubene, R. Kalpiņa un A. Vālodze ir maksimāli atturīgas jelkādu padomu došanā, un nekādu sevišķu uzmundrinājumu viņu darbos atrast nav iespējams. Viņu neuzbāzīgā autorpozīcija tagad man šķiet ne vien paaudzes īpatnība (kā pretreakcija uz pārbarotību ar skaļiem saukļiem, kā bailes no liekulības un uzspēles), bet arī pašreizējā vēsturiskā brīža likumsakarīga izpausme — pastiprināta uzticēšanās pašai dzīvei un turēšanās pie dzīves fakta kā vienīgā drošā un neapstrīdamā. Tādēļ E. Rubenes, R. Kalpiņas un A. Vālodzes darbi aizvadītā gada ainā, manuprāt, visinteresantākie ne tik daudz kā mākslas, bet gan kā sociāla parādība. Kā daļiņa no visā sabiedrībā norītošā. Kā tipiski sava laika bērni. Un, tāpat kā J. Podnieka filmu, arī šos darbus gribas uzskatīt par noietu posmu. Diezin vai ir iespējams, vēl varējot un papildinot tipus un situācijas, pateikt ko būtiski jaunu, vēl padziļināt jau atklāto patiesību. Zināms apjukums, neziņa, ko iesākt ar savākto materiālu, manāma garākā distancē (A. Vālodzes «Balodis lietus laikā»). Arvien reproducējot manieri, pavīd iespējamība kļūt bezmērķīgi manierīgam (E. Rubenes «Vienīgais un vienīgā»). Vairoties no forsētas jūtināšanās, pastāv risks pazaudēt jūtas vispār, liegt lasītājam līdzpārdzīvojuma katarsi. Šī prozas daļa vairāk sniedz jaunas zināšanas par dzīvi un izsit no stingas vienaldzības ar pašu īstenības faktu daļrunību. Bet uz pasaules aptveršanu var iet arī caur emocionālu satricinājumu, liekot pasauli ne vien apzināties, bet arī izjust. Un tādēļ —

par jūtām.

Ikdienā esam paraduši sūkstīties par jūtu deficītu. Par neprasmi dziļi just — mīlēt un nīst. Pierasts redzēt sīkmanību un paviršību, neiecietību un nervozu trīšanos savstarpējā saskarsmē. Esam aizmirsuši kopt cilvēcisko attiecību skaistumu — prasmi baudīt sarunu, spēju pacietīgi

uzklausīt un atbalstīt, neviltoti priecāties un līdzī skumt. Vārdu sakot — meklēt primārās vērtības pašā cilvēkā, ne viņa radītajā lietu pasaulē. Aptuveni tā es izprotu G. Repšes un V. Spāres darbos ietverto programmu — kā vēlēšanos caur literatūru mācīt šīs «aizmirstās lietas». Kā centieni pacelt cilvēku idejas līmeni.

Arī šo autoru stāstos ir godīgs vērojums, pat pa sulīgi spilgtai žanra glezņīnai (it īpaši — G. Repšes «Uz palmas veselību», «Itālisks vakars»). Tomēr, izņemot V. Spāres «Izolatorā», tajos nav nepielūdzama skarbuma un nežēlīga tiešuma — realitātei pāri klājas viegli romantiska sapņa dūmaka, kas mīkstina un dara maigākas visas aprises. Ne vienmēr šīs realitātes un sapņa, esošā un vēlāmā krustojums mākslinieciski pilnīgi realizējas. Sadzīviski ticamā vide un atsevišķās simboliskās zīmes ne katreiz saplūst organiskā veselumā. Lielā nepacietībā tiecoties sasniegt savu mērķi, lasītājs tiek rauts pa īsāko, iestaigātāko tēlainības taciņu, tiek bikstīts ar visai primitīvi testu morāles rundziņu. Un tomēr autoru nopietnība un emocionālā atvērtība, jā, pat zināms donkihotisms, «pasaules lāpītāja» naivums piesaista un atbrūņo. Sai caurvēju izpūstai pasaules ēkai tiešām derētu atgriezt mazliet siltuma. Šajos stāstos autori neatļaujas vīpsnāt par cilvēku, lai cik nepievilcīgs tas arī būtu. Nevienš netiek uzskatīts par būtni, kas dzimusi tikai rāpošanai. Tas, manuprāt, ļoti būtiski — saredzēt katrā, arī viszemāk kriptušajā, dvēseli, kuru vajag un var atmodināt. Kā izmīsiņa lūgšana, savdabīgs manifests izskan Tūra monologs G. Repšes stāstā «Itālisks vakars»:

«Es jūs mīlēšu, un jūs neaizvērsiet aiz sevis durvis, ne personīgās patvertnes, ne universālveikala. Mēs katrs atstāsim vaļā durvis. Katru ienācēju mēs iemīlēsim. [...] Mēs dzīvosim skaistu dzīvi. Ja es jūs mīlēšu. Ja jūs mīlēsiet mani. [...] Nebūs vairs jaunu vārdu un darbu. Nebūs slēptu nodomu. Ziedēs, smaržos un dzims. Bērni un domas, jaunas pasaules. Mēs nenogursim, ja mīlēsim.»

Mani gluži vai satrieca šī nešaubīgā ticība cilvēkam, viņa humānismam. Šī spēja — par spīti atsevišķu cilvēku nelietībai, zemiskumam un trulumam — tomēr saglabāt ticību cilvēkam. Spēja mīlēt cilvēku. Bet, es domāju, bez tā jau rakstnieks nemaz nevar sākties.

Šai sakarā problemātiska man liekas A. Tarvida grāmata «Simultānspēle. Dūmi». Vairāk par citiem jauniešiem A. Tarvids ir tuvojies sabiedrības un indivīda krīzes

cēloņsakarību izpētei. Vairāk par citiem, pat līdz spilgtam kariķējumam, viņš ir izkāpinājis nepatikamo, greizo un slimīgo. Abu viņa stāstu varoņi ir viena laikmeta, viena sociālā šūpuļa auklējums, tādēļ savās izpausmēs un dzīves pozīcijā gandrīz identi. Neuzbāzīgāk, bet, manuprāt, iedarbīgāk personības ģenēze atklājas «Simultānspēlē». Atkārtotajās bērnības atmiņu ainās skaidri saredzams Ralfa dzīves pirmais lūzuma punkts, pirmās sāpīgās krustceles, kas noteikušas viņa turpmāko likteni. Tēvam pametot ģimeni, sabrūk zēna drošības izjūta, stabilitāte, un viņa pasaules uztvere krasi izmainās. Ralfs sāk apšaubīt iepriekš neapšaubīto, saasināti uztvert, pat tiši meklēt neīsto, melīgo, netīro. Pašaizsardzības instinkts naivas ticības un pašāvēības vietā liek kareivīgu nihilismu. Patēvu Pētersonu Ralfs ienīst, un viss, ko skar patēva ēna, tāpat kļūst nīstams un kroplīgs. (Cik jauni izsmējīgi veidota, piemēram, Pētersona kompānijas «dārza svētku» aina.) Tēva liktenis — talantīga arhitekta degradācija līdz ierindas alkoholiķim — kļūst Ralfam par vienu no argumentiem, lai pierādītu, ka «taisnība pieder tiem, kas nāk un vienkārši to paņem. Morāli mēdz sacerēt pārējie, kurus grūž laukā no vagona.» Tā tad dzīve no spēka pozīcijām, dzīve kā «visu karš pret visiem», kā cīņa, kurā vairāk par visu jābaidās vienīgi palikt zaudētājos. Stāstā «Dūmi» šī atziņa variēta tādā pašā tonalitātē. Pasaules netirība un ēnas tikai vēl vairāk sabiezinātas, šī pasaule vēl naidīgāk uzglūn cilvēkam. Lūk, Andreja redzējumā kaijas lempīgi izstiepj pleznas, psihiatriskās slimnīcas logos veras sievietes «ar sejām trauklupatu krāsā», «mātiņas piedāvājas», bet pavārtēs «cigarešu gali, splaudekļi un bezizeja». No tā visa un no savas neuzticīgās meitenes, kas viņu nosauc par «sīku, nožēlojamu un smieklīgu», Andrejs ir bēdzis. Septiņus gadus viņš pavada Sibīrijas zelta raktuvēs un atgriežas stāvus bagāts. Plūst šampānietis, lūst meiteņu sirdis, un Andrejs par savām sāpēm un aizvainojumu cenšas atdarīt visai pasaulei. Cik noprotams, gandarījumu viņš tomēr negūst. Iespējams, autors ir gribējis paust tieši to pašu, ko viņa iepriekš minētie kolēģi, — ka par naudu nav nopērkama laime un lielākas bagātības par savstarpējo attiecību siltumu pasaulē nav. Un tomēr pēc stāstu izlasīšanas šī patiesība neliekas nemaz tik skaidra. Tādu pasauli, tādos cilvēkus, kādus tos rāda A. Tarvids, nav iespējams mīlēt un nav arī vērts. Nav iespējams cienīt liekuļus, līdējus un viendie-

nas prieku praviešus, deģenerātus un kurtizānes. Bet, ka tieši no tādiem sastāv visa cilvēce, par to A. Tarvids mūs pārliecina. Un uz šīs riebīgās, nicināmās masas fona Rālis un Andrejs paceļas kā granīta kolosi trupes saēstas būdas priekšā. Gribot negribot abi šie pragmatiki un ciniķi mums jāuztver kā personības, pie tam — netaisni, nepelnīti neatzītas personības. Tos vieno neremdējama pāridarījuma izjūta, sašutums par nelietīgo un rupjo dzīvi, kas nezina kādēļ nemaz nesteidzas kaisīt rozes viņu ceļā. Kā gan lai te nesaslejas nicinājumā? Un autors ne brīdī nepārstāj balstīt savus varoņus. Viņš neļauj rasties arī aizdomām, ka ciniskais splīns varētu būt tikai maskēta nevarība, slimīgas patmīlas vai garīga trausluma slēptuve. Aptuvenus mājiens šai virzienā varbūt ir Andreja pašnāvības mēģinājums, bet arī tajā traģisko atklāsmi par paša bezspēcību pārmāc tīksmināšanās par savu cēlo cietēja pozu. Šis narcisisms un agresīvā paštaisnība, kas piemīt abiem A. Tarvida varoņiem, neļauj ar tiem emocionāli saplūst un cilvēciski līdzjust. Citos mērogos, bet ļoti radniecīga personības koncepcija ir J. Bondareva romāna «Spēle» pamatā. (Interesanti spriedumi par to izteikti I. Dedkova rakstā «Вопросы литературы», 1986, № 7.) Arī J. Bondarevs ārkārtīgi centies nošķirt savu varoni no apkārtnes «pīļu diķa». Režisoram Krimovam autors uzticējis dižu misiju — tiesāt un svērt visu cilvēci. Un tā tiek atzīta par vieglu esam. Par nevērtīgu skaidienu kļūst tūkstošgalvaini ļaužu pūļi līdzās Krimova monumentalitātei. Bet tieši šis nesamērīgais, augstprātīgais varoņa un sabiedrības pretstatījums pievil. Nicinot cilvēkus, šādi varoņi lemj sevi vientulībai. Nicinot cilvēkus, literatūra kļūst netikumiska un zaudē eksistences mērķi un jēgu.

Bet literatūru, izrādās, var uztvert ne tikai kā dzīves izzināšanas un pilsoniskās stājas skolu, ne tikai kā ideju karalauku, bet arī kā ekstravagantu pašizpaušmi un atraisītu spēli. Tas ir pirmais, acīs krītošais iespaids, kas pieminams, runājot

par M. Zelmeni.

Jo, salīdzinot ar citiem debitantiem, viņa stāstos vismazāk dzīves tās dabiskajās, reljefi taustāmajās, viegli atpazīstamajās formās. M. Zelmeņa grāmata aizvadītajā gadā stāv uz atsevišķa «plauktiņa» — kādu līdzinieku tai latviešu literatūrā atrast grūti. Varbūt vēl vienīgi Viks

dzejoļos un pasakās bērniem strādā radniecīgā virzienā. A. Jakubāns par M. Zelmeņa prozu «nav sajūsmā» (saruna ar U. Bērziņu «Avota» 1987. g. 5. nr.), jo saskata tajā daudz prāta, bet maz sirds. Viņš uzskata, ka tajā pietrūkst «cilvēcisko attiecību vienreizības un dziļuma». Toties U. Bērziņu intriģē M. Zelmeņa stāstos «notiekošā «neobligātuma» sajūta». Domāju, ka šis ir tieši tas gadījums, kad taisnība var būt abās pusēs, jo runa ir par stilistiski svešādu, varbūt ne katrai gaumei atbilstošu prozu. Bet tūdaļ gribas piebilst — arī par neapšaubāmi talantīgu. Kopējo literatūras asinsainu šādi darbi tikai patīkami atsvaidzina. Un galu galā lai jau tiek kaut kas arī prāta figurālo kompozīciju un akrobātikas cienītājiem. Kāpēc gan ne. Taču, manuprāt, tā nav tikai un vienīgi bezidejiska, formāla rotālāšanās. Ir šajos darbos kaut kas prātam un arī sirdij. Zem virspusē uzliktā viegluma arī te guļ dzīves nopietnība.

M. Zelmenis raksta pasakas (līdzības) žanrā, kurā tēla individualizācijai, psiholoģiskam nostrādājumam ir mazāka loma nekā tēlu kompozicionālam izkārtojumam, to sadurēm uz sižetiskās ass. Te ir svarīgs ne varoņa liktenis, bet no atsevišķu figūru saspēles veidota notikumu gaita, kas aizved pie kādas prātulas. Tādēļ M. Zelmeņa stāstos (paliksim pie šī apzīmējuma) patiešām grūti atrast atsevišķu konkrētu, «miesīgu» varoni, kuram pieķerties un sekot. Tomēr caur literāri raibraibo audumu nepārprotami laužas dzīvesprieks, gaišs un labestīgs skats uz pasauli un cilvēkiem. Un mani piesaista tieši tas. M. Zelmenis reti kad izrisina, izsmēļ tēlu līdz galam, piešķirot katram kādu noteiktu funkciju. Biežāk viņš pasviež veselus tēlu spietus, tikai aizmetņus, no kuriem jāprot restaurēt viss kopsakara veselums. Autors paļaujas uz to, ka trūkstošās detaļas mēs pievienosim paši. Vai arī par to nemaz nebēdā. Ļoti loģiski un prātīgi noskaņotu cilvēku, iespējams, šie stāsti kaitinās, jo ne visam tajos ir atrodams loģisks izskaidrojums un dziļāka jēga. Un tomēr arī šādos gadījumos, kad autors nesasien visus «galus», viņa stāstījums savādi nobur, jo valoda ir spīrgta un svaiga kā tikko dzimusi. Šķiet, pavisam cita mēle, ne tā, ko lietojam tramvajā, tirgū, uz ielas.

Gandrīz katrā stāstā M. Zelmenis parādās citādi. Viņš var būt liriski glezniecisks, var brīnišķīgi uzburt ainavu un radīt noskaņu («Ūdensgabals»). Viņš spēj būt asprātīgi ironisks («Bruveru Pētera fabula») un gana emo-

cionāls («Pasaka pusmūža cilvēkiem»). Bet viņš mēdz būt arī pārlieku pļāpīgs un neizvēlīgs («Lelles»), arī vieglatminami pamācošs («Par dāvanām»). Tomēr galvenā M. Zelmeņa daiļrades līnija laikam gan saistās ar to atzaru, kas nāk no angļu «nonsense» literatūras. Tie ir darbi, kuros īpaša vieta alogismam, kuros, līdzīgi L. Kerola radītajai Aizspogulijai, mainās priekšmetu samēri, vārdi kļūst nevaldāmi. Tie nomet savus ievalkātos svārkus, metaforas atdzīvojas, un lielā konkrētībā saule lec tā, ka iesper pa pakausi, sirds kāpj pa muti, tā ka jāliek roka priekšā utt., u. tml. Un, ja ir teikts, ka jenots baro balodēnus un piecas liepas dejo ap kadiķīti, tad nav jājautā, kāpēc. Vienkārši jāpieņem šie noteikumi, un viss. («Pasaka, kurā ievērotas daudzas Pitagora kosmoloģijas īpatnības».) Tā ir bērnam raksturīga loģika, kurā ar apbrīnojamu vieglumu vienā cēloņsakarību saitītē tiek savienotas pilnīgi nesavienojamas lietas. Ir tiesa, ka jenota vietā varētu būt vilks vai, teiksim, lapsa, — nekas būtisks nemainītos. U. Bērziņš to sauc par variabilitāti. Izmantojot pašu autoru, to varētu saukt vēl neparocīgākā vārdā — par apokrifiskumu — resp., versiju pielāvums, nepretendēšana uz vienīgo pareizo patiesību. Ar šo paņēmieni, atņemot ilūziju par cilvēka visgudrību un nemaldību, it kā tiek izlīdzināti visas dzīvības samēri. Ne jau velti grāmatas nosaukumā likts R. Kiplinga «Džungļu grāmatas» tēls — Pelēkais brālis. Dziļākajā būtībā M. Zelmeņa stāsti ir par visa dzīvā vienotību un līdztiesību. Tas ir dzīvības slavinājums, kuram par moto derētu arī Vika «Zemūdens bara lielā diena» moto: «Manai Mātei — Pasaules Dzīvībai.» Un, ja mēs skatāmies šādi, tad jau nemaz nav jāmeklē pēc Pitagora kosmoloģijas īpatnībām — senie grieķi nav nemaz tik tālu no senajiem latviešiem, kuru pasaules uzskata sinkrētismā arī valdīja pilnīgi vienlīdzība no vissīkākās līdz visdziļākajai kosma daļai. Šī ir ļoti humāna grāmata. Un tieši humānisma uzturēšana (par spiti visam un par katru cenu) šai vēsturiskajā situācijā man liekas viscerīgākā pašsaglabāšanās iespēja.

Alternatīvā likumsakarība

*Ieskats 1987. gada
prozas debitantu krājumos*

Nedz dzīvē, nedz literatūrā nekas nerodas tukšā vietā. Arī tā dēvētajam jauno prozas vilnim, kurš sīkām tērcītēm 80. gadu sākumā sāka lauzt ceļu uz atzišanu ar pirmajām E. Rubenes un R. Kalpiņas publikācijām (tajā pašā laikā savus literārās «iesildīšanās» vingrinājumus bija veikuši arī A. Tarvids un V. Spāre), rodama iztece gan iepriekšējo paaudžu (un ne tikai) radītās literatūras garīgajā potenciālā un profesionālajā pieredzē, gan sabiedrībā eksistējošos un pēdējā desmitgadē jo īpaši samilzušajos objektīvajos apstākļos.

Liela sabiedrības daļa jau ilgi pirms oficiāli «atļautās» drosmes un atklātības bija izpratusi daudzu notiekošo procesu absurdo un pēc savas dziļākās būtības pat antisociālistisko raksturu un nonākusi pie secinājuma, ka dzīvot un strādāt pa vecam vairs nevar un nedrīkst. Taču klajam nihilismam: viss, kas bijis pirms (t. i., pirms garīgās atveseļošanās klimata iestāšanās), ir bijis slikts, melīgs, mākslinieciski nepilnvērtīgs, skatoties pat caur šībrīža pieredzes un zināšanu prizmu, — domāju, nav pamata. Protams, aizejošais laiks arī literatūrai, tāpat kā citām garīgās dzīves sfērām, bija uzspiedis zīmogu, un tā mūs aizvien biežāk sāka uzrunāt mājienu, simbolu, pat noklusējumu valodā, mākslīgi radītos dzīves modeļos un struktūrās. Mēs, lasītāji, šos noteikumus pieņemām un mācījāmies saprast, kas «aiz vārda», kas starp rindām. Tajā pašā laikā šo visaptverošo ārējās samierināšanās čaulu cits kuskāk, cits agresīvāk, cits atklātāk, cits iešifrētāk no procesa iekšienes šķēla jau daudzi rakstnieki, un daudz kas no tā, kas šobrīd mūs sajūsmina vai satrauc jauno prozaīku darbos, pēc būtības apsakņojies jau viņu priekšgājēju daiļradē, pasaulsijūtā, pat stilistiskajos un tematiskajos meklējumos un atradumos. Domāju, sava

ietekme — kaut, iespējams, pat neapjausta, neapzināta un vēl jo biežāk neatzīta — bijusi gan I. Ziedoņa asredzīgajai, uz garīgu konsolidēšanos vadošajai savkurībai, gan O. Vācieša cilvēciskajai, līdz nežēligai pašatdevei sakāpinātajai atvērtībai, gan A. Jakubāna sāpīgi smeldzošajai smieklu poētikai, gan A. Kļavja zēniski naivajam sentimentam, gan A. Kolberga sociālo trumu uzšķerdušiem, gan A. Bela filozofiskajiem dziļurbumiem, gan... Šo uzskaitījumu varētu turpināt bezgalīgi (un kur tad vēl paliek daudzie cittautu un citu laikmetu radošie gari!), taču mans mērķis nav bijis uztautīt, fiksēt kādu neapšaubāmu un noteiktu pēctecības pavediena posmu un iesiet tajā mezglu, drīzāk gan — atgādināt dažas laiktelpas *konteksta* iespējamās pieturzīmes jauno literātu tapšanas un rūdīšanās sarežģītajā ceļaposmā (pieļaujot, ka manis aplūkojamo autoru dvēselēs šīs pieturzīmes tikpat labi var nebūt atstājušas nospiedumus).

Pie viena derētu apzināties, ka iepriekšējās literātu paaudzes ne vien auglīgi apputeksnējušas jaunos prozas dēstus un sagatavojušas tiem ražīgu augsni, bet metušas (un met joprojām) grūti apejamas un garas slavas un atzinības (nereti ar sirdsasīnīm nopelnītas) ēnas tur, kur arī topošajiem prozaiķiem jāatrod sava vieta zem ievēribas un atzinības saules.

Viena gada ietvaros — sešas jaunu cilvēku pirmās prozas grāmatas — latviešu literatūras līdzšinējā vēsturē nav bijis līdzīga precedenta. Taču tāpēc vien šis fakts nebūtu kvalificējams kā brīnums, sensācija vai dieva dāvana. Vienkārši ir sagadījies, ka šīs — ne visai romantiskās un ne visai dzejiskās — paaudzes radošā realizācija iekritusi šajā pragmatiskajā laikā, kurš izrādījies auglīgs tieši isajai prozai, kas, līdzīgi dzejai, visoptimālāk spējusi atsaukties uz jaunatnei būtiskiem un aktuāliem jaunajumiem, uzbūrusi laikmeta garīgo atmosfēru.

Debijas krājumu kvantitātei ir arī gauži lietišķs izskaidrojums (kas, protams, neizskaidro gluži visu), un proti, fakta priekšvēsture meklējama arī gausās un neelastīgās grāmatizdošanas un ierobežoto poligrāfisko jaudu izmantošanas sarežģītajos labirintos. Izdevniecības šaurajos kabinetos dažādu autoru pavadītais laiks un enerģijas patēriņš ir bijis visai atšķirīgs, tomēr, pateicoties pašu radoņu, redaktoru un vadošo darbinieku apvienotajām pūlēm, jauno prozaiķu manuskripti beidzot pārtapuši pirmās grāmatas reālajos apveidos (respektīvi, mīkstajos vāci-

nos ar autora foto uz grāmatas «fasādes»). Jāpiebilst, ka turpmākajos gados tik dāsns jauno autoru prozas klājiens mūs vairs negaida un, vismaz pašreizējās rezerves pārļūkojot, tas dažus gadus vēlāk draud izsīkt pavisam.

Jauno autoru darbi plašu sabiedrības uzmanību, sākot jau ar pirmajām preses publikācijām, piesaistīja galvenokārt ar tiešo, līdz nežēlibai atkailināto un neizskaistināto dzīves realitātes uzšķērdumu, piesakot tēmas, par kurām līdz tam bija pieņemts klusēt. Liela sabiedrības daļa, lasot, piemēram, E. Rubenes un R. Kalpiņas (gados visjaunākās debitantes) pirmos darbus, jutās šokēta. Šie darbi izsauca spontānu un vētrainu lasītāju rezonansi, kas pārauga pretreakcijā, līdz ar to visai kūtrajā un pasīvajā literārajā dzīvē ienesot zināmu dzīvīgumu. Labi «audzinātajos» un iepriekšējo gadu oficiāli deklarēto nostādņu barotajos pilsoņos šī proza izraisīja riebumu un sašutumu, iekšēji atklātākajos, bet ārēji sasaistītajos — izraisīja atbrīvotu līksmi, kā vecākos, kuru lolotie pēcteči uzdrošinājušies ķerties pie viņu pašu iecerēto, bet nerealizēto darbu īstenošanas.

Šī literatūra, kura nesniedz nedz morālu gandarijumu, nedz garīgu veldzi, kura neiežūžo rozā sapņos, bet urda, tirda, uzrāda un šokē, ir mūsu pašu nopelnīta un līdzinās tām agresīvās (ne vienmēr ar mīnuszīmi rakstāmās un noraidāmās) estētikas izpausmēm, kuras varam atpazīt gan smagā roka satraucošajos ritmos, gan panku un citu neformālo grupējumu un to organizēto akciju izdarībās, caur kurām un kurās viņi izmisīgi cenšas atrast izeju no garīgā strupceļa, kuru uzspiež viņu dzīvotais laiks. Un, atkārtotju, nekas jau nerodas tukšā vietā, visam ir savs sākums un... Kopumā jauno prozas vilnis sevi piesaka kā alternatīva mūsu pašu atražotajam dzīvesveidam un tā reālajām izpausmēm, un kā tāds tas arī ir jāpieņem. Kādu ceļu šī literatūra ies turpmāk, tas lielā mērā būs atkarīgs no mūsu šībrīža rīcībspējas un drosmes. Tieši šobrīd izšķiras jautājums par mūsu jaunatnes, līdz ar to arī mūsu tautas likteni: vai nu mēs gūsim sabiedrotos, vai arī tās vairoms pārvērtīsies «zudušajā paaudzē» — pēc gara, nevis pēc burta.

Kaut arī jauno prozaīku darbus iekrāso uztveres un izteiksmes atšķirības, manuprāt, pastāv viena — visus vienojoša iezīme — «ontoloģisko baiļu» (pēc H. Hirša) sindroms, t. i., nespēja noskaidrot jēgu, attaisnojumu un nozīmi savai dzīvei. Bīstamākais, ka šī sajūta vienlīdz

paralizējusi gan literāro darbu varoņus tradicionāli skatoties — nevaroņus), gan to radītājus. Varbūt es dramatizēju situāciju, vadoties no iepriekšpieņēmuma, ka jaunībai raksturīgs optimisms (tēla?), aizrautība, azarts, dzīves pārveidotājas alkas, ka tās pavadoņi ir mūžīgā cerība, smiekli, liksmība, jautrība, humors utt., un tā joprojām? Taču — izlasīsim rūpīgi mūsu jauno prozaiķu pirmās grāmatiņas un ielūkosimies viņu fotogrāfijās uz vienuviet saliktajiem sējumiņiem! Ko mēs ieraugām? Nopietnus, domīgus skatienus, kurus uzņemot mūs pārņem tāda kā neērtības, tāda kā parāda sajūta, vainas apziņa. Varbūt tas ir fotogrāfiskās ieceres radīts māns? Un tomēr — nē! Es to tulkotu kā ticības zudumu, ticības zudumu mūsu ideālu tīrībai, patiesīgumam un noturībai. Jo: cik gan reižu viņu — topošo personību — negaro biogrāfiju laikā šie mūsu ideāli (nerunāsim par lozungiem) jau paguvuši mainīt saturu un veidolu un gulējuši pišļos? Citēšu A. Tarvida vārdus no viņa grāmatas pēdējā vāka: «Cik bieži nevaroņiem piespriesto literāro nāvēssodu augstsirdīgi atceļ pati dzīve un lielākie ļaundari arī pārvēršas ilgdzīvotājos, lai visa finālā mirtu ērtās gultās, tā arī neuzzinot, ko īsti nozīmē sāpes — vienkāršas, banālas sāpes.» Vai tieši ar šiem vārdiem nav slēdzamas jauno prozaiķu darbu varoņu sirdis, kuri, ārēji labi kopti un gērbti, vairumā gadījumu materiāli un garīgi nodrošināti, tomēr nav atraduši savu vietu tā saucamajā lielajā dzīvē, jo iekšēji nav bijuši gatavi dvēseles kompromisiem un atklātā cīņā iziet arī izrādījušies nespējīgi. Nepieciešami apzināties, cik lielā mērā šī šķietami pasargātā paaudze ir mūsu melīgo ideālu un morālo centienu kraha piemeklēta.

Taču laiks no blakusfaktoru un «doto apstākļu» sānceljiem pāriet pie pašiem darbiem. Mani nedaudz skumdina fakts, ka, runājot par pēdējo gadu jauno prozas novitātēm, izteiksmē, dzīvesizjūtā un mākslinieciskajā varēšanā atšķirīgi autori visbiežāk tiek sasieti it kā vienā buntītē — «*à la* jaunais prozas vilnis». Līdz ar to tiek ignorēta katras personības vienreizība, radošo rokrakstu savdabība, izteiksmes temperaments un raksturs. Netiek izvērtēts katra reālais pienesums mākslas kopproduktam, uzrādīti sasniegumi un kļūdas, iezīmēts un apjausts optimāli ejamais ceļš vai iespējamais strupceļš. Bet tieši radošā ceļa sācējiem gan cilvēciska dvēseles rezonanse, gan profesionāls un biedrīks novērtējums ir īpaši sva-

rīgi. Reālā situācija liek domāt, ka svarīgāks par reibinošo debijas faktu viņu radošajās biogrāfijās būs sūrais ikdienas darbs, kas ļaus (vai neļaus) apliecināt izvēlēta ceļa pareizību, realizējoties otrajā grāmatā. Nākas rēķināties ar šibriža situāciju, ka tieši pēdējos gados daiļdarbu profesionālie vērtējumi aizvien biežāk tiek aizstāti ar šķietami svarīgākiem un būtiskākiem tematisma un sabiedrisko aktualitāšu iztirzājumiem un apcerējumiem. Jautājums — vai tā ir objektīva laikmeta prasība vai mūsu kritikas nevarība — acīmredzot tiks izšķirts nākotnē. Palieku cerībā, ka šai parādībai tomēr būs pārejošs raksturs un literatūras un mākslas specifiskās vērtības ar laiku atgūs savu patieso vietu un nozīmi sabiedrības un kultūras vērtību hierarhijā.

Un tā daudzajās viedokļu krustugunīs būtībā tika nozaudēts to galvenais objekts — literārais teksts —, diskutantu uzmanības lokā tika paturēts vien atsevišķs daiļdarba elements — tēma, arī saturs.

Vairumā gadījumu, tiecoties pēc izteiksmes savdabības, mēģinot noslēpt savu niecīgo dzīves pieredzi un vāji trenēto iztēli, jaunie radoņi lasītājus un kritiķus cenšas apžilbināt ar ārēji efektīgiem izteiksmes paņēmieniem, apstulbināt ar simbolisku, alegorisku vai alogisku daudznozīmību (kura mēdz novest arī pie beznozīmības, kā atsevišķos M. Zelmeņa darbos) vai iedzīt sarežģītos laika un telpas deformāciju režģos, aiz kuru pretenciozitātes bieži vien rēgojas dvēseles infantilisms, jūtu deficīts un profesionāla mazspēja. Tieši šo ceļu (šobrīd es nerunāju par sasniegtajiem rezultātiem), saņemot virkni pārmetumu par izvairīšanos no sociāli dramatiskiem un aktuāliem rakursiem, bēgšanu ireālajā, izdomātajā, pašu sakonstruētajā pasaulītē, gājuši arī vairums lietuviešu jauno (un ne tik jauno) prozaiķu — P. Kutkaitis, J. Ivanauskaite pirmajās un P. Cernauskis, P. Venclova, D. Mušinskis sekojošajās grāmatās. Acīmredzot arī šai parādībai ir savi cēloņi — gan sabiedrības garīgajā un ekonomiskajā dzīvē, gan nacionālās literatūras dzīlēs un attīstības procesos.

Mūsu jaunie rīkojušies savādāk (izņemot M. Zelmeni, kurš jauno prozas kontekstā izteiksmes ziņā ieņem savrupu vietu). Viņi, iezīmējot vienas sabiedrības (skaitliski itin prāvas) daļas grupas portretu laikmetam raksturīgā interjerā, cenšas sniegt iespējami precīzu, iespējami godīgu un iespējami neizskaistinātu attēlu.

Kaut arī lielāko daļu jauno prozaiku radošā devuma varam nešaubīgi ierakstīt reālpsiholoģiskās prozas «ailītē», to mākslinieciskās realizācijas taktiskie paņēmieni un spēku samērs ir visai atšķirīgs. Piemēram, ja salīdzinām kaut vai E. Rubenes it kā reportāžas tipa melnbaltos, tikpat kā autora pozīcijas «neretušētos» neliela formāta fotografējumus ar M. Zelmeņa vēsturisko laiku, kultūrslāņu un literāro kontekstu sabīdēm kolāžas tipa audumos. Pa vidu — noteiktas sabiedrības daļas garīgo un eksistenciālo stāvokļu fiksējums: grafikas (R. Kalpiņa)?, pastela (V. Spāre)?, akvareltehnika (G. Repše)?, zīmuli (A. Vālodze)? un eļļa (A. Tarvids)? Protams, manis piedāvātās prozas modifikācijas ir stipri vien patvaļīgas un tendēti sašaurinātas, jebkuram citam lasītājam šie paši darbi raisīs gluži citas asociācijas un atstās citu «pēcgaršu».

Neizvērsot konkrēto krājumu analīzi, atļausos dažus *post scriptum* konspektīvu tēžu veidā.

Gandrīz visu jauno autoru prozas darbu centrā (izņemot dažus G. Repšes stāstus, piemēram, «Kurpnieka Leonarda dzimšanas diena», «Uz palmas veselību») atrodas viņu vienaudži, vairumā gadījumu — apjukuši, sevi pazaudējuši vai vēl neatraduši.

Tradicionālais stāstu sižetiskais kodols — notikums, norise, konflikts — it kā lokalizējies, sakoncentrējies viena cilvēka, vienas dvēseles ietvaros, kļuvis iekšējāks, iecentrētāks, uz sevi un sevī vērsts, taču — ne mazāk dramatisks. Daudzu stāstu pamatā — varoņu nespēja (E. Rubenes «Trīs dienas brīvībā»), neprasme (G. Repšes «Jorens kokā kāpējs») vai nevēlēšanās (A. Tarvida «Simultānspēle») pakļauties apkārtējās sadzīves un morāles normām, iekļauties pilsoniski rātnā un pareizā dzīves plūdmā un ritmā. Šo pretrunu nesēji ir diametrāli pretēji raksturi — absolūts bezgribas iemiesojums Simona (E. Rubenes stāsta «Trīs dienas brīvībā» varone) un dzelzainas gribas un auksta aprēķina raksturs, kāds ir A. Tarvida stāsta «Simultānspēle» varonis Ralfs.

Ipaši atzīmējama, manuprāt, R. Kalpiņas un E. Rubenes izvēlēta un vairumā stāstu lietotā it kā neitrālā un bezkaislīgā vēstījuma maniere, kuru es uztveru nevis kā jauno rakstnieču nespēju veidot tēlainu stāstījumu, bet kā apzinātu daiļrades paņēmieni. Veids, kādā cita pēc citas tiek pavēstītas daudzas no morāles (nemaz nerunājot par elementārām sadzīves normām) viedokļa ār-

kārtējas un šokējošas patiesības (piemēram, E. Rubenes stāsti «Pagaidi mani» un «Viņš, kas darījis tik daudz laba»), vienlaikus atklājot vienas jaunatnes daļas morālo lejupslidi un apjukumu, slēpj šo darbu patieso dramatismu. Autores iezīmē virkni reljefi fakturētu dzīves ainu, kad jaunieši, trūkstot iekšējas nepieciešamības noteiktai un diktētai pozitīvajai dzīves programmai (ideālu, nevis sadzīviskajā līmenī), darbodamies, rosīdamies un eksistējot nonāk absolūtā bezjēgā. Varētu jau arī sacīt, ka šie stāsti, sniedzot laikmeta liecību, nespēj dot tā virzības apjautu. Un, kaut arī R. Kalpiņas un E. Rubenes darbos neatradīsim to māksliniecisko vispārinājuma kārtiņu, ko allaž gaidām no labas literatūras, tomēr domāju, ka fakti un dzīves faktūras atlase, kas veikta kaut kā tiši nepretenzi un nevērīgi, tomēr liecina par abu jauno stāstnieču apzinātu mērķtiecību stila un izteiksmes veida izkopšanā.

Hēgeļa vārdus: «Mākslas darbs, ja tas neiet tālāk par formālu mērķi atdarināt, tieši kopēt dzīvi, īstas dzīves vietā sniedz vienīgi tās čaulu,» — man gribas attiecināt uz A. Vālodzes debiju. Lai gan A. Vālodzes izteiksme garajā stāstā «Balodis lietus laikā» ir tuva iepriekšminētajai, rezultāts veidojas stipri pieticīgāks. A. Vālodzes garstāsts nedaudz atgādina tos tradicionālos «skolas romānus» vai stāstus, kuriem gandrīz vai obligāti ir kāds brillains un apaļīgs gudrinieks, kāda ļoti apzinīga un «sausā» aktīviste, kāds ļoti izklaidīgs skolotājs utt. Taču nav paša galvenā — mākslas brīnuma, kas liktu uz šo tradicionālo cilvēkvidi paskatīties svaigi, pa jaunam, autores acīm. Jauniešu tēli noņirb mums gar acīm, sirdī neaizķeroties un atmiņā neiegulstot (ja nu vienīgi Sarmīte — neizlēmīgā, glēvā, labsirdīgā Sarmīte, kuras garadarinieces no citu «meiteņu» stāstiem tomēr bijušas ar prātā un dvēselē paliekošāku nozīmi).

A. Vālodzes proza paliek kaut kur pusceļā starp E. Rubenes un R. Kalpiņas šokējošo atvērtību un G. Repšes noslēpumaino burvību.

No jauno prozaīku pulka kā mākslinieciski interesantākos un profesionāli nobriedušākos es izdalītu G. Repši un V. Spāri. Savos darbos viņi pratuši un spējuši spert to pussolīti tālāk — dzīves interpretācijas un ideāla parametru iezīmēšanas virzienā, ko esam tiesīgi gaidīt no profesionālas mākslas. Atcerēsimies H. Hirša sacīto, ka tā ir ārkārtīgi grūta un sarežģīta mākslinieciskās daiļrades problēma — panākt, lai konkrētais, plastiskais dzīves tēlo-

jums spētu ietvert sevī emocionālu domas augstumu un plašumu, nestu un balstītu to. Domāju, ka vairums labāko G. Repšes un V. Spāres stāstu šo literatūras misiju pilda (V. Spāres «Mēs atradīsim», «Izolatorā», G. Repšes «Jorens kokā kāpējs», «Kurpnieka Leonarda dzimšanas diena» u. c.). Piebildišu, ka abi šie autori meklējuši un atraduši cilvēciskā spēka papildāderes paaudžu konsolidēšanas virzienā — V. Spāre tās rod bērnu tiešajā un nesamākslotajā pasaulē, G. Repše savukārt vecākās paaudzes apgarotajā mierā un dzīvesgudrībā. (Zīmīgi, ka gandrīz nevienā, varbūt vienīgi G. Repšes stāstā «Jorens kokā kāpējs» vidējās, respektīvi, stāstu varoņu vecāku paaudzes pārstāvji netiek parādīti ar simpātijām, cieņu, līdzjūtību, kur nu vēl ar milestību.) G. Repšes stāstus pievilcīgus dara kāds vārdos grūti formulējams noslēpums, mākslas brīnuma klātbūtne, kas ļauj dziļi ielūkoties daudzu krājuma «Koncerts maniēm draugiem pelnu kastē» stāstu varoņu visslēptākajos dvēseles nostūros. Tā nav glūnēšana pa atslēgas caurumu, bet gan piederīga klātbūtne brīdī, kad cilvēka dvēseles dzīles atveras un izstaro iekšēju gaismu. Diemžēl kopumā krājums šo garīgo spriegumu neiztur un, kļūstot it kā paviršāks un sasteigtāks, atsevišķos stāstos izplēn.

V. Spāres darbi ar savu ilgstošo postrezonansi vēl ilgi vibrē lasītāju apziņā, mijoties skaudrām sāpēm, skumjām un ticībai. V. Spāres un G. Repšes stāsti tiecas humanizēt un harmonizēt pasauli ap sevi un sevī, ne tikai šķērst, graizīt, preparēt, kā tas notiek daudzos viņu vienaudžu darbos.

A. Tarvids, no vienas puses, ar savu neitrālo vēstījuma manieri un malāstāvētāja pozīciju it kā labi iekļaujas tā dēvētā jaunā viņa stilistiskajos rāmjos. Taču — tāpat kā viņa stāstu varoņi Ralfs un Andrejs Grīvs — arī pats autors šķiet pieredzes bagātāks, dvēseliski vēsāks. Taču domāju, ka arī viņam sāp, tikai šī sāpe par tukšo un bezmērķīgo dzīvi ir ieslēpta dziļdziļi. Acimredzot nav nejaušība, ka tieši A. Tarvida prozas sakarā aktualizējies jautājums par autora pozīcijas klātbūtnes nepieciešamību daiļdarbā. Taču atcerēsimies A. Bočarova teikto, ka šīs pozīcijas atklātuma pakāpe tomēr ir atstājama paša autora ziņā. Piekrītot cienījamā literatūrpētnieka domām, vēl gribu piebilst, ka zināmā, reizēm pat klaji demonstrētā autora iešifrēšanās (E. Rubenes, R. Kalpiņas darbos) savu varoņu tēlos, manuprāt, liecina arī par sava

veida protesta pieteikšanu iepriekšējo gadu klaji demagogiskajai, tematisma balstītajai didaktikai, kura dvesmoja no daļas šķietami «pareizās», taču būtībā stipri pelēkās literatūras. Tarvids, manuprāt, ir pietiekami labā profesionālajā «formā», spēj pārskatīt, savaldīt un mērķtiecīgi organizēt, virzīt no dzīves ņemto jēlmateriālu, pārkausēt to mākslas tēlos, sniegt savu koncepciju, kuru ap-lam būtu meklēt stāstu acīm redzamajā virspusē.

Gluži savdabu vietu jauno prozaiku plejādē un hierarhijas sistēmā ieņem M. Zelmenis. Viņa proza — sākotnēji (jau septiņdesmito gadu beigās) jūsmīgi uzņemta, vēlāk — redaktoru un izdevēju ilgi ignorēta, aizsprostota, nepieņemta un noliegta.

M. Zelmenis, izmantojot absurda, alogismu un simbolu valodu, veicot visniedomāmākās laika un telpas sabīdes, konstruē pats savu pasauli un dzīvības telpu, izgaršo vārda smaržu un garšu, veic poētiskas un stilistiskas rotaļas. Lasot M. Zelmeņa prozu, jāievēro viens obligāts priekšnoteikums — tajā nedrīkst meklēt sižetu, jēgu, virsuzdevumu. Tas, kurš ļausies M. Zelmeņa pasaciņu gara, valodas ritma, vārda sugestijas plūdumam, — būs patie-sais baudītājs un ieguvējs.

Un tā, katrs pa savu ceļu nākuši, visi šie jaunie cilvēki sadrūzmējušies pie durvīm, aiz kurām — vilinošā prozas apdzīvojamā telpa. Vēl jau notiek mīņāšanās uz sliekšņa: kāds jau paspējis lielajā istabā ielūkoties un kāju iespert, cits turpat vēl kaunīgi priekšnamā stāv. Bet viņi jau nav vienīgie: tepat līdzās ir gan vecāka gadagājuma nācēji (V. Jakobsons), gan pašu vienaudži (A. Neiburga, A. Ozoliņš, G. Berelis u. c.). Domāju, viesu un caurbraucēju viņu vidū nav. Visi atnākuši uz palikšanu.

Bez ideāla

Jauno dramaturģija

Piesārņotā kāpņu telpā pulcējas dzērāji un ar glaimiem mēģina no vientuļas, nelaimīgas sievietes izspiest naudu pudelei (L. Petruševskas viencēlienā «Kāpņu telpa»), trīs māšīcas grimst sadzīvīskos stridos, jo jumts pil arvien vairāk un nav arī, kas ierīko tualeti (L. Petruševskas «Trīs meitenes zilā»), dzelzceļa stacijā spuldzes dauza pārdevējas, bufetnieces un, ko tur slēpt, arī direktora atvases (Ņ. Pavlovas lugā «Vagoniņš»). Tik nepievilcīgu īstenību redzam krievu t. s. jaunā viņa dramaturgu darbos. Sadzīvīskais fons ir detalizēti atveidots, dražas un atkritumi tiek pat poetizēti.

Cilvēki ir savas vides cienīgi. Ikdienas nejdzīvīgāk valdot pār garu, ideāli pamazām izplēnējuši, un izrādās, ka daļai sabiedrības to vispār nav. Lūk, filmas «Augstākā tiesa» veidotāji mēģina analizēt — kā varēja gadīties, ka normāls cilvēks, tāds pats kā mēs visi, bez iepriekšēja nodoma kļuva par slepkavu? Satraucošs ir vieglums, ar kādu tiek pārkāpta robeža starp labo un ļauno. Neskaidra, nestabila garīgā pasaule, stingru principu trūkums. Tādas iezīmes rodamas ne viena vien mūsdienu sabiedrības pārstāvja portretā, tādu to rāda jauno latviešu autoru dzeja un proza. Arī dramaturģija, kaut tās devums analizēts ievērojami mazāk. Sodien redzam, ka jau t. s. stagnācijas periodā dramaturģi pauduši satraukumu par ideālu un vērtību izpratnes zudumu daļā sabiedrības, īpaši jaunatnē.

Pirmkārt, tiesāti tiek vecākās paaudzes meli un neuzticība ideāliem. Zīmīgi, ka jauni cilvēki literāru darbu centrā nemaz tik bieži neparādās, toties vairāk ir lugu, kurās vecākās paaudzes pārstāvji atskatās uz nodzīvoto mūžu. Viņi slēguši daudz kompromisu, nodevuši jaunības

ideālus un tagad beidzot saprot, ka tā vairs nevar. J. Jurkāns lugā «Kolibri» pauž pārliecību, ka Pēteris Leiškalns spēs atsākt radošu dzīvi. G. Priedes traģikomēdijā «Mācību trauksme» Alvila Kukuržņa mūža pēdējās dienas ir traģisks sapratnes brīdis par savas dzīves nevērtību. V. Maculēvičs, iestudēdams Priedes lugu, izdara kategorisku secinājumu — cilvēks, kas visu laiku ir melojis sev un citiem, nevar pretendēt arī uz pēdējo grēksūdzi. Tik nesaudzīgi V. Maculēvičs tiesā novirzīšanos no ideāliem un patiesības. Acīmredzot tas, ka šādi cilvēki ir lugu galvenie varoņi, nav nejaušība — viņi lielā mērā ir saistīti ar visas sabiedrības virzību, un lugu varoņu kompromisu analīze netieši liecina par nepieciešamību analizēt sabiedrības attīstības gaitu.

Ideālu un īsto vērtību zuduma process mākslinieciski pārliecinoši atklāts J. Jurkāna lugā «Kraukļi». Arī tās centrā ir vecākās paaudzes pārstāvis — ģimenes galva Bruno. Viņš ir materiālo labumu rausējs — uzmeklē padzīvojušus, vientuļus cilvēkus, palīdz viņiem, pierakstās viņu dzīvesvietā vai pieraksta kādu no ģimenes locekļiem un tā iegūst mantojumu. Kraukļiem raksturīga rīcība. Taču autors parāda, ka Bruno pats ir upuris. Kara laikā iesaukts leģionā, no tā izmucis, bet paša sieva Hilda viņu nodevusi padomju varas iestādēm, un Bruno izsūtīts uz Sibīriju. Šī cilvēka rūpes par mantu pēc atgriešanās no izsūtījuma ir pilnīgi saprotamas, ne tikai tas vien varēja notikt. Turklāt viņš jau nav aizmirsis gaišo un cēlo, bet īsti ticēt tam vairs nespēj. Netic arī pats sev un līdz ar to sēj neticību citos. Ja nu pēkšņi tas, ko viņš māca, nes tuviniekiem ļaunumu? Tāpēc labāk noslēgties sevī. Bruno jau nemelo, viņš klusē. Sevī šis cilvēks glabā atziņu, ko atklāj pirms nāves dēlam Magnusam: «Katram ir jābūt tādām, kāds viņš ir.» Tas nozīmē uzticēšanos savai sirdsapziņai kā vienīgajam orientierim sarežģītos apstākļos.

Ko nozīmē Hildas nodevība? Lugā redzam viņu kā ņipru, panaivu lauku sievieti, kas atvedusi mazdēlam «krējumiņu un oliņas». Vienkāršs, aprobežots cilvēks, ar šauru gara apvārsni. Viņa nav mocījusi sevi ar pārdomām, kā vērtēt vīra rīcību, bet rīkojusies, kā sabiedrībā valdošie lozungi prasījuši. Bet aiz lozungiem ne visos gadījumos slēpjas patiesība. Dažkārt pat pavisam otrādi.

Mantas vairošanā un egoismā šai ģimenē bijis arī bīstams teorētiskis un praktiskis — Bruno brālis, kura filozofiju mantojis viņa dēls Raimonds. Viņš stāsta: «Un tā

man daudzi ir teikuši — tavs tēvs mums iemācīja, kā vajag dzīvot. Saproti? Tu zini, kas viņš bija par veci? Viņš pie beigām strādāja uz takša. Arī taisīja visādas ģelas. Tur detaļas un viskautko. Tu zini, viņš varēja jebkuru apjāt.»

Tādējādi redzam trīs vecākās paaudzes dzīves variantus:

— cilvēki, kas zina patiesību, bet klusē, jo paši vairs isti netic,

— rīkojas pēc lozungu norādījumiem,

— īsti «kraukļi» — laupījuma vācēji visos laikos.

Rezultātā izveidojusies situācija, kas faktiski nav tikai šo konkrēto cilvēku radīta, bet ir visas sabiedrības izkropļotas attīstības galaiznākums.

J. Jurkāns īpaši akcentē individuālo un sabiedrisko vērtību neatbilstību. To dara arī H. Gulbis, G. Priede un P. Putniņš, bet pavisam citādi. Viņi analizē kādu sāpīgu problēmu, lugu varoņiem liek to dziļi pārdzīvot un nonākt līdz pozitīva risinājuma iespējamībai (Juris G. Priedes «Zilajā» piedzimst kā garīgs cilvēks, Alvils Kukurznis «Mācību trauksmē» atskārš patiesības nepieciešamību u. c.). Līdz ar to spēcīgāk akcentēta jābūtība, kaut dzīvē viss paliek pa vecam. J. Jurkāns parāda, kāda ir ikdienišķā realitāte, ko atsevišķu cilvēku garīgās katastrofas nespēj satricināt, un meklē, kādi tam cēloņi.

Redzam, ka, vecākās paaudzes melos vai klusēšanā iestigusī, sabiedrība pamazām garīgi deģenerējas. Tas ir vēl viens ideālu zuduma cēlonis. Pilnā sparā darbojas Raimondam līdzīgie. Reāli ir tā, ka kraukļi sabiedrībā triumfē, lai kas avīzēs tiktu rakstīts un sludināts. Raimonds saka Magnusam: «Nauda mūsdienās ir viss, sāproti? Sieva gribēja mācīties. Kādēļ? Nu, sievietē vēl var, bet vīrietim tas ir tukšs laika tēriņš. Nu, tu beidzi augstskolu, tagad esi inženieris — vai kas tur vēl. Cik tu saņem? Jāsmejas. Es vienā vakarā vairāk. Vienīgi, ja tu taisi karjeru.» Mazatalgotais un čakli strādājošais inženieris tiešām jūtas kā muļķis, jo citi dzīvo negodīgi bez kādiem pārmetumiem. Ir jau vēl trakāk: augsti priekšnieki, atņēmuši pagrīdes darboņiem tehniskos līdzekļus, griežas pie Raimonda — tāda paša ierāvēja un spekulanta — pēc palīdzības, jo nezina, kā īsti rīkoties ar iegūto aparātūru. Tādējādi reālā vērtību skala izveidojusies pavisam ačgārna.

Apstājusies arī pagātnes ētisko vērtību pārmantošana, par ko tik daudz runāt un raksta. Gluži kā izsmiekls zeļ

un kuplo cita tradīcija — patērētāju. Raimonds savu tēvu piemin kā izcilu paraugu. Tiek kopta un attīstīta tikai kraukļu filozofija, bet tās pretnieki klusē.

Ja patiesību bērniem nesaka vecāki, tad arī skolā viņi diez vai to uzzinās. Arī šo aspektu J. Jurkāns skāris savā lugā. Skolā māca nevis vēsturi, bet abstraktas tēzes. Nils stāsta par vectēva gaitām leģionā, bet Meitene tikai vienaldzīgi pajautāja: «Nu, un tad?» Vēlāk garlaikoti piebilst: «Tas taču bija tik sen?» Ne viņa zina, kas tas leģions tāds ir, ne viņai kāda daļa gar to. Līdzīgi domā arī Montis G. Priedes «Mācību trauksmē».

Vai kraukļu patiesība tiešām ir vienīgā? Jaunam cilvēkam grūti to pieņemt. Vecākā paaudze var klusībā atskaitīties saviem jaunības ideāliem, kuri bija neviltoti. Bet ko lai dara viņu bērni, ja reāli redzami tikai vecāku un sabiedrības meli, neesošā uzdošana par īstenību? Lielu atsaucību guva J. Podnieka filma «Vai viegli būt jaunam?», kas arī atklāj jaunatnes milzīgo nesapratni — kur rast īstās vērtības? Kāds no filmas varoņiem saka: «Pieņemt to, ko viņi māca, es nevaru. [...] Dzīvē mums tas viss ir ar kājām gaisā.» G. Priede bijis visai tālredzīgs, tēlojot jauniešu pesimismu un dzīves bezjēdzību jau lugā «Otiļija un viņas bērnubērni». Bet Zemdimdis «Saniknotajā sliekā» izsaucas gluži kā filmas varonis: «Katrs domā tikai, kā justies labi un pēc iespējas ērtāk iekārtoties, katrs, bet no tā, kas tiek runāts, es neticu nevienam vārdam, izlikšanās un liekulība.» Žēl tikai, ka G. Priede šo problēmu nav skāris dziļāk.

J. Jurkāna «Kraukļos» Verners nezina tēva patiesību un spriež pēc darbiem, bet darbi ir — materiālo labumu krāšana. Vernera acīs tēvs ir mantrausis.

«VERNERS. Tēvam uz grāmatīņas noteikti ir krietna summa. Jāskatās, lai šie neievelk nāsīs.

Zermēna nopūšas.

VERNERS. Ko pūt?

ZERMENA. Viņš taču vēl dzīvs.

VERNERS. Beidz. (*Klusi.*) Viņš smuki pārdeva Amandas dzīvokli un to vasarnīcu, ko bija sācis būvēt. Laikam jūta, ka neizvilks...»

Verneram ir jau četrdesmit trīs gadi, un viņš kļuvis diezgan vienaldzīgs un noslēdzies savā nelaimē, bet ar divdesmitpiecgadīgo Magnusu ir citādi. Viņš labi izprot

Raimonda īsto dabu un mantrausības ļaunumu. Magnuss nespēj būt tāds kā Raimonds, kaut arī cenšas taisīt naudu.

Ko tad darīt šādos apstākļos? Kā zinām, radošās darbības trūkums, nespēja realizēt savus mērķus ir viens no sāpīgākajiem punktiem mūsdienu personības struktūrā. Tipiska ir situācija, kad cilvēkā pastāv kāda nojausma par gaišākiem ideāliem (tā ir arī Magnusam), bet mainīt viņš neko nespēj. Ā. Kļockins to apraksta šādi: «Nelaime ir tad, kad ir morāls potenciāls, bet liekas, ka ar to nav ko iesākt. [...] Mūsdienu jaunieši apbrīnojami precīzi uztver, kad pasākumam ir ķeksiša vērtība. Taču gandrīz nekad pret to nesaceļas, nemēģina to piepildīt ar jēgu, bet mierīgu prātu, nepiepūlot ne smadzenes, ne nervus, palīdz ķeksīti ievilkt. Jo mazāk tam tiek patērēts laiks un spēki, jo labāk. Rodas tāda morāla dubultgrāmatvedība, kas pati par sevi ir šķērslis cilvēka personības pilnīgas attīstības ceļā.» (LM, 1981, 9. okt.)

Morālā dubultgrāmatvedība ir viens no ideālu zuduma cēloņiem. Cilvēks noslēdzas sevī. Magnuss izvēlas klusēšanu tāpat kā tēvs, Verners un citi. Mērķis ir saglabāt savu iekšējo tīrību, tāpēc pret visu ārējo, sabiedrisko, uzsvērta vienaldzība. Jaunā rakstniece R. Kalpiņa atzīstas: «Es neesmu sastapusi... nevienu divdesmitgadnieku, kam būtu kaut cik reāls sapnis ko paveikt vismaz Latvijas mērogā.» (LM, 1986, 29. aug.) Savukārt aktieris Gundars Āboliņš vienaudžus raksturo šādi: «Mana paaudze — starp hipijiem un pankiem — nebija tik spilgta kā tagadējā. Tā bija kūtra un pakļāvīga.» (PJ, 1987, 24. febr.) Šī paaudze saprata, ka vienīgā vieta, kur būt patiesam, ir cilvēks pats, varbūt vēl ģimene. Tā būtu vienīgā vērtība, ideāls. Taču bez sabiedriskām saknēm šī vērtība ir problemātiska. Vēsture un arī literatūra rāda — ja personībai nav iespēju apliecināt sevi sabiedrībā, tad patvērumš nav atrodamš arī ģimenē un mīlestībā. «Mūsu laika varonis» pa daļai atgādina «lieko cilvēku» Pečorinu, kurš arī nevarēja atrast atbalsta punktu dzīvē un kuram entuziasta klātbūtne uzdzina saltas tirpas. Arī J. Jurkāna lugā jūtas tiek lemtas iznīcībai. Bruno zina, ka otrā sieva Taiga mīl viņa dēlu no pirmās laulības Verneru. Lai Taiga neaizietu, Bruno patur Verneru pie sevis. Autors gan nav parādījis, kā mīlestība mokās kraukliskajā, mantu dalošajā vidē, bet šo faktu atklājis tikai lugas beigās. Jūtām izsīkstot, cilvēki kļūst arvien trulāki, «ne šādi, ne tādi», kā atzīst Taigas meita Magda.

Situācija, kad «nav nekā, par ko dzīvot vai mirt» (no filmas «Vai viegli būt jaunam?»), pamazām iznīcina cilvēku. Tāpēc L. Stumbres «mazo lugu» parādīšanās, tāpat kā jauno dzejnieku un prozaiku (R. Kalpiņa, A. Neiburgas, E. Rubenes u. c.) darbi, ir simptomātiskas parādības mūsu literatūrā. Tā kā luga «Kraukļi» tikai nesen parādījusies uz skatuves Liepājā, tad par jauno dramaturģijas atsaukšanos uz ideālu zudumu sabiedrībā ilgu laiku varējām spriest galvenokārt tieši pēc L. Stumbres darbiem. Šīs autore lugās sociālo procesu vilņojums ir tikko manāms. Viņas varoņi bez mērķiem un ideāliem riņķo pa dzīvi, pamazām izsīkstot un notrulinoties. Arī J. Jurkāna lugā «Kraukļi» ir šis virsslānis, bet sociālo procesu pētījumi daudz dziļāki.

L. Stumbres Tīna un Millers (viencēlienā «Zīmējumi smiltīs») nespēj izrauties no skumjās nolemtības loka. Jūtams, ka viņi vajadzīgi viens otram, un tomēr Tīna dod priekšroku ārēji labklājīgai ģimenes dzīvei ar citu vīru un Millers — alkohola lietošanai. Lugā tēlotajā situācijā abi sēž jūrmalas smiltīs, runā un dzer. Vēlāk uzzinām, ka viņi apglabājuši savu meitiņu. Un Millers kādā brīdī atzīstas: «..man taču nav vairs isti kam dzīvot... tā ir.» Šķiet, ka isti kam dzīvot nav daudziem lugu varoņiem. Ne velti par Tinas un Millera bērna nāvi uzzinām tikai lugas beigās, jo bezcerīgi samudžinātajās abu vecāku attiecībās tā neko mainīt nevar. Kāpēc L. Stumbre tik neatlaidīgi liek mums riņķot šo cilvēku sarunu lokā? Vai ne tāpēc, lai parādītu, ka šis ir pēdējais un vienīgais viņu pašizpausmes, realizācijas veids? Viņiem nav kam dzīvot, nav sabiedrībā, darbā, vēl kur citur nekādu mērķu, ideālu.

Dziļi simboliska šajā ziņā ir luga «Ipolits». L. Stumbre mēģinājusi izraut savus varoņus no viņu iedomātās vērtības — mājas un ģimenes — un ievest sabiedrībā, lai parādītu, ka ar to viņus tiešām nekas nesaista. Melānija cenšas izraut no sastingušās sadzīves znotu, lietodama neatlautos paņēmienus, t. i., mēģinādama savaldzināt Ipolitu. Beidzot Ipolits tā kā pamostas, grib sākt jaunu dzīvi, bet top nosists ar elektrisko strāvu. Tas ir brīdinājums — neko neuzsākt!

Ideālu degradācijai sabiedrībā ir dažādi varianti, un uzteicama jauno dramaturgu prasme tos saskatīt, tomēr mākslinieciski šie darbi, izņemot «Kraukļus», nav pilnīgi izveidoti, trūkst nobeigtības.

Savukārt H. Gulbja, G. Priedes un P. Putniņa attieksme

pret minēto procesu ir citāda. Šķiet, dramaturgi ir vairāk saniknoti par vienaldzību, ideālu trūkumu un īpašo darbības nespējīgā cilvēka kompleksu un viņi labprāt iepērtu jaunos gaudulus. Raksturīgi, ka šie autori ideālu degradācijas problēmu vairāk risinājuši komēdijiskā aspektā.

P. Putniņa traģikomēdijas «Pusdūša» varonis Zigmunds stāsta Spodrai: «Man patika lasīt. Jau no bērnības. Daudz interesanta uzzināt. Tik daudz ļaužu, un kādi likteņi... Taču vēlāk izrādījās: manējais no tā nemainās. Pareizāk sakot, mainījās arvien mazāk. Līdz beidzot apstājies mainīties pavisam. Lasi, paēd, izgulies, ej uz darbu... Un atkal viss no sākuma. Mājas dzīvē par neko īpaši galva nav jālauza. Un darbs — kā jau darbs.» Zigmunds, tāpat kā Zemdimdis G. Priedes «Saniknotajā sliekā», ir parasts cilvēks, visumā labs, tikai tāds pamīksts. Var pat apmēram iedomāties viņa dzīvi kopš bērnības. Zēns aprūpēts un mācīts uz labu. Ja skolā kāds iekaustījis, atbalstu puika meklējis pie mammas, un tā aizstāvējusi, palīdzējusi sodīt ļaundari. No sarežģītām situācijām sargājies, lai sevi lieki neuztrauktu. Līdz ar to dzīve kļuvusi vienmuļa. Veidojas savdabīgs psiholoģisks komplekss — cilvēks jūt garlaicību, neapmierinātību, bet nav spējīgs to pārvarēt. Zigmunds saka: «Tā īsti pat nav bijusi izdevība — paveikties vai nepaveikties...» Viņš gaida izdevību, taču tā viņam nestu tikai nelaimi un garīgu sakāvi, jo prasība izvēlēties sagrautu jau tā izstīdējušo, vārgo gara pasauli. Kad Nikoleta tiešām nostāda Zigmundu izveles priekšā, viņš jūtas ļoti nelaimīgs.

Vai patiesi personība nekādi nevar realizēt savas radošās iespējas?

Mūsu dramaturgi dažādi mēģina risināt šo jautājumu. P. Putniņš kā savdabīgus katalizatorus, iedvesmotājus pelēcīgajai sabiedrībai pretstata savus t. s. apsēstos varoņus. Lugā «Pusdūša» tāda ir Nikoleta — autora ideju rupors, ar kura palīdzību pausta atziņa par aktīvas rīcības nepieciešamību. P. Putniņa nostādne ir simpātiska, bet ne glaimojoša — tā izsmej, urda, uzbrūk un aicina neturēt rokas klēpī. No otras puses, dramaturga apsēstie varoņi ir diezgan konstruktīvi, tie kalpo aktīvas darbības nepieciešamības akcentējumam, bet grūti par viņiem ko teikt kā par personībām. Tas sakāms arī par Bērtulsonu lugā «Uzticības saldā nasta». Tā kā lugas notikumi risinās sadzīvē, ģimenē, tad arī Bērtulsona darbība ražošānā neiegūst pozitīvu emocionālu novērtējumu, jo redzams taču, cik

briesmīgi viņa principialitāte ietekmē tuviniekus. P. Putniņa pretrunīgā luga tādējādi rāda, ka mūsdienu varoņa praktiskajai darbībai nav īsta sakņojuma dzīvē.

Apkārtējo inertība un neaktivitāte ļauj brīvi uzplaukt tādu cilvēku kā Sibilla Svirkste (G. Priedes «Saniknotā slieka»), arī Dzidra (P. Putniņa «Pusdūša») un Antonija (H. Gulbja «Alberts») darbībai. Tādi cilvēki sienai izies cauri, lai sasniegtu kāroto, būs dzelžaini un mērķtiecīgi, tikai — kā vārdā? Izrādās — savu personisko ērtību, sīka pašlabuma dēļ. Likumsakarīgi izvirzās jautājums — kāpēc tad nav cilvēku, kuros apvienotos augsti ideāli un praktiska darbība? Viens no iemesliem ir tāds — ja praktiskā darbība būs veltīta pozitīvo ideālu sasniegšanai, liela daļa apkārtējo to ātrāk centīsies nobremzēt. Patiesība bieži vien ir nepatīkama, par to karo vārdos, bet darbos izpaužas pavisam kas cits. P. Putniņa «Mūsu dēlos» tēloti brāļi Ikars un Māris. Abi ir visai darbīgi, taču katra dzīve ievirzījusies atšķirīgi. Ikars centies strādāt godīgi, tomēr nespēj pārvarēt apkārtējo cilvēku inertumu. Rezultātā mūžīgi konflikti darbā, pesimisms un atzinums, ka esam tikai skrūvītes milzīgā mehānismā. Māris plūst līdzī straumei, darbojas, kur izdevīgāk, tāpēc arī gūst panākumus.

Savu attieksmi pret pozitīvā varoņa meklējumiem izteikusi L. Stumbre lugā «Jānis». Galvenais varonis ir Svirkstes, Dzidras un citu darboņu variants, tikai sarežģītāks un slēptāks. Jānis ir drosmīgs, vīrišķīgs, visu it kā dara pareizi. Var pat priecāties par viņa pozitīvo programmu — čakli strādāt, kopt tēvutēvu mājas. Bet īstenībā te slēpjas iespraukšanās sabiedrības un cilvēku dzīves plaisās un to izmantošana savā labā. Pretrunīga, varbūt pa daļai neapzināta un tomēr savas karjeras būvēšana uz citu vājuma rēķina. Tāds jaunais speciālists kā Jānis kolhozā nav ar zeltu atsverams, un to viņš labi apzinās, juzdamies kā pasaules centrs. Tas pats attiecībās ar sievietēm. No visām pretendētēm Jānis izvēlas to, kura vislabāk atbilst viņa programmai. Pārējās neder un lai pašas nožēlo, ka nav vēlējušās pakļaut savu dzīvi viņam. Jāņa paša vainas un atbildības viņa izpratnē tur, protams, nekādas. Arī savu māti un sievas vecākus jaunais cilvēks izplānojis noņemtāt tā, lai netraucētu viņa jauncelsmes darbu.

Jānis ir egoists bez sirdsapziņas, ar neizkoptu jūtu pasauli. Viņš dara pāri cilvēkiem, kuri viņu mīl. To, ka mūsu sabiedrības dzīve virza uz šāda tipiska rakstura veido-

šanos, apliecina arī, piemēram, Vadima Abdrašitova filma «Plumbums jeb Bīstamā rotaļa», kuras galvenajam varonim ir tikpat pozitīva programma kā Jānim un kurš tāpat rotaļājas ar citu dzīvēm, nemaz necienīdams tās.

Sodien jautājumi, par kuriem 70. gados un 80. gadu sākumā runāja klusināti, tiek iztirzāti skaļi un atklāti, arī bezideālu dzīves problēmas. Tas gan nenozīmē, ka reāli jau daudz kas būtu mainījies, tomēr sabiedrībā notiekošajos procesos jaušamas jaunas iezīmes. Kā uz to atsauksies latviešu dramaturģija?

RECENZIJAS

INTA ČAKLA

Kas dzīvo vārdos?

*Juris Kunnošs. Pieci septiņi.
R., «Liesma», 1987.*

«Pirmo reizi es tik dziļi izjutu, ka vārdos slēpjas vesela pasaule, nez kāpēc ar to «Ērgemes izloksnes vārdnīcu». Jāatzīstas, asaras saskrēja acis: vārdi bija tik neparasti un ar neparastu vērtību, un visa tā dzīve, kas atklājas vārdos, tā ir tik tīra. [...] Tautas dvēsele, kas dzīvo vārdos,» — tā saka Ludmila Azarova (LM, 1987, 5. jūn.). Kaut gan Juris Kunnošs atļaujas pieminēt savas asaras tikai tad, ja par to ierosinātāju var uzrādīt sīpolu sulu (dzejoli «Matīsa tirgus»), viņa jaunais krājums apliecina tādu pašu attieksmi pret vārdiem. Kunnošs mīl, krāj, virknē, izgaršo slēptas jēgas dziļumus ne tik daudz drošajos un pašapzinīgajos literārās valodas vārdos, bet galvenokārt «pazemotajos un apvainotajos», eksistences cīņas neveiksmīnīkos, piemirstajos un malā pabīdītajos. Izlokšņu formas, izzūdošie mazo vietu vārdi, senu un retu lietu un amatu nosaukumi, barbarismi un žargonismi — visa šī bagātība ar spēku spiežas viņa dzejas rindās. Spuraini, dīvaini un tomēr pazīstami tie klausās pie mūsu atmiņas un pieprasa: ieklausies, mēs neesam tāpat vien, tukša skaņa. Mēs esam vēl dzīvi liecinieki tūkstošgādīgai vēsturei, tautu staigāšanai, dažāda senuma notikumiem, sākot ar baltu, slāvu, somugru cilšu laikiem un beidzot ar nupat bijušo dzīvi, topošo vēsturi. To, kas nav grāmatās rakstīts, tu vari izlasīt vārdos.

«Lāptava. Ieklausies vārdā: Lāptava...» Vai, lūk, kā virknējas un vizuālo upišu vārdi: «Sarkanīte, Akaviņa un Virgulīte, lāsumainas foreļu muguras.» Bet paklētē, lietās un to nosaukumos ierakstīta, glabājas viena zemkopju kultūras enciklopēdijas lappuse: «Maza tāšu vācele / liela

klūgu sētuve / pods un ķerne / kaķa bērni lupatdeķī ievīstīti / tītavkāja / ķimeņgriezis / miezeris un / blumīzers.»

Atbilstoši šai ievirzei, orientācijai uz neoficiālu vārdu J. Kunnosa dzejas tēls veidojas galvenokārt nevis no poētiskajiem izteiksmes līdzekļiem, nozīmju pārnēsumiem (kaut gan, protams, ir arī tādi), bet gan no vārda tiešajām nozīmēm, pat no pašvērtīga, ārpus konteksta izcelta «vārdnīcas vārda». Tā viņa dzejas tēls ir galvenokārt valodas tēls, un vārda iekšējā forma, tā emocionālās un plastiskās potences atklājas tieši, pateicoties tam, ka tas — dzejā lietots — ir nedzejisks, nepieder ne pie poētiskās, ne pie literārās valodas. Tas ir citas dzīves pārstāvis un ienāk dzejā, lai liecinātu par šo dzīvi.

Lai precizāk izlasītu šīs liecības, noskaidrosim J. Kunnosa attieksmi pret vēsturi, kāda tā izpaužas viņa dzejā. Tā sakrīt ar apziņu, no kuras izaugušas daudzas ievirzes un centieni mūsu kultūrā pēdējos gados: gan folkloras kustība, gan darbs pilnīgākai kultūras mantojuma apguvei, gan pastiprināta uzticība autentiskam dokumentam. Proti, apziņu, ka 20. gadsimta nogales «jaunajā mājā» (lietojot I. Ziedoņa dzejas tēlu) mēs kā tauta esam ienākuši, pārāk daudz būtiska neapjēguši, izzaudējuši, un ka bez tā mēs jūtamies apjukuši, neziņā: kas mēs esam, no kurienes nākam...

«Nē, neticu: tik daudz ir bezdibeņu, baltu tukšumu / tai trīspadsmītajā, — tas nevar būt, ka rakstu drumsļas / nav īsti zināms kods, bet gēnos griba noslēpt, noslēpt / rīt savas asinis: tas viss ir totēma un ugunskura pelnos šalkā /.../ tāpat par divdesmito — ai, cik viegli pievilties.» Šeit pats dzejoļa veidojums ar saviem nepilnajiem teikumiem, pārlēcieniem, baltajiem tukšumiem starp uznirstošiem tēliem, ar noklusējumiem un jautājumiem tiecas atbilst savam saturam: vēstures gaitai, kurā minējumu un jautājumu ir vairāk nekā skaidri zināmā. Līdzīgi veidoti arī citi dzejoļi — «Tā grāmatās raksta», «Kurzemes krasts», «Rinda». Veselā virknē darbu atklājas unikāli un vienlaik tipiski tautas raksturi un mūži: «tas pakurlais tantuks ar braša zaldāta balsi», kam kauli sabeigti meža klaušās un tagad ir divdesmitčetrus rubļu pensija — miesai un klade ar sirdsšķīstiem pantiem — dvēselei; vecas Kurzemes sētas saimniece, kam «smaids kā sirpis un kā sīrups» un ko «vien skopums tur pie dzīves raupjās rokas»; sapnī redzētie vīri (tā kā libiešu amatnieki, tā kā mūsdienu «melnā brigāde»), kuri tik mokoši pūlas atcerēties:

jā, bija, bija arī mums gan dziesmas, gan mājas, viss bija — tikai «kas, kad, kur, cik?».

Tā Kunnosa dzejā krustojas divas tendences. No vienas puses, viņš turpina kopt un attīstīt to vēsturiskuma līniju, ko sešdesmitajos gados aizsāka I. Auziņš, V. Ļūdēns u. c. Proti — vēstures pamats un lielākā vērtība ir cilvēka radošais darbs tautas ikdienas dzīves gaitā — tieši tas izveidojis, sasildījis un cilvēciskojis zemes segu, piepildījis tukšo un vienaldzīgo telpu, radījis dzimteni. Šie radošie cilvēki, rakstos nesaglabātie priekšoka ūdensvada izgudrotāji Piebalgā vai Sviesta ceļa izbūvētājs Gulbenes pusē, ir īstāki vēstures varoņi par Štefanu Batoriju, kaut arī pēdējam tiek pasniegtas pankūkas zelta blodā un viņa ierašanās Rīgā rūpīgi fiksēta dokumentos, bet par pirmajiem neviens nav lāgā painteresējies.

Tāču, no otras puses, Kunnoss pieder pie paaudzes, kura ne visai tic, ka viss esošais ir saprātīgs un viss saprātīgais — esošs, asi izjūt milzīgo plaisu starp dzīves faktiem (kuru priekšrocība ir tā, ka viņi ir reāli) un teorētiskajām likumībām (kuru priekšrocība ir tā, ka viņas ir skaidras). 1921. gadā Rilke rakstīja par kādu mākslinieku ekspresionistu, ka viņš «neatļaidīgi pretojas kārdinājumam lietot izteiksmes līdzekļus, kuriem vairs nevar piemist precīza jēga». Šis formulējums labi raksturo arī Kunnosa un vairāku citu jauno dzejnieku centienus un grūtumus. Jo periodi, kad vārdi sociālajā kontekstā veco, precīzo, jēgu zaudējuši, bet jauno vēl nav ieguvuši, ir mokoši gan katram cilvēkam, gan īpaši rakstniekam, kura izteiksmes līdzeklis ir vārds.

Kunnosa poētikā ietilpst ne vien tādas īpatnības, ko varētu saukt par «jauna rakursa meklējumiem» — jauni vielas slāņi, tiekšanās pēc arvien detaliskāka un plastiskāka tuvplāna, izvairīšanās savu «autora pozīciju» vispārināt tiešos jēdzieniskos vai emocionālos formulējumos —, bet arī tādas, kas būtiski raksturo šo mainījušos pasaules izjūtu. Daudziem darbiem piemīt pretstats starp tuvplāna plastisko uzskatāmību, detaļu konkrētību un kopējās situācijas noslēpumainību, līdz galam neizteiktību, pat zināmu sirreālu absurdumu. Varbūt visiespaidīgāk tas darbojas «Dzejojumā par pilskundzi», kur pilnīgi reālistisks vairāku laiku kultūrslāņu sablīvējums vienā vietā — brūkošajā, pusapdzīvotajā baronu pilī — rada himeriskas īstenības modeli. Šī īstenība iedvēš nemieru un bailes («kas te

tāds ir? no kā te bīties?»), bet paglābties no šī himeriskuma var vai nu tik vienkārši, kā to dara «pēdējā pilskundze» Maņa («a žitj to nādo»), vai arī... Skatīt vērīgāk un meklēt, meklēt rakstos? Mēģināt skaidrot filozofiski — lūk, vecais bojā iet un jaunais atjaunojas (vai otrādi?)? Varbūt visu aprakstīt un izmērīt zinātniski? «Spārni 90° leņķī kore stāva viltus zelminis un dzega / un tīmekļoti logi patina un sūnas sega / pār kārņiem / ir iezīmes no baroka un jūgendstila / ir pseidogotika un plika eklektika / virs zemes pēdu piecpadsmit stāv rakstīts «Kera + Mika».» Tikpat kā modernu buramvārdu imitācija. Tā Kunnosa dzejā «zinātniskuma elementi» (kas šur un tur pavīd arī citos darbos) iegūst ironisku papildu jēgu: tāpat kā agrāko laiku cilvēks, sastapies ar kaut ko draudošu un satricinošu, pārmeta krustu vai noskaitīja buramvārdus, tāpat mūsdienu cilvēks aizsargājas ar zinātniskumu.

Klejodams pa savu dzimteni, ar mīlestību un pietāti cenzdamies dzejā ievest visu, ko viņš pazīst un mīl, ko sev atklājis kā dārgu un svarīgu vai vismaz zīmīgu vaibstu zemes sejā un tautas dzīvē, Kunnoss gan neatļaujas strīdā par dialektikas nevainojamību klupt virsū kaut vai pašam Rainim kā reizēm U. Bērziņš («Nu, dižais popularizētāj: kā nekrist bedrēs, kuras rok mums Dievs? Kā pārvērzdamies tapt par sevi?» — «Poētisms baltkrievs»). Taču ļoti tuvu šīm patosam ir Kunnosa grūtsirdīgi ironiskā atziņa: «varbūt vēl jāpalasās Kants, / lai iegaumētu: ir, kā jābūt». Tiesa, visdrīzāk tas atgādina nevis Kantu, bet gan citu filozofu, Voltēra «Kandida» varoni Panglosu, kas visās savās likstās nemitējās atkārtot: «Ir pilnīgi pierādīts, ka visam jābūt tādām, kāds tas ir.» Bet ne jau filozofisku problēmu par nejaušības un likumsakarības attiecībām vēsturē jūtas aicināts atrisināt Kunnoss. Ko var mākslinieks šādā situācijā, šajā — tomēr — «labākajā no visām dzīvē»? Vismaz neļaut visam nogrimt aizmirstībā, izzust bez pēdām, bet apjēgt un izkristalizēt mākslas tēlā to dzīvotgribu, alku pastāvēt, būt un turpināties, kas ietverta simtos vārdū, lietu, vietu un mūžu.

Visbeidzot, gribu pieminēt dažas šī bagātā un interesantā krājuma slidenās vietas. Pirmkārt, Kunnoss ir dzejnieks, kurš iemīlējis savā vielā, pašas dzīves faktos un vārdos, uzticas to spējai pašatklāties. Taču ne vienmēr ar to pietiek. Reizēm materiāls tiek piesaukts, savirknēts, citēts — un viss. (Piemēram, «Pēcjaņu ziņģes».) Labākajā

gadījumā tas mums atgādina, ka šādi fakti pastāv. Otrkārt, tāpat kā ir poētiskie štampi, tāpat rodas un dzejā jau pastāv arī antipoētiskie štampi, kuri būtībā ne ar ko nav labāki. Reizēm šai tendencei pakļaujas arī Kunoss. Tā dzejnieks estēts un morālists «mūsu senci» tēlos baltās drānās, lēnīgām kustībām un apskaidrotu smaīdu vaigā, bet dzejnieks antiestēts visdrīzāk rakstīs, ka viņš kāvās krogā, spieda utis un sļaudījās (piemēram, Očka no Lāptavas).

Padomju Jaunatne, 1987, 20. nov.

Būtisks mezgls sievietes un tautas liktenī

Vizma Belševica. Dzeltu laiks.
R., «Liesma», 1987.

Katram cilvēka dzīves posmam raksturīgas savas stereotipas un būtiskas psiholoģiskās īpatnības, likumsakarīga jūtu intensitātes nomaiņa: gan jaunībai ieejot briedumā, gan briedumam iestrēdzot pusmūžā, gan pusmūžam salikstot vecumā. Vizmas Belševicas jaunā grāmata atklāj sievietes dvēseli gados, kad briedumam neatņemamo saskaņas plāvu satricina asi griezīgā pāreja uz citiem bioloģiskajiem ritmiem, arī pirmais nespēks un tā līdzī nestā vientulība. Tēlaini to «Dzeltu laikā» izsaka krusts — ērglis debesīs, ērglis, ko 60. gadu daiļradē Belševica saistīja galvenokārt ar vienpaša protestētāja un varas — apspiedējas, mocītājas — sadursmēm, tātad personības kā vēstures veidotāja nozīmēm (kam tradīcija ietiecas gan antīkajā literatūrā, mitoloģijā, gan slāvu literatūrās). Šī konflikta atblāzma jūtama arī «Dzeltu laikā» («Smiekli»).

Mūža pārejās vientulība ir neizbēgama, tāpēc jo vairāk vajag disciplinētu prātu un emociju, lai nesvaidītos tajā kā sprostā un saglabātu sevī majestātiskumu («Sirds skatās īstenībai vaigā, / Ne sevi vairs, ne citus krāpj, / Ka sirmā akmens dēdēšana / Vēl kādreiz dzīvu asnu dzīs. / Se tikai bezgaiss ausīs zvana. / Kā krusts stāv ērglis debesīs. / Un viss, ko sirds reiz mīlējusi, / Kā tāla ēna lejā zilst — / Vēl acis raugās uz to pusi, / Bet neatšķir un neiesilst; / Jau rada saulei ledus blāvai, / Kas nesildot pār klintīm list. / Mēms augstums. / Vientulība stāva. / Kā krusts. / Kā ērglis debesīs»). Un šis citus neapgrūtināošais majestātiskums tik vien tad mākslinieciski neklūst par dzejisku pozu, ja balsta to vīrišķība un zināma noslēgtība — Belševicas talantu raksturojoši lielumi kopš «Zemes siltuma» laikiem, tāpat kā patiesības teicējas nasta. Arī jaunajā grāmatā nianšu biežņa nenomāc galveno, piemēram, saspringto uzmanību, ar kādu cilvēks lapkriti

no jauna tuvojas pasaulei, tuviniekiem — savulaik par to vairākās grāmatās izvērsti runājušas — cita traģiskāk, cita seklāk — gan Aspazija, gan M. Ķempe, gan Ā. Elksne. Belševica saka īsi, tikai nevairoties nosauc spriedzes pamatu: vai spēsiet mani pieņemt tādu, kāda esmu, tāpat kā agrāk? («Nu, kā tu neredzi, ka spožais kļavu sārts / Jau pēdējo — viskarsto liesmu uzsit, / . / Nakts vārtos ieeju. Vairs savu mūžu / Man neuzzvērot uguns gaišumā. / [.] Vien reta dzirksts pa vējam. Arī tā / Uz īsu mirkli. Tava rudens sieva / Bez viena zelta plaiksnuma rīt / Kā veca ugunskura vieta melnos. / Vai mani pazīsi? Vai spēsi saskatīt / To izbijušo kļavu sārta pelnos?») Tad stalta, apvaldīta un atskaidrota ieiet skaidro līniju un kļaja miera laikā: stalta, bet ne optimistiska; atskaidrota, kaut poētiskās izteiksmes tiešumā, kā vienmēr, skaudra. Arī estētiskais raksturs joprojām saglabā ziemeļniecisku atturību un iespītību («Es domāšu, ka es par tevi nedomāšu. / Es visu laiku domāšu par to. / Es neprasīšu — netīšums vai tīšums / Starp mūsu dzīvēm ceļus aizkrusto. / Es gaidīšu, lai teiktu: negaidīšu. / Es visu laiku gaidīšu uz to.»), ko baro vēlme tikt pāri izslēdzošajiem pretstatiem, vēlme aizsniegt «Tādu sīkumu. / Neiespējamo. / Lai tās vizbules rudās / Ar drūpošām driksnām / Izkāpj no grāmatas, / Zemē un aprīļa vējā / Ieaug atpakaļ zilas.». Tātad nevis egocentriska iecirtība vai pārceļšanās iztēles pasaulē, bet dzīvības pielūgsmes raisīta gribasspēka koncentrācija gan, kas iet pāri «es» robežām un kas «Dzeltu laikā» aizsniedz paša augstākā saspringuma, traģisma smaili — ar cilvēkaniecīgajiem spēkiem uzveikt nevis individuālo nāvi vien, bet iznīcību vispār. Paralēli — punktē objektīvo intensitātes kritumu vairumā izjūtu, kritumu, no kura attiecīgajā dzīves posmā nevienam mums neizvairīties. Šī eksistenciālā un individuālā jūtu līmeņa divējādošanās mākslinieciski panākta tādējādi, ka agrākos krājumos dotais dvēseles stāvoklis (konkrēti dzejoli «Es labi zinu, kur tu esi») top turpināts, tikai citā vecumā («Es visas tavas vienaldzības krāšus»); otrkārt, «Dzeltu laika» dzejoļa viegli līgano ritma (amfibrahija) plūdumu pēkšņi aizcērtot ar smagāku pēdu (daktila) un precīzu rindas laužumu, kā arī citiem tēliem (cietā akmens vietā, kurā agrāk liriskais «es» gribēja spītīgi ieaudzēt puķi, jaunajā grāmatā atrodam zemi un aprīļa vējus, kam lūdz diedzēt atpakaļ zilas kalnušās vizbules).

Blakus vientulībai otra jūta, kas izteic individuālo lik-

teni krājumā, ir noturīga piesaiste mājai, tuviniekiem, Latvijai (pirmā piesaisti Belševicās dzejā izcēla un raksturoja Ruta Veidemane — LM, 1986, 1. maijā). «Dzeltu laikā» tā pieaug tik liela, ka nav kauns atzīties, ka mazumā pratusi aptvert pasauli un atdot tai visu, — tāpēc drīkst jautāt vējam:

Ja tu gadiem tos četrus pakšus,
Ja tos četrus tu visu mūžu —
Vai tu spētu vēl pazīt tāli,
Palaists klajumā — viens un brīvs?

Vai tu jaudātu sudrabā apsviest
Pat ne vītolu — ceļmalas alksni,
Uzdzīt ezeram tirpas un niedrēm
Dziesmu iemācīt — spīvu kā pats? [..]

Jeb vai noplaktu zemē un gausi
Oļos iesūktos dvašu pa dvašai
Tur, pie četriem pelēkiem pakšiem,
Beidzot atraisīts — viens un brīvs?

Un arī šoreiz jūta turpina agrāk pieteikto sievišķības izpratni («Akas aiziešana») jaunajā intensitātes punktā (tas uzsvērti atgādina estētiskās telpas vienotības principu daiļradē). Poētiski tā pausta, pretstatot tālēs skrējējam vējam, kam trīs nozīmes: pamatsaturs — vīrišķais pretmets; otrā — slēpts dialogs ar Imanta Ziedoņa vēja tēla nostādnēm «Poēmā par pienu», trešā rodas sasaistē ar citiem krājuma tēliem — nomads, klaidonis — vieglas laimes meklētājs, kura dēļ «laukos sastājas kārkli / Pūvam mūžību zvērēt». Piesaisti grāmatā gudru dara atsaucība, līdzjūtība, izlīdzinājums, prasme atteikties, klusēt tur, kur vārdi nelīdz, vezuma vilcēja sūrā atbildība («Cits to vezumu nevilks, / Bet piemetis gan, kamēr brēcu es / Un savā rūgtumā mūdus»), darba cilvēka lepnā pašcieņa («Būka»), nečikstēšana un jūtīga sirdsapziņa, stoicismā («Zem Dvīņu zīmes») nezaudējot sev tuvo, dzīvīgo risku («Cīruļa lidojums», «Cīruļa kritiens»). No jauna nācis klāt prieks par katru nebūtībai atņemto dienu («Posta putni») un atziņa: ticības, pārliecības gaišais ilūzijas zieds palīdz izdzīvot, šķietami itin kā pat uzvar, vien nemazina ļaužu ciešanas un dzīvē — neatstāj ne pēdas («Pravieša pieņīnai»), atziņa, kas pārmet tiltu no personīgajām uz sociālām jutoņām, uz šodienas un vēstures blīvu, patiesībā neatskaldāmu pulsējumu «Dzeltu laikā». Poētiski to izasina divi jauni pretstatu pāri: individuālie pārdzīvojumi sabiezinās galvenokārt ap pavasara (jaunība) un rudens

(pusmūža pāreja vecumā) alternatīvām, bet apdraudētā tautas pastāvēšanas tragika, uzšķērsta tautas liktenis zīmēts zieda (garīgais, dzīvība) — cirvja (vara, nāve) un debess — zeme mitoloģiskajās kolizijās.

Itin kā ietilpinot vēl daļu no jaunības — pusmūža emociju atšķirībām rimtā vērojumā («Kad debesis par šaurām — plīst un plīst / pa visām vilēm, /.. / Debess jauna / Plosās. / Es stāvu sirmā apziņā: / viss nostās.»), patiesībā citētā konstatācija par debesu — garīgā — zieda trauslumu, darbības īslaicību ir prasmīgs paņēmieni, kā mākslinieciski izmantot psiholoģisko, jā, arī vēsturisko un šī brīža aktuālo sastrēgumu, lai minēto antonīmu otro pāri ietilpinātu zieda — cirvja sakarībās. Un pretstats padziļinās, jo piešķirta sena, pat folkloriska perspektīva. Taču vispirms par to, kas summē fatālo nenovēršamības apziņu turpat vai katrā «Dzeltu laika» sociālajā jūtā. Galvenokārt to veic patiesīgas mūsdienu esamības detaļas, kurās visās, kur vien pagriezies, kur vien paskaties, uzmācas nekultivētā, cilvēkam svešā leja, purvs (vēl viena jauna pietuvošanās jau agrākā dzejnieces daiļradē, arī folklorā semantiski iezīmētam pretstatam: kalns — leja) ar savu atstātības smagumu: «Aļņu noplēstas ābeles krusts, / Trunošu siju prauli»; «Bāri puplakši brien / Pa bijušām pļavām un druvām. / / Meža kuiļu un aļņu purvi», tas totālās varas un baiļu stāvoklis, kad katrā kārkla pūpolā rādās «Lieldienu simbols», kad «Jauc pilsētas un laukus. / Rauj saknes. Melnā (Bībele — jebkuras varas nāvējošo dogmu krājums — A. K.), dziļi gadu vagās / Kā akmens ierakta, smīn dziesmu svētkiem, / Kas tūkstošmēļu cīrulī kliež: BŪS! — / Un izk dziedas. Un riep ugunskuri / Pār mēmiem jāpūbērnēm melnās kvēpu plēksnēs. / Nav dziesmas zinātāja. Sīvais kauns / Slikst sīvā glāzēs. Sit, Jānīti, sit / Tās posta glāzes! Roka neceļas. / Tur sīkst melnā miet-sakne: TEV NEBUS!», kad gadu desmitiem tautas svinamās dienas nebija oficiāli atļauti svētki, ko viltīgi savā recenzijā (K, 1987, 11) apiet Reinis Ādmidiņš, runādams gan par ģenerālgubernatora 1780. gada 22. oktobra aizliegumu Vidzemē, bet par jaunākiem — pēc kara — klusēdams. Tātad no sīko purva bērzu, priedeļu un celmu dumbriem, kas šodien paveras kādreiz meliorēto un kultivēto dižmežu vietā, no sabraukto krupīšu asinīm, «no pakšiem brūkošiem, no piegānītām grīdām», no visur vienādi taisnajām «piķa sīksnām» pār pakalnu krūtiem izaug krājuma traģiskā spriedze, atgieda, ka cirvis

šķaida ne vien katru brīvības alku, materiālās un garīgās vērtības un to kopsakarus, nīcina savdabību un kultūras nacionālās saknes, bet aizcirtis pat tautas galveno garīgās izpausmes veidu — valodu («Aizgaist valoda vārds pa vārdam»). Dara to, pastāvošajam piešķirot citus — šķietami augstāku attīstības pakāpi raksturojošus, vispārinotus jēdzienus, kuru slēptā jēga bieži vien — iznīdēt seno vārdu, liecinieku agrākā pasaules tvēruma realitātei, plašumam, vēsturiskajiem sakariem: — «..laiksne. / Balts vārds kā melnā naktī zibens plaiksna — / Un auksts pa kauliem... Tā pa slapju kātu / Ar joni uztirpst tumšas dzīles klātums. / Kāpj aizmūži, kad svēts un neaizskārts / Vēl katrai puķei bija pašas vārds», bet tad «krusts un zobens / Tām lilijām un rozēm raka dobes. / Bij rasmīgs asiņotās zemes smārds. / Un puķei pagaist sāka pašas vārds.» Tas mirdina jau tā cilvēkos paralizēto saslieties gribu grāmatas pirmajā daļā, gribu, kura līdzīgi zemes materiālajam uzkrājumam vēl tomēr dzelkstī «Laika rakstos». Tāpēc nepiekrītu citādi pārdomātajam Knuta Skujenieka viedoklim (izteiktam 1987. gada 4. decembrī A. Upīša konferencē), ka «Laika rakstus» varētu izdot atsevišķi. «Dzelts laiks» ir — pēc Raiņa, Plūdona — lirikā nebijusi spēcīga mūsu tautas patiesi traģiskā likteņa grāmata. Krājums, kurā tiešām organiski un mākslinieciski precīzi savīts gan personiskais, gan sabiedriskais: cēloņu — seku pinumā, gaitā. «Laika raksti» nav kompozicionāli atdalāmi tālab, ka tiem ir savs noteikts uzdevums — likt asāk atskārst kultūras satīstību un varas attīstību, atgādināt un izsmailināt kā analogijas, tā šobrīd jau nobirušās zieda driksnas. Teiksim, sētas tēls «zieda un cirvja strīdā» atsedz dziļāku tautas posta, ievainojuma pakāpi nekā otrajā daļā, t. i., «Laika rakstos», — bet tikai uz pēdējo fona ģiedama cirtiena šī brīža īstenā bīstamība, traģisms.

Emociju un vārda tiešums, precizitāte — to, rakstot par Vizmas Belševicas darbiem, min visi vērtētāji. Arī «Dzelts laikā» nav citādi. Pacēlusi no zemes kādu izgraudātu leksēmu (piemēram, rasmīgs, laksti: «rasmīgus vēdera smieklus smiedamas», «rasmīgs asiņotās zemes smārds», «piemiegtiem plakstieniem lakstija / Jāzepu...»), dzejniece atšķel stilistiskās nokrāsas tajā un katreiz citu, vienīgi iespējamo, izmanto, lai panāktu pārdzīvojuma patiesumu konkrētajā liriskajā situācijā. Bet «Dzelts laikā» parādās vēl kāda jauna valodiskā darba izpausme, ko laikam

vispareizāk būs saukt par apzinātu filoloģisku pretdarbību valodas normētāju tendencei atņemt vienu no divām paralēlformām, sevišķi tās ar *-us*, piemēram, «Vārna ar lakstīgalas gavilēm krūtīs — /*Aizķērušus*, kluburiem arumos melnos...» vai «*Ķērciena pelni / Pagurus plēnēm un skumjā spārna*», arī «*nerimus iela*», «*aprimus debesīs*» u. c. Tēlu un pretstatu īpašo poētisko dziļumu grāmatā, manuprāt, vairāk rezultē apskaužamā prasme bez plīsumiem, salaiduma grubuļiem savā izkoptajā stilā vienā veselā sakausēt sešdesmito gadu dzejas frāzi ar septiņdesmito un astoņdesmito gadu folklorisko elementu uzkrājumu. Tā rudens osis (dzejolī «*Meln* — sarkans — zelts...» — sarakstīts 1967. gadā), kas atklāti pasaka, ka gatavs par Latviju atdot visu savu zeltu un izturēt, «kad zemes sāpe saknēs dzeļ», dabiski, piesienas liepai, ābelei, ozolam u. c. kokiem (dzejoļos «*Nebrēc uz liepu*» — 1972; «*Vai tad veci koki nezied*» — 1984; «*Tu — piedod...*» — 1983; «*Koki*» — 1985; u. c.), kuri neapšaubāmi satur mitoloģiskā pasaules koka, Austras koka, slēptās nozīmes, — pēdējās desmitgades pienesto un kopto slāni dzejas tēlainībā.

Esam saņēmuši to, pēc kā gadiem brēcām un saucām, — tautas likteņa sastrēguma vispārinājumu visaugstākās raudzes mākslas tēlos, kas, manuprāt, noslēdz veselu posmu kā pašas V. Belševicas, tā latviešu dzejas attīstībā. Un tāpēc, ka liktenis mums bijis izcili sarežģīts, varmācību pārpilns, grāmata nav ne žigli lasāma, ne atpūtas lieglaimi vēdinoša. Krājums ir skarbs, sūrs un — godīgs. Der atcerēties: lai runātu patiesību par tautas likteni, vajag gan dūšu, gan — vilka kaulu mugurā, ko nodrošina tikai godaprāta un izcila talanta salējums vienā cilvēkā, kā tas ir Vizmas Belševicas gadījumā. Tad literatūra var saglabāt kā tautas sirdsapziņas statusu, tā ik pa laikam radīt neikdienišķus, vērienīgus darbus. «Dzeltu laiks» tāds ir.

Zvaigzne, ezers un citas tēzes

V. Ļūdēns. *Savās mājās.*

R., «Liesma», 1987.

Ļūdēns ir pasaulei pieskanīgs.

Respektīvi, viņš izsaka sevi attiecībā pret vērojamo; objektīvi esošais viņam allaž ir pārāks par refleksiju. Ļūdēns ir spogulis pasaulei, nevis pasaule ir spogulis viņam.

Protams, šis «viņš» jau arī ir pasaules radīts, un jautājums tikai par lielāku vai mazāku patību, gribas pašapzināšanos.

Ļūdēns nav Ego-cilvēks, viņa būtība ir virsapziņa, gods, sirds. Arī gluži programmatiski: «manai sirdij nav prāta, / bet manam prātam ir sirds».

Tā ir spēja iejusties otrā, spēja sajust sevi par akmeni, putnu, uguni vai savu pretinieku. Vai vismaz saskatīt kopīgo.

Un tur, kur to līdzsvaro (jāsargās tikai, lai nepārmāc) viņa līdzšinējā pieredze — vērtības, ideāli, sapņi —, tur rodas dzidra un tīra skaņa: poēzija.

*

Varbūt viņš ir vislatviskākais no mūsdienu dzejniekiem — ja ar latviskumu saprot to intelektuāli gaišo, emocionāli viengabalaino un allaž ētiski izteikto, kas veido «Latvju dainu» garīgo satvaru. To aiz vārdiem stāvošo pasaulsharmonijas izjūtu, kas visasākās sociālās netaisnības apstākļos ļauj saglabāt dvēseles stāvokli, kad cilvēks spēj pasmaidīt par Velnu un pašēlot Dieviņu.

Priekšmets. Parādība. Vārds. Jēdziens.

Tā visa ir viņa pasaule, nešķirojot, kas taustāms, kas ne. Jo iemiesoties (precīzāk — iedvēšēloties) var arī abstrakcijā, ja tev ir, ar ko šo abstrakciju piepildīt. No «paldies grūtumam» pirmajā dzejolī līdz «visām valodām ziedēt» pēdējā.

Tātad vispirms par to, kas ir pašā dzejniekā, kas nosaka, par kādiem priekšmetiem, parādībām, vārdiem un jēdzieniem jāizsaka sava sāpe, savs prieks un apņēmība. «Kas par elpu miglu skāra?»

Mīlestība — uz sievieti, uz Latviju; tie ir gandrīz sinonīmi, un dabas tēlos tie bieži saplūst, konkretizējas, iegūst «tavu krūšu vasaras» vai, piemēram, Bauskas — «ar nēšiem kā sievietes jaunas» veidolu. Un pelēkais vilnis ezera vidū kļūst par mirkli pazibējušu cirtu uz Mātes Latvijas pieres.

Bet uzreiz arī jāapstājas. Neskaitāmos vietvārdos dzejnieks tiecas piesaistīt savu dzeju dzimtenes idejai. Piesaistīt — ne atstarot, jo tieši šais «ģeogrāfiskajos» aspektos viņa dzejai pietrūkst spontānas tiecības uz gaismu, kļūst pamanāma pienākuma apziņa, tāda kā piespiešanās. Varbūt svēta piespiešanās, bet tomēr. Mīlestība kļūst apriora (gandrīz varētu teikt — akla), pārvēršas par «lietu sevī».

Nākotne. Tas ir otrs izteiktākais Ļūdēna balsts. Tas ceļas no traģiskas nespējas redzēt savu ideālu dzīvē, nespējas piepildīt savu sapni par dzimteni ar reālas ikdienas vērojumiem. Pārāk augsts ir šis ideāls; varbūt pārāk stipri, pārāk «apriori» milēts? Skumja ir Ļūdēna intonācija — rāma, apskaidrota un skumja. Te viņš ir vispatiesākais: «Tu, Latvija, kā dārgakmenis zaļš, kad / redzu kokus kaudzē / sagrūstus», «Neatņem krauklim koklīti»... Vai nākotne ir Ļūdēna stiprā pils, vai patiešām viņš tic tai — vai viņam vienkārši nav citas izejas? Viņš laužas uz to caur vēsturi. Senie zemgaļi, vecie jūrnieki, jaunlatvieši, strēlnieki (manuprāt, labākais, kas radīts par viņiem pēc Čaka) nav tikai tēvzemes veidotāji vai tai piederīgi atribūti, bet — pirmām un galvenām kārtām — garantija tās pastāvēšanai, dzīvotspējas liecība tad, kad «tūkstoš sīkās dzīvībiņas» iet postā, steigas ugunij pāņmot «dižo, sauso kūlu». Nākotne nekonkretizējas kādās noteiktās ainās, vīzijās, programmās. Tā ir tīra abstrakcija, tās Ļūdēna dziļi cilvēciskās īpašības projekcija, ko varētu saukt par ilgām pēc laimes savai tautai un savai zemei; par cerību no klasiskās tirādes: ticība — cerība — mīlestība. Taču nākotne — tā ir arī paša vecums, nāve. Un šeit pilnīgi viennozīmīgi: nemirstība ir cilvēka darbos, viņa bērnos.

Un tāpēc bērns Ļūdēna dzejā iegūst augstākās vērtības nozīmi. Kā vidutājs starp sievietes un dzimtenes idejām, kā

cerību iemiesojums, kā apliecinājums dzīvei, tās skaistumam, trauslumam un spēkam. Un šķiet gluži likumsakarīgi, ka vai visos labākajos Lūdēna dzejoļos tieši vai netieši ieplūst jaunās dzīvības mīlums, spītība, pārgalvība — «uguns bērniņš saka: / — Nepazīstu ļaunuma, mani / sauc par /Jāniti», «nāc, mūsu bērniņ, droši, māmiņas, / tēva, tavs tilts», «Bērniņš gultā uz smaržīgām jāņuzālēm / pasmaidījis un teicis arlabunakti», «šūpulīšu ēniņas», «manas meitas soļi kā sudraba ķēdite», «Māmiņā puisītis sapņot sapņo. Puisītis / rītu dzimis, sapnis šodien jau dzimis, / jūru prasa, pēc kuģa brēc, vārdu / Jēkabs / viņš grib». Varētu citēt vēl un vēl, tāpēc varbūt vienu dzejoli pilnībā, kur bērna ideja ir kļuvusi jau par universālu esības (iras) mērauklu:

Kad būšu debesu lāsīte uz
tavas zemes, teic
mākonītis,
kad mani sauks par pērkona
asaru, čukst mākonītis,
neaizliedz mani, nesakies mani
nepazīstam,
ļauj mani pabradāties
tavu bērnu pēdīnām
kā saulītēm.

*

Sai prāvākajā izlasē, kas apkopo ceturtdaļgadsimta ilgu jaunradi, skaidri var saskatīt Lūdēnam būtiskas tēmas, raksturīgus motīvus, idejas. Centrā gandrīz vienmēr ir divas lietas — Baltikums un ģimene (zīmīgs šai ziņā ir izlases nosaukums — «Savās mājās»). Tās ir pamatīgas lietas, un pamatīgs viņa tonis, pamatīgs, bieži vien smagnējs ritms, kuru līdzsvaro dzejoļu rindu īsums un kodolīgums. Stabili pamatvārdi — zvaigzne, ezers, vasara, valoda, koks, saule... No tiem viņš atstaro, caur tiem viņš runā. Viņa poētika ir dabiska un nesamākslota, un pat sentenciozās īsrindes, tiešie paralēlismi, klaji loģiski secinājumi savā neviltotībā atgādina drīzāk bērna naivo nopietnību, nevis onkuļa dziļdomīgo filozofēšanu. Varbūt Lūdēns vairāk nekā citi ir saglabājis sevī bērības šķīstību un izdomājis (izsāpējis, izpriecājis) sev diženu rotaļu pili — Latviju, kurā ir tik daudz gaismas, ka nav nedz ēnu zem gultām, nedz prusaku aizkrāsnē, tikai bargi vēji aiz loga un durvis bez krampīša. Un man šķiet itin dabiski, ka viņš arvien vairāk norobežojas no verdošās

ārpasaules, sociālajām pretišķībām, kļūst arvien intīmāks mūžīgo vērtību dziesminieks.

Nē, tā nav iešana prom no pretpēku sadursmes — tā drīzāk ir tiekšanās izdibināt pašu spēku. Un statisks, pōtenciāls (neagresīvs) spēks gandrīz vienmēr izpaužas kā maigums. Tā karatē adepts kopj zelta zivtiņas un milzīgais sanbernārs spēlējas ar cāli vai kaķēnu. Tā būtne, kuras tuvību Ļūdēns sajutis visu mūžu, paceļas pāri savai un tuvinieku nāvei, savam darbam un kategoriskajam imperatīvam: Kur, Dieviņi, tu paliksi, / Kad mēs visi nomirsim? / Kas maizīti tev pelnīs, / Kas zemīti rušinās?

Bet līdz tam ir, ai, cik grūts ceļš! Un tāpēc pa brīdim, tumsu (pils pagalmā? debesīs? sirdī?) ieraugot, — «Ticu gaismai, / nav viegla ticība, / acis asiņo».

*

... Savās mājās.

Kas notiks ar viņa pili, viņa zvaigzni, ezeru un vasaru?

Es nezinu. Bet, ja viņa dievišķā mirāža dod ticību un mīlestību arī «brāļiem tumsā», varbūt varētu cerēt, ka tā patiešām reiz kļūs gaismas pils?

Un vēl, lūk, kas.

Te laikam jāpiebilst, ka par Ļūdēnu es šeit saucu dzejnieka lirisko varoni. Autors un viņa tēls dotajā gadījumā man saplūst kopā; tāpēc arī recenzijas vietā ir radies kas esejai līdzīgs — jo nevar taču uzrakstīt recenziju par cilvēka dzīvi.

Lit. un Māksla, 1987, 15. maijā.

RAKSTNIEKU APTAUJA

1) *Kādas iezīmes pēdējo gadu latviešu literatūrā jums šķiet mākslinieciski nozīmīgākās?*

2) *Kurš no literatūras žanriem, jūsuprāt, dinamiskāk un būtiskāk atspoguļo laikmeta sociālo un garīgo kontekstu?*

3) *Vai jaunās paaudzes ienākšana literatūrā uzrāda arī jaunas kvalitātes pasaules mākslinieciskajā apguvē?*

4) *Vai varam runāt par 80. gadu cilvēka koncepcijas iezīmēm literatūrā? Kuras no tām jums kā lasītājam šķiet pārdomām rosinošākās?*

5) *Kāda, jūsuprāt, ir literatūras kritikas loma mūsdienu literatūrprocesu apzināšanā, izvērtēšanā un tālākvirzīšanā? Kādu jūs iedomājaties ideālo kritikas modeli?*

Imants Auziņš

1. Patiesīguma kāpinājums visos žanros.

Vispirms tas sakāms par latviešu tautas 20. gadsimta dramatiskās gaitas un cilvēku likteņu tēlojumu tajā.

Līdz ar to ceļas literatūras sabiedriskais, intelektuālais, emocionālais tonuss; turpina diferencēties mākslinieciskie rokraksti, lietā tiek likta daudzveidīgāka, atšķirīga, individuāla meistarība.

Tā kā šīs «meistarības» arvien biežāk pūlas apkarot cita citu, tiecoties pēc monopoltiesībām mākslinieciskuma kritērijos, vēl un vēl jāatgādina, ka bez literatūras skatījuma plašākās un dziļākās kopsakarībās viegli uzveic grupu kaislības, subjektīvi uztiepumi. Te tikai viena atziņa, kuru izteicis ārkārtīgi grūtu ceļu nostaigājušais krievu rakstnieks Varlams Salamovs:

«Nav vārdam vietas, meistarība — laba lieta. Bet nav vārda speciālistu, vārda meistarū. [..]

Izrādījās, ka īstiem dzejoļiem ar meistarību nepietiek. Vajadzīga paša asins, un, kamēr šī asins nav parādījusies rindās, dzejnieka vārda īstajā nozīmē nav, ir tikai versifikators. Dzeja — liktenis, nevis amats.»

So pārliecību — līdzās veiksmīgākajiem jaunajiem darbiem — stiprina to darbu publikācijas, kuri savā laikā nepamatoti noraidīti, noklusēti (šķiet, visvairāk tādu ir dzejā), kā arī literārā mantojuma pirmreizīgas publikācijas, ārzemēs dzīvojošo latviešu rakstnieku darbu publikācijas.

2. Labākie darbi visos žanros.

Ipaša vieta te, manuprāt, dzejai. Nē, ne jau daudz valkātās operativitātes dēļ, bet tādēļ, ka dzeja arī nelabvēlīgākos gados bijusi drosmīgāka, vairāk riskējusi, neatlaidīgāk tiekusies pēc lielākas patiesības... Ne jau visa, ne jau visa.

Mēdz sacīt, ka dzeja izsaka laika dvēseli.

Tas droši vien ir vairāk nekā jautājumā minētais «sociālais un garīgais konteksts». Lai nu kā, daudz būtiska atrodu, piemēram, prozā. Vispār smieklīgi būtu pretstatīt literatūras veidus: tiem ir atšķirīgas iespējas un uzdevumi kopīgajā darbā.

Un vēl. Ceļš uz lielāku patiesīgumu nav iedomājams bez darbiem ar dokumentālu pamatu, publicistikas. Te pūlējušies ne tikai rakstnieki, bet arī žurnālisti, vēsturnieki; cik varu spriest, tad aprakstam, publicistiskam rakstam — ja tos gribam uzskatīt par literatūras daļu — vēl ir lielas iespējas, augoša nozīme.

3. Kā gan citādi?

Par to esmu plašāk izteicies vairākos rakstos. Piebīdīšu: mūsu dzeja bez jaunajiem būtu... kā ģimene bez bērniem. Pašreizējie «bērni» (astondesmito gadu debitanti, pirmo un otro grāmatu autori) grib un spēj sevi izteikt dzejā. Spuraini, nemierīgi, meklējoši. Diemžēl viņiem pietrūkst «savu», savas paaudzes vērtētāju; varbūt maldos, bet — pārāgri veidojas sava hierarhija pēc literāro tribīņu pieejamības, nevis pārliecinoša dzejas veikuma. Grūts jautājums.

Arī man nav vienaldzīgas jaunās prozaikēs.

Lielajās prozas formās visvairāk ceru no A. Tarvida. Tā man liek domāt «Simultānspele».

Viņu dilemma un risks, manuprāt, ir: nepalikt tikai par atzītiem periodikas beletristiem (tie jau viņi ir), bet turpināt lauzties savas paaudzes, sava laika izpētē... hm, ejot vairāk citā vidē?

4. Domāju, ka 80. gadu otrās puses literatūrā izšķirošais ir tas, ko tajā veic tas cilvēks, kura esamību pierādīja un apliecināja laiks pēc partijas 20. kongresa. Jā, jaunā pakāpē, ar jaunu pieredzi, jaunos apstākļos. Atbildīgais cilvēks — tā tas kopumā. Nekur no tā netiksīm. Krietni mazāk romantisks, analītiskāks, kritiskāks un paškritiskāks. Tieši viņam (miljoniem tādu cilvēku) izdevās izdarīt būtisku pagriezienu mūsu zemes dzīvē un, cerēsim, starptautiskajās attiecībās. Izšķirošais būs tas, vai šie cilvēki atradis kopīgu valodu ar jaunajām paaudzēm, bet abpusēji jau tas ir vienīgais ceļš.

3. Tas ir īsi neatbildams jautājums.

Teikšu tik daudz, ka dzejas kritika — ne bez pašu dzejnieku dzīvas līdzdalības — pēdējās desmitgadēs ir pareizi apjautusi un aizstāvējusi galveno, perspektīvāko, talantīgāko. Kaut arī viņu vārds ne vienmēr sasniedzis ierēdņu ausis...

Nekāds «ideāls modelis» nav iespējams un nav domājams.

Cauri raibajam recenziju jūklim un gadījuma rakstiem nepieciešams kaut neliels talantīgu kritiķu pulciņš, kuri turētu roku uz dzejas pulsa, kuriem būtu vēlēšanās un iespējas regulāri strādāt, izteikt savas domas; redzams, tam nepieciešams atsevišķs kritikas periodisks izdevums, kā savā laikā «Latvju Grāmata».

Vitolds Valeinis

1. Humanizēšanās, atteikšanās kalpot ideāliem, neīstiem ideāliem, tuvināšanās pamatvērtībām (dzimtene, dzimtā valoda, ģimene, māja, darba tikums un tā tradicionālītāte), centrēšanās uz to, kas cilvēku vispirmām kārtām interesē kā cilvēku vispār, nevis vienīgi kā speciālistu. Šī saturiskā vienība ne vienmēr saaugusi ar īstu māksliniecisku sugestivitāti. To vairāk varbūt sastopam dzejā, arī dziesmā (gada labāko dziesmu atlasē). Kopējas mākslinieciskas iezīmes, par kurām tiek jautāts, nav iespējams uzrādīt žanru un individuālu stilu lielās daudzveidības dēļ. Un varbūt tieši šī lielā daudzveidība tad arī ir vis-

raksturīgākā mākslinieciskā iezīme. To nosaka tuvināšanās raibajai dzīvei un radošo procesu vienreizības akcentācijai.

2. Laikmeta gaisotni katrs literatūras veids un žanrs izteic savā veidā, tā ka grūti pateikt, kurš dinamiskāk un būtiskāk. Prozā to izteic jaunās stāstnieces, dzejā — galvenokārt vidējā paaudze (īpaši Jāņa Petera publicistiskā dzeja), drāmā — Gunāra Priedes «Sniegotie kalni», «Smaržo sēnes», Paula Putniņa «Ar būdu uz baznīcu», Māras Zālītes «Dzīvais ūdens». Režisūrā — Ādolfā Šapiro darbība.

3. Neapšaubāmi. Jau minētās jaunās stāstnieces nāk ar jaunu, lai arī ne vienotu un gluži skaidru idejiski māksliniecisko koncepciju. Pasauli viņas uztver ar jaunās paaudzes acīm tādā ziņā, ka centrā patur jaunatnes esības problēmas, noskaņas, skatījumu, kas brīvs no aizspriedumu kompleksiem, bailēm un iepriekšpieņēmumiem. Šī iezīme ir arī labākajās esejās, kas spēj būtiski tvert mūsdienu cilvēka dzīves izjūtu un izpratni.

4. Ja runa ir par koncepcijām, tad tās aizstātas ar vērtīborientāciju. Diemžēl sabiedrībā bieži pietrūkst īstas, stabilas vērtībizjūtas. Jaunatnē to grāvusi vārdu un darbu nesaskaņa, ģimenes nestabilitāte, māju gara Ašgalvja bezspēcība sadūrē ar mehāniskām pārbīdēm sabiedrības struktūrā. Cerības vieš humanizējoša stabilizēšanās, par ko ir teikts pirmajā atbildē. Kā viens no konceptuālākajiem tēliem šai sakarā minams Donāts Dravnieks, arī pamatvērtībās sakņots liriskais varonis, galvenokārt vidējās paaudzes dzejā.

5. Kritika tad atgūs īsto vietu literatūras procesā un sabiedrībā, kad recenzija kā tās pamatžanrs sāks funkcionēt atbilstoši savai specifikai — kad tā vairāk nevis izskaidrojoši slavēs, bet centīsies atbildēt uz jautājumu, kādas iespējas mākslas darbam suģestīvi funkcionēt sabiedrībā.

Vispār ideāla kritika būtu tāda, kas, sasaistot literatūru ar sabiedrību, daiļdarbam piešķirtu dzīves telpu tajā (protams, ja darbs to pelna). Un, lai šai piešķiršanai būtu objektīvs pamats, nepieciešams publicēt dažādus viedokļus. Argumentēta domu apmaiņa ir īstā kritikas dzīve.

Bet vispār — un gandrīz vai nopietni — vai nederētu kritiku nostādīt uz pašfinansēšanās pamata? Tad redzētu, cik tā vērtā.

1. Latviešu literatūras pamattradīciju atdzimšana.

2. Uz šo jautājumu nevaru atbildēt, jo nesaprotu, ko literatūrā nozīmē jēdziens «dinamiskāk». Dzīvē vispār būtisko galvenokārt atklāj laiks; tas, ko dažkārt uzskata par būtisku, nereti izrādās tikai dinamisks.

3. Kā noticis gandrīz visos laikos, jaunā paaudze ienāk literatūrā ar saviem jautājumiem, uz kuriem diemžēl tāpat nezina atbildi kā vecākās paaudzes rakstnieki uz saviem. Jaunība vien vairumā gadījumu nav nodrošinājums jaunai kvalitātei, tā ir cita kvalitāte. Taču jauno spēku izteikšanās literatūrā, tāpat kā jebkurā dzīves nozarē, ir vienīgā dzīvības ķīla.

4. Pēc zināma laika varēs, bet sasteigtiem vispārinājumiem šajā virzienā neredzu jēgas. Pagaidām rosinošs 80. gadu cilvēka būtības izpratējs man šķiet Čehovs.

5. Manus uzskatus par literatūras kritikas lomu lielā mērā nosaka vēsturiskā pieredze. Laiks, kad «virzīšana» notika visspriegāk, literatūrai, kā zināms, nedeļa labākos augļus. Kritikai, manuprāt, jāveicina domu brīvība, uzskatu patstāvība, izteiksmes dažādība.

Ideāla kritika — tajā es neredzu vietu kritiķim komandierim un kritiķim, kam piemetusies svešvārdu kaite. Ar šausmām domāju par to, kas būtu noticis, ja Blaumanis savā laikā būtu kļuvis tāds, kādu viņu vēlējās redzēt Jansons-Brauns, — divi Laiceni latviešu literatūrā un neviena Blaumaņa.

Anna Rancāne

1. Man šķiet, latviešu literatūra pēdējo 2—3 gadu laikā ir stabili mierīga. Bez krācēm un ūdenskritumiem. Mākslinieciski nozīmīgākie ir tie darbi, kuros jūtama vēsturiskās apziņas padziļināšanās — no tautas izmisuma un nespēka augstākas varas priekšā uz sava spēka, pašapziņas, lepnuma brīvību, no dažādiem kompleksiem attīrītu apliecināšanu. Vizmas Belševicas, Knuta Skujenieka, Leona Brieža, Jura Kunnoša dzeja, Alberta Bela un Andra Kolberga proza, Māras Zālītes, Jāņa Jurkāna, Paula Putniņa dramaturģijā, Jāņa Petera un Viktora Avotiņa dzeja un publicistika. Programmatisks ir tas, ko intervijā Latvijas TV teica Tautas dzejnieks Imants Ziedonis. Biedējoša šķiet Ojāra Vācieša agrāk nepublicēto darbu aktualitāte.

2. Jebkura laikmeta garīgo dzīvi visspēcīgāk, vissmalāk ir izjutusi dzeja — kaut bez sadzīves reālijām, publicistiskuma uzputojuma. Dzeja ir arī visjūtīgāk reaģējusi uz laikmeta garīgo veselību — ar kļedzienu, izmisumu, ar noslēgšanos sevī. Dzejā jau neko nevar sadomāt, inscenēt. Protams, es runāju par dzeju, nevis par galma dziesminieku pantiem vai «sociālā pasūtījuma» nodevām.

3. Neraugoties uz lokāliem ķīviņiem, ass, naidīgs paaudžu konflikts latviešu literatūrā tomēr nepastāv. Mēs laikam esam pārāk maza tauta, lai tādu greznību varētu atļauties. Par jaunām kvalitātēm, ko dod jaunās paaudzes ienākšana, man ir pagrūti spriest, jo tā paaudze, kuru vēl patlaban uzskata par jauno, ir manējā, un man pašai personīgi liekas tuvs un interesants gandrīz vai viss, ko ir uzrakstījuši manas paaudzes dzejnieki un prozaiķi. Nevaru uz viņiem lūkoties no malas, jo līdz pat īkstīm izjūtu «savējo» — 70.—80. gadu jauniešu izmisumu, apātiju, skepsi, ņirgu, traģismu. Mīlestības un ticamības deficītu.

4. Atceros, septiņdesmito gadu beigās laikrakstā «Literatūra un Māksla» bija tāda ļoti interesanta diskusija «Mūsdienu cilvēks dzīvē un mākslā», tikai tā aprāvās. Vajadzētu tagad turpināt. Ir jāpēta, kādas neatgriezeniskas iezīmes cilvēka raksturā, psiholoģijā atstāja masveida kolektivizācija, sešdesmito gadu cerības un izmisums, septiņdesmito gadu miegainība un apātija. Šīs iezīmes jau tā nevar ar skubu pārkārtot, bet ar tām ir jāreķinās. Mēs visi nesam sevī sava laika zīmes, Ojāra Vācieša vārdiem runājot, esam sava laikmeta pieminekļi. Literatūrai ir jāatklāj šīs pārakmeņošanās traģika.

5. Mūsdienu literārā procesa izvērtēšanā un apzināšanā kritikas sanitāri higiēniskā loma ir nepārvērtējama. Tikai viens sīkums: gan kritiķis, gan darba autors nedrīkst ne uz mirkli aizmirst, ka viņi abi kalpo vienai lietai — latviešu literatūrai —, ka viņi nav ienaidnieki, ka gan liekulīgu komplimentu bārstīšana, gan personisko rēķinu kārtošana kritikā ir zemiska. Nedrīkst būt tāda situācija, ka viena citādi domājoša kritiķa spriedums sakul gan autorā, gan tam tuvu stāvošajos kolēģos veselu naida vētru. Mums laikam kaut kas nav kārtībā ar iekšējās — sirdsapziņas — kritikas mehānismu.

Ideāli būtu, ja autoram nevajadzētu gadu gaidīt uz sava darba izvērtējumu, ja tiktu publicēti vairāki, lai arī pretēji, viedokļi. Nepiedodami, ka «Literatūrā un Mākslā» pārtrūka ikmēneša prozas un dzejas apskati, kas uzturēja

kārtību «saimniecībā». Dīvaini — televīzijas programmām kritika veltī uzmanību, bet apjomīgajām prozas un dzejas publikācijām presē — nemaz. Publikācijas taču ir dzīvais literatūras process, kas nav atkarīgs no izdevniecības plāniem un poligrāfijas jaudām.

Broņislavs Tabūns

1.—4. Mūsu laika sociālais un garīgais konteksts literatūrā? Pagaidām tas vairāk jūtams publicistikā, bet īpaši — dokumentālajā kino. Lai gan pašmāju publicistika ir krietni mērenāka par centrālo, kurā dedzina ne vien fakti, bet arī analizējošā doma. Un publicistisku spriegumu steidz uzturēt arī daļa literatūras darbu. Tikai — vai tajos pietiek ar tēmas sižetisko aktualitāti? (P. Putniņa «Ar būdu uz baznīcu» u. c.)? Ar pus- un apskaistināto patiesību gadiem ēdinātais lasītājs pozitīvi uzņem dokumentālu piesaisti vēstījumā, kāda ienāk, piemēram, K. Ozoliņa «Cietumnieka dienasgrāmatā». Un bibliotēkās pēc prozas biežajos centrālajos žurnālos ir nebijušas rindas. Tur tad arī rodams gaidītais sociālais konteksts, kuru pašmāju prozas publicējumi vēl tikai meklē (tiesa, krietna daļa no tiem sarakstīti pirms pārkārtošanās sākuma).

Publicistikas ietekmi uz literatūru noteikuši sociālie procesi. Taču šai ietekmei ir robežšķirtne, kuru nedrīkst nojaukt. Pat tādu rakstnieku kā V. Rasputins darbos brīžiem šai ziņā risks bijis liels («Ugunsgrēks»). Šķiet, ka mākslinieciski auglīgāka ir tendence, kas liecina kā par domas publicistisko asumu, tā arī paša vārda tēlainības iespēju meklēšanu. Sai sintēzes virzienā gājuši G. Priede un A. Bels, arī Z. Skujiņš novelē «Ar puķi pie cepures». Publicistisks svaigums te jūtams konflikta situācijas izvirzījumā. Taču pārdzīvotā (un reizē pārdzīvojamā) laika skaudrā patiesība tiek atklāta nevis ar svaiga fakta patiesību (kā publicistikā), bet gan — ar emocionāli ietonēto cilvēka rakstura un viņa likteņa patiesību. Šī iezīme liecina par literatūras kā vārda mākslas patības apzināšanos jaunos apstākļos. Un nenoliedzami — arī par konceptuālām iezīmēm tēlā (dzīves īstenības kliecējošā neatbilstība dogmatiskajiem pieņēmumiem P. Putniņa «Uzticības saldaļā nastā», iestāšanās pret revolūcijas ideālu nodevību līdz traģismam sakāpinātajā dramatismā G. Priedes lugā «Smaržo sēnes» u. tml.).

5. Kā to konstatējis jau kinorežisors E. Rjzanovs, de-

mokrātisma apstākļi kritikai pavēruši iespēju atbrīvoties no dogmatisma. Republikā šis atbrīvošanās prieks kādu brīniņu izpaudās paskaļā puiciskā uguņošanā — it kā prasīguma vārdā. Pēc tam iestājās tāds kā apmiers. Varbūt tā ir spēku koncentrēšana galvenajam — sistemātiskam darbam.

Jānis Rokpelnis

1.—4. Jauno prozaiku ienākšana latviešu literatūrā. Ļoti labi, ka tā ir daudzveidīga paaudze (proti, daudz jaunu autoru vārdu), kas atbrīvo mani no nepieciešamības minēt kādu konkrētu aptveri, sarakstu: tas būtu pārāk garš. Vēl labāk, ka šī paaudze diezgan āši kļūst grāmataina. Tā vienreiz ir strādīga, daudz rakstoša literārā paaudze bez jebkādiem dzejiskiem saulesbrāļu kompleksiem.

Šī paaudze ir briedusi un nākusi uz lasāmskatuves mazāk ēzopiskā laikmetā, tālab ne tikai domā, bet arī runā tiešāk, kailāk, reālistiskāk (daudzus gadus daudzzinātais un pieprasītais reālisms, kura vai vienīgā karognesēja ir bijusi padomju literatūra, bieži vien oda pēc holivudisku pasaciņu klišejiem, protams, lokalizētām atbilstoši vietējiem apstākļiem un priekšrakstiem). Zīmīgi, ka jauno prozaiku tematiskais loks, kuru sākotnēji dažs spriedējs nopūlējās iestīvīt tikai divguļamas gultas robežās, diezgan strauji paplašinās. Līdz ar to pasaulsaina kļūst adekvātāka. Ap šo prozaiku ģenerāciju aplīp arī daži jauni dzejnieki un kritiķi, kuri senāk nesavilkās vienotas paaudzes mezglā, tādējādi izveidojusies t. s. jaunā literārā paaudze, kuras latviešu literatūrā nav bijis kopš septiņdesmito gadu sākuma. Saprotams, šī paaudze sastāv arī no gluži pretmetīgām personībām, kā tas ir katrā literārā paaudzē. Kopīga ir dzemde — laiks.

Perestroika it kā paradoksāli, bet arī dabiski savairojusi jaunus konjunktūristus un sparīgus konformistus arīdzan starp literātiem. Joprojām ir diezgan populāra t. s. situatīvā ētika. Toties skaidri tiek redzams, kas ir kas. Ne Apollons, nedz kārtībnieks no tā nevar pasargāt ij jaunos. Vienīgi sirdsapziņa.

Tāpēc cerēsim.

5. Kritika ir literatūras refleksija. Bet tieši kritika ir šobrīd pagalam panikusi un dažbrīd arī apzināti nīdēta. Vēl viens no perestroikas šī perioda paradoksiem — literārā viduvējība tagad var brēkt pilnā balsī, ka t. s. stag-

nācijas gados tā ir bārta ne jau savas predestinētās pelēcības dēļ. Gluži tas pats notiek ar literāriem konformistiem un karjeristiem. Veidojas jauns «svēto govju» klans.

Kritikai jābūt visnotaļ subjektīvi patiesai (un samērotai ar dzīvi), jo kritika — vai tas patīk, vai nepatīk — vienmēr ir subjektīva, un citāda tā pat teorētiski nevar būt (kritiķis, protams, neizteic tikai savu vienpaša viedokli, bet, ja arī to neapzinās, kāda konkrēta sabiedrības slāņa uzskatus un noskaņojumus). Tālab kritikai ir jābūt patiesīgai un vienlaicīgi pretmetīgai (dažādu godīgu, nekonformistisku kritiķu jaunradē). Dažs labs pilnīgi objektīvas kritikas prasītājs pats savā kritiķa praksē uzrāda ne vien neizbēgami subjektīvu viedokli, bet brīžam to visparastāko subjektīvismu.

Un, visbeidzot, gluži kā kafija veikalos, mums hroniski pietrūkst kritiķu, kas spētu aptvert literāro procesu kopumā — visos literatūras veidos un žanros. Turklāt kritiķiem jābūt domāt visplašākajos kontekstos — gan Vis-savienības, gan pasaules, jo mūsdienu latviešu literatūra ar latviešu literatūru vien nav līdz galam ne izprotama, nedz atklājama ciltautu lasītājiem.

Tuvojoties 1988. gadam, prese, sarunas, konferences — viss bija piesātināts ar atziņām par kritikas mazspēju aktuālā literatūras procesa apzināšanā un izvērtēšanā. Šis klimats pamudināja lūgt vairākus rakstniekus, dzejniekus, literatūrzinātniekus izteikt savu viedokli par nozīmīgākajiem aizvadītā laikposma literatūras attīstības procesiem un notikumiem.

Daudzi autori, kuru viedokli gribējās uzzināt, uz jautājumiem atbildēt atteicās. Pagurums? Principi? Ambīcijas? Iemesli tika minēti visdažādākie. Taču negatīvas attieksmes fons bija jaušams, bija konsekvents, prasījās skaidrojams. Un jāsaka — attieksme tomēr bija motivēta un godprātīga, arī mūsu pašreizējo kultūras situāciju būtiski raksturojoša. Lai tam ticētu, vajag ieklausīties cilvēku sacītajos vārdos nopietni, bez aizsprieduma. Piemēram: «Rakstu lugu! Tieši šobrīd ir galvā teikuma otrā puse! Un ko nu es tur rakstišu — tāpat jau ir zināms, ka nedrukās, svītros. Tā man ir vienmēr. Tur neko nevar darīt» (A. Bels); «Ļoti nopietni strādāju. Mans laiks ir rūpīgi iēplānots visādiem darbiem, tā ka dienas desmit es tiem jautājumiem piekerties nevarēju» (A. Kolbergs); «Zinu jau, kā man būs pēc tam, kad būšu uzrakstījis, ko domāju. Laika arī nav galīgi. Tas ir vesels vakars. Lai nu šoreiz paliek!» (A. Kļavis); «Es pret šādām lietām izturos ļoti nopietni. Gribu tā izturēties. Un šoreiz tas man ir sarež-

ģīti, nepagūšu» (L. Azarova). Tātad — laika trūkums, mazliet neuzņēmības, mazliet arī bailes kaisīt vieglu roku ierastus vārdus ietrenētā ritmā. Visprecīzāk, šķiet, šīs izjūtas telefona sarunā raksturoja Lilijs Dzene:

«Nevaru. Nekad neesmu tik apjukusi jutusies, vienmēr ir patīcis meklēt, vilkt paralēles, un esmu taču arī visu to izlasījusi, kas mums ir, bet laikam kaut kā izkaisīti lasījusi... Jābūt divām trijām parādībām, kuras iekšēji saākējas un tad visu velk, un tas ir process, bet man nesaākējas. Ar interesi esmu lasījusi atsevišķus rakstus «Literaturnaja gazetā», bet šoreiz arī no turienes nespēju kaut ko «aizņemt» — nošļūcu kā no gluma, saziēpēta delfina. Domāju un redzu, ka nekur nav šodienas šaubu sagrauztā un ticības spārnojamā cilvēka. Dramaturģija pēc «Būdas» klusē, arī Mārai Zālītei — ar visu, kas tur ir labs, — viss ieiet vakardienā. Un es te nevaru izlikties par to, kas es neesmu. Nav man tā «gonora», lai obligāti būtu starp tiem, kas izteikušies un vērtējuši. Laikam jau tā ir, ka cilvēki sākuši baidīties savos spriedumos banalizēties. Domāju, ka šobrīd tā ir viena no smagākām problēmām (mākslā, dramaturģijā, arī kritikā) — jaunu vārdu meklēšana parādībām, kuras ir jau apvazātas; jauna dūriena meklēšana; tā būtu viena no atslēgām. Jo viss, kas ir, ir jau apvērts, un tad tikpat lielā dramatismā aptveram — ka ne no vietas.»

Atbildes uz jautājumiem gan iezīmēto situāciju, gan literāro procesu atspoguļo nopietni un analītiski (gandrīz visas publicētas laikrakstā «Literatūra un Māksla» 1988. g. 15. janv.).

C. Pelīte

LITERĀRĀS DZĪVES HRONIKA

VALDEMĀRS ANCITIS

Literārā dzīve 1987. gadā

I. Literārā dzīve republikā

Rakstnieku savienības sastāvs, vadība un izdevumi

RS biedru kopskaits 1986. gada beigās — 226.

1987. gadā par RS biedriem uzņemti:

20. maijā — Guntars Godiņš (1958), dzejnieks,
 Ildze Kronta (Krontāle, 1940), literatūras kritiķe,
 Anda Kubuliņa (1942), literatūras kritiķe,
 Anna Rancāne (1959), dzejniece,
 Artūrs Snips (1949), prozaīķis,
 Romāns Timenčiks (1945), literatūrzinātnieks.

Gada laikā miruši 8 biedri: Kļāvs Elsbergs, Jezups Laganovskis, Andrejs Balodis, Ģirts Bļodnieks, Kārlis Ozoliņš, Grigorijs Gorskis, Egils Plaudis, Jānis Niedre.

RS biedru kopskaits 1987. gada beigās — 224.

20. maija RS valdes sēdē nolemts dibināt RS nodaļu Liepājā; tā apvienos Liepājas pilsētā un rajonā, Ventspils pilsētā un rajonā, kā arī Kuldīgas, Saldus un Talsu rajonos dzīvojošos RS biedrus un jaunos autorus.

Nodibināta literārā apvienība Ludzā; par tās vadītāju ievēlēts Osvalds Kravalis.

20. maija RS valdes sēdē par RS sekretāriem ievēlēti Lilija Dzene un Andris Kolbergs; viņi strādās pamišus ar jau agrāk ievēlētajām sekretārēm Māru Misiņu un Annu Žiguri.

Pārvēlēti RS sekciju biroji:

31. martā — kritikas un literatūrzinātnes sekcijai (priekšsēdētāja Ingrīda Kiršentāle),

17. aprīlī — dzejas sekcijai (Imants Auziņš),

9. decembrī — tulkotāju sekcijai (Ruta Runce).

29. decembra RS valdes sēdē par RS valdes sekretariāta locekli Vladimira Mihailova vietā ievēlēts Vladlens Dozorcevs.

29. decembra valdes sēdē apstiprināti RS komisiju priekšsēdētāji: militāri patriotiskās literatūras komisijai — Valdis Rūja, publicistikas komisijai — Ēriks Hānbergs.

Latvijas Jauno literātu apvienība.

21. oktobra RS valdes sekretariāta sēdē apstiprināts LJLA jauno biedru saraksts un Nolikums par literāro prēmiju piešķiršanu LJLA biedriem.

Par LJLA vadītāju Jāņa Rokpeļņa vietā nozīmēta Andra Neiburga, par LJLA sekciju vadītājiem: tulkoātāju sekcijai — Laima Zihare, krievu literātu sekcijai — Andrejs Ļevkins, prozas sekcijai — Aivars Ozoliņš, dramaturģijas sekcijai — Uģis Segliņš, dzejas sekcijai — Rimants Ziedonis, kritikas un literatūrzinātnes sekcijai — Anita Rožkalne.

Par LJLA biedriem uzņemti: prozas sekcijā — Guntis Berelis, dzejas sekcijā — Maija Briede, Ingūna Jansone, Kārlis Kalvišs, Andris Zebers (Brežis), kritikas un literatūrzinātnes sekcijā — Benedikts Kalnačs, dramaturģijas sekcijā — Dainis Jurkons, krievu literātu sekcijā — Leonīds Mogiļevs, Sergejs Stankevičs, Leonīds Russ.

RS izdevumi

Janvārī sāka iznākt divi RS žurnāli — latviešu valodā «Avots» un krievu valodā «Rodņik»; abu redaktors — Aivars Kļavis.

Aprīlī par «Literatūras un Mākslas» redaktoru Andra Sproga vietā nāca Māris Čaklais.

20. maijā — RS valdes lēmums par žurnāla «Daugava» darbu.

Novembrī — LKP CK biroja lēmums par visu RS izdevumu («Literatūra un Māksla», «Karogs», «Daugava», «Avots», «Rodņik») darbu.

In memoriam

1987. gadā miruši:

3. janvārī — *Alberts Paegle* (1904—1987), žurnālists un literāts;

4. februārī — *Jānis Fride* (1906—1987), bibliogrāfs un literāts, LVU bibliotēku zinātnes katedras vadītājs;

5. februārī — *Klāvs Elsbergs* (1959—1987), dzejnieks, RS biedrs;

8. februārī — *Olga Novacka* (1923—1987), tulkoātāja, LVMA bibliotēkas vadītāja;

februārī — *Vitālijs Kostilovs* (1932—1987), bērnu rakstnieks;

14. februārī — *Jezups Laganovskis* (1920—1987), prozaikis, RS biedrs;

3. martā — *Haralds Priedītis* (1925—1987), žurnālists un literāts, Nopelniem bagātais kultūras darbinieks;

6. aprīlī — *Andrejs Balodis* (1908—1987), dzejnieks, RS biedrs, Nopelniem bagātais kultūras darbinieks;

25. aprīlī — *Pēteris Dambergs* (1909—1987), lībiešu kultūras darbinieks un literāts;

21. maijā — *Olga Aināre* (1900—1987), teātra darbiniece un literāte, darbojusies bērnu dramaturģijā;

4. jūnijā — *Otomārs Vilāns* (—1987), skolotājs un valodnieks;

22. jūnijā — *Berta Rukšāne* (1915—1987), žurnāliste un tulkotāja;

3. jūlijā — *Ģirts Bļodnieks* (1922—1987), tulkotājs, RS biedrs;

3. augustā — *Ģirts Dzenītis* (1934—1987), žurnālists un literāts;

15. augustā — *Kārlis Ozoliņš* (1905—1987), valstsvīrs, žurnālists un literāts, RS biedrs;

21. augustā — *Jānis Jaunrodziņš* (1907—1987), žurnālists un literāts;

31. oktobrī — *Grigorijs Gorskis* (1911—1987), dzejnieks un atdzejotājs, RS biedrs;

2. novembrī — *Voldemārs Rublaus* (1901—1987), dzejnieks un prozaīķis;

21. novembrī — *Egils Plaudis* (1931—1987), dzejnieks un atdzejotājs, RS biedrs;

29. novembrī — *Jānis Gavars* (1924—1987), dzejnieks;

8. decembrī — *Jānis Niedre* (1909—1987), prozaīķis, folklorists un literatūrzinātnieks, RS biedrs, Nopelniem bagātais kultūras darbinieks.

Memoriāli

9. februārī — Liepājā — paziņoti Mirdzas Ķempes pieminēja konkursa rezultāti; 1. godalga piešķirta tēlnieces Līgitas Ulmanes un arhitektes Ingūnas Ribenas projektam.

Aprīlī — Durbē — atklāts pieminēklis Kronvalda Atim.

24. jūlijā — Madonā, pie kultūras nama — atklāts piemiņas akmens Rūdolfam Blaumanim.

5. septembrī — Krāslavas rajona Kaplavas ciema Bragiškās — atklāts sabiedriskais piemiņas muzejs Jānim Jaunsudrabiņam.

4. oktobrī — Cēsu rajona Vecpiebalgas ciema Saulrietos — atklāts Kārļa Skalbes muzejs.

29. oktobrī — Rīgā, Meža kapos — atklāts pieminēklis Annai Saksei (tēlnieks Valdis Albers, arhitekts Ivars Bumbieris).

18. decembrī — Valkas rajonā, Strenčos, Rīgas ielā 17 — atklāta piemiņas plāksne Jānim Ziemeļniekam.

Nosaukumi

Aprīli — Durbē — Durbes vidusskola nosaukta par Kronvalda vidusskolu.

Maijā — Ogrē — Jaunā gatve pārdēvēta par Andreja Baloža ielu.

Piemiņas konferences

7. februārī — Liepājā — Mirdzas Ķempes 80. gadskārtai veltīti lasījumi.

20. februārī — Rīgā — Jāņa Endzelīna 114. dzimšanas dienai veltīta zinātniska konference «Literārā valoda un dialekti».

18. martā — Rīgā — Artura Ozola 75. un Kronvalda 150. gadskārtai veltīta zinātniska konference.

Visu pirmo pusgadu — Rīgā, Fundamentālajā bibliotēkā — Kārļa Egles 100. gadskārtai veltīti lasījumi.

30. jūnijā — Rīgā, RS — apspriede par Aleksandra Caka literāro mantojumu, galvenokārt par poēmu «Mūžības skartie»; lēmums pozitīvs — jāizdod visi Caka darbi.

9. septembrī — Rīgā — Raiņa 122. gadskārtai veltīta zinātniska konference.

22. septembrī — Lielvārdē — gadskārtējie Andreja Pumpura muzeja svētki (ar referātiem).

3. oktobrī — Cēsis — Eduarda Veidenbauma 120. gadskārtai veltīta konference.

30. oktobrī — Rīgā — Krišjāņa Barona piemiņas konference — par tautas romancēm un ziņgēm.

4. decembrī — Rīgā — Andreja Upīša 110. gadskārtai veltīta konference; Viktora Hausmaņa ievadvārdi, Knuta Skujenieka (par dzeju), Daces Udres (par prozu), Silvijas Radzobes (par dramaturģiju), Harija Hirša (par kritiku) referāti (publicēti šajā gadagrāmatā).

Pārējie nozīmīgākie piemiņas sarīkojumi

7.—9. februārī — Liepājā — Mirdzas Ķempes 80. gadskārtai.

Aprīli — Rīgā, Vecpiebalgā, Krotē, Durbē u. c. — Kronvalda 150. gadskārtai.

24. maijā — Gulbenes rajona Galgauskā — Alvila Cepļa 90. gadskārtai.

Maijā — Gulbenes rajona Druvienā — Kārļa Egles 100. gadskārtai.

Augustā un septembrī — Stučkas rajona Neretā, Daugavpils rajona Kaplavā, Rīgā — Jāņa Jaunsudrabiņa 110. gadskārtai.

Oktobrī — Rīgā, Cēsīs, Cēsu rajona Liepā — Eduarda Veiden-
bauma 120. gadskārtai.

Oktobrī — Rīgā — Alberta Kronenberga 100. gadskārtai.

4.—11. decembrī — Rīgā — 10. prozas lasījumi (Andreja Upīša
110. gadskārtai).

15. decembrī — Rīgā — Zentas Mauriņas 90. dzimšanas dienai
veltīts vakars «Atgriešanās», ref. Ingrīda Sokolova.

Decembrī — Rīgā, Valkas rajona Strenčos — Jāņa Ziemeļnieka
90. gadskārtai.

Nominācijas un apbalvojumi

Apbalvojumi

Darba Sarkanā Karoga ordenis

17. aprīlī — *Andrim Vējānam* (Donātam Kalnačam).

Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Goda raksti:

9. janvārī — *Olaļam Gūtmanim*,

27. janvārī — *Vitautam Ļūdēnam*,

16. martā — *Ē. Kalnai* (Ērikai Podkalnei), žurnālistei un literātei,

21. aprīlī — *Ilzei Indrānei* (Undīnai Jātniecei),

30. aprīlī — *Māritei* (Marijai) *Romānei*, grāmatniecības darbinie-
cei un literātei,

9. septembrī — *Georgijam Celmam*, laikraksta «Literaturnaja ga-
zeta» korespondentam Latvijā,

30. septembrī — *Raimondam Pormalim*,

11. novembrī — *Paulam Putniņam*,

2. decembrī — *Vijai Ventai* (Ventai Vecumniecei), aktrisei un
dramaturģei,

22. decembrī — *Aivaram* (Daimonim) *Kalvem*.

Goda nosaukumi

Latvijas PSR Tautas skatuves mākslinieka nosaukums

1. decembrī — *Olģertam Kroderam*, režisoram un dramaturgam.

Latvijas PSR Nopelniem bagātā zinātnes darbinieka nosaukums

15. aprīlī — *Veraī Vāverei*.

Latvijas PSR Nopelniem bagātā mākslas darbinieka nosaukums

22. aprīlī — *Aivaram Freimanim*, filmscenāristam un prozaikim,

28. oktobrī — *Viktoram Lorencam*, filmscenāristam.

Latvijas PSR Nopelniem bagātā žurnālista nosaukums

24. novembrī — *Aleksejam Solovjovam*, dzejniekam un publicistam,

25. novembrī — *Guntai Strautmanei*, publicistei un bērnu literatūras vēsturniecei.

Latvijas PSR Nopelniem bagātā kultūras darbinieka nosaukums

13. maijā — *Ludmilai Azarovai* (Vācietei),

3. decembrī — *Valdim Rūjam* (Kriķim).

Zinātniskie grādi

12. februārī — par Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekli ievēlēts ZA Valodas un literatūras institūta direktors Viktors Hausmanis — latviešu dramaturģijas un teātra specialitātē.

Jūlijā — disertāciju aizstāvējusi un filoloģijas zinātņu kandidāta nosaukumu ieguvusi

Ieva Kalniņa («Tēlaina pasaules apguve Jāņa Sudrabkalna dzejā»).

Vēlēti amati

14. janvārī — Zurnālistu savienības valdē par sekretāru ievēlēts Eriks Hānbergs.

21. jūnijā — vietējo padomju vēlēšanās par Rīgas pilsētas 19. sasaukuma Tautas deputātu padomes deputātu ievēlēts Andris Vējāns (Donāts Kalnačs).

Konkursi un prēmijas

Janvārī — Iekšlietu ministrijas un Kultūras ministrijas konkursā «Par labāko satiksmes drošības tēmai veltīto leļļu lugu bērniem»: otrās prēmijas *Valentinai Skudrulei* («Ceļazīmju karaļvalsts») un *Mirdzai Locīnai* («Notikums ar Jēci»), trešā prēmija *Dzintrai Žuravskai* («Delveris, Cips un Laika vecis»), veicināšanas prēmijas *Valentinai Skudrulei* («Lielais vinnests») un *Vladimiram Cepurovam* («Eglītes piedzīvojumi»).

Februārī — Latvijas Kinematogrāfistu savienības ceļojošā balva «Lielais Kristaps» piešķirta mākslas filmu grupā TV filmai «Saulesvece» (atzīmēts scenārists *Alvis Lapiņš*), dokumentālo filmu grupā apbalvoti scenāristi *A. Berķis* un *G. Ratnieks*, multiplikācijas filmu grupā speciālbalsa filmai «Uzpasaka» (atzīmēts scenārists *Imants Ziedonis*), kinokritikā pirmā prēmija *Maijai Augstkalnai* (monogrāfija «Arnolds Burovs un viņa lelles» un apcere «Kam tad bija jābūt pēc tam?»), otrā prēmija *Valentinai Freimanei* (monogrāfija «Personības un parādības», kā arī daudzu gadu lekcijas un publikācijas presē), trešā prēmija *Agrim Redovičam* (raksts «Attīstībā un satīstībā»);

Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas prēmijas literatūras kritikā: par atsevišķā grāmatā iznākušiem rakstiem pirmā prēmija *Ildzei Krontai* («Gadi. Darbi. Personības»), par rakstiem kopkrājumos — pirmā prēmija *Viktoram Avo-*

tiņam («Publicistikas modeļu nams» — krājumā «Vārds»), otrās prēmijas *Viesturam Vecgrāvim* («Bērns ienāk lielajā dzīvē» — krājumā «Padoms») un *Mārai Danebergai* («Atgriešanās pie pasakas» — krājumā «Padoms»), par izdevniecību iekšējām recenzijām — pirmā prēmija *Andai Kubuliņai* (dzejo]krājumu manuskripti izdevniecības «Liesma» Mūsdienu oriģinālās dai]literatūras redakcijā), otrā prēmija *Benītai Smilktiņai* (prozas manuskripti izdevniecības «Liesma» Mūsdienu oriģinālās dai]literatūras redakcijā).

Martā — Latvijas Leņina komjaunatnes prēmijas literatūrā: dzejniecei *Mārai Zālītei* — par sabiedriski aktuālu tēmu risinājumu augstā mākslinieciskā līmenī lugās «Pilna Māras istabiņa» un «Tiesa», dzejoļu krājumā «Nav vārdam vietas» un aktīvu sabiedrisko darbību, dzejniekam *Klāvam Elsbergam* (pēc nāves) — par būtisku savas paaudzes atklāsmi dzejā un aktīvu cittautu literatūras popularizēšanu;

28. republikas teātru skatē par labāko latviešu padomju oriģināl-lugas izrādi atzīti *Gunāra Priedes* «Sniegotie kalni» Jaunatnes teātri;

Valodas svētku ietvaros rīkotā skolēnu recenziju konkursa uzvarētājs — *Jānis Elsbergs*;

Padomju Latvijas skolu jaunatnes VI Dziesmu un deju svētkiem veltītajā skolēnu koru dziesmu konkursā trešās prēmijas dziesmām «Deviņpuiku spēks» (komponists *Jānis Porietis*, teksta autore *Māra Zālīte*) un «Kā es varu nedziedāt» (*Romualds Jermaks* — *Valdis Rūja*), veicināšanas prēmijas dziesmām «Saule un irbes» (*Aldonis Kalniņš* — *Imants Ziedonis*), «Jānītis» (*Aldonis Kalniņš* — *Vitauts Ļūdēns*), «Apstājies, ašā bulta» (*M. Einfelde* — *Ojārs Vācietis*), «Labu ritu» (*Ilze Arne* — *Vitauts Ļūdēns*), «Jo dziedāju, jo skanēja» (*G. Dovgjallo* — tautasdziesmas vārdi), «Kur bija tavs sākums» (*Ilze Arne* — *Vitauts Ļūdēns*) un «Mantojums» (*Ilze Arne* — *Valdis Rūja*);

Leļļu teātra rīkotajā Jaungada lugu konkursā pirmā prēmija *Ārim Zemniekam* («Svētki»).

Aprīlī — Rakstnieku savienības un Žurnālistu savienības gads-kārtējā republikas laikrakstos un žurnālos publicēto literatūrkritikas rakstu konkursā: problēmrakstu un pārskatu grupā pirmā prēmija *Intai Čaklajai* («Atrast pareizo balsi» — «Literatūrā un Mākslā»), otrā prēmija *Imantam Auziņam* («Tik patiesība vien...» — «Karogā»), recenziju un informāciju grupā pirmā prēmija *Vitoldam Valeinim* (par Māras Zālītes krājumu «Nav vārdam vietas» — «Karogā»), otrās prēmijas *Viktoram Avotiņam* (par Annas Rancānes krājumu «Piektdiena» — «Padomju Jaunatnē») un *Viktoram Daugmalim* (par Imanta Auziņa krājumu «Atskārsme» — «Literatūrā un Mākslā»), kritikas publikāciju organizētājiem un rediģētājiem paredzētā veicināšanas prēmija *Aigaram Jirgenam* («Padomju Jaunatnē»).

Maijā — Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniec-

cības lietu komitejas, Zinātņu akadēmijas un Zinību biedrības populārzinātniskās literatūras konkursā prēmēti arī tādu grāmatu autori, kuras pēc satura tuvojas vai ietilpināmas literatūrvēstures un folkloristikas nozarēs: veicināšanas prēmijas *Arnim Viksnam* («Tērbatas universitāte»), *Oskaram Gertam* un *Arturam Mauriņam* («Laikazīmes»).

Jūnijā — konkursā «Par labāko studentu un jaunatnes kora dziesmu» otrās prēmijas dziesmām «Mūžam valodai locīties» (komponists *Valdis Zilveris*, teksta autors *Pēteris Zirnītis*) un «Atmirdzi, dziesma» (*Ilona Breģe* — *Mirdza Ķempe*), trešā prēmija dziesmai «Sorīt sarkana saulīte lēca» (*Ilze Arne* — tautasdziesmas vārdi);

Iekšlietu ministrijas, Komponistu savienības un Rakstnieku savienības rīkotajā padomju milicijas darba tematikai veltīto skaņdarbu Vissavienības konkursa republikas posmā: kora dziesmu grupā — pirmā prēmija dziesmai «Ticēt cilvēkam» (komponists *Gederts Ramans*, teksta autors *Vitauts Lūdēns*), otrā prēmija dziesmai «Dzīves lāpa» (*Gederts Ramans* — *Pēteris Zirnītis*), trešā prēmija dziesmai «Sūpu[dziesma pērkona laikā» (*Agris Engelmanis* — *Ojārs Vācietis*), bērnu dziesmu grupā — pirmā prēmija dziesmai «Katastrofa uz Piena Ceļa» (*Romualds Kalsons* — *Pēters Brūveris*), trešā prēmija dziesmai «Burvu cepure» (*Jānis Porietis* — *Hermanis Paukšs*).

Jūlijā — 1987. gada Latvijas PSR Valsts prēmijas: zinātnē — *Vilim Samsonam*, *Viktoram Hausmanim*, *Mirdzai Ābolai*, *Gundegai Grīnumai*, *Birutai Gudriķei* par J. Raiņa Kopotu rakstu akadēmisko izdevumu 30 sējumos, kas publicēti 1977.—1986. gadā; literatūrā — *Imantam Ziedonim* par darbu «Sākamgrāmata» un aktīvu sabiedrisko darbību bērnu mākslinieciskās kultūras attīstīšanā, *Pēterim Pētersonam* par nopelniem latviešu padomju teātra mākslas attīstībā (lugas «Bastards», «Metēors», «Tikai muzikants», «Mirdzošais un tumši zilais» un to iestudējumi, A. Čaka «Spēlē, Spēlmani!» iestudējums, grāmata «Darbības māksla»), *Ērikam Hānbergam* par darbiem publicistikā (grāmatas «Pārlasot uzrakstīto», «Un atskrēja melns telš. Meklējumi, atradumi un pretrunas laukos»);

Mangaļsalas kolhoza «9. Maijs» Viļa Lāča prēmija (piekto reizi) *Benītai Laumanei* («Zvejvietu nosaukumi Latvijas PSR piekrastē»).

Kultūras ministrijas, Rakstnieku savienības un Teātra biedrības slēgtajā vairākcēlienu lugu konkursā, kas veltīts Oktobra revolūcijas 70. gadadienai un 70. gadadienai kopš padomju varas nodibināšanas Latvijā, — otrās prēmijas *Ārijam Geikinam* («Reiz dzīvoja kāds jātnieks») un *Jānim Jurkānam* («Jāzepiņš»), trešās prēmijas *Andrejam Miglam* un *Valdim Rūmniekam* («Erkšķu krekls, zvaigznes ceļš»), *Aivaram Rījkurim* («Elle paradīzē»), veicināšanas prēmija *Vladimīram Čepurovam* («Dejas uz aukstas uguns» — krievu valodā);

«Dadža» literārajā konkursā: prozas grupā — pirmā prēmija *Aiva-*

ram Ventam (Vindavam, «Labs piemērs»), otrā prēmija *Edgaram Kalniņam* («Patvarbnieki»), trešā prēmija *Arnoldam Auziņam* («Kandidātu specapstrāde»), dzejas grupā — pirmā prēmija *Zigfrīdam Strautam* (Zostiņam, «Mēs pārkārtojamies»), otrā prēmija *Leonam Ozolam* (Lūriņam, «Sic transit»), trešā prēmija *Zigfrīdam Strautam* (Zostiņam, «Kad ģībst pēc ment»).

Septembrī — Rakstnieku savienības dzejas sekcijas Dzejas dienu balvas — *Jurim Kunnosam* par savdabīgiem mākslinieciskiem meklējumiem krājumā «Pieci septiņi», *Jānim Sīrbārdim* par oriģināldzeju un... (skat. šīs hronikas II daļu); žurnāla «Skola un Ģimene», Rīgas rajona agrofīrmas «Ādaži» un Rakstnieku savienības kārtējā īso stāstu konkursā par tematu «Jaunais lauksaimniecības speciālists dzīves krustcelēs» otrās prēmijas *Dzintrai Zurauskai* («Iepazīšanās»), *Diānai Varstlavānei* («Zemes biogrāfija»), trešās prēmijas *Erikam Kūlim* («Saules meita»), *Inesei Krastiņai* (Ušackai, «Ābelīte»), *Monikai Zilei* («Trešā»), veicināšanas prēmijas *Aivaram Kalvēm* («Staba galā»), *Arnoldam Auziņam* («Pienapuika»), *Erikam Kūlim* («Hārdroks trijos pēcpusdienā»), *Erikai Kalnai* (Podkalnei, «Pusslodze»), *Maijai Kreklei* («Baltā migla pār ābeļdārzu»), *Annai Eglītei* («Es atvados no bērnības»), *Ingeborgai Krustkalnei* («Dzimtā puse») un *Jānim Vēverim* («Kaparāni»).

Oktobrī — Dobeles rajona agrorūpniecības apvienības Annas Brigaderes prēmija *Paulam Putniņam* par rakstu «Es gribu jūs aplicināt» (žurnālā «Māksla»);

Oktobra revolūcijas 70. gadadienai veltītajā grāmatu izdevēju konkursā prēmēta arī dzejniece *Anna Rancāne*: kā izdevniecības «Liesma» redaktorei viņai piešķirta otrā prēmija par krājuma «70 soļu no vēstures pagrieziena» sagatavošanu;

ugunsdzēsības tematikai veltītajā leļļu lugu konkursā trešās prēmijas *Inesei Krastiņai* (Ušackai, «Notikums vāveres mājā»), *Jānim Zīguram* («Dabasmātes rūpju bērni») un *Vladimīram Čepurovam* («Par ko dzied gailītis»), veicināšanas prēmijas *Dzintrai Zurauskai* («Izglābtā pasaule»), *Valentīnai Skudrulei* («Uguns gailis») un *Mirdzai Lociņai* («Mārcis un jāņuguns»).

Novembrī — Zinātņu akadēmijas Andreja Upīša prēmija literatūrzinātnē — *Veraī Vāverei* par monogrāfiju «Andrejs Upits un pasaules literatūra»;

zvejnieku kolhoza «Banga» prēmija (ko piešķir par jūrai un zvejniekiem veltītiem muzikāliem sacerējumiem) dziesmu ciklam «Pērļu zvejnieks» (komponists *Raimonds Pauls*, teksta autors *Jānis Peters*, atskaņotāji Emīla Dārziņa mūzikas vidusskolas zēnu koris *Jāņa Erenštreita* vadībā un solists *Jānis Sproģis*);

Kultūras ministrijas, Komponistu savienības un Valsts televīzijas un radoraidījumu komitejas Oktobra revolūcijas 70. gadadienai veltītu

dziesmu konkursā otrā prēmija dziesmai «Pēc saules saukšu» (komponiste *Rūta Vintule*, teksta autore *Daina Avotiņa*), trešā prēmija dziesmai «Nāves salas kritušie» (*Jānis Porietis* — *Vitauts Ļūdēns*), atzīmēta arī dziesma «Neatņem, neprāts» (*Madars Kalniņš* — *Marta Bārbale*).

Decembrī — Skriveru izmēģinājumu saimniecības Andreja Upīša literārās prēmijas par pēdējo piecu gadu devumu literatūrā: prozā — *Miervaldim Birzem*, dzejā — *Knutam Skujeniekam*, dramaturģijā — *Mārai Zālītei*, literatūras zinātnē un kritikā — *Ingridai Kiršentālei*, skat. arī šīs hronikas II daļu;

laikraksta «Literatūra un Māksla» redakcijas prēmijas par aktīvu un būtisku sadarbību 1987. gadā: Lailai Brunovskai, Viktoram Daugmalim, Zentai Jaunzemei, Valentīnai Kirai (Kļumelei), Jānim Krūmiņam, Jānim Sirmbārdim, Martai Skulmei, Edītei Tišheizeri, Pēterim Zeilem, Imantam Zemzarim;

«Mikrofona — 87» dziesmu aptaujā uzvarējušo dziesmu tekstu autoru vidū: Māris Caklais, Māris Melgalvs, Kaspars Dimiteris, Anna Rancāne, Normunds Bejskis, Klāvs Elsbergs;

Dundagas Dzejas draugu kluba «Ritums» balvas: Annai Rancānei par labāko periodikā publicēto Latvijas novadam veltītu dzejas darbu, Maijai Laukmanei par Talsu literārās apvienības biedru labāko publikāciju rajona laikraksta literārajā lappusē «Avots».

Filmas un izrādes

Filmas

Augstākā tiesa. Dok. f. Herca Franka scen.

Cilvēks ar vijoli. TV dok. f. (Par «Ventas Straumes» redaktoru Ernstu Šulcu.)

Dīvainā mēnessgaisma. Gunāra Cilinska scen. pēc Leldes Stumbres lugām «Jānis» un «Sarkanmataināis kalps».

Dzintara latvietis. Dok. f. Aivara Freimaņa scen.

Fotogrāfija ar sievieti un mežakuili. Andra Kolberga scen.

Govs kārdināšana. TV dok. f. Erika Hānberga scen.

Hepenings ar M. Z. Dok. f. Aivara Freimaņa scen. (Par Mārgeri Zariņu.)

Ja mēs visu to pārcietisim. Viktora Lorenca scen. pēc Andreja Upīša Robežnieku triloģijas.

Māksla. 1987. № 2/3. (Ilzes Indrānes kinoportrets.)

Papiņš. Leļļu f. Arnolda Burova un Jāņa Rokpeļņa scen.

Pēteris Stučka. Dok. f. Ausekļa Sprēšļa scen.

Sirdsdaugava. TV dok. f. Daiņa Ivāna scen.

Tautas dzejnieks Rainis. Nakts domas. Dok. f. Agra Redoviča scen.

Tas vārds bij mans. Reiņa Ādmīdiņa scen. (Ojāra Vācieša dzeja.)

Origināllugu un dramatizējumu iestudējumi

Saīsinājumi: t. — teātris, TT — Tautas teātris, k. n. — kultūras nams, t. n. — tautas nams, dr. — drāmas ansamblis, sk. — skola, v-sk. — vidusskola, TV t. — Televīzijas teātris.

Eriks Ādamsons. Skat. A. Čaku.

Jānis Akuraters. Kaļa zēna vasara. Liepājas metalurgu kult. pils TT. — Sis un tas It nekas. Bauskas l. v-sk.

Silvija Andersone. Jāņu vakarā kopā sanākam. Jelgavas mākslas ansamblis.

Olga Andžāne. Es meklēju sievu. Svitenes t. n. (Bauskas raj.)

Miervaldis Birze. Baznīcas kalnā. Bauskas TT.

Rūdolfs Blaumanis. Ar mīlestību un bez naida. Jaunatnes t. — Brīnumzāle. Ogres TT; Ērgļu k. n. — Kā Skroderdienās. Muzikāli horeogrāfisks uzvedums Valsts deju ans. «Daile». — Kā vecais Zemītis pašu Nelabo redzēja. Daugavpils Ped. inst. — Ļaunais gars. Kolh. «Draudzība» t. n. (Saldus raj.) — Mans zelts ir mana tauta, mans gods ir viņas gods. Dažādu TT kopuzvedums. 6. TT salidojumā Madonā. — Salna pavasarī. Jūlija Vanaga dramatiz. Liepājas metalurgu TT. — Skroderdienas Silmačos. Jelgavas TT; Ļeņina kolh. t. n. (Bauskas raj.); Priekuļu t. n. (Cēsu raj.) — Trīnes grēki. Neredzīgo biedrības Daugavpils k. n.; Eglaines k. n. (Daugavpils raj.); Vecsaules t. n. (Bauskas raj.) — Uguni. Valmieras t.; Aizputes TT. — Velniņi. Herberta Dorbes dramatiz. TT «Spridītis». — Zagļi. Kursišu t. n. (Saldus raj.)

Leons Briedis. Nāriņa. Adriana Kukuvasa mūzika. Operetes t.

Anna Brigādere. Ceļa jūtis. Liepājas t. — Čaukstenes. Dram. kolekt. «Rampa»; Ezeres k. n. (Saldus raj.); Lizuma k. n. (Gulbenes raj.) — Maija un Paija. Kandavas internātsk.; 52. prof. tehn. v-sk. (Cēsu raj.) — Princese Gundega un karalis Brusubārda. Kandavas internātsk.

Aleksandrs Čaks. Mūžības skartie. Dailes t.

Aleksandrs Čaks un *Eriks Ādamsons*. Nagla, Tomāts un Plūmite. Kuldīgas TT.

Augusts Deglavs. Rīga. Valmieras t.

Vladlens Dozorčevs. Pēdējais apmeklētājs. Radio t.

Ārija Elksne un *Jānis Grots*. Vēstules tālajai zvaigznei. Ezeres k. n. (Saldus raj.)

Regīna Ezerā. Zemdegas. Rīgas Krievu drāmas t.

Ārijs Geikins. Saules dieva Fēba rotaļas. Drāmas t.

Evelina Grāmatniece. Kā Pampāju Pēteris sievu meklēja. Kolh. «Druva» dr. ans. (Saldus raj.)

Arvids Grigulis. Cilvēki dārzā. Radio t.

Jānis Grots. Skat. Ā. Elksni.

Harijs Gulbis. Aijā žužū, bērns kā lācis. Limbažu TT; Liksnas k. n. (Daugavpils raj.) — *Alberts. Ventspils TT*.

Eriks Hānbergs. Virieši man sirdi plosa. Drāmas t.

Alberts Jansons. Es karā aiziedams. Radio t.

Jēkabs Janševskis. Ķekatu laiks. (Pēc «Mežvidus [audim].») Radio t. — Precību viesulis. Dzelzavas k. n. (Madonas raj.)

Jānis Jaunsudrabiņš. Ansis Auns. Radio t. — Jo pliks, jo traks. Limbažu TT.

Jānis Jurkāns. Kraukļi. Liepājas t. — Vella būsana. Raimonda Paula mūzika. Operetes t.

Dzintra Klētniece. Tavā un manējā Liepājā. Liepājas t. 80. gadskārtai veltīts uzvedums.

Andris Kolbergs un *Andrejs Skailis*. Muzikanti, kāzu valsī! Zaļenieku k. n. (Jelgavas raj.); «Zemgales» k. n. (Jelgavas raj.)

Alberts Kronenbergs. Jērādiņa. Tukuma k. n. — Mazais ganiņš. Jaunatnes t.; Ļeņina kolh. k. n. (Bauskas raj.)

Linards Laicens. Emigrants. Radio t.

Roberts Ligers. Tev taču jādzīvo pasaulē šajā. VEF TT «Rīgas pantomīma».

Jānis Mauliņš. Malēnieši. Sēļu t. n. (Valmieras raj.)

Andrejs Migla. Skat. V. Rūmnieku.

Valdis Pavlovskis. Baltie skurstēslauķi. Leļļu t.

Jānis Peters. Nakts pēc tautasdziesmas. TV t.

Pēteris Pētersons. Mirdzošais un tumši zilais. Dailes t. — Tikai muzikants. Drāmas t.

Gunārs Priede. Jāpi slimnīcā. Stučkas TT. — Jaunākā brāļa vasara. Bārbeles t. n. (Bauskas raj.) — Normunda meitene. Lielvārdes v-sk. — Otilija un viņas bērnbērni. Ogres TT. — Saniknotā slieka. Alūksnes TT. — Udmurtijas vijolīte. Strādnieku jaunatnes t. — Zagatās dziesma. Vecsaules t. n. (Bauskas raj.)

Pauls Putniņš. Ar būdu uz baznīcu. Drāmas t.; Jelgavas TT. — Kāzas kāzās. VEF TT. — Lopu skaitīšana. Kolh. «Uzvara» k. n. (Bauskas raj.) — Mūsu dēli. Dailes t. — Pie puķēm — kur ģimenei pulcēties. Dzeržinska k. n. TT «Eho»; Jēkabpils TT.

Raīnis. Indulis un Ārija. Dailes t. — Pūt, vējiņi! Jelgavas 4. v-sk. — Uguns un nakts. Jāņa Mediņa mūzika. Operas un baleta t. *Māra Rītupe*. Andas vasara. Vadakstes t. n. (Saldus raj.)

Valdis Rūmnieks un *Andrejs Migla*. Runča Mura noslēpums. Bauskas TT. — Virši zili, virši sārti. Siguldas TT.

Anna Sakse. Dzirksteles naktī. Radio t.

Andrejs Skailis. Mūza uz pieprasījumu. TV t. — Skat. arī A. Kolbergu.

Lelde Stumbre. Gaidot. Liepājas t. — Nākošpavasār. Jēkabpils XXV kongresa agrofirmas TT. — Notikums. TV t. — Sarkanmataināis kalps. Drāmas t. — Ziediņi. Jaunatnes t.

Andrejs Upits. Atraitnes vīrs. Talsu TT. — Mirabo. Drāmas t. — Robežnieki. Radio t. — Zaļā zeme. Liepājas t. — Ziņģu Ješkas uzvara. Dram. kolekt. «Rampa».

Ojārs Vācielis. Diena. Dzejas uzvedums. (Sakārtotais Agris Krūmiņš.) Jelgavas TT.

Valdis. Staburaga bērni. TV t.

Nora Vētra-Muižniece. Princese uz zirņa. (Pēc Andersena pasakas.) Ogres TT; TT «Sprīdītis».

Arturs Vilks. Apslēptie dārgumi. Bebreņu k. n. (Daugavpils raj.) — Blusa. Zdanovas kolh. t. n. (Dobeles raj.)

Edgars Vitoliņš. Kalimbembo. Tukuma k. n.

Edvards Vulfs. Līnis murdā. Rēzeknes TT. — Puliera Padēls joko. TV t. — Svētki Skangalē. Brocēnu k. n. (Saldus raj.)

Zeiboltu Jēkabs. Trīs soļi uz laimi. Jelgavas TT.

Imants Ziedonis. Poēma par pienu. Poēma par maizi. Ezeres k. n. (Saldus raj.) — Tik un tā. TV t.

Monika Zile. Viena pieneņu svētdiena. Aizputes TT.

Apspriedes, semināri, izstādes, sarikojumi

(Notikuma vieta, ja tā ir Rīga, nav uzrādīta.)

1. janvārī — stājas spēkā Latvijas PSR Ministru Padomes lēmums № 443 «Par grozījumiem un papildinājumiem LPSR MP lēmumos, kas pieņemti jautājumos par autoratlīdzību».

14. janvārī — republikas Zurnālistu savienības VII kongress; tajā piedalās un debatēs uzstājas arī Jānis Peters un citi rakstnieki.

15. janvārī — rakstnieku un mūzikas darbinieku tikšanās ar Iekšlietu ministrijas pārstāvjiem.

16. janvārī — «Karoga», «Daugavas», «Avota» un «Literatūras un Mākslas» redakciju tikšanās ar padomju saimniecības «Ulbroka» ļaudīm.

28. janvārī — RS atklāta partijas sapulce «Internacionālā audzināšana un rakstnieku uzdevumi šajā procesā», ref. Aivars Goris.

3. februārī — Dobelē — «Karoga» redakcijas tikšanās ar lasītājiem.

24. februārī — Preiļos — «Karoga» redakcijas tikšanās ar lasītājiem.

25. februārī — RS atklāta partijas sapulce «Kultūras attīstības jautājumu risinājumi», ref. Dina Kuple un Ramona Umblija.

12.—13. martā — Krāslavas raj. — Grāmatu dienas.

25. martā — RS atklāta partijas sapulce, ref. Augusts Zitmanis.

27. martā — konference «Teātru radošais process un kritiskā doma sabiedrības pārkārtošanas periodā», piedaloties arī dramaturgiem un teātra kritiķiem.

Marta beigās — Dobeles raj. — Grāmatu dienas.

Marta beigās — Rīgā un rajonos — Bērnu grāmatu nedēļas pasākumi.

Marta beigās — Valodas svētki; to centrālais sarīkojums 26. martā Dailes teātrī, bet dienu iepriekš Rakstnieku savienībā 16. valodas un literatūras olimpiādes uzvarētāju tikšanās ar rakstniekiem, kritiķiem un literatūrzinātniekiem.

3. aprīlī — Rīgā un rajonos — pirmā bibliotekāru profesijas diena Latvijā.

15. aprīlī — ZA Valodas un literatūras institūta jauno zinātnieku konference.

23. aprīlī — rakstnieku tikšanās ar skolotājiem.

24.—25. aprīlī — republikas skolotāju V kongress, tajā runā arī Jānis Peters.

29. aprīlī — RS atklāta partijas sapulce «Republikas jauno literātu apvienība un komunistu uzdevumi rakstnieku jaunās maiņas audzināšanā», ref. Jānis Rokpelnis.

Maijā — LVU Zurnālistikas katedras organizēta konference «Publicistika — 86».

27. maijā — RS atklāta partijas sapulce par aktuāliem literatūras un dzīves jautājumiem.

7. jūnijā — Jaunatnes preses svētki (Zaļajā teātrī).

17. jūnijā — RS atklāta partijas sapulce par lauku dzīvi un tās attēlojumu literatūrā.

5. augustā — LKP CK biroja sēde, arī par RS valdes priekšsēdētāja Jāņa Petera darbību.

7.—26. augustā — Cēsis, Gaujasličos — 11. nometne «Aicinājums», ar skolēniem tiekas Miervaldis Birze, Marina Kosteņecka, Māris Melgalvs, Inese Zandere u. c.

5.—25. septembrī — Rīgā, Jūrmalā un rajonos — Dzejas dienu pasākumi.

7. septembrī — rakstnieku tikšanās ar republikas latviešu valodas un literatūras skolotājiem.

30. septembrī, 1. oktobrī — Bauskas raj. — Grāmatu dienas.

1.—3. oktobrī — Dobeles raj. — Dzejas dienu pasākumi.

2.—4. oktobrī — Cēsu raj. — Dzejas dienu pasākumi.

19.—27. oktobrī — Rīgā un rajonos — Valodas nedēļas pasākumi.

26. oktobrī — kultūras un mākslas darbinieku konference, ref. Anatolijs Gorbunovs, runātāju vidū arī Māris Čaklais.

27. oktobrī — RS bērnu literatūras sekcijas organizēta apspriede par nenormālo stāvokli bērnu grāmatu izdošanā.

28. oktobrī — RS valdes plēnums un atklāta partijas sapulce «Mūsu tauta revolūcijā un literatūrā», veltīta Oktobra revolūcijas 70. gadadienai.

Oktobrī—30. novembrī — izstāde no privātām kolekcijām «Grāmata un revolūcija».

6. novembrī — Oktobra revolūcijas 70. gadadienai veltīta svinīga sēde, runātāju vidū arī Zigmunds Skujiņš.

26.—27. novembrī — Saldus raj. — Grāmatu dienas.

Novembrī — izstāde «Ar savu tautu kopā celies» — par latviešu literatūru un Oktobra revolūciju (J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā).

30. novembrī—1. decembrī — konference «Teātris un laiks», piedaloties arī dramaturgiem un teātra kritiķiem.

30. novembrī — LVU organizēta latviešu valodas un literatūras skolotāju apspriede par skolu programmām, mācību grāmatām u. c. jautājumiem.

9. decembrī — RS valdes sekretariāta sēde par Ķopotu rakstu un izlašu izdošanas plāniem.

15. decembrī — literāri publicistisks sarīkojums «Mūsu Daugava».

29. decembrī — RS valdes sēde un partijas sapulce par stāvokli latviešu literatūras izdošanā.

II. Literatūru internacionālie sakari

Ir memoriam

23. augustā — *Lidija Barona* (1904—1987), Krišjāņa Barona mazmeita, mirusi emigrācijā.

Nosaukumi

1987. gadā — asteroīds nr. 3233 nosaukts Krišjāņa Barona vārdā.

Piemīņas sarīkojumi

11. martā — Rīgā, Drāmas teātrī — Puškina 150. nāves dienai veltīts sarīkojums.

23. martā — Maskavā, Arodbiedrību nama Kolonnu zālē — Mirzas Ķempes piemiņas vakars.

4.—7. jūnijā — Pleskavā — Puškina piemiņas sarīkojumi, no Latvijas piedalās Viktors Līvzemnieks.

14.—15. decembrī — Rīgā — serbu folklorista Vuko Karačiča 200. dzimšanas dienai veltīta sanāksme. Referenti no Dienvidslāvijas, Maskavas, Minskas, Kijevas, Rīgas.

Nominācijas un apbalvojumi

Goda nosaukumi

20. janvārī — *Dainai Avotiņai* Lietuvas PSR Nopelniem bagātās kultūras darbinieces nosaukums.

Aprīlī — *Ainai Rudzrogai* — Ukrainas PSR Nopelniem bagātās kultūras darbinieces nosaukums.

Zinātniskie grādi

Jūlijā — disertāciju aizstāvējis un filoloģijas zinātņu kandidāta nosaukumu ieguvis Jānis Zālītis («Latvija un Ļevs Tolstojs; daiļrades recepcija cariskās cenzūras un policijas uzraudzības apstākļos»).

Konkursi un prēmijas

Janvārī — Tallinas bērnu filmu festivālā «Pasaka» galvenā balva Rīgas kinostudijas un studijas «Barrandov» (Čehoslovākijā) kopražojuma filmai «Sprīdītis» (pēc Annas Brigaderes pasaku lugas), scen. *Gunārs Piesis*.

Aprīlī — PSRS Literatūras fonda valdes prezidija diploms *Mirdzai Bendrupei* par A. Puškina «Jevgeņija Oņegina» atdzejojumu.

Maijā — XX Vissavienības kinofestivālā dokumentālo filmu grupā lielā balva filmai «Vai viegli būt jaunam», scen. *Ābrams Kļockins, Jevgeņijs Margolins, Juris Podnieks*.

Augustā — Džifoni (Itālijā) starptautiskajā bērnu filmu festivālā zelta medaļa Rīgas kinostudijas un studijas «Barrandov» (Čehoslovākija) kopražojuma filmai «Sprīdītis» (pēc Annas Brigaderes pasaku lugas), scen. *Gunārs Piesis*.

Septembrī — Starptautiskās bērnu un jaunatnes literatūras padomes J. Korčaka goda diploms *Imantam Ziedonim* par «Sākam-grāmatu»;

Rakstnieku savienības dzejas sekcijas Dzejas dienu balvas — *Jānim Sirmbārdim* par oriģināldzeju un baltkrievu dzejnieka Rigora Baraduļina dzejoļu latviskojumiem divkrājumā «Valoda, *Norai Kalnai* par turkmēņu folkloras krājuma «Vārda māte — auss» sastādījumu un atdzejojumu, uzsverot dzejnieces ilggadējo darbu turkmēņu kultūras popularizēšanā, *Larisai Romaņenko* par devumu latviešu dzejas propagandā, krievu valodā iznākušajām grāmatām «Vēl viena ziema», M. Misiņas «Pasaulei lielas acis» u. c.

Oktobrī — XXX starptautiskajā dokumentālo filmu festivālā Nionā (Sveicē) — goda medaļa Latvijas filmu kopai, zelta medaļa «Augstākajai tiesai», scen. *Hercs Franks*.

Novembrī — XII starptautiskajā TV filmu festivālā «Cilvēks

un jūra» (Jūrmalā) viena no balvām «Neptūna trejžuburis» Latvijas TV filmai «Sirdsdaugava», scen. *Dainis Ivāns*.

Decembrī — Skriveru izmēģinājumu saimniecības Andreja Upiša literārās prēmijas: tulkošanā *Voldemāram Meļinovskim* un ukraiņu dzejniekam *Dmitro Pavličko*;

laikraksta «Literaturnaja gazeta» 1987. gada prēmija *Jānim Peteram* par aktīvu sadarbību ar laikrakstu (raksti «Uguns kurs sniegā», «Patiess internacionālisms paredz» un citas publikācijas);

žurnāla «Družba narodov» gada prēmija *Knutam Skujeniekam* par rakstu «Trīs momentuzņēmumi» (K. Elsberga, A. Aizpurietes un A. Rancānes darbu apskats);

Vissavienības konkursā par labāko bērnu grāmatu Goda diploms *Imantam Ziedonim* (par folkloras tradīciju dziļu radošu apguvi grāmatās bērniem);

Padomju Kultūras fonda valdes prezidijs apstiprinājis Latvijas Kultūras fonda izvirzīto Padomju Kultūras fonda stipendiāta kandidātūru — publicistu un literatūras kritiķi *Daini Ivānu*.

Filma

Ārprāts. Viktora Lorenca scen. Tallinas filmstudija. (Filma uzņemta jau 1968. gadā, taču izrādīta tikai 1987. gadā.)

Izrādes

Māra Zālīte. Tiesa. Amerikas latviešu teātra Ņujorkas studijā.

Apspriedes, semināri, izstādes, sarīkojumi

Gada laikā — Rīgā, Mākslas darbinieku namā — sarīkojumu cikls «Latviešu literatūra krieviski» (Ojāra Vācieša, Māras Zālītes, Erika Adamsona vakari).

12. janvārī—4. februārī — Baltkrievijā — Vissavienības publicistu seminārs, piedalās arī Latvijas pārstāvji.

Februārī — Ukrainā — Irina Auziņa, Imants Auziņš, Māris Čaklais, Knuts Skujenieks.

Februārī — ASV — Drāmas teātra aktieru viesošanās ar Harija Gulbja lugu «Olivers».

24. martā — Maskavā, Centrālajā mākslas darbinieku namā — Imanta Auziņa autorvakars.

26.—27. martā — Parīzē — padomju un franču rakstnieku kollokvījs, no Latvijas piedalās Eriks Kūlis un Māra Zālīte.

26.—28. martā — Rīgā — viesojas Rietumberlīnes rakstnieki Gerda Harnaka, Hermans Pauli un Hartmūts Valsdorfs.

Martā — Taizemē — PSRS RS delegācijas uzturēšanās, delegāciju vada Jānis Peters.

Martā — Rīgā, RS — tikšanās ar sociālistisko valsti, kā arī Anglijas, Dānijas un Rietumberlīnes progresīvajiem žurnālistiem.

Martā — Maskavā, RS — Tulkošanas padomes un Latviešu literatūras padomes kopsēde — par latviešu tulkotāju un tulkotās literatūras izdevēju darbu desmit gados.

Aprīlī — Rīgā — somu dzejas vakars, piedalās arī somu viesi Hannu Mekele, Tua Fortsrēma, Kajs Vesterbergs.

Aprīlī — Rīgā — Polijas grāmatu izstāde.

Aprīlī — Rīgā — viesojas Marokas rakstnieki Muhameds Zefzafs un Ahmeds Lamsijahs.

27.—28. aprīlī — Maskavā — PSRS RS valdes plēnums «Mūsdienas un literatūra», runātāju vidū arī Jānis Peters.

Aprīlī — Rīgā, ZA Fundamentālajā bibliotēkā — izstāde «Latviešu literatūras klasika cittautu valodās».

Aprīlī — Rīgā — viesojas bulgāru izdevniecību darbiniece Katja Topčijeva.

6.—7. maijā — Rīgā, RS — PSRS RS Daiļliteratūras tulkošanas padomes izbraukuma plēnums, galvenokārt par latviešu literatūras tulkošanu citās valodās.

7. maijā — Rīgā — atklāta Čehoslovākijas grāmatu izstāde.

11.—15. maijā — Rīgā — viesojas Sčecinas (Polija) grāmatizdevji Staņislavs Urbanaks un Romualds Savickis.

Maijā — Rīgā — krievu padomju rakstnieka Vsevoloda Ovčiņņikova viesošanās.

Maijā — Rīgā — zviedru dzejnieka Johannesses Edfelta viesošanās.

19. maijā — Maskavā, Centrālajā literātu namā — Latvijas diena, piedaloties Latvijas rakstniekiem.

27.—28. maijā — Rīgā — Bulgārijas RS laikraksta «Literaturen front» dienas.

Maijā — Lietuvā — kārtējie Dzejas pavasara sarīkojumi, no Latvijas piedalās Pēters Brūveris.

3. jūnijā — Rīgā — Valda Krāslavieša (Cikāga) dzejas pēcpusdiena.

9. jūnijā — Rīgā, Dailes teātrī — Mārtiņa Ziverta (Zviedrija) viesošanās.

11.—12. jūnijā — Rīgā — viesojas somu bērnu rakstnieki Kari Vaijervi, Ulla Maija Altonene un Marti Sirola.

Jūnijā — Rīgā un Latgalē — viesojas latviešu literatūras tulkotājs gruzīnu valodā Ušangs Sahlthucišvili.

Jūnijā — Itālijā — starptautisks dzejas festivāls, no Latvijas piedalās Māris Čaklais.

Jūnijā — Jūrmalā, Liepājā, Ventspilī, kā arī piejūras rajonos —

trešie grāmatu svētki «Jūra — cilvēks — grāmata», piedaloties pārstāvjiem no kaimiņu republikām.

23.—25. jūnijā — Rīgā, RS — viesojas vācu (VDR) rakstnieki Krista un Gerhards Volfi.

7.—13. jūlijā — Kalnu Altajā — Latviešu kultūras dienas, no RS piedalās Uldis Bērziņš, Lija Bīdaka, Pēters Brūveris, Māris Čaklais, Andris Kolbergs, Marina Kosteņecka, Boriss Kuņajevs, Jānis Peters, Jānis Rokpelnis, Knuts Skujenieks, Māris Tralmaks, Māra Zālīte, Anna Zīgure.

Jūlijā — Berlīnē (VDR) — 61. baltistu konference, piedalās pārstāvji arī no Latvijas.

16.—19. jūlijā — Gruzijā — V. Majakovska dienas, no Latvijas piedalās Amanda Aizpuriete, Andris Hiršs, Jānis Kākulis, Inese Zandere, Egils Zirnis.

Jūlijā — Rīgā, «Cīņas» redakcijā — viesojas angļu rakstnieks Antonijs Niksons.

Jūlijā — Nidā (Lietuvā) — Tomasam Mannam veltīts seminārs.

Jūlijā—...augustā — Kelmē (Lietuva) — 20. Baltijas republiku seminārnometne bibliotēku darbiniekiem, piedalās arī Latvijas pārstāvji.

Jūlijā — Jūrmalā — uzturas kirgīzu rakstnieks Čingizs Aitmatovs.

1.—7. augustā — Tallinā — 11. starptautiskais fonētikas zinātņu kongress, piedalās arī Latvijas valodnieki.

27.—30. augustā — Maskavā, TSSS izstādē — Latvijas dienas, piedalās arī rakstnieki.

5.—25. septembrī — Rīgā un rajonos — Dzejas dienu pasākumos piedalās pārstāvji arī no citām PSRS republikām.

Septembrī — Maskavā — gadskārtējais starptautiskais grāmatu tirgus, piedalās arī Latvija ar saviem izdevumiem.

17.—20. septembrī — Kirovā — Latvijas kultūras delegācijas (arī rakstnieku) uzturēšanās.

23. septembrī — Helsinkos — latviešu dzejas vakars, piedaloties Leonam Briedim, Guntaram Godiņam, Andai Līcei, Mārai Misiņai, Silvijai Silavai un Knutam Skujeniekam.

1.—2. oktobrī — Viļņā — konference «Lietuviešu literārie sakari ar PSRS un ārzemju tautu literatūrām», piedalās arī K. Nastopka, A. Zentelīte, S. Gaižūns (t. i., literāti, kas darbojas leišu un latviešu literāro sakaru nozarē).

Oktobrī — Rīgā — 29. VDR grāmatu dekāde.

22. oktobrī — Rostokā (VDR) — Pirmais Rostokas baltistu kolokvijs, no Latvijas piedalās Andra Neiburga, Imants Pijols, Anastasija Stikāne.

Oktobrī — ASV — uzturas Viktors Hausmanis.

Oktobrī — Rīgā — uzturas filoloģijas doktore Aija Priedīte (VFR), Kārļa Skalbes pasaku pētniece.

21. oktobrī—12. novembrī — Rīgā — uzturas (un lasa lekcijas) profesori Vaira Viķe-Freiberga un Imants Freibergs, latviešu dainu pētnieki.

Novembrī — VFR — vācu un padomju dzejnieku tikšanās, no Latvijas piedalās Māra Zālite.

Novembrī — Armēnijā — Sajata Novas 275. gadskārtas sarīkojumi, no Latvijas piedalās Guntars Godiņš.

30. novembrī—5. decembrī — Rīgā un rajonos — KPFSR Kirovas apgabala dienas Latvijā, piedaloties arī rakstniekiem.

Decembrī — Rīgā, «Cīņas» redakcijā — viesojas argentīniešu dzejnieks Leopoldo Kastilja.

Decembrī — Rīgā, J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā — franču bērnu grāmatu izstāde.

15.—23. decembrī — Marokā — PSRS rakstnieku delegācijas sastāvā Imants Auziņš.

20.—26. decembrī — Rīgā — Grieķijas kultūras dienas.

Grāmatas un publikācijas periodikā

Biežāk izmantoto žurnālu un laikrakstu nosaukumu saīsinājumi: A — Avots, C — Cīņa, K — Karogs, L — Liesma, LM — Literatūra un Māksla, PJ — Padomju Jaunatne, PLK — Padomju Latvijas Komunisti, RB — Rīgas Balss, Z — Zvaigzne, Д — Даугава, ДН — Дружба народов, КнО — Книжное обозрение, КСЛ — Коммунист Советской Латвии, ЛГ — Литературная газета, ЛО — Литературное обозрение, Р — Родник, РБ — Ригас Балсс, СЛ — Советская Латвия, СМ — Советская молодежь.

Publikācijas no periodikas uzņemtas ar atlasīti: no dzejas darbiem — plašāki liroepiski sacerējumi vai tematiski vienoti cikli, no prozas — romāni un garie stāsti, no literatūrkritiskām apcerēm — plašāki analītiski un vērtējoši raksti un nozīmīgākie literārie portreti.

Pēc «Kritikas gadagrāmatas, 15» nodošanas iespiešanā konstatētas vēl vairākas publikācijas, kas attiecas uz 1985. un 1986. gadu.

1985

Recenzijas par iznākušajām grāmatām

Valionis A. [Tuvu cilvēku portreti : D. Avotiņa. Tuvie]. — Literatūra ir menas, 1986, 29. nov., 11. lpp. — Lietuv. val.

Умнова М. «Адрес книги...»: [М. Клява. Жила-была девочка]. — Дет. лит., 1987, № 3, с. 67—68.

Латышские дайны на немецком : [«Hab fūni Truhen voller Lieder»]. — Иностр. лит., 1987, № 2, с. 252.

Plēsuma A. Divas miera balsis : [I. Sokolova. Par mieru un māju domājot]. — K, 1987, № 6, 169.—170. lpp.

Конторова Р. «Итоги своей жизни...»: [В. Спаре. Диалог]. — ЛО, 1987, № 3, с. 72—73.

Latviešu literatūra citās valodās

Planeta lasky. [Planētas glāsts : Padomju mīlas lirika / Atdzeje. V. Kuns]. — Prace : ROH, 1985. — Čehu val.

Saturā aut.: D. Avotiņa, V. Belševica, M. Bendrupe, L. Brīdaka, V. Brutāne, Ā. Elksne, M. Kroma, O. Lisovska, M. Misiņa, M. Zālīte.

M. Čaklā dzejoļi / Atdzej. O. Grigorjans. — Sovet. Ajastan, 1985, № 11. — Arm. val.

E. Hānberga stāsts «Labākais racionalizators» / Tulk. V. Volkovska. — ДН, 1985, № 12.

Raksti par latviešu literatūru aizrobežu valstu presē

National movements in the Baltic countries during the 19th century. — Stockholm, 1985. — Angļu val.

Saturā: E. Kokare. [Barona «Latvju Dainu» nozīme pagātnē un nākotnē]; V. Samsons. [Raiņa piezīmes. 1896—1898 : Dzejnieka filozofiskas un estētiskas pārdomas]; V. Viķe-Freiberga. [Andreja Pumpura «Lāčplēsis» : Latv. nac. episkā poēma pirms romantiskās lit. izveidošanās].

Journal of Baltic studies 16, 1985. — Angļu un vācu val.

Saturā: R. Ekmanis. [Latviešu dzeja vācu tulkojumā]; V. Hausmanis. [Rainis un franču literatūra]; V. Viķe-Freiberga. [Dzintars latviešu tautasdziesmās un teikās].

1986

Recenzijas par iznākušajām grāmatām

Ceplīte I. Domājot par sevi pasaulē : [V. Avotiņš. Lēzenā mūžība]. — PJ, 1987, 16. jūn.

Kubuliņa A. Vieguma spārni: [M. Bendrupe. Lukturu aizdedzinātājs]. — LM, 1987, 3. jūl., 5. lpp.

Boldāne R. Kā skrienam nenoskrieto : [M. Birze. Tās nenoskrietās jūdzes]. — K, 1987, № 6, 172.—173. lpp.

Grāpis A. «Cilvēks, patiesībai iedrošināts...» : [L. Brīdaka. Mūžīgais vaicājums]. — LM, 1987, 7. aug., 6. lpp.; Sirsone S. «Paliek lūpās vēl vaicājums...» — K, 1987, № 4, 172.—173. lpp.

Авсаратов Б. Соразмерность всего лучшего: [Л. Бриедис. После Иванова дня]. — ЛГ, 1987, 26 авг., с. 5; Касянич Ю. «Славы я вам не прибавлю...» — Д, 1987, № 6, с. 117—120.

Руднев В. Поэзия города: [А. Чак. Соловей поет басом]. — Д, 1987, № 10, с. 116—119.

Зобин Г. «Уже само название...»: [М. Чаклайс. Утренняя капелля]. — Дет. лит., 1987, № 5, с. 66—67.

Gaižiūnas S. [Dzejas diena]. — Pergalē, 1987, № 7, 188. — 189. lpp. — Lietuv. val.

Гайлит Г. Скольжение вниз по восходящей вверх: [Р. Эзера. Грибная лихорадка]. — Д, 1988, № 2, с. 80—82; Руднев В. Errare humanum est. — Д, 1988, № 2, с. 82—85.

Рунин Б. Парадоксы и иллюзии Регины Эзеры: [Р. Эзера. Предательство]. — Новый мир, 1987, № 4, с. 260—262.

Гринвалд Д. Три трагедии ненужности: [Х. Гулбис, Г. Приеде, П. Путныньш. Пьесы]. — Д, 1987, № 11, с. 119—122.

Руднев В. Формула Имерманиса: [А. Имерманис. Яблоко с древа познания]. — Д, 1987, № 7, с. 118—120.

Berelis G. Ceļš uz sevi : [V. Jakobsons. Brokastis zaļumos]. — К, 1987, № 7, 176.—178. lpp.

Goldšteina R. «... dzīve, tu esi mana cerība!» : [N. Kalna. Septiņas dzērves]. — К, 1987, № 10, 165.—166. lpp.

Kavacis A. Akvareliski plūstošas līnijas : [A. Kalve. Krītošais Ikars]. — К, 1987, № 10, 167.—168. lpp.

Balevics Z. Skumjš stāsts par nevācu mācītāju : [K. Karulis. Jānis Reiters un viņa tulkojums]. — С, 1987, 26. maijā; Fride Z. Solis pagātnes kultūras izpētē. — LM, 1987, 1. maijā, 7. lpp.; Rudzīte M. Monogrāfija par XVII gadsimta latviešu literātu. — К, 1987, № 11, 175.—178. lpp.

Pelīte C. Pārdomas gandarījuma vietā : [I. Kronta. Gadi. Darbi. Personības]. — К, 1987, № 9, 141.—142. lpp.; Poišs M. «Norakstīts uzdevums: Pareizs, bet pilns ar kļūdām». — К, 1987, № 9, 143.—146. lpp.; Tabūns B. Posma bilance. — К, 1987, № 9, 146.—148. lpp.

Admiņiņš R. Ulda Leinerta gaudi bez pelavām: [U. Leinerts. Graudam būt]. — К, 1987, № 9, 177.—179. lpp.

Pelīte C. Laika zīmes uz procesa maliņām : [V. Līvzemnieks. Doma par pastāvēšanu]. — К, 1987, № 10, 163.—165. lpp.

Гореловский Г. «Тихие» герои Яниса Маулиньша: [Я. Маулиньш. Пешеход; Следы]. — Д, 1987, № 2, с. 119—121.

Grāpis A. Ainas Ozoliņas stāsti : [A. Ozoliņa. Labvakar, māt!]. — К, 1987, № 5, 181.—182. lpp.

Москаленко В. Песня Даугавы детям: [Песня Даугавы]. — Веч. Минск, 1986, 9 июля.

Айзпуриете А. Странные превращения: [Э. Плаудис. Выковать птицу]. — Д, 1987, № 12, с. 101—105.

Stikāne A., Eihvalds V. Raiņa mūža dižais guvums : [Raiņis J. Kopoti raksti, 1977—1986]. — LPSR ZA Vēstis, 1987, № 6, 138.—139. lpp.; Ivāns D. Vēstulīu laikmeta atblāzma : [19.—23. sēj.]. — К, 1988, № 1, 173.—175. lpp.; Čākurs J. Raiņa dienasgrāmatas lasot : [24.—25. sēj.]. — К, 1987, № 9, 173.—176. lpp.

Odre D. Mīlēt un nīst : [E. Rubene. Pilsēlas bērni]. — K, 1987, № 10, 168.—169. lpp.

Skalbergs A. Ar ticību strēlnieku varoņgaram : [V. Rūja. Pie blāzmas turies]. — K, 1987, № 7, 182.—183. lpp.

Arguss G. Pret to nav nekādu zāļu : [K. Skujenieks. Iesien baltā lakatiņā]. — PJ, 1987, 2. apr.; **Cielēna M.** «... kas dara cilvēcīgus mūs». — LM, 1987, 3. apr., 7. lpp.

Zviedre R. Zaļā pasaulīte : [J. Sirmbārdis. Ak, mūžs!]. — K, 1987, № 9, 181.—182. lpp.

Pijols I. Liecība dzīvei un cilvēka darbam : [J. Sudrabkalns. Vēstules. 1910—1956]. — K, 1987, № 6, 170.—172. lpp.

Попов Б. Мосты : [Р. Трофимов. Надписи на книгах]. — Д, 1987, № 4, с. 120—122.

Ungurs Z. Dārzā : [G. Upītis. Rūgtie pilieni]. — K, 1987, № 9, 184.—185. lpp.

Grigorjevs A. Latviešu rakstnieks pasaules literatūras kontekstā : [В. Вавере. Андрей Упит и мировая литература]. — K, 1987, № 8, 186.—187. lpp.; **Trofimovs R.** Meistara mācības. — Horizonts, 1987, № 11, 29.—30. lpp.; **Воробьева Н.** Корни и крона. — Вopr. лит., 1987, № 8, с. 221—229; **Трофимов Р.** Уроки мастера. — Горизонт, 1987, № 11, с. 29—30; [A. Upīts un pasaules literatūra]. — Pergalē, 1987, № 4, 187.—188. lpp. — Paraksts: J. L. — Lietuv. val.

Plēsuma A. Divas miera balsis : [A. Vējāns. Latvijas miera balss]. — K, 1987, № 6, 169.—170. lpp.

Cākurs J. Viens labs darbs padarīts : [E. Vilks. Kopoti raksti]. — LM, 1987, 2. okt., 6.—7. lpp.; **Kiršentāle I.** «Pa dzīves filozofiskas apjēgšanas ceļu». — K, 1987, № 5, 179. — 180. lpp.

Николаева О. Возделывание жизни : [М. Залите. На стороне солнца]. — Д, 1987, № 11, с. 122—125.

Stafecka M. Baltā un raupjā cilvēcība : [R. Ziedonis. Atvēzējies glāstam]. — K, 1987, № 4, 177.—178. lpp.

Sedlak L. [Jauns latviešu romāns : M. Zariņš. Kalendār kapelnika Kociņse]. — Rudé Pravo, 1987, 25. jūn. — Čehu val.

Latviešu literatūra citās valodās

Латышские дайны / [Пер. Ю. Абызов, Л. Азарова, А. Андрусенко, М. Борисова, В. Брюсов, Д. Самойлов, Л. Копылова, Ф. Скудра, С. Маршак; Статья о К. Бароне И. Зиедониса]. — М.: Дет. лит., 1986.

Рец.: Тополевская Т. Школа добрых устремлений. — Д, 1987, № 11, с. 115—119; Христовский С. Зачин вечной песни. — СЛ, 1987, 8 мая.

[Latviešu padomju dzejnieki : Izlase / Sast. un atdzej. R. Kalandija]. — Tbilisi : Sabčota Sakartvelo, 1986. (Sēr. «Brālīgo republiku dzeja»). — Gruz. val.

Aut.: I. Auziņš, V. Belševica, U. Bērziņš, L. Briedis, M. Čaklais, A. Elksne, J. Helds, M. Kroma, L. Livena, V. Ļūdēns, J. Peters, E. Plaudis, J. Rokpelnis, A. Skalbe, K. Skujenieks, O. Vācietis, I. Ziedonis.

Baltvilks J. Vestlusi lindudest. [Sarunas par putniem / Tulk. K. Kalkuns.]. — Tallinn : Eesti Raamat, 1986. — Ig. val.

Blaumanis R. Tules. [Uguni : Drāma / Tulk. O. Kuningass.]. — Tallinn : Eesti Raamat, 1986. — Ig. val.

Cīrulis G. Neplagenā dovolenā. [Bezalgas atvaļinājums : Romāns / Tulk. P. Kaška]. — Praha : Lidové nakladatelství, 1986. — Čehu val.

Ezerova R. Násilice. [Varmācība : Romāns / Tulk. M. Hulmanova]. — Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1986. — Slovaku val.

Ezera R. Der Brunnen. [Aka : Romāns / Tulk. V. Elerte]. — Berlin : Aufbau-Verlag, 1986. — Vācu val.

Kolbergs A. 3×Rīga : [Romāni un stāsts / Tulk. M. Ličkova]. — Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1986. — Slovaku val.

Saturs : Kriminālieta trijām dienām; Cilvēks, kas skrēja pāri ielai; Liekam būt.

Мелгалве В. Искусственный снег: Рассказы / [Пер. с латыш.]. — М.: Мол. гвардия, 1986. (Б-ка журн. «Мол. гвардия»; № 8).

Скуин З. Мемоарите на един млад човек. [Jauna cilvēka memoriāri : Romāns / Tulk. L. Ivļeva]. — София : Нар. младеж, 1986. — Bulg. val.

Vanags J. Väikese Miku suured tööd. [Mazā Mikiņa lielie darbi : Stāsti bērniem / Tulk. V. Helde]. — Tallinn : Eesti Raamat, 1986. — Ig. val.

Ziedonis I. Epifanie / [Sast., tulk. un priekšv. sarakst. I. Opiełinska]. — Warszawa : Czytelnik, 1986. — Poļu val.

Сказки народов СССР (в двух томах): Т. 1 / [Сост., вступит. ст. и примеч. В. П. Аникина]. — М.: Правда, 1986.

Saturā latv. tautas pasakas.

Время, вперед!: Сб. стихов сов. поэтов. — М.: Худож. лит., 1986.

В содерж. авт.: И. Аузинь, О. Вацietis, И. Зиедонис, М. Кемпе, В. Лукс, Я. Судрабкалн, А. Чак / Пер.: В. Андреев, Ю. Левитанский, В. Невский, Л. Осипова, А. Ревич, Л. Романенко.

Ветразь [PSRS tautu un ārz. rakstnieki : Dzeja, stāsti, pasakas]. — Мінск : Юнацтва, 1986. — Baltkr. val.

Saturā: V. Lāča stāsts «Edžiņš» / Tulk. V. Sjomuha; A. Vējāna,

V. Ļūdēna, M. Zālītes, L. Brieža dzejoļi / Atdzej. R. Baraduļins, K. Cvirka, V. Pavlovs.

Прыйдз, стваралны дух! : [No vācu, austr., poļu, latv. dzejas / Atdzej. V. Sjomuha]. — Mīnck : Маст. лiт., 1986. — Baltkr. val.

Saturā aut.: V. Belševica, A. Čaks, J. Rainis, O. Vācietis.

[Mūsu varenā saime : Padomju dzejas krāj.]. — Šupaškar, 1986. — Čuvašu val.

Saturā aut.: E. Ādamsons, M. Bārbale, M. Čaklais, V. Lukss, J. Rainis, O. Vācietis, I. Ziedonis / Atdzej. N. Sandrovs.

Pohádky pod peřínky. [Pasakas zem sedziņas / Sakārt. H. Vabova]. — Praha : Lidové nakladatelství, 1986. — Čehu val.

Saturā: Latv. tđz.; I. Ziedoņa pasakas: Dzeltēnā pasaka; Pelēkā pasaka; Melnā pasaka.

Latviešu tautas pasakas: «Vilks un gans», «Kā meža zosis zemnieku aiznesa». — Grām.: Сказки народов СССР. — Алма-Ата, 1986; «Kā kungs par zirgu pārvērtās»; «Neiesmīdināmā princese». — Grām.: Волшебная береза : Сказки народов СССР. — Братислава, 1986.

J. Baltvilka dzejoļi / Atdzej. K. Kalkuns, L. Tungala. — Tāheke, 1986, № 11. — Iģ. val.

V. Belševicas dzejoļi / Atdzej. A. Naumovs. — Grām.: Наймов А. Четыре книги : Стихи разных лет. — Ташкент, 1986.

L. Bīdākas dzejoļi / Atdzej. T. Kuzovļeva. — Grām.: Звездный час : Стихи сов. и болг. поэтов. — М., 1986.

A. Brodeles viencēliens «Mantīniece» / Tulk. J. Gaseļs. — Grām.: Тайна исповеди : Сб. — М., 1986.

N. Kalnas dzejoļi / Atdzej. K. Bobrovs. — Комсомолец Киргизии, 1986, 25 нояб.

J. Raiņa dzejoļi / Atdzej. A. Ahmatova. — Grām.: Ахматова А. Сочинения в двух томах. Т. 2. Проза. Переводы. — М., 1986; Atdzej. F. Bolgers. — Freundschaft, 1986, 26. Apr. — Vācu val.

A. Skailļa humoreska «Hipnoze» / Tulk. R. Grūbe-Heineke. — Grām.: Eine Wanne voll Kaviar : [Padomju Savienības humors un satīra]. — Berlin, 1986. — Vācu val.

O. Vācieša dzejoļi / Atdzej. R. Leoņidovs. — Факел, 1986, № 1. — Bulg. val.

I. Ziedoņa «Baltā pasaka» / Tulk. I. Tamulinaite. — Genys, 1986, № 12. — Lietuv. val.

Raksti par latviešu literatūru citu republiku un aizrobežu valstu presē

Абызов Ю. Окаманевские атлеты: [О переводах латыш. лит.]. — В кн.: Художественный перевод: проблемы и суждения: Сб. ст. — М., 1986, с. 76—135.

Аннинский Л. Клеймо избранника: (И. Зиедонис от «Курземите» до «Эпифаний»). — В кн.: На все времена. — М., 1986, с. 143—145.

Зиедонис И., Дамиан Л. Хлеб и слово: Диалог латыш. поэта И. Зиедониса и молд. поэта Л. Дамиана / [Материал подгот. Л. Лаврова]. — В кн.: «С моей точки зрения...»: Диалоги, интервью. — М., 1986, с. 144—153.

Слова благодарности переводчице: [О Д. Авотине]. — Литва лит., 1986, № 6, с. 186—187.

Valionis A. [Ar Lietuvas vardu : Par dzejn. un tulk. D. Avotiņu]. — Naujos knygos, 1986, № 11, 37. lpp. — Lietuv. val.

Gāters A. [Par grām. «Lettische Lyrik». Memmingen, 1983]. — In: Zeitschrift für Ostforschung, 1986, Heft 4, S. 602—603. — Vācu val.

1987

Recenzijas par 1987. gadā izdotajām grāmatām reģistrētas līdz 1988. gada februārim.

Literārais mantojums

Kopoti raksti

Aspazija. Kopoti raksti : 6 sēj. / [Sast. un priekšv. sarakst. S. Viese; K. Aigares, S. Vieses koment.].

4. sēj. Lugas.

Zālīte E. Kopoti raksti : 4 sēj. / [Sast. un koment. B. Gudriķe; L. Brīdakas priekšv.].

2. sēj. Lugas.

3. sēj. Lugas; Raksti par igauņu literatūru; Vēstules.

Izlases, krājumi

Kamenes : Latv. epigr. / [Sakārt. un iev. sarakst. A. Ločmelis]. Rec.: Jēgeris G. Zemes bišu dzēliens. — RB, 1988, 19. janv.; Егерис Г. Жало «Шмеля». — РБ, 1988, 19 янв.

Latviešu pirmspadomju dzejas izlase 4.—7. klasei / [Sakārt. un priekšv. sarakst. R. Laķe]. (Skolas b-ka).

Rīta vējos : Stāsti paaudžu atmiņai / [Sast. V. Cigāne; Priekšv. sarakst. V. Rūja].

Saturā aut.: E. Eferts-Klusais, J. Vanags, E. Burnevics, V. Bērziņš, A. Upīts, V. Rūja.

Sarkans ziedu ķekars : Dzeja par Oktobri un Pilsoņkaru / [Sast. un priekšv. sarakst. V. Ķikāns].

Septiņdesmit soļu no vēstures pagrieziena : Dzeja. Proza. Publicist. Apceres : [Krāj. / Sast. J. Anerauds].

Rec.: Pabērzs J. Tautas likteņgaitas atspulgs. — K, 1987, № 11, 167.—169. lpp.

Adamāns A. Sappi un zemes balss : Dzejoļi un tēlojumi / [Sast. A. Eglājs; V. Valeiņa apcere]. (Lit. mantojuma mazā b-ka).

Rec.: Salceviča I. Dzīves maijā salnas nokosts. — K, 1987, № 8, 183.—185. lpp.

Kronvalda Atis. Tagadnei : Izlase / [Sast., priekšv. un koment. aut. J. Rudzītis].

D z e j a

Taisām jaunu dvēselīti : Tdz. R. Paula sakārtojumā / [J. Petera priekšv.].

Tēvu zeme / Darba un cilvēka dzīves ritumu latv. tdz. linogriezums il. Z. Zuze.

Ķempe M. Mirkļu mūžība : Dzejoļu izlase / [M. Caklā priekšv.]. — (Ar PSRS Valsts prēmiju apbalvotie latv. lit. darbi).

Pormale A. Zvaigžņukrusts : Dzejoļu izlase / [Sast. un priekšv. sarakst. I. Rismane].

Ziemeļnieks J. Lai mīlestības nepietrūktu... : Dzeja / [Sast. un priekšv. sarakst. O. Lisovska].

Caks A. Marta kauja : [Poēma]. — K, 1987, № 11, 67.—75. lpp.

Caks A. Psihiskais uzbrukums : [Dzejojums]. — LM, 1987, 29. maijā, 5.—6. lpp.

P r o z a

Ganuzēns un velns : Latv. tautas pasaku izlase / [Sast. un priekšv. sarakst. O. Ambainis].

Dauge J. Turaidas jumprava / [Publicēšanai sagat. un pēc. sarakst. I. Kiršentāle]. (Lit. mantojuma mazā b-ka).

Janševskis J. Dzimtene : Romāns dzīves ainās. 4 sēj. / [Tekstu publicēšanai sagat., priekšv. un koment. sarakst. B. Gudriķe]. (Romāns — pagātnes liecinieks).

3. sēj. 2. d. Ceļi un tekas.

4. sēj. 3. d. Lauki un pilsēta. [A. Mieriņas pēc.; B. Bušmanes apcere].

Sakse A. Zāles stiebrs : Pasakas / [Sast. S. Abzalone; I. Kiršentāles iev.].

Strauss A. Debesis pār mājām : Stāsti.

Rec.: Kavacis A. Kamēr mājas būs... — K, 1987, № 8, 179.—180. lpp.; Skraucis V. Dzīves stiprie mezgļi. — LM, 1988, 5. febr., 7. lpp.

Upīts A. Zaļā zeme : Kultūrvēst. romāns / [I. Kiršentāles priekšv.]. — 6. izd. (Klasikas b-ka).

Zeiboltu Jēkabs. Liktenis; Caurie ziedi : Romāni / [E. Knopes priekšv.].

Dokumentālā proza, publicistika

Grīva Z. Džungļu upe Mellakore : (Āfrikas dienasgrām.). — 2. izd. (Piedzīvojumi. Fant. Ceļoj.).

Lācis V. Vēstules / [Sast. A. Britāne; B. Gudriķes priekšv.].

Laganovskis J. Pasaules atklāsmē : Atmiņas par sevi un citiem, ar piel. un paskaidr.

Sudrabkalns J. Vēstules, 1957—1962 / Tekstus sagat., priekšv. sarakst. un koment. M. Ābola.

Ozoliņš K. Paradīzes priekšpilsētā : Cietumnieka piez. uz dzīves lpp. malām. [A. Drīzuļa iev.]. — K, 1987, № 10—12.

Literatūra bērniem

Kronenbergs A. Tautas dziesmu vācēlīte / Sast. J. Osmanis.

Neveniam tādi zirgi : Latv. tdz. / Sast. J. Baltvilks.

Doku Atis. Mans dzīves rīts; A. Brigadere. Anneles stāsti / [J. Kalniņa pēcv.; B. Reidzānes koment.]. (Sprīdīša b-ka).

Kronenbergs A. Ezis — vecais stabulnieks : [Pasaka]. — K, 1987, № 10, 120.—125. lpp.

Grāmatas un raksti par literāro mantojumu

Grāmata latviešu sabiedrībā, 1856—1870 : [Rakstu krāj.] / (B-ku zinātnes aspekti).

Latviešu literatūra : Metod. norād. par tēmu «Tautas dzejnieka O. Vācieša personība un viņa lirikas varoņa daudzveidība». (Rotapr. izd.).

Paliekamdziesma : K. Baronam 150 / [Sast., iev. sarakst. L. Bībere, M. Misiņa].

Raiņa gadagrāmata, 1987 / [Sast. G. Grīnuma, S. Viese].

Varavīksne, 1987 : Lit. mantojuma gadagrām. / [Sast. L. Volkova; L. Bīberes iev.].

Apīnis A. Neprasot atļauju : Latv. rokr. lit. 18. un 19. gs.

Čakars O., Grīgulis A., Losberga M. Latviešu literatūras vēsture no pirmsākumiem līdz XIX gadsimta 80. gadiem : Māc. līdz. LPSR augstsk. filol. un ped. spec. stud.

Juška D. Rūdolfa Blaumaņa liriskā dzeja.

Ancītis V. Bagāti gadi : [Sakarā ar K. Egles simtgadi]. Papildnod. pirms 20 g. izdotai grām. — LM, 1987, 5. jūn., 11. lpp.

Bendorfs V. Latviešu tautasdziesmu daktila cilme. — LPSR ZA Vēstis, 1987, № 9, 97.—102. lpp.

Bērsons I. Jāņa Trimdas gājums. — K, 1987, № 8, 156.—164. lpp.

Bērsons I. Jāturas pie būtiskā : [Par latv. lit. mantojuma apguvi]. — C, 1987, 18. jūn.

Bērsons I. «Mūžības skartajiem» ierādāms jauns ceļš : [Sakarā ar A. Čaka grām. izdošanu]. — LM, 1987, 29. maijā, 4. lpp.

Bērsons I. Rakstnieki 1917. gadā : No biogr. vārdnīcas. — K, 1987, № 11, 156.—161. lpp.; № 12, 157.—163. lpp.; 1988, № 1, 158.—161. lpp.

Bikova S. Revolūcija — ceļš uz cilvēcību : [Par latv. rev. lit. kritikas sākumu]. — LM, 1987, 20. nov., 2., 6. lpp.

Blinkena A. Savam laikam un nākotnei : [Par A. Kronvaldu]. — Latv. val. kult. jautāj., 1987, 23. laid., 7.—18. lpp.

Bula D. Kanons un estētiskā informācija folklorā. — LPSR ZA Vēstis, 1987, № 9, 63.—68. lpp.

Čaklais M. Aiz robežu riņķiem : Pasaules kult. slāpes. E. Adamsons un M. Ķempes pirmsākumi. — K, 1987, № 6, 152.—155. lpp.

Darbiniece J. Latviešu folkloristikas zinātniskās perspektīvas. — LPSR ZA Vēstis, 1987, № 9, 49.—55. lpp.

Eihvalds V. Dažas marginālijas A. Čaka varoņepā [«Mūžības skartie» / Ar red. iev.]. — A, 1987, № 4, 18.—22. lpp.

Frīde Z. 18. gadsimtā latviešu valodā publicētā dzeja. — LPSR ZA Vēstis, 1987, № 9, 30.—39. lpp.

Frīde Z. Dzeja Latvijā 18. gadsimtā : (Eiropas lit. pieredzes ietekme). — K, 1987, № 5, 166.—171. lpp.

Garjāns J. Apliecinotais noliegums : [Par A. Upīša lit. kritiķa darbību]. — C, 1987, 5. dec.

Goba A. Dažas tēzes un hipotēzes : [Par folklorā ietverto kosma izpratni]. — LM, 1987, 6. febr., 10.—12. lpp.

Goldšteina R. Bija vai nebija latviešiem konstruktīvisms? : Ne-teorēt. versija. — K, 1987, № 7, 169.—172. lpp.

Goldšteina R. Mazāk pazīstamais Sīmanis Bergis. — K, 1987, № 9, 158.—163. lpp.

Grīnfelde M., Rūmnieks V. Kāpēc es esmu Čaks? : Pēdējā desmitgade. Nodaļas no grām. — LM, 1987, 8., 15., 22., 29. maijā; 12., 19., 26. jūn.; 3., 10., 17., 24., 31. jūl.; 7. aug.

Kalnačs B. Aiz tīreļiem, purviem un siliem... : A. Ceplim — 90. — K, 1987, № 5, 157.—162. lpp.

Kalniņa I. Mākslinieciskā telpa un laiks Jāņa Sudrabkalna dzejā. — K, 1987, № 5, 150.—157. lpp.

Kalniņa I. Tēlu sistēma kā lugu kompozīcijas pamats 19. gadsimta latviešu drāmā. — LPSR ZA Vēstis, 1987, № 4, 89.—100. lpp.

Kalniņš J. «Mums vajaga dedzīgas, diženas tēvzemes mīlestības...» : Kronvalda Atim — 150. — K, 1987, № 4, 161.—167. lpp.

Kalve M. Atmiņas par Andreju Upīti. — K, 1987, № 12, 153.—156. lpp.

Karulis K. Kārlis Egle latviešu kultūras darbā : [Sakarā ar 100. dz. d.]. — K, 1987, № 6, 148.—152. lpp.

Kursīte J. Mitoloģiskie priekšstati dainu formulās. — LM, 1987, 13. febr., 6.—7. lpp.

Kuzāne L. Grīcgālietis Jānis Vainovskis : [Sakarā ar 100. dz. d.]. — K, 1987, № 12, 164.—167. lpp.

Kuzāne L. Sarunas ar Čaro : [Par rakstn. E. Salenieku]. — C, 1987, 29., 30. janv.; 1. febr.

Liepiņš J. Vecā Druviena : [Par rakstn. J. Poruka, K. Egles, R. Egles u. c. Druvienas kult. darbin. gaitām un to piemiņas saglabāšanu]. — K, 1987, № 6, 161.—165. lpp.

Melne E. Tautasdziesmu variācijas (teksta vibrācija). — LPSR ZA Vēstis, 1987, № 9, 86.—90. lpp.

Mežale B. Akmens tēls un tā poētiskās paralēles dzīves/nāves tēmas risinājumā latviešu tautasdziesmās. — LPSR ZA Vēstis, 1987, № 9, 79.—85. lpp.

Misiņa M. Par Mirdzu Ķempi domājot. — PLK, 1987, № 2, 10.—11. lpp.

Olupe E. Latviešu buramvārdu struktūra: uzbūves principi un veidi. — LPSR ZA Vēstis, 1987, № 9, 109.—117. lpp.

Pakalns G. Ceļa tēma latviešu bērnu dziesmās ģimenes ieražu poēzijas kontekstā. — LPSR ZA Vēstis, 1987, № 9, 69.—78. lpp.

Petre B. Andreja Upīša romāna «Zaļā zeme» leksikas analīzes galvenās pazīmes. — LPSR ZA Vēstis, 1987, № 9, 46.—55. lpp.

Pijols I. Alkaini sapņi, gaistošas cerības : [Par literātu J. Viidiņu]. — K, 1987, № 9, 167.—171. lpp.

Pijols I. Konsultante : [Par M. Ķempes darbu ar jaunajiem autoriem]. — K, 1987, № 2, 151.—155. lpp.

Politere I. Toponimiskās teikas Krustkalnu rezervātā un tā aizsargjoslā. — LPSR ZA Vēstis, 1987, № 9, 103.—108. lpp.

Priedītis A. «Kā plašs zaļš lauks...» : [Sakarā ar grām. «Сборник латышской литературы» izdošanas 70. gadadienu]. — LM, 1987, 8. maijā, 10. lpp.

[Raksti par A. Brigaderi]. — Skolot. Av., 1987, 3. janv., 8.—9. lpp.

Saturs: M. Zālite. «Mēs esam tauta...»; L. Dzene. «Lūk, pasaule, kur man ir jātiek iekšā...».

Reķe G. Krāsas kā tēlu raksturojuma līdzeklis : (J. Akuratera stāstā «Kalpa zēna vasara»). — K, 1987, № 5, 162.—166. lpp.

Rudzītis E. «No mūžības tu, tāpat kā es...» : Fragm. no Raiņa lugas «Uguns un nakts» ideju un simbolu skaidrojuma. (Turp.). — LM, 1987, 11. sept., 4.—5. lpp.

Rukšāns H. Roberts Eidemanis : Grām. nod. — K, 1987, № 11, 107.—131. lpp.

Skurbe A. Un tas viss par viņu... : [Par J. Jaunsudrabiņu]. — K, 1987, № 8, 152.—156. lpp.

Stikāne I. Folklorā sakņotie dabas tēli mūsdienu latviešu dzejā. — K, 1987, № 5, 144.—149. lpp.

Odris P. Indivīds un sabiedrība Bairona un Raiņa daiļradē : Salīdzinošā apcere. — A, 1987, № 9, 52.—55. lpp.

Vāvere V. Andrejs Upīts pēckara gados. — LM, 1987, 4. dec., 6.—7. lpp.

Vējāns A. Rītausmas spārni pār Aiviekstes ūdeņiem : Ieskats [dzejn.] V. Viršņa daiļradē. — K, 1987, № 2, 145.—150. lpp.

Vīksna M. Ziņģe un folklorizēšanās. — LPSR ZA Vēstis, 1987, № 9, 56.—62. lpp.

Viķe-Freiberga V. Par dainu tēvu un dainu pasauli : [Monreālas profesores apcere par K. Baronu. Ar J. Petera priekšv.]. — LM, 1987, 11. dec., 10.—11. lpp.

Vilsons A. Jānis Jaunsudrabiņš par skaisto un traģisko : Kopotus rakstus lasot. — K, 1987, № 8, 144.—148. lpp.

Zagorska M. Divējāda saule tek : [Par Jāņu dziesmām un rituāliem]. — LM, 1987, 19. jūn., 6.—7. lpp.

Zālītis J. Cariskā cenzūra pret Ļeva Tolstoja darbu izplatību Latvijā. — LPSR ZA Vēstis, 1987, № 5, 126.—137. lpp.

Zīgurs J. Sadegušais portrets : Atmiņu mozaīka [Par dzejn. M. Ķempi; Ar J. Petera iev.]. — Z, 1987, № 19—24.

Амбайнис О. Латышский фольклор в кругах времен. — P, 1987, № 2, с. 42—45.

Иванов В. В. Альбатросы: [О поэтах М. Кемпе и Э. Адамсоне]. — Д, 1987, № 6, с. 82—85.

Кикан В. П. Пространственно-временные структуры в латышской поэме. — В кн.: Пространство и время в литературе и искусстве: Конец XIX века — XX век: Метод. материалы по теории лит. — Даугавпилс, 1987.

Мисиня М. Думая о Мирдзе Кемпе. — КСЛ, 1987, № 2, с. 67—71.

Петерс Я. О Мирдзе Кемпе, о стихах не говоря. — P, 1987, № 3, с. 26—27.

Укачин Б. Сажать розы — необходимая боль: [О поэте Э. Веверисе]. — Д, 1987, № 7, с. 100—105.

Mūsdienu literatūra

Izlases, krājumi

Acis : Jauno dzeja / [Sast. M. Zālīte, U. Segliņš].

Rec.: Bražis E. Septiņpadsmit. — PJ, 1988, 17. febr.; Kalna N. Jauno dzejnieku «Acis». — RB, 1988, 9. febr.; Kalna N. «Глаза» молодых поэтов. — РБ, 1988, 9 февр.

Dzejas diena / [Sast. un priekšv. sarakst. A. Līce].

Rec.: Grāpis A. Kas jauns «Dzejas dienā»? — LM, 1988, 26. febr., 6. lpp.

Baraduļins R., Sirmbārdis J. Valoda : Dzejoļi / [Sakārt., no baltkr. val. atdzej. un priekšv. sarakst. J. Sirmbārdis].

Auziņš I. Šī zeme, tavs skūpsts un krāsns sarkanā mute : Izlase, 1956—1986.

Briedis L. Būtības dārzs : Dzeja / [R. Veidemanes priekšv.]. (Dzeja jaunatnei).

Gūtmanis O. Pēdu puķes : Dzeja, 1964—1985.

Kaldupe S. Sauja kviešu : Dzejoļi / [V. Labrences priekšv.]. (Dzeja jaunatnei).

Kalndruva M. Atvasaras gaismā : Stāsti / [V. Jugānes pēcv.].

Kalve A. Sēlija: zaļais krasts : Veltījumu grām.

Rec.: **Kavacis A.** Akvareliski plūstošas līnijas. — K, 1987, № 10, 167.—168. lpp.

Ločmelis A. Ābolkroņi : Dzeja / [A. Vējāna pēcv.].

Lukjanskis E. Ne jau katru dienu : Divi garstāsti un viens romāns / [J. Čākura pēcv.].

Ļūdēns V. Savās mājās : Dzejoļi un poēmas.

Rec.: **Daugmalis V.** Zvaigzne, ezers un citas tēzes. — LM, 1987, 15. maijā, 6. lpp., **Sīpiņa M.** «Latvija — viens vārds un visa dzīve». — K, 1987, № 9, 176.—177. lpp.

Rūja V. Mēnesstars : Gadskārtu grām. : Dzeja un teiksmas.

Sirmbārdis J. Velna ducis : Dzeja.

Skailis A. Kumeļa prāts : Stāsti / [A. Kolberga pēcv.].

Rec.: **Kavacis A.** Kam kumeļa prāts? — K, 1987, № 7, 178.—179. lpp.

Vējāns A. Lubāns sapņo par Daugavu : Dzeja, proza, publicist., atdzeja / [I. Bērsona sakopojums un starpvārdi].

Rec.: **Grāpis A.** «Un dzīva dvēsele...» — LM, 1988, 22. janv., 6. lpp.; **Vāczemnieks L.** «Caur pasauli uz savu sirdi eju.» — K, 1987, № 4, 174.—177. lpp.

Dzeja

Bārbale M. Pa sirmu rasu : Dzeja.

Rec.: **Grāpis A.** «Iearos savā zemē.» — K, 1987, № 9, 179.—181. lpp.

Beļševica V. Dzeltu laiks : Dzeja.

Rec.: **Ādmidiņš R.** Kāds ir šis laiks? — K, 1987, № 11, 173.—175. lpp.

Brūveris P. Melnais strazds, sarkanie ķirši : Dzejoļi, 1979—1985.

Rec.: **Kubuliņa A.** Zobena ēnā. — PJ, 1987, 19. maijā; **Pelīte C.** «Reizēm manī tik gaišs...» — LM, 1987, 9. maijā, 6. lpp.; **Vecgrāvis V.** Sirds atvērtība, sāpe un ticība. — K, 1987, № 9, 182.—184. lpp.

Helds J. Atmiņas lauskas : Dzeja.

Kunnoss J. Pieci septiņi: Dzeja.

- Rec.: Čaklā I. Kas dzīvo vārdos? — PJ, 1987, 20. nov.
 Livena L. Pacelt no zemes vārdu : Dzeja (1981—1986).
 Majevskis H. M. Vienatnes piedzimšana : Dzeja (1980—1987).
 Mārtuža E. Rakstītāja : Dzeja.
 Misiņa M. Viss, kas nekad vairs : Dzejoļi un poēma.
 Pelēcis A. Spītīgais osis : Dzeja.
 Pelšs E. Maija : Dzeja.
 Rec.: Cielēna M. «Spēlēsi dzejnieku!» — PJ, 1987, 21. okt.;
 Grāpis A. Pozīcija vai poza? — K, 1987, № 11, 178.—179. lpp.
 Plaudis E. Pelnu deja : Dzeja (1983—1986).
 Rec.: Čaklā I. Dzīve kā ābols pērn. — K, 1987, № 12,
 168.—169. lpp.; Goldšteina R. Mirkļi impresionistiskā apgaismojumā. — LM, 1987, 26. jūn., 5. lpp.
 Sudmale E. Sidrabu : Dzejoļi.

Proza

Romāni un garie stāsti

- Bels A. Cilvēki laivās; /Sitiens ar telādu; Bezmiegs / : Romāni.
 Ergle Z. Nosargāt mīlestību : Stāsts.
 Lāms V. Bāleliņi : Romāns.
 Lukjanskis E. Atnāc un paņem : Romāns.
 Svīre M. «Tik vienu vīzošu zvaigzni...» : Romāns.
 Tarvids A. Simultānspēle; Dūmi : Stāsti / [I. Krontas priekšv.].
 Rec.: Kalnačs B. Kur dūmi — gaidīsim uguni. — PJ, 1987,
 30. jūl.; Kaņepe A. Par dzīvi, kādu to redzam. — LM, 1988,
 8. janv., 5. lpp.; Ūdre D. Mīlēt un nīst. — K, 1987, № 10,
 168.—170. lpp.
 Vālodze A. Balodis lietus laikā : Stāsts.
 Jakubāns A. Divi slapji plankumi uz Gaida G. guļamistabas
 sienas : Stāsts. — K, 1987, № 12, 9.—51. lpp.
 Kalve A. Gaisa tilts : Romāns. — K, 1987, № 7—10.
 Kļavis A. Es saucu, lai atsauktos : Stāsts. — L, 1986, № 8—12;
 1987; № 1—6.
 Mauliņš J. Tālava : Vēst. romāns. — Z, 1987, № 1—14.
 Puriņš A. Bezrūpīgie ceļotāji : Mazliet fant. romāns : (Zurn.
 variants). — Jaunās Grām., 1987, № 1—12.
 Puriņš A. Zilā Jumprava : Mazliet ironisks romāns. — A, 1987,
 № 1—6.
 Strods E. Mēness fāzes : Romāns. 1. d. — K, 1987, № 4, 9.—
 87. lpp.
 Svīre M. «Tik vienu vīzošu zvaigzni...» : Romāns 1. d. —
 K, 1987, № 1—3.
 Upmale V. Briežkalni : Romāns. 1. d. — K, 1987, № 5—6.
 Zariņš M. Riķis Sondors : Miniromāns. — K, 1987, № 3, 44.—
 86. lpp.

Isproza

Stāsti / [Sast. A. Smite].

Briedis A., Juzefs J., Ziemelis E. Joki par smiekla naudu : Humors un satīra.

Caune A. Silpurene : Tēlojumi.

Deglis J. Robežas jūk : Stāsti / [Sakārt. un pēc. sarakst. K. Preiss].

Rec.: Kalns K. Ar to dienu skatienu. — K, 1988, № 1, 178. lpp.

Ezera R. Pie klusiem ūdeņiem : Stāsti par nomodu un sapņiem.

Kaijaks V. Visu rožu roze : Stāsti / [A. Jakubāna pēc.].

Rec.: Berelis G. Par noslēgto pasaulu struktūru. — LM, 1987, 10. apr., 6. lpp.; Priedītis A. Fantastiskās alegorijas. — K, 1987, № 7, 174.—176. lpp.

Kalpiņa R. Smaržas mīļotajai meitenei : Stāsti.

Rec.: Ceplīte I. Domājot par sevi pasaulē. — PJ, 1987, 16. jūn.; Rožkalne A. Kāda ir domas perspektīva? — K, 1987, № 7, 180.—181. lpp.; Zelmenis M. Savējā starp savējiem. — PJ, 1987, 2. apr.

Krieviņš M. Atvadas Stokholmā : Stāsti.

Repše G. Koncerts maniem draugiem pelnu kastē : Stāsti / [V. Jugānes priekšv.].

Rec.: Treimane I. Mīlēt cilvēku. — PJ, 1987, 16. dec.

Snips A. Mazs ciemats turp un atpakaļ : Stāsti, īsromāns.

Rec.: Berelis G. Alternatīvas iespējamība. — LM, 1987, 26. jūn., 6. lpp.; Boldāne R. Atnākt laikus. — K, 1987, № 8, 181.—183. lpp.; Ivāns D. Pagaidām... — PJ, 1987, 11. nov.

Spāre V. Mēs atradīsim : Stāsti / [A. Kļavja priekšv.].

Rec.: Ūdre D. Mīlēt un nīst. — K, 1987, № 10, 168., 170.—171. lpp.; Zelmenis M. Labāk atrast vēlū nekā nekad. — PJ, 1987, 21. aug.

Zelmenis M. Pelēkā brāļa stāsti, 1974—1987.

Rec.: Berelis G. Nepamatotība kā metode. — LM, 1988, 26. febr., 6. lpp.; Kondrāts G. Karnevāla kosmoloģija. — K, 1988, № 2, 166.—167. lpp.

Dokumentālā proza, publicistika

Birze M. Tāli gadi, tuvi laiki : Atceres un pārdomas.

Rec.: Kiršentāle I. Mierīga balss. — K, 1988, № 2, 165.—166. lpp.

Cīrulis G. Atmiņu akordi.

Mauliņš J. Tendence vai likumsakarība? / [A. Aļķes priekšv.]. (Publicists un laiks).

Rec.: Zirnītis P. Par zūdošo un pastāvošo. — K, 1988, № 1, 175.—176. lpp.

Vējāns A. Vulkāns un asara : Ar sirdsdomām divos zemeslodes kontinentos / [P. Jurciņa priekšv.].

Dripe A. Formulas vai pamatu dzīvei : [Pārkārtošanās problēmas audzināšanas un skolu darbā]. — LM, 1987, 31. jūl., 2., 5. lpp.

Dumbers L. Ikdiena bez mūzikas : Reportāža no Baikāla—Amūras magištāles. — K, 1987, № 2—3.

Ezera R. Vēl joprojām uz sliekšņa : [Par pārkārtošanās procesu sab-bā]. — LM, 1987, 24. jūl., 1. lpp.

Gorbunovs A. Pārkārtošanās — Oktobra turpinājums un tālākā attīstība. — LM, 1987, 30. okt., 2., 6. lpp.

Hänbergs Ē. Tie paši zirniši, tikai pavisam citāda ripošana. — K, 1987, № 4, 131.—140. lpp.

Ivāns D., Snips A. Kas mainijies, kas maināms? : [Sakarā ar diskusiju par Daugavpils HES celtn. pārtraukšanu]. — LM, 1987, 18. sept., 7., 10., 12. lpp.

Lapsa J. Zilā grāmata. — K, 1987, № 8—9.

Rubenis A. Tehnika un tikumība. — LM, 1987, 10. apr., 2., 12. lpp.

Rudzītis E. Visveselīgākā narkotika : [Par darba nozīmi cilvēka tikumiskajā veidošanā]. — LM, 1987, 24. apr., 10.—11. lpp.

Ziedonis I. Trīs ceturtdaļas : [Saruna ar dzejn. I. Ziedoni TV raidījumā «Rakstnieks un laikmets» / Intervēja U. Segliņš]. — K, 1987, № 8, 133.—139. lpp.

Dramaturģija

Virtuss : Lugas.

Aut.: J. Jurkāns, L. Stumbre, H. Paukšs, A. Zeibots, D. Grīnvalds, U. Segliņš.

Putniņš P. Es savos zābakos : Traģikomēdija 6 ainās ar 1 starpbrīdi : Veltīta pusaudžiem un to vecākiem.

Putniņš P. Uzticības saldā nasta : Lugu grām.

Zālite M. Divas dramatiskas poēmas : [Pilna Māras istabiņa; Tiesa].

Grīnvalds D. Pils : Pasaka gandrīz jau pieaugušajiem. — A, 1987, № 5, 24.—27. lpp.

Pētersons P. Tikai muzikants : Kurzemes balāde 2 d., 14 epizodēs. — K, 1987, № 3, 91.—127. lpp.

Priede G. Smaržo sēnes : Drāma 3 cēl. — K, 1987, № 7, 98.—130. lpp.

Putniņš P. Ar būdu uz baznīcu : Komēdija 8 ainās ar 2 starpbrīžiem. — K, 1987, № 5, 86.—122. lpp.

Zālite M. Dzīvais ūdens : Traģiska poēma : Pēc R. Blaumaņa nepabeigtās lugas «Dzīvais ūdens» motīviem : Žurn. variants. — A, 1987, № 7, 7.—19. lpp.

Literatūra bērniem

Garā pupa : Bērnu dzejas diena : 5. gadagājums / [Sast. un iev. sarakst. U. Auseklis].

Baltvilks J. Kā zilīte pie loga : Dzejoļi bērniem.

Baugis P. Justiņš un brāļi neredzami : Pasaka. (Bitīte).

Beļševica V. Zem zilās debesu bļodas : Pasakas.

Rec.: Kaņepe A. Visuma elpa mazajiem. — K, 1987, № 12, 169.—170. lpp.

Kovaļevska N. Dimanta asaras : Pasaka.

Mintautis G. Naktsvijoļu mūzika : Pasakas / [L. Brieža priekšv.].

Neibarts A. Rīgas puika : Dzejoļi.

Pēlmanis L. Saule brauca miglu dzēst : Dzejoļi.

Rinkule-Zemzare Dz. Lielais Munks, draiskulis Piks un pārējie : Stāsti par zool. dārza dzīvniekiem.

Stāraste M. Kas notiek Dižmežā : Pasaka.

Vanaga R. Uz ceļa : Stāsti.

Viks. Bana bana bala bala : Dzejoļi maziem un lieliem / [O. Vācieša pēc.].

Zigmonte D. Māja ar zaķa ausīm : Stāsti.

Ļūdēns V. Milzis mežā : Pasaka. — K, 1987, № 1, 3.—6. lpp.

Literatūras zinātne un kritika

Kritikas gadagrāmata, 14 / Sast. B. Tabūns.

Vārdi... Darbi? : LPSR Rakstn. sav-bas 9. kongr. 1986. g. 3.—4. apr.

Darvina R. Hermana Heses pasaulē.

Rec.: Ivbulis V. Pirmā un pagaidām vienīgā. — PJ, 1988, 17. febr.

Kubuliņa A. Ērkšķu kronis katram savs : Apceres.

Pētersons P. Drāma kā kritērijs : Apceres.

Pļešuma A. Gājums pretī gaismai : L. Pūrs dzīvē un grāmatās.

Rec.: Aļķis I. Savdabīgas personības izpēte. — K, 1987, № 12, 171.—172. lpp.; Andriņa P. — RB, 1987, 18. martā; Андыня П. «Путь к свету». — РБ, 1987, 18 марта.

Priede G. Ko mums te būs mācīties? : Raksti periodikā / [J. Kalniņa priekšv.]. (Rakstnieki par lit.).

Rec.: Geikina S. Patiesības, par kurām vajag runāt. — K, 1987, № 8, 180.—181. lpp.

Skujeņeks K. Paša austeris kreklis. (Rakstnieki par lit.).

Sokolova I. Pasaulē, antipasaulē ar Miervaldi Birzi.

Latviešu daiļliteratūras publikācijas Latvijas PSR periodiskajos izdevumos, 1981—1985 : Bibliogr. rād. / Sast. L. Prūse.

Латвия, писатели, книги. — Latvia, Writers, Books / Авт. текста А. Гринвалдс. — Парал. рус., англ. яз.

Latvija '88 : LPSR starptaut. sakaru gadagrām. / Sast. J. Ane-
rauds.

Saturā raksti par latv. lit. darbin.: Ā. Alunānu, Apsišu Jēkabu, A. Balodi, A. Belu, R. Blaumani, Ā. Elksni, K. Ieviņu, V. Kalniņu, A. Kolbergu, G. Priedi, V. Rūju, R. Spīrsu, A. Stankeviču, I. Šķip-snu, E. Zālīti, P. Zeili, U. Zemzari.

Aļķe A. No subjektīva cilvēka pārdomām : [Par lit. un kritiku / H. Hirša iev.]. — K, 1987, № 6, 138.—142. lpp.

Aļķis I. No kritiķa dienasgrāmatas. Janv., Marts. — LM, 1987, 30. janv., 6.—7. lpp.; 27. martā, 6. lpp.

Auziņš I. Laikā, telpā un gaitā : Dažas skices par V. Ļūdēnu un viņa dzeju. — K, 1987, № 1, 146.—150. lpp.

Auziņš I. Literatūra — tā ir nemitīga pašpārbaude : [Saruna ar dzejn. I. Auziņu / Pierakst. un koment. V. Daugmalis]. — LM, 1987, 13. nov., 5.—6. lpp.

Auziņš I. Piecdesmit gadi bez televizora : [Autobiogr. rindas]. — K, 1987, № 11, 145.—150. lpp.

Azarova L., Čaklā I. Māja, laiks un vārds : [Saruna par dzeju un dzīvi]. — LM, 1987, 5. jūn., 2., 6. lpp.

Bendrupe M. «Neko jau nevajag, izņemot patiesību iz sevis» : [Saruna par dzejn. M. Bendrupi / Pierakst. L. Briedis]. — A, 1987, № 8, 23.—25. lpp.

Bērsone I. Strīdi vajadzīgi, bet kādi? [Par kritiku]. — K, 1987, № 5, 135.—137. lpp.

Bērziņš U., Huzangajs A. «Es jūtu, jūtu, jūtu šo zemi...» : [Saruna par I. Ziedoņa daiļradi]. — LM, 1987, 27. martā, 2., 4. lpp.

Bikova S. Asns : [Par kritiku]. — LM, 1987, 9. janv., 6.—7. lpp.

Čakare V. Sarkanie zaļumi : [Par angļu jauno dramaturģ.]. — K, 1987, № 2, 137.—144. lpp.

Čaklais M. Par aktīvāku latviešu literatūras popularizēšanu ci-tās tautās. — K, 1986, № 8, 134.—141. lpp.

Daugmalis V. Ar ticību zvaigžņotai debesij : [Par lit. un kri-tiku]. — LM, 1987, 7. aug., 2., 12. lpp.

Freinberga S. Savrupceļa gājējs [dramaturģs] Elmārs Ansons. — LM, 1987, 12. jūn., 4. lpp.

Godiņš G. «Ko es zinu par Holandi?» : [Raksts par ig. mūs-dienu dzeju]. — LM, 1987, 2., 9. okt., 15. lpp.

Grigorjevs A. Latviešu «jaunā proza» : varoņi un apstākļi. — A, 1987, № 5, 56.—57. lpp.

Grigulis A. 81 : 36 : [Saruna ar rakstn. A. Griguli / Pierakst. A. Jansons]. — A, 1987, № 10, 26.—29. lpp.

Hiršs H. Apziņas plūsmas lietojums prozā. — A, 1987, № 5, 54.—55. lpp.

Hiršs H. Pārstāsts un atkāpes prozas vēstījumā / [J. Čākura iev.]. — K, 1987, № 3, 149.—155. lpp.

Ivāns D. Neapliecinot sevi : [Par I. Indrānes prozu]. — LM, 1987, 24. apr., 6. lpp.

Jugāne V. «Esi vīrs un audzini savā dēlā ozolu» : [Par prozaiķi A. Kalvi]. — LM, 1987, 25. dec., 1., 10.—11. lpp.

Kadaša L. Ironiskais patoss Regīnas Ezeras tetraloģijā. — K, 1987, № 5, 137.—144. lpp.

Kaņepe A. Izlases un iespējas : [Par 1986. g. izdotajām dzejoļu izlasēm]. — LM, 1987, 22. maijā, 6.—7. lpp.

Kolbergs A. «Grāmata nevar rasties no remdenām jūtām» : [Saruna ar rakstn. A. Kolbergu / Pierakst. A. Tarvids]. — A, 1987, № 1, 30.—33. lpp.

Kubuliņa A. Cildenums : [Par dzejn. V. Belševicu]. — LM, 1987, 23. janv., 6.—7. lpp.

Lukjanskis E. Mazliet par sevi, literatūru un dzīvi. — K, 1987, № 1, 156.—160. lpp.

Pabērzs J. Sirds atmiņai klausot : [Par I. Indrānes prozu]. — K, 1987, № 4, 145.—149. lpp.

Peters J. Minēt lielo nākamības mīklu. — LM, 1987, 12. jūn., 2., 4. lpp.

Peters J. Vārda līdzatbildība. — C, 1987, 6. janv.

Plēsuma A. Sieviete 80. gadu prozā. — K, 1987, № 3, 138.—144. lpp.

Rubene E. Es dzīvoju šai pasaulē : [Saruna ar prozaiķi E. Rubeni / Pierakst. Z. Dzēdulis]. — L, 1987, № 10, 4.—5. lpp.

Skurbe A. «... no romāna prasām simtkārt vairāk!» : [Par latv. jaun. romānu / H. Hirša iev.]. — K, 1987, № 5, 131.—136. lpp.

Smilktiņa B. «Mūsu zemīte, mūsu apdzīvotā, kur mirklis un mūžība satiekas!» : [A. Kalves proza]. — K, 1987, № 12, 133.—140. lpp.

Sokolova I. Atskatišanās : [Par Staļina personības kulta laika attēlojumu lit.]. — LM, 1987, 21. aug., 6. lpp.; 28. aug., 6.—7. lpp.

Sokolova I. Laikmets, literatūra, kritika. — K, 1987, № 1, 133.—139. lpp.

Stepiņš L. Par latviešu un skandināvu literārajiem sakariem / [J. Čākura iev.]. — K, 1987, № 8, 165.—173. lpp.

Streičs J. Sagūstītā siena smarža : [Eseja par dramaturgu P. Putniņu]. — K, 1987, № 11, 87.—104. lpp.

Skapars J. Vai kritika ir pielāpāma? : [Par trūkumiem latv. padomju literatūrkritikā]. — LM, 1987, 16. janv., 6.—7., 11. lpp.

Tabūns B. Revolūcijas varonim — jaunu dzīvi. — K, 1987, № 11, 137.—142. lpp.

Tabūns B. Vēl aiz gada strīpas : [Par jaun. prozu]. — K, 1987, № 3, 145.—149. lpp.

Treimane I. No kritiķa dienasgrāmatas. Febr. — LM, 1987, 27. febr., 11. lpp.

Trumsiņa V. Vēsturiski biogrāfiskās prozas galvenās iezīmes. — LPSR ZA Vēstis, 1987, № 9, 32.—38. lpp.

Odre D. Bezmiēgs — viņpus Mordangas, bāleliņi — slēptuvē : [Par A. Bela romāniem «Bezmiēgs», «Slēptuvē», V. Lāma romāniem «Zeme viņpus Mordangas» un «Bāleliņi»]. — K, 1987, № 4, 141.—144. lpp.

Vāvere V. Literatūru likteņi : Pētījumi par starpnac. attiecībām lit. — LM, 1987, 17. apr., 6.—7. lpp.

Zālite M. «Lai katrs saprastu, ka ir piederīgs mūžībai» : [Saruna ar dzejn. M. Zāliti / Pierakst. A. Kļavis]. — A, 1987, № 3, 22.—25. lpp.

Zeile P. Jaunā attīstības lokā : 80. gadu estētikas pamattendences un problēmas. — K, 1987, № 3, 156.—164. lpp.

Ziedonis I. Dzīvības lielajos jēgumos : [Par dzejn. M. Bendrupi]. — C, 1987, 16. jūn.

Ziemeļis E. Skailis ar dadzi pie cepures : [Par satīriķi A. Skaili]. — K, 1987, № 4, 183.—185. lpp.

Вейдемане Р., Зиедонис И. Как возникает герой поэзии: [Беседа]. — Р, 1987, № 9, с. 49—51.

Григорьев А. Латышская «новая проза»: герой и обстоятельства. — Р, 1987, № 5, с. 58—59.

Залите М. «Пусть каждый поймет, что он принадлежит вечности»: [Беседа с поэтессой М. Залите / Записал А. Клявис]. — Р, 1987, № 3, с. 28—31.

Исарова Л. Эксперименты А. Имерманиса: [О творчестве писателя]. — Д, 1987, № 10, с. 113—115.

Колбергс А. Книга не рождается без искренности чувства: [Беседа с писателем А. Колбергсом]. — Р, 1987, № 1, с. 30—33.

Паберз Ю. Прислушиваясь к памяти сердца: [О творчестве писательницы И. Индрани]. — Д, 1987, № 4, с. 102—106.

Петерс Я. О молочной белизне и доброжелательной к себе темноте: [О поэте И. Зиедонисе]. — Р, 1987, № 9, с. 52—53.

Прониловер Э. Краткий миг в бесконечности: О поэзии И. Зиедониса. — Д, 1987, № 6, с. 90—95.

Скурбе А. «Моя единственная слабость — человек...»: [О прозанке И. Индрани]. — СМ, 1987, 25 апр.

Ханберг Э. Ложкой по лбу: Как работают книги И. Зиедониса «Курземите» и «Все-таки». — Д, 1987, № 9, с. 106—110.

Чаклайс М. «Очень интересно сейчас работать...»: [Беседа с по-

этом М. Чаклайсом / Записала Е. Михайлова]. — Д, 1987, № 11, с. 89—96.

Pārruna «Mūsdienu dzeja dažādu paaudžu skatījumā» — žurnālā «Karogs», 1987, № 7—12

Auziņš I. Atdod debesis, migla! : Astondesmitie gadi, dzeja jaunās krustcelēs. — № 7, 140.—149. lpp.

Briedis L. «Bēguma paisums». — № 8, 140.—143. lpp.; № 9, 131.—136. lpp.

Jurciņš P. Par dzeju, dzejniekiem un sevi pašu. — № 10, 144.—145. lpp.

Liepiņš J. Jaukšanās citu darīšanā. — № 9, 137.—141. lpp.

Čaklais M. Atklāt «savas īpašas zīmes». — № 9, 137. lpp.

Līvzemnieks V. Ar uzdrikstēšanos — dzejniekam būt. — № 10, 135.—141. lpp.

Ločmelis A. Kā strādā dzejas vārds? — № 11, 142.—144. lpp.

Rancāne A. Uz gaišo spēku. — № 10, 141.—143. lpp.

Skujenieks K. Grūti, bet likumsakarīgi. — № 12, 140.—143. lpp.

Vāczemnieks L. Sirds nepietiekamība. — № 7, 150.—152. lpp.

Latviešu literatūra citās valodās

Grāmatas

Умный пастух: Латыш. нар. сказка: Книжка-раскраска. — Л.: Лениздат, 1987.

Дайны : Латыш. нар. песни / [Sast. un atdzej. P. Mosaļskis; M. Ābolas iev.; S. Paņizņika pēcv.]. — Мінск : Маст. літ., 1987. — Baltkr. val.

Rec.: Ābola M. Dainas baltkrievu valodā. — К, 1987, № 8, 198. lpp.

Peču, peču mazance. [Cepu, cepu kukulīti : Latv. tdz. un pasakas bērniem / Sast. A. Kancova; Tulk. R. Paroleks. — 2. izd.]. — R. : Liesma, 1987. — Čehu val.

Pečieme si kolačik. [Cepu, cepu kukulīti : Latv. tdz. un pasakas bērniem / Tulk. F. Nataļa. — 2. izd.]. — R. : Liesma, 1987. — Slovaku val.

Латышский детектив: [Сб.]. — Р.: Лиесма, 1987.

Содерж.: В. Лагздинь. Ночь в хуторе Межажи: Повесть / Пер. В. Волковская; А. Имерманис. Смерть под зонтом: Роман / Пер. А. Мелнгалвис, И. Дижбит; А. Колбергс. Тень: Роман / Пер. З. Тренко.

Октава: Стихи молодых латыш. поэтов / [Сост. и авт. предисл. Д. Гринвалдс]. — Р.: Лиесма, 1987.

Авт.: А. Айзпурiete, И. Зандере, Ю. Куннос, Г. М. Маевскис, Э. Мартужа, М. Мелгалвс, А. Ранчане, К. Элсберг / Пер: И. Болычев, Н. Гуданец, Р. Добровенский, О. Доренская, О. Кварта, О. Николаева, Л. Осипова, Я. Пробштейн, А. Прокопьев, Е. Славоросова, С. Христовский, Д. Цесельчук, Ю. Челюканова.

Rec.: Zirnītis P. Paši savās un citu meldijās. — А, 1987, № 11, 14.—15. lpp.; Зирнитис П. — Р, 1987, № 11, с. 23—24. Ивлев А. Четыре имена из «Октавы». — Д, 1987, № 11, с. 79—83.

Повести писателей Латвии. — М.: Известия, 1987.

Содерж.: Галинь Х. Пора сеять рожь / Пер. В. Михайлов; Калве А. Прощание / Пер. С. Цебаковский; Свире М. Лимузин цвета белой ночи / Пер. Р. Золотова; Скуинь З. Большая рыба / Пер. С. Цебаковский; Якубан А. Танго / Пер. Ю. Абызов.

Сосны в дюнах: Стихи. [Сб. / Сост. и пер. Д. Цесельчук]. — М.: Мол. гвардия, 1987.

Авт.: А. Айзпурiete, М. Мелгалвс, А. Ранчане, К. Элсбергс. Рец.: Ивлев А. Кто живет в этом доме? — Д, 1988, № 2, с. 120—123.

Poeti letoni contemporāni. [Mūsdienu latviešu dzejnieki : Izlase / Atdzej.: J. Kovačs, T. Džeordže; J. Kovača priekšv. un koment.]. — Bucuresti : Univers, 1987. — Rum. val.

Aut.: I. Auziņš, A. Balodis, V. Belševica, M. Bendrupe, L. Brīdaka, L. Briedis, M. Čaklais, Ā. Elksne, M. Kroma, O. Lisovska, V. Lukss, V. Ļūdēns, J. Peters, E. Plaudis, J. Sirmbārdis, A. Skalde, O. Vācietis, L. Vāczemnieks, A. Vējāns, I. Ziedonis.

Лузинь И. Стихи / Пер. с латыш. — М.: Худож. лит., 1987.

Rec.: Pelīte C. Laika zīmes uz procesa malīņām. — К, 1987, № 10, 163.—165. lpp.

Бэлс А. Люди в лодках / Пер. Ю. Абызов; Голос зовущего; Клетка / Пер. С. Цебаковский; Бессонница / Пер. Ю. Абызов: Романы. — Р.: Лнесма, 1987.

Бэлс А. Тайник; Корни: Романы / [Пер. С. Цебаковский]. — М.: Сов. писатель, 1987.

Belševica V. Tidens ūga. [Laika acs : Dzejoļu izlase / Sast., atdzej., pēcv. un koment. sarakst. J. Kronbergs]. — Stockholm : Fripress, 1987. — Zviedru val.

Чаклайс М. Дерево посреди поля: Стихотворения и поэма / [Пер.: Ю. Мориц, А. Кушнер, В. Микушевич, П. Бегин, Л. Азарова, О. Чухонцев, Т. Ратгауз]. — М.: Мол. гвардия, 1987.

Čaklais M. Priekšsajūta=Premonition : Dzeja=Poetry / Atdzej. K. Našrullo]. — Dušanbe : Irfon, 1987. — Tadž. val.

Динере Ц. Поэма об улитке / Пер. Л. Романенко. — Р.: Лнесма, 1987.

Эргле З. Между нами, девочками, говоря...: Повесть / [Пер. Ж. Эзит]. — 2-е изд. — Р.: Лиесма, 1987.

Saklais M. Priekšsajūta=Premonition : Dzeja=Poetry / [Atdzej. R. Spīrsa]. — R. : Liesma, 1987. — Parāļ. latv., angļu val.

Ezera R. Die Schaukel und andere Erzählungen. [Sūpoles un citi stāsti / Tulk. J. Bernšteins]. — Hannover-Döhren : Verlag Harrow Hirschheydt, 1987. — Vācu val.

Saturs: Sūpoles; Skaistākās kājas rajonā; Kļūdīties ir cilvēcīgi.

Грива Ж. Приключения Моро, короля собак: [Стихотворение / Пер. Л. Жданова]. — Р.: Лиесма, 1987.

Имерманис А. Избранное / [Пер. с латыш.; Сост. и предисл. В. Даугмалиса]. — М.: Худож. лит., 1987.

Индране И. Донатов топор: Роман / [Пер., послесл. Л. Лубей]. — Р.: Лиесма, 1987. (Соврем. латыш. роман).

Калдупе С. Сказки доброго Великана / [Сост. и пер. Н. Бать]. — Р.: Лиесма, 1987.

Клявис А. Белая тропинка над обрывом: Рассказы / [Пер. Г. Гайлит]. — Р.: Лиесма, 1987.

Рец.: Левкин А. «Иначе мы превратимся в марионеток...» — Д, 1987, № 12, с. 114—117.

Kolbergas A. Šešelis. [Ēna : Romāns / Tulk. B. Balčiene]. — Vilnius : Vyturys, 1987. — Lietuv. val.

Лацис В. Сын рыбака: Роман / [Пер. В. Ругайс]. — Р.: Лиесма, 1987.

Lācis V. Kaluri poeg. [Zvejnieka dēls : Romāns / Tulk. K. Abens]. — Tallinn : Eesti Raamat, 1987. — Ig. val.

Lācis V. Zītarite perekond. [Zītaru dzimta : Romāns. 1. sēj. / Tulk. V. Helde]. — Tallinn : Eesti Raamat, 1987. — Ig. val.

Ламс В. Итог всей жизни; Кукла и комедиант: [Романы / Пер. Ю. Абызов]. — Р.: Лиесма, 1987. (Соврем. латыш. роман).

Рец.: Левкин А. — Д, 1988, № 2, с. 115—119.

Liudēnas V. Saunūs vyrai tie meldukai. [Meldru puikas, meldru vīri / Atdzej. S. Geda]. — Vilnius : Vyturys, 1987. — Lietuv. val.

Мисиня М. У мира глаза большие: [Стихи / Пер. Л. Романенко]. — М.: Сов. писатель, 1987.

Rudzītis E. Mōōdakāijad ja lābikāijad. [Garāmgājēji un cauri-gājēji : Miniatūras / Tulk. I. Saksa]. — Tallinn : Eesti Raamat, 1987. — Ig. val.

Sakse A. Blumenmärchen. [Pasakas par ziediem / Tulk. V. Elerte. — 2. izd.]. — Berlin : Rütten und Loening, 1987. — Vācu val.

Скуинь З. Кровать с золотой ножкой: Легенды рода Веягалов / Пер. С. Цебаковский. — М.: Сов писатель, 1987.

Skujņš Z. Mežczyzna w kwiecie wieku. [Vīrietis labākajos ga-

dos : Romāns / Tulk. A. Bogdanskis]. — Warszawa : Instytut Wygawniczy, 1987. — Poļu val.

Соколова И. Биография одного поколения: [Автобиогр. повесть / Пер. В. Михайлов. — 2-е изд.]. — М.: Мол. гвардия, 1987.

Соколова И. На пути к счастью: [Повести и рассказы / Пер.: И. Елагина, В. Михайлов, Л. Лубейс]. — М.: Сов. писатель, 1987.

Станкевич А. Последний из Меллупов: Повесть; [Агнесса: Роман] / Пер. Г. Гайлит. — Р.: Лиесма, 1987.

Stāraste M. Zoledziaczek. : [Zīlūks : Pasaka / Tulk. Č. Skļeņņiks]. — R. : Liesma, 1987. — Poļu val.

Упит А. Женщина: [Роман и рассказы / Пер.: В. Ругайс, И. Шевелев, Ю. Абызов, Ж. Эзит; Предисл. Ю. Розенблюма]. — М.: Худож. лит., 1987.

Вацietis О. Колодец детства: Стихи / [Пер. Т. Глушковой; Предисл. Я. Петера]. — М.: Сов. писатель, 1987.

Ванаг Ю. Рассказы тех дней: Юному поколению о Ленине. — Р.: Лиесма, 1987.

Vilks E. Zelený strom. [Zaļais koks : Izlase / Sast., tulk. un bibliogr. sast. J. Tesaržova; H. Hirša pēcv.]. — Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1987. — Slovaku val.

Зариньш М. Календарь капельмейстера Коциня: Роман / [Пер. В. Андреев]. — Р.: Лиесма, 1987. (Соврем. латыш. роман).

Рец.: Авраамец М. — Д, 1987, № 8, с. 121—123.

Зариньш М. Календарь капельмейстера Коциня: Роман: ... а над рожью клубился туман: Повесть / [Пер. В. Андреев, З. Тренко]. — М.: Сов. писатель, 1987.

Zariņš M. Mock Faustus or the Corrected Complemented Cooking-book. [Viltotais Fausts jeb Pārlabota un papildināta pavārgrāmata : Romāns / Tulk. R. Bobrova]. — Moscow : Raduga, 1987. — Angļu val.

Зиедонис И. Курземите / [Пер. В. Андреев]. — Р.: Лиесма, 1987.

Rec.: Vējāns A. Ideju apsēstais. — К, 1987, № 10, 161.—163. lpp.

Зиедонис И. Поэма о молоке; Поэма о хлебе / [Сост. и пер. Л. Азарова; Предисл. В. Огнева]. — Р.: Лиесма, 1987.

Rec. : Vējāns A. Ideju apsēstais. — К, 1987, № 10, 161.—163. lpp.

Зиедонис И. Сказки / [Пер. Ю. Коваль]. — М.: Дет. лит., 1987.

Krājums un periodikā

Дорогами сказок: Сказки народов СССР. — Ташкент: Еш гвардия, 1987.

Saturā: Latv. tautas pasakas: «Eža kažociņš», «Labi padomi», «Lapsas kamanas» / Tulk. S. Božanova, C. Skļeņņiks.

Матеморе море и земля: Стихи поэтов Латвии / [Пер. Л. Копылова]. — Веселые картинки, 1987, № 10.

Авт.: Я. Балтвилкс, А. Балодис, Л. Бриедис, О. Вацietис, А. Лочмелис, В. Люденс, Я. Османис.

Октябрь в советской поэзии (1917—1987). — Л.: Сов. писатель, 1987. (Б-ка поэта. Большая сер.).

В содерж. авт.: Я. Судрабкалн, А. Упит / Пер. В. Невский, В. Шефнер.

Ziedonis I. Flowers of Ice. [Ledus puķes : Dzejoļi, epifānijas, pasakas / Tulk. B. Kalagers; Dž. Montakē priekšv.]. — Exile Editions Ltd.; General Publishing, 1987. — Angļu val.

Пятнадцать сестер: Песни и стихи для детей шк. возраста. — М.: Музыка, 1987.

В содерж. авт.: А. Веян, Я. Сирмбардис / Пер. И. Григорьева.

Революцией призванные: 70 лет сов. поэзии. — М.: Худож. лит., 1987.

В содерж. авт.: Л. Бридака, О. Вацietис, И. Зиедонис, Я. Судрабкалн, А. Чак, М. Чаклайс / Пер.: Т. Глушкова, П. Железнов, С. Кузнецова, Н. Мальцева, В. Невский, И. Черевичник.

Стихи поэтов народов дореволюционной России (XIX—начало XX в.). — М.: Дет. лит., 1987. (Б-ка мировой лит. для детей).

В содерж. авт.: Ю. Алунан, Аспазия, Аусеклис, К. Барон, Ф. Барда, Р. Блауман, А. Брукленайс, Э. Вейденбаум, М. Каудзит, Маконис, В. Плудон, Я. Порук, А. Пумпур, К. Скалбе, Я. Эсенбергис.

Братэрства, 87: Лит. зб. — Минск: Маст. лит., 1987. — Baltkr. val.

Saturā: J. Raiņa, J. Sudrabkalna dzejoļi; E. Vilka stāsts «Velošipēds» / Atdzej. un tulk. P. Brovka, P. Pančenska, V. Sjomuha.

Ветразь : [PSRS tautu un ār. rakstnieki : Dzeja, stāsti, pasakas]. — Минск : Юнацтва, 1987. — Baltkr. val.

Saturā: J. Osmaņa, J. Vanaga, I. Ziedoņa dzejoļi / Atdzej. E. Aņņacveta, V. Sjomuha, V. Vitka; Dz. Rinkules-Zemzares pasaka «Kā Ņauva meklēja draugu» / Tulk. A. Ribaks.

Tales of the Amber Sea. [Dzintarjūras pasakas : Latv., lietuv. un ig. pasakas]. — Moscow : Raduga, 1987. — Angļu val.

A lelek visszater. [Dvēseļu atgriešanās : Padomju rakstnieku jaunie stāsti]. — Budapest : Europa, 1987. — Ung. val.

Saturā: V. Belševica. Tās dullās Paulīnes dēļ / Tulk. I. Rajcsani.

Wie Porzellan zerbricht. [Kā saplīst porcelāns : 40 stāsti par mīlestību]. — Berlin : Volk und Welt, 1987. — Vācu val.

Saturā: V. Belševica. Tās dullās Paulīnes dēļ / Tulk. V. Elerte; A. Jakubāns. Tbilisi, Tbilisi... / Tulk. A. Rozniece.

Sagor fran bärnstenskusten. [Dzintarkrasta pasakas : Latv., lietuv. un ig. pasakas]. — Moskva : Raduga, 1987. — Zviedru val.

Dainas / Atdzej. J. Abizovs. — Д, 1987, № 5; / Atdzej. F. Skudra. — Д, 1987, № 10; P, 1987, № 3.

Latviešu tautasdziesmas un pasaka «Divi brāļi». — Малятко, 1987, № 11. — Ukr. val.

E. Ādamsona dzejoļi / Atdzej. V. Andrejevs. — Д, 1987, № 6; noveles «Rīcūračs», «Brēkšana», «Krokodila asaras», «Nāve gaiļa izskatā» / Tulk. J. Behterevs. — P, 1987, № 9.

A. Aizpurietes dzejoļi / Atdzej. O. Nikolajeva. — P, 1987, № 1; CM, 1987, 24 янв.; / Atdzej. L. Franka. — Neues Leben, 1987, 11. Febr. — Vācu val.

P. Atvara romāna «R²» fragm. / Tulk. I. Polocks. — CM, 25, 27 нояб.; 2—4, 9, 11, 15, 18, 22, 23, 25, 30, 31 дек.

I. Auziņa dzejoļi / Atdzej. A. Kušners. — Д, 1987, № 2; СЛ, 1987, 11 сент.; / Atdzej. A. Kušners, P. Vēgins. — CM, 1987, 12 сент.; poēma «Svētdiena» / Atdzej. R. Dobrovenskis. — Д, 1987, № 10.

V. Avotiņa dzejoļi / Atdzej. N. Zosu. — Нистру, 1987, № 5. — Mold. val.

J. Baltvilka dzejoļi / Atdzej. D. Ceseļčuks. — Д, 1987, № 6.

A. Bela romāns «Bezmiegs» / Tulk. J. Abizovs. — Д, 1987, № 8—9; stāsts «Iestāde» / Tulk. R. Zajančauskaite. — Literatūra ir menas, 1987, 31. janv. — Lietuv. val.

V. Belševicas dzejoļi / Atdzej. V. Ņevskis. — СЛ, 1987, 21 июля.

M. Bendrupes dzejoļi / Atdzej. S. Hristovskis, I. Čerevičņika. — СЛ, 1987, 11 июля; pasaka «Kā garausis drosmīgs kļuva» / Tulk. I. Ļipovecka. — Прапор, 1987, № 2. — Ukr. val.

U. Bērziņa dzejoļi / Atdzej. O. Pētersone. — Молодой коммунист, 1987, 12 нояб.; / Atdzej. A. Rozanovs. — Литература и масса, 1987, 16 янв. — Baltkr. val.

M. Birzes tēlojums «Liepas ziedēja klusi» / Tulk. V. Mihailovs. — Д, 1987, № 3.

R. Blaumaņa dzejoļi / Atdzej. L. Čerevičņiks. — CM, 1987, 15 сент.; / Atdzej. L. Romanenko. — СЛ, 1987, 31 дек.; novele «Salna pavasarī» / Tulk. R. Zolotova; L. Savēļjevas priekšv. — P, 1987, № 5.

E. Braža dzejoļi / Atdzej. V. Pereladze, V. Peleņagre. — Grām.: Тверский бульвар 25: Сб. стихов студентов Лит. ин-та им. А. М. Горького. — М.; 1987.

L. Bridakas dzejoļi / Atdzej. V. Gordejevs. — СЛ, 1987, 30 дек.; / Atdzej. J. Jakšts. — Tiesa, 1987, 9. okt. — Lietuv. val.

L. Briēža dzejoļi / Atdzej. A. Koroļevs. — ДН, 1987, № 9; / Atdzej. J. Behterevs. — P, 1987, № 8.

A. Caunes tēlojums «Pelašķi» / Tulk. S. Jonausks. — Mūsu žodis, 1987, 10. sept. — Lietuv. val.

G. Cīruļa stāsts «Laimis luteklis» / Tulk. E. Lincborhava-Krupova. — Sovietska literatura, 1987, № 6. — Slovaku val.

A. Čaka noveles «Notikums zāļu vakarā», «Ziemassvētku kaujas» / Tulk. J. Abizovs; L. Saveļļevas priekšv. — P, 1987, № 7.

M. Čaklā dzejoļi / Atdzej. A. Tkačenko. — Grām.: Рукопожатие: Стихи поэтов братских республик. — Симферополь, 1987; / Atdzej. A. Ratners. — Барвинок, 1987, № 8; / Atdzej. V. Mikuševičs. — Д, 1987, № 6; / Atdzej. A. Kušners, J. Morica. — Крокодил, 1987, № 10; / Atdzej. M. Hanaņans. — Лит. Армения, 1987, № 6; / Atdzej. S. Voļskis. — Нева, 1987, № 11; / Atdzej. J. Morica. — Неделя, 1987, № 41; Новый мир, 1987, № 2; / Atdzej. V. Mikuševičs, A. Kušners, P. Vegins, J. Morica, A. Tkačenko. — P, 1987, № 6; / Atdzej. L. Azarova. — СЛ, 1987, 19 авг.; СМ, 1987, 16 сент.; 4 нояб.; / Atdzej. A. Kušners. — СЛ, 1987, 28 янв.; СМ, 1987, 10 сент.; Юность, 1987, № 5; / Atdzej. V. Mikuševičs. — СМ, 1987, 24 янв.; 1987, 8 авг.; / Atdzej. A. Vertinskis. — Grām.: Вяселка. — Минск, 1987; Лит. i мастацтва, 1987, 17 апр. — Baltkr. val.; / Atdzej. M. Martinaitis. — Naujos knygos, 1987, № 4. — Lietuv. val.; / Atdzej. D. Ceredņičenko. — Барвинок, 1987, № 8. — Ukr. val.

K. Dimitera dzejoļi / Atdzej. S. Koļcovs. — P, 1987, № 12.

C. Dīneres stāsts «Gliemežnīca» / Tulk. V. Dudašova. — Soviet-ska literatura, 1987, № 6. — Slovaku val.

R. Eidemaņa stāsts «Divkauja» / Tulk. Z. Ezīte. — P, 1987, № 10.

K. Elsberga dzejoļi / Atdzej. R. Dobrovenskis. — Д, 1987, № 4; СМ, 1987, 21 марта; / Atdzej. S. Voļskis. — Нева, 1987, № 11; / Atdzej. V. Sjomuha. — Полюмя, 1987, № 10. — Baltkr. val.

Z. Ērgles stāsts «Starp mums, meitenēm, runājot» / Tulk. J. Tesaržova. — Sovietska literatura, 1987, № 6. — Slovaku val.

J. Ezeriņa noveles: «Prinča mantinieks», «Pusdienas ar mūziku» / Tulk. V. Dorošenko; N. Kašina priekšv. — P, 1987, № 1.

H. Ģāliņa dzejoļi / Atdzej. S. Voļskis. — Нева, 1987, № 11.

A. Groda stāsti: «Kamīns», «Savās mājās» / Tulk. N. Troickaja. — Д, 1987, № 3.

O. Gūtmaņa dzejoļi / Atdzej. S. Jonausks. — Mūsų žodis, 1987, 10. sept. — Lietuv. val.

E. Hānberga stāsti: «Tauru svētki», «Kondīcijas bulļi», «Es nevarēju nošaut govi», «Paulis ar visu gultu karājas striķos» / Tulk. V. Volkovska. — Звезда, 1987, № 11; «Paulis ar visu gultu karājas striķos» / Tulk. R. Zajančkauskaite. — Kauno tiesa, 1987, 2. aug. — Lietuv. val.

H. Heislera dzejoļi / Atdzej. I. Drozdovs. — СМ, 1987, 19 дек.

A. Imermaņa dzejoļi / Atdzej. N. Babicka. — Д, 1987, № 5; P, 1987, № 8.

A. Jakubāna stāsti: «Samvanlēdijas pilsētas ainavas» / Tulk. J. Abizovs. — Д, 1987, № 7; «Mūžīgā roze» / Tulk. B. Balčiene. — Kultūros barai, 1987, № 2. — Lietuv. val.

J. Jaunsudrabiņa stāsts «Noziedznieka acis» / Tulk. R. Zolotova. — P, 1987, № 4.

V. Kaijaka stāsts «Vecis» / Tulk. V. Rugāja. — Д, 1987, № 9.

N. Kalnas dzejoļi / Atdzej. B. Hudainazarovs. — Edebiyat ve sangat, 1987, 9. okt. — Turkm. val.

A. Kalves stāsti: «Akmeni veļot» / Tulk. S. Cebakovskis. — СЛ, 1987, 22 дек.; «Trakoti laimīgs cilvēks» / Tulk. H. Gailītis. — Д, 1987, № 12.

A. Kļavja stāsts «Nakts» / Tulk. H. Gailītis. — P, 1987, № 1.

M. Kromas dzejoļi / Atdzej. S. Hristovskis. — СЛ, 1987, 10 сент.

M. Kudapas humoreska «Izvēle» / Tulk. R. Zajančauskaite. — Kauno tiesa, 1987, 5. apr. — Lietuv. val.

Ē. Kūļa stāsts «Cilvēks ar dzeguzi plecā» / Tulk. R. Zajančauskaite. — Švyturys, 1987, № 7. — Lietuv. val.; / Tulk. O. Roventa. — Sovietska literatūra, 1987, № 6. — Slovaku val.

J. Kunnosa dzejoļi / Atdzej. S. Hristovskis. — СЛ, 1987, 11 марта.

A. Kurcija dzejoļi. — Д, 1987, № 11; / Atdzej. L. Cerevičņiks. — СМ, 1987, 26 марта.

M. Ķempes dzejoļi. — Grām.: Весть : Кн. сов.-индийск. дружбы. — М., 1987; / Atdzej. L. Krundiševa. — СЛ, 1987, 9 сент.; / Atdzej. I. Cerevičņika. — СЛ, 1987, 15 сент.

A. Lices dzejoļi / Atdzej. D. Ceseļčuks. — Д, 1987, № 3.

O. Lisovskas dzejoļi / Atdzej. L. Romaņenko. — СЛ, 1987, 11 сент.

L. Līvenas dzejoļi / Atdzej. J. Ošurkova. — СМ, 1987, 24 янв.; 12 сент.

V. Līvzemnieka dzejoļi / Atdzej. S. Hristovskis. — СЛ, 1987, 26 авг.; / Atdzej. V. Andrejevs. — СЛ, 1987, 13 сент.; СМ, 1987, 12 сент.

A. Ločmeļa dzejoļi / Atdzej. T. Poļakova. — Барвинок, 1987, № 8; / Atdzej. J. Aleksandrovs. — СЛ, 1987, 10 нояб.; Барвинок, 1987, № 8. — Ukr. val.

V. Luksa dzejoļi / Atdzej. A. Ratners. — Барвинок, 1987, № 8; / Atdzej. E. Matuzevičs. — Tarybinis mokytojas, 1987, 4. jūl. — Lietuv. val.; / Atdzej. N. Pokladi. — Барвинок, 1987, № 8. — Ukr. val.

V. Lūdēna dzejoļi / Atdzej. R. Dobrovenskis. — Д, 1987, № 1; / Atdzej. O. Nikolajeva. — СМ, 1987, 28 янв.; 10 сент.; / Atdzej. S. Gēda. — Naujos knygos, 1987, № 3. — Lietuv. val.

- L. Mednes stāsts «Amulets». — P, 1987, № 11.
- J. Melbārda stāsts «80 km stundā» / Tulk. S. Safonovs. — Д, 1987, № 11.
- M. Melgalva dzejoļi / Atdzej. N. Dubinkins. — P, 1987, № 5; / Atdzej. S. Hristovskis. — CJЛ, 1987, 10 сент.
- M. Misiņas dzejoļi / Atdzej. S. Voļskis. — Нева, 1987, № 11; / Atdzej. L. Romaņenko. — Сов. женщина, 1987, № 5; CJЛ, 1987, 8 апр.; 13 сент.; / Atdzej. A. Akimalijevs. — Kirgizstan madanijati, 1987, 23. jūl. — Kirg. val.; / Atdzej. N. Zosu. — Нистру, 1987, № 5. — Mold. val.
- A. Neiburgas stāsts «Bez komentāriem» / Tulk. A. Ļevkins. — P, 1987, № 1.
- J. Osmaņa dzejoļi / Atdzej. A. Satalovs. — Смена, 1987, № 20; / Atdzej. C. Skļeņņiks. — Czerwony sztandar, 1987, 7. aug. — Poļu val.; / Atdzej. O. Pladers. — Freundschaft, 1987, 13., 27. Nov., 25. Dez. — Vācu val.
- A. Ozoliņa stāsts «Gandrīz simts» / Tulk. I. Cigaļska. — P, 1987, № 6—7.
- A. Pāvulites dzejoļi / Atdzej. S. Jonausks. — Mūsų žodis, 1987, 10. sept. — Lietuv. val.
- J. Petera dzejoļi / Atdzej. I. Čerevičņika. — ЛГ, 1987, 27 мая; / Atdzej. S. Voļskis. — Нева, 1987, № 11; / Atdzej. M. Borisova. — ПБ, 1987, 9. окт.; / Atdzej. J. Jakšts. — Tiesa, 1987, 6. sept. — Lietuv. val.
- E. Plauža dzejoļi / Atdzej. J. Kasjaničs. — Д, 1987, № 9.
- J. Poruka dzejoļi / Atdzej. L. Čerevičņiks. — СМ, 1987, 15 сент.; stāsti: «Kukažiņa», «Baltā puķe» / Tulk. D. Truskinovska. — P, 1987, № 6.
- A. Puriņa romāns «Zlā Jumprava» / Tulk. «J. Kaņe. — P, 1987, № 1—7.
- P. Putniņa traģikomēdija «Pie puķēm — kur ģimenei pulcēties» / Tulk. M. Roščins. — Тарп, 1987, № 8.
- J. Raiņa dzejoļi / Atdzej. G. Gorskis. — Grām.: Море : [Сб. стихов]. — М., 1987; / Atdzej. V. Jeļizarova. — Д, 1987, № 9; № 11; / Atdz. P. Starostins. — Нистру, 1987, № 5. — Mold. val.
- A. Rancānes dzejoļi / Atdzej. O. Pētersone. — P, 1987, № 8; / Atdzej. G. Salikbajevs. — Kazak edebijeti, 1987, 3. jūl. — Kaz. val.
- Dz. Rinkules-Zemzares dzejoļi / Atdzej. A. Ratners. — Барвинок, 1987, № 8; / Atdzej. N. Pokladi. — Барвинок, 1987, № 8. — Ukr. val.; humoreska «Ziepiša precības». — ПБ, 1987, 25 дек.; ped. eti-des: «Telefons», «Papagailis», «Raganas». — Šeima, 1987, № 1. — Lietuv. val.
- I. Rismanes dzejoļi / Atdzej. L. Krundiševa. — CJЛ, 1987, 10. сент.; / Atdzej. O. Zašibina. — СМ, 1987, 19 дек.

I. Rojas dzejoļi / Atdzej. V. Pirkovs. — Крестьянка, 1987, № 11; / Atdzej. S. Soloženkina. — СЛ, 1987, 9 мая; СМ, 1987, 3 нояб.; / Atdzej. S. Voronovs. — СМ, 1987, 16 сент.

J. Rokpeļņa dzejoļi / Atdzej. M. Edidovičs. — Д, 1987, № 8; / Atdzej. S. Voljskis. — Нева, 1987, № 11; / Atdzej. L. Franka. — Neues Leben, 1987, 27. Mai. — Vācu val.

P. Roziša dzejoļi / Atdzej. L. Cerevičņiks. — Д, 1987, № 11; СМ, 1987, 15 сент.; stāsti: «Bijušais», «Krāsotas lūpas», «Dzīvība», «Goda sargi» / Tulk. J. Behterevs. — Р, 1987, № 12.

V. Rūjas dzejoļi. — СМ, 1987, 21 июля.

J. Rūsiņa dzejoļi / Atdzej. S. Jonausks. — Mūsų žodis, 1987, 10. sept. — Lietuv. val.

A. Sakses dzejoļi / Atdzej. N. Zabili. — Малятко, 1987, № 11. — Ukr. val.

J. Sirmbārža dzejoļi / Atdzej. I. Drozdovs. — Д, 1987, № 1; СЛ, 1987, 13 янв.; / Atdzej. S. Hristovskis. — СЛ, 1987, 1 янв.

A. Skaiļa humoreska «Gājiens ar zirdziņu». — Д, 1987, № 2.

K. Skalbes dzejoļi / Atdzej. F. Skudra. — СМ, 1987, 16 сент.

A. Skalberga stāsts «Nēgaini čīkst durvis» / Tulk. B. Bahovs. — РБ, 1987, 18 дек.

H. Skujas dzejoļi / Atdzej. L. Franka, N. Pfeferē. — Neues Leben, 1987, 8. Juli. — Vācu val.

K. Skujenieka dzejoļi / Atdzej. J. Behterevs. — Р, 1987, № 9.

Z. Skujiņa stāsts «Ar puķi pie cepures» / Tulk. S. Cebakovskis. — Литва. лит., 1987, № 8; Наш современник, 1987, № 9.

V. Spāres stāsts «Izolatorā» / Tulk. N. Kašins. — Р, 1987, № 12.

A. Snipa stāsts «Nāc nākdama, vīrestība» / Tulk. A. Ļevkins. — Р, 1987, № 4.

J. Sudrabkalna dzejoļi — Д, 1987, № 11; Полярная звезда, 1987, № 5; / Atdzej. V. Ņevskis. — СЛ, 1987, 8 марта; СМ, 1987, 21 июля.

M. Svīres stāsts «Ar vakardienу kabatā» / Tulk. R. Zolotova. — Д, 1987, № 4—5; «Zelta nikolajs». — Нар. хоз-во Белоруссии, 1987, № 2.

Dz. Šulces stāsts «Leopards» / Tulk. R. Zajančkauskaite. — Jaunimo gretos, 1987, № 6. — Lietuv. val.

A. Upīša stāsti: «Kaillā dzīvība» / Tulk. Z. Ezīte. — Р, 1987, № 2; «Uz tiltiņa» / Tulk. L. Blumfelde. — Grām.: Революцией призванные. — М., 1987, т. 1; СМ, 1987, 5 дек.

V. Upmales stāsts «Vāverēns ar spicajām ausīm» / Tulk. Z. Borovska. — Sovietska literatura, 1987, № 6. — Slovaku val.

O. Vācieša dzejoļi / Atdzej. L. Kопilova. — Барвинок, 1987, № 8; / Atdzej. J. Kušaks. — Колобок, 1987, № 4; / Atdzej. T. Gluškova. — Д, 1987, № 11; Мол. гвардия, 1987, № 11; Новый мир,

1987, № 9; P, 1987, № 11; / Atdzej. P. Starostins. — Нистру, 1987, № 5. — Mold. val.; / Atdzej. M. Grigorivs. — Барвінок, 1987, № 8; / Atdzej. N. Bilocerkevics. — Вітчизна, 1987, № 11; / Atdzej. P. Marusiks. — Молода гвардія, 1987, 5 авг. — Ukr. val.; / Atdzej. C. Avazs. — Тошкент okšomi, 1987, 19. janv. — Uzb. val.

A. Vālodzes stāsts «Kādreiz, vēlāk» / Tulk. Z. Ezīte. — P, 1987, № 12.

J. Vanaga dzejoļi / Atdzej. A. Kovusovs. — Edebijat ve sun-gat, 1987, 9. okt. — Turkm. val.; stāsts «Domā un izlem pats» / Tulk. S. Dubovickis. — Freundschaft, 1987, 31. Jan. — Vācu val.

V. Vecvagara dzejoļi / Atdzej. S. Jonausks. — Mūsų žodis, 1987, 10. sept. — Lietuv. val.

E. Veidenbauma dzejoļi / Atdzej. L. Cerevičņiks. — Д, 1987, № 11.

A. Vējāna dzejoļi / Atdzej. S. Hristovskis. — Горизонт, 1987, № 10; / Atdzej. E. Pletikoss. — СЛ, 1987, 1 мая; / Atdzej. L. Ro-maņenko. — Д, 1987, № 4; СМ, 1987, 21 апр.; / Atdzej. A. Va-lonis. — Tiesa, 1987, 12. apr.; 1. maijā. — Lietuv. val.; / Atdzej. C. Skļeņņiks. — Czerwony Sztandar, 1987, 7. aug. — Poļu val.

E. Vēvera dzejoļi / Atdzej. A. Kornejevs. — РБ, 1987, 6 нояб. / Atdzej. A. Valonis. — Tiesa, 1987, 28. febr. — Lietuv. val.

E. Vilka stāsts «Divpadsmit kilometri» / Tulk. Z. Ezīte. — Д, 1987, № 10.

E. Vulfa stāsts «Vērtības» / Tulk. un priekšv. sarakst. V. Sem-jonova. — P, 1987, № 8.

M. Zālītes dzejoļi / Atdzej. S. Voļskis. — Нева, 1987, № 11; / Atdzej. D. Truskinovska. — СМ, 1987, 7 марта; 5 сент.

I. Zanderes dzejoļi / Atdzej. I. Ruseckis, O. Zolotova. — РБ, 1987, 8 сент.

I. Ziedoņa dzejoļi / Atdzej. J. Morica. — Д, 1987, № 12, / At-dzej. D. Samoilovs. — Литва лит., 1987, № 8; / Atdzej. S. Voļ-skis. — Нева, 1987, № 11; / Atdzej. N. Krasnovs. — Юность, 1987, № 12; «Poēmas par pienu» fragm. / Atdzej. L. Azarova. — Grām.: Личное мнение: Сб. писательской публицистики. — М., 1987; РБ, 1987, 25 июля; grām. «Tik un tā» / Tulk. J. Abizovs. — Grām.: Латтик В., Кашаускас С., Зиедонис И. Ближний свет. М., 1987; «Zilā pasaka» / Tulk. L. Kopilova. — Барвінок, 1987, № 8; Бар-вінок, 1987, № 8; «Dzeltenā pasaka» / Tulk. I. Ļipovecka. — Прапор, 1987, № 2. — Ukr. val.; «Baltā pasaka», «Dzeltenā pa-saka» / Tulk. J. Tesaržova. — Sovietska literatura, 1987, № 6. — Slovaku val.

J. Ziemeļnieka dzejoļi / Atdzej. V. Andrejevs. — Д, 1987, № 12.

J. Zīles fantast. stāsts «Baltā Mirabella» / Tulk. L. Lazņiks. — Наука и техника, 1987, № 8—10.

P. Zirniša dzejoļi / Atdzej. D. Ceseļčuks. — Д, 1987, № 5.

Raksti par latviešu literatūru citu republiku un aizrobežu valstu presē

Берзиньш У., Хузангай А. Кто хозяин дома?... : [Беседа о творчестве И. Зиедониса]. — ДН, 1987, № 7, с. 233—241.

Гайжюнас С. «Ежегодник Райниса»: первое десятилетие. — Литва лит., 1987, № 8, с. 175—179.

Зиедонис И. А луна кругла как мама, лучше пишется при ней: [Беседа с поэтом И. Зиедонисом / Записал И. Нехорошев]. — КнО, 1987, 6 нояб., с. 15.

Литературная критика: проблемы жанра и проблемы жизни: [Высказывания]. — ДН, 1987, № 3, с. 214—229.

Авт.: Х. Хирш, А. Якубан [и др.].

На орбите дружбы: [О. Д. Авотине как переводчице литов. лит.]. — Литва лит., № 2, с. 188—189.

Петерс Я. Всмотреться в феномен народа. — Литва лит., 1987, № 8, с. 3—9.

Петерс Я. Костер на снегу: [К 80-летию со дня рождения поэтессы М. Кемпе]. — ЛГ, 1987, 1 апр., с. 6.

Скуениек К. Три «моментальных портрета»: Новые имена в латыш. поэзии. — ДН, 1987, № 6, с. 240—244.

Скуинь З. Дальше — шире: [Беседа с писателем З. Скуинем / Записал Э. Латвекас]. — Литва лит., 1987, № 8, с. 48—52.

Упитис Я. М. Латышская литература. — В кн.: История всемирной литературы. В 9-ти т. — М., 1987, т. 4, с. 379—381.

Турекі А. [Labs piemērs: Par folkloras popularizēšanu Latv.]. — Лит. i Mastaцтва, 1987, 4 сент. — Baltkr. val.

Čaklajis M. [Vietas un laika izjūta : Dzejnieka iespaidi par viesošanos Lietuvā]. — Naujos knygos, 1987, № 8, 42.—43. lpp. — Lietuv. val.

Gaižiūnas S. [Dzejas laika sākums — septembris : Par Dzejas dienām Latv.]. — Nemunas, 1987, № 1, 39. lpp. — Lietuv. val.

Gaižiūnas S. [Krišjāņa Barona jubilejas atbalss]. — Pergalē, 1987, № 8, 189.—190. lpp. — Lietuv. val.

Valionis A. [Māras Svīres lidojums : Par rakstnieces daiļradi]. — Pergalē, 1987, № 5, 187.—188. lpp. — Lietuv. val.

Veidai, 1986 : [Jauno daiļrades almanahs]. — Vilnius : Vaga, 1987. — Lietuv. val.

Saturā saruna ar dzejn. J. Rokpelni.

Zentelyte A. [Bērības pasaule lietuviešu un latviešu neoromanisma prozā]. — Literatura, 1987, 29. sēj., 1. burtn., 3.—19. lpp. — Lietuv. val.

Зиедонис И. [Kāde smiltis : Saruna ar dzejn. I. Ziedoni / Pie-rakst. J. Šatohina]. — Оризонтул, 1987, № 3, 67.—69. lpp. — Mold. val.

Kalna N. [«Piliens jūrā...» : Par latv. un turkm. lit. saka-
riem / Saruna ar dzejn. un tulk. N. Kalnu / Pierakst. A. Nurma-
medovs]. — Edebijat ve sungat, 1987, 9. okt. — Turkm. val.

Зірниці П. [«Lai izdziedāta dziesma ņemomirtu : Saruna ar
dzejn. P. Zirniči / Pierakst. V. Kocjuks]. — Молода гвардія, 1987,
16 сент. — Ukr. val.

Janeliņa-Priedīte A. [Ja koki varētu runāt : Par gleznas nozīmi
K. Skalbes pasākās. Apcere par Eiropas mākslas pasaku]. — Stock-
holm : Almqvist und Wiksell International, 1987. — Vācu val.

SATURS

[No sastādītāja]	5
----------------------------	---

1

1987. gada žanru pārskati

<i>Knuts Skujenieks</i> . Ko esam iemantojuši? Dzeja 1987. gadā	7
<i>Dace Odre</i> . Domas par dižo formu likteņiem 1987. gadā	17
<i>Silvija Radzobe</i> . 1987. gads latviešu dramaturģijā . . .	34
<i>Harijs Hiršs</i> . Imūndeficīta sindroms literatūrā. Daži literatūras kritikas mezgli 1987. gada presē . . .	55

2

Literatūras, mākslas un kultūras problēmas

<i>Ildze Kronta</i> . «Kā zemeslode griežas...» Alberta Bela prozas diviem gadu desmitiem cauri ejot . . .	66
<i>Viesturs Renģe, Andris Rubenis</i> . Cilvēks un kultūra. Psi- hoanalītiskā interpretācija	88
<i>Skaidrīte Lasmane</i> . Tautas personība	121
<i>Jurijs Abizovs</i> . Hronotopa jēdziens tulkošanas praksē .	131

3

Par rakstnieku un jaunradi

<i>Uldis Bērziņš, Atņers Huzangajs</i> . «Es jūtu, jūtu, jūtu šo zemi...» Saruna par Imanta Ziedoņa daiļradi .	145
<i>Jānis Streičs</i> . Sagūstītā siena smarža. [P. Putniņš — per- sonība un jaunrades problēmas]	160
<i>Imants Auziņš, Viktors Daugmalis</i> . Literatūra — tā ir nemitīga pašpārbaude. Saruna	188

Jaunie par jaunajiem

<i>Ieva Kalniņa</i> . «..zeme šī tev vienīgs dievs». Ieskats jauno dzejas grāmatās	202
<i>Anna Rancāne</i> . Uz gaišo spēku	214
<i>Inese Treimane</i> . Ak, jaunam būt... Jauno proza 1987.	220
<i>Ingrīda Vāverniece</i> . Alternatīvā likumsakarība. Ieskats 1987. gada prozas debitantu krājumos	230
<i>Inguna Sekste</i> . Bez ideāla. Jauno dramaturģija . . .	239

Recenzijas

<i>Inta Čaklā</i> . Kas dzīvo vārdos? (J. Kunoss. Pieci septiņi. R., «Liesma», 1987)	248
<i>Anda Kubuliņa</i> . Būtisks mežglis sievietes un tautas liktenī. (V. Belševica. Dzeltu laiks. R., «Liesma», 1987) . . .	153
<i>Viktors Daugmalis</i> . Zvaigznes, ezers un citas tēzes (V. Ļūdēns. Savās mājās. R., «Liesma», 1987) . . .	259

Rakstnieku aptauja

<i>I. Auziņš; V. Valeinis; Z. Skujiņš; A. Rancāne; J. Ta- būns; J. Rokpelnis</i>	263
--	-----

Literārās dzīves hronika

<i>Valdemārs Ancītis</i> . Literārā dzīve 1987. gadā	273
<i>Skaidrite Sīrsone</i> . Grāmatas un publikācijas periodikā . .	293

СОДЕРЖАНИЕ

[От составителя]	5
------------------	---

1

Обзоры по жанрам 1987 года

Кнут Скуениекс. Что приобрели? Поэзия в 1987 году	7
Даце Удре. Судьба крупной формы в 1987 году	17
Силвия Радзобе. 1987 год в латышской драматургии	34
Харий Хириш. Синдром иммунодефицита в литературе.	
Пути и перепутья в литературной критике (пресса 1987 года)	55

2

Проблемы литературы, искусства и культуры

Илдзе Кронта. «Как вертится земной шар...». Проза	
Алберта Бэла на протяжении двух десятилетий	66
Виестурс Реньге, Андрис Рубенис. Человек и культура.	
Психоаналитическая интерпретация	88
Скайдрите Ласмане. Непереходящие ценности	121
Юрий Абызов. Понятие хронотопа применительно к практике перевода	131

3

О писателе и творчестве

Улдис Берзиньш, Атнер Хузангай. «Я чувствую, чувствую, чувствую эту землю...». Беседа о творчестве	
Иманта Зиедониса	145
Янис Стрейч. Увековеченный запах сена. [П. Путныньш — личность и проблема творчества]	160

<i>Имант Аузиньш, Виктор Даугмалис. Литература — это непрерывная самопроверка. Беседа</i>	188
---	-----

4

Молодые о молодых

<i>Иева Қалниня. «...твой единственный бог — земля». Поэтические сборники молодых</i>	202
<i>Анна Ранцане. К свету</i>	214
<i>Инесе Треймане. Быть молодым... Проза молодых 1987</i>	220
<i>Ингрида Ваверниеце. Альтернативная закономерность. Дебюты прозаиков 1987 года</i>	230
<i>Ингуна Сексте. Без идеалов. Драматургия молодых</i>	239

5

Рецензии

<i>Инта Чакла. Тайна слова (Я. Куннос. Пять семь. Р., «Лиесма», 1987)</i>	248
<i>Анда Кубулия. Судьба женщины и судьба народа (В. Белшевица. Пора желтения. Р., «Лиесма», 1987)</i>	253
<i>Виктор Даугмалис. Звезды, озеро и другие тезисы. (В. Люден. В своем доме. Р., «Лиесма», 1987)</i>	259

6

Опрос писателей

<i>И. Аузиньш; В. Валейнис; З. Скуиньш; А. Ранцане; Б. Табунс; Я. Рокпелнис</i>	263
---	-----

7

Хроника литературной жизни

<i>Анцилис Валдемарс. Литературная жизнь в 1987 году</i>	273
<i>Скайдрите Сирсоне. Книги и публикации в периодике</i>	293

СОДЕРЖАНИЕ

ЕЖЕГОДНИК КРИТИКИ, 16

Составитель Я. Шкапарс

Редакционная коллегия: И. Аузиньш,
И. Чакла, Д. Иванс, Я. Калининьш

Рига «Лиесма» 1988

На латышском языке

Художник И. Егере

Фото Г. Янайтиса и Ю. Криевиньша

ИБ № 5444

KRITIKAS GADAGRĀMATA, 16

Sastādītājs Jānis Škapars

Redaktore I. Krontāle

Mākslinieciskā redaktore M. Dragūne

Tehniskā redaktore I. Soide

Korektore L. Smilga

Nodota salikšanai 08.04.88. Parakstīta iespiešanai 15.08.88. JT 00432. Formāts 84×108/32. Tipogrāfijas papīrs № 1. Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 17,85 uzsk. iespiedl.; 17,85 uzsk. krāsu nov.; 20,17 izdevn. l. Metiens 3000 eks. Pasūt. № 369-5. Cena 1 rbl. 30 kap. Izdevniecība «Liesma», 226256 Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. № 197/32963/Klm.-477. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa», 226011 Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

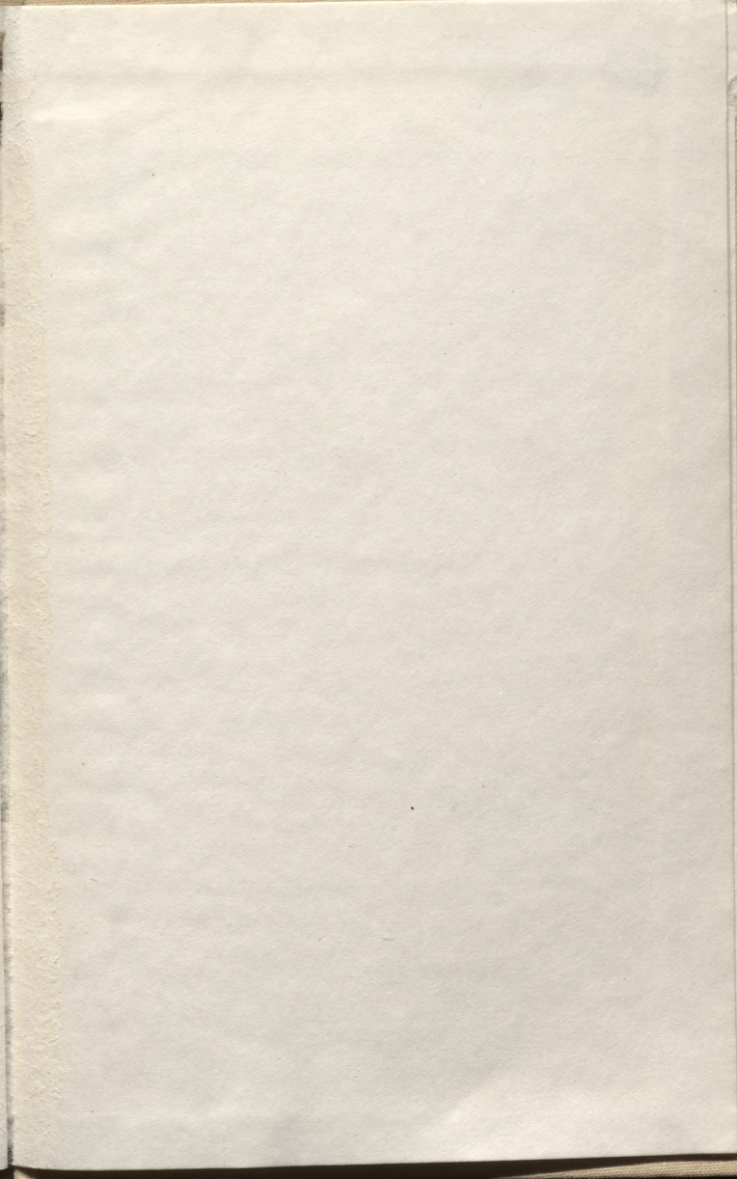
Kr 660 **Kritikas gadagrāmata, 16 / Sast. J. Škapars:**
Redkol. I. Auziņš u. c. — R.: Liesma, 1988. —
329 lpp., 4 lp. il. — Bibliogr.: 293.—325. lpp. /
Sast. S. Sirsone.

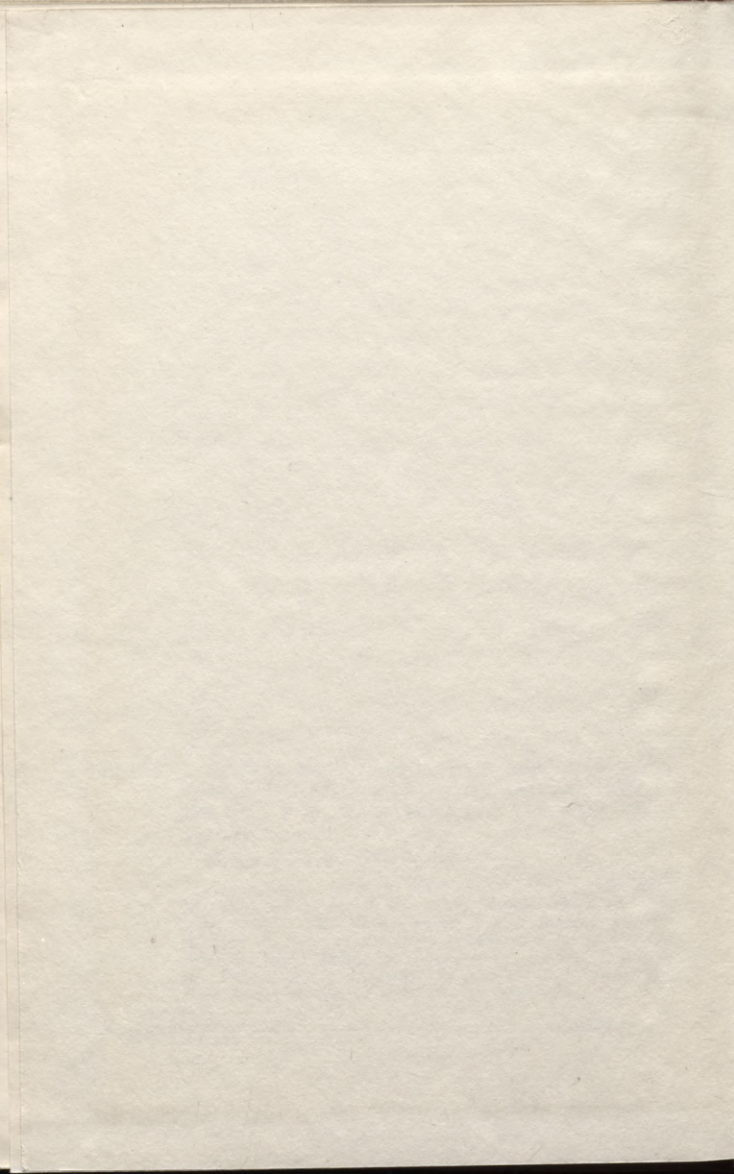
ISBN 5—410—00348—9

Gadagrāmatā ievietoti pārskati par 1987. gadu dzejā (K. Skujenieks), prozā (D. Udre), dramaturģijā (S. Radzobe), kritikā (H. Hiršs), raksti par I. Ziedoni, P. Putniņu un A. Belu, apceru kopa «Jaunie par jaunajiem», recenzijas par nozīmīgām 1987. gada dzejas grāmatām (V. Belševicas, J. Kunnoša, V. Lūdēna krājumiem), literārās dzīves hronika (V. Ancītis) u. c. materiāli.

K 4603010202
M801(11)—88 6—88

83.3L7

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0305049474

120